ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ

ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 33

Одеса

2019

Головний редактор:
Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:
Маргасова Вікторія Геннадіївна – доктор економічних наук, професор.
Гавкалова Наталія Леонідівна – доктор економічних наук, професор.
Коваль Віктор Васильович – доктор економічних наук, доцент.
Стеблянко Ірина Олегівна – доктор економічних наук, доцент.
Ситнік Інесса Василівна – доктор економічних наук, професор.
Дзіеканські Павел – доктор економічних наук, професор.
Пілеліене Ліна – доктор економіки, професор маркетингу.
Барна Марта Юріївна – доктор економічних наук, професор.
Пономаренко Тетяна Вадимівна – доктор економічних наук, доцент.
Велькі Януш – доктор економічних наук, професор.

Електронна сторінка видання – www.market-infr.od.ua
Міжнародний цифровий ідентифікатор журналу:
https://doi.org/10.32843/infrastruct

Науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку»
включено до переліку електронних фахових видань України в галузі економічних наук
на підставі Наказу МОН України від 7 жовтня 2016 року № 1222

Науковий журнал індексується у наукометричній базі **Index Copernicus**

Рекомендовано до поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол №7 від 29.07.2019 року)

ISSN (Online): 2519-2868 © ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2019

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ВЛАСНІСТЬ»: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ ТА СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ

THEORETICAL BASIS FOR FORMATION OF THE CONCEPT OF PROPERTY: HISTORICAL ASPECTS OF THE GUIDELINES AND SYSTEM ANALYSIS

УДК 338.436:658.51
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-1

Баєва О.І.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри управління
та економіки підприємства
Харківський національний
фармацевтичний університет

У статті розглянуто історичні аспекти виникнення поняття «власність» як наукової категорії. Досліджено сутність, зміст та історичні форми прояву власності, специфіку відносин власності. Виявлено методологічні основи наукового дослідження права власності. Приділено увагу способам придбання права власності за римським правом. Розглянуто етапи розвитку теорії власності. Доповнено класифікацію історичних форм власності. Досліджено континентальну та англосаксонську традиції в розумінні права власності. Зазначено, що нині переважає англосаксонська традиція. Проаналізовано підходи до аналізу змісту відносин власності: юридичний (правовий) та економічний. Охарактеризовано особливості прав власності. Виділено об'єкти та суб'єкти власності. З'ясовано комплекс заходів, які спрямовані на всі структурні рівні відносин власності. Охарактеризовано рівні відносин власності. Розглянуто основні типи управління відносинами власності.

Ключові слова: *власність, право власності, теорія власності, форми і відносини власності, об'єкти та суб'єкти власності, типи управління відносинами власності.*

В статье рассмотрены исторические аспекты возникновения понятия собственности как научной категории. Исследованы сущность, содержание и исторические формы проявления собственности, специфика отношений собственности. Выявлены методологические основы научного исследования права собственности. Уделено внимание способам приобретения права собственности в соответствии с римским правом. Рассмотрены этапы развития теории собственности. Дополнена классификация исторических форм собственности. Исследованы континентальная и англосаксонская традиции в понимании права собственности. Отмечено, что в настоящее время преобладает англосаксонская традиция. Проанализированы подходы к анализу содержания отношений собственности: юридический (правовой) и экономический. Охарактеризованы особенности прав собственности. Выделены объекты и субъекты собственности. Выявлен комплекс мероприятий, направленных на все структурные уровни отношений собственности. Охарактеризованы уровни отношений собственности. Рассмотрены основные типы управления отношениями собственности.

Ключевые слова: *собственность, право собственности, теория собственности, формы и отношения собственности, объекты и субъекты собственности, типы управления отношениями собственности.*

The article deals with the historical aspects of the concept of property as a scientific category. The author examines the nature, content and historical forms of ownership and specifics of ownership relations. Such historical forms of property as primitive communal, slaveholding, feudal and capitalist are characterized. Methodological bases of scientific research of the property right are revealed. Attention is paid to the methods of acquisition of property rights under Roman law. The stages of development of the theory of property are considered: the stage of prehistory of economic theory of property, the stage of formation, the stage of development and a new stage. Continental and Anglo-Saxon traditions in the understanding of property rights are investigated. It is found that at present the Anglo-Saxon tradition prevails, which is taken as a basis for the codification of law at the international level. The liberal definition of private property rights was considered and proposed by the English lawyer Honore. Legal and economic approaches to the analysis of the content of property relations are analyzed. According to the legal approach, property relations are the basis for the formation of industrial relations. The nature of legal norms is determined by state policy. The activities of the subjects of property and other participants in the production process are regulated by law in accordance with the interests of the state. Management of property relations allows you to actively influence the system of real relations that arise, are carried out and then turn into the results of the reproduction processes. According to the economic approach, the issues of attribution are considered as interrelated processes. The features of property rights are characterized. Objects and subjects of property are allocated. The interests of the whole society acts both as the owner of the property and as the subject are representing of the state. The rules of legal management of the property are establishing. The complex of measures aimed at all structural levels of property relations is clarified. The levels of property relations are characterized. The main types of property relations management, such as individual, collective and authoritarian management are considered.

Key words: *property, property right, theory of property, forms and relations of property, objects and subjects of property, types of management of property relations.*

Постановка проблеми. Питання власності надзвичайно багатогранні і з кожним новим етапом розвитку наукової думки виявляються все нові боки цієї проблеми. Власність є фундаментальним чинником суспільного життя людей, ключовою категорією в розумінні економічної, політичної та соціальної сфер життя суспільства. Особливої уваги нині заслуговує проблема змісту права власності. Право власності закріплює економічні та правові відносини власності, матеріальну основу суспільства й є інтегральною характеристикою системи суспільних відносин. Відносини власності становлять основу соціально-економічних відносин між фізичними та юридичними особами та визначають характер цих відносин. Від того, як і ким вирішується та регулюється право власності, залежать стійкість, благопо-

луччя суспільства і людини. Саме цією обставиною пояснюється зростаючий інтерес багатьох наук до вивчення проблематики власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання поняття власності, об'єктивного і суб'єктивного права власності носять дискусійний характер починаючи з часів Стародавнього Риму. Праву власності завжди приділялася значна увага в різні періоди в закордонних та вітчизняних дослідженнях, що зумовлено його значенням для економічного розвитку країн, а також становищем, яке він займає в сучасний період. Внесок у становлення розвиток та відносин власності здійснили Платон, Сен-Симон, Фур'є, Дж. Локк, Г. Гегель, Мореллі, Ж.-Ж. Руссо, П. Прудон, В. Борисова, Л. Баранова, Г. Черкасов та ін. Багато питань, пов'язаних із правом власності, різні і не мають єдиної точки зору. Усе це зумовлює актуальність вивчення інституту права власності й безперервний до нього інтерес дослідників.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження поняття та сутності власності, права власності та співвідношення цих категорій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія «власність» виникла ще тисячі років тому. Власність має еволюційний розвиток і розвивається за власними законами. Різні мислителі, філософи, фахівці, економічні школи мали своє ставлення до категорії «власність».

Давньогрецький мислитель Платон був прихильником суспільної власності і критикував приватну власність. У праці «Держава» [1], написаної в 360 р. до н. е., він вивчав проблему справедливості. Філософ аналізує і класифікує форми державного устрою від найкращої до найгіршої. Очолили список аристократія і монархія як найкращі форми правління. За ними йдуть тимократія, олігархія, демократія і найбільш несправедлива й недосконала форма – тиранія. На його думку, в ідеальній державі всі жителі спільно повинні володіти умовами виробництва.

У Стародавньому Римі розробляється право власності [2] – право, яке дає можливість використовувати власну річь та отримані з нею доходи. Власність спочатку належала тільки римському народу, а пізніше було дозволено окремим римським громадянам володіти власністю. В основі такої власності, яка мала назву «квіритська власність», було цивільне право. Рабовласники намагалися встановити своє право на землю і безконтрольну експлуатацію рабів.

У Стародавньому Римі набути право власності можна було за законом або за рішенням суду (поділ спадщини, спільного майна тощо). Коли Римська держава перетворилася на світову, на зміну квіритської власності, яка мала замкнутий характер, прийшли інші форми власності. Римляни розглядали декілька видів права власності: преторську (бонітарну власність), власність перегринів, провінційну та спільну власність (табл. 1). За кожним із цих видів власності спостерігається різне ставлення щодо питання суб’єктів власності та способів регулювання відносин власності. Перевага віддавалася приватній власності.

Французькі історики епохи Реставрації визначили відносини власності як майнові відносини та акцентували увагу на тому, як реалізувати різні форми власності. П.-Ж. Прудон висловлював думку про те, що якщо у суспільстві хтось володіє річчю, то інший уже не має цієї можливості [5]. На думку сенсімоністів, власність отримують за правом народження [6].

Англійський теоретик Дж. Локк у працях «Два трактати про правління», «Про власність», «Досвід про людський розум» доводив, що людина має три природних права від народження: право на життя, свободу та власність. Власність, на його думку, отримується шляхом вільно виявленої праці, а речі повинні належати тому, хто їх зробив [7].

Німецький філософ Г. Гегель пояснював, що власність є першим поняттям в історії права [8] й є втіленням волі в річ.

Таблиця 1

Види права власності у Римській державі

Назва	Характеристика
Преторська (бонітарна власність)	Розвивається на основі преторського захисту покупця за абсолютного невизнання з боку цивільного права. Претор, захищаючи права покупця, що придбав річ із порушенням норм квирітського права, застосовував фікцію. Це давало змогу претору визнавати покупця власником.
Власність перегринів	Право власності захищалося едиктами перегринського претора за допомогою позовів із фікцією, тобто робилося припущення, що перегрин став римським громадянином, тому на нього поширюються правові засоби захисту квіритської власності.
Провінційна власність	Це землі, завойовані Римом, які розглядалися як державна власність. Власники провінційних земель повинні були сплачувати особливі платежі на користь казни.
Спільна власність	Річ перебуває у спільній власності кількох осіб, з яких кожна особа має право власності на частину речі. Користуватися і розпоряджатися річчю, яка перебувала у спільній власності, можна було лише за загальною згодою усіх співвласників, причому кожний користувався однаковим голосом незалежно від його частки.

Джерело: складено автором за [3; 4]

На думку Мореллі, власність є причиною багатьох зол. Ж.-Ж. Руссо стверджував, що причиною суспільної нерівності є саме приватна власність [9].

Марксистська теорія визначає власність як відносини між людьми з приводу присвоєння (відчуження) засобів виробництва і створюваних з їх допомогою матеріальних благ у процесі їх виробництва, розподілу, обміну та споживання [10].

Неоінституціоналісти (А. Ллчіан, Р. Коуз, Д. Порт) уважали, що відносини власності – це система виключень до матеріальних і нематеріальних ресурсів, під системою прав власності розуміли норми, що регулюють доступ до рідкісних ресурсів.

Ліберальне визначення права приватної власності було запропоновано англійським юристом А. Оноре. Воно включає 11 елементів: 1) право володіння, тобто фізичний контроль над річчю; 2) право користування, тобто особистого використання речі; 3) право управління, тобто рішення, як і ким річ може бути використана; 4) право на дохід, тобто на блага, що виникають від попереднього особистого користування річчю або від дозволу іншим особам користуватися нею (іншими словами, право присвоєння); 5) право на капітальну цінність речі, передбачає право на відчуження, споживання, зміну або знищення речі; 6) право на безпеку, тобто імунітет від експропріації; 7) право на передання речі у спадок або за заповітом; 8) безстроковість; 9) обов'язок утримуватися від використання речі шкідливим для інших способом; 10) відповідальність у вигляді стягнення, тобто можливість відібрання речі на сплату боргу; 11) залишковий характер, тобто очікування «природного» повернення переданих кому-небудь правомочностей після закінчення терміну передачі або в разі втрати нею сили з будь-якої іншої причини [11].

Сьогодні власність уважається економічною, правовою, соціальною та філософською категорією. Існують різні підходи та точки зору відносно сутності та ролі власності в суспільному житті (табл. 2).

Табл. 2 показує, що єдиного визначення економічної сутності власності не існує. У різних джерелах наводиться різне визначення категорії «власність». Таким чином, на думку автора, власність є інтегральною характеристикою системи суспільних відносин. Відносини власності становлять основу соціально-економічних відносин між фізичними та юридичними особами та визначають характер цих відносин.

Теорія власності у своєму розвитку пройшла такі етапи: етап передісторії економічної теорії власності (період від зародження економічної думки в період античності до початку епохи Європейського Просвітництва); етап становлення (епоха Європейського Просвітництва з пануючою природно-правовою концепцією власності Д. Локка); етап розвитку (розпочатий П.-Ж. Прудоном і К. Марксом), новий етап (перехід від кількісного накопичення знань до етапу їх логічного синтезу).

Причинами виникнення відносин власності є необхідність задоволення індивідуальних та суспільних потреб.

Історичними формами власності вважаються:

– первіснообщинна власність – колективна власність у формі племінної, а згодом общинної власності. Права всіх членів общини на землю, результати виробництва та засоби праці були однакові;

– рабовласницька власність – рабовласник мав право власності на раба, результати праці та засоби виробництва;

– феодальна власність – абсолютні права власності на землю та обмежені права на селянина-кріпака належали феодалу;

– капіталістична власність – підприємець мав права власності на результати праці та засоби виробництва, але не мав прав власності на найманого робітника.

На думку автора, до класифікації історичних форм власності слід додати сучасну форму власності, яка поєднує різні форми власності, що підходять для даного етапу розвитку людства. Сучасна

Таблиця 2

Визначення поняття «власність» у науковій літературі

Визначення власності	Джерело
Право власності – це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном.	[12]
Власність – категорія суспільних наук, що відображає належність засобів і продуктів виробництва, матеріальних та духовних благ окремій людині, групі людей, суспільству, державі.	[13]
Власність – максимально можливе розпоряджання предметами різного роду, встановлене правом.	[14]
Власність – складна і багатогранна категорія, яка виражає всю сукупність суспільних відносин: економічних, соціальних, правових, політичних, національних, морально-етичних, релігійних тощо.	[15]
Власність – це економічна категорія, яка відображає належність майна певній фізичній або юридичній особі, умови володіння ним, розпоряджання і користування та відносини між економічними суб'єктами стосовно привласнення засобів виробництва і його результатів.	[16]

форма власності визначається необхідними тенденціями в розвитку відносин власності та допомагає забезпечити найбільш ефективне функціонування економіки.

З історичного погляду розглядають дві традиції в розумінні права власності – континентальну й англосаксонську.

Континентальна традиція вважала необхідною концентрацію всіх прав власності на об'єкт в руках одного власника, розглядаючи випадки розосередження правочинів серед кількох осіб як феодальні пережитки. Її класичним утіленням став Кодекс Наполеона, де приватна власність проголошувалася не тільки «священною і недоторканною», а й «необмеженою і неподільною». Континентальна традиція представляла право власності як щось єдине і неподільне.

Англосаксонська правова традиція відрізняється більшою гнучкістю і реалізмом. Вона утримала багато інститутів феодального права, допускаючи, зокрема, можливість роздроблення власності на який-небудь об'єкт на правомочності кількох осіб. Англосаксонська традиція представляла право власності як сукупність часткових правочинів.

Нині переважає англосаксонська традиція, яка береться за основу під час кодифікації права на міжнародному рівні. Фахівці відзначають, що властиві їй гнучкість і пластичність більше відповідають складним економічним, соціальним та політичним реаліям сучасного суспільства. Право власності визначається в ній як набір допустимих економічних рішень [17].

Від того, ким та за допомогою яких інструментів вирішується та регулюється право власності, залежать стійкість та благополуччя суспільства і людини. Однією з важливих проблем сьогодні є питання керування власністю.

У відношеннях власності мають місце багаторівневість та багатосуб'єктність. Керування відносинами власності доцільно розглядати з двох боків: юридичного (правового) та економічного.

Згідно з правовим підходом, відносини власності виступають основою для формування виробничих відносин. Характер правових норм визначається державною політикою. Діяльність суб’єктів власності та інших учасників виробничого процесу законодавчо регулюється згідно з інтересами держави. Керування відносинами власності дає змогу активно впливати на систему реальних відносин, які виникають, здійснюються, а потім перетворюються на результати процесів відтворення.

Згідно з економічним підходом, питання присвоєння розглядаються як взаємопов’язані процеси: присвоєння вироблених товарів та послуг у виробництві та відношення між суб’єктами суспільного відтворення, охоплюючи виробництво, розподіл, обмін та споживання матеріальних благ та послуг.

Відносини власності знаходяться в основі відносин управління та визначають, хто, чим і якою мірою керує об’єктами власності.

Керування відносинами власності повинно враховувати комплекс заходів, які спрямовані на всі структурні рівні відносин власності. До рівнів відносин власності належать: суб’єкти, об’єкти, розподіл прав власності, юридичні форми та форми присвоєння результатів економічної діяльності.

Коли елементи відносин власності розділені між різними особами, то розрізняють власника, розпорядника та користувача.

За власником документально закріплено належність об'єкта власності суб'єкту власності або факт реального володіння об'єктом.

Розпорядник має юридично забезпечене право розпорядження об’єктом власності. Власник, отримавши таке право, розпоряджається об'єктом власності на власний розсуд.

Користувач застосовує об'єкт власності відповідно до його призначення та керує об'єктом власності відповідно до умов, заданих йому власником або розпорядником.

Володіння і користування власністю можуть з'єднуватися в руках одного суб'єкта (якщо він володіє об'єктом власності) або бути розділені між різними суб'єктами (коли власник передав право користуватися об'єктом власності іншому суб'єкту).

Відносини власності проявляються у житті через різні форми доходів, які є кінцевими результатами економічної реалізації прав власності. Доходи є формою керування відносинами присвоєння та відношень власності. Зростання доходів показує, як здійснюється присвоєння результатів і факторів виробництва.

Розглянемо основні типи управління відносинами власності.

Індивідуальне управління – суб’єкт самостійно керує своєю діяльністю, приймає рішення та несе відповідальність за отриманні результати без утручання інших суб’єктів. Зумовлюється відносинами індивідуальної власності.

Колективне управління – суб’єкти взаємодіють один з одним у процесі керування, приймають рішення та несуть відповідальність разом. Зумовлюється відносинами колективної власності.

Авторитарне управління – керівник самостійно приймає рішення, віддає накази суб’єктам, які не взаємодіють один з одним у процесі керування своїми діями.

На практиці використовується змішане керування відносинами власності, включаючи різні типи в різних пропорціях. У чистому вигляді індивідуальне, колективне та авторитарне управління не застосовується.

Деякі об'єкти власності можуть знаходитися тільки у державній власності (водні ресурси, надра, об'єкти ядерної енергетики та культурно-історичної спадщини, ресурси континентального шельфу, майно державної скарбниці та ін.). Керування державною власністю передбачає взаємодію суб'єктів керування, гнучкість і вміння адаптуватися до зовнішнього середовища, соціалізацію керування з його орієнтацією на потенціал усіх суб'єктів, уміння відповідати за отримані результати. Держава, представляючи інтереси всього суспільства, виступає й як власник майна, й як суб'єкт, який установлює правила правового керування власністю. Для керування державною власністю можуть бути застосовані специфічні інструменти: роздержавлення, приватизація, реприватизація, націоналізація, податкові платежі, реквізиція та ін.

Із розвитком продуктивних сил форми реалізації власності змінюються й удосконалюються. Зміну форм власності доцільно проводити на макро- та мікрорівні:

– на мікрорівні – впроваджувати виробництво конкурентоспроможних видів продукції, сформувати власні збутові мережі, формувати стратегії фірми на споживачів;

– на макрорівні – змінити наявні в державі ресурси з дотацій та субсидій на високоефективні інвестиції.

Під час дослідження відносин власності слід ураховувати різноманіття її особливостей.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, категорія «власність» утворює економічний базис суспільства, характеризує політичне та економічне становище різних груп населення, формує соціально-економічну структуру суспільства. Різні типи відносин власності мають свої особливості та визначають основні елементи відповідної соціально-економічної системи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Платон. Держава / пер. з давньогр. Д. Коваль. Київ : Основи, 2000. 355 с.
2. Закони 12 таблиць : юридична енциклопедія : у 6 т. / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 2. 744 с.
3. Калюжний Р.А. Римське приватне право : курс лекцій. Київ : Істина, 2005. 144 с.
4. Основи Римського приватного права : підручник / за заг. ред. В.І. Борисової та Л.М. Баранової. Харків : Право, 2008. 226 с.
5. Прудон П.-Ж. Что такое собственность? Москва : Республика, 1998. 367 с.
6. Великие утописты : Сен-Симон, Фурье и их школы / сост. В. Семенов. Москва : Госиздат, 1926. 366 с.
7. Локк Дж. Сочинения : в 3 т. Т. 1. / под ред. И.С. Нарского. Москва : Мысль, 1985. 623 с.
8. Гегель Г.В. Философия права. Москва : Мысль, 1990. 524 с.
9. Володин А.И. Утопический социализм : хрестоматия. Москва : Политиздат, 1982. 512 с.
10. История экономических учений : учебное пособие / под. ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой. Москва : ИНФРА-М, 2009. 784 с.
11. Honore A.M. Ownership. In Oxford essays in jurisprudence / ed. by A.W. Guest. Oxford: Oxford University Press, 1961. P. 112–128.
12. Про власність : Закон України від 19 червня 2003 р. № 980-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12 (дата звернення: 19.07.2019).
13. Головко В.В. Власність : енциклопедія історії України: Т. 1: А–В. URL : http://www.history.org.ua/?termin=Vlasnist (дата звернення: 19.07.2019).
14. Лісовий В.С. Власність : енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І.М. Дзюба та ін. ; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. Київ, 2003. С. 2016.
15. Економічна теорія: Політекономія : підручник / за ред. В.Д. Базилевича. Київ : Знання, 2014. 710 с.
16. Ажнюк М.О., Передерій О.С. Основи економічної теорії : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 368 с.
17. Лазар Я. Собственность в буржуазной правовой теории. Москва : Юридическая литература, 1985. 182 с.

REFERENCES:

1. Platon. (2000) Derzhava [State]. Kyiv: Osnovy. (in Ukraine)
2. Shemshuchenko Ju.S. (1998) Zakony 12 tablycj [The laws of the 12 tables]: jurydychna encyklopedija: v 6 t., vol. 2. Kyiv: Ukrajinsjka encyklopedija im. M. P. Bazhana. (in Ukraine)
3. Kaljuzhnyj R.A. (2005) Rymsjke pryvatne pravo [Roman private law]. Kyiv: Istyna. (in Ukraine)
4. Borysova V.I. (2008) Osnovy Rymsjkogho pryvatnogho prava [Fundamentals of Roman private law]. Kharkiv: Pravo. (in Ukraine)
5. Prudon P.Zh. (1998) Chto takoe sobstvennost'? [What is property?]. Moscow: Respublika. (in Russian)
6. Semenov V. (1926) Velikie utopisty: Sen-Simon, Fur'e i ikh shkoly [The great utopians: Saint-Simon, Fourier and their schools]. Moscow: Gosizdat. (in Russian)
7. Lokk Dzh. (1985) Sochineniya [Compositions]: v 3 t. vol. 1. Moscow: Mysl'. (in Russian)
8. Gegel' G.V. (1990) Filosofiya prava [Philosophy of law]. Moscow: Mysl'. (in Russian)
9. Volodin A.I. (1982) Utopicheskiy sotsializm [Utopian socialism]. Moscow: Politizdat. (in Russian)
10. Avtonomov V. (2009) Istoriya ekonomicheskikh ucheniy [History of economic thought]. Moscow: INFRA-M. (in Russian)
11. Honore A.M. (1961) Ownership in A. G. Guest, ed., Oxford essays in jurisprudence. Oxford: Oxford University Press.
12. Pro vlasnistj : Zakon Ukrajiny [About property: Law of Ukraine] (2003). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12 (accessed: 19 July 2019).
13. Gholovko V.V. Vlasnistj [Property: encyclopedia of history of Ukraine]: vol. 1. Available at: http://www.history.org.ua/?termin=Vlasnist (accessed: 19 July 2019).

14. Lisovyj V.S. (2003) Vlasnistj: encyklopedija suchasnoji Ukrainy [Property: encyclopedia of modern Ukraine]: v 30 t. Kyiv: NAN Ukrainy. (in Ukraine)

15. Bazylevycha V.D. (2014) Ekonomichna teorija: Politekonomija [Economic theory: political Economy]. Kyiv: Znannja. (in Ukraine)

16. Azhnjuk M.O., Perederij O.S. (2008) Osnovy ekonomichnoji teoriji [Fundamentals of economic theory]. Kyiv: Znannja. (in Ukraine)

17. Lazar Ya. (1985) Sobstvennost' v burzhuaznoy pravovoy teorii. Moskva: Yuridicheskaya literatura. (in Russian)

Baeva Olga
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management and Economics of Enterprise
Kharkov National University of Pharmacy

THEORETICAL BASIS FOR FORMATION OF THE CONCEPT OF PROPERTY: HISTORICAL ASPECTS OF THE GUIDELINES AND SYSTEM ANALYSIS

The purpose of the article. The right of ownership establishes economic and legal relations of property, the material basis of society and is an integral characteristic of the system of social relations. Property relations form the basis of social and economic relations between individuals and legal entities and determine the nature of these relations. On how and by whom the right of ownership is decided and regulated depends on the stability, well-being of society and the individual. This fact explains the growing interest of many Sciences in the study of property issues.

Methodology. The article uses General scientific and special research methods, including: methods of analysis and synthesis, the method of scientific abstractions, the method of comparison.

Results. The article deals with the historical aspects of the concept of property as a scientific category. The author examines the nature, content and historical forms of ownership and specifics of ownership relations. Methodological bases of scientific research of the property right are revealed. Attention is paid to the methods of acquisition of property rights under Roman law. The stages of development of the theory of property are considered: the stage of prehistory of economic theory of property, the stage of formation, the stage of development and a new stage. Continental and Anglo-Saxon traditions in the understanding of property rights are investigated. The liberal definition of private property rights was considered and proposed by the English lawyer Honore. Legal and economic approaches to the analysis of the content of property relations are analyzed. The features of property rights are characterized. Objects and subjects of property are allocated. The interests of the whole society acts both as the owner of the property and as the subject are representing of the state. The rules of legal management of the property are establishing. The complex of measures aimed at all structural levels of property relations is clarified and the levels of property relations are characterized. The main types of property relations management, such as individual, collective and authoritarian management are considered.

Practical implications. In our work, we considered the theoretical foundations of the concept of property. We studied the historical aspects of the main provisions and made a systematic analysis. The question of property is extremely multifaceted and with each new stage of development of scientific thought there are new aspects of this problem. The allocation of the historical types of property relations allows not only tracing the evolution of these relations and gives the possibility to reveal the peculiarities of realization of the right of ownership at different stages of development of human society. Property relations constitute the economic basis of society.

Value/originality. The article deals with the historical aspects of the concept of property as a scientific category. In our work we have considered the essence, content and historical forms of ownership, as well as the specifics of property relations. The existing classification of historical forms of ownership is supplemented by the author of the following – a modern form. The modern form of ownership combines various forms of ownership, suitable for this stage of development of society.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ

GENESIS AND DEVELOPMENT OF THE EXCHANGE TRADE IN UKRAINE: RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE NATIONAL EXPERIENCE

УДК 339.33(477)
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-2

Боднарчук Т.Л.
к.е.н., старший викладач кафедри економіки підприємства
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

У статті акцентовано увагу на особливостях становлення й розвитку біржової торгівлі на теренах України в XIX – на початку XX ст. Розкрито детермінанти розвитку біржового інституту в Україні та висвітлено економічну роль бірж у вітчизняних ринково-індустріальних перетвореннях. Проаналізовано особливості та масштаби діяльності головних українських бірж, зокрема Одеської, Київської та Харківської. Визначено характерні риси організаційно-правового механізму та порядку функціонування бірж. Виявлено основні напрями реалізації вітчизняної біржової торгівлі, у тому числі звернено увагу на типи біржових угод. Охарактеризовано специфіку роботи професійних біржових учасників, зокрема розкрито характерні риси функціонування інституту маклерства. Обґрунтовано позитивні та негативні аспекти вітчизняної біржової торгівлі в XIX – на початку XX ст. Простежено відмінності щодо розвитку біржового інституту в Україні порівняно із західноєвропейськими країнами.

Ключові слова: *економічна історія України, ринкова інфраструктура, товарна біржа, біржова торгівля, фондова торгівля.*

В статье акцентировано внимание на особенностях становления и развития биржевой торговли на территории Украины в XIX – начале XX в. Раскрыты детерминанты развития биржевого института в Украине. Освещена экономическая роль бирж в отечественных рыночно-индустриальных преобразованиях. Проанализированы особенности и масштабы деятельности главных украинских бирж, в частности Одесской, Киевской и Харьковской. Определены характерные черты организационно-правового механизма и порядка функционирования бирж. Выявлены основные направления реализации отечественной биржевой торговли, в том числе проанализированы типы биржевых сделок. Охарактеризована специфика работы профессиональных биржевых участников, в частности проанализированы особенности института маклерства. Обоснованы позитивные и негативные аспекты отечественной биржевой торговли в XIX – начале XX в. Приведены различия развития биржевого института в Украине по сравнению с западноевропейскими странами.

Ключевые слова: *экономическая история Украины, рыночная инфраструктура, товарная биржа, биржевая торговля, фондовая торговля.*

The article is devoted to the investigation of the main peculiarities of the Ukrainian exchange trade formation and development in the XIX – early XX centuries. The determinants and tendencies of the exchange institute development on the Ukrainian territory are revealed. The economic role of exchanges in the evolution of the national market and industrial transformations is highlighted. The peculiarities and scale of the main Ukrainian exchanges' activity are analyzed. In particular, the features of formation, rules of functioning and directions of activity of Odessa, Kyiv and Kharkiv exchanges as the largest trade platforms are analyzed. The peculiarities of the governmental regulation of the Ukrainian exchange activity are revealed. Attention is paid to the measures of support of the Ukrainian exchanges' activities by the Government of the Russian Empire. The characteristic features of the organizational and legal mechanism and the order of functioning of the exchanges are determined. In particular, the specifics of the exchange committees and associations work and the mechanism of their formation and their functions are disclosed. The main directions of the domestic exchange trade realization, like forward trading and futures trading, are revealed. The main features of the exchange speculation and exchange games are determined. Attention is paid to the pricing process on the national exchanges and to the process of exchange rates establishment. Besides, the specific of the professional exchange participants' functions is characterized. Among them, the characteristic features of the brokerage institute on the Ukrainian exchanges are revealed. It is researched the specific of some other professional exchange participants' activity like auctioneers, notaries, exchange experts, adherents etc. The positive and negative aspects of the national exchange trade in the XIX – early XX centuries are substantiated. The differences regarding to the development of the exchange institute in Ukraine compared with the Western European countries are considered. Some reasons of the low level of the national exchange activity development are indicated.

Key words: *economic history of Ukraine, market infrastructure, commodity exchange, exchange trade, stock exchange.*

Постановка проблеми. Інформаційно-інноваційні зміни світової економіки створюють умови для трансформації й вітчизняної економічної системи, зокрема в напрямі розбудови ринкового середовища. Важливим його елементом сьогодні є біржі, які виступають індикатором економічного розвитку, стану ринкової кон'юнктури, рівня конкурентоспроможності національного виробника, а також відіграють важливу інституційну роль у розширенні зовнішньоекономічного співробітництва країни. Водночас сьогодні розвиток української біржової торгівлі ускладнений низкою проблем, серед яких варто відзначити такі, як: брак належного державного регулювання та контролю біржових операцій, монополізація та «олігархізація» ринків стратегічних товарів, скорочення обсягу біржової торгівлі та зниження кількості її учасників, відсутність прозорого ціноутворення та відносна закритість біржових торгів, низький рівень становлення електронних форм функціонування біржових інститутів тощо. Подальший розвиток ринкової економіки України на цивілізаційних засадах, реалізація інтеграційних пріоритетів та перспектив щодо посилення взаємодії з країнами-лідерами вимагають вироблення ефективного механізму розбудови вітчизняного біржового ринку. При цьому актуальним стає не лише дослідження сучасного рівня розвитку вітчизняної біржової торгівлі, а й звернення до історичних витоків становлення біржової справи в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна проблематика розвитку біржової діяльності в Україні знайшла відображення у наукових працях таких учених, як О.М. Варченко, А.М. Гура, В.П. Заборовський, З.І. Кобеля, Н.П. Резнік, А.О. Шевченко, О.В. Шимко та ін. Окремі аспекти історичної ґенези та еволюції вітчизняної біржової торгівлі розкрито в наукових доробках О.М. Доніка, О.В. Корніяки, Т.І. Лазанської, С.З. Мошенського, Р.Б. Шиханова та ін.

Постановка завдання. Метою статті є історико-економічний аналіз особливостей становлення та тенденцій розвитку біржової торгівлі в Україні на етапі ринково-індустріальних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Біржі як елемент ринкової інфраструктури набули поширення на теренах України у XIX – на початку XX ст., чому сприяли загальна модернізація економічного середовища, розвиток різних організаційно-правових форм підприємництва, концентрація та зрощення промислово-фінансового капіталу, економічна політика уряду тощо. Поступово біржі стали невід'ємним елементом підприємницького середовища: тут здійснювалася гуртова купівля-продаж товарів, страхування суден, проводилися операції з державними та приватними цінними паперами, валютою, дорогоцінними металами тощо. Біржі виступали каталізатором розвитку національного виробництва, сприяючи обміну та розвитку кредитних операцій, торговельні майданчики пришвидшували виробничо-збутові процеси. Головну економічну функцію бірж визначено й у торговельному законодавстві Російської імперії, де вказано, що «біржа є місцем зібрання осіб, приналежних до класу купецтва, з метою здійснення торговельних операцій та укладання взаємних угод» [1, с. 2].

Біржі з'явилися в Російській імперії, а згодом і в Україні як результат імплементації західноєвропейського досвіду. Зокрема, перший торговельний майданчик (Санкт-Петербурзька біржа) було відкрито на початку XVIII ст. Практично до кінця періоду це був єдиний центр здійснення біржових операцій у країні. Лише у 1789 р. було відкрито Архангельську біржу, а в 1796 р. – Одеську біржу, першу на території тогочасної України. Стрімкий розвиток біржової торгівлі в Російській імперії та Україні відмітний у другій половині XIX ст., поштовхом до чого стали відкриття приватних банківсько-кредитних установ, розвиток акціонерного підприємництва, випуск значної кількості державних та приватних цінних паперів, розгортання масштабного залізничного будівництва тощо.

У другій половині XIX ст. на теренах України було створено Київську біржу та ще одну в Одесі (1865 р.), Харківську біржу (1876 р.), Миколаївську біржу (1885 р.) [1, с. 4]. На початок XX ст. в Україні нараховувалося близько 14 бірж [2, с. 197–198]. Водночас лише деякі з них за обсягами торговельних оборотів нагадували західноєвропейські. Зокрема, лише Одеська біржа відносилися до числа великих торговельних майданчиків, а решта мали здебільшого локальне значення та слугували центром укладання торговельних угод місцевих підприємців.

Українські біржі здебільшого були товарними, а їхня діяльність набувала спеціалізованого характеру. Тут здійснювалася гуртова торгівля стратегічними групами товарів, такими як хліб, вовна, яйця, лісоматеріали, сало, худоба, коноплі, олія тощо. Зокрема, спеціалізовані товарні біржі функціонували в Бердянську, Єлизаветграді, Катеринославі, Миколаєві, Одесі, Феодосії (хлібні), Києві (цукрова), Кременчуку, Маріуполі (з торгівлі лісоматеріалами), Харкові, Херсоні (кам'яновугільна та залізорудна) тощо [3, с. 55]. До кінця XIX ст. найбільші з них набули універсального характеру, тобто поряд із товарною торгівлею тут проводилися й операції купівлі-продажу фінансових активів (здебільшого акцій великих регіональних підприємств).

До таких універсальних бірж можна віднести, насамперед, Одеську та Київську. Незначну роль у торгівлі фінансовими активами відігравала Харківська товарна біржа. Спеціалізованих фондових бірж в Україні не було, і лише внаслідок проведення біржової реформи 1900–1902 рр. на основі досвіду функціонування фондового відділу Санкт-Петербурзької біржі планувалося впровадження даних інновацій і в Україні [4, с. 173]. Таким чином, лідерами біржової торгівлі на вітчизняних теренах були саме Одеська, Київська та Харківська біржі, аналіз діяльності яких дасть змогу виявити загальну специфіку розвитку біржової справи в Україні.

Найбільшою за обсягами торгівлі була Одеська біржа, яка діяла як відповідно до Торговельного статуту Російської імперії, так і власного статуту, перша редакція якого була прийнята у 1848 р. Одеська біржа, створена за ініціативи відповідних купецьких груп, відігравала ключову роль в обслуговуванні експорту вітчизняного хліба. Пізніше об'єктами купівлі-продажу на Одеській біржі стали золото, срібло та іноземні векселі. Торгівля фондами тут хоча й була незначною порівняно з Санкт-Петербурзькою біржею, однак чинила суттєвий вплив на курсові коливання інших бірж [5, с. 219]. Вексельні та валютні операції на одеському торговельному майданчику визначалися географією зернового експорту й були пов'язані з багатьма провідними європейськими банками.

До кінця XIX ст. фондова торгівля стала домінуючою на Одеській біржі. На 1914 р. тут котирувалося цінностей на суму близько 6,8 млн. руб. [6, с. 450]. Переважали державні позики, заставні

листи Дворянського земельного банку, Селянського поземельного банку, акції земельних банків, облігації Одеських і Кишинівських міських товариств, позики м. Одеси, акції провідних підприємств регіону [7]. Зазначені фінансові активи перебували одночасно й в обігу інших бірж, зокрема в Санкт-Петербурзі, Москві, Варшаві, Києві, Ревелі, Ризі та Харкові.

Одним із лідерів біржової торгівлі на території тогочасної України була й Київська біржа, утворена за активної підтримки російського уряду безпосередньо в особі М. Бунге. За клопотанням купецького товариства міністр фінансів виділив із казни на влаштування біржі безповоротну субсидію у розмірі 28 тис руб. [3, с. 55]. Київська біржа була здебільшого товарною: тут велася жвава торгівля цукром-піском та рафінадом. У незначних обсягах торгували хлібом та хлібним вином. Створена у 60-х роках XIX ст., біржа активно розвивалася, про що свідчать відповідні статистичні дані. У перші роки існування торговельного майданчику рух товарів тут оцінювався приблизно в 1 млн. руб., а в 1892 р. вже досягнув 200 млн. руб. [8, с. 242]. Основним об'єктом купівлі-продажу до кінця досліджуваного періоду залишався цукор. Наприклад, у 1895 р. у Російській імперії було вироблено 35 млн. пудів цукру-піску, з яких того ж року на Київській біржі було реалізовано 22,3 млн. пудів, тобто майже 64% [9, с. 46]. Попри значну питому вагу товарної торгівлі згодом тут було відкрите й окреме фондове відділення, через яке реалізовувалися акції провідних цукрових товариств.

Головним ініціатором створення Харківської товарної біржі був відомий український підприємець-меценат із м. Суми О. Алчевський, який розглядав її як один із центральних елементів місцевої фінансової системи. За власний кошт він у 1879 р. побудував для біржі розкішне приміщення на Миколаївській площі, де мали збиратися члени біржового товариства, яке до того часу нараховувало вже близько півтори сотні осіб [9, с. 47–48]. Харківська біржа набувала загального характеру: тут торгували зерном, хлібом, худобою, цукром. Обороти біржової торгівлі суттєво зростали під час проведення основних харківських ярмарків. Зокрема, у 1904–1910 рр. через біржу продавалося у середньому за рік понад 160 тис голів великої рогатої худоби, овець і свиней [9, с. 47–48]. Суттєвої ваги у фондовій торгівлі Харківська товарна біржа не відігравала за винятком реалізації акцій окремих цукрових акціонерних товариств.

Діяльність вітчизняних торговельних майданчиків була організована за європейським зразком, а самі біржові установи мали досить розгалужену структуру та систему управління. Нормативно-правовою базою регулювання діяльності бірж у Російській імперії були постанови Торговельного статуту, зокрема «Про маклерські книги та записки», «Про біржі та біржові узаконення», «Про маклерів та нотаріусів», постанови та розпорядження міської влади, а також безпосередньо статути самих біржових установ.

Протягом XIX ст. державне регулювання діяльності біржових структур у Російській імперії та Україні здійснювало Міністерство фінансів, із початку XX ст. функція біржового управління відійшла до Міністерства торгівлі та промисловості Російської імперії. У цілому біржова торгівля була сферою, яка користувалася значною підтримкою уряду. Йдеться не лише про безпосереднє фінансове сприяння, а й про суттєве послаблення адміністративного втручання у діяльність біржових установ. Біржі як ринкові інститути були досить самоврядними. Регулювання та контроль біржової торгівлі з боку відповідних міністерств обмежувався адміністративно-правовими заходами. Підтримка біржової торгівлі здійснювалася й органами місцевої влади. Зокрема, міське управління для сприяння розвитку біржових торгів нерідко надавало у постійне користування безоплатні ділянки для будівництва біржових приміщень та в безоплатну оренду міських об'єктів для проведення торгів, будувало за свої кошти різного роду підсобні та допоміжні приміщення, призначені під біржові потреби [2, с. 170]. Безпосередню організацію, регулювання та контроль діяльності біржових установ здійснювали органи самоуправління – комітети та товариства.

Зокрема, поряд зі становленням бірж у другій половині XIX ст. відбулося також офіційне визнання учасників біржової торгівлі під загальною назвою «біржове товариство» [10, с. 224]. Такі товариства, за якими закріплювалися певні біржові установи, створювалися та діяли відповідно до місцевих статутів, постанов та правил. Членами біржових товариств могли бути постійні відвідувачі бірж, але не всі, а лише ті, які відповідали чітко визначеним умовам. Зокрема, вони повинні бути приналежні до торговельного класу або числа підприємців-промисловців, сплатити щорічний внесок на користь біржової установи, бути прийнятими до товариства згідно зі статутом конкретної біржі. Дані соціальні інституції мали право ухвалювати рішення, які стосувалися як порядку роботи торговельних майданчиків, так і правильності укладення тих чи інших біржових угод.

На засіданнях приймалися рішення щодо: полегшення та пришвидшення біржових угод; проведення виборів на заміщення вакантних посад у товаристві; прийому та затвердження нових членів організації; обсягів та напрямів використання отриманих біржових коштів; співпраці з органами влади; закладення бюджету доходів та витрат біржової установи на наступний рік тощо. Крім того, товариства мали право призначати години відкриття та закриття біржових зібрань як у звичайні,

так й у курсові дні та накладати стягнення за недотримання терміну цих зібрань [11, с. 143]. Загалом рішення біржових товариств поділялися на декілька категорій: виконання одних було передбачене терміново або у надзвичайно короткі строки; інші рішення, перш ніж виконуватися, обов'язково доводилися до відома владних структур; третя категорія рішень набувала чинності лише після затвердження урядовими органами.

Біржові комітети можна віднести до контрольно-регулюючих інституцій виконавчого характеру. Насамперед вони представляли інтереси біржових товариств в органах державної влади та за кордоном. До складу комітетів входили три-чотири члени, серед яких обирався голова, яким міг бути гофмаклер або біржовий старшина. Наприклад, Одеський комітет, створений у 1863 р., складався з трьох членів, які обиралися строком на три роки відповідним біржовим товариством [12, с. 77]. Значний вплив на роботу біржових комітетів чинили представники окремих підприємницьких кіл. Діяльність комітетів зводилася до виконання різних інформаційно-організаційних функцій: підготовки та подання інформації про стан та тенденції біржової торгівлі урядовим структурам; видачі приватним особам спеціальних документів, довідок та посвідчень; надання пропозицій щодо поліпшення торгівлі на біржах; сприяння розвитку місцевої торгівлі, промисловості та судноплавства; складання правил біржової торгівлі та зведень торговельних звичаїв; екзаменування знань претендентів на посади професійних біржових працівників; здійснення усіх організаційних заходів, необхідних для проведення виборів до біржових товариств [2, с. 178–179]. Окрім того, члени комітету здійснювали нагляд за дотриманням біржового законодавства, правильністю укладання торговельних угод та своєчасністю й повнотою сплати біржових зборів, котируванням фінансових активів і товарів.

При біржах існували також і колегіальні органи, зокрема арбітражні та котирувальні комісії. Арбітражні комісії створювалися для вирішення торговельних суперечок, з одного боку, між учасниками біржового товариства, з іншого – між зовнішніми підприємцями. Серед українських бірж діяльність такого органу вперше було організовано в Одесі. Більше того, заснована у 1887 р., це була єдина арбітражна комісія в усій Російській імперії [6, с. 540–541]. Основне завдання арбітражної комісії зводилося до інспектування роду та якості товару, щодо якого виникла суперечлива ситуація. До повноважень котирувальної комісії належало складання біржових бюлетенів. Котирувальна комісія вносила до котировки (офіційної публікації про біржові курси цінних паперів, валюти та товарів) усі крупні угоди, які, на її думку, відповідали фактичному стану справи [11, с. 144]. Таким чином, основне завдання органів біржового самоуправління зводилося до забезпечення ефективної та продуктивної роботи біржових установ, механізм та порядок організації якої мав свої особливості.

Основу торговельної діяльності бірж Російської імперії становили операції купівлі-продажу реальних товарів із наступними зобов'язаннями їхньої поставки та прийому. При цьому укладалися торговельні угоди як щодо наявного товару, так і на певний строк. На той час форвардна торгівля, коли фактично від однієї особи до іншої переходив не товар, а право на його отримання у певний час і певному місці, була особливим видом комерції. Більше того, до кінця XIX ст. на українських біржах поширилися угоди на купівлю-продаж товарів, яких не існувало в природі, тобто поступового розвитку набувала і ф'ючерсна торгівля. Зокрема, такі угоди були поширені на Одеській біржі та стосувалися збуту й придбання майбутніх хлібних урожаїв. Ф'ючерсна торгівля створювала умови для отримання не лише торговельного прибутку, а й додаткового доходу, джерелом якого була цінова різниця. Своєю чергою, це стало одним з основних чинників розвитку біржових спекуляцій.

Спекулятивна торгівля, яка мала місце на українських біржах, бувала двох видів:

1) спекулянт намагався заздалегідь передбачити можливі, не залежні від нього, зміни цін і враховував їх уже зараз під час укладання угоди [5, с. 30–31];

2) спекуляція була орієнтована не на передбачення змін, а на їх стимулювання та управління ними: за допомогою різних важелів створювався штучний товарний дефіцит, що, своєю чергою, провокувало ріст цін та, відповідно, приносило спекулянту надприбутки. Досить часто цей вид біржової спекуляції набував критичної форми – так званого «ажіотажу» або біржової гри.

Українські біржі (Одеська, Київська, Харківська) функціонували відповідно до графіку та розпорядку, який визначали члени біржового комітету. Зокрема, торговельні майданчики працювали цілорічно щодня, крім неділі та великих церковних свят. Під час проведення найбільших ярмарків біржі могли працювати без вихідних. Біржовий рік на Одеській та Київській біржах починався 1 березня, а на Харківській – 1 жовтня. Відповідно, протягом лютого або вересня усі, хто бажав узяти участь у біржових торгах, подавали заяви комітетам разом із гільдійськими посвідченнями та підтвердженням сплати річного внеску [12, с. 77]. Торги на біржі були детерміновані у часі і тривали не більше шести-семи годин, що забезпечувало максимальну концентрацію попиту та пропозиції та формування реальних ринкових цін.

Усіх відвідувачів бірж можна було об'єднати у три групи: випадкові, тимчасові й постійні учасники. Останні, своєю чергою, поділялися на дві категорії: несамостійні біржові діячі (до них нале-

жали прикажчики, конторники, артільники) та самостійні, які укладали угоди безпосередньо або через уповноважених осіб [2, с. 171]. Сукупність відвідувачів торговельного майданчика складала так звану біржову публіку. Для того щоб мати право ввійти до біржової установи та брати участь у торгах, учасникам необхідно було отримати спеціальний квиток. Він видавався адміністрацією біржі за плату, яка стягувалася на користь розвитку відповідної торговельної установи. Зокрема, особи, які відвідували Одеську біржу, щороку мали вносити до біржового комітету для підтримки приміщення біржі та інших господарських потреб 14 руб. [12, с. 77]. Плата за право торгівлі на Київській біржі була диференційованою: її величина залежала як від самої особи учасника, так і від об'єктів торгівлі. Плата за право відвідування бірж була основним джерелом доходів даних інститутів поряд з іншими, такими як добровільні внески членів біржового товариства та прибутки від власного нерухомого майна. Розміри добровільних членських внесків були досить значними, зокрема Харківська товарна біржа щороку отримувала до 4 500 руб. таких платежів [4, с. 176]. Усі доходи надходили у розпорядження біржових комітетів.

Наявність вхідного квитка та посвідчення сплати біржового збору не гарантувала стовідсоткового права участі у торгах, особливо що стосувалося фондової торгівлі. Купувати та продавати цінні папери, валюту та дорогоцінні метали могли лише купці І гільдії, що було узаконено відповідним законодавчим актом 1885 р. Для того щоб навіть купцю І гільдії отримати право торгівлі фондами, необхідно було подати відповідне клопотання до біржового комітету. Слід указати, що до торгів на біржах Російської імперії допускалися лише цінні папери, випущені на її території, обіг іноземних фондів був обмежений.

Заборонялося на біржах обговорювати політичні та військові теми, брати учасників торгів під арешт (за винятком кримінальних справ) чи до суду під час перебування на біржі [12, с. 1]. Дозволялося у біржових установах розміщувати оголошення та будь-яку інформацію, що стосувалася торгів, зокрема про розпорядження уряду щодо біржової торгівлі, про роботу професійних працівників біржі, про аварії кораблів тощо.

Про серйозність та обов'язковість дотримання біржових правил свідчить те, що за їх порушення накладалися значні штрафи та стягнення. Зокрема, за участь у торгах без надання відповідної заяви біржовому комітету чи без сплати вхідного внеску стягувався штраф у розмірі до 30 руб., а також на певний період заборонялося відвідувати біржу; за поширення інформації, яка могла нанести або нанесла шкоду комерційному процесу призначався арешт на строк від восьми місяців до одного року і чотирьох місяців [13, с. 255–257]. За порушення на біржі тиші та порядку, поширення пліток та оманливої інформації, невиконання договірних зобов'язань, участь у незаконних угодах особи, визнані винними за рішенням біржового комітету, позбавлялися права на участь у біржових торгах на термін до одного року.

Окремо слід звернути увагу на процес біржового ціноутворення. Біржова, як і ринкова, ціна формувалася здебільшого під впливом попиту та пропозиції, внаслідок чого вартість товарів та фінансових активів часто коливалася. Крім коливань ринкової кон'юнктури, біржові ціни зазнавали впливу й інших чинників, які умовно можна поділити на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх детермінант слід віднести політичні та військові події (навіть чутки про можливі політичні зміни зумовлювали коливання цін), грошову одиницю (оборот металевих грошей – найкраща гарантія сильного грошового ринку), коливання вексельних курсів (падіння курсу – зниження ціни цінних паперів), банкрутство кредитних установ та несприятливу політику центрального банку, зміни облікової ставки, урожаї та неврожаї тощо [1, с. 50–53]. До групи внутрішніх чинників впливу на біржові ціни, насамперед, належали такі: фінансовий та економічний стан підприємства, що випустило акції, умови випуску та способи погашення цінних паперів, біржові спекуляції (на кожній біржі діяли професійні учасники – так звані гравці на пониження («ведмеді») та підвищення («бики») цін).

Професійними учасниками біржових торгів були маклери, аукціоністи, нотаріуси, диспашери (аджестери), біржові експерти, бракувальники, приймальники. Головними працівниками торговельних майданчиків були маклери, які виконували посередницьку функцію під час здійснення та укладання торговельних угод. Своєю чергою, маклери поділялися на гофмаклерів (головні), біржових, страхових та корабельних маклерів. Торгівлю на кожній біржі забезпечувала ціла група маклерів, яка формувалася відповідно до біржового статуту, спеціальної маклерської інструкції та рішення біржового товариства [2, с. 181]. Найбільш чисельною така група маклерів була на Санкт-Петербурзькій біржі (більше сотні осіб). На українських торговельних майданчиках їхня кількість була дещо меншою. Зокрема, на Одеській біржі нараховувалося до 60 біржових маклерів, на Київській та Харківській – до 10 [12, с. 81, 98]. У разі необхідності кількість маклерів могла бути збільшена за рішенням державних органів.

Маклерська професія була однією з найвідповідальніших, а тому до осіб, що претендували на заміщення вакантних посад, ставили досить жорсткі вимоги. Насамперед, головними умовами були такі: обов'язкове підданство Російської імперії; досягнення відповідного віку (25–30 років); наявність купецького звання; грамотність, освіче-

ність та професійна обізнаність; моральна добропорядність і доброта [2, с. 181]. Досить складною була й сама процедура прийому нових маклерів на роботу, яка включала низку етапів, починаючи з подання заяв кандидатів до біржових комітетів і завершуючи складанням відповідної маклерської присяги.

Маклери були зобов'язані бути присутніми на біржових засіданнях; наглядати за дотриманням прав та обов'язків кожною стороною торговельної угоди; укладати угоди на принципах об'єктивності та незворушності; зберігати комерційну таємницю (відомості про укладену угоду) [2, с. 182–183]. Крім того, маклери повинні були вести спеціальні записні книги та видавати кожній зі сторін угоди маклерську записку з повною інформацією про укладену угоду. За посередницьку роль під час укладання торговельних угод маклери отримували дохід (куртаж). Якщо сторонами торгу були приватні особи, то куртаж сплачувався як покупцем, так і продавцем. Якщо ж однією зі сторін був державний орган (угоди з державними цінними паперами), то маклер отримував кошти лише від приватної особи. Розмір куртажу залежав від об'єкта купівлі-продажу, обсягу торговельної операцій та торговельних традицій самої біржі.

На великих біржах існувала спеціалізація маклерів: одні займалися посередництвом лише у товарній торгівлі, другі обслуговували операції купівлі-продажу фондів, а треті були курсовими маклерами. Крім офіційних маклерів на біржах діяли незаконні, так звані «зайці». Угоди, укладені за їх посередництва, хоча й не визнавалися у суді, проте за обсягами часто перевищували обороти діяльності офіційних маклерів. Діяльність незаконних маклерів жорстко переслідувалася і в разі виявлення факту таких угод карався не лише фіктивний маклер, а й учасники угоди.

Незалежно від маклерів на біржах були присутні й інші професійні учасники. Зокрема, аукціоністи проводили аукціонні торги (по факту були спекулянтами); нотаріуси оформляли документацію, яка стосувалася торговельних угод; диспашери або аджестери засвідчували суми збитків учасників торгівлі, зазвичай унаслідок аварії суден; бракувальники фіксували можливі пошкодження та виробничі недоліки товару, призначеного для експорту; приймальники підтверджували факт поставки товару, перевіряли відповідність усіх його фізичних показників (колір, кількість, розмір) та були відповідальними за товар під час процедур завантаження-розвантаження. Значна роль у торговельних операціях належала й біржовим експертам, які оцінювали якість товару під час спорів, аналізували цінові коливання на торговельних майданчиках.

Механізм та порядок функціонування російських та українських бірж у цілому відповідав європейським зразкам. Проте внаслідок того, що цей ринковий інститут набув розвитку на вітчизняних теренах значно пізніше, ніж у країнах Західної Європи, відмітним є деяке відставання розвитку біржової торгівлі у Російській імперії. Насамперед, діюче в країні торговельне законодавство було розроблене ще у першій половині XIX ст., коли біржові угоди обмежувалася товарними операціями. З огляду на це, процес купівлі-продажу фінансових активів не отримав належного нормативно-правового забезпечення. Лише наприкінці XIX ст. уряд звернувся до реформування даної сфери. Зокрема, у 1883 р. було затверджено перші «Правила для угод купівлі-продажу фондів та акцій» на Санкт-Петербурзькій біржі, пізніше аналогічні правила були розроблені й на інших біржах [10, с. 229]. Зокрема, для врегулювання торгівлі фінансовими активами на Одеській біржі були прийняті «Одеські біржові правила угод купівлі-продажу цінних паперів, золота, валюти та інших цінностей». Недоліки біржового законодавства стали одним із чинників гальмування розвитку вітчизняної біржової торгівлі, зокрема внаслідок відсутності чітких загальних правил ведення торгів на відміну від закордонної практики не набули поширення термінові угоди.

Для бірж Російської імперії, як і західноєвропейських, були характерні укладання угод через інститут маклерства та реалізація торговельних операцій контрагентів через маклерські записки. Проте за кордоном діяльність професійних учасників була більш злагодженою та врегульованою. Для вирішення торговельних спорів на європейських біржах були створені синдикальні камери, відсутні на вітчизняних біржових майданчиках. Частково їхні функції виконували арбітражні комісії, діяльність яких потребувала законодавчого врегулювання. На жаль, немає історичних даних про широке поширення на біржах Російської імперії протягом досліджуваного періоду закордонної практики впровадження ліквідаційних днів (у середині та в кінці кожного місяця) [1, с. 93]. Лише на окремих торговельних майданчиках, зокрема, на Одеській біржі, через кожні два тижні відбувався аукціонний розпродаж товарів [6, с. 540]. Серед причин значного відставання розвитку біржової торгівлі на вітчизняних теренах, насамперед, слід указати неефективність державної політики у цій сфері та брак відповідних підтримуючих заходів. Зокрема, підтвердженням означеної думки є той факт, що чимало бірж Російської імперії функціонували фіктивно, тобто існували лише на папері. Офіційно були затверджені їхні статути та обраний біржовий комітет, проте ані зібрань, ані реальних укладених угод не було. Низький рівень розвитку біржової торгівлі на вітчизняних теренах був зумовлений і деяким негативним сприйняттям інституту бірж тогочасним суспільством. Вихідці одних соціальних груп

розглядали біржі як механізм розвитку підприємництва та промислового виробництва, накопичення промислово-торговельного капіталу, інтенсифікації зовнішньо- та внутрішньоторговельних зв'язків, урегулювання цінових коливань тощо. Водночас інші вбачали в їхній діяльності джерело загальносуспільних та економічних деформацій. Негативне сприйняття бірж насамперед було пов'язане з існуванням біржових спекуляцій.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведене дослідження історичної практики розвитку біржової справи в Україні у XIX – на початку XX ст. дає змогу зробити відповідні висновки. Розвиток біржової діяльності на вітчизняних теренах був пов'язаний із ринковими трансформаціями тогочасної економічної системи. Поява різних форм підприємництва, нарощування промислового та фінансового капіталу, інтенсифікація торговельних зв'язків, розбудова транспортної інфраструктури сприяли тому, що біржі стали не лише важливим ринковим інститутом, а й значимим механізмом регулювання господарських процесів. Виявлено, що основна частка торговельних майданчиків Російської імперії зосереджувалася на території України, серед яких виділено найбільші – Одеську, Київську та Харківську біржі. Робота українських бірж була організована за європейським зразком: місцеве управління ринковими інститутами здійснювали товариства та комітети; торговельні операції реалізовувалися за посередництва низки професійних учасників (маклерів, аукціоністів, нотаріусів, експертів тощо); на законодавчому рівні було визначено правила торгівлі та відповідальність за їх порушення. Протягом XIX – початку XX ст. відзначено значні еволюційні зміни вітчизняної біржової справи, що виявилися в універсалізації характеру діяльності провідних торговельних майданчиків, нарощуванні обсягів біржових торгів, розвитку різних видів торговельних угод, активізації спекулятивної торгівлі тощо. Водночас установлено, що темпи розвитку біржової справи в Російській імперії у цілому та Україні зокрема не відповідали закордонним тенденціям через вплив таких чинників, як: недосконале біржове законодавство та неврегульованість окремих торговельних операцій (зокрема, фондової торгівлі), відсутність належної підтримки розвитку сфери з боку уряду, дещо негативне сприйняття самого біржового інституту з боку тогочасного суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Судейкин В. Биржа и биржевые операции. Санкт-Петербург : тип. Сев. телеграф. агентства, 1892. 112 с.

2. Филипов Ю.Д. Биржа: ее история, соврем. орг. и функции. Санкт-Петербург : тип. В.Ф. Киршбаума (отд.), 1912. 202 с.

3. Спасский П.Х. История торговли и промышленности в России : в 3-х т. Т. 1. Санкт-Петербург, 1910. 272 с.

4. Корніяка О.В. Особливості функціонування інституту бірж на українських землях у другій половині XIX – на початку XX ст. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2011. Вип. 44. С. 171–179.

5. Банковая энциклопедия : в 2-х т. Т. 1. Биржа: История и современная организация фондовых бирж на Западе и в России. Биржевые сделки. Биржи и война / под общ. ред. Л.Н. Яснопольского. Киев : Банковая энциклопедия, 1914–1916. 412 с.

6. Лазанська Т.І. Одеська товарна біржа. *Енциклопедія історії України* : у 8 т. Т. 7. / за заг. ред. В.А. Смолія. Київ : Наукова думка. 723 с.

7. Бородкин Л. Биржи Российской империи: краткий обзор фондового рынка. URL : http://www.sice.ru/cnts/2178.html (дата звернення: 11.06.2019).

8. Лазанська Т.І. Київська товарна біржа. *Енциклопедія історії України* : у 8 т. Т. 4. / за заг. ред. В.А. Смолія. Київ : Наукова думка. 526 с.

9. Донік О.М. Біржі як інституції соціально-економічної інтеграції та відстоювання інтересів підприємців України (остання третина XIX – початок XX ст.). *Проблеми історії України XIX – поч. XX ст*. 2018. Вип. 28. С. 37–62.

10. Еволюція ринкових інституті в Україні : у 2-х ч. Ч. 1 / В.В. Небрат та ін. ; за ред. В.В. Небрат ; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2012. 332 с.

11. Шиханов Р.Б. Південноукраїнські біржі в системі регулювання біржової діяльності Російської імперії. *Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України. Південна Україна XVIII–XIX століття*. Запоріжжя : Тандем-У, 1996. Вип. 2. С. 139–149.

12. Новицкий К.А. Сборник биржевых узаконений и уставов бирж Российской империи с пояснительными приложениями и статьями Уложения о наказаниях : Настол. кн. для биржевого купечества, биржевых маклеров, браковщиков, аукционистов, нотариусов и вообще для лиц имеющих дела на бирже. Санкт-Петербург : хромолит. и тип. Грацианского, 1877. 192 с.

13. Гуляев А.И. Торговля и торговые установления. Москва : тип. М.В. Саблина, 1912. 291 с.

REFERENCES:

1. Sudeikin V. (1892) Birzha i birzhevye operatsii [Exchange and exchange activity]. St. Petersburg, 112 p. (in Russian)

2. Filipov Yu. D. (1912) Birzha: ee istoriya, sovrem. org. i funktsii [Exchange: its history, modern organization and functions]. St. Petersburg : tip. of V.F. Kirshbauma, 202 p. (in Russian)

3. Spasskii P. Kh. (1910) Istoriya torgovli i promyshlennosti v Rossii [Trade and Industry history in Russia]. In 3 p. P. 1. St. Petersburg, 272 p. (in Russian)

4. Korniiaka O. V. (2011) Osoblyvosti funktsionuvannia instytutu birzh na ukrains'kykh zemliakh u druhij polovyni XIX – na pochatku XX st. [The particularities of the operating the institute of the exchanges of Ukrainian lands in the second half XIX – begin XX century]. *History of national economy and economic opinion of Ukraine*. No. 44. pp. 171–179. (in Ukrainian)

5. Yasnopol's'kii L. N. (Eds.) (1916) Birzha: Istoriya i sovrem. organizatsiya fondovykh birzh na Zapade i v Rossii. Birzhevye sdelki. Birzhi i voina [Exchange: the history and modern organization of stock exchanges in the West and in Russia. Exchange agreements. Exchanges and war]. Kyiv : Bank encyclopedia, 1914–1916, 412 p. (in Russian)

6. Lazans'ka T. I., Smolii V. A. (Eds.) Odes'ka tovarna birzha. Entsyklopediia istorii Ukrainy [Odessa commodity exchange. Encyclopedia of the Ukrainian history]. In 8 p. P. 7. Ml-O. Kyiv, «Naukova dumka». 723 p. (in Ukrainian)

7. Borodkin L. Birzhi Rossiiskoi imperii: kratkii obzor fondovogo rynka [Exchanges of the Russian Empire: short review of the stock market]. URL: http://www.sice.ru/cnts/2178.html (accessed: 11.06.2019) (in Russian)

8. Lazans'ka T. I. Smolii V. A. (Eds.) Kyivs'ka tovarna birzha. Entsyklopediia istorii Ukrainy [Kyiv commodity exchange. Encyclopedia of the Ukrainian history]. In 8 p. P. 4. Ka-Kom. Kyiv, «Naukova dumka». 526 p. (in Ukrainian)

9. Donik O. M. (2018) Birzhi iak instytutsii sotsial'no-ekonomichnoi intehratsii ta vidstoiuvannia interesiv pidpryiemtsiv Ukrainy (ostannia tretyna XIX – pochatok XX st.) [Exchanges as the institutions of social and economic integration and defending the interests of Ukrainian entrepreneurs (the last third of XIX – the beginning of XX centuries)]. *Problems of the history of Ukraine of XIX – beginning XX centuries*. No 28, pp. 37-62. (in Ukrainian)

10. Nebrat V. V., Suprun N. A. (2012) Evoliutsiia rynkovykh instytuti v Ukraini [Evolution of the market institutes in Ukraine]. NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohnozuv. In 2 p. P. 1. Kyiv, 332 p. (in Ukrainian)

11. Shykhanov R. B. (1996) Pivdennoukrains'ki birzhi v systemi rehuliuvannia birzhovoi diial'nosti Rosijs'koi imperii [South-Ukrainian exchanges in the system of the Russian Empire exchange activity regulation]. *Notes of the scientific laboratory of the history of the South Ukraine. South Ukraine of XVIII–XIX centuries.* Zaporizhzhia: RA «Tandem-U», No. 2, pp. 139–149. (in Ukrainian)

12. Novitskii K. A. (1877) Sbornik birzhevykh uzakonenii i ustavov birzh Rossiiskoi imperii s poyasnitel'nymi prilozheniyami i stat'yami Ulozheniya o nakazaniyakh : Nastol. kn. dlya birzhevogo kupechestva, birzhevykh maklerov, brakovshchikov, auktsionistov, notariusov i voobshche dlya lits imeyushchikh dela na birzhe [Collection of exchange laws and charters of the Russian Empire exchanges with explanatory appendices and articles of the Penal Code: table book for stock merchants, stockbrokers, brothels, auctionists, notaries and for those who have business on the stock exchange]. St. Petersburg, 192 p. (in Russian)

13. Gulyaev A. I. (1912) Torgovlya i torgovye ustanovleniya [Trade and trade laws]. Moscow : tip. of M.V. Sablina, 291 p. (in Russian)

Bodnarchuk Tetyana
Candidate of Economic Sciences,
Senior Instructor at Department of Business Economics
Ivan Ohienko National University of Kamianets-Podilskyi

GENESIS AND DEVELOPMENT OF THE EXCHANGE TRADE IN UKRAINE: RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE NATIONAL EXPERIENCE

The purpose of the article. The development of the market economy of Ukraine requires the further evolution of the national exchange activity. It requires not only the research of the current level of the national exchange trade development, but also the appeal to the historical origins of the establishment of stock exchange in Ukraine. So the purpose of the article is the historical and economic analysis of the process of the Ukrainian exchange trade formation and development at the stage of market and industrial transformations.

Methodology. It was used a set of methods and approaches for achieving the purpose of the study, namely, historical and logical analysis, methods of comparison and generalization, diachronic analysis etc.

Results. It was established that the development of the exchange activity in Ukraine in the period of XIX – early XX centuries was associated with market transformations of the contemporary economic system. The emergence of various forms of entrepreneurship, the growth of industrial and financial capital, the intensification of trade relations, and the development of transport infrastructure contributed to the fact that exchanges have become not only an important market institution, but also a significant mechanism for regulating economic processes. It was discovered that the main part of trading platforms of the Russian Empire focused on the territory of Ukraine, among which the largest ones were allocated. They were Odessa, Kiev and Kharkiv exchanges. The work of Ukrainian exchanges was organized according to the European model: local governance of market institutions was carried out by associations and committees; trading operations were carried out through the intermediation of a number of professional participants; the rules of trade were defined and the responsibility for their violation was determined. Significant evolutionary changes in the national exchange activity (the universalization of the nature of the leading trading floors, the growth of volumes of exchange trades, the development of various types of trade agreements, the intensification of speculative trade) were admitted in the second half of XIX – early XX centuries. At the same time, it was established that the rates of development of the exchange business in the Russian Empire in general and in Ukraine in particular did not correspond to the foreign trends.

Practical implications. A retrospective analysis of the evolution of the exchange trade in Ukraine can provide answers to today's important issues, and the result of the research of the peculiarities and trends of the national exchange market's formation determines the directions of its further development under the current conditions.

Value/originality. The article reviews the historical peculiarities and trends of the exchange trade development in Ukraine as an element of market and industrial transformations. The characteristics of the formation process and the specifics of the exchange sphere functioning on the territory of Ukraine in the XIX – early XX centuries are given.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СПОЖИВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОСОЮЗУ

COMPARATIVE ANALYSIS OF CONSUMPTION OF HOUSEHOLDS IN UKRAINE AND IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

УДК 339.9
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-3

Городняк І.В.
к.соц.н., доцент,
доцент кафедри маркетингу
Львівський національний університет
імені Івана Франка
Терендій А.Б.
студентка
Львівський національний університет
імені Івана Франка

У статті розглянуто споживання домогосподарств як важливий показник розвитку економіки країни. Окреслено сутність домогосподарства, а також структуру доходів та видатків домогосподарств. Здійснено детальний аналіз структури та динаміки споживчих видатків домогосподарств України. Окреслено структуру та динаміку споживання продуктів харчування у домогосподарствах України в середньому на одну особу на рік відповідно до рекомендованих фізіологічних норм. Здійснено порівняльний аналіз структури споживчих видатків домогосподарств України та країн – членів Євросоюзу. Окреслено особливості споживання домогосподарств у країнах Центрально-Східної та Західної Європи. Зазначено, що детальний аналіз структури споживчих видатків домогосподарств країн – членів Євросоюзу вказує на те, що в усіх державах найвищу питому вагу у споживчих видатках домогосподарств становлять видатки на продукти харчування та безалкогольні напої, особливо це притаманно країнам Центрально-Східної Європи, зокрема Україні. Проаналізовано основні показники матеріальної депривації у країнах Європейського Союзу та Україні.

Ключові слова: *споживання, домогосподарство, доходи, видатки, споживчі видатки, сукупні споживчі видатки, депривація.*

В статье рассмотрено потребление домохозяйств как важный показатель развития экономики страны. Определены сущность домохозяйства, а также структура доходов и расходов домохозяйств. Осуществлен подробный анализ структуры и динамики потребительских расходов домохозяйств Украины. Определены структура и динамика потребления продуктов питания в домохозяйствах Украины в среднем на одного человека в год в соответствии с рекомендованными физиологическими нормами. Осуществлен сравнительный анализ структуры потребительских расходов домохозяйств Украины и стран – членов Евросоюза. Определены особенности потребления домохозяйств в странах Центрально-Восточной и Западной Европы. Отмечено, что детальный анализ структуры потребительских расходов домохозяйств стран – членов Евросоюза указывает на то, что во всех государствах наивысший удельный вес в потребительских расходах домохозяйств составляют расходы на продукты питания и безалкогольные напитки, особенно это характерно для стран Центрально-Восточной Европы, в частности Украины. Проанализированы основные показатели материальной депривации в странах Европейского Союза и Украине.

Ключевые слова: *потребление, домохозяйство, доходы, расходы, потребительские расходы, совокупные потребительские расходы, депривация.*

The article considers the consumption of households as an important indicator of the development of the country's economy. The special significance of the functional role of households in the economic system of society is determined. The essence of the household as well as the structure of household income and expenditure are outlined. A detailed analysis of the structure and dynamics of consumer expenditures of households in Ukraine during 2010-2018 is carried out, that indicates a steady predominance of consumer aggregate expenditures on non-expendable total expenditures. Despite a decrease in the share of consumer food expenditure, their share in the structure of total expenditures of Ukrainians remains the highest among EU countries and post-Soviet countries. The structure and dynamics of food consumption in Ukrainian households are estimated on average per person per year in accordance with recommended physiological norms for 2010-2017. A comparative analysis of the structure of consumer expenditures of households in Ukraine and EU member states has been carried out. The features of household consumption in the countries of Central and Eastern Europe are outlined. A detailed analysis of the structure of consumer expenditure of households in the EU member states indicates that in all countries the highest proportion of consumer expenditures for households is expenditures on food and soft drinks, especially for Central and Eastern European countries, in particular Ukraine. Also, the share of household expenditures on transport is quite high. The expenditures of households in all the countries concerned for education are relatively small. Since the publication of Ernst Engel's work, the decisive driving force behind the evolution of the consumption expenditure structure was the gradual increase in the part of the consumer budget of households, which was spent not on food. The reduction in the share of food expenditure is interpreted as a decisive indicator of the progress of the consumption structure and the expansion of consumer choice, while the relative elasticity of the share of food expenditure on income is relatively high (as compared to other countries) as a sign of the remoteness of the national model of consumption from progressive standards and, at the same time, the potential of the population of the country to improve the structure of consumption through the withdrawal of resources from the purchase of food products. The main indicators of material deprivation in the countries of the European Union and Ukraine are analyzed.

Key words: *consumption, household, revenues, expenditures, consumer expenditures, aggregate consumer expenditures, deprivation.*

Постановка проблеми. Інвестиції і споживання – важливі компоненти економіки будь-якої країни. Країни, в яких на інвестиції припадає значний відсоток від доходів, а на споживання, відповідно, менший, у перспективі мають високі темпи зростання національної економіки і продуктивності праці. Натомість у країнах, де більший відсоток доходів споживається, а інвестується менший, розвиток проходить повільніше. Отже, споживання стало однією з ключових макроекономічних категорій і відіграє вагому роль як знаряддя стабілізаційної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню закономірностей споживання домогосподарств присвячено чимало праць вітчизняних дослідників: М. Ватаманюк, О. Задої, Т. Кізими, А. Кудінової, О. Кузика, Е. Лібанової, В. Мандибури, І. Радіонової, Ю. Станкевича та ін.

Проблемам нерівномірного соціально-економічного розвитку регіонів світу присвячено багато

досліджень як у зарубіжній, так і вітчизняній літературі, серед яких за глибиною дослідження проблематики можна виділити роботи Р.Дж. Барро, Х. Сала-і-Мартіна, Ф. Агьона, М. Шанкермана, Н. Кампоса, Ф. Корічеллі, В. Денисюка, В. Будкіна.

Постановка завдання. Метою роботи є порівняльний аналіз споживання домогосподарств в Україні та країнах Євросоюзу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне трактування домогосподарства в широкому розумінні є достатньо складним та багатогранним. Зазвичай домогосподарство розглядають як економічний суб'єкт, що складається з одного і більшої кількості індивідів, які спільно здійснюють господарську діяльність і мають спільний бюджет. Слід зауважити, що сьогодні наявна підвищена увага до вивчення проблем життєдіяльності домогосподарств, що передбачає, перш за все, визначення соціально-економічної сутності категорії домогосподарства, її ознак і структурно-функціональних особливостей.

Можна визначити три основні аспекти, що вказують на особливу значимість функціональної ролі домогосподарств в економічній системі суспільства.

По-перше, домогосподарство формує попит на основні економічні ресурси, забезпечуючи їх відтворювання і формування доходів власників чинників виробництва.

По-друге, споживчий ринок формує певну частку обсягу пропонування на грошовому ринку, що, своєю чергою, створює матеріальну основу інвестиційних процесів, оскільки з доходу домогосподарств певна частина йде на заощадження, а інша – на споживання.

По-третє, якщо розглядати механізм формування сукупного попиту, то можна констатувати той факт, що імпульсом до розвитку інвестиційного попиту є саме споживання. Споживчий попит створює внутрішній спонукальний мотив виробництва [3, с. 207–208].

Споживання є найважливішим компонентом ВВП, який у більшості країн світу впродовж останніх десятиліть у середньому становить 2/3 сукупних видатків на купівлю товарів і послуг.

Після сплати домогосподарствами податків у їхньому розпорядженні залишається використовуваний дохід, котрий, як відомо, йде на споживання та заощадження. Споживання – це видатки на придбання товарів і послуг для задоволення потреб людей. Заощадження є тією частиною використовуваного доходу, що не витрачається на споживання.

Бюджет домогосподарства являє собою баланс фактичних доходів та видатків домогосподарства за певний період часу (місяць, квартал, рік). Дохідна і видатна частини бюджету балансуються з урахуванням накопичень домогосподарства у вигляді зміни суми готівкових грошей, варіювання суми вкладів на банківських рахунках тощо. На відміну від бюджету фірми і державного бюджету в бюджеті домогосподарства далеко не завжди ведеться точний облік видатків і доходів, фінансування багатьох статей здійснюється за залишковим принципом [1, с. 60–61].

Аналіз споживчих видатків домогосподарств України впродовж 2011–2018 рр. указує на стале переважання споживчих сукупних видатків над неспоживчими сукупними видатками (табл. 1) [4]. Зокрема, споживчі сукупні видатки вітчизняних домогосподарств у 2018 р. становили 92,0%, а неспоживчі – лише 8,0%.

Можна зазначити поступове скорочення видатків на продукти харчування та безалкогольні напої. Зокрема, у 2018 р. дані видатки скоротилися порівняно з попереднім роком та становили 47,7% видатків домогосподарств. Також упродовж останніх років простежується незначне зростання видатків на непродовольчі товари та послуги, які в 2011 р. становили 35,4%, а в 2018 р. – 40,9%. Зміни у структурі неспоживчих сукупних видатків указують на скорочення видатків домогосподарств на купівлю нерухомості, будівництво, капітальний ремонт, вклади до банків тощо.

Аналізуючи структуру споживчих видатків вітчизняних домогосподарств, слід зазначити скорочення частки видатків на продовольство за одночасного зростання видатків на житлово-комунальні послуги та енергоносії, такі зміни у структурі видатків не є результатом позитивних змін у добробуті домогосподарств, а викликані технічними чинниками. Незважаючи на зменшення частки споживчих продовольчих видатків, їхня питома вага у структурі загальних видатків українців залишається найвищою як серед країн ЄС, так і країн пострадянського простору.

Аналізуючи структуру споживання продуктів харчування вітчизняних домогосподарств, слід зазначити, що рівень споживання продуктів тваринництва на одного споживача в Україні значно поступається аналогічному споживанню у провідних країнах світу та є меншим порівняно з рекомендованими фізіологічними нормами. У 2017 р. українці в середньому споживали на 29,5% менше м'яса і м'ясопродуктів, молока і молочних продуктів – на 39,1%, яєць – на 17,8%, аніж це рекомендовано нормами харчування Українським НДІ харчування (табл. 2) [5].

Наведені дані вказують на те, що структура споживання домогосподарств в Україні продовжує залишатися недосконалою. Незважаючи на те що спостерігається позитивна тенденція зменшення видатків домогосподарств на продукти харчування (у 2016 р. – 49,8%), вони є вкрай високими порівняно з промислово розвинутими країнами. Так, широко застосовувана

Таблиця 1

Структура сукупних видатків домогосподарств України

	Роки							
	2011	**2012**	**2013**	**2014[1]**	**2015[1]**	**2016[1]**	**2017[1]**	**2018[1]**
Сукупні видатки в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	3458,0	3592,1	3820,3	4048,9	4952,0	5720,4	7139,4	8308,6
Структура сукупних видатків домогосподарств	**Відсотки**							
Споживчі сукупні видатки	**90,1**	**90,8**	**90,2**	**91,6**	**92,9**	**93,2**	**92,9**	**92,0**
продукти харчування та безалкогольні напої	51,3	50,1	50,1	51,9	53,1	49,8	47,9	47,7
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3	2,9	3,1	3,4
непродовольчі товари та послуги	35,4	37,2	36,6	36,3	36,5	40,5	41,9	40,9
у тому числі								
одяг та взуття	5,7	6,1	5,9	6,0	5,7	5,6	5,5	5,4
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	96	9,9	9,5	9,4	11,7	16,0	17,0	15,2
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,2	2,3	2,3	2,3	2,0	1,7	2,0	2,1
охорона здоров’я	3,2	3,4	3,4	3,6	3,7	4,2	3,8	4,0
транспорт	4,0	4,3	4,3	4,3	3,7	3,6	3,7	3,7
зв'язок	2,6	2,8	2,8	2,8	2,4	2,3	2,4	2,6
відпочинок і культура	1,9	2,0	2,1	1,8	1,5	1,4	1,6	1,8
освіта	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	1,1	1,0
ресторани та готелі	2,5	2,5	2,5	2,3	2,0	2,2	2,3	2,4
різні товари і послуги	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,5	2,5	2,7
Неспоживчі сукупні видатки	**9,9**	**9,2**	**9,8**	**8,4**	**7,1**	**6,8**	**7,1**	**8,0**
Довідково: оплата послуг житла, комунальних продуктів та послуг	8,0	8,3	8,0	8,1	10,2	14,7	15,4	13,9

(1 – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя)

Джерело: складено за [4]

в Японії класифікація умов життя споживачів, оцінюючи різні можливі обсяги продуктів харчування, так констатує частку їхніх видатків: на рівні 40% – як «маловтішне існування», на рівні 45% – як «існування, що дає змогу абияк підтримувати фізичне здоров’я», приблизно 50% – як «існування, яке ледве дає змогу підтримувати душу в тілі» [7, с. 52].

Структуру споживчих видатків домогосподарств країн – членів Євросоюзу в 2016 р. подано в табл. 3 [8].

Детальний аналіз структури споживчих видатків домогосподарств країн – членів Євросоюзу вказує на те, що в усіх державах найвищу питому вагу у споживчих видатках домогосподарств становлять видатки на продукти харчування та безалкогольні напої, особливо це притаманно країнам Центрально-Східної Європи. Також достатньо великою є частка видатків домогосподарств на транспорт. Серед країн ЦСЄ на транспорт найбільше витрачають домогосподарства Словенії (15,9%) та Литви (15,1%), а найменше – домогосподарства Словаччини (7,5%) та Чехії (9,8%). Слід зазначити, що видатки домогосподарств країн ЦСЄ є дещо нижчим за видатки на транспорт домогосподарств інших країн Євросоюзу.

Досить незначними є видатки домогосподарств усіх аналізованих країн на освіту. Серед країн ЦСЄ найбільшими є видатки на освіту на Кіпрі (2,7%), в Угорщині (1,7%) та Словаччині (1,6%), найменшими – у Чехії, Естонії та Литві (0,5%).

Видатки на зв'язок домогосподарств практично всіх аналізованих країн також є низькими (3–4%). Зокрема, домогосподарства країн ЦСЄ витрача-

Таблиця 2

Споживання продуктів харчування у домогосподарствах України в середньому на одну особу на рік

Продук-ти, кг	Роки							Науково обґрунтована норма[2]	2016 р. до норми, %	2017 р. до норми, %
	2011	2012	2013	2014[1]	2015[1]	2016[1]	2017[1]			
м'ясо і м'ясопродукти	61,2	60	61,2	58,8	55,2	56,4	56,4	80	70,50	70,50
молоко і молочні продукти	229,2	235,2	243,6	243,6	237,6	235,2	231,6	380	61,89	60,94
яйця, шт.	240	240	240	240	228	228	240	292	78,08	82,19
риба і рибопродукти	20,4	20,4	21,6	19,2	14,4	14,4	15,6	20	72,00	78,00
цукор	38,4	37,2	36	36	33,6	32,4	33,6	38	85,26	88,42
олія та інші рослинні жири	21,6	21,6	20,4	20,4	19,2	18	18	13	138,46	138,46
картопля	94,8	93,6	85,2	82,8	79,2	80,4	76,8	124	64,84	61,94
овочі та баштанні культури	118,8	121,2	112,8	108	105,6	110,4	102	161	68,57	63,35
фрукти, ягоди, горіхи, виноград	44,4	44,4	49,2	44,4	37,2	39,6	44,4	90	44,00	49,33
хліб і хлібні продукти	110,4	109,2	108	108	102	99,6	100,8	101	98,61	99,80

1 – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.

2 – норми харчування, рекомендовані Українським НДІ харчування.

Джерело: складено за [4]

ють на зв'язок дещо більше, ніж в інших європейських країнах.

Видатки домогосподарств на одяг та взуття серед країн ЦСЄ є найвищими в Естонії (6,8%), а серед інших європейських країн – в Італії (6,2%). Частка видатків на меблі, побутову техніку та поточне обслуговування незначно відрізняється в усіх аналізованих європейських країнах та становить близько 5–6%.

Із часів публікації робіт Е. Енгеля визначальною рушійною силою еволюції структури споживчих видатків уважалося поступове збільшення частини споживчого бюджету домогосподарств, що витрачається не на продукти харчування. Зменшення частки видатків на харчування зі зростанням доходів споживачів (закон Енгеля) було неодноразово емпірично підтверджено в роботах західних дослідників, а реалізація цієї закономірності у певному суспільстві розглядається як основа вивільнення ресурсів для задоволення поточних потреб і формування бази для людського розвитку, поліпшення як власне добробуту, так і економічного потенціалу (здатності заробляти доходи) широких верств населення. Відповідно, зниження частки видатків на харчування трактується як визначальна ознака прогресу структури споживання і розширення вибору споживачів, а відносно висока (порівняно з іншими країнами) еластичність частки видатків на харчування від доходів – як ознака віддаленості національної моделі споживання від прогресивних стандартів та водночас як свідчення великого потенціалу населення країни щодо поліпшення структури споживання за рахунок виведення ресурсів від придбання харчових продуктів [2, с. 82].

Державною службою статистики України у жовтні 2017 р. проведене опитування домогосподарств, які беруть участь в обстеженні умов їхнього життя, щодо самооцінки домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг. Метою дослідження було проаналізувати поширення серед домогосподарств окремих проявів позбавлення в частині можливостей задоволення не тільки мінімально необхідних фізіологічних потреб, а й потреб, пов'язаних із розвитком особистості та забезпеченням належного рівня комфортності існування.

За результатами опитування були розраховані показники бідності за ознаками депривації як у цілому по домогосподарствах та по особах, які входять до їх складу, так і в розрізі окремих типологічних груп відповідно до Методики комплексної оцінки бідності, затвердженої Наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної служби статис-

Таблиця 3

Структура споживчих видатків домогосподарств країн – членів Євросоюзу в 2016 р., %

	Продукти харчування та безалкогольні напої	Одяг та взуття	Алкогольні напої, тютюн та наркотики	Житло, вода, паливо, електроенергія та газ	Меблі, побутова техніка та поточне обслуговування побутової техніки	Транспорт	Здоров'я	Зв'язок	Відпочинок та культура	Освіта	Ресторани та готелі	Інші товари та послуги
Болгарія	19,5	3,2	8,4	19,3	5,0	14,0	н.д.	4,8	7,8	1,1	6,6	7,0
Чехія	16,0	3,6	3,5	25,6	5,5	9,8	2,3	2,7	8,7	0,5	8,7	8,0
Естонія	20,3	6,8	5,6	17,6	4,5	11,3	3,0	2,7	8,2	0,5	8,3	8,1
Кіпр	14,3	4,9	7,9	15,9	4,3	12,1	5,0	3,1	5,8	2,7	17,2	8,8
Латвія	18,2	5,8	6,4	21,2	4,0	11,7	3,9	2,8	9,4	1,4	7,0	6,0
Литва	22,2	5,9	8,5	15,6	6,5	15,1	5,0	2,7	8,2	0,5	3,4	8,5
Угорщина	17,7	3,6	4,0	19,2	4,4	12,4	4,8	3,8	7,1	1,7	9,3	8,3
Мальта	12,3	4,6	3,2	10,4	7,0	12,0	4,6	3,6	10,1	1,8	19,3	11,1
Польща	17,1	5,2	3,1	21,2	5,3	12,1	5,1	2,4	7,9	1,0	3,2	13,0
Словенія	14,8	5,5	5,1	19,7	5,0	15,9	4,0	3,0	8,5	1,3	7,3	10,0
Словаччина	17,8	4,0	4,4	24,4	6,0	7,5	2,5	3,4	10,2	1,6	6,0	11,3
Бельгія	13,4	4,3	5,2	24,5	6,2	11,0	6,5	2,2	8,4	0,4	6,4	12,6
Данія	11,4	4,2	3,2	29,1	5,0	11,8	2,9	2,2	10,9	0,8	6,3	11,9
Німеччина	10,6	4,5	8,5	23,9	6,8	14,4	5,4	2,9	9,1	0,9	5,4	13,0
Ірландія	9,1	3,9	5,0	23,3	4,3	13,5	4,7	2,6	6,5	2,7	15,7	7,8
Греція	17,2	3,8	3,8	20,5	2,8	13,5	4,3	4,4	4,5	2,1	14,3	7,6
Іспанія	12,8	4,4	3,8	22,3	4,2	11,0	4,2	2,6	7,3	1,9	16,3	9,4
Франція	13,4	3,8	н.д.	26,5	4,9	13,2	4,2	2,6	8,0	0,5	7,0	12,1
Італія	14,2	6,2	5,9	23,6	6,2	12,2	3,4	2,3	6,6	1,0	10,2	9,9
Люксембург	9,4	5,6	7,6	24,3	5,7	15,4	2,3	1,6	6,3	0,9	7,5	12,8
Нідерланди	11,7	5,1	3,3	23,5	5,4	12,5	3,7	3,2	10,8	0,8	8,2	12,1
Австрія	9,7	6,1	6,1	22,4	6,6	11,9	3,8	1,8	10,1	0,9	13,3	10,1
Португалія	16,9	6,3	н.д.	18,8	5,1	12,7	4,8	2,4	6,1	1,2	11,8	10,6
Фінляндія	12,0	4,3	3,6	28,4	4,9	11,9	4,6	2,3	10,6	0,4	6,4	9,8
Швеція	12,3	4,8	3,6	26,0	5,4	12,7	3,5	3,0	11,0	0,3	6,4	10,9
Великобританія	8,1	5,5	4,2	27,0	4,8	13,4	2,8	2,0	9,5	1,8	9,5	13,0
ЄС-28	12,2	4,9	5,0	24,5	5,5	12,9	3,9	2,5	8,5	1,2	8,6	11,5

Джерело: складено за [8]

тики України, Національної академії наук України від 18.05.2017 № 827/403/507/113/232.

Окрім того, з використанням методології європейського обстеження EU-SILC за підсумками опитування були також розраховані показники матеріальної, у т. ч. глибокої, депривації населення (табл. 4) [6, с. 87, 92].

Аналізуючи показники матеріальної депривації у країнах Європейського Союзу та Україні, слід зазначити, що 8,3% домогосподарств ЄС та 24,5% вітчизняних домогосподарств зазначають про недостатність коштів для споживання страв із м'ясом, курятиною, рибою (або їх вегетаріанським еквівалентом) через день.

Серед країн ЦСЄ найбільша частка домогосподарств, які обмежують споживання м'ясних страв, є в Болгарії (34,6%), Румунії (21,8%) та Україні (24,5%). Найменше ця проблема характерна для домогосподарств таких європейських країн, як Данія (1,6%) та Швеція (1,3%). Слід зазначити, що найбільше домогосподарств, які зазначають про недостатність коштів для споживання страв із м'ясом, курятиною, рибою (або їх вегетаріанським еквівалентом) через день, спостерігається у країнах Центрально-Східної Європи.

Тижневий сімейний відпочинок не вдома один раз на рік не може собі дозволити половина вітчизняних домогосподарств (51,7%). Серед країн

Таблиця 4

Показники матеріальної депривації у країнах Європейського Союзу та Україні

	Частка населення, яке повідомило про:			Частка населення, яке має 3 і більше із 9 ознак депривації	Частка населення, яке має 4 і більше із 9 ознак депривації
	недостатність коштів для споживання страв з м'ясом, курятиною, рибою через день	недостатність коштів для тижневого сімейного відпочинку не вдома	відсутність можливості дозволити собі неочікувані необхідні витрати за рахунок власних ресурсів		
ЄС-28	8,3	32,8	36,4	15,7	7,5
Бельґія	6,1	26,3	25,9	12,3	5,5
Болгарія	34,6	56,4	54,2	46,9	31,9
Чехія	9,5	28,9	32,1	11,8	4,8
Данія	1,6	13,7	24,5	6,5	2,6
Німеччина	6,5	18,4	30,0	9,7	3,7
Естонія	4,6	29,6	31,6	11,7	4,7
Ірландія	2,3	38,0	45,3	15,5	6,5
Греція	14,4	53,6	53,6	39,0	22,4
Іспанія	2,9	40,3	38,7	15,2	5,8
Франція	7,4	23,4	31,8	11,0	4,4
Хорватія	12,5	61,2	57,7	30,1	12,5
Італія	14,3	45,3	40,4	20,6	12,1
Кіпр	2,6	50,6	56,6	29,9	13,6
Латвія	15,6	37,1	60,0	26,4	12,8
Литва	15,7	44,2	53,2	26,1	13,5
Люксембурґ	2,6	13,2	21,9	5,9	1,6
Угорщина	19,1	50,7	50,8	29,6	16,2
Мальта	7,4	36,7	20,8	10,3	4,4
Нідерланди	2,3	16,2	22,5	6,9	2,6
Австрія	6,1	15,4	22,6	8,4	3,0
Польща	6,4	41,2	37,9	15,0	6,7
Портуґалія	3,4	47,2	38,3	19,5	8,4
Румунія	21,8	66,6	54,5	40,4	23,8
Словенія	5,7	26,9	41,7	13,5	5,4
Словаччина	17,0	44,9	37,9	19,1	8,2
Фінляндія	3,3	14,2	29,4	8,3	2,2
Швеція	1,3	8,2	20,7	3,7	0,8
Велика Британія	5,2	27,8	38,0	12,5	5,2
Довідково: Україна	24,5	51,7	59,9	42,1	27,0

Джерело: складено за [6, с. 85]

ЄС недостатність коштів для відпочинку зазначають більше половини домогосподарств Румунії (66,6%) та Болгарії (56,4%). Зокрема, більше половини вітчизняних домогосподарств (51,7%) також не можуть дозволити собі відпочинок не вдома один раз на рік. Найменше відчувають проблему недостатності коштів на сімейний відпочинок домогосподарства Швеції (8,2%), Люксембургу (3,2%), Данії (13,7%) та Фінляндії (14,2%).

Також слід зазначити про те, що 59,9% вітчизняних домогосподарств та 36,4% домогосподарств країн ЄС зазначають про відсутність можливості дозволити собі неочікувані необхідні видатки за рахунок власних ресурсів. Зокрема, про таку проблему серед домогосподарств країн ЦСЄ зазначає 60,0% домогосподарств Латвії, 54,5% – Румунії та 53,2% – Литви, а також 59,9% вітчизняних домогосподарств. Слід зазначити, що аналіз відсутності можливості дозволити собі неочікувані необхідні витрати за рахунок власних ресурсів по країнах ЄС указує на те, що така проблема характерна для більш ніж чверті домогосподарств кожної країни, хоча охоплює дещо менше домогосподарств західноєвропейських країн, але достатньо поширена в Хорватії (57,7%) та Греції (52,6%).

Частка домогосподарств, які мають три і більше ознак депривації, в ЄС становить 15,7%, а в Україні – 42,1%. Найбільша частка таких домогосподарств серед країн ЦСЄ в Болгарії (46,9%) та Румунії (40,4%), а найменша серед таких країн ЄС, як Швеція (3,7%), Люксембург (5,9%), Данія (6,5%) та Нідерланди (6,9%).

Дещо меншою є частка домогосподарств, які мають чотири і більше ознак депривації з дев'яти

(7,5% домогосподарств ЄС та 27,0% вітчизняних домогосподарств). Найбільша частка таких домогосподарств серед країн ЦСЄ в Болгарії (31,9%), а найменша в країні ЄС – Швеції (0,8%).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, споживання вітчизняних домогосподарств та домогосподарств країн ЦСЄ зберігає загальні тенденції до зростання. Але збільшення грошових видатків на споживчі потреби не завжди характеризує зростання саме обсягу споживання, воно може залишатися на тому ж рівні, оскільки зростатимуть ціни на товари, які задовольняють їхні споживчі потреби.

Порівняльний аналіз структури споживання країн ЦСЄ та інших європейських країн указує на те, що саме для домогосподарств країн ЦСЄ характерні високі видатки на продукти харчування за дещо нижчого рівня доходів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Жулавський А.Ю. Домогосподарство в системі еколого-економічних відносин. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка».* 2009. № 2. С. 59–63.

2. Кудінова А.В. Структура споживчих видатків домогосподарств як чинник і наслідок соціально-економічних процесів в Україні. *Статистика України*. 2016. № 2. С. 80–89.

3. Кучеренко Є.В. Поведінка домогосподарства на споживчому ринку. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 4(12). С. 205–211.

4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 20.07.2019).

5. Пояснювальна записка до проекту закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо зниження ставки податку на додану вартість для деяких видів сільськогосподарської продукції». URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH5Q41BA.html (дата звернення: 21.12.2018).

6. Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг у 2017 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2017 року) : статистичний збірник. Київ. 2018. 116 с.

7. Станкевич Ю.Ю. Характеристика споживчої поведінки вітчизняних домогосподарств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 7. Ч. 1. С. 49–52.

8. Household consumption by purpose. Eurostat Statistics Explained. URL : https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Household_consumption_by_purpose (дата звернення: 21.12.2018).

REFERENCES:

1. Zhulavsjkyj A.Ju. (2009) Domoghospodarstvo v systemi ekologho-ekonomichnykh vidnosyn [Household in the system of ecological and economic relations]. *Visnyk SumDU. Serija Ekonomika*. no. 2, pp. 59-63. (in Ukrainian).

2. Kudinova A.V. (2016) Struktura spozhyvchykh vydatkiv domoghospodarstv jak chynnyk i naslidok socialjno-ekonomichnykh procesiv v Ukrajini [Structure of consumer expenditures of households as a factor and consequence of social and economic processes in Ukraine]. *Statystyka Ukrajiny*. no. 2, pp. 80-89. (in Ukrainian).

3. Kucherenko Je.V. (2011) Povedinka domoghospodarstva na spozhyvchomu rynku [Household behavior in the consumer market]. *Visnyk Zaporizjkogho nacionaljnogho universytetu*. no. 4(12), pp. 205-211. (in Ukrainian).

4. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (accessed 20 July 2019). (in Ukrainian).

5. Pojasnjuvaljna zapyska do proektu Zakonu «Pro vnesennja zmin do Podatkovogho kodeksu Ukrajiny shhodo znyzhennja stavky podatku na dodanu vartistj dlja dejakykh vydiv siljsjkoghospodarsjkoji produkciji». [Explanatory note to the draft law "On Amendments to the Tax Code of Ukraine on the Reduction of the Value Added Tax Rate for Certain Types of Agricultural Products".]. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH5Q41BA.html. (accessed 21 December 2018). (in Ukrainian).

6. Samoocinka domoghospodarstvamy dostupnosti okremykh tovariv ta poslugh u 2017 roci (za danymy vybirkovogho opytuvannja domoghospodarstv u zhovtni 2017 roku) (2018) [Self-assessment by households of the availability of certain goods and services in 2017 (according to a sample household survey in October 2017)]. *Statystychnyj zbirnyk.* Kyiv. pp. 116. (in Ukrainian).

7. Stankevych Ju. Ju. (2014) Kharakterystyka spozhyvchoji povedinky vitchyznjanykh domoghospodarstv. [Characteristics of consumer behavior of domestic households]. *Naukovyj visnyk Khersonsjkogho derzhavnogho universytetu. Serija Ekonomichni nauky.* vol. 7, no. 1, pp. 49-52. (in Ukrainian).

8. Household consumption by purpose. *Eurostat Statistics Explained.* URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Household_consumption_by_purpose. (accessed 21.12.2018).

Horodniak Iryna
Candidate of Sociological Sciences,
Associate Professor, Senior Lecturer at Department of Marketing
Ivan Franko National University of Lviv
Terendii Anastasiia
Student
Ivan Franko National University of Lviv

COMPARATIVE ANALYSIS OF CONSUMPTION OF HOUSEHOLDS IN UKRAINE AND IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

The purpose of the article. Investments and consumption are important components of the economy of any country. Countries that invest a significant percentage of their incomes and consumption, respectively, are smaller, in the long run, have high rates of growth of the national economy and labor productivity. Instead, in countries where a higher percentage of income is consumed and less invested, development is slower. The purpose of the work is to compare the consumption of households in Ukraine and the European Union.

Methodology. A systematic approach is used to study the consumption of households in Ukraine and the European Union. The structure and dynamics of consumer expenditures of households of Ukraine during 2010-2018 are analyzed. The analysis of 2016 statistical data on the structure and dynamics of food consumption in Ukrainian households on average per person per year according to the recommended physiological norms for 2010-2017. A comparative analysis of the structure of consumer expenditures of households in Ukraine and EU member states has been carried out.

Results. In this paper the peculiarities of household consumption in Ukraine and EU countries, in particular, the countries of Central and Eastern Europe are analyzed.

The analysis of consumer expenditures of households in Ukraine during 2010-2018 indicates a steady predominance of consumer expenditures over non-consumable aggregate expenditures. When analyzing the structure of consumer expenditures of domestic households, it should be noted that the share of expenditures on food with a simultaneous increase in expenditures on housing and communal services and energy resources, such changes in the structure of expenditures are not the result of positive changes in the welfare of households, but due to technical factors.

Analyzing the structure of food consumption of domestic households, it should be noted that the level of consumption of livestock products per consumer in Ukraine is considerably inferior to similar consumption in the leading countries of the world and is less than the recommended physiological norms. The given data indicate that the structure of household consumption in Ukraine continues to be imperfect. Despite the fact that there is a positive tendency to reduce household expenditures on food (in 2016 it was 49.8%), they are extremely high compared to industrialized countries.

A detailed analysis of the structure of consumer expenditure of households in the EU member states indicates that in all countries the highest share in household consumption expenditure is made up of food and non-alcoholic beverages, especially for Central and Eastern European countries. Also, the share of household expenditures on transport is quite high. It should be noted that the expenditures of households in the countries of the CEE are slightly lower than the expenditures on transport of households in other EU countries. The expenditures of households in all the countries concerned for education are relatively small. Expenditures for households in almost all of the analyzed countries are also low.

The share of households with three or more signs of deprivation in the EU is 15.7%, and in Ukraine – 42.1%. The largest share of such households is among the CEE countries in Bulgaria (46.9%) and Romania (40.4%), while the smallest among the EU countries, such as Sweden (3.7%), Luxembourg (5.9%), Denmark (6,5%) and the Netherlands (6,9%).

The share of households with four or more attributes of deprivation out of nine (7.5% of households in the EU and 27.0% of domestic households) is slightly lower. The largest share of such households is among the CEE countries in Bulgaria (31.9%), while the smallest in the EU is Sweden (0.8%).

Practical implications. The comparative analysis of the structure and dynamics of household consumption in Ukraine and the European Union countries is important in order to further study changes and outline trends.

Value/originality. The peculiarities and structure of consumer expenditures of households in Ukraine and EU countries are analyzed. The comparative analysis of consumer expenditures of households in the countries of Ukraine and countries of Central and Eastern Europe is carried out. The features of household consumption of Ukraine in comparison with other countries of Europe are outlined.

РЕФОРМУВАННЯ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ
REFORM OF RAILWAY TRANSPORT IN UKRAINE

УДК 330:1
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-4

Масько А.М.
аспірант кафедри економічної теорії
та конкурентної політики
Київський національний торговельно-
економічний університет

У статті розглянуто сучасний стан ринку залізничного транспорту в Україні, визначено, які чинники вплинули на стан як рухомого складу, так і інфраструктури галузі. Розглянуто підходи вітчизняних та зарубіжних учених до реформування залізничного транспорту, визначено основні моделі, які могли би бути використані під час реформування ринку залізничних перевезень, досліджено ту модель, яку вибрала Україна. Досліджено, як проводилася реформа залізничного транспорту в інших країнах. Досліджено досвід європейських країн: Великобританії, Німеччини, Швейцарії та Польщі. Зроблено висновки про можливість запозичення найкращих світових підходів і практик для використання в Україні. Проаналізовано стан розпочатих реформ та їх відповідність зобов'язанням, які Україна взяла перед своїми зарубіжними партнерами. Наведено основні проблеми галузі, які мають бути вирішені в першу чергу, надано рекомендації щодо проведення реформ як на законодавчому, так і на інституційному рівні.

Ключові слова: *залізничний транспорт, ринок залізничного транспорту, вантажні перевезення, пасажирські перевезення, реформування залізничного транспорту.*

В статье рассмотрено состояние рынка железнодорожного транспорта в Украине, определено, какие факторы повлияли на состояние как подвижного состава, так и инфраструктуры отрасли. Рассмотрены подходы отечественных и зарубежных ученых к реформированию железнодорожного транспорта, определены основные модели, которые могут быть использованы при реформировании рынка железнодорожных перевозок, исследована модель, которую для себя выбрала Украина. Исследовано, как проводилась реформа железнодорожного транспорта в других странах. Рассмотрен опыт европейских стран: Великобритании, Германии, Швейцарии и Польши. Сделаны выводы о возможности заимствования лучших мировых подходов и практик для использования в Украине. Сделан анализ состояния начатых реформ и соответствие проводимых реформ обязательствам, которые Украина дала перед своими зарубежными партнерами. Приведены основные проблемы отрасли, которые необходимо решить в первую очередь, даны рекомендации по проведению реформ как на законодательном, так и на институциональном уровне.

Ключевые слова: *железнодорожный транспорт, рынок железнодорожного транспорта, грузовые перевозки, пассажирские перевозки, реформирование железнодорожного транспорта.*

This article discusses the current state of the railway transport market in Ukraine, determines what factors influenced the state of rolling stock and infrastructure of the industry. The structure of management of the market of rail transportation in Ukraine is investigated, the interaction of structural units operating in the branch is analyzed, bottlenecks in this model of management are investigated. The approaches of domestic and foreign scientists concerning the reform of railway transport are considered, the main models that could be used in the reformation of the railroad market are determined, the model that Ukraine has chosen for itself has been studied. It was investigated how the railway transport reform was carried out in other countries. Experienced European countries: Great Britain, Germany, Switzerland and Poland. It was determined what steps have been taken by the European countries, the problems that the reform faced, which resulted in reforms for the railways of countries and their economies. Conclusions are drawn about the possibility of borrowing the best world approaches and practices for use in Ukraine. The state of the initiated reforms and the correspondence of the reforms carried out by the commitments made by Ukraine to its foreign partners have been analyzed. The main obstacles are identified in the way of reforms. Proceeding from the specifics of the Ukrainian economy and society, it is examined what problems the industry has already encountered during the reform and with which they have yet to come across. The author has prepared a proposal on what the first steps need to be taken in order for the Ukrainian railroad to turn from a huge, clumsy, underfunded monster into a profitable enterprise. A comparative analysis of investment in railway companies in other countries. The current technical condition of the infrastructure of the industry has been investigated: the wear of the trackway, the wear of diesel locomotives and electric locomotives, as well as the level of wear of railcars. In addition, a forecast was made on the state of the infrastructure up to 2021, the findings were described in the research test. The main problems of the branch that should be solved first, provide recommendations on the implementation of reforms both at the legislative and institutional levels.

Key words: *railway transport, railway transport market, cargo transportation, passenger transportation, railway transport reform.*

Постановка проблеми. Залізничні перевезення займають провідну роль на ринку як пасажирських, так і вантажних перевезень в Україні: залізницею здійснюється 82% вантажних і 36% пасажирських перевезень, які здійснюються всіма видами транспорту [1]. Ринок залізничного транспорту має велике значення для економіки України, оскільки слугує тим чинником, який може забезпечувати зростання економіки країни, підвищувати обороноздатність країни, розвивати зовнішньоекономічні зв'язки [2].

Так історично склалося, що залізничні перевезення в Україні функціонують за неефективною моделлю управління, яка нам дісталася у спадок від Радянського Союзу, коли фінансування залізниць здійснювалося централізовано з бюджету. Залізниця майже 30 років функціонувала за рахунок того, що використовувала технологічні потужності, які залишилися від СРСР, капіталовкладення в оновлення як інфраструктури, так і рухомого складу здійснювалося за рахунок власних коштів залізниць, яких не вистачало навіть на поточний ремонт.

Тому тема статті «Реформування залізничного транспорту України» актуальна і вкрай важлива для подальшого росту економіки України та поліпшення послуг залізничних перевезень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему реформування ринку залізничних перевезень досліджували провідні спеціалісти та вчені в галузі залізничного транспорту: В.П. Гудкова [3, с. 70–77], В.Л. Дикань, [4, с. 190], Е.А. Петренко

[5, с. 358], В.О. Овчиннікова [6, с. 129–135], О.А. Собкарь [7, с. 2–5] та ін. У своїх роботах дослідники доводять, що всі роки незалежності держава використовувала переважно методи, які впливали лише на технічне, антимонопольне та тарифне регулювання в галузі.

У своєму дослідженні президент Європейської асоціації залізничників доктор Ж-П. Естіваль дослідив і описав три структурних моделі, згідно з якими має проходити реформування залізничного транспорту в країнах, які є кандидатами на вступ до Європейського Союзу:

– Модель розділення – інституційно розділяються оператори інфраструктури і компанії, що здійснюють залізничні перевезення.

– Інтеграційна модель – за даної моделі сфери діяльності (крім управління перевезеннями та управління інфраструктурою) управляються з різних центрів прийняття рішень та мають власні баланси, проти вони не є самостійними юридичними особами.

– Холдингова модель – коли всі підприємства галузі трансформуються в єдиний холдинг, суб'єкти діяльності холдингу є юридично незалежними та з окремими балансами, проте стратегія їхньої роботи визначається управлінням холдингу [8, с. 68–71].

Україна для себе вибрала інтеграційну модель управління залізничним транспортом, у нас цю модель також називають моделлю вертикальної інтеграції. Дана модель уже почала впроваджуватися. Так, на верхньому рівні вже є чітка картина, яку структуру матиме розподіл роботи по окремих департаментах, проте досі не до кінця є зрозумілою організаційна структура діяльності філій, дирекцій та інших структурних підрозділів.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження стану галузі залізничного транспорту в Україні, дослідження реформ, проведених у галузі, аналіз виконання зобов'язань, пов'язаних із реформуванням галузі, прийнятих Україною перед іноземними партнерами, дослідження проведених реформ ринку залізничних перевезень у зарубіжних країнах, розроблення та надання методичних рекомендацій щодо проведення реформ у галузі залізничного транспорту в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Галузь залізничних перевезень в Україні є природною монополією. Як природна монополія залізнична галузь склалася в колишньому СРСР унаслідок централізації і концентрації виробництва та управління в умовах тотального планування й переважання державної форми власності [9, с. 26–30]. Нині ситуація кардинально не змінилася. Залізнична галузь перебуває у державній власності та регулювання відбувається переважно згідно з моделлю вертикальної інтеграції, в окремих сегментах, зокрема у вантажних залізничних перевезеннях, запроваджено змішану модель.

Вертикально інтегровану монополію передусім характеризує функціонування одного суб'єкта діяльності в як у природно монопольному, так і потенційно конкурентному видах діяльності. За даної моделі багато уваги приділяється прямому детальному ціновому регулюванню, яке спрямоване на захист прав споживачів від цін, які встановлює монопольний ринок.

При цьому тарифоутворення регулюється за методом граничних витрат [10, с. 620]. Державна влада виступає головним інститутотворчим джерелом та забезпечує формування регламентів, за якими підприємства функціонують у галузі, та зводить до мінімуму роль конкуренції. Регулювання якості відбувається здебільшого через правове регулювання – стандарти якості.

Законодавчо регламентовано, що інфраструктура залізничного транспорту є закріпленою за АТ «Укрзалізниця», із цього можемо зробити висновок, що саме АТ «Укрзалізниця» є суб'єктом природної монополії на ринку надання в користування залізничного транспорту.

Із початку незалежності України і до 2015 р. включно ціни на споживану продукцію росли набагато швидше, ніж тарифи на перевезення. Така ситуація призвела до того, що ми маємо катастрофічний стан як рухомого складу, так і занедбану інфраструктуру, на оновлення яких банально не вистачало коштів.

Своєю чергою, кошти з державного бюджету, які мали б виділятися на будівництво і модернізацію магістральних ліній та придбання рухомого складу для пасажирських перевезень, згідно із Законом України «Про залізничний транспорт» (Постанова Верховної Ради України № 274/96-ВР від 04.07.96), не виділялися.

Аналогічна ситуація склалася і на регіональних рівнях: кошти з місцевих бюджетів на оновлення рухомого складу для приміських перевезень не виділялися, також залізниці не відшкодовували збитки від здійснення соціально необхідних перевезень.

Під час проведення реформ залізниці в першу чергу потрібно вирішити такі проблеми:

– підвищити пропускну спроможність окремих ділянок залізниць, деякі з них знаходяться у критичному стані;

– технічно переоснастити і модернізувати об'єкти інфраструктури;

– ремонт, модернізація та заміна рухомого складу залізниць: локомотивів, вантажних та пасажирських вагонів.

Уже зараз існує загроза незабезпечення промисловості України вантажними перевезеннями залізничним транспортом, між придбанням та списанням вантажних вагонів існує величезна невідповідність.

На ринку залізничних перевезень здійснювати перевезення коліями загального користування може тільки АТ «Укрзалізниця», що, своєю чергою, унеможливлює конкуренцію, недофінансування галузі, зношеність інфраструктури, тоді як ринок автомобільних перевізників розвивається через високу конкуренцію в галузі, більшу інвестиційну привабливість, менший тиск із боку держави на кон'юнктуру ринку. Хоча вартість перевезення автомобільним транспортом залишається майже вдвічі вище за залізничний.

Розглянувши ринок надання в користування магістральних вантажних локомотивів, також можемо зробити висновок про монополію й на цьому суміжному ринку.

АТ «Укрзалізниця» володіє 96% із загальної кількості вантажних магістральних локомотивів, а це 2 525 одиниць, тоді як у власності окремих компаній знаходиться лише 157 одиниць рухомого складу, а це лише мізерні 6%.

При цьому доволі цікавим є факт, що за чинної нормативно-правової бази локомотиви, які знаходяться не у власності державного монополіста, не допускаються до перевезення коліями загального користування, а лише використовуються на окремих ділянках для локальних перевезень. Отже, можемо зробити висновок про повну монополію й на цьому суміжному ринку.

Під час дослідження Антимонопольного комітету України було виявлено, що близько 25% суб'єктів господарської діяльності готові зробити інвестиції в закупівлю локомотивів, але вони будуть готові зробити це лише в разі зміни чинного законодавства України та знищення монополії галузі.

Згідно з дослідженням АТ «Укрзалізниця» щодо поточного стану галузі та прогнозом щодо перспектив розвитку галузі, бачимо, що як стан інфраструктури, так і прогноз є не дуже позитивними.

Зараз маємо ситуацію, коли кількість магістральних колій із простроченим капітальним ремонтом (з урахуванням реконструкції) становить 27% від загальної протяжності, рівень зносу контактної мережі – 52%, рівень зносу вантажних електровозів – 81%, рівень зносу колії – 49%.

Незважаючи на прогнозоване до 2021 р. деяке поліпшення відносного стану інфраструктури, воно є незначним і глобально не вирішує проблему галузі, тому потрібно проводити якісні жорсткі, часом не популярні реформи.

Також варто відзначити про низький рівень інвестицій в АТ «Укрзалізниця» порівняно з іншими операторами залізничних перевезень у зарубіжних країнах.

З рис. 3 можемо зробити висновок, що навіть між «Укрзалізницею» і російською РЖД є суттєва прірва. Різниця в капітальних інвестиціях у розвиток «Укрзалізниці» менша в три рази, уже навіть не беремо до уваги оператора KTZ Казахстану.

Монополія в галузі, недостатнє фінансування галузі, економічно не обґрунтовані тарифи, які не дають змоги проводити оновлення рухомого складу, рано чи пізно мають підштовхнути державу на радикальні кроки – на зруйнування природної монополії в галузі і допуск на ринок приватних перевізників. Але це можливо лише за зміни чинного законодавства.

Єдиною із суміжних галузей, де монополія не настільки суттєва, є надання в користування вагонів. Нинішнє законодавство дозволяє використання на залізничних коліях загального користування як вагонів власності АТ «Укрзалізниця», так і власності інших суб'єктів господарської діяльності.

Рис. 1. Структура власності магістральних вантажних локомотивів на 01.07.2018

Джерело: побудовано автором на основі Звіту про результати дослідження ринку перевезення вантажів залізничним транспортом за 2017–2018 рр. Схвалено Антимонопольним комітетом України 17 січня 2019 р., протокол № 2

Рис. 2. Порівняння рівня капітальних вкладень залізничних компаній, до 2016 р.

Рис. 3. Порівняння рівня капітальних вкладень залізничних компаній, до 2016 р.

Як бачимо з рис. 4, кількість одиниць робочого рухомого складу вагонів в АТ «Укрзалізниця» та у інших операторів рухомого залізничного складу майже однакова: 68 500 одиниць (52%) в АТ «Укрзалізниця» та 64 000 одиниць (48%) у інших операторів рухомого складу.

Слід зазначити, що Національна комісія, яка здійснює державне регулювання у сфері транспорту, не була створена, а деякі функції, які вона повинна здійснювати, були покладені на Державну адміністрацію залізничного транспорту України відповідно до Положення про Державну адміністрацію залізничного транспорту України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29 лютого 1996 р. № 262, у тому числі формування і реалізація єдиної тарифної та цінової політики на залізничному транспорті. Хоча ст. 12 Закону України «Про природні монополії» формування, зокрема, цінової політики віднесено до завдань комісії.

На запитання, чи потрібно проводити реформування галузі залізничних перевезень, відповідь одна: потрібно і в найкоротші строки. Першочергове завдання зараз – вибрати вірний шлях для запровадження реформ, щоб вони не стали «реформами на папері», а дали змогу якісно поліпшити стан галузі, підвищити прибутковість залізничних підприємств, якісно оновити рухомий склад перевізників та об'єкти інфраструктури й підвищити якість і строки перевезення як пасажирів, так і вантажів залізничним транспортом.

Для оцінки можливостей реформування галузі в Україні розглянемо досвід реформування залізничних перевезень в Європейському Союзі.

Першою країною в Європі, яка пішла шляхом приватизації залізниці, стала Великобританія. Основним завданням, яке було поставлено в ході цієї реформи, стало зменшення навантаження на

Рис. 4. Структура власності одиниць загального парку та робочого парку рухомого складу вагонів

Джерело: побудовано автором на основі Звіту про результати дослідження ринку перевезення вантажів залізничним транспортом за 2017–2018 роки. Схвалено Антимонопольним комітетом України 17 січня 2019 р., протокол № 2

державний бюджет та спрощення складної структури управління в галузі.

Можна виділити основні напрями реформи:

– розділення інфраструктури і перевезень;

– повна приватизація залізничного транспорту;

– продаж франшиз на пасажирські перевезення;

– створення лізингових компаній, які надають в оренду рухомий склад;

– створення декількох операторів вантажних перевезень.

Так, унаслідок проведених реформ було створено державну компанію, яка володіла інфраструктурою, пасажирські перевезення було віддано 25 компаніям-операторам, створено три лізингові компанії, шість компаній – операторів вантажних перевезень. Держава ж собі залишила функцію утримання організації, яка займається контролем роботи залізничного транспорту.

Для реалізації британського варіанту в державі має бути високий рівень правової та управлінської культури, які в Україні зараз на дуже низькому рівні.

На противагу британській моделі можемо поставити досвід Швейцарії, яка в 1998 р. зробила підприємство «Федеральні залізниці Швейцарії» акціонерним товариством зі 100%-ю державною власністю. Нині це одна з найприбутковіших і технічно оснащених залізниць. Держава інвестує великий обсяг ресурсів як у розвиток рухомого складу, так і в розвиток інфраструктури, завдяки чому підприємство працює ефективно.

Ринок перевезень та інфраструктуру не розмежовують, також керівництво рішуче виступає проти приватизації.

Підсумки реформи залізниці Швейцарії:

– акціонування залізниць зі 100%-ю власністю держави може забезпечувати прибуткову діяльність;

– можна не здійснювати розподіл структури управління залізничним транспортом на компанію інфраструктури та експлуатаційній компанії операторів;

– проведення приватизації не є обов'язковою умовою для успішного функціонування залізничного транспорту.

Німеччина проводила реформу галузі в три етапи: об'єднання державних підприємств ФРН І НДР в одну державну структуру в 1994 р.; акціонування державної компанії та розділення ринку перевезень, управління залізничної структури та управління залізничними станціями на три окремі акціонерні компанії в 1999 р., та в 2008 р. (на третьому етапі) проведено часткову приватизацію компанії, яка займалася ринком перевезень. Частина акцій усіх трьох акціонерних компаній підлягають продажу, але за умови, що основний пакет акцій залишився у держави.

Німеччина однією з перших країн ЄС виконала вимогу законодавства ЄС про відмежування надання послуг із залізничних перевезень від управління залізничною інфраструктурою.

Найбільш важливими моментами реформи німецьких залізниць є:

– створення організаційної структури, що дала змогу об'єднаній системі залізничного транспорту ефективно подолати наявні недоліки системи і забезпечити незалежне і відповідальне керівництво системою залізничного транспорту в майбутньому;

– вибір правової форми акціонерної компанії як найбільш ефективної з управлінського погляду;

– чіткий поділ державних і комерційних функцій, а саме відповідальність держави повинна обмежуватися державним сектором, і функції, які виконуються в загальних інтересах, повинні здійснюватися на договірній основі.

Держава за собою залишила функцію регулювання та технічного контролю залізничного сектору, має гарантувати конкуренцію в галузі та утримувати на необхідному рівні стан інфраструктури, впроваджувати інноваційні проекти для розвитку галузі.

Польща в реформуванні залізниць пішла шляхом акціонування. Була створена нова акціонерна структура Polskie Linie Kolejowe (яка входить до складу PKP Group) і не є приватною фірмою. Цим акціонерним підприємством володіє держава, проте всю господарську діяльність ведуть приватні підприємства [11].

Реформування залізниці в Польщі мало свій позитивний економічний ефект: значно скоротилися борги державної компанії, яка керувала залізничними перевезеннями, підвищилася якісна конкуренція на ринку за рахунок входження нових операторів як пасажирських перевезень, так і вантажних (у 2014 р. частка приватних перевізників становила 54% пасажирських перевезень і 43% вантажних), завдяки ремонту і реформуванню інфраструктури підвищено швидкість руху на основних ділянках, зменшилося навантаження на фонд оплати праці за рахунок зменшення робочої сили, задіяної на залізниці, відповідно до потреб ринку, що дало змогу знизити операційні витрати на 18%. На проміжку часу з 2007 до 2015 р. показник EBITDA[1] на польській залізниці виріс у три рази [12].

В Україні ж відсутність розподілу функцій власності і функцій регулювання (обидві нині знаходяться під контролем Мінінфраструктури) призводить до конфлікту інтересів у галузі та неефективності регулювання: з одного боку, регулятор повинен забезпечувати запровадження конкуренції, підвищення добробуту населення шляхом установлення якомога нижчих тарифів, контролю якості надання послуг, з іншого – будучи розпорядником активів. Мінінфраструктури зацікавлене у зростанні дивідендів, а отже, підвищенні цін чи зниженні витрат, у тому числі за рахунок якості, збереженні власності на максимальну кількість активів у галузі (як джерел отримання прибутку), а не їх виведенні з природної монополії і приватизації. Модель ринку залізничних перевезень повинна передбачити повне організаційне та фінансове розділення перевізника та оператора інфраструктури, що, своєю чергою, гарантує справедливий доступ до інфраструктури.

Держава ж за собою у власності має залишити інфраструктуру, ремонт і модернізація якої буде здійснюватися за рахунок плати перевізниками тарифу за користування інфраструктурою, при цьому буде створений ринок приватної тяги, на конкурентних ринках матимуть змогу вести свою діяльність і структурні одиниці АТ «Укрзалізниця».

Далі потрібно розділити департаменти державної залізничної компанії за видами надання послуг, що має забезпечити прозоре фінансування кожного з видів бізнесу та підвищити якість управління. Виконання цієї частини реформи дасть змогу державній компанії бути готовою до появи приватних конкурентів на ринку залізничних перевезень.

У цьому напрямі позитивним є підхід, визначений у проекті закону України «Про залізничний транспорт» щодо вибору перевізника через публічну систему Prozorro та здійснення відшкодування з місцевого бюджету. Для оновлення та розвитку інфраструктури залізничних перевезень, створення додаткових послуг та поліпшення сервісу їх надання важливим є залучення інвестицій. Наприклад, для здійснення ремонту залізничних станцій уважаємо за доцільне використання моделі концесії та державно-приватного партнерства.

Реформа залізничного транспорту в Україні повинна відбуватися відповідно до правових актів Європейського Союзу з відповідними структурними перетвореннями (рис. 5).

Також необхідно монетизувати перевезення пільгових верств населення на залізничному транспорті: збитки мають покривати регіональні та державний бюджет, а не підприємство.

Питання реформування залізничних перевезень неодноразово обговорювалося експертами, розроблено безліч програм, підготовлено проекти правових актів, проте структурних змін так і не відбулося.

Лібералізація ринку підвищить якість надання послуг, приватні компанії, у тому числі й зарубіжні, будуть зацікавлені й у поліпшенні стану інфраструктури та підвищенні пропускної спроможності залізниць.

Висновки з проведеного дослідження. Стан ринку залізничного транспорту в Україні знаходиться в катастрофічному стані, зношеність основних фондів подекуди перевищує 90% та потребує реформування.

Нижче наведено основні завдання галузі, які мають у першу чергу бути вирішені:

– необхідність реформування АТ «Укрзалізниця», забезпечення прозорості її діяльності через формування вертикально-інтегрованої системи управління компанією;

– розвиток конкуренції на ринку;

– оновлення і модернізація основних фондів;

– підвищення пропускної спроможності залізниці;

– усунення прірви в технічному відставанні українських залізниць від європейських;

[1] Скор. від англ. Earnings before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization – аналітичний показник, що дорівнює обсягу прибутку до вирахування витрат за відсотками, сплати податків та амортизаційних відрахувань.

Рис. 5. Модель ринку залізничних перевезень

Джерело: побудовано автором

– проблема дефіциту власних джерел для оновлення фондів, низька привабливість галузі, проблеми входження на ринок нових гравців;

– відсутність здорової конкуренції, що впливає на якість надання послуг;

– усунення перехресного фінансування пасажирських перевезень за рахунок вантажних.

Проведення реформи залізниці має пройти водночас швидко, оскільки рівень зносу основних фондів тільки росте, з іншого боку, вона має відповідати директивам Європейського Союзу, також має забезпечити позитивний ефект для економічного зростання як галузі залізничних перевезень, так і економіки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Інформація про українські залізниці. *Електронний ресурс Міністерства інфраструктури України.* URL : https://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-ukrainski-zaliznici.html (дата звернення: 12.05.2019).

2. Наказ Міністерства інфраструктури України 21 грудня 2015 р. № 547 «Стратегічний план розвитку залізничного транспорту на період до 2020 року». *Електронний ресурс Міністерства інфраструктури України.* URL : https://mtu.gov.ua/documents/443.html (дата звернення: 12.05.2019).

3. Гудкова В.П., Тютюн Ю.О. Структурно-функціональний аналіз державного регулювання розвитку залізничного транспорту. *Залізничний транспорт. Серія «Економіка і управління».* 2015. Вип. 33. С. 70–77.

4. Дикань В.Л., Данько І., Кондратюк М.В. Удосконалення організаційної структури залізничного комплексу України в сучасних умовах : монографія. Харків : УкрДАЗТ, 2010. 190 с.

5. Петренко Е.А. Реформирование железнодорожного транспорта Украины: теория, проблемы, пути решения : монография. Донецк, 2011. 358 с.

6. Овчиннікова В.О. Особливості державного регулювання розвитку залізничного транспорту в Україні. *Економіка та суспільство.* 2017. № 12. С. 129–135. URL : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/20.pdf (дата звернення: 04.05.2019).

7. Собакарь А.О., Безчасний В.М. Державна політика транспортної безпеки України: актуальні питання реалізації. *Віче*. 2010. № 4. С. 2–5.

8. Естіваль Ж.-П. Організаційні моделі залізниці: національні критерії побудови. *Залізничний транспорт. України.* 2005. № 1. С. 68–71.

9. Державне регулювання залізничного транспорту як природної монополії. *Інтернаука*. 2017. № 2(1). С. 26–30. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_2%281%29__6 (дата звернення: 05.05.2019).

10. Лагутін Д.В. Пріоритети цінового (тарифного) регулювання природних монополій в Україні. *Економіка України*. 2013. № 7(620).

11. Пенькова К., Кривінчук Ю., Прядко К. Моделі функціонування залізничних перевезень. Огляд іноземного досвіду : інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL : http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/piblications/29219.pdf (дата звернення: 25.05.2019).

12. Чи є майбутнє у залізничного транспорту України. *Дослідження Українського інституту майбутнього.* URL : https://www.uifuture.org/publications/reports/24515-chy/ye/maybutnie/v/zaliznychnoho/transportu (дата звернення: 15.05.2019).

REFERENCES:

1. Informatsiia pro ukrainski zaliznytsi [Information about Ukrainian railways] website of the Ministry of Infrastructure of Ukraine. Available at: https://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-ukrainski-zaliznici.html (accessed 12 May 2019).

2. Nakaz Ministerstva infrastruktury Ukrainy 21 hrudnia 2015 № 547 Stratehichnyi plan rozvytku zaliznychnoho transportu na period do 2020 roku [Order of the Ministry of Infrastructure of Ukraine December 21, 2015 № 547. Strategic plan for rail transport development till 2020], website of the Ministry of Infrastructure of Ukraine. Available at: https://mtu.gov.ua/documents/443.html (accessed 12 May 2019).

3. Hudkova V. P. (2015) Strukturno-funktsionalnyi analiz derzhavnoho rehuliuvannia rozvytku zaliznychnoho transportu [Structural-functional analysis of the state regulation of the development of rail transport] Railway transport vol. 33. pp. 70–77.

4. V.L. Dykan, I. Danko, M. V. Kondratiuk (2010) Udoskonalennia orhanizatsiinoi struktury zaliznychnoho kompleksu Ukrainy v suchasnykh umovakh [Improvement of the organizational structure of the railway complex of Ukraine in modern conditions]. Kharkiv: Ukrainian State University of Railway Transport.

5. Petrenko E.A. (2011) Reformirovaniye zheleznodorozhnogo transporta Ukrainy: teoriya. problemy. puti resheniya [The reform of the railway transport of Ukraine: the theory, problems, ways to solve] Donetsk: NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economics.

6. Ovchynnikova V.O. (2017) Osoblyvosti derzhavnoho rehuliuvannia rozvytku zaliznychnoho transportu v Ukraini [Features of state regulation of the development of rail transport in Ukraine] Economics and Society (electronic journal) no.12 pp. 129-135. Available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/20.pdf (accessed 04 May 2019).

7. A.O. Sobakar, V.M. (2010) Bechasnyi Derzhavna polityka transportnoi bezpeky Ukrainy: aktualni pytannia realizatsii [State policy of transport security of Ukraine: actual issues of implementation] Veche no.4 pp.2-5.

8. Estival Zh. -P. (2005) Orhanizatsiini modeli zaliznytsi: natsionalni kryterii pobudovy [Organizational models of the railway: national construction criteria] Railway transport of Ukraine no. 1, pp. 68-71.

9. A. O. Diehtiar (2017) Derzhavne rehuliuvannia zaliznychnoho transportu yak pryrodnoi monopolii [State regulation of rail transport as a natural monopoly] International scientific magazine "InterScience" (electronic journal) no. 2(1) pp. 26-30. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_2%281%29__6 (accessed 05 May 2019).

10. D.V. Lahutin (2013) Priorytety tsinovoho (taryfnoho) rehuliuvannia pryrodnykh monopolii v Ukraini [Priorities of pricing (tariff) regulation of natural monopolies in Ukraine] Ukraine economy no. 7 (620).

11. K. Penkova, Yu. Kryvinchuk. K. Priadko (2018) Modeli funktsionuvannia zaliznychnykh perevezen. Ohliad inozemnoho dosvidu [Models of operation of railway transport. An overview of foreign experience] Information note prepared by the European Information and Research Center at the request of the people's deputy of Ukraine. Available at: http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/piblications/29219.pdf (accessed 25 May 2019).

12. Chy ye maibutnie v zaliznychnoho transportu Ukrainy [Is there a future in the railway transport of Ukraine] Research of the Ukrainian Institute of the Future. Available at: https://www.uifuture.org/publications/reports/24515-chy/ye/maybutnie/v/zaliznychnoho/transportu (accessed 15 May 2019).

Masko Anna
Postgraduate Student at Department of Economic Theory
and Competition Policy
Kyiv National University of Trade and Economics

REFORM OF RAILWAY TRANSPORT IN UKRAINE

Rail transport has a leading role in the market for passenger and freight transportation in Ukraine. The market for trafficked traffic is important for the Ukrainian economy, as it serves as a factor that can ensure the socio-economic growth of the country's economy, increase its defense capability and develop foreign economic relations.

The issue of rail transport reform was repeatedly discussed by economists, industry experts, a lot of programs was prepared, the draft Law of Ukraine "On railway transport of Ukraine", JSC "Ukrzaliznytsya" on the official website of the company published the MAIN ASPECTS OF THE STRATEGY OF DEVELOPMENT JSC "UKRZALIZNITSYA" 2017-2021 year, Ukraine has reaffirmed its commitment to the EU to liberalize rail transport by signing the Association Agreement with the EU, however, no structural changes have taken place. The state of the railway infrastructure is critical and needs quick response.

The author understands that in the current realities of the industry, it is necessary to look like a complex approach to solving this problem: at the same time quickly and efficiently.

Therefore, the topic of the article "Rail Transport Reform in Ukraine" is relevant and extremely important for the further growth of the Ukrainian economy and improvement of rail transport services.

The purpose of our work is to study the state of the railway transport sector in Ukraine, research into the reforms carried out in the industry. Analysis of fulfillment of obligations related to sector reform, adopted by Ukraine to foreign partners, study of rail market reforms in foreign countries, development and provision of methodological recommendations for carrying out reforms in the field of rail transport in Ukraine.

The article uses methods of both empirical and theoretical research: methods of analysis, generalization and systematization. The approaches of domestic and foreign scientists concerning the reform of rail transport are considered, the main models that can be used in the reform of the railway market are determined, for this purpose models of management of branches of rail transportation in the countries of the world (Great Britain, Germany, Switzerland and Poland) are investigated. The model, which Ukraine has chosen for Ukraine, has been studied, the comparison of indicators of the railway industry in Ukraine and other countries, the state of investments in railway companies in Ukraine and in the world.

The obtained results of the research allow to predict the state of railway infrastructure for several years ahead, to evaluate the fulfillment of commitments undertaken by Ukraine to foreign partners, to give recommendations on conducting qualitative reforms in the industry, which will be directed to qualitative updating of the Ukrainian railway.

The value of our research lies in the fact that it identifies the main problems of the industry that need to be addressed in the first place. Methodical recommendations for carrying out reforms both at the legislative and institutional levels are provided.

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ РОЗВИТКУ ВИСОКОШВИДКІСНИХ ЗАЛІЗНИЧНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ТА ПИТАННЯ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

ANALYSIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-SPEED RAILWAY TRANSPORT AND QUESTIONNAIRE OF ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE

УДК 338.47:656.2(477)
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-5

Єрьоміна М.О.
к.е.н., доцент кафедри управління державними і корпоративними фінансами
Український державний університет залізничного транспорту
Тройнікова О.М.
к.е.н., доцент кафедри управління державними і корпоративними фінансами
Український державний університет залізничного транспорту
Сапронова О.М.
магістр
Український державний університет залізничного транспорту

У статті проаналізовано світовий досвід розвитку високошвидкісних залізничних перевезень. Досліджено вплив швидкісних та високошвидкісних перевезень на залучення пасажиропотоку й збільшення прибутку вітчизняних залізниць та залізниць розвинутих країн. Розглянуто проблеми та перспективи впровадження високошвидкісних залізничних пасажирських перевезень в Україні. Визначено, що запровадження високошвидкісного руху є найважливішим шляхом розвитку ринку залізничних пасажирських та вантажних перевезень на шляху до євроінтеграції, тому що для України євроінтеграція є головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом, а подальша розбудова та поглиблення відносин між Україною та ЄС здійснюється на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції. Але при цьому в найближчий час у залізничній галузі України впровадження високошвидкісних перевезень, ймовірно, буде проблематично. Це, перш за все, викликане специфікою інфраструктури для руху на таких швидкостях, а побудова її у сучасних умовах не є простим завданням (різноманітний рельєф, велика кількість кривих ділянок), та однією з найважливіших причин є фінансові проблеми побудови.

Ключові слова: *високошвидкісні залізничні пасажирські перевезення, залізничний транспорт, євроінтеграція, якість пасажирських перевезень, інфраструктура залізничного транспорту.*

В статье проанализирован мировой опыт развития высокоскоростных железнодорожных перевозок. Исследовано влияние скоростных и высокоскоростных перевозок на привлечение пассажиропотока и увеличение прибыли отечественных железных дорог и железных дорог в развитых странах. Рассмотрены проблемы и перспективы внедрения высокоскоростных железнодорожных пассажирских перевозок в Украине. Определено, что введение высокоскоростного движения является важнейшим направлением развития рынка железнодорожных пассажирских и грузовых перевозок на пути к евроинтеграции, потому что для Украины евроинтеграция является главным и неизменным внешнеполитическим приоритетом, а дальнейшее развитие и углубление отношений между Украиной и ЕС осуществляется на принципах политической ассоциации и экономической интеграции. Но при этом в ближайшее время в железнодорожной отрасли Украины внедрение высокоскоростных перевозок, вероятно, будет проблематично. Это, прежде всего, вызвано спецификой инфраструктуры для движения на таких скоростях, а ее строительство в современных условиях является не простой задачей (разнообразный рельеф, большое количество кривых участков), и одна из важнейших причин – это финансовые проблемы.

Ключевые слова: *высокоскоростные железнодорожные пассажирские перевозки, железнодорожный транспорт, евроинтеграция, качество пассажирских перевозок, инфраструктура железнодорожного транспорта.*

In the article, it is analyzed the international experience for development of the high-speed railway transportation. The influence of the fasted and high-speed transportations on the attraction of passenger traffic and increase of profit of domestic railways and railways of developed countries is researched. There was a decrease of volumes of transportations tendency almost in all sections of the transport market in Europe on the railways in the end of the 20th century. The only one possibility of railways to increase the passenger traffic was to attract passengers by the speeding up trips, decreasing the time of being on the train and improving the quality of railway services. Problems and perspectives of the high-speed railway passenger transportations implementation in Ukraine has been considered. It is defined, that introduction of the high-speed is the most important way for the passenger and weigh transportations market development on the path to the eurointegration, because eurointegration is the main and unaltered foreign policy priority for Ukraine. And the further development and deepening of relations between Ukraine and the EU is carried out on the principles of political association and economic integration. Based on the analysis it is defined, that the time of the trip is one of the most important factors, that define the demand for the transportation by different kinds of transport, it is decrease has caused a significant increase in passenger traffic in a number of areas. Increase of the passenger traffic demand, certainly, lead to the increase of the frequency for the train connections in the researched directions. Increase of the frequency for the train connections had the "avalanche" effect that appeared as the improving of the transport service quality and this attracted the additional passenger traffic and demanded further increase in the frequency of connections. But nowadays and in the closest future the implementation of the high-speed transportation is going to be problematic. First of all, it is caused by the specific of the high-speed infrastructure, and it's contraction in modern conditions is not a simple task – various terrain, a large number of plot curves and one of the most important reasons are the financial construction problems. In addition, the specifics of the work of transport companies in the field of passenger transportation require a special scientific justification for determining the stages of organization and introduction of high-speed passenger traffic on the railways in Ukraine.

Key words: *high-speed railway passenger transportation, railway transport, eurointegration, quality of passenger transportation, infrastructure of railway transport.*

Постановка проблеми. У кінці дев'яностих років минулого століття в Європі на залізницях спостерігалася тенденція до зниження обсягів перевезень практично в усіх секторах транспортного ринку. Єдиною можливістю залізничного транспорту втримати свої позиції з пасажирських перевезень стало залучення пасажиропотоку завдяки підвищенню швидкості руху поїздів, скороченню часу знаходження у путі та поліпшенню рівня комфорту поїздок.

Зараз високошвидкісні сполучення є важливим засобом залучення пасажирів на залізниці у конкурентній боротьбі з іншими видами транспорту, особливо під час перевезень на середні відстані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження швидкісного та високошвидкісного руху на залізницях України потребують застосування наукового підходу, спираючись на досвід зарубіжних фахівців. Проблеми підвищення швидкостей руху поїздів вивчалися в різних аспектах: технічному, технологічному, соціальному, економічному, екологічному.

У статті досліджено результати наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, а саме дослідження історії розвитку європейських високошвидкісних перевезень у працях І.П. Кисельова [1]; Г. Кірпою [2] було викладено основні аспекти впровадження швидкісного руху на залізницях світу; світовий досвід розвитку залізничного транспорту та його перспективи в Україні розглянула О.С. Полтавська [3]; у роботі Н. Божок проаналізовано напрями впровадження швидкісних пасажирських перевезень в Україні та їхні недоліки [4]; аналіз стратегічних орієнтирів інноваційного розвитку залізничного транспорту України зробили І.В. Токмакова, О.В. Хомотюк та Р.О. Новікова [5]. Але деякі питання у цьому напрямі залишаються не вирішеними.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та аналіз упровадження високошвидкісних залізничних перевезень в Україні на основі міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Високошвидкісні залізничні сполучення базуються на п'яти основних складниках, які в поєднанні забезпечують суттєве підвищення якості транспортних послуг, запропонованих пасажирам:

– інфраструктура;

– високошвидкісний рухомий склад, конструкція та оснащення якого визначають безпеку і комфорт поїздки;

– організація руху потягів та обслуговування пасажирів;

– тарифна політика;

– чисельність і радіус кривих, а також технічний рівень постійних приладів (систем) тягового електропостачання, сигналізації та зв'язку, що у комплексі визначає можливість руху поїздів із високою швидкістю та, отже, скорочення часу поїздок.

Технологічні досягнення у сфері інфраструктури та рухомого складу дали змогу суттєво скоротити тривалість поїздки за маршрутами, що входять до мережі залізничних сполучень.

Оскільки час поїздки є одним із важливих чинників, що визначають попит на перевезення тим чи іншим видом транспорту, його зменшення зумовило значне зростання пасажиропотоків за цілою низкою напрямків. Так, наприклад, кількість пасажирів, що користуються залізничним транспортом для поїздок між Парижем і південно-східними районами Франції, зросла приблизно в 2,5 рази за останні 20 років, тоді як кількість пасажирів повітряного транспорту у цьому напрямку скоротилася майже в 2,5 рази, а це є доказом того, що впровадження швидкісного та високошвидкісного руху є необхідним заходом у конкурентній боротьбі між залізничним та іншими видами транспорту.

Також у три рази за шість років збільшилася кількість пасажирів, які користуються залізницею в напрямі Мадрид – Севілья в Іспанії [1].

Після проведення досліджень і соціологічного опитування західні спеціалісти дійшли висновку, що основними користувачами високошвидкісних залізничних сполучень є пасажири:

– які перейшли зі звичайних залізничних сполучень;

– які перейшли з повітряного та автомобільного транспорту;

– нові або ті, які збільшили кількість поїздок на маршрутах, що входять у мережу, приваблені швидкістю, комфортом і доступністю сполучень (наприклад, можливістю в той же день повернутися в пункт відправлення).

На відстанях, менших ніж 500 км, із часом поїздки до 2 год 30 хв швидкісні залізничні сполучення мають безперечну перевагу перед повітряними, займаючи в певних випадках до 90% указаного сегмента пасажирських перевезень, такі як, наприклад, на маршруті Париж – Брюссель, можуть переважати і над поїздками в особистих легкових автомобілях.

Зрештою, поняття «високошвидкісний залізничний транспорт» є умовним і визначається щодо конкретного історичного періоду. Терміни «високошвидкісний транспорт», «високошвидкісний локомотив», «високошвидкісний потяг» використовували вже на початку XX ст., і до цих категорій тоді відносили рух зі швидкістю 150–160 км/год.

На початку Другої світової війни в регулярному пасажирському русі максимальна швидкість найбільш швидкісних поїздів становила 150–170 км/год. Найбільших успіхів досягли тоді в Японії, Великій Британії (з потягами на паровозній тязі), Німеччині та США (з потягами на паровозній тязі й дизель-потягами), у Франції (з легкими авто-

мотрисами) та Італії (з легкими автомотрисами й електропоїздами).

У період 1950–1960-х років практично в усіх цих країнах здійснювалися інтенсивні науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські розробки зі створення нетрадиційних швидкісних систем наземного транспорту з використанням монорейкових залізниць, транспортних засобів на повітряній подушці та магнітному підвісі. Досить вражаючими стали перші результати, які були показані колісними монорейковими транспортними системами типів Alweg (Німеччина, Швеція), Skyway (США), SAFEGE (Франція), дослідними потягами на повітряній подушці (аеровагонами) французького конструктора Ж. Бертена.

Регулярний рух високошвидкісних поїздів почався вперше в 1964 р. в Японії, з 1981 р. – у Франції, з 1984 р. – в Італії. У цих країнах, а також у Німеччині та Іспанії національні системи високошвидкісного руху засновані на вітчизняному швидкісному рухомому складі, тоді як у низці інших країн, як і в Україні, використовуються іноземні потяги. Західну частину Європи нині об'єднує єдина високошвидкісна залізнична мережа Eurostar і Thalys. На початку XXI ст. світовим лідером у мережі високошвидкісних ліній, а також експлуатантом першого регулярного високошвидкісного маглева (потяг на магнітній подушці) став Китай. Треба відзначити, що Китай володіє найбільшою у світі мережею швидкісних і високошвидкісних залізниць, що перевищує такі в Японії й Європі разом узяті. Середня швидкість руху тут становить понад 200 км/год.

Нині загальна протяжність мережі високошвидкісних залізничних сполучень у світі становить понад 6 тис км, з яких в Японії – 2 765 км. З урахуванням раніше збудованих і реконструйованих ліній полігон оберту високошвидкісних поїздів перевищує 16 тис км. З 1964 р. ними було перевезено понад 7 млрд пасажирів.

Наприкінці XX ст. в Європі на залізницях спостерігалася тенденція до зниження обсягів перевезень практично в усіх секторах транспортного ринку. Винятком стали лише приміські, швидкісні та високошвидкісні пасажирські перевезення. Пасажирські перевезення Америки в більш відчутних масштабах залишилися лише у Північно-Східному коридорі США, а також у сфері приміських сполучень у деяких районах. В Японії розвиток швидкісних пасажирських перевезень дещо уповільнився, але обсяг перевезень на короткі та середні відстані при цьому зростає. Причинами збільшення пасажиропотоку і зростання попиту на пасажирські перевезення залізничним транспортом є збільшення швидкості руху потягів і, як наслідок, зменшення часу на перебування у русі.

Слід відзначити, що сьогодні у світі склалася така градація:

– швидкості до 140 км/год відповідає рух потягів на звичайних залізницях;

– 140–200 км/год – швидкісний рух здебільшого на реконструйованих лініях;

– понад 200 км/год – високошвидкісний рух потягів на спеціально збудованих залізничних магістралях.

Нині в багатьох країнах Європи складено національну мережу високошвидкісного сполучення. Виникла необхідність інтеграції цих мереж в єдину європейську мережу. Розроблення плану інтеграції національних мереж проведено в декілька етапів. На першому етапі (1985–1988 рр.) були підготовлені пропозиції щодо європейської високошвидкісної мережі, які в 1989 р. опублікувала Спілка європейських залізниць (СЄЗ). У грудні 1990 р. Рада ЄС ухвалила генеральний план розвитку європейської високошвидкісної сітки. Цей план включив у себе 30 тис км ліній, з яких 9 тис км нових ліній, 15 тис км реконструйованих під швидкість 200 км/год, 1 200 км єднальних. Було введено 15 напрямків, які мали особливе значення для європейської мережі, та узгоджено національні проекти. До проектів єднальних ліній можна віднести тунель під проливом Ла-Манш, лінію Барселона – Перпіньян / Монпельє – Ліон – Турин, Париж – Брюссель – Амстердам.

Центром мережі стає Берлін, через який проходять пасажиропотоки в напрямку із заходу на схід і назад, а також з півночі на південь. Відкриття тунелю під Ла-Маншем включило до Європейської мережі перевезень і Велику Британію. Перехід Португалії на міжнародний стандарт ширини колії дасть змогу подовжити цю мережу в південно-західному напрямку на 1 500 км [2]. А для двох країн, що мають лінії високошвидкісної магістралі, які відрізняються за шириною від основної мережі залізниць (Японії – колія основної мережі – 1 067 мм та Іспанії – колія основної мережі – 1 668 мм), актуальною є ідея створення потягів, колісні пари яких давали б змогу змінювати положення коліс на осі, що суттєво розширює зону обслуговування пасажирів високошвидкісними поїздами. Першими у світі швидкісними потягами з таким улаштуванням колісних пар стали іспанські потяги Talgo, введені до використання ще в 1969 р. Проекти нових потягів із вагонами, які мають розсувні колісні пари, були здійснені протягом останніх років в Японії та Іспанії.

Незважаючи на те, що високошвидкісні залізничні сполучення зароджувалися як внутрішні, нині вони розвиваються і на міжнародному рівні, оскільки мережі високошвидкісних сполучень окремих країн поступово інтегруються, утворюючи мережу, яка розширюється, а динаміка обсягу перевезень пояснюється, головним чином, завдяки постійному розширенню мережі цих сполучень: загальна довжина ліній, які входять у них, збільшилася за цей час майже в три рази.

Міжнародний проект Північно-Європейської мережі високошвидкісної залізниці з'єднує Велику Британію з Францією, Бельгією, Голландією і Німеччиною, зв'язуючи Париж і Лондон із Брюсселем, Амстердамом, Франкфуртом та іншими містами Європи.

У Великій Британії поїздка між Лондоном і Парижем займає дві з половиною години. Таким чином, подорож Лондон – Париж – Лондон стала швидшою на 40 хвилин. Потяги Eurostar тепер стануть розвивати на британській ділянці швидкість до 300 км/год. На бельгійській і французькій ділянках потяги ходять із такою швидкістю вже 10 років. Після впровадження високошвидкісної залізниці до вокзалу Сент-Пенкрас у Лондоні час поїздки до Парижу скоротився до 2 год 15 хв. Компанія Eurostar пов'язує надії на збільшення пасажиропотоку зі зростанням швидкості руху поїздів, оскільки кількість пасажирів у більшу частину минулого року не зростала, що, на думку компанії, пов'язано з економічними та політичними проблемами та скороченням туризму. Проте через конкуренцію з боку авіакомпаній, які продають дешеві квитки, Eurostar потрібно залучати якнайбільше пасажирів, що здійснюють саме ділові поїздки. Ця категорія пасажирів, як відомо, цінує свій час.

Лінія TGV Est-Europeen, уведення якої у 2007 р. дало змогу скоротити час поїдки від Парижа до Страсбурга з 4 год до 2 год 20 хв, має особливе значення, тому що європейська лінія дальнього сполучення обладнана новою мультіопераційною системою сигналізації, відомою як ERTMS/ETCS (європейська система керування рухом потягів).

Продовжуються роботи з розширення магістралі Париж – Брюссель – Кельн – Амстердам у Бельгії з будівництвом ділянок Лубен – Льєж (62 км) і Антверпен – Голландський кордон (38 км), а також ділянки Льєж – Ахен, доповненої модернізацією лінії Кельн – Дюрен – Ахен. У 2005–2006 рр. поїздка між Кельном і Парижем триватиме вже 3 год 6 хв, а з Франкфурта до Брюсселя можна доїхати всього за 2 год 50 хв. У Нідерландах лінія на Брюссель (швидкісна 96-кілометрова гілка) з'єднує бельгійський кордон із Роттердамом

Сьогодні сполучення, які можна розглядати як високошвидкісні, функціонують в Японії, Франції, Німеччині, Італії, Іспанії, Швеції, Бельгії, Нідерландах, Фінляндії, Норвегії, Кореї та в Китаї.

Під час проектування нової лінії Токайдо в Японії було враховано тривалість поїздки і зручний графік руху потягів. Для цього середня швидкість руху повинна бути 200 км/год за максимальної 210 км/год, при цьому поїздка з Токіо в Осаку займала 3 год 10 хв. Експлуатація цієї лінії за три роки призвела до різкого зростання пасажиропотоку (від 60 до 250 тис відправлених пасажирів за добу). На підставі позитивного досвіду лінії Токіо – Осака було розроблено план будівництва інших ліній із максимальною швидкістю 250 км/год. І в 1970 р. в Японії прийнято закон про створення загальнонаціональної мережі високошвидкісних залізничних ліній, яка отримала назву «Синкансен».

Переваги високошвидкісних магістралей в Японії підтверджені масовим переключенням на них пасажиропотоку з автомобільного й авіаційного транспорту.

У Франції до початку Другої світової війни підвищення швидкості досягалося за рахунок зниження числа вагонів до п'яти-семи. Систематичні дослідження й дослідно-конструкторські розробки у сфері високошвидкісного руху здійснювалися з початку 1950-х років. Почалося розроблення проектів упровадження швидкісного пасажирського руху.

Паралельно із цим велися роботи з реконструкції існуючих ділянок, а також їх нове будівництво для високошвидкісного руху. Під час реконструкції існуючих залізниць французькі спеціалісти керувалися пропозицією, що в майбутньому на цих ділянках буде збережено вантажний рух, а пасажирські потяги будуть ходити зі швидкостями не більше 200–250 км/год. Пізніше було розроблено проект нової залізниці Париж – Ліон для швидкостей до 300 км/год.

Економіка Китаю, що стрімко розвивається, також щільно підійшла до засвоєння високих швидкостей на залізничному транспорті. Спираючись на висловлення офіційних представників Міністерства залізничного транспорту Китаю, головною проблемою є не пошук засобів для будівництва майбутньої високошвидкісної магістралі (за різними оцінками, необхідно близько $12–15 млрд), а вибір найпередовіших технологій у сфері високих швидкостей [3].

Влада Китаю планує пов'язати країну ще із 17 державами. Це надасть Китаю статусу світового лідера в галузі швидкісних залізничних перевезень, а протяжність високошвидкісних залізничних магістралей у країні перевищить 50% від загального обсягу подібних магістралей у всьому світі.

У США питання про підвищення швидкостей руху на залізничному транспорті постало у зв'язку з потребою населення в пересуванні, яка значно посилилася останнім часом. Понад 80% усього населення США проживає у містах.

За час експлуатації високошвидкісний залізничний транспорт виявив себе конкурентоспроможним з автомобільним транспортом та авіацією. Адміністрація SNCF уважає, що для сполучення між великими містами за відстані між ними до 1 тис км найбільш доцільним є високошвидкісний залізничний транспорт.

На введених в експлуатацію високошвидкісних магістралях курсують потяги, які відрізняються не

лише високою технічною швидкістю, а й більш високим рівнем комфорту.

На шлях підвищення конкурентоспроможності залізничного транспорту з використанням підвищення швидкостей руху стала й Україна. Після проведення досліджень і розрахунків фахівцями економіко-фінансової служби і служб колії залізниць та «Укрзалізниці», а також вивчивши досвід зарубіжних колег, що працювали у цій галузі, швидкісний, а в перспективі й високошвидкісний (за сучасними технологіями) рух планується впровадити на залізницях України.

Перша швидкісна лінія Київ – Харків здана в експлуатацію 11 липня 2002 р., друга – Київ – Дніпропетровськ – 1 серпня 2003 р. Загальна протяжність швидкісних ділянок – 1 028 км, на них виконано обсяг робіт на суму близько 200 млн дол. США за рахунок коштів галузі [2]. У 2004 р. відкрито швидкісне сполучення у напрямку Львова і між іншими обласними центрами України. Сьогодні залізницями нашої країни курсує понад 50-ти швидкісних і прискорених потягів із місцями для сидіння підвищеної комфортності далекого і місцевого сполучення, що обслуговуються складами дизель– і електросекцій.

А в січні 2006 р. за маршрутом «Харків – Тополі» почав курсувати рейковий автобус. Він розвиває швидкість до 140 км/год, оснащений бортовим комп'ютером і може працювати на автопілоті. Річ у тому, що у віддалені та малозаселені райони області є нерентабельним запускання повногабаритних електровозів, а в деякі місця й електропоїзд запустити немає можливості, навіть за наявності рейок, тому що відсутнє електропостачання. Автомобільне ж сполучення є дорожчим і нестабільним (нестабільність погодних умов). А дизель-вагон, як його ще називають, призначений для приміських перевезень пасажирів і, крім того, має більшу кількість позитивних ознак:

– економний режим витрати палива (40 л на 100 км);

– невисока ціна квитка;

– звукоізоляція в салоні (повна відсутність шуму двигуна й стуку колес);

– комфортабельний салон.

Виготовлено цей рейковий автобус у Польщі, при цьому використано німецькі шасі та шведська електроніка, і коштує він 10 млн грн. Однак уже в 2007 р. Крюковський вагонобудівельний завод розпочав випуск таких вагонів українського виробництва.

Незважаючи на те що швидкісний рух отримав свій розвиток у нашій країні порівняно недавно, однак уже можна помітити досить чуттєві результати.

У цілому попит на перевезення має тенденцію до безперервного зростання, й очікується його зростання в майбутньому. Необхідно також відзначити, що високошвидкісні залізничні сполучення з експлуатаційною швидкістю руху потягів 300 км/год і більше потроху стають звичайним явищем у цивілізованих країнах і набувають усе більшої популярності, насамперед, завдяки високому рівню безпеки. Високошвидкісні магістралі, що знаходяться в експлуатації понад 40 років, за які перевезено більше 6 млрд пасажирів, дотепер залишаються абсолютно безпечними: під час поїздки по ВШМ не загинув жоден пасажир [1].

Створення високошвидкісного рухомого складу вимагає поєднання найпередовіших технологій та високої кваліфікації усіх причетних спеціалістів залізничного транспорту і промислових компаній, неодноразової перевірки технічних рішень і варіантів.

В Україні також планується створення мережі високошвидкісних магістралей із техніко-експлуатаційними параметрами, які забезпечують рух високошвидкісних експресів зі швидкістю 300 км/год і мають загальну протяжність більше 3 тис км. При цьому необхідно враховувати географічне положення країни, адміністративний поділ регіонів, розташування міст та економічну ситуацію в країні. Це стало підставою для спеціалістів «Укрзалізниці» для визначення можливих маршрутів високошвидкісних залізничних ліній. Також було здійснено прогноз зміни обсягів пасажирських перевезень, розроблено технічні вимоги для впровадження системи високошвидкісних залізниць в Україні, подано економічну оцінку цим програмам. Запровадження високошвидкісного руху є найважливішим шляхом розвитку ринку залізничних пасажирських та вантажних перевезень.

Це зумовлено, по-перше, необхідністю виведення пасажирських залізничних сполучень на принципово новий якісний рівень, який забезпечить зростання мобільності населення, та, по-друге, необхідністю збереження існуючого пасажиропотоку й залучення додаткових пасажиропотоків, що дасть змогу збільшити прибутки.

Цей крок розвине транзитний потенціал держави від здійснення перевезень і зменшить час на перевезення пасажирів та вантажів у внутрішньому сполученні.

Зважаючи на світовий досвід, для впровадження високошвидкісного залізничного руху необхідно підготувати технічні регламенти, національні стандарти, що містять правила і методи досліджень (випробувань) і вимірювань, відповідну нормативну базу тощо. Ураховуючи, що ПАТ «Укрзалізниця» володіє великим потенціалом, як технічним, так і досвідом розроблення проектів та їх реалізації, товариство має виступати лідером та ініціатором даного питання.

Так, першими напрямками, де могли б реалізуватися технології швидкісного руху, можуть стати сполучення Київ – Одеса, Київ – Львів, а в пер-

спективі цю роботу можна спрямувати на розвиток сполучення з країнами ЄС та інтеграцією української залізничної системи в європейську, зокрема у напрямку Польщі, Австрії, Угорщини [6].

Зараз для України євроінтеграція є головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом, а подальша розбудова та поглиблення відносин між Україною та ЄС здійснюється на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції.

Основними стратегічними документами для досягнення цих цілей є Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і Порядок денний асоціації Україна – ЄС.

Угода про асоціацію визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС і є стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні.

Сучасні швидкісні поїзди на залізницях України – це кардинально інший погляд на рівень якості перевезення пасажирів та надання сервісних послуг. Українська залізнична швидкісна компанія була заснована 22 лютого 2012 р. для організації швидкісного руху на теренах України. Нині Українська залізнична швидкісна компанія – єдиний державний оператор пасажирських залізничних перевезень, в експлуатації якого знаходиться новітній рухомий склад.

Мережа маршрутів Української залізничної швидкісної компанії має дуже широкий спектр. Зараз вона об'єднує Київ із найбільшими промисловими центрами України, такими як Запоріжжя, Дніпро, Харків, а також культурними центрами історичного регіону Галичини: Львовом та Тернополем. Не є винятком і перлини вітчизняного курортного відпочинку Трускавець та Одеса.

Міністерством інфраструктури України було розроблено законопроект «Національна стратегія – 2030 Drive Ukraine", який було внесено до парламенту. Стратегічна мета цього законопроекту – інтеграція України у світову економіку та технологічний стрибок у сфері інфраструктури [7].

Але в найближчий час у залізничній галузі України впровадження високошвидкісних перевезень (до 300 км/год), ймовірно, буде проблематичним. Це, перш за все, викликане специфікою інфраструктури на таких швидкостях, а побудова її в умовах України не є простим завданням (різноманітний рельєф, велика кількість кривих ділянок), та однією з найважливіших причин є фінансові проблеми побудови.

Висновки з проведеного дослідження. Під час виходу України з кризи й стабілізації політичного і фінансового становища країни та залізничного транспорту зокрема, коли постане питання про впровадження високошвидкісного пасажирського руху, доцільне впровадження високошвидкісного залізничного пасажирського руху з урахуванням міжнародного досвіду його розвитку. Але необхідно враховувати географічне положення країни, адміністративний поділ регіонів, розташування міст та економічну ситуацію в країні. До того ж специфіка роботи транспортних підприємств у сфері пасажирських перевезень потребує спеціального наукового обґрунтування щодо визначення етапів організації та впровадження швидкісного пасажирського руху на залізницях саме в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кисилев И.П. Краткий обзор истории европейских высокоскоростных поездов. К итогам конгресса EurailSpeed 2005. *Железные дороги мира*. 2006. № 1. С. 18–41.
2. Железные дороги мира в XXI веке / под общ. ред. Г.Н. Кирпы. Днепропетровск : Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта им. Лазаряна, 2004. 236 с.
3. Полтавська О.С. Світовий досвід розвитку залізничного транспорту та перспективи його розвитку в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку.* 2014. № 797. С. 470–476. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2014_797_64pdf (дата звернення: 08.07.2019).
4. Божок Н.О. Напрями впровадження швидкісних пасажирських перевезень в Україні. *Проблеми економіки транспорту*. 2013. № 5. С. 46–56.
5. Токмакова І.В. Стратегічні орієнтири інноваційного розвитку залізничного транспорту України. *Вісник економіки і промисловості.* 2016. № 55. С. 75–77.
6. Основні аспекти стратегії розвитку ПАТ «Укрзалізниця» 2017–2021 роки. URL : http://agreca.ua/oprilyudneno-osnovni-aspekti-strategiyi-rozvitku-pat-ukrzaliznitsya-na-2017-2021-roki (дата звернення: 07.07.2019).
7. Національна транспортна стратегія до 2030 року "Drive Ukraine 2030». URL : https://mtu.gov.ua/files/projects/str.html (дата звернення: 08.07.2019).

REFERENCES:

1. Kisilev I.P. (2006) Kratkyj obzor ystoryy evropejskykh vusokoskorostnukh poezdov. K ytogham konghressa EurailSpeed 2005 [A brief overview of the history of European high-speed trains. The results of the EurailSpeed 2005 Congress]. *Railways of the world*, no. 1, pp. 18–41.
2. Kirpa G.N. (ed.) (2004) *Zheleznue dorohy myra v XXI veke* [Railways of the world in the XXI century]. Dnipro : Dnepropetrovskyi natsyonalnui unyversytet zheleznodorozhnoho transporta ym. Lazoriana, p. 236. (in Ukrainian).
3. Poltavskaya O.S (2014) Svitovyi dosvid rozvytku zaliznychnoho transportu ta perspektyvy yoho rozvytku v Ukraini [World experience of race transport development and its prospects of development in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku* [Bulletin of the

National University “Lviv Polytechnic”. Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems] (electronic journal), no. 797, pp. 470–476. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2014_797_64 (accessed 03 July 2019).

4. Bozhok N.O. (2013) Napriamky vprovadzhennia shvydkisnykh pasazhyrskykh perevezen v Ukraini [Ways for introduction of high-speed passenger transportation in Ukraine]. *Collection of scientific works of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after academician V. Lazaryan “Problems of Transport Economics”*, no. 5, pp. 46-56.

5. Tokmakova I.V., Khomotiuk O.V., Novikov R.O. (2016) Stratehichni oriientyry innovatsiinoho rozvytku zaliznychnoho transportu Ukrainy [Strategic guidelines for innovative development of railway transport of Ukraine]. *Bulletin of Economics and Industry,* no. 55, pp. 75–77.

6. Osnovni aspekty stratehii rozvytku PAT “Ukrazilznytsia” 2017-2021 roky [The main aspects of the development strategy of Ukrazilznytsia PJSC are 2017-2021 years] (electronic resource), Available at: http://agreca.ua/oprilyudneno-osnovni-aspekti-strategiyi-rozvitku-pat-ukrzaliznitsya-na-2017-2021-roki (дата звернення: 07 July 2019).

7. Natsionalna transportna stratehiia do 2030 roku “Drive Ukraine 2030» [National transport strategy until 2030 “Drive Ukraine 2030»] (electronic resource), Available at: https://mtu.gov.ua/files/projects/str.html (accessed: 08 July 2019).

Yeromina Marina
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Management of State and Corporate Finance
Ukrainian State University of Railway Transport
Troynikova Elena
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Management of State and Corporate Finance
Ukrainian State University of Railway Transport
Sapronova Olha
Student
Ukrainian State University of Railway Transport

ANALYSIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-SPEED RAILWAY TRANSPORT AND QUESTIONNAIRE OF ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE

The purpose of the article. The purpose of the study is to research and analyze the implementation of high-speed rail transportation in Ukraine based on international experience.

Methodology. The methodological basis of the study is a dialectical approach to the consideration of economic phenomena and contradictions; systematic analysis of international experience and problems of introduction of high-speed railroad traffic in the field of passenger transportation and features of its application in Ukraine.

The information base of the study is the legislative and normative acts of Ukraine on rail transport; European Railway Law; data of the Railways Cooperation Organization; Reviews of the economic situation of the transport industry.

Results. As travel time is one of the important factors determining the demand for transportation by this or that mode of transport, its reduction has caused a significant increase in passenger traffic in a number of areas. Thus, the introduction of high-speed and high-speed traffic is very relevant to the transport industry of almost all developed countries of the world. Ukraine is no exception.

Increase of the passenger traffic demand, certainly, lead to the increase of the frequency for the train connections in the researched directions. Increase of the frequency for the train connections had the “avalanche” effect that appeared as the improving of the transport service quality and this attracted the additional passenger traffic and demanded further increase in the frequency of connections.

At present, a national high-speed network has been created in many European countries. There was a need to integrate these networks into a united European network. The center of the network becomes Berlin, through which passage flows in the direction from west to east and back, as well as from north to south.

After conducting research and calculations by experts of the economic-financial service and railroad services and Ukrzaliznytsia, as well as studying the experience of foreign colleagues working in this field fasten, and in the long run, high-speed (by modern technologies), the movement is planned to be implemented on the railways of Ukraine.

Eurointegration is the main and unaltered foreign policy priority for Ukraine. The further development and deepening of relations between Ukraine and the EU is carried out on the principles of political association and economic integration.

Passenger traffic and demanded further increase in the frequency of connections.

Nowadays and in the closest future the implantation of the high-speed (up to 300 km per hour) transportation is going to be problematic. First of all, it is caused by the specific of the high-speed infrastructure, and it’s contraction in modern conditions is not a simple task – various terrain, a large number of plot curves and one of the most important reasons are the financial construction problems

Practical implications. When Ukraine emerges from the crisis and stabilizes the political and financial situation of the country and railway transport, in particular when it comes to introducing a high-speed passenger movement, it is advisable to introduce a high-speed railway passenger traffic taking into account of the international experience of its development. It is necessary to take into consideration the geographical position of the country, the administrative division of regions, the location of cities and the economic situation in the country.

Value/originality. In this work, the research and analysis of the experience and problems of the introduction and development of high-speed passenger railway traffic in developed countries of the world, which is appropriate and necessary to be applied in Ukraine. But it is necessary to take into account that the specifics of transport companies in the field of passenger transportation requires a special scientific substantiation regarding the definition of the stages of organization and introduction of high-speed passenger traffic on the railways in Ukraine.

GENESIS OF IMPORT SUBSTITUTION THEORIES OF OPEN ECONOMIES
ГЕНЕЗИС ТЕОРІЙ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ ВІДКРИТИХ ЕКОНОМІК

UDC 339.562:339.9
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-6

Pugachevska K.S.
Candidate of Economic Sciences,
Senior Instructor of International Economic Relations Department
Kyiv National University of Trade and Economics
Pugachevska K.Yo.
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor
Mukachevo State University

The article deals with the problems of dependent development and the economic essence of the concept of "import substitution" as a form of selective protectionism. The historical aspects of introduction of import substitution in the countries of Latin America and Southeast Asia are considered and the factors which led to the decline or development of the economies of these countries were determined. The consequences of the policy of protection of infant industries in the context of the implementation of the import substitution strategy are summarized. The basis of the theory of import substitution is the theory of development of the peripheral economy. The increase in international trade, the formation of the world market and the deepening of the international division of labor have played an ambiguous role in the life of developing countries. The potential threats of the strategy of selective import substitution implementation in open economies have been identified. The necessity of combining import substitution programs with the strategy of export orientation is substantiated.
Key words: *import dependence, import substitution, economic development, protectionism, export orientation.*

В статье исследовано проблематику зависимого развития и экономическую сущность понятия "импортозамещение" как форму избирательного протекционизма. Рассмотрены исторические аспекты внедрения импортозамещения в странах Латинской Америки и Юго-Восточной Азии и определены факторы, которые привели к упадку или развития экономик этих стран. последствия политики защиты молодых отраслей промышленности в контексте реализации стратегии импортозамещения. Основой теории импортозамещения является теории развития периферийной экономики. Увеличение масштабов международной торговли, формирование мирового рынка и углубление международного разделения труда сыграли в жизни развивающихся стран неоднозначную роль. Охарактеризованы потенциальные угрозы внедрения стратегии селективного импортозамещения в экономиках открытого типа. Обоснована необходимость сочетания программ импортозамещения с стратегией экспортной ориентированности.
Ключевые слова: *импортозависимость, импортозамещение, экономическое развитие, протекционизм, экспортная ориентированность.*

У статті досліджено проблематику залежного розвитку та економічну сутність поняття “імпортозаміщення” як форму вибіркового протекціонізму. Під імпортозаміщенням як економічною категорією слід розуміти систему економічних відносин, спрямовану на заміщення імпортних товарів в інтересах економічного зростання і структурних перетворень відповідно до закономірностей розвитку міжнародного поділу праці на принципах конкурентоспроможності й економічної ефективності. Стратегія імпортозаміщення переважно використовувалась країнами, що розвиваються а відтак, можна припустити, що основою теорії імпортозаміщення є теорії розвитку периферійної економіки. Збільшення масштабів міжнародної торгівлі, формування світового ринку і поглиблення міжнародного поділу праці відіграли в житті країн, що розвиваються неоднозначну роль. З одного боку, зазначені процеси стали основою для включення цих країн у сферу загального економічного розвитку. З іншого – цей процес відбувся у рамках і на базі так званого “залежного типу розвитку”. Розглянуто історичні аспекти впровадження імпортозаміщення у країнах Латинської Америки та Південно-Східної Азії та визначено чинники, які призвели до занепаду або розвитку економік цих країн. Узагальнено наслідки політики захисту молодих галузей промисловості у контексті реалізації стратегії імпортозаміщення. Прихильники імпортозаміщення вважають, що країнам, які розвиваються спочатку необхідно створити власне виробництво для заміщення, насамперед, імпортних споживчих товарів, а згодом вітчизняним виробництвом замінити більш широке коло складних промислових виробів, здійснюючи це під захистом високими тарифами й імпортними квотами. У далекій перспективі прихильники імпортозаміщення переслідують двоїсту ціль: диверсифікувати місцеве виробництво (“збалансований розвиток”) і в майбутньому, після того як у результаті ефекту масштабу, низької вартості робочої сили і набуття виробничого досвіду внутрішні ціни промислових товарів стануть конкурентоспроможними, розгорнути їх експорт. Визначено потенційні загрози впровадження стратегії селективного імпортозаміщення в економіках відкритого типу. Обгрунтовано необхідність поєднання програм імпортозаміщення з стратегії експортної орієнтованості.
Ключові слова: *імпортозалежність, імпортозаміщення, економічний розвиток, протекціонізм, експортна орієнтованість.*

Problem statement. Import substitution strategy is one of the forms of trade protectionism, the purpose of which is to promote the development of local production in selected sectors of the industry, that satisfy the domestic demand for imported goods. It was predominantly used by developing countries and, therefore, it can be assumed that the basis of the theory of import substitution is the theory of development of the peripheral economy. The increase in international trade, the formation of the world market and the deepening of the international division of labor played an ambiguous role in the life of developing countries. On the one hand, these processes have become the basis for the inclusion of these countries in the field of general economic development. On the other hand, this process took place within the framework and on the basis of the so-called "dependent type of development". Depending on the interests and needs of the post-industrial countries, developing countries are “on the trajectory of overcoming development”.

The lack of a strategic approach in solving the saturation of the domestic market due to the corresponding increase in domestic production on the basis of the development of import substitution products leads to the formation of a high dependence of the domestic market on imports, as well as the need to increase exports to cover the current account deficit of the balance of payments. The openness of the national economy strengthens the vulnerability of the domestic market to fluctuations in the external environment and unfavorable world trends. Consequently, there is a need to reduce the import dependence of com-

modity markets, to create conditions for mitigating the connection with the situation of foreign markets, ensuring the positive impact of imports on production, strengthening on this basis the competitiveness of the domestic economy.

Analysis of recent research anf publications. In recent years, the problem of choosing an economic strategy for the country and for the enterprise has been widely outlined in domestic and foreign literature. In the works of I. Dunaev, V. Heits, Y. Zhalilo, F. Liszt, A. Mazaraki, R. Prebisch, S. Pazizina, L. Shynkaruk and others the general theoretical and practical problems of the import substitution strategy are studied. However a lot of the aspects of this problematic a still not enough researched.

Formulation of purposes of the article. Therefore, the purpose of the article is to synthesize and analyze theories of import substitution of open economies.

Research results. There are a number of empirical studies by foreign authors on the phenomenon of import substitution policy as part of an economic growth strategy (late XIX –early XX centuries). The problem of import dependence was first analyzed in the 1950s. The leader of the so-called "structuralist" direction of economic thought was R. Prebisch and subsequently, his British counterpart H. Singer formulated a provision on the existence of a long-term trend of deterioration in the terms of trade for countries exporting raw materials and importing manufactured goods. R. Prebisch substantiated the thesis that unbalanced development and hypertrophied export orientation of less developed countries with reference to the economy of developed countries in combination with twisted institutions and domestic economic structures give rise to dependence on the “first world” (developed countries with market systems). In his analysis, R. Prebisch used terminology corresponding to the "center-periphery" relationship, which was subsequently actively used in the theory of dependence and the theory of world systems [6, p. 255-263]. In his opinion, the determinants of the deterioration in the terms of trade should include, in particular, the peculiarities of the international division of labor, the discriminatory trade policies of developed countries and the changes resulting from scientific and technological progress [5]. The main idea of the model of R. Prebisch is that import substitution as a form of selective protectionism can counteract the problem of deterioration in the terms of trade and provide adequate development for an adequate policy. As a result, import-substituting industrialization-based industrialization became the major idea of the economic theory of development during the 1950s and 1960s.

The policy of import substitution is a component of the policy of protection of “infant industries” – one of the most controversial arguments in favor of protectionism. The arguments in favor of the development of infant industries (infant industry protection) were at one time justified by F. Liszt in the work “The National System of Political Economy” and became the basic principles for the development of the economies of most of Latin America and Southeast Asia (new industrial countries), which in the middle of the twentieth century began import-substituting industrialization.

The essence of the argument for the protection of infant industries is motivation of the imperfections of exclusively market mechanisms; under the conditions of institutional imperfection, they are not capable of adequately accumulating and directing or relocating resources towards potentially competitive industries. The economy at the same time falls into the circle of dependence on its current state, when an insufficient level of current competitiveness does not allow investing resources in long-term projects, and this, in turn, further worsens the current state of competitiveness. However, it should be noted that the temporary protection of young industries contains the danger that such protected industries, become “forever young” and require indefinitely long protection from competition and will be deprived of incentives for technological improvement due to guaranteed income [2, p. 94-95].

The policy of protecting infant industries, according to L. Shynkaruk [1, p. 96-99], does not justify itself in the absence or insufficiency of such factors as:

– openness, impartiality and protection against corruption in relation to procedures for adopting government decisions on granting preferential regimes;

– high level of qualification and moral qualities of government personnel who are able to correctly identify industries with promising comparative and competitive advantages;

– availability of high-quality market information on the relative costs of production and their dynamics, which allows to make informed decisions about relative competitiveness;

– focus of society on the values of development, self-improvement, rather than material consumption.

In our opinion, the policy of protecting infant industries and the policy of import substitution can’t be considered as a panacea for long-term and sustainable economic growth. Their effectiveness essentially depends on a wide range of development conditions, including an active policy of institutional and infrastructural development, active formation of human and intellectual capital, balanced macroeconomic policies, the fight against corruption, and the creation of an effective state apparatus.

In the work “Did Import Substitution Promote Growth in the Late Nineteenth Century?” [3] D. Irwin tried to figure out how to explain the empirically proven positive correlation between economic growth and high tariffs among the countries of the world. As a result of his research on data for 27 countries from 1870 to 1913 the following conclusions can be drawn:

– studies based on the regression model of the dependence of economic growth on the level of the customs tariff rate, one of the regressors in which the initial level of income was, establishes a positive correlation between these two variables, is most characteristic of 1890-1913. In the 1870-1890, economic growth was also positively correlated with the indicator of democratic institutions of government;

– rapid growth at the end of the XIX century occurred in those countries where there was a decrease in the proportion of people employed in agriculture;

– the effect of tariffs on reducing the share of people employed in agriculture depends on the nature of the country's comparative advantages. Thus, some countries slowed down the flow of people employed from agriculture to industry by introducing tariffs on import of agricultural products, while others, on the contrary, accelerated this process by imposing import duties on industrial goods;

– rather, economic growth in Argentina and Canada (both countries were characterized by a high level of import tariffs and GDP growth per capita) was due to the export-oriented production of food, rather than due to industrialization based on import substitution.

Despite the fact that import-replaceable industrialization in Latin America did not yield the expected results, new branches of economic activity emerged in the countries, their own technological base was formed, additional jobs appeared, enterprises were able to compete internationally and enter new markets using their own technologies.

Most economists considered that the main mistake of the policy of import substitution in Latin American countries was the start of this process in light industry and basic industries and, unlike Korea and Taiwan, not using export opportunities, which caused a high autarky level. It should, however, be noted that a wide export of light industry products was not possible until 1960 for the operation of the trade rules established by developed countries (which were the only possible consumers) for this industry. Only exporting equipment, raw materials and agricultural products was economically viable. Since equipment was not produced in Latin America, the course for import substitution until the 1960s couldn't be quite justified. The problem of this region was that the governments of the countries failed to establish intra-regional integration, and after 1960 failed to change the strategy of import substitution for export orientation. Asian tigers began industrialization much later, but immediately adopted a more promising way of industrialization through export-oriented development.

According to many scientists on problems of import dependence, the model of import substitution in the short term creates barriers to the movement of goods and services, reduces the motivation level of business leaders in increasing productivity and reducing production costs, limits the specialization of enterprises, leads to monopolization of the market, and also leads to inefficient use of budgetary funds aimed at the development of import-substituting industries.

However, already since the 1970s the policy of import-substituting industrialization became the subject of sharp criticism, and in the late 1980s – 1990s most countries have developed, abandoned it in favor of restrictive unilateral trade liberalization (Table 1).

Some scientists are negatively assessing the role of import substitution, considering that market is the universal regulator in the open economies. The main negative consequences of import substitution are indicated here:

– lower efficiency of import substitution production;

– the flow of most of the income and profits to foreign companies, expanding domestic production of their own products;

– the deepening of import dependence and the outflow of foreign currency as a result of the use of investment-technological support and intermediate goods of imported origin;

– the slowdown of development in those segments of the real economy, where import substitution is being implemented, as companies fail to build up sufficient potential for competitiveness due to excessive use of customs restrictions [8, p. 56].

Conclusions. Import substitution is considered as a process of domestic production of competitive substitutes for imported products through the implementation of a state policy of progressive structural reform, which enables to meet the needs of the domestic market and increase exports of goods with high added value in order to balance the trade balance of the country.

Effective import substitution can be a factor in economic growth both through the creation of new jobs, the development of modern production and management technologies, and the production of profits that can be converted into investments. For the development of import-substituting industries, it is first necessary to attract foreign or national investments to enterprises manufacturing products – a substitute for imports, to borrow foreign technology or use domestic production for its manufacture. The result of these actions may be the ensuring of import substitutes of the domestic market and exporting of goods outside the country.

For the development of import substituting industries, it is first necessary to attract foreign or national investments to enterprises manufacturing products – a substitute for imports, to borrow foreign technology or use domestic production for its manufacture.

The positive influence of foreign trade on economic growth is determined by the fact, that on the one hand foreign trade helps in using resourses more efficiently and on the other hand, opens new sales markets (especially for countries, which have a favorable balance of trade). In other words it allows people, regions and nations to specialize in the production of what they

Table 1

Countries that have changed the industrialization strategy on the basis of import substitution for unilateral trade liberalization

Country	Reforms
Argentina	In 1988, tariffs were reduced; import licenses have been abolished, with the exception of article 22; in 1991, a three-tier tariff structure was introduced (0%, 11%, 22%)
Bolivia	In 1985, the trade regime was revised and all quotas were lifted; in April 1990, 2 basic tariff rates were introduced: 5% for industrial goods and 5% for other goods
Brazil	Major trade reforms began in March 1990 to replace all quotas with tariffs; average tariff rates were reduced from 37% to 25% in 1990 and to 14% in 1994
Chile	From 1973, all tariffs were reduced and a total tariff of 10% was introduced for all goods except automobiles; the tariff was increased to 15% after the economic crisis of the early 1980s.
Ghana	Import licensing has become more liberal and a single tariff has been set for most imported goods.
Indonesia	Trade reforms began in 1986; by mid-1988, only 20% of import were subject to special licensing.
Jamaica	Quotas were removed and tariffs reduced to 20 and 30% for most goods
Mexico	By 1988, tariffs were reduced by an average of 11% at a maximum tariff rate of 20%.
Morocco	A significant weakening of protectionism has occurred since 1983; maximum tariffs were reduced from 400% to 45%.
Nigeria	Trade liberalization began in 1986; import licensing and tariffs have been significantly reduced
Pakistan	Reforms began in 1986 to replace non-tariff regulation with tariff regulation; maximum tariffs were reduced from 22.5% to 12.5%
Peru	Reforms began in 1990; quotas were removed and tariffs were simplified to three rates (15%, 25%, 50%); in 1991, the top rate was reduced to 25%
Senegal	In 1986-1988, most quotas were removed and some tariffs were reduced.
Tunisia	By mid-1990, import licensing was canceled for most import items.
Turkey	Since I990, quotas and some non-tariff trade barriers have been significantly reduced.
Venezuela	Comprehensive import liberalization began in 1989; most import bans were lifted and tariffs reduced from the maximum level of 80% to 50%

Source: conducted by the authors according to [4; 7; 8]

do best, to enjoy the economies of large-scale production and to buy more cheaply those things that others do best. The negative influence of foreign trade on the economy appears when import displaces domestic producers (concerns the countries with unfavorable balance of trade). Thus, according to many scientists on problems of import dependence, the model of import substitution in the short term creates barriers to the movement of goods and services, reduces the motivation level of business leaders in increasing productivity and reducing production costs, limits the specialization of enterprises, leads to monopolization of the market, and also leads to inefficient use of budgetary funds aimed at the development of import-substituting industries. Consequently, import substitution is the type of economic strategy of the enterprise, aimed at suppressing the competitive import goods by producing similar goods in the country.

REFERENCES:

1. Heiets, V. M., Shynkaruk, L. V., Artomova, T. I. et. al. (2011). Strukturni zminy ta ekonomichnyi rozvytok Ukrainy [Structural changes and economic development of Ukraine]. K.: In-t ekon. and predicting of NAS of Ukraine (in Ukrainian).
2. Heits, V. M., Ostashko, T. O., Shynkaruk, L. V. (2014). Otsinka vplyvu Uhody pro asotsiatsiyu. ZVT mizh Ukrainoiu ta YeS na ekonomiku Ukrainy: naukova dopovid [Assessment of the impact of the Association Agreement. FTA between Ukraine and the EU on the Ukrainian economy: scientific report]. K.: In-t ekon. and predicting of NAS of Ukraine (in Ukrainian).
3. Irwin D. (2001) Did Import Substitution Promote Growth in the Late Nineteenth Century? *NBER working paper*. Vol. 8751. pp.1–36 (in English)
4. Irwin D. (2002) Long-run trends in world trade and income. *World Trade Review*. Vol. 45. pp. 89–100. (in English)
5. Prebisch R. The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems. *United Nations Publications.* Available at : http://prebisch.cepal.org/en/works/economic-development-latin-america-and-its-principal-problems (accessed 30 June 2019).
6. Prebisch R. (1959) Commercial Policy in the Underdeveloped Countries. *American Economic Review.* Vol. 49. pp. 251–273. (in English)
7. Rodrigues F., Rodrik D. (1999) Trade policy and Economic growth: a skeptic guide to the cross-national evidence. *NBER working paper*. Vol. 7081. pp. 82–103. (in English)
8. Sachs J., Warner A. (1995) Economic Reform and the Process of Global Integration. *Broking Papers on Economic Activity.* Vol. 1. pp. 1–118. (in English)
9. Serebryans'kyi, D. M., Zubryts'kyi, A. I. (2014). Vertikalna specializaciya v zovnishnij torgivli krayin, sho rozvivayutsya: priklad Ukrayini [Vertical specialization in the foreign trade of developing countries: the example of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy.* Vol. 8, pp.19–33. (in Ukrainian).

Pugachevska Kateryna
Candidate of Economic Sciences,
Senior Instructor of International Economic Relations Department
Kyiv National University of Trade and Economics
Pugachevska Kateryna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Mukachevo State University

GENESIS OF IMPORT SUBSTITUTION THEORIES OF OPEN ECONOMIES

The relevance of research. The proposed article is devoted to the issue of import substitution strategy and its effectiveness in open economies. Consideration of the problem is based on the analysis of theories of import substitution.

The purpose of research. Review of the latest researches in this area indicates that scientists conducted discussions on the potential consequnses of import substitution on economic development. In a small number among the existing works the impact of macroeconomic processes on import substitution development and mechanism of regional import substitution development are investigated. However, in the most part of works the import substitution vectors are researched only from the point of resourses possibilities; besides the theoretical statments are not enough systematized. Therefore, the purpose of the article is to synthesize and analyze theories of import substitution of open economies.

Research results. The article deals with the problems of dependent development and the economic essence of the concept of "import substitution" as a form of selective protectionism. Import substitution as an economic category is a system of economic relations, aimed at replacing imported goods in the interests of economic growth and structural transformation in accordance with the laws of the development of the international division of labor on the principles of competitiveness and economic efficiency. The historical aspects of introduction of import substitution in the countries of Latin America and Southeast Asia are considered and the factors which led to the decline or development of the economies of these countries were determined. The consequences of the policy of protection of infant industries in the context of the implementation of the import substitution strategy are summarized. The basis of the theory of import substitution is the theory of development of the peripheral economy. The increase in international trade, the formation of the world market and the deepening of the international division of labor have played an ambiguous role in the life of developing countries. The potential threats of the strategy of selective import substitution implementation in open economies have been identified. The necessity of combining import substitution programs with the strategy of export orientation is substantiated.

According to many scientists on problems of import dependence, the model of import substitution in the short term creates barriers to the movement of goods and services, reduces the motivation level of business leaders in increasing productivity and reducing production costs, limits the specialization of enterprises, leads to monopolization of the market, and also leads to inefficient use of budgetary funds aimed at the development of import-substituting industries.

The practival value of the article. The practical significance of the obtained results is the possibility of using the theoretical and practical developments for improving the regulation mechanism of import in Ukraine.

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК СТРАТЕГІЧНА ЦІЛЬ УКРАЇНИ
STATE INFORMATION POLICY AS A STRATEGIC GOAL OF UKRAINE

УДК 35.073.51
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-7

Апостолюк О.З.
к.е.н., доцент кафедри менеджменту та публічного управління
Тернопільський національний економічний університет

У статті досліджено поняття та розкрито зміст державної інформаційної політики, її основні напрями та головні етапи формування, а також відзначено, що нині державна інформаційна політика належить до числа найбільш актуальних проблем, які досліджуються науковцями. Окреслено різноманітні підходи до дефініції «державна інформаційна політика» та надано її авторське трактування. Наведено періодизацію розвитку державної інформаційної політики України, визначено ключові функції та чинники, які впливають на її формування і становлення. Звернено увагу на розвиток інформаційної політики країн ЄС як ключового орієнтира для України в розвитку євроінтеграційних та глобалізаційних процесів. Акцентовано увагу на тому, що формування ефективної інформаційної політики належить до стратегічних цілей країни. тому потребує особливих зусиль. Визначено, що від рівня управління національним інформаційним простором залежить стан політичного, економічного, оборонного та інших складників безпеки України, що особливо важливо в умовах інформаційної війни, яку переживає Україна з боку Росії.

Ключові слова: *інформація, інформаційна політика, інформаційне суспільство, інформаційні ресурси, інформаційні процеси, євроінтеграція, інформаційна війна, стратегічна ціль, інформаційні технології, інформаційна зброя, комунікації, глобалізація, державна інформаційна політика.*

В статье исследовано понятие и раскрыто содержание государственной информационной политики, ее основные направления и основные этапы формирования, а также отмечено, что в настоящее время государственная информационная политика входит в число наиболее актуальных проблем, которые исследуются учеными. Определены различные подходы к дефиниции «государственная информационная политика» и дана ее авторская трактовка. Представлены этапы периодизации развития государственной информационной политики Украины, определены ключевые функции и факторы, влияющие на ее формирование и становление. Обращено внимание на развитие информационной политики стран ЕС как ключевого ориентира для Украины в развитии евроинтеграционных и глобализационных процессов. Обращено внимание на то, что формирование эффективной информационной политики относится к стратегическим целям страны, поэтому требует особых усилий. Определено, что от уровня управления национальным информационным пространством зависит состояние политической, экономической, оборонной и других составляющих безопасности Украины, что особенно важно в условиях информационной войны, которую переживает Украина со стороны России.

Ключевые слова: *информация, информационная политика, информационное общество, информационные ресурсы, информационные процессы, евроинтеграция, информационная война, стратегическая цель, информационные технологии, информационное оружие, коммуникации, глобализация, государственная информационная политика.*

The concept and content of the state information policy, its main directions and the main stages of its formation are explores in the article. Different approaches to the definition «state information policy» are explores and author's interpretation of it's given. The periodization of the development of the state information policy of Ukraine is given, its key functions and factors influencing its formation and formation are defined, five of its basic periods, from 1991 to 2016, are identified, three aspects are considered as its basis: development of national legislation as the legal basis for this policy, the structure and content of governance in this area, as well as the state and changes in the information sphere of Ukraine. Its keys and functions and factors are defined. The major attention is paid to the development of the information policy of the European Union countries as the key guide point of the development of European integration and globalization processes for Ukraine. Given the priority areas for the development of state information policy, it is emphasized that this list is not permanent, but it is constantly changing as a result of the dynamic development of society and the development of IT technologies. The attention is focused on the fact that the information policy is an integral part of the management system in the information society. The emphasis is placed on the fact that the formation of an effective information policy belongs to the country's strategic goals and therefore requires special efforts. It has been determined that the state of political, economic, defense and other components of Ukraine's security depends on the level of controllability of the national information space, which is especially emphasized in the context of the information war that Ukraine faces from Russia. Russia is waging an information war against Ukraine, which is an integral part of the hybrid war. It is noted that in this situation, an adequate informational counteraction, a balanced state information policy is necessary. Based on the studies, it is reasonable to further study public policy and develop theoretical and methodological grounds and recommendations regarding its formation and implementation.

Key words: *information, information policy, information society, information resources, information processes, eurointegration, information war, strategic goal, information technologies, information weapons, communications, globalization, state information policy.*

Постановка проблеми. Державна інформаційна політика є невід'ємною частиною всієї системи управління, від неї залежить стан політичного, економічного, оборонного та інших складників безпеки України. Основні завдання державної інформаційної політики: створення інформаційного середовища; модернізація інформаційної інфраструктури; розвиток інформаційних і телекомунікаційних технологій; ефективне використання національних інформаційних ресурсів;

утвердження інформаційного суверенітету України тощо.

Формування ефективної державної інформаційної політики належить до стратегічних цілей будь-якої країни, тому потребує особливої уваги та поглибленого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі теоретичні та практичні аспекти формування і реалізації державної інформаційної політики розглянуто в сучасних вітчизняних дослідженнях А. Арістової, І. Березовської, Л. Губерського, В. Іванова, С. Камінського, С. Макаренка, Ю. Нестеряка, С. Москаленка, Ю. Мохової, А. Савича, В. Степанова, Д. Русака, О. Твердохліба, О. Шевчука та ін. Авторами найвизначніших праць, що становлять методологічну основу даної проблеми, є низка зарубіжних учених: Д. Белл, М. Кастельс, Й. Масуда, К. Мей, Е. Тоффлер та ін.

Проте основні аспекти державної інформаційної політики потребують подальшого дослідження. Аналіз запропонованих вищезазначеними авторами положень інформаційної політики спонукає до нових досліджень, ураховуючи той факт, що Україна знаходиться на етапі становлення інформаційного суспільства, включаючи процеси її інтеграції у світове інформаційне співтовариство. Актуальність цього дослідження підсилюється тим фактором, що в нинішніх умовах фактичної інформаційної війни в Україні, викликаної як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, зокрема агресією Росії, необхідний пошук нових засобів державного регулювання інформаційної політики.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення сутності, головних напрямів розвитку державної інформаційної політики як стратегічної цілі держави Україна, а також обґрунтування шляхів її поліпшення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення і розвиток інформаційного суспільства в Україні потребує формування єдиної державної інформаційної політики, яка б забезпечувала розвиток інформаційного простору України, створення системи державних стратегічних комунікацій, популяризувала б країну та її цінності у світі, здійснювала інформаційну реінтеграцію тимчасового непідконтрольних територій Луганської, Донецької областей, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та протидіяла інформаційній війні, яку веде Російська Федерація проти України. У сучасному світі в умовах глобалізації і зростання ролі інформації від здатності держави розробити та реалізувати ефективну інформаційну політику значною мірою залежать розвиток країни та її майбутнє.

Передусім уважаємо за необхідне проаналізувати сам термін «державна інформаційна політика», який слід розглядати як сукупність взаємоузгоджених та взаємозумовлених конкретних концептуальних ідей, побудованих з урахуванням інтересів та потреб громадян, суспільства, держави у сфері інформації. У Законі України «Про інформацію» державна інформаційна політика визначається як сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з одержання, використання, поширення та зберігання інформації [9].

Ціла низка науковців дає своє трактування цього поняття. Як зазначає О. Токар, «об'єктом інформаційної політики є національна інформаційна сфера з усіма її компонентами» [12, с. 131]. Ю.М. Іванченко під державною інформаційною політикою розуміє «сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з отримання, використання, поширення та зберігання інформації» [3]. Заслуговує на увагу визначення даного терміна, яке дає В. Негодченко. Він аналізує основні напрями державної інформаційної політики в Україні через призму положення адміністративного і конституційного права та через вивчення досвіду у сфері наукового визначення й нормативного закріплення цього поняття. Автор уважає, що державна інформаційна політика – це сукупність напрямів і способів реалізації цілого комплексу взаємопов'язаних заходів правового та організаційного характеру, спрямованих на отримання, використання, поширення й зберігання інформації, у результаті чого відбувається процес впливу вповноважених на те суб'єктів (насамперед відповідальних органів державної влади) на об'єкт управління для досягнення необхідного результату [7]. Таким чином, автор акцентує увагу на тому, що в рамках реалізації державної інформаційної політики відбувається врегульована нормами права діяльність уповноважених на те суб'єктів із метою втілення в життя різноманітних механізмів отримання, використання, поширення та зберігання інформації. Ю.В. Нестеряк пропонує власне бачення загальної моделі інформаційної політики держави, в якій основну увагу акцентовано на суспільній підпорядкованості засобів масової комунікації, що мають виконувати притаманні їм функції. Роль держави у цьому процесі, на думку автора, повинна полягати не в прямому регулюванні їхньої діяльності, а в забезпеченні інформаційних прав та свобод особистості, громади і суспільства [8, с. 76]. В. Вакулич та О. Бухтатий стверджують, що в мінімізованому сенсі державна інформаційна політика означає не що інше, як цілеспрямований потік певної інформації, який так чи інакше контролює держава [1, с. 97]. Ю.Л. Мохова у своєму дослідженні доходить висновку, що інформаційна політика в широкому сенсі охоплює три основні напрями:

1. урядове створення і поширення інформації – включає у себе державне фінансування досліджень і розробок, а також державне створення такої інформації, як статистика, поширення

законодавства та адміністративних рішень, культурні матеріали і т. д.;

2. розроблення, регулювання і використання інформаційної структури – регулювання телефонії та мовлення, інфраструктура для шкіл і бібліотек, безпека й цілісність інфраструктури і т. д.;

3. інституційна та юридична інфраструктура – включає участь держави в міжнародних договорах і організаціях, правила конфіденційності, антимонопольну політику, безпеку, а також політику у сфері інтелектуальної власності [6].

Існування різних підходів до трактування поняття «державна інформаційна політика» свідчить про те, що нині у вітчизняному науковому просторі немає єдиного погляду на цю проблему, яка сьогодні є дискусійною та формує попит на її дослідження. Окремі проблеми прикладного характеру не отримали належного вирішення і залишаються недостатньо дослідженими.

Вітчизняна практика формування й реалізації державної інформаційної політики протягом тривалого часу розвитку українського суспільства зазнавала і зазнає значних перетворень та трансформацій. Слід зазначити, що з моменту проголошення незалежності України був започаткований процес її формування. Базовою основою її становлення став Закон України «Про інформацію». Значення цього нормативно-правового документа досить влучно описав Ю.В. Нестеряк, який відзначив, що в ньому було утверджено інформаційний суверенітет України, сформовано правові засади міжнародного співробітництва в галузі інформації, закріплено право громадян на інформацію [8, с. 113].

Періодизацію розвитку державної інформаційної політики України запропонував В. Дрешпак:

1-й період (1991–1994 рр.) характеризується процесами формування правових основ регулювання інформаційної сфери України, визначення основних напрямів державної формаційної політики;

2-й період (1995–1999 рр.) визначався процесами конституційного унормування основоположних принципів у сфері інформації та свободи слова, прийняттям нових законів, що регулюють найрізноманітніші аспекти інформаційних відносин, та поправок до раніше прийнятих законів;

3-й період (2000–2004 рр.) характеризується спробами уніфікувати нормативно-правову базу у сфері інформаційних відносин та конкретизувати напрями і завдання державної інформаційної політики України;

4-й період (2005–2010 рр.) характеризується суттєвим зниженням темпів законотворчості в інформаційній сфері і відсутністю кардинальних змін у системі управління галузями інформаційної сфери, намаганнями лібералізувати комунікативну політику органів публічної влади, наблизити до європейських стандартів державну політику у сфері ЗМІ;

5-й період (із 2011 р.) характеризується, насамперед, процесами модернізації інформаційної сфери у цілому, що вимагає постійного вдосконалення її правового регулювання та, можливо, змін у системі управління її галузями. На думку вченого, завершальна стадія становлення державної інформаційної політики – початок 2016 р. [2, с. 43].

Досліджуючи шлях становлення й розвитку державної інформаційної політики за період незалежності України, В.М. Дрешпак виокремлює п’ять базових періодів, беручи за основу запропонованої класифікації три основні аспекти: розвиток національного законодавства як правової основи цієї державної політики; структура та зміст діяльності суб’єкта управління у цій сфері; стан та основні зміни об’єкта управління – інформаційної сфери України. Це, на нашу думку, дає можливість детально характеризувати стан справ у визначених хронологічних межах.

Пріоритетні напрями державної інформаційної політики визначено Законом України «Про інформацію», а саме:

– забезпечення доступу кожного до інформації;
– забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
– створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
– створення інформаційних систем і мереж інформації;
– постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;
– забезпечення інформаційної безпеки України;
– сприяння інформаційній співпраці в інформаційній сфері та входження України до світового інформаційного простору [9].

Низка вчених, погоджуючись у цілому з переліченими вище напрямами державної інформаційної політики, пропонує до їх числа додати, зокрема, формування і захист державних інформаційних ресурсів, забезпечення умов для розвитку і захисту всіх форм власності на інформаційні ресурси, сприяння формування ринку інформаційних ресурсів, послуг, інформаційних систем і технологій, засобів їх забезпечення та ін. [7; 8].

Можна зробити висновок, що перелік пріоритетних напрямів державної інформаційної політики не є сталим, він постійно змінюється. Ці напрями визначаються і розширюються не тільки динамічністю суспільного життя, а й насамперед розвитком ІТ-технологій та необхідністю державного регулювання інформаційних відносин.

Інформаційна політика є невід’ємною частиною системи управління в умовах переходу від індустріального до інформаційного суспільства. Інформаційна політика встановлює умови, за яких

реалізуються всі управлінський рішення і політична діяльність. Зростаюча роль інформації в системі управління зумовлює інтерес до подальшого її вивчення. Формування ефективної інформаційної політики належить до стратегічних цілей будь-якої країни, тому потребує особливої уваги. Від неї великою мірою залежить стан політичного, економічного, оборонного та інших складників безпеки України.

За роки незалежності Україна постійно декларує демократичний шлях розвитку, який передбачає свободу слова і вільний доступ до інформації. Слід констатувати, що хоча Україна і стала на шлях демократичних перетворень більше двох десятків років тому, але й досі ми бачимо недосконалість проведення державної інформаційної політики. З одного боку, влада проголошує європейський напрям розвитку, а з іншого – здійснює необґрунтований контроль над органами поширення інформації. Олігархи, які володіють засобами масової інформації, нав'язують свій формат ЗМІ. Проте процеси глобалізації, Інтернет стирають перешкоди для потоку інформації з-за кордону. Коли в країні нестабільна економічна, політична, соціальна ситуація, влада за допомогою державної інформаційної політики повинна постійно проводити роз'яснювальну роботу, щоб суспільство розуміло причини виникнення тих чи інших проблем і шляхи їх вирішення.

Сьогодні існує єдиний центральний орган виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційного суверенітету України, зокрема з питань поширення суспільно важливої інформації в країні та за її межами, а також забезпечення функціонування державних інформаційних ресурсів, – Міністерство інформаційної політики України, яке було створене в грудні 2014 р. Міністерство забезпечує інформаційний супровід проектів та програм для громадськості, ЗМІ, МІП, залучає кошти неурядових організацій для реалізації своїх проектів. Даним міністерством створено низку проектів, спрямованих на протистояння російській пропаганді, оперативне поширення правдивих новин та спростування фейків.

Важливим є вивчення досвіду реалізації інформаційної політики європейських країн, який може бути використаний у процесі становлення української державної інформаційної політики. Власну інформаційну політику проводить більшість держав світу, але обсяги їхньої діяльності у цій сфері залежать від поставлених завдань та рівня зацікавленості конкретної країни в інтеграції до глобальної системи комунікації, від історичних чинників, політичного й економічного розвитку, фінансових і матеріальних ресурсів. Сучасна інформаційна політика розвинутих країн рухається в напрямі цілеспрямованого правового впорядкування відносин у національному інформаційному просторі, приймаються необхідні законодавчі акти, перебудовується діяльність органів державної влади, які відповідають за формування та реалізацію інформаційної політики. В умовах розвитку євроінтеграційних процесів особливо важливою є інформаційна політика країн ЄС.

На думку А.С. Савича, «інформаційна політика ЄС – це політика європейського співробітництва у сфері комунікацій, узгоджена учасниками міжнародного співтовариства і спрямована на співробітництво в галузі інформації та комунікації» [10]. В її основу покладено доктрину Європейського інформаційного суспільства, що була проголошена ще в 1994 р. в доповіді «Європа та глобальне інформаційне суспільство», рекомендації Європейської Ради ЄС, основна ідея яких полягає у перенесенні акцентів із геополітики на технополітику (інформатику). У рамках ЄС реалізується близько 500 програм і проектів, спрямованих на всебічний розвиток інформаційного сектору, ефективність індустрії та впровадження високих технологій у сфері життєдіяльності країн ЄС [10].

Інформаційна політика України сьогодні реалізується в умовах інформаційної війни, нав'язаної з боку Російської Федерації. Поняття «інформаційна війна» в науковий обіг увів американський учений М. Маклюен, який проголосив тезу: «Істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації» [4]. Інформаційній війні притаманна інформаційна зброя – різновид зброї, головними елементами якої є інформація, інформаційні технології, інформаційні процеси, що застосовуються в інформаційному протиборстві. Мета інформаційної війни – послабити моральні й матеріальні сили противника та посилити свої власні. Головне завдання інформаційної війни – маніпулювання масами, вплив на свідомість людини. Сьогодні в Україні триває інформаційна війна, розв'язана Російською Федерацією, що є інформаційним забезпеченням російської агресії. Інформаційну війну проти України Росія вела протягом усіх років незалежності. Нині Росія веде структуровану інформаційну війну проти України, яка є складовою частиною гібридної війни. Щороку Росія витрачає проти України на інформаційну війну до 4 млрд дол. [5]. Прикладом інформаційних атак із боку Росії є нав'язування ідеї федералізації, надання російській мові статусу другої державної, проблематика паливно-енергетичного комплексу та ін. У період інформаційної війни, що створює загрозу національній безпеці України, необхідні адекватна інформаційна протидія та зважена державна інформаційна політика.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, можна стверджувати, що нині державна інформаційна політика входить до числа найбільш актуальних проблем, які досліджується науковцями. Розглянувши різні підходи до розуміння

сутності поняття «інформаційна політика», можна узагальнити їх так: під державною інформаційною політикою слід розуміти сукупність напрямів діяльності держави в інформаційній сфері, які базуються на нормативно-правовій базі і передбачають, перш за все, посилення інформаційної безпеки держави, суспільства, особи й забезпечують їхні права та інтереси в інформаційній сфері. Основними суб'єктами даної політики виступають особистість, суспільство, держава. Сучасний стан суспільного розвитку, а також ситуація, що склалася в українському та світовому інформаційному просторі, потребують посилення ролі держави в процесі доступу громадян України до оперативної та об'єктивної інформації, у тому числі про перебіг подій на Сході України, гарантування захисту національного простору від негативних впливів. У зв'язку із цим великого значення набуває вироблення адекватної державної інформаційної політики, здатної протидіяти як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо формування і реалізації державної інформаційної політики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вакулич В.М., Бухатий В.М. Державна інформаційна політика як механізм реалізації інформаційної функції сучасної держави. *Публічне управління: теорія та практика.* 2014. Вип. 1. С. 97–107. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2014_1_17 (дата звернення: 23.05.2019).

2. Дрешпак В.М. Концептуальні основи періодизації державної інформаційної політики України. *Аспекти публічного управління.* 2013. № 2. С. 41–47. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2013_2_9 (дата звернення: 02.06.2019).

3. Іванченко Ю.М. Сутність, головні напрями та способи державної інформаційної політики в Україні. *Державне управління: теорія та практика.* 2005. № 2. URL : http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/ (дата звернення: 31.05.2019).

4. Інформаційна війна. URL : uk.wikipedia.org/wiki/інформаційна війна (дата звернення: 07.07.2019).

5. Інформаційна війна коштує Росії $4 мільярди. URL : www.ukrinform.ua/ukr.news/2030605 (дата звернення: 14.07.2019).

6. Мохова Ю.Л., Луцька А.І. Сутність та головні напрямки державної інформаційної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2016. № 1604. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1349 (дата звернення: 22.06.2019).

7. Негодченко В. Основні напрями державної інформаційної політики в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 4. С. 77–81. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_4_15 (дата звернення: 29.05.2019).

8. Нестеряк Ю.В. Державна інформаційна політика України: теоретико-методологічні засади : монографія. Київ : НАДУ, 2014. 292 с.

9. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII (зі змінами). URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/ show/2657-12 (дата звернення: 17.06.2019).

10. Савич А.С. Європейські програми формування інформаційного простору ЄС. *Проблеми міжнародних відносин.* 2014. № 9. С. 169–182. URL : http://vmv.kymu.edu.ua/v/p09/12.pdf (дата звернення: 12.06.2019).

11. Твердохліб О.С. Європейський підхід до розроблення інформаційної політики держави актуальні проблеми. *Економіка*. 2016. № 3(177). С. 429–435.

12. Токар О. Державна інформаційна політика: проблеми визначення концепту. *Політичний менеджмент.* 2009. № 5. С. 131–141. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_5_16 (дата звернення: 10.07.2019).

REFERENCES:

1. Vakulych V.M., Bukhtatiy V. M. (2014) Derzhavna informatsiyna polityka yak Mekhanizm realyzatsyy informatsiynoyi Funktsiyi suchasnoyi derzhavy [State information policy as a mechanism of realization of information function of the modern state]. *Publichne upravlinnya: teoriya ta praktyka* (electronic journal). vol. 1., pp. 97-107. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2014_1_17 (accessed 23 May).

2. Dreshpak V.M. (2013) Kontseptual'ni osnovy periodizatsiyi derzhavnoyi informatsiynoyi polityky Ukrayiny [Conceptual bases of periodization of the state information policy of Ukraine]. *Aspekty publichnoho upravlinnya.* (electronic journal). vol. № 2. pp. 41-47. Available at http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2013_2_9 (accessed 2 June).

3. Ivanchenko YU.M. (2005) Sutnist', Holovni napryamy ta Sposoby derzhavnoyi informatsiynoyi polityky v Ukrayini [The essence, main directions and ways of state information policy in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnya: teoriya ta praktyka*. (electronic journal). vol. 2. Available at: http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/ (accessed 31 May).

4. Informatsiyna viyna [The information war] Available at: http: uk.wikipedia.org/wiki/informatsiyna_viyna. (accessed 7 July).

5. Informatsiyna viyna koshtuye Rossyy 4 $ mil'yardi [The information war costs Russia $ 4 billion]. Available at: http:www.ukrinform.ua/ukr.news/2030605. (accessed 14 July).

6. Mokhova YU.L., Luts'ka A.I. (2016) Sutnis' ta Holovni napryamky derzhavnoyi informatsiynoyi polityky [The essence and main directions of the state information policy]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok* (electronic journal). vol. 1604. Available at: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1349 (accessed 22 June).

7. Nehodchenka V. (2016) Osnovni napryamy derzhavnoyi informatsiynoyi polityky v Ukrayini [Main directions of the state information policy in Ukraine]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo.* (electronic journal). vol. 4. pp. 77-81. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_4_15(accessed 29 May).

8. Nesteryak Yu.V. (2014) Derzhavna informatsiyna polityka Ukrayiny: teoretyko-metodolohichni zasady [State information policy of Ukraine: theoreti-

cal and methodological bases]: Kyiv: NADU, pp. 292. (in Ukranian).

9. Pro informatsiyu: (1992) *Zakon Ukrayiny* vid 02.10.1992 № 2657-XII (zi zminami) Available at: http:http://zakon5.rada.gov.ua/laws/ show / 2657-12(accessed 17 June).

10. Savych A.S. (2014) Yevropeys'ki prohramy formyrovanye informatsiynoho prostoru YES [European programs for shaping the EU information space]. *Problemy mizhnarodnikh otnoshenyy.* (electronic journal). vol. 9. pp. 169-182. Available at: http://vmv.kymu.edu.ua/v/p09/12.pdf (accessed 12 June).

11. Tverdokhlib O.S. (2016) Yevropeys'kyy pidkhid do rozroblennya informatsiynoyi polityky derzhavy [The European approach to the development of the state information policy is a pressing problem] Aktual'ni problemy. Ekonomika. № 3 (177). pp. 429-435. (in Ukranian).

12. Tokar O. (2009) Derzhavna informatsiyna polityka: problemy vyznachennya kontseptu [State information policy: problems of concept definition]. *Politychnyy menedzhment.* (electronic journal). vol. 5. pp. 131-141. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_5_16 (accessed 10 July).

Apostolyuk Oksana
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Management and Public Administration
Ternopil National Economic University

STATE INFORMATION POLICY AS A STRATEGIC GOAL OF UKRAINE

The purpose of the article. State information policy is an unknown part of the whole system of governance, which is found in various regional systems of management, economic, defense and other components of security of Ukraine. Basic information about this are: modernization of information infrastructure; available information and telecommunications technologies; effective review of national information resources; confirmation of information sovereignty of Ukraine.

The formulation of an effective public information policy is one of the strategic goals of any country and therefore requires special attention and in-depth study.

Methodology. The purpose of the article is to define the essence, the main directions of the development of the state information policy, as a strategic goal of the state of Ukraine and to find ways to improve it.

Results. The formation and development of the information society in Ukraine requires the formation of a unified state information policy that would ensure the development of Ukraine's information space, create a system of state strategic communications, promote Ukraine and its values in the world, carry out information reintegration of temporary uncontrolled territories of Luhansk, Donetsk region and Donetsk region. territory of the Autonomous Republic of Crimea and counteracted the information war waged by the Russian Federation against Ukraine. In today's world, in the context of globalization and the growing role of information, the development of the country and its future depends largely on the state's ability to develop and implement effective information policies.

Information policy is an integral part of the system of governance in the transition from the industrial to the information society. Information policy sets the conditions under which all management decisions and political activities are implemented. The growing role of information in the management system leads to interest in its further study. The formation of an effective information policy is one of the strategic goals of any country and therefore needs special attention. The state of political, economic, defense and other components of the security of Ukraine depends extent on it.

During the years of independence, Ukraine has consistently declared a democratic path of development, which envisages freedom of speech and free access to information. It should be noted that although Ukraine embarked on the path of democratic change more than two decades ago, we still see the imperfection of state information policy. On the one hand, the government proclaims a European direction for development, on the other hand it exercises unjustified control over the information dissemination bodies. The oligarchs who own the media are imposing their own media format. However, the processes of globalization, the hostel are eroding the flow of information from abroad. When an economic, political, social situation is unstable in the country, the government, with the help of the state information policy, must carry out constant explanatory work so that the society understands the causes of certain problems and the ways of solving them.

It is important to study the experience of implementing information policy of European countries, which can be used in the process of becoming a Ukrainian state information policy. Most countries in the world have their own information policies, but their scope of activity depends on the tasks and the country's interest in integration into the global communication system, historical factors, political and economic development, financial and material resources. Modern information policy of developed countries is moving in the direction of purposeful legal ordering of relations in the national information space, the necessary legislative acts are being adopted, the activity of state authorities responsible for the formation and implementation of information policy is being restructured. In the context of the development of European integration processes, information policy of EU countries is especially important.

Practical implications. Therefore, it can be argued that nowadays state information policy is among the most pressing problems being researched by scientists. Considering different approaches to understanding the essence of "information policy", we can summarize them as follows: state information policy should be understood as a set of activities of the state in the information sphere, which are based on the legal framework and include, first of all, enhancement of information security of the state, societies, individuals and their rights and interests in the information sphere. The main subjects of this policy are: personality, society, state. The current state of social development, as well as the current situation in the Ukrainian and world information space, need to strengthen the role of the state in the process of accessing Ukrainian citizens to prompt, objective information, including objective information on the course of events in the east of Ukraine. In this regard, it is of great importance to develop an adequate public information policy capable of counteracting both internal and external threats.

Value/originality. Prospects for further research are related to the development of theoretical and methodological foundations and practical recommendations for the formation and implementation of state information policy.

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗРОБЛЕННЯ СТАРТАПІВ У ТУРИЗМІ
PERSPECTIVE START-UP ROLLING DIRECTIONS IN TOURISM

УДК 338.48
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-8

Безуглий І.В.
к.е.н., доцент, доцент кафедри туризму
Чернігівський національний
технологічний університет

Розглянуто особливості використання інструментів фінансування стартапів у туризмі, зокрема франчайзинг, венчурне інвестування та краудфандинг. Визначено дві тенденції розвитку стартапів у туристичній сфері України: копіювання успішних західних проектів та створення онлайн-бізнесу. Проведено аналіз ринку стартапів за сегментами: соціальні мережі, інформаційні портали та спеціалізовані сервіси. Охарактеризовано наведені приклади Інтернет-порталів в Україні. Серед представлених форм Інтернет-порталів – Інтернет-магазини, сайти галузевих асоціацій, соціальні мережі. Доведено, що розроблення стартапів має бути спрямоване на створення чи просування туристичного продукту, а не окремої послуги. Подано структуру витрат суб'єктів туристичної діяльності на формування узагальненого туристичного продукту в Україні, наведено існуючі інтерпретації терміна «туристичний продукт». Наведено приклади туристичних стартапів у країнах світу.

Ключові слова: *стартапи в туризмі, туристичний продукт, франчайзинг, соціальні мережі, туристичні Інтернет-портали.*

Рассмотрены особенности использования инструментов финансирования стартапов в туризме, в частности франчайзинг, венчурное инвестирование и краудфандинг. Определены две тенденции развития стартапов в туристической сфере Украины: копирование успешных западных проектов и создание онлайн-бизнеса. Проведен анализ рынка стартапов по сегментам: социальные сети, информационные порталы и специализированные сервисы. Приведены примеры Интернет-порталов в Украине. Среди представленных форм Интернет-порталов – Интернет-магазины, сайты отраслевых ассоциаций, социальные сети. Доказано, что разработка стартапов должна быть направлена на создание или продвижение туристического продукта, а не отдельной услуги. Представлена структура расходов субъектов туристического деятельности на формирование обобщенного туристического продукта в Украине, приведены существующие интерпретации термина «туристический продукт». Приведены примеры туристических стартапов в странах мира.

Ключевые слова: *стартапы в туризме, туристический продукт, франчайзинг, социальные сети, туристические Интернет-порталы.*

The features of using start-up financing tools in tourism, in particular franchising, venture capital investments and crowdfunding, are considered. Two tendencies of development of start-ups in the tourist sector of Ukraine are identified: copying of successful western projects and creation of online business. Among the presented forms of Internet portals – online stores, sites of branch associations, social networks. The following are examples of well-known IT companies that started with startups. Analysis of the market for start-ups by segments has been carried out: social networks, information portals and specialized services. It is revealed that in Ukraine there is a monopolization of the market niche by several social networks, which reduces the interest of investors. Among the Ukrainian specialized tourist internet portals are online stores, sites of branch associations, social networks. The analysis of the interpretations of the term "tourist product" made it possible to distinguish three aspects: the presence of a component structure, the direction to meet demand, the need for technology. The structure of expenses of subjects of tourist activity for the formation of the generalized tourist product in Ukraine is given, and the existing interpretations of the term "tourist product" are given. The analysis of the component structure of expenditures of tourism activity subjects of Ukraine, used in the production of a generalized tourism product, showed that accommodation and accommodation services make up 73.3%, transportation costs – 19.4%, food – 0.9%. This proportion indicates the benefits of tourists to buy a tourist product without additional services and food. The task of increasing the volume of the produced tourist product requires the development of startups, which will increase the supply of additional services and nutrition. It is proven that the development of startups should be aimed at creating or promoting a tourist product, rather than a separate service. Examples of tourist startups in the countries of the world are given. The article proposes the article orienting tourist enterprises to develop measures to increase income.

Key words: *tourism start-ups, tourist product, franchising, social networks, tourist internet portals.*

Постановка проблеми. Розвиток національної економіки має спиратися на сучасний інструментарій регулювання соціально-економічних процесів, зокрема комунікаційно-маркетингові технології та стартапи. Закордонний досвід свідчить про успішність стартапів як інструменту реалізації інноваційно-інвестиційної політики. Проте розроблення стартапів в окремих галузях економіки має свої специфіку, тенденції, реакцію ринку на інновації. У рекреаційно-туристичній сфері поширені ідеї щодо розроблення спеціалізованих порталів, програмного забезпечення, різноманітних додатків для смартфонів, сервісів для просування товарів та послуг. Але ідеї для стартапів різнять залежно від дестинацій.

Накопичений значний теоретичний матеріал щодо успішності стартапів для активізації рекреаційно-туристичної діяльності потребує узагальнення та розроблення методичних рекомендацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У фаховій літературі проаналізовано ринок України за сегментами інформаційних продуктів (соціальні мережі, спеціалізовані сервіси та галузеві портали), розглянуто тенденції розвитку українських стартапів в Інтернет-бізнесі. Недостатній рівень інвестування українських Інтернет-стартапів призводить до втрати актуальності контенту, використання обмеженого переліку інструментів і сервісів, незручного дизайну. Але існує зацікавленість інвесторів до спеціалізованих галузевих сервісів [13].

Відзначається збільшення запитів у мережі Інтернет щодо пошуку інформації про дестинації та підприємства – організатори відпочинку. На

ринку України існують пропозиції щодо автоматизації роботи туристичного офісу. Проте представлені програмні продукти можуть бути ефективно використані тільки в поєднанні з активним використанням мережі Інтернет [12].

Існуючі методичні розробки щодо послідовності розроблення та впровадження стартапів недостатньо спираються на інструментарій маркетингового аналізу [16; 10].

Досить актуальні питання фінансування стартапів. Виділяють венчурне інвестування, франчайзинг, краудфандинг. Відзначається недостатній рівень інвестування. Уважається, що проблема полягає в недостатній привабливості українського ринку [4].

Постановка завдання. Для формування цілісної галузевої інноваційно-інвестиційної політики недостатньо обґрунтовано перспективні напрями розроблення стартапів у рекреаційно-туристичній сфері. Мета статті полягає у проведенні аналізу результатів упровадження туристичних стартапів, визначенні специфіки їхньої роботи та обґрунтуванні перспективних напрямів активізації розроблення та впровадження стартапів у туристичні діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під стартапом (від англ. start up – запускати) прийнято розуміти новітні проекти, які розвиваються в умовах невизначеності, стрімко зростають, займаються розробленням нових товарів та послуг, знаходяться на стадії пошуку оптимальних бізнесових ідей за умов фінансування [15, с. 125]. Характерними рисами стартапів уважаються значно обмежений життєвий цикл проекту, орієнтація на потреби ринку, масштабність бізнесу (можливість запропонувати розробку значній кількості споживачів), невизначеність реакції ринку на пропозиції стартапів. Основними інструментами фінансування стартапів є франчайзинг та венчурний капітал. Перший інструмент характерний для сфери послуг, а другий орієнтується на високотехнологічні галузі.

Позитивний досвід Європейського Союзу та США свідчить про ефективність франчайзингу як інструменту стимулювання економічної активності, поглиблення спеціалізації територій, надаючи підприємствам широкий доступ до ринків інших країн. Основним чинником розвитку франчайзингової діяльності стала глобалізація.

Франчайзинг сприяє залученню інвестицій, передових технологій та практик ведення бізнесу в Україну. Найбільш поширеними франшизами серед туристичних агенцій України є: «Трайдент-Хіт», Travel Professional Agency, «СОНАТА», “TUI Турагенція», TEZ tour, Join UP!, «Куди завгодно», Soley, TPG, «Працюємо в Європі» тощо.

Особливого значення франчайзинг має для розвитку готельного господарства. Франчайзинг у готельному господарстві – це вид ділового співробітництва, сутність якого полягає у наданні одним суб’єктом підприємницької діяльності (франчайзером) права на здійснення певної діяльності з використанням технологій бронювання, ноу-хау, інших об’єктів інтелектуальної власності іншому суб’єкту підприємництва (франчайзі) протягом певного періоду на обмеженій території за оговорених умов. В Україні франчайзингові відносини в готельному господарстві отримали поширення з 2003 р. Нині в Україні на основі франчайзингу функціонують такі міжнародні готельні мережі, як Inter Continental Hotel, Hilton Hotel & Resorts, Marriot International, Windham Hotel Group, Accor Holels, Starwood Hotels and Resorts, Radisson Hotel Group, Hyatt Hotels Corpration, Rexin, Sheraton Hotel & Resorts. Окрім того, отримали розвиток національні готельні мережі: «7 дней», Premier Hotels and Resorts, Reikarts Holes Group, Black Sea Hotels Group, Royal Hotels and SPA Resorts [2, с. 138–139]. У договорі франчайзингу може обговорюватися географічний район ведення бізнесу, кількість франчайзерів та інші аспекти господарської діяльності. Для готельного господарства основні вимоги полягають у зовнішньому вигляді готельних будівель, їх внутрішньому просторі, інтер’єрі холів, номерів вестибюлю, кількісних показниках номерного фонду, асортименту додаткових послуг, рівні обслуговування [3, с. 16].

Пріоритетами для венчурного інвестування в Україні є Інтернет-послуги, розроблення мобільних додатків, спеціалізованого програмного забезпечення, електронна комерція [4]. Важливою особливістю венчурного інвестування є участь інвестора в господарській діяльності компанії, надаючи управлінські та фінансові консультації. Уважається, що державна підтримка венчурного інвестування має проводитися за такими напрямами [16, с. 127]:

– створення системи гарантій та страхування інвестицій;

– уведення державного реєстру структур, які працюють у сфері венчурного інвестування;

– організація системи підготовки кадрів менеджерів інновацій;

– упровадження механізму формування та використання коштів венчурного фонду;

– розроблення нормативно-правової бази, яка б регламентувала правові відносини у сфері інвестування;

– створення процедури допуску на український ринок іноземного капіталу;

– розроблення методології оцінки ринкових перспектив комерціалізації науково-технічної продукції в межах проектів.

Окрім франчайзингу та венчурного інвестування, можуть використовуватися краудфандингові платформи. Краудфандинг (від. англ. «збір

коштів натовпом») – це спосіб фінансування, заснований на добровільних внесках, означає збір коштів на підтримку та розвиток стартапу, проекту, ідеї чи виробу. Завдяки цьому фінансовому інструменту знаходить підтримку значна кількість екологічних проектів, винаходів, фестивалів та ін. Найбільш популярними краудфандинговими платформами є Kickstarter, IndieGoGo, RocketHub, PeerBackers і Booomerang. В Україні через низький рівень довіри населення до фінансової системи використання краудфандингу не отримало поширення.

У туризмі під стартапами розуміють компанії чи тимчасові організаційні структури у сфері організації відпочинку, які створені для пошуку масштабної, рентабельної моделі-бізнесу та її поширення. Вони сприяють розширенню інструментарію інноваційної політики у сфері туризму, впливають на вирішення проблем та завдань, спираючись на технічні розробки. Передбачають адаптацію наявних технологічних можливостей під перспективні потреби ринку рекреаційно-туристичних послуг. У межах нової компанії можливо створити унікальний програмний продукт, який надасть його користувачам інноваційні послуги та може стати популярним у найближчій перспективі.

Український Інтернет-простір активно використовують підприємницькі структури. Створення нових інформаційних ресурсів, їхня якість стають умовою збереження та зміцнення ринкових позицій. Під якістю інформаційних ресурсів розуміється креативність, інформативність та інноваційність контенту. Важливою тенденцією останніх років стала поява Інтернет-стартапів.

Найбільш часто термін «стартап» використовують технологічні компанії, зокрема Інтернету та інформаційних технологій. Проте поширюються і в інших галузях економіки: медицині, енергетиці, туризмі тощо. Найбільш відомі компанії IT-сектору починалися зі стартапів: Microsoft (1975 р.), Apple (1976 р.), Googly (1998 р.), Skype (2003 р.).

Основні типи Інтернет-стартапів – це соціальні мережі, галузеві та спеціалізовані портали, Інтернет-магазини, корпоративні сайти, сайти державних установ і некомерційних організацій. На ринку України намітилися дві тенденції: копіювання успішного закордонного досвіду та створення онлайн-бізнесу. Перша тенденція базується на універсальності запропонованого продукту. Прикладами такого копіювання є соціальні мережі, купонатори, фриланс-біржі, Інтернет-торгівля, fashion-сервіси, краудфандинг, сервіси доставки їжі додому [6]. Друга тенденція оцінюється експертами як така, що може забезпечити конкурентні переваги, але досить ризикована. Конкурентні переваги отримують тільки ті суб'єкти господарської діяльності, які перши вийшли на ринкову нішу. Так, соціальні мережі, які зароджувалися як стартапи, акумулюють чисельну аудиторію потенційних споживачів. Масовість залученої аудиторії робить ці інформаційні ресурси вигідними рекламними майданчиками, на яких можливе просування цільової (таргетингової) реклами. У соціальних мережах більшість користувачів надає про себе інформацію: стать, вік, приналежність до навчальних закладів, регіон проживання, інтереси тощо.

Поширення *соціальних мереж* призводить до звикання користувачів, що дає підстави для монетизації сервісів. Попереднє вивчення інформації про контрагентів стає обов'язковою умовою для здійснення бізнес-контактів. Контакти між представниками підприємницьких структур та споживачами стають більш дієвими, ніж традиційні комунікаційні канали.

Але в Україні існує монополізація ринкової ніші декількома соціальними мережами, вона розподілена і не готова прийняти нових суб'єктів, тому такий напрям розроблення з «нуля» стартапів не цікавий інвесторам [13]. Певну загрозу для розвитку соціальних мереж становлять можливі державні рішення, які обмежують чи контролюють поширений контент. Помітна експансія міжнародних ресурсів, зокрема Facebbok, Twitter, але українські ресурси більш адаптовані до аудиторії.

Сегмент галузевих *інформаційних порталів та спеціалізованих сервісів* в Україні користується значною увагою інвесторів і має значний потенціал для розвитку. Найбільш показовими галузевими порталами є Fru.org.ua, Nkrz.gov.ua, Optorg.in.ua, DePfarm.portal, а серед спеціалізованих – Ukrstat.gov.ua, Dcz.gov.ua, Trud.gov.ua, Osvita.ua [13, с. 440]. Приклади українських Інтернет-порталів наведено в табл. 1.

Представлені ресурси містять значну кількість інформації, проте зустрічається дублювання інформації, застарілі дані та пропозиції, обмеженість вибору з наявних пропозицій, переобтяження рекламними лінками, банерами, спамом [12, с. 152]. Серед представлених форм Інтернет-порталів – Інтернет-магазини, сайти галузевих асоціацій, соціальні мережі з пропозиціями турів та рейтингами підприємств. Наявність цих ресурсів сприяє інформатизації туристичної сфери, впливає на збільшення туристичних потоків та збільшує інвестиційну привабливість туризму в Україні.

Стартапом можуть стати тільки дії, спрямовані на створення програмного чи поставленого на поточне виробництво фізичного продукту. Тільки туристичний продукт на відміну від послуги можливо відтворювати багаторазово. Туристичний продукт – це найбільш сучасна форма туристичної пропозиції, найбільш пристосована для масового споживання та проведення ефективної рекламної кампанії.

Таблиця 1

Туристичні Інтернет-портали в Україні

Сайт порталу	Основна характеристика порталу
http://www.all-tours.com.ua/	Туристичний Інтернет-магазин, можливість вибору та замовлення турів, сервісна підтримка
https://zruchno.travel/?lang=ua	Напрями подорожей за регіонами України, афіша туристичних подій, “Travel-журнал», база туристичних об’єктів
http://www.otpusk.com	Якісна технологічна система пошуку турів, інформація про країни, функціональний каталог туристичних фірм України, додаткові послуги (бронювання авіаквитків)
http://www.tau.org.ua/	Туристична асоціація України, метою є об’єднання зусиль працівників туристичної та суміжних галузей для спільних дій щодо захисту своїх законних прав, задоволення професійних і соціальних інтересів, сприяння розвитку туризму в Україні
http://www.tourua.com/	Пошук турів за різними типами і видами туризму, сервісна підтримка, інформація про туристичних операторів і агентів, постачальників туристичних послуг. Особливістю порталу є наявність «Конструктора турів»
http://turistua.com/ru/	Туристичний портал, що містить всю необхідну інформацію для туризму і відпочинку: тури, що «горять», путівки, білети, готелі, товари для туризму, новини туризму. Додаткові послуги: бронювання і замовлення квитків, інформація про готелі, погоду та клімат у різних країнах світу, відгуки клієнтів, національна кухня та традиції, визначні пам’ятки тощо
https://www.turne.com.ua/	Пошук турів, новини туризму, опис країн, цінові пропозиції
http://turmir.com/	Соціальна мережа мандрівників: інформація про відпочинок і туризм, пошук турів, відгуки клієнтів, можливість пошуку попутчиків
http://www.ukrtravel.net/	Українська туристична мережа – пошук турів, інформація про них, новини туризму, рейтинг туристичних фірм і їх послуг, пошук попутчиків
https://www.greentour.com.ua/en	Спілка сприяння сільському зеленому туризму в Україні, рейтинг українських садиб, інформація про них за регіонами

Таблиця 2

Інтерпретація поняття «туристичний продукт»

Визначення	Джерело
Сукупність речових (предмети споживання), неречових (послуги) споживчих вартостей, необхідних для повного задоволення потреб туристів, що виникають під час їхньої подорожі (поїздки) і викликані саме цією подорожжю. На практиці турпродукт розуміють як три основні види можливої пропозиції на ринку: 1. тур (комплексна туристична послуга) здійснюється відповідно до програми туристичної подорожі, котру пропонують фірми, туроператори (організатори), він може бути проданий споживачеві для особистого користування (вроздріб), а також гуртовим покупцям (фірмам-посередникам, турагентствам) для отримання економічної вигоди; 2. окремі туристичні послуги, до яких можна віднести транспортні послуги, послуги з розміщення, оформлення закордонних паспортів, страховку, екскурсійну програму, прокат автомобілів тощо; 3. товари туристичного призначення, у т. ч. різні інформаційні матеріали (каталоги, довідники, карти, словники, путівники тощо), необхідні туристу і подорожуючому в країні перебування. Отже, турпродукт включає три елементи: тур, додаткові туристичні екскурсійні послуги, товари.	[8]
Сукупність речових (предметів споживання) та неречових (у формі послуг) споживчих вартостей, необхідних для задоволення потреб туриста, які виникають у період його туристичної подорожі.	[7]
Являє собою комплекс послуг і товарів, матеріальних і нематеріальних благ та ресурсів, призначених для туристичного споживання, що реалізуються на ринку туристичних послуг. Він є здебільшого вузькоспеціалізованим, має складну динамічну структуру, пристосовану до зміни попиту і здатен забезпечити задоволення різноманітних потреб людини, що подорожує.	[9]
Комплекс товарів специфічного призначення та сукупність послуг (транспортних, послуг розміщення, послуг гідів, перекладачів, послуг з організації екскурсій, розваг тощо), що приносять користь або певну вигоду туристу.	[11]

Аналіз існуючих інтерпретацій поняття «туристичний продукт» дав змогу виділити три взаємопов’язані аспекти (табл. 2): наявність структури та окремих складників, спрямованість на задоволення попиту, необхідність організаційного складника та використання технологій. Саме останній аспект сприяє залученню туристичної діяльності в товарно-грошові відносини.

Таблиця 3

Структура витрат суб'єктів туристичної діяльності України за послуги сторонніх організацій, що використовуються при виробництві туристичного продукту у 2017 р.

Вид витрат	Частка, %
На розміщення і проживання	71,3
На транспортне обслуговування	19,4
На харчування	0,9
На медичне обслуговування	6,9
На екскурсійне обслуговування	0,2
На візове обслуговування	0,1
На послуги культурно-просвітницького, культурно-дозвільного характеру, організаціям культури	0,1
на інші послуги	1,1
Всього	100

Складено автором на основі джерела 14

Наведена таблиця 3 свідчить щодо домінування в структурі туристичного продукту, який пропонується в Україні послуг з розміщення та проживання (71,3 %). На другому місці – витрати на транспорт (19,4 %) та на третьому – харчування (0,9 %). Представлена пропорція свідчить щодо переваг туристів на купівлю туристичного продукту без урахування харчування та додаткових послуг.

У міжнародному туризмі поширені стандартні готельні тарифи: європейський план та американський план. Перший передбачає формування ціни без урахування послуг харчування, а другий (у різних модифікаціях) включає харчування. Українські споживачі туристичного продукту надають перевагу класичному європейському тарифу. За такої структури туристичного продукту турист має маневровий вибір для отримання найбільш привабливої екскурсійної програми та харчування з найбільш привабливим меню та атракцією.

Статистика свідчить про схильність туристів до додаткових витрат під час подорожі (відпочинку), оскільки це дає позитивні емоції. Розмір та склад витрат залежать від низки соціально-економічних, демографічних чинників, виду туризму, країни перебування. У табл. 4 наведено приклади туристичних стартапів у різних країнах світу.

Спрямувати вибір туриста щодо купівлі додаткових послуг можуть стартапи, які базуються на основі готельного сервісу та пропонують креативний екскурсійний показ, ресторани з національною кухнею та виступом фольклорних колективів, оренду спорядження, автомобілів та ін. Такі стартапи можуть базуватися на можливостях технологій смартфонів, хмарних технологіях, таргетингу та ін.

Пропозиції стартапів різняться за країнами залежно від наявних проблем. Так, у Кенії існує сервіс для попереднього заочного знайомства туристів із водіями таксі. У Болгарії актуальний додаток для оплати проїзду в суспільному транспорті. У ділових столицях популярні сервіси для денного поселення в готелях без ночівлі. У Греції туристичний ринок потребує складання рейтингів та формулювання рекомендацій щодо засобів розміщення. У курортній Бразилії актуальний сервіс із переглядом веб-камер із місць відпочинку. Для територій із переважання малого готельного бізнесу актуальними є стартапи з програмним, маркетинговим, бухгалтерським, технічним та іншими видами супроводу. Аналізуючи структуру узагальненого туристичного продукту в Україні, можна рекомендувати розроблення стартапів, які активізують пропозицію додаткових для готелів послуг. Можливе використання хмарних технологій, контекстних повідомлень, які використовують таргетинг за місцем знаходження туриста. Такі технології потребують смартфонів, ринок яких досить активний в Україні, що позитивно вплине на масовість пропозицій. На ринку онлайн-бронювання готелів в Україні існує високий рівень конкуренції, тому будуть привабливими пропозиції стартапів, які враховували б можливості електронної оплати та були безпечними.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз структури витрат узагальненого туристичного продукту України виявив домінування послуг із розміщення та проживання. Збільшення обсягу туристичного продукту можна досягти, спрямувавши вибір туриста на купівлю додаткових послуг на основі готельного сервісу. Це має орієнтувати на розроблення стартапів, які активізують пропозицію додаткових для готелів послуг.

Таблиця 4

Приклади стартапів у рекреаційно-туристичній діяльності

Назва стартапу	Країна, місто стартапу	Ідея стартапу
Tickey Mobile Solutions	Болгарія, Софія	Додаток для оплати проїзду в суспільному транспорті
Maramoja	Кенія, Найробі	Сервіс побудований на попередньому заочному знайомстві з водіями таксі та розроблений для безпеки пасажирів
MyQ	Нігерія, Лагос	Мобільний додаток для управління багажем, реєстрації на рейс та купівлі квитків на транспорт
Airshop	Берег Слонової Кістки, Абіджан	Додаток, який дає змогу резервувати товари в магазинах безмитної торгівлі та забирати їх під час подорожі
ezCloud	В'єтнам, Ханой	Платформа для бронювання готелів
Jethunter	РФ, Москва	Сервіс для замовлення приватних перельотів
PeopleFly Planet	РФ, Москва	Онлайн-страхування пасажирів від затримки рейсів
Anywayaanyday	РФ, Москва	Онлайн-сервіс із купівлі авіаквитків та бронювання готелів
Nomad Republic	Мексика, Мехіко	Сервіс, який організовує тури в Мексику та інші країни
PegiPegi	Індонезія, Джакарта Рай	Сервіс із бронювання готелів
Momondo	Румунія, Бухарест	Механізм пошуків, який дає змогу порівнювати ціни на авіаквитки, готелі, автомобілі та туристичні пропозиції
Zostel	Індія, Делі	Найбільша мережа хостелів
Seeusoon	Чилі, Сантьяго	Пошукова система, яка будує комбінації перельотів та проживання через сервіс Airbnb
Hotels.ng	Нігерія, Абуджа	Туристична онлайн-агенція, яка спеціалізується на бронюванні готелів у Нігерії. Клієнти можуть бронювати готельні номери
Roomer	США, Каліфорнія	Туристична площадка, яка дає змогу забронювати номер у готелі у людей, які не можуть його використати
HotelsByDay	США, Нью-Йорк	Надає ранкове та денне перебування в готелі. Готелі розміщують свої невикористані денні місця
Trebber.com	Іспанія, Мадрид	Пошукова система, яка надає послуги з бронювання квитків, готелів та ресторанів
Travelmyth	Греція, Аттика	Пошукова система для готелів зі складанням обов'язкових рекомендацій. Сервіс передбачає проведення ранжування готелів
Gobefore.Me	Бразилія, Ф. округ	Сервіс із веб-камерами в барах, ресторані, нічному клубі
Mycloud	Великобританія, Лондон	Платформа підтримки готельного бізнесу, охоплює функції: веб-бронювання, онлайн-менеджмент, стійка реєстрації, прибирання, контакти з турагенціями, бухгалтерський супровід, допомога в Drive Room Occupancy, ADR и RevPAR
HoteloPro	Румунія, Бухарест	Хмарний додаток, призначений для менеджерів об'єктів нерухомості. Сервіс сприяє управлінню операціями, маркетинговими заходами, надаючи інформаційну платформу
ErbonSoftware	Бразилія, Ф. округ	Розроблення готельного програмного забезпечення
MeetingPackage.com	Фінляндія, Уусима	Сервіс із базою даних понад 250 тис конференц-залів по всьому світі, дає змогу зробити бронювання
Grivy	Індонезія, Джакарта Рай	Сервіс пов'язує автономні підприємства з найближчими споживачами, використовуючи контекстні повідомлення. Угоди просуваються через розважальні аукціони. Сервіс є стратегічним для просування національного бренду.
Tripmydream	Україна, Київ	Український сервіс, який допомагає знайти найбільш вигідні пропозиції з перельоту та проживання за заданий бюджет
Hotelhunt	Україна, Київ	Бот, призначений для відслідковування цін на номери
Bookime	Україна, Київ	Сервіс медичного туризму, який призначений для вибору найкращих медичних рішень та організації поїздок по світу

Джерело: складено автором на основі [1]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. StartupParking. URL : https://www.startupranking.com/countries (дата звернення: 10.07.2019).

2. Безуглий І.В. Інноваційна основа формування національних готельних мереж України. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2018. № 22. С. 136–141. URL : http://global-national.in.ua/issue-22-2018/30-vipusk-22-kviten-2018-r/3879-bezuglij-i-v-innovatsijna-osnova-formuvannya-natsionalnikh-gotelnikh-merezh-ukrajini (дата звернення: 10.07.2019).

3. Безуглий І.В., Сіренко К.Ю. Методичні основи розробки типології готельних мереж. *Приазов-*

ський економічний вісник. 2018. № 3(08). С. 14–21. URL : http://pev.kpu.zp.ua/vypusk-8 (дата звернення: 10.07.2019).

4. Д'якова І.І., Родіонова П.С. Сучасні тенденції венчурного фінансування в Україні. *Ефективна економіка.* 2016. № 12. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5301 (дата звернення: 10.07.2019).

5. Закон України «Про туризм». *Законодавство України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 10.07.2019).

6. Западные стартапы и их аналоги в России. Часть 1. *Kolash*. URL : http://kolash.ru/zapadnye-startapy-i-analogi/ (дата звернення: 10.07.2019).

7. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівц і: Книги-XXI, 2003. URL : http://tourlib.net/books_ukr/kyfjak_4.htm (дата звернення: 10.07.2019).

8. Кіптенко В.К. Менеджмент туризму : підручник. Київ : Знання, 2010. *Навчальні матеріали онлайн* URL : https://pidruchniki.com/10561127/turizm/turistichniy_produkt (дата звернення: 10.07.2019).

9. Любіцева О.О. Методика розробки турів : навчальний посібник. Київ : Альтерпрес, 2003. 104 с.

10. Мулік Л.І., Сонцев С.О. Маркетинг незалежних та афілійованих стартапів. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2017. № 14. С. 336–342.

11. Сагалакова Н.О. Характеристика туристичного продукту. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 17. С. 27–33.

12. Татаринцева А.С., Олійник О.М. Управління підприємствами туристичної сфери з використанням сучасних інформаційних технологій. *Вісник Запорізького національного університету.* 2011. № 1(9). С. 148–153.

13. Терешко Ю.В., Тардаскіна Т.М., Богатирьова Л.Д. Особливості розвитку Інтернет-стартапів в Україні: реалії і перспективи. *Актуальні проблеми економіки.* 2015. № 12(174). С. 435–443.

14. Туристична діяльність в Україні у 2017 році: статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 90 с.

15. Хромова Д.Д., Антоненко К.В. Сучасні світові тенденції розвитку стартапів на світовій арені. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 19. Ч. 3. С. 123–137.

16. Чазов Є.В. Стартап як нова форма ведення бізнесу. *Наукові праці НУХТ*. 2013. № 52. С. 122–128.

REFERENCES:

1. StartupParking. Available at: https://www.startupranking.com/countries (accessed 10 July 2019) (in Ukrainian)

2. Bezuhlyi I.V. (2018) Innovatsiina osnova formuvannia natsionalnykh hotelnykh merezh Ukrainy. [Innovative basis of the formation of national hotel chains of Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. Elektronne naukove fakhove vydannia.* [Global and national problems of the economy. Electronic scientific professional edition]. (electronic journal). no. 22. pp. 136-141. Available at: http://global-national.in.ua/issue-22-2018/30-vipusk-22-kviten-2018-r/3879-bezuglij-i-v-innovatsijna-osnova-formuvannya-natsionalnikh-gotelnikh-merezh-ukrajini (accessed 10 July 2019) (in Ukrainian)

3. Bezuhlyi I. V., Sirenko K. Yu. (2018) Metodychni osnovy rozrobky typolohii hotelnykh merezh. [Methodological bases of hotel typology development]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk*. [Priazovsky Economic Bulletin]. (electronic journal). no. 3(08). pp. 14-21. Available at: http://pev.kpu.zp.ua/vypusk-8 (accessed 10 July 2019) (in Ukrainian)

4. Diakova I. I., Rodionova P. S. (2016) Suchasni tendentsii venchurnoho finansuvannia v Ukraini. [Current trends of venture financing in Ukraine]. *Efektyvna ekonomika*. [Effective economy]. (electronic journal). no. 12. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5301 (accessed 10 July 2019) (in Ukrainian)

5. Zakon Ukrainy "Pro turyzm". [The Law of Ukraine "On Tourism"]. Zakonodavstvo Ukrainy. Available at: https://zakon.rada.gov.ua (accessed 10 July 2019) (in Ukrainian)

6. Zapadnyye startapy i ikh analogi v Rossii. Chast 1. [Western startups and their analogues in Russia. Part 1.]. *Kolash*. Available at: http://kolash.ru/zapadnye-startapy-i-analogi (accessed 10 July 2019) (in Russian)

7. Kyfiak V. F. (2003) Orhanizatsiia turystychnoi diialnosti v Ukraini. [Organization of tourism activity in Ukraine]. Chernivtsi: Books XXI. Vsë o turyzme. Turystycheskaia byblyoteka [Everything about tourism. Tourist Library]. Available at: http://tourlib.net/books_ukr/kyfjak_4.htm (accessed 10 July 2019) (in Ukrainian)

8. Kiptenko V. K. (2010) Menedzhment turyzmu : pidruchnyk [Tourism Management : textbook]. Kyiv: knowledges. Navchalni materialy onlain. [Training materials online] Available at: https://pidruchniki.com/10561127/turizm/turistichniy_produkt (accessed 10 July 2019) (in Ukrainian)

9. Liubitseva O.O. (2003) Metodyka rozrobky turiv : navchalnyi posibnyk. [Methodology of the development of tours: a manual]. Kyiv: Alterpres. (in Ukrainian)

10. Mulik L. I., Sontsev S. O. (2017) Marketynh nezalezhnykh ta afiliiovanykh startapiv. [Marketing of Independent and Affiliate Startups]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskyi politekhnichnyi instytut"*. no. 14. pp. 336-342. (in Ukrainian)

11. Sahalakova N. O. (2015) Kharakterystyka turystychnoho produktu. [Characteristics of a tourist product]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. no. 17. pp. 27-33. (in Ukrainian)

12. Tataryntseva A. S., Oliinyk O. M. (2011) Upravlinnia pidpryiemstvamy turystychnoi sfery z vykorystanniam suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii. [Управління підприємствами туристичної сфери з використанням сучасних інформаційних технологій]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. no. 1(9). pp. 148-153. (in Ukrainian)

13. Tereshko Yu. V., Tardaskina T. M., Bohatyrova L. D. (2015) Osoblyvosti rozvytku internet-startapiv v Ukraini: realii i perspektyvy. [Features of the development of Internet startups in Ukraine: the realities and prospects]. *Aktualni problemy ekonomiky.* 2015. № 12 (174). S. 435-443. (in Ukrainian)

14. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) Turystychna diialnist v Ukraini u 2017 rotsi: statystychnyi zbirnyk. [Tourist activity in Ukraine in 2017: statistical collection]. – Kyiv. (in Ukrainian)

15. Khromova D. D., Antonenko K. V. (2018) Suchasni svitovi tendentsii rozvytku startapiv na svitovii areni. [Modern world trends in the development of start-ups on the world stage]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*. vol 19. ch. 3. pp. 123-137. (in Ukrainian)

16. Chazov Ye. V. (2013) Startap yak nova forma vedennia biznesu. [Startup as a new form of doing business]. *Naukovi pratsi NUKhT*. no. 52. pp. 122-128. (in Ukrainian)

Bezugliy Igor
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Tourism
Chernihiv National Technological University

PERSPECTIVE START-UP ROLLING DIRECTIONS IN TOURISM

The purpose of the article. The purpose of the paper is to conduct an analysis on the development and implementation of startups in tourism activities, disclosure of the essence of startups and the substantiation of the most promising directions for their development.

Methodology. The method of structural analysis is used when comparing the existing interpretations of the term “tourist product”. It was revealed that the tourist product is characterized by the presence of structure and individual components, the focus on demand, the need for an organizational component and the use of technologies. Using methods of synthesis and comparison to reveal the structure of expenditures of tourism subjects of Ukraine in the production of a generalized tourism product has allowed to identify the domination of accommodation and accommodation services. To illustrate the examples of startups in the tourism industry, a tabular method was used that made it possible to structure startups by name, place of introduction and ideas. The comparison method used in the analysis of the tourist Internet portals of Ukraine, revealed that the information resources presented contain partial duplication, outdated proposals and overloaded promotional material.

Results. The main tools for financing start-ups are described – it's franchising, venture capital investment, and crowdfunding. The listed main tourist and hotel franchises in the Ukrainian market. Venture investment is used to finance the implementation of Internet services, the development of mobile applications, specialized software, e-commerce. Crowdfunding as a way to finance start-ups has not spread in Ukraine. The main electronic platforms that use this financial instrument are presented. The following are examples of well-known IT companies that started with startups. The main types of Internet startups are analyzed, including social networks, information portals and specialized services on the Ukrainian market. It is revealed that in Ukraine there is a monopolization of the market niche by several social networks, which reduces the interest of investors. Among the Ukrainian specialized tourist internet portals are online stores, sites of branch associations, social networks. The analysis of the interpretations of the term “tourist product” made it possible to distinguish three aspects: the presence of a component structure, the focus on demand, the need for technology. The analysis of the component structure of expenditures of tourism activity subjects of Ukraine, used in the production of a generalized tourism product, showed that accommodation and accommodation services make up 73.3%, transportation costs – 19.4%, food – 0.9%. This proportion indicates the benefits of tourists to buy a tourist product without additional services and food. The task of increasing the volume of the produced tourist product requires the development of startups, which will increase the supply of additional services and nutrition. Such startups can be based on technology of smartphones, cloud technologies, targeting and others.

Practical implications. The practicality of the article is to highlight the existing tools for promoting a tourism product.

Value/originality. The article proposes the article orienting tourist enterprises to develop measures to increase income. In general, this will have a positive effect on the increase of the tourist product produced in Ukraine.

РЕФРЕЙМІНГ ТЕОРІЇ РОЗПОДІЛУ В ЗЕМЕЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

REFRAMING THE DISTRIBUTION THEORY IN THE LAND ECONOMY

УДК 332.2.01
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-9

Гаража О.П.
к.е.н., доцент кафедри управління земельними ресурсами та кадастру
Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

У статті обґрунтовано новий погляд на теорію розподілу земельних ресурсів у земельній економіці, джерелом якого стає їхня цінність на ринку та корисність для потенційного власника або користувача. Виявлено, що відмінність розподілу криється в економічних і соціальних ознаках, проте земельні ресурси розподіляються між суб'єктами економічних відносин з урахуванням теорії власності. Метою дослідження є вдосконалення обґрунтування теорії розподілу в контексті земельної економіки. Результатом дослідження є обґрунтування теорії розподілу як інтелектуального соціально-економічного феномену земельної економіки і визначення критеріїв, які використовуються під час прийняття конкретних управлінських рішень. Доведено, що територіально-галузевий розподіл визначається як процес формування дохідності території в галузі національної економіки. Розкрито, що інтегральний підхід до капіталізації територіально-галузевого розподілу земельних ресурсів заснований на тріаді напрямів управління земельними ресурсами: територією, галуззю, правовим режимом.

Ключові слова: *земельна економіка, розподіл, цінність, феномен, земельні ресурси.*

В статье обоснован новый взгляд на теорию распределения земельных ресурсов в земельной экономике, источником которого становится их ценность на рынке и полезность для потенциального владельца или пользователя. Выявлено, что отличие распределения кроется в экономических и социальных признаках, однако земельные ресурсы распределяются между субъектами экономических отношений на основе теории собственности. Целью исследования является совершенствование обоснования теории разделения в контексте земельной экономики. Результатом исследования является обоснование теории распределения как интеллектуального социально-экономического феномена земельной экономики и определение критериев, используемых при принятии конкретных управленческих решений. Доказано, что территориально-отраслевое распределение определяется как процесс формирования доходности территории в отрасли национальной экономики. Раскрыто, что интегральный подход к капитализации территориально-отраслевого распределения земельных ресурсов основан на триаде направлений управления земельными ресурсами: территорией, отраслью, правовым режимом.

Ключевые слова: *земельная экономика, распределение, ценность, феномен, земельные ресурсы.*

The article substantiates a new look at the theory of the distribution of land resources in a land economy, the source of which is their value in the market and its usefulness to a potential owner or user. It is revealed that the difference in distribution lies in economic and social characteristics, however, land resources are distributed between the subjects of economic relations based on the theory of ownership. The aim of the study is to improve the substantiation of the theory of separation in the context of the land economy. The result of the study is the substantiation of the theory of distribution as an intellectual socio-economic phenomenon of the land economy and the definition of criteria used in making specific management decisions. It is proved that the territorial-sectoral distribution is defined as the process of formation of profitability of the territory in the sector of the national economy. It is revealed that the integral approach to the capitalization of the territorial and sectoral distribution of land resources is based on a triad of areas of land management: territory, industry, legal regime. It is determined that economic theory is traditionally associated with the theory of resource allocation associated with three factors of production, the demand of firms on the factors associated with the marginal product of these factors, and the proposal is based on the expected marginal revenue, that is, the elasticity of demand for a specific factor depends on the degree of interchangeability and complementarity of the selected production technology. It is proved that inefficient resource allocation and imperfection of competition in the markets eliminate the main problem in the theory of distribution, which is based on imperfections and market failures, which eliminates the need for state intervention in the economy, management of land resources, based on the economic and social principles of the interrelation of the territory and industry in economic systems. It is proved that in the modern market economy the capitalization of land resources involves the transformation of land capital into other types of capital (financial, production, trade).

Key words: *land economy, distribution, value, phenomenon, land resources.*

Постановка проблеми. У науковому середовищі дослідників проблематики розподілу відсутня виокремлена понятійна та категорійна база в контексті управління земельними ресурсами, а головні терміни не завжди корелюють між собою і викликають понятійні протиріччя. В економічній науці традиційно теорія розподілу ресурсів асоціюється з трьома чинниками виробництва, причому попит на ці чинники пов'язують із граничним продуктом, а пропозиція утворюється очікуваними граничними доходами. Еластичність попиту на конкретний чинники залежить від ступеня взаємозамінності і взаємодоповнюваності вибраної технології виробництва. Неефективний розподіл ресурсів та недосконалість конкуренції на ринках окреслюють основну проблему в теорії розподілу, що ґрунтується на недосконалості та провалах ринку, усунення яких потребує державного втручання в економіку. Успішне вирішення зазначеного питання спрямує дослідження на рефреймінг теорії розподілу в управлінні земельними ресурсами, ґрунтуючись на економічних та соціальних засадах взаємозв'язку території та галузі у господарчих системах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теорії розподілу проводили А. Сміт [1], Д.Б. Кларк [2], А.Д. Билимович [3], М.І. Туган-Барановский [4] та ін. Удосконалення потребує інституціональне тлумачення теорії розподілу в управлінні земельними ресурсами, що обґрунтовує її як сучасний інтелектуальний соціально-економічний феномен земельної економіки.

Постановка завдання. Метою дослідження є вдосконалення обґрунтування теорії розподілу в контексті земельної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економіці загальновідоме поняття розподілу викликає дискусії в наукових колах, які застосовують різні напрями до його визначення. Спільні та відмінні риси між терміном «розподілу» висвітлюються в існуючих теоріях економічної науки, що примушує звертатися до категорійного апарату. У сучасному тлумачному словнику розподіл – це фаза суспільного відтворення, зв'язуюча ланка між виробництвом і споживанням. Сутність поняття розподілу полягає у спрямуванні матеріальних, фінансових і трудових ресурсів за галузями економіки, підприємствами, районами країни. Концепції характерів та форм розподілу визначаються системою суспільних відносин. Реалії ринкової економіки впроваджують розподіл на ринку. Особливим складовим елементом матеріальних ресурсів є земля, яка слугує засобом виробництва у сільському та лісовому господарстві, просторовим базисом для розміщення галузей промисловості, транспорту, зв'язку, оборони; екологічним ресурсом у туристичній, заповідній, рекреаційній, природоохоронній та інших галузях.

Уперше в історії економічних учень теорія розподілу була сформульована у працях А. Сміта на основі вчення про класову структуру капіталістичного суспільства. Використовуючи тільки один соціально-економічний критерій (відносини власності), він поділив суспільство на три класи власників капіталу (підприємців, земельних власників, найманих робітників), яким притаманний відповідний розподіл доходів, а саме: підприємці одержують прибуток на капітал, власники землі – земельну ренту, а наймані працівники – заробітну плату [1]. Ідею розподілу за галузевим критерієм запропонував А. Тюрго. Зазначене історичне підґрунтя викриває сучасну проблему виокремлення критеріїв теорії розподілу, їх кількості, підстав для відбору, умов застосування за рамками даного дослідження, передбачення критеріальних зисків у майбутньому, масштабність їх пристосування для конкретних соціально-економічних перетворень.

В економічній науці центральна проблема цінності суміжна з проблемою розподілу, яку науковці тлумачать двома шляхами. Перший напрям – об'єднавчий, в якому проблема розподілу стає складовою частиною проблеми цінності, що досліджується економічною теорією та теорією цін. Науковець Д.Б. Кларк підкреслював, що в різних суспільних групах теорія цінності та теорія розподілу – це одна теорія [2]. Однією з перших спроб установлення формальних критеріїв розподілу, яка в подальшому одержала схвалення та послідовників у наукових колах, є ідея Д.Б. Кларка щодо поділу всього капіталу на власне капітал і капітальні блага, причому останні набувають речової форми (сюди відносять землю), а капітал виражають грошима. Він установлює зв'язок між земельною рентою та заробітною платою і процентами, визначаючи їх як диференціальні доходи.

Його думку підтримував учений А.Д. Билимович, який визначав доходи як ціну використання факторів [3]. Науковці схиляються до думки, що не має сенсу створювати окрему теорію розподілу для того, щоб з'ясувати кому скільки потрібно, бо це зумовлено теорією цінності. Із цього погляду доходи – це те, що одержують із факторів виробництва, праці та капіталу. Маржиналісти намагалися розробити таку економічну теорію, яка б відокремлювала неекономічні питання у специфічну сферу досліджень – соціологію. Питання полягає у тому, чи можливо розглядати теорію розподілу як економічну. Зокрема, Д.Б. Кларк та А.Д. Билимович стверджували, що проблема розподілу є економічною. Соціальні прояви виступали спотворенням її нормального стану і пояснювалися наявністю монопольної сили, боротьби за більшу частку в національному продукті. Відхилення від класичної економічної моделі пояснювалося добровільним рівним суперництвом економічних суб'єктів.

Другий напрям – роз'єднавчий, за якого розподіл – це соціальний феномен, а теорія розподілу знаходиться поза теорією цінності внаслідок порушення передумов рівності учасників обміну та залежності заробітної плати від суспільної праці і політичної сили робітничого класу. Науковці М.І. Туган-Барановський, П.Б. Струве, В.К. Дмитрієв уважали теорію розподілу не проблемою цінності, а співвідношенням праці і капіталу, що надавало їй соціальної ознаки [4–6]. У результаті такого розмежування розширюється уявлення про розподіл, як у соціальних, так і в економічних науках. Історія економічної думки та суспільно-економічних формувань надавала більший простір, ґрунтуючись на складних, багатогранних процесах розподілу та механізмах їх реалізації. В інституціональній теорії земля розглядається як суспільне благо, а не тільки як матеріальний об'єкт, характерний для класичної економічної теорії. Сучасні дослідження інституціональної науки окреслюються двома самостійними напрямами: джерелом першого є досягнення економіки і політології (нова інституціональна теорія), а джерелом другого – соціологія і теорія організації (неоінституціоналізм). Нова інституціональна теорія містить різні концепції, серед яких – теорія прав власності та теорія вартості, які ґрунтуються на неокласичній методологічній базі та вивчають чинники, що спрямовують економічну діяльність інститутів.

Інституціональний підхід розглядає теорію розподілу із соціальних та економічних позицій, не відокремлюючи їх, а взаємопов'язуючи і представляючи земельні ресурси в ній як суспільне благо для національної економіки у цілому і для її окремої галузі та корисності для окремого інди-

віда залежно від форми власності та ціннісно-вартісних показників. У неокласичній економічній теорії ефективність розподілу ресурсів оцінювалася на основі досягнення стандартного критерію В. Парето. В інституціональній економіці Д. Норт уводить поняття адаптивної ефективності, яка ґрунтується на правилах, що створюють шляхи розвитку економічної системи в часі, водночас ураховуючи рівень прагнення суспільства до навчання, знань, упровадження інновацій, здатності ризикувати та творчого підходу до діяльності.

В економічній практиці поширилися методи лінійного програмування для обґрунтування теорії оптимального розподілу ресурсів, суть якого полягає у максимізації прибутку за обмежених ресурсів. Розробниками даного напряму в теорії розподілу стали вчені Л. Канторович, який обґрунтував економічний зміст коефіцієнтів як граничних вартостей факторів, що знаходяться в обмеженій кількості і набувають значимої ціни на конкретному ринку; Т.Ч. Кумпас, який розробив метод аналізу діяльності фірми і розглянув лінійну функцію максимізації в колі багатьох обмежень; Ф.Л. Хічкок, який склав транспортну задачу з оптимального розподілу товару між пунктами відправлення та призначення за відомих витрат на перевезення; Дж. Дацінг, який розробив симплекс-метод як альтернативне рішення транспортній задачі методом потенціалів, та інші. У процесі взаємодії людей та природи відбувається суспільне виробництво матеріальних благ, яке посилюється здобутками науково-технічного прогресу і розвитком продуктивних сил, які залучають до господарського обігу більшу кількість ресурсів і поширюють антропогенне навантаження на оточуюче середовище. У структурі природних ресурсів особливе місце відводиться земельним ресурсам, яким притаманні своєрідна універсальність та унікальність. Земельний фонд країни включає категорії земель, які мають різне цільове призначення. Поділ земельного фонду за основним цільовим, господарським призначенням і використання їх згідно зі встановленою ціллю має велике значення для організації раціонального використання земель і становить один із принципів раціонального землекористування [7, с. 10].

У Словнику української мови слово «поділ» тлумачать як ділення чого-небудь на частини і розбивання на групи, категорії; класифікування. Тобто в результаті поділу відбувається перетворення єдиного цілого на самостійні або окремі частини з подальшою їх класифікацією. Сутність поділу земельних ресурсів полягає у діленні земельного фонду на окремі нижчі одиниці (категорії земель за цільовим призначенням) за наявного фактичного чи очікуваного використання, відображуючи їхнє географічне, геодезичне, адміністративне, природне та інше положення. Відмінність розподілу криється в економічних і соціальних ознаках. У процесі розподілу передбачається найбільш ефективне використання земельної ділянки і одержання найбільшого ефекту економічного, соціального чи екологічного. Розглядаючи земельну ділянку з економічного погляду визначається ступінь її корисності для певної господарської діяльності, яка виражається її цінністю для виробничого процесу у вартісних показниках і виступає критерієм формування ціни пропозиції на ринку ресурсів.

Яскравим прикладом є паювання земель у ході проведення земельної реформи. На землях сільськогосподарського призначення відбувався розподіл земель між працюючими колгоспами та радгоспами, тобто ділили землю не за площею, а за вартістю. Спочатку розраховували вартість земельної частки паю, а потім виділяли її в натуральних показниках на місцевості. Соціальна ознака розподілу земельних часток (паїв) полягає у формуванні прошарку власників і одержанні ними орендної плати. З екологічного погляду розподіл має на меті не завжди одержання прибутку. Екологічні заходи передбачають або виведення малопродуктивних земель з обороту, або залуження чи заліснення, будівництво гідротехнічних споруд тощо, і це потребує капіталовкладень, які можуть не повернутися прибутком, але відбудеться певний екологічний ефект, який збереже від змиття родючого шару ґрунту дотичні земельні ділянки і тим самим забезпечить їх дохідність на рівні не нижче або навіть більше існуючого. Таким чином, розподіл передбачає найбільш ефективне використання земельної ділянки відповідно до її корисних властивостей, які визначають її цінність, та виражається доходом, який можливо одержати від земельної ділянки.

Розподіл матеріальних благ (земельних ресурсів) між суб’єктами економічних відносин безпосередньо пов’язаний із теорією власності. Реалізуючи права власності на земельний ресурс, відбувається первинний розподіл. Для перерозподілу характерна передача земельних ресурсів від одних рук до інших на основі соціальних, економічних, землевпорядних механізмів (оподаткування, орендна плата, землеустрій та землевпорядкування, земельні відносини, конфіскація, кредитування, застава, права власності). Сутність функції розподілу та перерозподілу земель полягає у забезпеченні максимальної ефективності використання й охорони земель та інших природних ресурсів шляхом цілеспрямованої дії на них на основі свідомого використання діючих у ринкових умовах законів природи і суспільства [8, с. 10]. Тобто джерелом розподілу стає поділ праці, який характеризує якісну диференціацію трудової діяльності в суспільному розвитку і виокремлення різноманітних її видів. Для того щоб поділити труд,

необхідно відмежувати між виконавцями засоби та предмети праці й тільки в подальшому налагоджувати виробничий процес.

На нашу думку, доволі невиправданим є однобічне трактування поняття розподілу лише за критерієм територіального розміщення, яке проглядається у наукових працях А.М. Третяка, І.Г. Колганова [9, с. 27], де перерозподіл земель стає механізмом реорганізації землеволодінь (землекористувань) та формування земельних ділянок і заходом землеустрою, який застосовують для ліквідації недоліків існуючих землеволодінь і землекористувань (черезсмужжя, вклинення, вкраплення, далекоземелля тощо), надання земель для будівництва переробних та промислових підприємств, установлення (зміни) меж населених пунктів, розвитку дорожньо-транспортної інфраструктури. Аналогічної думки дотримується А.С. Попов [10, с. 34], який указує на введення нового заходу із землеустрою, а саме перерозподілу земель (земельних ділянок) як складової частини з консолідації земель, оскільки реалізує проектні заходи, незважаючи на фактичне використання земель і структуру власності в межах консолідованої території.

Одним із важливих важелів розподілу земель є критерій цільового призначення, який забезпечує їх правовий захист, раціональне використання та охорону. Конкретні методи використання землі і розміщення продуктивних сил можливо встановити лише за наявності чітко окресленої цілі використання і тим самим забезпечити раціональність. Цікаву думку висловлює П.Ф. Кулинич, відзначаючи те, що за представлення категорії земель як просторово-територіального утворення повинні додержуватися умови спільних меж і не перетинання між собою (одна категорія земель починається там, де закінчується інша); за представлення категорії земель правовим утворенням виникає можливість перетинання, тобто землі однієї категорії можуть перебувати у складі іншої й правовий режим однієї категорії може накладатися на землі іншої категорії [11, с. 25–26]. Цільове призначення забезпечує не тільки раціональне використання земель, а й наділяє її спеціальним правовим режимом, порушення якого обмежується низкою механізмів примусу та санкцій.

У ринковій економіці одним з основних інститутів є інститут власності, який спрямований на організацію управління обмеженими ресурсами на основі закріплення пучка прав на них у конкретного власника і заборони втручання у їх реалізацію інших осіб. Інститут власності утворюється інститутом приватної власності, який буває індивідуальної форми, сімейної форми, колективної (корпоративної) форми, та інститутом неприватної власності, який набуває державної форми, комунальної форми, кооперативної форми, колективної форми. Власність стає передумовою виникнення земельних відносин, які забезпечують господарські ознаки та прибутковість. Тому наступною формою характеристики поняття розподілу стає критерій власності. Ліквідація державної монополії земельної власності, відновлення приватної власності на землю та інші засоби виробництва зініціювали перерозподіл земель за формами власності [12, с. 38]. Передумовою розподілу земель за формами власності стало відродження інституту приватної власності на землю і проведення земельної реформи для створення прошарку землевласників.

Ринок земель несільськогосподарського призначення змусив науковців О.П. Жука та О.В. Шевченка пояснювати термін «розподіл» земель за критерієм їхньої цінності на ринку, який останні визначають як засіб перерозподілу земельних ділянок між власниками і користувачами шляхом економічних методів на основі конкурентного попиту та пропозиції, що забезпечує: купівлю-продаж, оренду, заставу тощо земельних ділянок або права на них; визначення вартості землі й визнання її капіталом і товаром; розподіл простору між конкуруючими варіантами використання земель та суб'єктами ринку [13, с. 64]. Аналогічної думки додержується А.М. Шворак, який основними методами перерозподілу земель сільськогосподарського призначення вважає зміну меж, купівлю-продаж, довгострокову оренду, обмін, об'єднання земель [14, с. 58]. Корисність земельної ділянки для потенційного покупця визначає її цінність на ринку і в подальшому формує ціну продажу, тим самим створюючи вторинний ринок та перерозподіляючи земельні ділянки між новими власниками.

Економічні інтереси індивідів забезпечуються економічними відносинами і розподілом земель. Максимальний прибуток від землі становить економічний інтерес підприємця, поряд із цим продаж власної робочої сили за найвищою ціною (зарплатою) є економічним інтересом найманого працівника. Вчений А.Г. Мартин уважає, що розподілу притаманний критерій дохідності, який полягає в одержанні прибутку від використання земельної ділянки, у чому реалізується економічний інтерес підприємця, й є не що інше, як спосіб задоволення його особистих потреб і потреб його виробничої діяльності. Одержання більш високої орендної плати – інтерес власника земельної ділянки сільськогосподарського призначення – також є способом задоволення потреб його самого і його родини [15, с. 10–11]. Водночас він указує на те, що прагнення землевласників та землекористувачів максимізувати свої прибутки викликає проблеми в охороні земель, а корпорації більше цікавляться прибутком, аніж інтересами сталого розвитку [15, с. 14]. Метою підприємницької діяльності є одержання максимального прибутку, тому для потенційного підприємця важливі показники якості

землі (сільське господарство), місцеположення та геологічні умови, наявність інфраструктури (промисловість, громадська та житлова забудова), природні лікувальні властивості (землі оздоровчого призначення) тощо, які впливають на формування доходу від земельної ділянки.

Ефективність розподілу – це стан національної земельної економіки, за якого земельні ресурси розподіляються з максимальним задоволенням потреб суспільства. Ефективність розподілу складається з трьох елементів: ефективності обміну, виробництва (технічна) та споживання (економічна). Ефективність обміну ґрунтується на принципі граничної корисності і полягає у тому, що зростання рівня задоволення потреб населення на основі обміну земельними ресурсами стає неможливим. Ефективність виробництва базується на принципі незамінності землі і визначається тим, що зростання обсягів виробництва неможливо досягти в процесі зміни масштабів виробництва або заміни одного чинника іншим. Ефективність споживання заснована на принципі попиту та пропозиції й означає, що з декількох варіантів комбінацій використання земельних ресурсів вибирається той, який відповідає найбільш повному забезпеченню потреб національної економіки. Розподіл земель є результатом управління земельними ресурсами. Удосконалення розподілу земель відбувається відповідно до перспектив розвитку економіки, поліпшення організації території й інших напрямів раціонального використання земель з урахуванням прогнозування, планування та раціонального використання, яке затверджується в подальшому на рівні містобудівної та проектної документації. Ці управлінські дії проводяться державою, але існують ринкові умови, відповідно до яких цільове та функціональне використання земельних ділянок зумовлюється їх дохідністю для землевласника та користувача. Генеральні плани населених пунктів визначають містобудівні регламенти з переважними, допустимими, супутніми видами використання земельних ділянок, але підприємець самостійно вирішує, під який вид забудови буде використовуватися земельна ділянка. Таким чином, поділ земель – це результат існуючого використання, а розподіл земель – це результат прийнятого управлінського рішення серед чисельності можливих варіантів використання земельної ділянки, який забезпечує їх найбільш ефективне використання й одержання максимального доходу з урахуванням наявних обмежень і обтяжень.

Термін «земля» використовується в галузі сільського господарства, в інших галузях національної економіки – «територія». Згідно із Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності», територія – частина земної поверхні з повітряним простором та розташованими під нею надрами у визначених межах (кордонах), що має певне географічне положення, природні та створені в результаті діяльності людей умови і ресурси. У нашому дослідженні у зміст поняття «розподіл» вкладається процес формування доходності. Тоді територіально-галузевий розподіл – це процес формування дохідності території в галузі національної економіки. Територіально-галузевий розподіл визначає частку кожної категорії земель за цільовим призначенням і розміщених на ній основних і додаткових галузей національної економіки в суспільному продукті, стимулює або гальмує виробничі процеси, формує структуру попиту на земельні ресурси та черговість задоволення потреб галузей економіки і населення в них, показує дохідність території в місцевих бюджетах. Виникає необхідність для встановлення рівнів територіально-галузевого розподілу за ланцюжком «земельний фонд (економіка) – категорії земель за цільовим призначенням (галузі) – земельний ресурс (галузі) – землекористування (галузеве підприємство) – земельна ділянка (вид економічного використання)».

У ринковій системі господарювання кінцевою метою будь-якого виду економічної діяльності всіх суб’єктів господарювання є отримання доходу (прибутку) як основного джерела інвестиційного та інноваційного розвитку виробництва [16, с. 57–62]. В Українському тлумачному словнику дохідність капіталу визначається як відношення річного прибутку, що приноситься капіталом, до величини самого капіталу. Однією з головних цілей земельної реформи стала максимізація вартості землі, але для цього необхідно зрозуміти механізм її ціноутворення. В умовах ринку земля стає звичайним активом для власника як нерухомість або акції. Логічно передбачити, що чим вища орендна плата за землю, тим більшою буде вартість активу. Доходимо висновку, що для встановлення високої вартості землі необхідно підвищувати орендну плату, збільшення якої можливо за розвитку відповідної галузі національної економіки (сільське господарство, промисловість, будівництво тощо) і підвищення дохідності галузевого підприємства.

На думку заслуженого економіста М. Табахарнюка, деякі галузі в Україні занадто монополізовані, а деякі досить конкурентні, але більшість із них в перспективі має можливості зростання як в обсязі, так і в капіталізації. Саме майбутні інвестиції є запорукою їхнього розвитку та зростання. Проте він указує, що зараз найкращий час інвестувати в Україну, підтвердженням цього є дохідність інвестицій. Рентабельність за EBiTDA в агропроектах у 2016 р. становила до 45%. Зараз відбувається зниження капіталізації і цін на активи, тому це найбільш вигідний час для входження в бізнес та купівлі активів. У майбутньому це гарантує ріст капіталізації проекту та його високу дохідність

[17, с. 1]. Підтримуємо думку професора П.С. Березівського, який указує, що критерій дохідності сільськогосподарського виробництва можна виразити за допомогою формули: максимум продукції за мінімуму виробничих витрат [18, с. 22–23]. Вчені М.К. Пархомец та М.Л. Уніят указують на те, що основними напрямами підвищення дохідності сільськогосподарських підприємств є: зменшення рівня собівартості виробництва продукції; розвиток енергозабезпечення у сільськогосподарських галузях; зміна структури виробництва і продажу продукції в напрямі зростання попиту та цін на останню; поліпшення якості продукції та ін. Вони пропонують проводити моніторинг рівня дохідності та конкурентоспроможності основних галузей сільського господарства у підприємствах на основі такого методичного підходу: проведення розрахунку коефіцієнта дохідності шляхом ділення ціни 1 ц продукції на її повну собівартість. Кращий результат буде у тих галузях і підприємствах, в яких на 1 грн повних витрат отримано більше чистого доходу [19, с. 247]. Звідси витікає, що підвищення дохідності підприємства у галузі національної економіки впливає на дохідність землі, залученої у цю галузь, із відповідним територіально-просторовим розміщенням. Вагомим чинником під час визначення вартості земельного капіталу стає ставка капіталізації, яка показує розмір щорічної дохідності землі для землевласника не тільки на внутрішньому, а й на світовому ринку. Економічний стан країни впливає на вартість земельних ресурсів, що в глобальній економіці показує неадекватну цінність земельного ресурсу. У розвинутій країні з низькою депозитною ставкою вартість землі буде вища, ніж в країні з високою депозитною ставкою за нестабільної й слаборозвинутої економіки. Доходимо висновку, що менші ставки капіталізації встановлюються у вищих за економічним розвитком державах і зумовлюють низьку дохідність землі, а термін окупності орендною платою більший (відношення вартості до орендної плати = мультиплікатор оренди).

В умовах децентралізації влади перед органами місцевого самоврядування постає проблема управління дохідністю територій, які наповнюють місцеві бюджети, виходячи з економічної доцільності управлінських рішень. Рентний дохід відповідної категорії земель слугує базою для обчислення нормативної грошової оцінки, на основі якої встановлюються розміри ставок орендної плати та земельного податку. Якщо в межах об’єднаної територіальної громади є рекреаційні об’єкти, то галузь туризму стає для неї головним джерелом доходу, яке забезпечить високу дохідність території і наповнення місцевого бюджету. Крім того, значну частину місцевого бюджету можуть поповнювати кошти від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення.

Відповідно до концепції соціально орієнтованої ринкової економіки регуляторну роль у розподілі земельних ресурсів має виконувати ціна. Ціна на земельні ділянки залежить від багатьох чинників, а саме від місця населеного пункту в системі виробництва і розселення, статусу, входження до приміської зони. У сучасному управлінні земельними ресурсами новітнім спрямуванням і проблемним питанням залишається капіталізація земельних ресурсів в умовах їх залучення та використання у галузях національної економіки, володіння та розпорядження ними у приватному секторі, охороні та відтворенні в національному масштабі. В економічній науці відсутній інтегральний підхід до капіталізації земельних ресурсів відповідно до територіально-галузевого розподілу, який передбачає бізнес-процес формування дохідності землі у синергії галузі і території. Нові пріоритети змістовного навантаження капіталізації «синергії території + галузі» полягають для галузевого використання – у рівні господарського використання земельних ресурсів і галузевих доходів на одиницю їхньої площі або нормативної грошової оцінки; для реалізації права власності – у визначенні чистого операційного доходу до ринкової вартості земельного ресурсу конкретної галузі; для збереження земельних ресурсів – у капіталізації витрат на їх відновлення й охорону або у грошовому виразі екологічних ефектів від їх існування та збереження. Інтегральний підхід до капіталізації територіально-галузевого розподілу земельних ресурсів заснований на тріаді напрямів управління земельними ресурсами і відображається у земельній економіці, у тому числі через національну земельну економіку та економіку управління земельними ресурсами.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз доводить, що в сучасній ринковій економіці капіталізація земельних ресурсів передбачає перетворення земельного капіталу на інші види капіталу (фінансовий, виробничий, торговий). В інституціональній системі господарювання земельний ресурс набуває вартості для учасників економічного процесу і стає джерелом похідного капіталу. Фрактальна оцінка земельного капіталу ґрунтується на територіально-галузевому розподілі ренти з урахуванням територіального і функціонального господарювання та земельно-ресурсного багатства національної економіки. Водночас невирішеним питанням залишається утворення рентних доходів від синергії території і галузі, що необхідно розглянути в подальших дослідженнях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва : Луч, 2016. 256 с.

2. Кларк Д.Б. Распределение богатства. Москва : Гелиос АРВ, 2000. 236 с.

3. Билимович А.Д. Социальная теория распределения. *Университетские известия*. Киев : тип. Имп. ун-та Св. Владимира, 1916. 55 с.

4. Туган-Барановский М.И. Социальная теория распределения. Москва : Наука, 1997. 573 с.

5. Струве П.Б. К критике некоторых основных проблем и положений политической экономии. Москва : Россия, 1916. 108 с.

6. Дмитриев В.К. Заработная плата как проблема распределения. Санкт-Петербург, 1911. 56 с.

7. Лебеденко О.В. Принципи раціонального використання земельних ресурсів. *Агросвіт*. 2010. № 6. С. 10–13. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2010 _6_3 (дата звернення: 10.06.2019).

8. Лобунько А.В. Методологічні основи розподілу та перерозподілу земель за цільовим призначенням. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2016. № 3. С. 27–33. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2016_3_6 (дата звернення: 10.06.2019).

9. Третяк А.М., Колганова І.Г. Розвиток видів та форм землеустрою в Україні як інструментів удосконалення планування землекористування. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель.* 2016. № 1–2. С. 26–31. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2016_1-2_5 (дата звернення: 10.06.2019).

10. Попов А.С. Перерозподіл земель в умовах консолідації: адміністративний і технічний аспекти. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences.* 2018. VI(26). I. 156. URL : https://www.researchgate.net/publication/322337036_ (дата звернення: 10.06.2019).

11. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні : монографія. Київ : Логос, 2011. 688 с.

12. Зось-Кіор М.В. Удосконалення системи управління земельними ресурсами аграрних підприємств в умовах глобалізації : монографія. Полтава : ПолтНТУ, 2015. 334 с.

13. Жук О.П., Шевченко О.В. Теоретичні основи формування ринку земельних ділянок та його інфраструктури. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель.* 2013. № 1–3. С. 61–68.

14. Шворак А.М. Консолідація земель сільськогосподарського призначення : дис. … д-ра екон. наук : 08.00.06 ; НУБіП. Київ, 2016. 438 с.

15. Матрин А.Г. Регулювання ринку земель в Україні : монографія. Київ : Аграр Медіа Груп, 2011. 254 с.

16. Дієсперов В.С. Рентабельність і дохідність. *Економіка АПК*. 2008. № 6. С. 57–62.

17. Табахарнюк М. Время инвестировать в Украину. Как обойти риски? Экономическая правда. URL : https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2017/03/31/623300/ (дата звернення: 10.06.2019).

18. Березівський П.С. Ефективність виробництва і формування ринку продуктів скотарства у Карпатському регіоні. Львів : Українські технології, 1998. 254 с.

19. Пархомец М.К., Уніят М.Л. Аналіз дохідності основних галузей аграрних підприємств та напрямки її підвищення у західних областях України. *Науково-інформаційний вісник. Економіка*. 2015. № 11. С. 246–258.

REFERENCES:

1. Smit A. (2016) Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatstva narodov: [Study on the nature and causes of the wealth of nations]. Luch, 2016, pp. 256. (in Russian)

2. Klark D.B. (2000) Raspredeleniye bogatstva: [The distribution of wealth]. Moskva: Gelios ARV, 2000. pp. 236. (in Russian)

3. Bilimovich A.D. (1916) Sotsial'naya teoriya raspredeleniya: [Social distribution theory]. Universitetskiye izvestiya. Kiyev : tip. Imp. un-ta Sv. Vladimira, 1916. pp. 55. (in Russian)

4. Tugan-Baranovskiy M.I. (1997) Sotsial'naya teoriya raspredeleniya: [Social distribution theory]. M.: Nauka, 1997. pp. 573. (in Russian)

5. Struve P.B. (1916) K kritike nekotorykh osnovnykh problem i polozheniy politicheskoy ekonomii: [To criticism of some of the main problems and the provisions of political economy]. Moskva: Rossiya, 1916. pp. 108. (in Russian)

6. Dmitriyev V.K. (1911) Zarabotnaya plata kak problema raspredeleniya: [Salary as a distribution problem]. SPb., 1911. pp. 56. (in Russian)

7. Lebedenko O.V. (2010) Principles of the rational development of land resources: [Principles of the rational development of land resources]. Agrosweet 2010. № 6. pp. 10-13. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2010_6_3 (accessed 10 June 2019). (in Ukrainian)

8. Lobunko A.V. (2016) Methodology of the basis of rozpod_lu and pererozod_polu land for the main zariznachennyam: [Methodological bases of distribution and redistribution of land by purpose]. Land management, cadastre and monitoring of land. 2016. No. 3. pp. 27-33. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2016_3_6 (accessed 10 June 2019). (in Ukrainian)

9. Tretyak A.M., Kolganova I.G. (2016) Rozvitok vidov forms that land management in Ukraine, as instructors agree to plan the land activities: [Development of types and forms of land management in Ukraine as tools for improving land use planning]. Land management, cadastre and land monitoring. 2016. № 1-2. pp. 26-31. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2016_1-2_5 (accessed 10 June 2019). (in Ukrainian)

10. Popov A.S. (2018) Pererozpodil lands in the minds of the consolidation: administrative and technical aspects: [Redistribution of land under consolidation: administrative and technical aspects]. Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences, VI (26), 2018. pp. 156. Available at: https://www.researchgate.net/publication/322337036 (accessed 10 June 2019). (in Ukrainian)

11. Kulinich P.F. (2011) Legal problems and protection of the lands of the Baltic States with Ukraine: monograph: [Legal problems of protection and use of agricultural land in Ukraine]. C: Logos, 2011. pp. 688. (in Ukrainian)

12. Zos-Kior M.V. (2015) Adaptation of the land resources management system of the agricultural enterprises in the minds of globalization: monographs: [Improvement of the land resources management system of agrarian enterprises in the conditions

of globalization]. Poltava: PoltNTU, 2015. pp. 334. (in Ukrainian)

13. Zhuk O.P., Shevchenko O.V. (2013) Theoretical foundations of the market of land dilyanok that yogonnogo infrastructures: [Theoretical foundations of market formation of land plots and its infrastructure]. Land management, cadastre and monitoring of lands. № 1–3. 2013. pp. 61-68. (in Ukrainian)

14. Shvorak A.M. (2016) Consolidation of land with the following attribution: [Consolidation of agricultural land]. dis … dr. econom Sciences 08.00.06 / NUBiP. Kyiv, 2016. pp. 438. (in Ukrainian)

15. Matryn A.H. (2011) Rehulyuvannya rynku zemel' v Ukrayini: [Regulation of land market in Ukraine]. monohrafiya. K. Ahrar Media Hrup, 2011. pp. 254. (in Ukrainian)

16. Diyesperov V. S. (2008) Rentabel'nist' i dokhidnist': [Profitability and profitability]. Ekonomika APK. 2008. № 6. pp. 57-62. (in Ukrainian)

17. Tabakharnyuk M. (2016) Vremya ynvestyrovat' v Ukraynu. Kak oboyty rysky? [Time to invest in Ukraine]. Ékonomycheskaya pravda. Available at: https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2017/03/31/623300/ (accessed 10 June 2019). (in Russian)

18. Berezivs'kyy P.S. (1998) Efektyvnist' vyrobnytstva i formuvannya rynku produktiv skotarstva u Karpat·s'komu rehioni: [Efficiency of production and formation of the market of cattle breeding products in the Carpathian region]. L'viv: Ukrayins'ki tekhnolohiyi, 1998. pp. 254. (in Ukrainian)

19. Parkhomets M.K., Uniyat M.L. (2015) Analiz dokhidnosti osnovnykh haluzey ahrarnykh pidpryyemstv ta napryamky yiyi pidvyshchennya u zakhidnykh oblastyakh Ukrayiny: [Analysis of profitability of the main branches of agrarian enterprises and directions of its increase in the western regions of Ukraine]. Naukovo-informatsiynyy visnyk. Ekonomika. № 11. 2015. pp. 246-258. (in Ukrainian)

Garazha Yelena
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Land Management and Cadastre
Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchayev

REFRAMING THE DISTRIBUTION THEORY IN THE LAND ECONOMY

In the scientific community of researchers, the distribution of land has developed the situation that, based on the results of scientific research, the selected conceptual and categorical bases of the separation theory have not been achieved in the context of land management, and the main periods do not always correlate with each other and cause conceptual contradictions. In economic theory, the theory of resource allocation is traditionally associated with three factors of production, firms' demand for factors is associated with the marginal product of these factors, and supply is created on the basis of expected marginal revenues. The elasticity of demand for a particular factor depends on the degree of interchangeability and complementarity of the selected production technology. Inefficient distribution of resources and imperfection of competition in the markets eliminate the main problem in the theory of distribution based on imperfections and market failures, for the elimination of which there is a need for government intervention in the economy. For the successful solution of a particular issue, it will direct research to the theory of land management in the theory of land resources reframing, based on the economic and social foundations of the relationship between territory and industry in economic systems. The analysis shows that in a modern market economy, the capitalization of land resources implies the transformation of land capital into other types of capital (financial, industrial, commercial). In the institutional system of management, land resources acquire value for participants in the economic process and become a source of derivative capital. The fractal assessment of land capital is based on the territorial and sectoral distribution of rent, taking into account the territorial and functional management and the land and resource wealth of the national economy. At the same time, the unresolved issue is the formation of rental revenues from the synergy of territory and industry. In the conditions of decentralization of power, local self-government bodies are faced with the problem of managing the profitability of territories that fill local budgets, based on the economic feasibility of management decisions. The rental income of the relevant category of land serves as the basis for calculating the normative monetary valuation, on the basis of which the sizes of rent rates and land tax are established. If within the united territorial community there are recreational facilities, the tourism industry becomes for it the main source of income, which will ensure high profitability of the territory and filling the local budget. In addition, a significant part of the local budget can replenish funds from the sale of non-agricultural land. The purpose of entrepreneurial activity is to obtain maximum profit, therefore, for the potential entrepreneur, important indicators of land quality (agriculture), location and geological conditions, availability of infrastructure (industry, public and residential construction), natural healing properties (land of sanitary purposes), etc., that affect on the formation of income from land.

ШЛЯХИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО СЕГМЕНТУ МОРЕГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ

WAYS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF TOURIST AND RECREATIONAL SEGMENT MARITIME ECONOMY

УДК 338.242
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-10

Горбаченко С.А.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
та інновацій
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

У статті розглянуто теоретичні питання функціонування туристично-рекреаційної сфери в межах морегосподарського комплексу України. Охарактеризовано та визначено сутність таких понять, як «морегосподарський комплекс», «туризм», «рекреація». Визначено умови, за яких морський туризм та рекреація можуть здійснювати позитивний вплив на морське господарство та національну економіку в цілому. Проведено сегментацію туристично-рекреаційної діяльності в Україні. Окремо проаналізовано такі сегменти, як морська рекреація, круїзний туризм, яхтовий туризм. Визначено потенціал та перспективи щодо подальшого розвитку кожного із сегментів співпраці з іншими державами Чорноморського регіону для спільного розвитку круїзного судноплавства. У контексті розвитку круїзного туризму вказано на можливість повного або часткового перепрофілювання та перебудови портів під туристичні потреби. Сформульовано пропозиції щодо державної підтримки туристично-рекреаційної сфери.

Ключові слова: *морегосподарський комплекс, морський туризм, морська рекреація, круїзний туризм, яхтовий туризм.*

В статье рассмотрены теоретические вопросы касаемо функционирования туристическо-рекреационной сферы в рамках морехозяйственного комплекса Украины. Охарактеризована сущность таких понятий, как «морехозяйственный комплекс», «морской туризм», «морская рекреация». Определены условия, при которых морской туризм и рекреация могут осуществлять позитивное влияние на морское хозяйство и национальную экономику в целом. Проведена сегментация туристическо-рекреационной деятельности в Украине. Отдельно проведен анализ таких сегментов, как морская рекреация, круизный туризм, яхтенный туризм. Определены потенциал и перспективы дальнейшего развития каждого сегмента. В контексте развития круизного туризма указано на возможность полного или частичного перепрофилирования или перестройки портов под туристические потребности. Сформулированы предложения по государственной поддержке туристическо-рекреационной сферы.

Ключевые слова: *морехозяйственный комплекс, морской туризм, морская рекреация, круизный туризм, яхтенный туризм.*

The article deals with theoretical issues concerning the functioning of the tourist and recreational sphere within the limits of the sea-economic complex of Ukraine. It is proved that in the last decades the sphere of tourism and recreation has become one of the most profitable and developed branches of the world economy. Among the factors that are the natural foundation for the development of the maritime complex, Ukraine can firstly identify the extremely favorable geographical location, favorable climatic conditions, the length of the sea borders and the presence of unique coastal landscapes. All of them are in one way or another connected with tourist-recreational activity. The conditions under which maritime tourism and recreation can have a positive impact on the national economy are determined. After all, with its own tourist and recreational potential, Ukraine has every opportunity to become one of the leaders on the Black Sea coast. Segmentation of tourist and recreational activity in Ukraine has been carried out. Separately analyzed such segments as sea recreation, cruise tourism, yacht tourism. For example, the prospects for further development of each segment are determined. The most important element in the structure of maritime tourism are cruises. Increasing demand for sea cruises is one of the leading trends in the global tourism market. However, the cruise potential of Ukrainian ports is almost not used. Moreover, in Ukraine, this segment did not even create a world market competitive tourist product that is able to satisfy the tourist needs of Ukraine and foreign citizens as much as possible. Proposals on state support of tourism and recreation sphere are formulated. In particular, the implementation of sectoral programs at the state and municipal levels concerning the problems and prospects of the Ukrainian tourism industry, including maritime tourism. The influence of expansion of international connections for promotion of innovative tourism products against the background of involvement in the world information space under the conditions of use of foreign experience is determined.

Key words: *seafaring complex, sea tourism, sea recreation, cruise tourism, yacht tourism.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі сталий розвиток морегосподарського комплексу України є можливим лише за реалізації економічних, соціальних, геополітичних пріоритетів держави з одночасним упровадженням концепції гармонійного розвитку всіх напрямів морської господарської діяльності. Серед означених напрямів важливе місце займає рекреаційна та туристична діяльність.

Як свідчить досвід окремих морських держав, туризм та рекреація є не тільки самостійною високорентабельною сферою економіки та стабільним джерелом валютних надходжень, а й стимулюють розвиток міської інфраструктури, сприяють діяльності підприємств сфери послуг, створюють нові робочі місця. Найбільшої ефективності при цьому можна досягти за умов використання не тільки безпосередньо морського складника, а й усього спектру природно-кліматичних та історико-культурних чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням функціонування та розвитку морегосподарського комплексу України присвячено значну кількість наукових праць, зокрема К.С. Труніна, М.В. Волосюк, Л.Ю. Вдовиченко, В.О. Котлубая. Водночас проблеми функціонування туристично-рекреаційного сегменту є сферою наукових інтересів Н.М. Вдовенко, І.Г. Богатюк, Г.М. Сільванської, О.В. Садченко. Відображаються окремі аспекти рекреаційної та туристичної діяльності й у Морській доктрині України. Проте все ще залишаються невирішеними деякі питання щодо інтеграції окремих напрямів туристичної та рекреаційної діяльності

приморських територій у загальну концепцію розвитку морегосподарського комплексу.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз наявних проблем та визначення перспектив розвитку основних складників туристичного-рекреаційного сегменту морегосподарського комплексу України (зокрема, морської рекреації, круїзного та яхтового туризму), у тому числі й за рахунок упровадження інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальною рисою усіх видів морської діяльності є зв'язок, прямий чи опосередкований, з морським середовищем, морським простором та морськими ресурсами. Інакше кажучи, щоб уважатися морською, галузь економіки повинна або безпосередньо залежати від морських ресурсів (портове господарство, видобуток корисних копалин на шельфі), або мати певний морський сегмент (транспорт, туризм).

Морегосподарський комплекс України виступає як сукупність галузей, які беруть участь у переробці ресурсів Чорного й Азовського морів, Світового океану та галузей, які забезпечують їхню діяльність [1, с. 121].

Отже, з погляду функціональної структури морегосподарський комплекс можна поділити на дві підсистеми: «морську» економіку, що безпосередньо пов'язана з морською діяльністю, включаючи її морські та прибережні види (морський транспорт, рибальство, добуток морських мінеральних ресурсів, морські круїзи та суднобудування), та «прибережну» економіку, яка пов'язана з розвитком приморських територій, що забезпечують доступ до отримання вигід від морської діяльності [2, с. 19].

На практиці до морегосподарського комплексу України належать морський вантажний та пасажирський транспорт, морські порти, суднобудівна та судноремонтна промисловість, морська геологія та видобуток ресурсів на шельфі, рибна промисловість, морський туризм та рекреація, а також деякі допоміжні галузі.

Серед чинників, що є природним фундаментом для розвитку морегосподарського комплексу Україні, можна, насамперед, виокремити надзвичайно вигідне географічне розташування, сприятливі кліматичні умови, довжину морських кордонів та наявність унікальних прибережних ландшафтів. Усі вони так чи інакше пов'язані з туристично-рекреаційною діяльністю.

Важливість туристично-рекреаційного сегменту для розвитку морегосподарського комплексу України підтверджує Морська доктрина, де, зокрема, зазначається, що формування конкурентоспроможного ринку туристичних і рекреаційно-оздоровчих послуг приморських регіонів, його інтеграція з іншими видами морегосподарської діяльності є пріоритетним напрямом діяльності органів місцевого самоврядування та місцевих держадміністрацій [3].

Україна займає одне з провідних місць в Європі щодо наявності унікальних приморських рекреаційно-туристичних ресурсів. Це, насамперед, берегова лінія у 1 640 км (40% від загальної протяжності берегової лінії Чорного моря), м'який, помірно континентальний і субтропічний клімат (120–140 сонячних днів на рік, середня температура в червні-серпні – 22–23°С, температура морської води влітку – 18–23°С) [4, с. 205].

Тобто в України є всі необхідні передумови для розвитку рекреаційно-туристичної індустрії: природні умови, історико-культурні, матеріальні та трудові ресурси. Слід зазначити, що деякі інші країни (Туреччина, Греція, Хорватія), що володіють аналогічними природними умовами, своєчасно зорієнтувалися у тенденціях запитів туристів, що відпочивають на, під або у воді, та інвестували відповідні фінансові кошти у цю сферу бізнесу і сьогодні отримують величезні доходи як у цій сфері, так і в супутніх: готельній, торговій, будівельній, транспортній тощо [5, с. 212].

Головною метою функціонування туристсько-рекреаційного сегменту в межах морегосподарського комплексу є соціально-економічний розвиток приморських територій за допомогою впорядкування та забезпечення комплексного розвитку туристично-рекреаційної галузі.

Важливим є визначення співвідношення понять «туризм» і «рекреація». Зокрема, згідно із Законом України «Про туризм», під туризмом слід розуміти тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає [6].

Що стосується рекреації, то Положення «Про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» визначає її як відновлення за межами постійного місця проживання у визначених згідно із законодавством місцях природно-заповідних територій та об'єктів розумових, духовних і фізичних сил людини, що здійснюється шляхом загальнооздоровчого, культурно-пізнавального відпочинку, туризму тощо [7].

Таким чином, поняття «туризм» і «рекреація» дещо відрізняються, адже якщо рекреація включає короткочасну активність, то для туризму характерна певна зміна звичної обстановки та способу життя.

Для визначення конкретного механізму регулювання розвитку туристично-рекреаційної сфери морегосподарського комплексу слід виділити її основні особливості. Насамперед, це високий рівень глобалізації туристичного ринку, що значною мірою формує залежність розвитку національного та регіональних туристичних ринків від загальносвітових тенденцій. Окрім того, у межах глобальної індустрії туризму та рекреації турис-

тичні продукти створюються у своїй більшості та прив'язуються до конкретної території, де вони реалізуються, шляхом поєднаннях різноманітних товарів і послуг, що надаються клієнтам. І, нарешті, спостерігається нерівномірність потреб у капітальних інвестиціях, адже деякі види туризму вимагають затратної і високоорганізованої туристичної інфраструктури, високого рівня якості послуг, інші можуть розвиватися в умовах практично повної їх відсутності [8].

Вітчизняна морська рекреація складається, насамперед, із мережі санаторно-курортних та оздоровчих закладів. На перший погляд можна говорити про достатньо ефективне функціонування означеної сфери. Зокрема, у результаті поступового розвитку міжнародного співробітництва щороку зростає кількість іноземних відпочиваючих. Паралельно із цим робляться певні кроки для збільшення обсягів внутрішнього туризму. Швидкими темпами протягом останніх років у країні здійснюється будівництво прибережних туристично-рекреаційних об'єктів європейського рівня (кемпінгів, міні-готелів, баз відпочинку, пансіонатів тощо). У кінцевому підсумку підвищується економічна ефективність функціонування закладів морської рекреації [9].

Проте реалізацію наявного рекреаційного потенціалу стримує низка чинників:

– неефективне використання лікувально-оздоровчої бази;

– висока залежність від сезону;

– недостатньо ефективне використання маркетингових заходів для просування лікувальних та оздоровчих послуг;

– застарілість матеріально-технічної бази рекреаційних установ;

– низька порівняно зі світовими стандартами якість послуг.

Велике значення для використання природних ресурсів у сфері рекреації має діяльність місцевих органів управління, громадських і приватних організацій, які розробляють і реалізують програми розвитку конкретних територій для підвищення ефективності розвитку рекреації і туризму. Їх співпраця з департаментами та управліннями з природних ресурсів і екології забезпечить комплексність дій збалансованого природокористування. При цьому основними організаційними формами освоєння і використання природних рекреаційно-туристичних ресурсів в умовах ринку повинні стати кластери, рекреаційно-туристичні парки, рекреаційні туристичні компанії [10, с. 177].

Морський туризм можна розглядати як багатофункціональну туристичну діяльність зі значним впливом морської компоненти. Найчастіше базовими видами морського туризму вважають круїзний, яхтовий та пляжний туризм. Також до означеного сегменту входять дайвінг, серфінг, каякінг та інші види, перелік яких постійно доповнюється.

Найвагомішим елементом у структурі морського туризму є круїзи. Морська доктрина України визначає круїзне мореплавство як туризм із використанням спеціалізованих суден із проживанням, харчуванням, спеціальним обслуговуванням туристів на борту судна, а також екскурсійним обслуговуванням на березі [3].

Підвищення попиту на морські круїзні подорожі є одним із провідних трендів світового ринку туризму. Нині у світі налічується понад 150 морських круїзних компаній. Сучасні круїзні лайнери забезпечують комфортабельне проживання, якісне харчування, організоване дозвілля. Вони обладнані басейнами, спортивними майданчиками, полями для гольфу, ресторанами, кінозалами, музичними салонами, приміщеннями для дискотек, вертолітними майданчиками та іншими приміщеннями, спорудами для різноманітного і комфортабельного відпочинку [11, с. 58].

У межах морегосподарського комплексу круїзний туризм характеризується підвищеними показниками прибутковості. За розрахунками туроператорів, кожний круїзний турист під час транзитного заходу судна в порт у середньому витрачає за 10 годин перебування в місті щонайменше 50–100 дол. США.

Проте круїзний потенціал українських портів майже не використовується. Більше того, в Україні у цьому сегменті навіть не створено конкурентоспроможний на світовому ринку туристичний продукт, що здатний максимально задовольнити туристичні потреби населення України та іноземних громадян.

Означену ситуацію можна пояснити, по-перше, втратою країною власного пасажирського флоту, по-друге, різким зменшенням заходів круїзних лайнерів у вітчизняні порти, по-третє, майже повним припиненням чорноморських круїзів унаслідок геополітичних проблем у регіоні.

Отже, вкрай необхідно зробити певні кроки для відновлення зовнішнього круїзного потенціалу і збільшення кількості іноземних суднозаходів, адже станом на 2018 р. у структурі європейського круїзного ринку на частку портів Чорного моря припадало менше ніж 5%, тоді як частка Західного Середземномор'я становила понад 45%, а Східного – майже 35%.

Головною причиною недостатньої популярності круїзів Чорним морем є слабке знайомство круїзних операторів з особливостями регіону, історичними та культурними пам'ятками, а також ті ж самі геополітичні побоювання. Крім того, щоб виокремитися в самостійний напрям морського круїзного туризму, чорноморські порти повинні мати інфраструктуру, яка здатна обслуговувати судна завдовжки понад 300 м. Нині таку інфраструктуру мають лише Одеса та Констанца. Водночас

у межах України лише Одеський морський порт здатний приймати до п'яти лайнерів одночасно, тобто його пропускна спроможність сягає 4 млн. пасажирів на рік. Є перспективи для збільшення пасажиропотоку і в інших портах, зокрема в Усть-Дунайську.

З іншого боку, необхідна максимальна реалізація внутрішнього круїзного потенціалу. У цьому контексті можна виділити такі напрями:

– розроблення власних круїзних маршрутів, зокрема з використанням внутрішніх водних шляхів на кшталт «Дунай – Чорне море» та «Дніпро – Чорне море»;

– налагодження співпраці з іншими державами Чорноморського регіону для спільного розвитку круїзного судноплавства;

– реалізація інфраструктурних проектів;

– забезпечення активної рекламної та інформаційної підтримки, просування власного туристичного продукту на міжнародному рівні;

– підтримка вітчизняних туроператорів, що працюють у сфері круїзного туризму;

– створення умов для власного виробництва круїзних суден.

Для залучення круїзного туризму також слід звернути увагу на можливості повного або часткового перепрофілювання та перебудови портів. У світі вже є гарні приклади поступової перебудови території портів у туристичні об'єкти, а також поєднання портової діяльності з комерційним та житловим будівництвом на припортових територіях. Зокрема, у гавані Барселони функціонують круїзний термінал, причали для яхт, судноремонтна верф. На території старого порту Port Vell реалізовано кілька функціональних проектів, проводяться культурно-масові заходи, фестивалі, працюють ресторани, сувенірні лавки тощо. Це забезпечує місту щорічно понад 16 млн. туристів.

У Кейптауні гавань V&A Waterfront є також важливим туристичним об'єктом, який відвідує понад 23 млн. людей за рік. Частина її передана під житлове та комерційне будівництво, проте постійно працює паромний термінал.

В Осло, згідно з проектом Fjord City, у місті залишилася інфраструктура для приймання пасажирських, рибальських та парусних суден, а промислові потужності винесено за межі міста. Замість них побудовано набережну з офісними та торговельними центрами.

Подібні проекти можна здійснити й в Україні. Зокрема, для туристичних проектів ідеально підходить Одеський порт. По-перше, він ідеально розташований поруч з історичним центром міста та основними пам'ятками архітектури та мистецтва. По-друге, як зазначалося вище, він має найвищу пропускну спроможність. По-третє, на території порту знаходиться непрацюючий уже понад вісім років готель «Одеса». По-четверте, в Одесі розвинута ресторанна сфера та налагоджена розважальна інфраструктура для туристів.

Слід зазначити, що недавнього часу морський туризм в Україні взагалі асоціювався винятково з круїзним сегментом. Водночас у розвинутих країнах поряд із круїзним активно розвивається й яхтовий туризм. Уже декілька років він є не прерогативою професійних яхтсменів та бізнес-еліти, а масовим туристичним напрямом. Серед країн-лідерів у сегменті яхтового туризму можна відзначити Францію, Італію, Грецію, Хорватію.

В Україні є сприятливі природні та кліматичні передумови для розвитку яхтового туризму. До цього слід додати історичні успіхи країни у вітрильному спорті і наявність навчальної бази для яхтсменів.

Розвиток яхтового туризму в Україні є можливим за умов:

– наявності достатньої кількості безпечних маршрутів;

– підвищення кількості та якості спеціально обладнаних стоянок для яхт або марин;

– появи підприємств, що спеціалізуються на організації яхтового відпочинку;

– удосконалення допоміжної інфраструктури.

Проте країні не вистачає інфраструктурних об'єктів, таких як яхтові марини і стоянки, заправні станції, ремонтні бази, яхтового флоту, кадрового забезпечення та інформаційної підтримки.

Висновки з проведеного дослідження. З огляду на наявний потенціал вітчизняного морського господарства, морський туризм та рекреація мають сьогодні непогані перспективи, які ґрунтуються, насамперед, на таких чинниках, як сприятливі кліматичні умови, наявність різноманітних ландшафтів узбережжя, джерел мінеральних вод та грязей, оздоровчої інфраструктури, вдале розташування курортів, помірні ціни, розвинена сфера розважальних послуг. Проте морський туризм поки що перебуває у стадії перманентної кризи, з огляду, насамперед, на зовнішні чинники, а морська рекреація знаходиться у режимі інерційного функціонування без істотних змін у динаміці та структурі відпочиваючих.

Отже, з огляду на мінливе конкурентне середовище, суб'єктам господарювання потрібно постійно впроваджувати інноваційні рішення щодо освоєння нових напрямів туристичної діяльності (наприклад, рафтінг або каякінг), удосконалення маркетингових підходів до залучення туристів, інформаційних трансформацій тощо. Також для подальшого розвитку туристичного-рекреаційного сегменту морегосподарського комплексу України важливу роль відіграватиме реалізація на державному та муніципальному рівнях галузевих програм, що стосуються проблем та перспектив розвитку туристичної індустрії України, у тому числі морського туризму.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Трунін К.С. Структурування морегосподарського комплексу України. *Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування.* 2014. № 1. С. 120–125.

2. Волосюк М.В., Вдовиченко Л.Ю. Функціональна структура морегосподарського комплексу України. *Бізнес Інформ*. 2016. № 2. С. 14–20.

3. Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF (дата звернення: 21.07.2019).

4. Сільванська Г.М. Морський туризм як сукупність багатофункціональних діяльностей. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2017. № 4(234). С. 204–206.

5. Котлубай В.О. Розвиток морської туристичної індустрії. *Економіко-правовий розвиток сучасної України* : матер. III Всеукр. наук. конф. студ., аспір. та молодих учених, м. Одеса, 22-23 листопада 2013 р. Одеса, 2013. С. 211–214.

6. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР (з останніми змінами від 04.11.2018). URL : https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 17.07.2019).

7. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22 червня 2009 р. № 330. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09 (дата звернення: 17.07.2019).

8. Лендєл О.Д. Шляхи оптимізації управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу регіону. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/14671 (дата звернення: 03.07.2019).

9. Богатюк І.Г. Рекреаційні зони в Україні: стан та перспективи розвитку. URL : http://tourlib.net/statti_ukr/bogatjuk.htm (дата звернення: 03.07.2019).

10. Садченко О.В. Інноваційно-екологічне управління у рекреаційно-туристичному природокористуванні приморських регіонів України. *Економічні інновації.* 2016. № 62. С. 176–181.

11. Вдовенко Н.М., Павленко М.М. Стан та тенденції регулювання розвитку галузей морського господарства та круїзного туризму. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2018. № 3(15). С. 55–62.

REFERENCES:

1. Trunin, K.S. (2014). Strukturuvannia morehospodarskoho kompleksu Ukrainy [Structuring of the sea-economic complex of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu korablebuduvannia* [Collection of scientific works of the National University of Shipbuilding], 1, 120-125 (in Ukrainian).

2. Volosyuk, M. V., Vdovichenko, L. Yu. (2016). Funktsionalna struktura morehospodarskoho kompleksu Ukrainy [Functional structure of the sea complex of Ukraine]. *Biznes Inform* [Business Inform], 2, 14-20 (in Ukrainian).

3. Pro zatverdzhennia Morskoi doktryny Ukrainy na period do 2035 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 zhovtnia 2009 r. # 1307. [On Approval of the Marine Doctrine of Ukraine for the period up to 2035: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 7, 2009]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF> [in Ukrainian] (accessed 12 July 2019).

4. Silvanska, G. M. (2017). Morskyi turyzm yak sukupnist bahatofunktsionalnykh diialnostei. [Maritime tourism as a set of multifunctional activities]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia* [Bulletin of the Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University], 4, 204-206 (in Ukrainian).

5. Kotlubaj, V. O. (2013). Rozvytok morskoi turystychnoi industrii. [Development of the maritime tourism industry]. Ekonomiko-pravovyi rozvytok suchasnoi Ukrainy: mater. III Vseukr. nauk. konf. stud., aspir. ta molodykh vchenykh, m. Odesa, 22-23 lystopada 2013 r. Odesa [Economic and legal development of modern Ukraine: mother. III Allukr. sciences conf. studio, aspiration and young scientists, Odessa, November 22-23, 2013 Odessa], 211-214 (in Ukrainian).

6. Pro turyzm: Zakon Ukrainy vid 15 veresnia 1995 r. # 324/95-VR (z ostannimy zminamy vid 04.11.2018 r.) [On Tourism: Law of Ukraine dated September 15, 1995]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Available at: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80 (accessed 22 July 2019).

7. Polozhennia pro rekreatsiinu diialnist u mezhakh terytorii ta obiektiv pryrodno-zapovidnoho fondu Ukrainy: Nakaz Ministerstva okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha Ukrainy vid 22 chervnia 2009 r. # 330. [Regulations on recreational activities within the territories and objects of the nature reserve fund of Ukraine: Order of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine dated June 22, 2009] *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny.* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show / z0679-09 (accessed 19 July 2019).

8. Landel, O.D. Shliakhy optymizatsii upravlinnia rozvytkom turystychno-rekreatsiinoho kompleksu rehionu. [Ways of optimization of management of development of tourist-recreational complex of the region]. Available at: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/14671 (accessed 19 July 2019).

9. Bogatyuk, I.G. Rekreatsiini zony v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku. [Recreational zones in Ukraine: the state and prospects of development]. Available at: http://tourlib.net/statti_ukr/bogatjuk.htm (accessed 19 July 2019).

10. Sadchenko, O.V. (2016). Innovatsiino-ekolohichne upravlinnia u rekreatsiino-turystychnomu pryrodokorystuvanni prymorskykh rehioniv Ukrainy. [Innovative-ecological management in the recreational and tourist use of the seaside regions of Ukraine]. *Ekonomichni innovaciyi* [Economic innovation], 62, 176-181 (in Ukrainian).

11. Vdovenko N.M., Pavlenko, M.M. (2018). Stan ta tendentsii rehuliuvannia rozvytku haluzei morskoho hospodarstva ta kruiznoho turyzmu. [Status and trends of regulating the development of maritime industries and cruise tourism]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia.* [Problems and prospects of economy and management], 3, 55-62 (in Ukrainian).

Gorbachenko Stanislav
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
and Innovations Department
Odessa I.I. Mechnikov National University

WAYS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF TOURIST AND RECREATIONAL SEGMENT MARITIME ECONOMY

The purpose of the article. Among the factors that are the natural foundation for the development of the maritime complex, Ukraine can firstly identify the extremely favorable geographical location, favorable climatic conditions, the length of the sea borders and the presence of unique coastal landscapes. All of them are in one way or another connected with tourist-recreational activity.

Tourism and recreation are not only an independent, highly profitable sector of the economy and a stable source of foreign exchange earnings, but also stimulate the development of urban infrastructure, promote the activities of service enterprises and create new jobs. The aim of the study is to analyze the existing problems and determine the prospects for the development of the main components of the tourism and recreational segment of the Ukrainian seafarer's complex, including through the introduction of innovations.

Methodology. In the process of research, the following methods were used. Dialectical was used to study the state of objects in the process of their life. Synthesis was used to understand the relationship between the individual components of the research object. Horizontal and vertical analysis were used in the assessment of individual segments of the tourist and recreational segment of the seafaring complex, including sea recreation, cruise tourism, yachting tourism.

Results. Patriotic sea recreation consists primarily of a network of sanatorium and health resorts. Ukraine has all the necessary preconditions for the development of the recreational industry such as natural conditions, historical and cultural, material and labor resources. Implementation of existing marine recreational potential of Ukraine is hampered by inefficient use of the health-improving base, high dependence on the season, inadequate use of marketing measures to promote medical and health services, outdated material and technical base of recreational facilities, poor quality of services in comparison with world standards.

The most important element in the structure of maritime tourism are cruises. Increasing demand for sea cruises is one of the leading trends in the global tourism market. There are more than 150 sea cruise companies presently in the world. Within the maritime complex cruise tourism is characterized by increased profitability. However, the cruise potential of Ukrainian ports is almost not used. Moreover, in Ukraine, this segment did not even create a world market competitive tourist product that is able to satisfy the tourist needs of Ukraine and foreign citizens as much as possible.

The development of yachting tourism in Ukraine is possible under the such conditions as availability of sufficient number of safe routes, increase of the quantity and quality of specially equipped yachts or marinas, appearance of enterprises specializing in organization of yachting recreation, improvement of auxiliary infrastructure. However, the country lacks infrastructural facilities such as yachting marinas and parking lots, filling stations, repair yards, yacht fleet, personnel support and information support.

Practical implications. Given the changing competitive environment, business entities need to continuously implement innovative solutions for the development of new areas of tourism (rafting or kayaking), improving marketing approaches to attracting tourists, information transformations, etc. Also, for the further development of the tourist-recreational segment of the seafaring complex of Ukraine, an important role will be played by the implementation at sectoral programs at the state and municipal levels of problems and prospects for the development of the tourism industry of Ukraine, including sea tourism.

Value/originality. Given the potential of the domestic marine industry, sea tourism and recreation have good prospects today, which are based, first of all, on factors such as favorable climatic conditions, the presence of various coastal landscapes, sources of mineral waters and mud, health infrastructure, good location of resorts, moderate prices, the sphere of entertainment services is developed. However, marine tourism is still at a stage of permanent crisis, primarily due to external factors, and sea recreation is in inertial mode without significant changes in the dynamics and structure of holidaymakers. Therefore, subject to the implementation of the proposed measures, there is a possibility to increase the efficiency of the industry and, consequently, the entire maritime complex.

ІНДУСТРІАЛЬНІ ТА ПОСТІНДУСТРІАЛЬНІ ОЗНАКИ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

INDUSTRIAL AND POSTINDUSTRIAL SIGNS IN STRUCTURAL TRANSFORMATIONS OF NATIONAL ECONOMIC SYSTEMS

УДК 330.34:332.142
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-11

Дергалюк Б.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
і підприємництва
Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті визначено індустріальні та постіндустріальні ознаки структурних трансформацій національних економічних систем. З'ясовано, що поступова еволюція засобів та предметів праці, технологій обробки сировини та організації виробничого процесу сприяли послідовному відходу від доіндустріального устрою та переходу до індустріального. Визначено, що до основних ознак формування і розвитку постіндустріальної економіки відносять: перехід від домінуючого виробництва товарів до виробництва та надання послуг; домінування технічних та інших високопрофесійних фахівців як основної професійної групи; підвищення значення і ролі знань й науки та її досягнень в економіці. Визначено, що значний вплив на розвиток постіндустріальної економіки справили винайдення та впровадження у масове користування Інтернет-технологій та подальший розвиток технологій обміну та передачі інформації. Поряд із цим значних змін зазнала організація праці, що виявилося у ціннісній переоцінці окремих видів трудової діяльності. Обґрунтовано наявність структурних змін прогресивних галузей економіки від капіталомісткості до наукоємності, що, своєю чергою, дало можливість виокремити відмінні риси постіндустріальної економіки, а саме: інтелектуалізацію суспільної праці; наукоємність прогресивних галузей із найбільшою віддачею; ускладненість внутрішньосоціальних взаємодій; високий рівень інформатизації суспільства; розширення частки сфери послуг у структурі економіки.

Ключові слова: *індустріальна економіка, постіндустріальна економіка, структурні зміни, структурні трансформації, технологічні уклади, національна економічна система, техніко-економічна парадигма.*

В статье определены индустриальные и постиндустриальные признаки структурных трансформаций национальных экономических систем. Выяснено, что постепенная эволюция средств и предметов труда, технологии обработки сырья и организации производственного процесса способствовали последовательному отходу от доиндустриального устройства и переходу к индустриальному. Определено, что к основным признакам формирования и развития постиндустриальной экономики относятся: переход от доминирующего производства товаров к производству и предоставлению услуг; доминирование технических и других высокопрофессиональных специалистов как основной профессиональной группы; повышение значения и роли знаний и науки, а также ее достижений в экономике. Определено, что значительное влияние на развитие постиндустриальной экономики оказали изобретение и внедрение в массовое пользование Интернет-технологий и дальнейшее развитие технологий обмена и передачи информации. Наряду с этим значительные изменения претерпела организация труда, что вылилось в ценностную переоценку отдельных видов трудовой деятельности. Обосновано наличие структурных изменений прогрессивных отраслей экономики от капиталоемкости к наукоемкости, что, в свою очередь, дало возможность выделить отличительные черты постиндустриальной экономики, а именно: интеллектуализацию общественного труда; наукоемкость прогрессивных отраслей с наибольшей отдачей; усложненность внутренних социальных взаимодействий; высокий уровень информатизации общества; расширение доли сферы услуг в структуре экономики.

Ключевые слова: *индустриальная экономика, постиндустриальная экономика, структурные изменения, структурные трансформации, технологические уклады, национальная экономическая система, технико-экономическая парадигма.*

The article identifies industrial and postindustrial signs in structural transformations of national economic systems. The defining features of the post-industrial technological device from the standpoint of their manifestation in the structure of the national economy are revealed; distinctive features of the post-industrial economy are singled out; the influence of changes in the technological structure on structural changes in the development of the national economy was substantiated. The defining features of the post-industrial technological system from the standpoint of their manifestations in the structure of the state's economy are considered. It was found that gradual evolution of means and objects of labor, technologies of processing of raw materials and organization of production process contributed to the gradual departure from preindustrial system and transition to industrial. Gradually, social factors began to become more and more important as people started to depend much less on the natural factor and concentrated on interactions with their own environmental performance. It is determined that the main formation and development signs of the post-industrial economy are: the transition from the dominant production of goods to the production and provision of services; the domination of technical and other highly professional specialists as the main professional group; increasing the value and role of knowledge and science and its achievements in the economy. It is revealed that postindustrial society is characterized by a gradual change in the value orientation of society towards the domination of intangible values as an integral element of socio-economic development. It has been determined that the invention and introduction of Internet technologies and the further development of technologies for the exchange and transmission of information has made a significant impact on the development of the post-industrial economy. Along with this, significant changes occurred in the organization of labor, which turned out to be a revaluation of certain types of labor activity. The existence of structural changes in the progressive sectors of the economy from capital intensity to knowledge intensity has been substantiated, which, in its turn, made it possible to distinguish the distinctive features of the post-industrial economy, namely: the intellectualization of social labor; knowledge intensity of progressive branches with the greatest impact; complication of intra-social interactions; high level of society informatization; the expansion of the services sharing in the economy structure.

Key words: *industrial economy, post-industrial economy, structural changes, structural transformations, technological structures, national economic system, technical and economic paradigm.*

Постановка проблеми. Еволюція наукових поглядів щодо питань організації оптимальних форм функціонування суспільства та економіки як виразника цілей, напрямів та завдань його розвитку зумовлена складними процесами трансформації суспільних відносин під впливом зміни технологічних укладів та безперервних процесів виробничо-технічного розвитку людства. Результатом відповідних процесів історичного розвитку стало формування прогресивними країнами світу сучасного інформаційного суспільства та інтелектуально орієнтованої економіки, що характеризується високим ступенем глобалізації та інтегрованості економічних суб'єктів глобального рівня [6, с. 502]. У таких умовах проблематика досягнення стабільних темпів економічного зростання полягає в адекватній оцінці потенційних можливостей та загроз, ураховуючи історичні передумови їх виникнення. Саме тому в умовах складної геополітичної ситуації, невирішених питань внутрішньополітичного характеру та хронічних проблем, пов'язаних зі сформованими диспропорціями структури національної економіки, актуалізуються питання аналізу поточних обмежень розвитку та розроблення ефективних заходів структурного збалансування економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження та розроблення наукових підходів до аналізу структури національної економіки, існуючих проблем і перспективних напрямів поліпшення державної структурної політики являє собою важливий прошарок наукових напрацювань вітчизняних економістів і є потужною теоретичною базою для подальших досліджень даного питання.

Концепція постіндустріального розвитку суспільства бере свої витоки з 60-х років минулого століття. Серед науковців, що почали працювати у даному напрямі, необхідно відзначити Д. Белла, П. Друкера, М. Кастельса, Д. Лайона, І. Масуда, О. Тофлера та інших закордонних науковців.

Дослідженню проблем становлення постіндустріального суспільства присвячено також роботи сучасних українських економістів: В. Базилевича, В. Василенка, О. Власюка, А. Гальчинського, В. Геєця, Б. Кваснюка, М. Кизима, Н. Литвиненка, Л. Мельника, М. Паламарчук, В. Пархоменко, В. Тарасевича, Л. Федулової, В. Цимбалюк, О. Чубукова, А. Шевчук, А. Чухна та ін. Незважаючи на інтенсивність наукового пошуку і цілеспрямованого аналізу динамічних процесів економічного розвитку національного господарства, його нової якості й прогнозування перспективних векторів інтеграційного вибору держави, необхідно відзначити недостатній рівень аналізу структурних компонентів, якісних трансформацій економіки, соціально-економічних інституційних відносин. Ці обставини зумовлюють необхідність поглиблення розвитку даного напряму дослідження, особливо у напрямі структурних змін національного господарства, для підвищення сталості його розвитку та подолання структурних диспропорцій.

Однак попри наявність великої кількості теоретичних напрацювань щодо аналізу напрямів структурування національної економіки, на нашу думку, більш широкого тлумачення та детального аналізу вимагає дослідження історичних передумов формування сучасних викликів та загроз економічній стабільності, а також їхнього впливу на структуру національної економіки.

Постановка завдання. Метою статті є визначення індустріальних та постіндустріальних ознак структурних трансформацій національних економічних систем.

Для досягнення поставленої мети у цьому дослідженні було вирішено такі завдання:

по-перше, розкрито визначальні риси постіндустріального технологічного устрою з позиції їх прояву у структурі національної економіки;

по-друге, виокремлено відмінні риси постіндустріальної економіки;

по-третє, обґрунтовано вплив змін технологічного укладу на структурні зрушення розвитку національного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі аналізу історичних передумов появи та взаємозумовленості економічних явищ уважаємо доцільним розглядати це питання в контексті загальноприйнятої періодизації технологічних устроїв, а саме узагальненої форми розподілу етапів технологічного розвитку людства на доіндустріальну, індустріальну та постіндустріальну епохи. Нині структура найбільш розвинутих економік світу базується на технологіях та принципах організації економічної системи постіндустріального технологічного устрою. Однак сьогодні науковим співтовариством не вироблено єдиного трактування та чіткої дефініції даного поняття, саме тому далі пропонуємо розглянути визначальні риси постіндустріального технологічного устрою з позиції їх проявів у структурі економіки держави.

Характеристика кожної епохи зумовлена, насамперед, рівнем розвитку суспільних відносин, а також домінуючою у ті часи техніко-економічною парадигмою. Так, у доіндустріальну епоху внаслідок низького рівня розвитку технологій природа виступала обмежуючим чинником розвитку, як економічного, так і соціального, що належним чином відобразилося на структурі економіки. Базовим ресурсом доіндустріальної епохи виступала сировина, виробничий процес характеризувався низьким рівнем організації та високою трудомісткістю виробничих операцій, зумовленою використанням переважно ручної праці.

Поступова еволюція засобів та предметів праці, технологій обробки сировини та організації виробничого процесу сприяла поступовому від-

ходу від доіндустріального устрою та переходу до індустріального. Таким чином, людина почала значно менше залежати від природного чинника, а сконцентрувалася на взаємодіях із результатами власної діяльності щодо перетворення навколишнього середовища. Усе більшої ваги почали набувати чинники соціального характеру.

Зміна та адаптація навколишнього середовища як основа індустріального суспільства відповідним чином відобразилася на структурі економіки, що виявилося у поступовому відході традиційних галузей, нарощенні частки обробних галузей промисловості, вдосконаленні та структуруванні виробничого процесу. Таким чином, за рахунок механізації та часткової автоматизації виробничих операцій знизилася трудомісткість ключових виробництв, зросла потреба у залученні крупних капіталів. Набуття можливостей прямого впливу на навколишнє середовище та обставини власної життєдіяльності, їх контролю та активної взаємодії у соціумі створило передумови до нової зміни техніко-економічної парадигми та переходу до постіндустріальної економіки.

До основних ознак формування і розвитку постіндустріальної економіки відносять [5, с. 112; 3, с. 37]:

– перехід від домінуючого виробництва товарів до виробництва послуг;

– домінування класу технічних фахівців як основної професійної групи;

– підвищення значення й ролі науки та її досягнень в економіці (тому що реалізація інноваційного процесу все більшою мірою залежить від наукових досягнень на теоретичному рівні).

Постіндустріальне суспільство характеризується поступовою зміною ціннісної орієнтації суспільства у напрямі домінування нематеріальних цінностей як невід'ємного елементу розвитку. Змінюється характер соціальних взаємодій: соціум стає базовим середовищем життєдіяльності індивіда, визначним чинником досягнення його соціальної та економічної реалізації, однак не на базі колективних цінностей індустріальної економіки, а завдяки індивідуальним інтелектуальним якостям.

Узагалі високий рівень індивідуалізації як споживчих потреб, так і суспільних поглядів є однією з виняткових особливостей постіндустріальної епохи. Підтвердженням даної тези є активний розвиток сучасних концепцій маркетингу, орієнтованих на персоналізацію потреб покупця, шляхом дослідження ринку, його сегментації, вибору оптимальних стратегій позиціонування товару. При цьому головною відмінністю від індустріальної економіки є надання споживачем переваги не якості як базовій характеристиці товару, а його зовнішньому вигляду, новизні, місцю у масовій культурі. Описані процесі сприяють поглибленню елементів фрагментації суспільства в умовах низького рівня розвитку комунікаційних взаємодій між окремими групами. При цьому зростає вплив неформальних інститутів.

Значний впив на розвиток постіндустріальної економіки справили винайдення та впровадження у масове користування Інтернет-технологій і подальший розвиток технологій обміну та передачі інформації. Більше того, відповідні процеси разом із розвитком інших напрямів цифрових технологій відкрили доступ до значних масивів інформації, що надало широкі можливості як комерційному сектору щодо аналізу поведінки споживачів, так і науковому середовищу для більш ґрунтовного аналізу соціально-економічних явищ та процесів.

Поряд із цим значних змін зазнала організація праці, що виявилося у ціннісній переоцінці окремих видів трудової діяльності. Професії, що вимагають значних фізичних навантажень, поступилися економічною цінністю та соціальною значимістю професіям, що потребують креативності, розвинутих когнітивних здібностей та аналітичних навичок мислення. Така ситуація пояснюється високим рівнем автоматизації не лише виробничих, а й облікових та адміністративних функцій, тобто присутність людини як виконавця циклічних операцій, що не потребують залучення когнітивних функцій, стала опціональною, вмотивованою економічною доцільністю.

При цьому цілком природно, що зростаючий творчий потенціал призводить до зростання продуктивності праці в промисловому виробництві, скорочуючи в рази зайнятість у даному секторі економіки. Так, збільшення частки вчених у такій галузі, як сільське господарство, неминуче призведе до винаходу нових технологій (генна інженерія), що істотно підвищить резистентність сільськогосподарських культур до негативних природних впливів, завдяки чому будуть вивільнені (і вже вивільняються) тисячі робочих сільськогосподарського сектору, зайнятих до цього ручною працею. Таким чином, можна припустити, що в рамках моделі постіндустріальної економіки відбувається не «відмирання» промислового сектору як такого, а підвищення в рази ефективності його роботи за рахунок посилення якості креатосфери [1, с. 66].

Порівнюючи співвідношення працівників рутинної та інтелектуальної праці в індустріальному і постіндустріальному суспільстві, можна говорити про інверсію співвідношення «80% працівників зайняті рутинною роботою – 20 % зайняті інтелектуальною працею» (і навіть 90–95% на 10–5%) для індустріального суспільства до співвідношення «20% працівників зайняті рутинною роботою – 80% зайняті інтелектуальною працею». Нині це співвідношення становить «60% працівників зайняті рутинною роботою – 40% зайняті інтелектуальною працею» [4, с. 7].

Тобто можна констатувати структурний здвиг прогресивних галузей економіки від традиційної для індустріального устрою капіталомісткості до наукоємності. Таким чином, домінуючі у доіндустріальному та індустріальному устрої проблеми налагодження виробництва та доступу до фінансових ресурсів в умовах розвинутого ринку постіндустріальної економіки зникають, натомість постає проблема наукового розроблення або ідейного оновлення певного товару або послуги, тобто інтелектуальна власність стає джерелом прибутку. Узагальнивши вищевикладене, можна виокремити такі відмінні риси постіндустріальної економіки:

– інтелектуалізація суспільної праці;

– наукоємність прогресивних галузей із найбільшою віддачею;

– ускладненість внутрішньосоціальних взаємодій;

– високий рівень інформатизації суспільства;

– розширення частки сфери послуг у структурі економіки.

Зазначимо, що перехід від одного технологічного устрою до іншого не супроводжується повним виключенням ціннісних надбань попереднього, а, навпаки, є базою розвитку нової техніко-економічної парадигми. Нині не існує економічних систем, які було б можливо цілком віднести до певного типу технологічного устрою, адже будь-яка національна економіка поєднує у своїй структурі сфери індустріального та постіндустріального устроїв, оскільки навіть попри низький рівень рентабельності перших вони є необхідним джерелом забезпечення суспільних потреб.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті здійснення даного дослідження проаналізовано еволюційний розвиток історично диференційованих систем техніко-економічних укладів та відповідності їм сучасної структури вітчизняної економіки. Ключовими відмінностями індустріальної та постіндустріальної економік є ціннісна орієнтація суспільного виробництва (масове виробництво на противагу індивідуалізації суспільних потреб) та базовий ресурс, що лежить в основі суспільного та виробничого розвитку (капітал на противагу інформації та знанням). При цьому постіндустріальна епоха змінила не лише вектор виробничо-технічного розвитку, а й соціальні аспекти організації праці, співвідношення цінностей індивіда та цінностей суспільства, сприяла зміні характеру внутрішньосуспільних комунікацій.

Подальших наукових досліджень вимагає аналіз структурних диспропорцій економіки України для розроблення дієвих заходів щодо зниження структурних диспропорцій її розвитку з урахуванням технологічних укладів економічного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василенко В. Технологічні устрої в контексті прагнення економічних систем до ідеальності. *Соціально-економічні проблеми і держава.* 2013. № 1. С. 65–72.

2. Детермінанти розвитку національного господарства : монографія / за заг. ред. П.В. Круша. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 276 с.

3. Мельник А., Васіна А. Структурна трансформація національної економіки України як чинник модернізації інституційного базису її розвитку. *Журнал європейської економіки.* 2010. № 1. С. 37–58.

4. Тебекин А.В., Петров В.С. Анализ процессов трансформации основных положений эффективного менеджмента при движении общества от индустриальной к постиндустриальной экономике. *Стратегии бизнеса.* 2018. № 12. С. 3–12.

5. Тульчинська С.О. Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти : монографія. Київ, НТУУ «КПІ», 2009. 488 с.

6. Тульчинська С.О. Наукові підходи до визначення вектора розвитку постіндустріального суспільства. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2014. Вип. 11. С. 501–507.

REFERENCES:

1. Vasylenko V. (2013) Tekhnolohichni ustroi v konteksti prahnennia ekonomichnykh system do ideal'nosti [Technological devices in the context of the aspiration of economic systems to the ideal], *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava*. vol. 1, pp. 65-72.

2. Krush P. V. ta in. (2014) *Determinanty rozvytku natsional'noho hospodarstva* [Determinants of the development of the national economy]. Kyiv: NTUU “KPI”. (in Ukrainian).

3. Mel'nyk A, Vasina A. (2010) Strukturna transformatsiia natsional'noi ekonomiky Ukrainy iak chynnyk modernizatsii instytutsijnoho bazysu ii rozvytku [Structural transformation of the national economy of Ukraine as a factor of modernization of the institutional basis for its development], *Zhurnal Yevropejs'koi ekonomiky,* vol. 1, pp. 37-58.

4. Tebekin A. V., Petrov V. S. (2018) Analyz protsessov transformatsyy osnovnykh polozhenyj effektyvnoho menedzhmenta pry dvyzhenyy obschestva ot yndustryal'noj k postyndustryal'noj ekonomyke [Analysis of the transformation processes of the main provisions of effective management in the movement of society from the industrial to the post-industrial economy], *Strategii biznesa,* vol. 12. pp. 3-12.

5. Tul'chyns'ka S. O. (2009) *Intelektual'no-innovatsijna modernizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoretyko-metodolohichni aspekty* [Intellectual-innovative modernization of the Ukrainian economy: theoretical and methodological aspects]. Kyiv: NTUU «KPI». (in Ukrainian).

6. Tul'chyns'ka S. O. (2014) Naukovi pidkhody do vyznachennia vektora rozvytku postindustrial'noho suspil'stva [Scientific approaches to the definition of the vector of development of postindustrial society], *Ekonomichnyj visnyk NTUU «KPI»*. vol. 11, pp. 501-507.

Dergaliuk Bogdan
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics and Entrepreneurship Department
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute"

INDUSTRIAL AND POSTINDUSTRIAL SIGNS IN STRUCTURAL TRANSFORMATIONS OF NATIONAL ECONOMIC SYSTEMS

The purpose of the article. The purpose of the article is to identify industrial and postindustrial signs in structural transformations of national economic systems. To achieve the goal in this study, the following tasks were solved: the defining features of the post-industrial technological system, from the position of their manifestation in the structure of the national economy, were revealed; distinctive features of the post-industrial economy are singled out; the influence of changes in the technological structure on structural changes in the development of the national economy was substantiated.

Methodology. In the course of the research, a systematic approach was used – to streamline information, to find out the relationships, processes, patterns and mechanisms of industrial and postindustrial signs in structural transformations of national economic systems. The methodological basis of the research consists of general scientific methods of research and special methods of scientific knowledge, based on modern scientific principles of economic, managerial and related sciences. The dialectical, monographic methods, the method of analysis and synthesis were used.

Results. It was found that the gradual evolution of tools and objects of labor, raw materials and processing technology manufacturing process and contributed to the gradual departure from the preindustrial system and the transition to an industrial one. Gradually, social factors began to become more and more important as people began to depend much less on the natural factor, but concentrated on interactions with the results of their own activities on the transformation of the environment. It was determined that the main features of formation and development of postindustrial economy include the transition from the dominant production of goods to production and services; the domination of technical and other highly professional specialists as the main professional group; increasing the value and role of knowledge and science and its achievements in the economy. It is revealed that postindustrial society is characterized by a gradual change in the value orientation of society towards the domination of intangible values as an integral element of socio-economic development. It has been determined that the invention and introduction of Internet technologies in mass use and the further development of technologies for the exchange and transmission of information has made a significant contribution to the development of the postindustrial economy. Along with this, significant changes occurred in the organization of labor, which turned out to be a revaluation of labor activity certain types. It is determined that the transition from one technological device to another is not accompanied by the complete exclusion of the values of the previous one, but, on the contrary, is the basis for the development of a new technical and economic paradigm. Currently, there are no economies that would be possible entirely attributed to specific, such as technological system, because any national economy combines in its structure, areas of industrial and post-industrial structure, because despite low profitability first, they are a necessary source of provision of social needs.

Practical implications. As a result, the present study analyzed the historical evolution of differentiated technical-economic structures and matching them to the modern structure of the national economy. It is proved that the key differences between the industrial and postindustrial economies are the value orientation of social production and the basic resource underlying social and industrial development, capital, as opposed to information and knowledge. However, postindustrial era not only changed the vector of technological development but also social aspects of work organization, individual correlation values and values of the society, contributed to the change in the nature of intra-social communications.

Value/originality. The elements of scientific novelty include the fact that the structural changes of the economy progressive sectors from capital intensity to knowledge intensity based on the use of general economic methods of scientific knowledge, which, in turn, made it possible to distinguish the distinctive features of the post-industrial economy, namely: intellectualization of social work; knowledge intensity of progressive branches with the greatest impact; complication of intra-social interactions; high level of informatization of society; the expansion of the share of services in the structure of the economy.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

EXTERNAL EXPERIENCE FOR THE ECONOMY TECHNOLOGICAL COMPETITIVENESS PROVIDING: CONCLUSIONS FOR UKRAINE

УДК 330.341.1
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-12

Зайченко В.В.
к.н.держ.упр., доцент
Центральноукраїнський національний технічний університет

У статті здійснено аналіз та узагальнення зарубіжного досвіду забезпечення технологічної конкурентоспроможності економіки. Отримані результати опрацьовані в контексті їх урахування під час обґрунтування низки положень державної політики забезпечення технологічної конкурентоспроможності економіки в Україні. Охарактеризовано досвід Китаю в контексті інвестиційної підтримки інноваційно-технологічної діяльності. Відображено досвід США в плані формування політики забезпечення технологічної конкурентоспроможності. Узагальнено досвід Японії щодо трансферу технологій. Показано досвід Фінляндії щодо становлення і розвитку системи науково-дослідних інститутів. Зроблено висновок, що технологічна конкурентоспроможність країни залежить від ефективності використання м'яких технологій, формування м'якого середовища та кількості фахівців, залучених до досліджень і розробок; при цьому не менш важливою є державна політика, орієнтована на стимулювання попиту бізнесу на нові знання і технології.

Ключові слова: *технологічна конкурентоспроможність економіки, зарубіжний досвід, підходи до забезпечення.*

В статье осуществлены анализ и обобщение зарубежного опыта обеспечения технологической конкурентоспособности экономики. Полученные результаты обработаны в контексте их учета при обосновании ряда положений государственной политики обеспечения технологической конкурентоспособности экономики в Украине. Охарактеризован опыт Китая в контексте инвестиционной поддержки инновационно-технологической деятельности. Отражен опыт США в плане формирования политики обеспечения технологической конкурентоспособности. Обобщен опыт Японии по трансферу технологий. Показан опыт Финляндии по становлению и развитию системы научно-исследовательских институтов. Сделан вывод, что технологическая конкурентоспособность страны зависит от эффективности использования мягких технологий, формирования мягкого среды и количества специалистов, привлеченных к исследованиям и разработкам; при этом не менее важна государственная политика, ориентированная на стимулирование спроса бизнеса на новые знания и технологии.

Ключевые слова: *технологическая конкурентоспособность экономики, зарубежный опыт, подходы к обеспечению.*

The article analyzes foreign experience in ensuring the technological competitiveness of the economy. It is shown that in the broad sense of the generalization of the world experience in the field of providing technological competitiveness of the economy contributes to the ordering of theoretical and practical aspects of studying the competitiveness of the economy, allows you to identify the levers of influence on the investigated system, as well as to predict trends in its development. The obtained results are worked out in the context of their consideration in substantiating a number of provisions of the state policy of ensuring the technological competitiveness of the economy in Ukraine. The experience of China in the context of investment support of innovation and technological activity is described. The experience of the USA in terms of forming a policy of ensuring technological competitiveness is illustrated. Japan's experience in technology transfer is summarized. The experience of Finland regarding the formation and development of a system of research institutes is shown. The emphasis is placed on studying the experience of creating and introducing soft technologies and forming a soft environment in achieving technological competitiveness of the economy. For this purpose, the experience of ensuring the competitiveness of the leading technological corporations of the world has been analyzed. The experience of state regulation of the sphere of research and development, in particular, Singapore, where four basic stages were passed, was studied. It has been shown that most developed countries have created a large number of soft technologies, have formed a favorable macro environment for the transfer of innovations that are flexible in application. The high level of their technological competitiveness is due to factors associated with the emergence of new business technologies and cultures, such as modern management methods, venture capital, virtual technologies, business incubators, development of financial instruments. It is concluded that the technological competitiveness of the country depends on the efficiency of using soft technologies, the formation of a soft environment and the number of specialists involved in research and development; while not less important is the state policy, aimed at stimulating the business demand for new knowledge and technology.

Key words: *technological competitiveness of the economy, foreign experience, approaches to the provision.*

Постановка проблеми. Глобалізація і динаміка знань та інновацій лежать в основі соціально-економічних змін, що відбуваються у кожній країні. Міжнародне виробництво, торгівля товарами та послугами, мобільність капіталу, інвестицій, кадрів та ноу-хау, глобальний потік даних та інформації, інформаційно-комунікаційні технології є чинниками збільшення локального, регіонального, національного та глобального добробуту шляхом підвищення конкурентоспроможності національних економік. В умовах глобалізації формуються нові установки економічного розвитку країн і стратегії впровадження високотехнологічних продуктів та послуг. Їх вивчення особливо важливе в контексті забезпечення технологічної конкурентоспроможності національного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретико-методичних засад технологічної конкурентоспроможності присвячено праці Т. Васильціва, С. Давимуки, Я. Жаліла, І. Козловського, Л. Лісовської, В. Мунтіяна, Д. Покришки, Л. Федулової та ін. Разом із тим ці результати можуть бути значно підсиленими як у теоретичному, так і в прикладному аспекті у підсумку узагальнення світового досвіду у цій сфері.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та узагальнення зарубіжного досвіду забезпе-

чення технологічної конкурентоспроможності економіки для врахування цих висновків в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз світового досвіду забезпечення конкурентоспроможності економіки дає змогу систематизувати підходи до дослідження технологічної конкурентоспроможності економіки, визначити механізми забезпечення її окремих складових елементів.

Досвід сучасного Китаю є найбільш показовим у формуванні стратегії та політики розвитку, які ґрунтуються на залученні інвестицій у науково-технічні інновації і сприяють підвищенню технологічної конкурентоспроможності країни. У Китаї протягом останніх 50 років обсяги грошових, матеріальних та людських ресурсів на розвиток високотехнологічних галузей зростали у динаміці. Метою цих ініціатив було прагнення досягнути економічної конкурентоспроможності та зробити Китай лідером на світовому ринку технологій та інновацій. Із 1980-х років китайський уряд упроваджує програми, які спрямовані на розвиток високих технологій. Це «Проект 863» (863 Project), «Проект прориву» (Breakthrough Project) і «Проект дотику» (Touch Project). Окрім того, китайським урядом створено 53 високотехнологічні зони державного рівня та експериментальні, які зосереджені на розвитку інновацій. Проте за цей період Китаю так і не вдалося зайняти провідні міжнародні позиції у високотехнологічному секторі й отримати конкурентні переваги у високотехнологічних видах економічної діяльності. Розвиток таких сфер, як електроніка, хімія та техніка, що зумовлений зусиллями проекту «двох бомб і одного супутника», не сприяв сталому розвитку високотехнологічних галузей. Китай усе ще відстає від світових стандартів у більшості технологічних галузей.

Знання та високі технології є основою для розвитку міжнародної технологічної конкурентоспроможності. Проте сучасні тенденції глобалізації та досвід міжнародного розвитку ставлять під сумнів накопичення знань або високих технологій як достатню умову для забезпечення економічної та технологічної конкурентоспроможності.

США є, наприклад, найбільш розвиненою країною з погляду технології та виробництва знань. Однак у 1980-х роках країна відставала від Японії в багатьох галузях промисловості. У середині 1980-х років японська напівпровідникова промисловість займала 50% усього світового ринку. Уряд США критикував інтервенційну політику Японії і намагався ліквідувати всі бар'єри щодо імпорту своєї вітчизняної продукції. Водночас США посилили національну політику у сфері промислової підтримки та впровадили низку стратегічних заходів, у т. ч. прийнявши закони про преференційну торгівлю та імпорт. До 1990-х років галузь напівпровідників та інших важливих галузей економіки США були відновлені на провідні позиції.

Колишній Радянський Союз, володіючи високотехнологічними розробками, мав змогу конкурувати з технологіями США. Він також мав потужну наукову, технологічну та промислову базу, високі технології з освоєння космосу. Однак усі ці конкурентні переваги так і не зробили пропорційного внеску в економічний розвиток та не підвищили технологічні конкурентні позиції країни на світовому ринку технологій.

Японія знаходиться попереду багатьох західних країн, які володіли більш прогресивними технологіями і кращими економічними засадами. Успіх Японії був зумовлений загалом сприятливим міжнародним середовищем, яке вона отримала після воєнного періоду. Але можна виокремити інші причини, які пояснюють виникнення так званого «японського дива». Однією з них є пасивна, але ефективна інституційна реформа японської промисловості та сільського господарства, яка впроваджувалася під наглядом американської окупаційної армії. Другою причиною є прийняття стратегій, які допомогли зміцнити технологічну базу економіки. Водночас Японія займалася трансфером технологій зі США та інших технологічно розвинених країн, що сприяло розвитку промислової сфери на основі використання інновацій. Третьою причиною «японського дива» стала нова система управління та адміністрування технологічного складника економіки, яка була адаптована до японської культури. Зокрема, японські підприємства здійснили адаптацію технологій організацій до місцевих умов, а також перетворили іноземні новації на технологічні продукти. Багато нових американських технологій і винаходів були вперше комерціалізовані в Японії, що робить її однією з країн із найбільшою кількістю нових технологічних продуктів і патентів, які щороку потрапляють на світовий ринок. А лідируючі позиції японських ТНК визначалися чинниками інноваційного управління, а саме повним фінансуванням дослідних розробок і прикладних досліджень та стимулюванням наукової діяльності, а також реформуванням системи операційного менеджменту, формуванням новітнього стилю керівництва інноваційної компанії.

Таким чином, забезпечення технологічної конкурентоспроможності Японії значною мірою відбувається завдяки рішучим інституційним реформам, прийняттям відповідних стратегій розвитку та поширеністю систем управління для організацій, які були імплементовані японською культурою. Інституційні інновації, стратегії розвитку, системи управління та організації є прикладами «м'яких технологій». Сама інституційна реформа підсилювалася ефективними м'якими технологічними інноваціями, тому технологічна конкурентоспроможність Японії на світовому ринку зумовлена роз-

витком і застосуванням саме м'яких технологій. Це й пояснює, чому Японія сьогодні є однією з передових країн із розвитку високих технологій та впровадження інновацій. Однак не можна водночас і стверджувати, що причиною економічних труднощів Японії та зниження її технологічної конкурентоспроможності є відсутність жорстких технологій.

Фінляндія відома своїм послідовним економічним прогресом, конкурентоспроможністю й егалітарним суспільством. Фінляндія є однією з провідних інноваційно орієнтованих економік із великою кількістю високотехнологічних виробництв XXI ст. Країна досягнула свого поточного рівня технологічної конкурентоспроможності завдяки цілеспрямованій політиці змін економіки, керованої ресурсами, до економіки знань та інновацій. Ці перетворення почалися у 1960-х роках, коли уряд Фінляндії почав упроваджувати так звану науково-технічну політику.

Фінляндія показала, що держава добробуту не є несумісною з технологічними нововведеннями, з розвитком інформаційного суспільства, з динамічною та конкурентною економікою. Навпаки, держава добробуту сприяла стабільному зростанню фінської економіки і забезпечила фундамент для відновлення галузей промисловості, зростання продуктивності праці, а також відновила інституційну та соціальну стабільність, що є необхідною умовою для інтенсивного довгострокового економічного, соціального та технологічного розвитку. Успіх інноваційної політики Фінляндії, що базується на знаннях, зробив можливим безперервне фінансування усіх новацій, створення нового потенціалу для розвитку та мобілізації компетенції фахівців у сфері технологій, а також сприяння розвитку трансферу та впровадженню технологічних інновацій.

На першому етапі технологічного розвитку (1960–1980 рр.) Фінляндія зосередилася на реформовані науково-дослідних інститутів та пошуку нових фінансових інструментів для технологічних розробок. Із 1980 р. Фінляндія відчула технологічний поштовх, відбувся інтенсивний розвиток із використанням ІКТ. У 1990–2000 рр. забезпечення технологічної конкурентоспроможності стало можливим із широким використанням інформаційних технологій, а на сучасному етапі розвитку Фінляндія зосереджена на формуванні м'якого середовища для використання технологій в умовах глобалізації, а також пошуку нових джерел зростання технологічної конкурентоспроможності через створення нових інноваційних ТНК та надання високотехнологічних послуг.

Технологічний прорив Фінляндія здійснила не тільки завдяки прогресивній державній політиці та інтервенціям, зокрема мікросередовище (фінські ТНК) з упровадження та трансферу технологій було також в авангарді інноваційного розвитку. По-друге, країна протягом тривалого періоду часу значну увагу приділяла адаптації політичних доктрин та інституційно-організаційним моделям інших країн світу до поточного м'якого технологічного середовища країни.

Важливість ролі м'яких технологій та м'якого середовища у досягненні технологічної конкурентоспроможності також можна продемонструвати на мікрорівні різних країн. Наприклад, корпорація Microsoft не досягнула б успіху на світовому ринку лише за допомогою застосування жорстких технологій. Microsoft була лідером серед інших міжнародних компаній комп'ютерних технологій у використанні м'яких технологій у результаті впровадження системних інновацій.

Іншим прикладом є досвід компанії Haier у Китаї, яка використовувала холодильну технологію з Німеччини. Haier є одним із небагатьох китайських підприємств, які успішно працюють на внутрішньому та зовнішньому ринках. Компанія здійснила успішні стратегічні корективи та впроваджувала інновації на різних етапах свого розвитку. Наприклад, на ранніх етапах життєвого циклу керівництво Haier фокусувалося на створенні відомого й ефективного бренду. Пізніше акцент змістився на диверсифікацію асортименту. Зараз її стратегія орієнтована на інтернаціоналізацію.

R&D (науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки) є стратегією розроблення технологій, які можуть бути комерціалізовані в рамках незалежних прав інтелектуальної власності. Дослідження та розробки дають змогу компаніям створювати нові технології та вдосконалювати існуючі за допомогою передачі технологій. Компанії Lucent, наприклад, уже довгий час є лідером у галузі телекомунікацій, оскільки підтримує високий стандарт досліджень своєї лабораторії Bell.

Успіх ініціатив із R&D, як правило, залежить не тільки від отримання та використання м'яких технологій, а також від міждисциплінарного характеру самої функції R&D. Коли країна здійснює передові дослідження з м'яких технологій, засновані на усвідомленні критичності інституцій, і коли вона охоплює безперервні інституційні інновації, можна очікувати, що це матиме переваги у збільшенні рівня технологічної конкурентоспроможності. Завдяки розвитку м'яких технологій, що передбачає формування повноцінних галузей, особливо інтелектуальних галузей обслуговування, очікується, що ініціативи від R&D матимуть найвищі результати, і це дасть змогу економіці країни конкурувати у глобальному середовищі.

Зі зростанням складності сучасної науки і техніки завдання інтеграції різних сфер діяльності стало однією з головних особливостей технологічного розвитку. Жодні важливі винаходи не можуть бути отримані без міждисциплінарних досліджень, що дають змогу застосовувати синергетичний ефект із багатьма галузями. Важливість міждис-

циплінарних досліджень як основи забезпечення технологічної конкурентоспроможності взяли до уваги лише деякі країни. Міждисциплінарні проекти можуть створювати проблеми для фінансування R&D, залучення персоналу чи використання обладнання. Проте головним бар'єром у впровадженні міждисциплінарних досліджень і розробок є як комунікації на рівні генерування ідей, так і в управлінні міждисциплінарним співробітництвом.

Технологічна конкурентоспроможність окремих країн світу походить від інновацій, які трансформуються в промислові технології через комерціалізацію. Всі ринкові застосування жорстких технологій відбуваються за допомогою м'яких технологій. Таким чином, м'яка технологія є ключем до технологічної та економічної конкурентоспроможності.

Так, у сфері інноваційного розвитку Сінгапур пройшов чотири етапи встановлення м'яких технологій: висока залежність від трансферу технологій ТНК і розвиток трудомісткої промисловості, посилення локальної технологічної конкурентоспроможності (збільшення обсягів виробництва ТНК нових технологічних товарів та послуг), розвиток R&D і створення нових державних науково-дослідних інститутів, а також посилення високотехнологічного виробництва, наукових досліджень (із кінця 90-х років) та створення смарт-індустрій.

Більшість розвинених країн (США, Франція, Велика Британія, Німеччина) пережили понад століття індустріалізації до досягнення поточного рівня розвитку. Вони створили велику кількість м'яких технологій, сформували сприятливе макросередовище для трансферу інновацій, які є гнучкими у застосуванні. Високий рівень їхньої технологічної конкурентоспроможності зумовлений чинниками, які пов'язані з появою нових бізнес-технологій і культур, таких як сучасні методи управління, венчурний капітал, віртуальні технології, бізнес-інкубатори, розроблення фінансових інструментів (деривативів). Ці країни створюють комплекси м'яких технологій, формують середовище для використання інновацій та ефективного застосування технологій. Україна, наприклад, характеризуються відсутністю м'яких технологій та обмеженими можливостями для ефективного використання технологій, які вона отримує за допомогою трансферу.

На відміну від України США, Німеччина, Японія та Китай мають інституційні, організаційні, фінансові та управлінські важелі впливу для швидкого перетворення високотехнологічних ідей на нові продукти та процеси і надання їм високого статусу конкурентоспроможності на світовому ринку інновацій та технологій. Роль жорстких технологій у досягненні конкурентоспроможності на світовому ринку є більш значущою для розвинених, аніж для інших країн світу. Це й є основною причиною того, що розвинені країни поглинають більшість світових іноземних інвестицій. США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Нідерланди, Бельгія та Канада разом становили близько 60% усіх прямих іноземних інвестицій у всьому світі протягом перших п'яти років XXI ст. Зауважимо, що важливими каналами мобілізації фінансових ресурсів в американський інноваційний бізнес є система венчурного фінансування (на США припадає 50% усього обсягу ризикових інвестицій у світі).

Висновки з проведеного дослідження. Технологічна конкурентоспроможність країни залежить від ефективності використання м'яких технологій, формування м'якого середовища та кількості спеціалістів, які задіяні у R&D. Проблеми у досягненні високого рівня технологічної конкурентоспроможності як країнами ринкової економіки, так і тими, що розвиваються, виникають через дисонанс у системі м'яких технологій і поширення несприятливого середовища, що регулює процес формування системи.

Не менш важливим напрямом забезпечення технологічної конкурентоспроможності є необхідна кількість постачальників м'яких технологій, здатних відстежувати довгострокові ринкові та технологічні тенденції, а також нівелювати прогалини у використанні інструментів управління, зокрема аутсорсингу.

Україна у прагненні забезпечити економічний та технологічний розвиток повинна переглянути світові досягнення у сфері R&D та S&T, а також імплементувати окремі напрями стратегій інноваційного розвитку Топ-високотехнологічних країн світу. На поточному етапі важливо спрямувати зусилля на виконання завдань, які стосуються трансферу новітніх жорстких технологій, їх збалансування з м'якими технологіями, створення інституційного та фінансового механізмів регулювання м'якого середовища для досягнення високих конкурентних переваг на глобальному ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Давимука С.А., Федулова Л.І. Креативний сектор економіки: досвід та напрями розбудови : монографія. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України», 2017. 528 с.

2. Васильців Т.Г. Формування середовища економічної безпеки підприємництва в Україні. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 3–4(1). С. 24–27.

3. Козловський І.В. Технологічна конкурентоспроможність і її значення для економіки України. *Ефективна економіка*. URL : http://scholar.google.com.ua/scholar_url?url=http%3A%2F%2Fwww.irbis-nbuv.gov.ua (дата звернення: 07.07.2019).

4. Лісовська Л.С., Лущак Н.С. Аналіз шляхів підвищення технологічної конкурентоспромож-

ності України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки*. 2010. № 683. С. 364–370.

5. Матюшенко І.Ю. Технологічна конкурентоспроможність України в умовах нової промислової революції і розвитку конвергентних технологій. *Проблеми економіки*. 2016. № 1. С. 108–120.

6. Мунтіян В.І. Конкурентоспроможність національної економіки як головний критерій економічної безпеки. *Механізм регулювання економіки.* 2009. № 2. С. 158–174.

7. Наукова та інноваційна діяльність України, 2017 рік : статистичний збірник. Київ : ДССУ, 2018. 176 с.

8. Покришка Д.С. Структурні чинники забезпечення конкурентоспроможності економіки України. *Стратегічні пріоритети.* 2006. № 1. С. 102–110.

9. Федулова Л.І. Технологічний розвиток економіки України : монографія. Київ : ІЕП НАНУ, 2006. 627 с.

10. Vasyltsiv T., Lupak R., Osadchuck Yu. Assessement of the level of penetration of import dependence in the context of the import substitution policy in Ukraine. *Економічний часопис-XXI*. 2017. № 167(9–10). С. 13–17.

11. The Global Competitiveness Report 2018 / Prof. Klaus Schwab (Ed.). Geneva : World Economic Forum, 2018, 658 p.

REFERENCES:

1. Davymuka S. A., Fedulova L. I. (2017). *Kreatyvnyy sektor ekonomiky: dosvid ta napryamy rozbudovy* [Creative sector of economy: experience and directions of development]. Lviv : DU «Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M. I. Dolishn'oho NAN Ukrayiny». (in Ukrainian).

2. Vasyl'tsiv T. H. (2015). Formuvannya seredovyshcha ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemnytstva v Ukrayini [Formation of the environment of economic security of entrepreneurship in Ukraine]. *Ekonomichnyy chasopys-XXI,* 3-4(1), 24-27. (in Ukrainian).

3. Kozlovs'kyy I. V. Tekhnolohichna konkurentospromozhnist' i yiyi znachennya dlya ekonomiky Ukrayiny [Technological Competitiveness and its Importance for the Ukrainian Economy]. *Efektyvna ekonomika*. URL : http://scholar.google.com.ua/scholar_url?url=http%3A%2F%2Fwww.irbis-nbuv.gov.ua. (accessed 7 July 2019).

4. Lisovs'ka L. S., Lushchak N. S. (2010). Analiz shlyakhiv pidvyshchennya tekhnolohichnoyi konkurentospromozhnosti Ukrayiny [Analysis of ways to increase technological competitiveness of Ukraine]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika». Problemy ekonomiky ta upravlinnya,* 683, 364-370. (in Ukrainian).

5. Matyushenko I. YU. (2016). Tekhnolohichna konkurentospromozhnist' Ukrayiny v umovakh novoyi promyslovoyi revolyutsiyi i rozvytku konverhentnykh tekhnolohiy [Technological competitiveness of Ukraine in the conditions of a new industrial revolution and the development of convergent technologies]. *Problemy ekonomiky*, 1, 108-120. (in Ukrainian).

6. Muntiyan V. I. (2009). Konkurentospromozhnist' natsional'noyi ekonomiky yak holovnyy kryteriy ekonomichnoyi bezpeky [Competitiveness of the national economy as the main criterion of economic security]. *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky*, 2, 158-174. (in Ukrainian).

7. Naukova ta innovatsiyna diyal'nist' Ukrayiny, 2017 (2018) [Scientific and Innovative Activities of Ukraine, 2017]. Kyiv: DSSU. (in Ukrainian).

8. Pokryshka D. S. (2006). Strukturni chynnyky zabezpechennya konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrayiny. *Stratehichni priorytety,* 1, 102-110. (in Ukrainian).

9. Fedulova L. I. (2006). *Tekhnolohichnyy rozvytok ekonomiky Ukrayiny* [Technological development of the Ukrainian economy]. Kyiv : IEP NANU (in Ukrainian).

10. Vasyltsiv T., Lupak R., Osadchuck Yu. (2017). Assessement of the level of penetration of import dependence in the context of the import substitution policy in Ukraine. *Ekonomichnyy chasopys-XXI*, 167 (9-10), 13-17. (in English).

11. Schwab K. (2018). The Global Competitiveness Report 2018. Geneva: World Economic Forum. (in English).

Zaychenko Volodymyr
Candidate of Sciences in Public Administration,
Associate Professor
Central Ukrainian National Technical University

METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE ECONOMY TECHNOLOGICAL COMPETITIVENESS RESEARCH

Purpose of the article. The purpose of the article is to analyze, synthesize and improve the methodology of research of technological competitiveness of the country's economy. Ensuring the technological competitiveness of the economy in the global environment as a complex and systemic process that requires the formation of a suitable environment, natural motivation of subjects, public readiness, the establishment of institutional and economic conditions, etc., is determined by a number of direct and indirect factors that are important to be able to track and explore.

Research Methodology. The research uses the methods of analysis and synthesis – to determine the basic methods and methodological approaches regarding the formation of a methodology for analyzing the technological competitiveness of the economy, logical generalization – to identify the advantages and disadvantages, identify weaknesses and improve the methods for analyzing the technological competitiveness of the economy.

Results. The methodology of technological competitiveness research is based on those approaches, methods and principles, which are used for the analysis of the competitiveness of the economy as a whole. The main methodological approaches are: comparative (comparative), epistemological, complex as a subsystem of systemic, synergistic and dynamic. At the same time, the central approach can be considered systemic, which considers the economic system as a set of components and relationships of different order.

Novelty. Novelty is the development of a methodological approach, which is to eliminate the disadvantages of most of the applied methods and to provide a comprehensive analysis of the state and trends in the technological competitiveness of the national economy. Also, a further development approach to ensure the country's technological competitiveness on the basis of the formation of a soft environment as the basis for the implementation of innovation and technology activities with the definition of the range of tools (tools) that produce a high level of efficiency in the generation and transfer of high-tech innovations.

The practical significance. National methodology for calculating the total index of innovations is improved as an important step towards the formation of a technologically oriented economy of Ukraine. Constant monitoring of the state and development of the innovation system and its technological component is a prerequisite for the formation of scientifically grounded state policy on the basis of technological advance. In the long run, the development of analytical tools for the study of the purely technological competitiveness of the national economy (since such a method is absent), conducting interregional comparisons within the country and assessing the technological competitiveness of regional systems remains relevant. The practical significance of the results of the study is also that in the end, the generalization of foreign experience gives rise to the possibility of avoiding miscalculations, risks and threats within the framework of state innovation and technology policy. On the basis of foreign experience, it is possible to more systematically and comprehensively approach the formation of the system of state regulation in the innovation and technological sphere as an important condition for ensuring the technological competitiveness of the national economy.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЦЕНТРІВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

THEORETICAL AND METHODICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF CENTERS OF RURAL GREEN TOURISM

УДК 338.48 (477)
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-13

Іванишин В.В.
д.е.н., професор, ректор
Подільський державний
аграрно-технічний університет
Печенюк А.П.
к.е.н., докторант
Подільський державний
аграрно-технічний університет

У статті досліджено сучасні наукові підходи до формування туристичних дестинацій та центрів розвитку сільського зеленого туризму, здійснено систематизацію теоретичних наукових підходів з означеного питання та класифікацію центрів розвитку сільського туризму. Розглянуто напрями оцінки привабливості центрів сільського зеленого туризму та запропоновано їх доповнення якісною характеристикою соціальних ресурсів громади, ключовими характеристиками яких є знання, інтелект, творча та громадська активність. Сформовано авторське визначення поняття «соціальні ресурси». Визначено, що туристична привабливість значною мірою залежить від атрактивного складника, історичної та культурної цінності та концентрації історико-культурних об'єктів. Виділено позитивні та негативні іміджеві чинники розвитку центрів сільського зеленого туризму. Сформовано методичний підхід до дослідження центрів розвитку сільського зеленого туризму з урахуванням соціокультурного аспекту.

Ключові слова: *туристична дестинація, центр сільського зеленого туризму, соціальні ресурси, привабливість, туристична зона.*

В статье исследованы современные научные подходы к формированию туристических дестинаций и центров развития сельского зеленого туризма, осуществлена систематизация теоретических научных подходов к указанному вопросу и классификация центров развития сельского туризма. Рассмотрены направления оценки привлекательности центров сельского зеленого туризма и предложено их дополнение качественной характеристикой социальных ресурсов общества, ключевыми характеристиками которых являются знания, интеллект, творческая и общественная активность. Сформировано авторское определение понятия «социальные ресурсы». Определено, что туристическая привлекательность во многом зависит от аттрактивной составляющей, исторической и культурной ценности и концентрации историко-культурных объектов. Выделены положительные и отрицательные имиджевые факторы центров развития сельского зеленого туризма. Сформирован методический подход к исследованию центров развития сельского зеленого туризма с учетом социокультурного аспекта.

Ключевые слова: *туристическая дестинация, центр сельского зеленого туризма, социальные ресурсы, привлекательность, туристическая зона.*

The article investigates modern scientific approaches to the formation of tourist destinations and centers for the development of rural green tourism, systematizes the theoretical scientific approaches to the identified issue and the classification of centers for the development of rural tourism. It is revealed that at present in Ukraine there is no single network of designated centers and nationwide concept of their creation and functioning. On the basis of the existing theoretical knowledge on this issue and on the basis of generalized foreign experience it is established that the centers of tourism development are not always determined by its size or number of inhabitants. The directions of evaluation of attractiveness of rural green tourism centers are considered and their complement is proposed with the qualitative characteristic of community social resources, the key characteristics of which are knowledge, intelligence, creative and social activity. The author defines the concept of "social resources" by which we understand the socio-cultural component of civil society, which, by its intellectual, educational, moral, ethical, communication and organizational abilities, is capable of successfully overcoming the disparities in the development of social relations in order to form the territory of the formative its competitive position. It is determined that the tourist attraction depends to a large extent on the attractive component, historical and cultural value and concentration of historical and cultural sites. It is established that the main task of the centers of development of rural green tourism is to administer tourist flows and to develop a positive image of rural communities regarding their tourist attractiveness. Separate approaches based on quantitative methods have been considered and offered to determine the attractiveness of display objects as a component of tourist routes. Positive and negative image factors of rural green tourism development centers are highlighted. Taking into account the fact that modern economic science is characterized by deepening of social guidelines, the methodical approach to the research of centers of development of rural green tourism taking into account socio-cultural aspect is formed in the work.

Key words: *tourist destination, center of rural green tourism, social resources, attractiveness, tourist zone.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільних відносин вимагає створення сприятливих умов для формування внутрішнього туристичного ринку. Важливим напрямом поліпшення туристичних можливостей нашої держави є розвиток сільського зеленого туризму та формування центрів його розвитку. Варто відзначити, що нині в Україні відсутні єдина мережа означених центрів та загальнодержавна концепція їх створення й функціонування.

Розвиток сфери сільського зеленого туризму України значно відстає від його потенційних можливостей, які зумовлені унікальними рекреаційними ресурсами та культурно-історичним потенціалом сільських територій. Для їх ефективного розвитку необхідне залучення соціальних ресурсів сільських громад, ключовими характеристиками яких є знання, інтелект, творча та громадська активність.

Ураховуючи те, що сучасна економічна наука характеризується поглибленням соціальних орієнтирів, виникає потреба теоретико-методологічного обґрунтування та формування концептуальних напрямів розвитку центрів сільського зеленого туризму з урахуванням соціальних ресурсів сільських громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним базисом статті є праці М.М. Біль, яка

досліджує концептуальні напрями розвитку соціально-демографічного потенціалу регіонів, дослідження Н.В. Корж та Д.І. Басюк, які спрямовані на вивчення процесу управління туристичними дестинаціями. І.В. Крупіца та А.В. Коверга досліджують формування національної мережі туристичних інформаційних центрів, Н.В. Онищук – формування туристичних центрів із позицій просування внутрішнього туристичного продукту; О.І. Амоша, Л.Л. Шамілева, О.Б. Кірєєва, О.В. Панькова, О.Ю. Касперович та О.В. Іщенко досліджують соціальні ресурси, їхні роль та місце в системі місцевого самоврядування та громадських об'єднань. Ураховуючи наявні напрацювання, які переважно стосуються туристичної сфери загалом, уважаємо, що уточнення та подальшої конкретизації вимагають питання концептуалізації розвитку центрів сільського зеленого туризму саме з позицій дослідження соціальних ресурсів громади, що в умовах інтелектуалізації сучасної економічної системи набуває особливого значення.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення концептуальних аспектів розвитку центрів сільського зеленого туризму (СЗТ) із позицій дослідження впливу соціальних ресурсів громади. При цьому вирішувалися такі завдання: систематизація теоретичних наукових підходів з означеного питання; формування авторського трактування поняття соціальних ресурсів; класифікація центрів розвитку сільського зеленого туризму залежно від рівнів (масштабів) поширення; виявлення іміджевих факторів центрів СЗТ, розроблення методичного підходу до дослідження означених центрів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування центрів розвитку сільського зеленого туризму нерозривно пов'язане з туристичними дестинаціями, для яких, на думку Н.В. Корж та Д.І. Басюк, характерні такі ознаки (рис. 1).

атракційність, доступність, зручність, наявність посередників і допоміжних служб, управлінська організаційна структура з просування дестинації, підприємства з розроблення готового туристичного продукту, організація діяльності туристів. Погоджуючись загалом з авторами, ми пропонуємо доповнити виділені ознаки характеристикою та оцінкою соціальних ресурсів. У дослідженнях із розвитку сільського зеленого туризму важливим є вивчення не лише природних, історико-культурних та інфраструктурних напрямків, а й аналіз середовища проживання людей у контексті їх самоцінності та соціального ресурсу. У цьому аспекті мешканці сільських територій розглядаються як соціальна спільнота, яка має певні цінності, відповідальність, громадянську позицію та здатна стати генератором ідей із розвитку свого звичного середовища проживання.

Оцінка привабливості центрів розвитку сільського зеленого туризму була би неповною без урахування соціального ресурсу громади. Соціальні ресурси в умовах децентралізації влади виступають важливим чинником формування та розвитку центрів сільського зеленого туризму, оскільки «забезпечують стале функціонування та розвиток території як цілісної соціально-економічної системи та визначають рівень життєздатності її населення» [2, с. 290]. Метою управління соці-

Рис. 1. Характерні ознаки туристичних дестинацій

Джерело: складено авторами на основі [1]

альними ресурсами є сприяння активізації населення для вирішення різноманітних потреб певної громади. Суттєвим аспектом під час оцінки соціальних ресурсів є освітній складник [2].

Велике значення для нашого подальшого дослідження має поняття соціальних ресурсів. Виходячи з наявної теоретичної бази з означеного питання [2–4], пропонуємо власне визначення, де під соціальними ресурсами розуміємо соціокультурний складник громадянського суспільства, який за своїми інтелектуальними, освітніми, моральними, етичними, комунікаційними та організаційними здібностями здатен до успішного подолання диспропорцій розвитку суспільних відносин для формування позитивного іміджу території чи громади та посилення конкурентних позицій.

Створення центрів розвитку сільського зеленого туризму тісно пов'язане з туристично-інформаційним забезпеченням, що сприяє створенню позитивного інформаційного середовища. На думку І.В. Крупіци та А.В. Коверги, ефективна діяльність національної мережі туристично-інформаційних центрів може здійснюватися з урахуванням таких чинників, як: вигідність розташування, що забезпечить зручність та доступ до отримання інформації та об'єктів туристичних показів; формування локальної мережі регіонального рівня біля об'єктів туристичного показу національного значення; створення центрів уздовж міжнародних транспортних коридорів та магістралей, на перетинах кордонів сусідніх з Україною держав; відповідність зовнішнього вигляду туристично-інформаційних центрів міжнародним стандартам корпоративної уніфікації (ідентичності) [5].

Виходячи з наявної теоретичної бази [5; 6] та погоджуючись загалом із Н.В. Онищук [7], яка з урахуванням закордонного досвіду, стверджує, що центри розвитку туризму не завжди визначаються його розміром чи кількістю мешканців, можна розглядати такі рівні класифікації центрів розвитку сільського зеленого туризму (рис. 2).

Виходячи з означеної класифікації, центри розвитку сільського зеленого туризму можуть утворюватися в загальних зонах, до яких відносимо зони масового туризму та зони обмеженої рекреації. Центрами масового туризму є території, які мають усі необхідні елементи для розвитку сільського туризму та знаходяться в зоні відомих туристичних атракцій (курортів). Центри територій обмеженої рекреації знаходяться в природно-заповідних зонах, переважно це території національних природних парків та заповідників, де з різною інтенсивністю туристичних потоків можуть надаватися туристичні послуги. Локальні центри можна представити невеликими містами районного значення, центрами об'єднаних громад чи туристичних кластерів, що об’єднують певну територію, яка має всі необхідні ресурси для розвитку сільського

Рис. 2. Класифікація центрів розвитку сільського зеленого туризму

Джерело: розроблено авторами

зеленого туризму. Такі локальні центри можуть бути абсолютно незалежними від адміністративно-територіального поділу та створюватися виходячи з переваг туристичної спеціалізації.

Окремі туристичні маршрути можуть проходити через загальні та локальні туристичні зони. Центр у цьому разі визначатиметься конкретним туристичним продуктом та його атракційним наповненням.

У світовому масштабі туристичний ринок стає невід'ємною частиною економічних моделей країн світу. Спостерігається тенденція, що зі збільшенням обсягів зростає різноманітність пропозиції. В умовах України подібні тенденції також мають місце, що вимагає від учасників ринку сільського зеленого туризму, зокрема тих, які формують пропозицію, докладання зусиль для формування пропозицій нових видів туризму чи популяризації наявних, але маловідомих.

Зокрема, з'являються нові види туризму, до яких належить «темний» туризм, що є складовою частиною духовно-культурного сегменту та задовольняє інформаційні й психологічні потреби споживачів. Часто цікавість до подібних подорожей серед туристів «викликана подоланням страхів дитинства, пошуком чогось нового та інтересом до минулого, духовно-психічними розладами чи містичними мотивами» [8].

Головне завдання центрів розвитку сільського зеленого туризму полягає в адмініструванні туристичних потоків та формуванні позитивного іміджу сільських громад щодо їхньої туристичної привабливості. При цьому великого значення набувають атрактивний складник туристичної зони, історична та культурна цінність об'єктів та концентрація історико-культурних об'єктів.

Розглянемо окремі підходи, базовані на кількісних методах, що пропонують визначення атрактивності об'єктів показу як складника туристичних маршрутів. Наприклад, атрактивність туристичного об'єкта (А т.о.) пропонується розраховувати за таким алгоритмом:

$$1)\ А\ т.о.=(Е+О)К, \qquad (1)$$

де Е – естетична цінність; О – обсяг інформації; К – коефіцієнт атрактивності;

$$К = \frac{W + N}{Txt}, \qquad (2)$$

де W – кількість туристів, які відвідали об'єкт протягом певного відрізку часу (осіб), N – кількість днів, необхідних для аналізу атрактивності; t – час, витрачений на огляд об'єкта (хв); Т – час, протягом якого об'єкт доступний для огляду (хв);

2) історична та культурна цінність об'єктів:

А – інтегральний показник пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів:

$$A = \sum_{i=1}^{f} Pi + \sum_{i=1}^{f} Ti + \sum_{i=1}^{f} Si + \sum_{i=1}^{f} Ri + \sum_{i=1}^{f} Fi, \qquad (3)$$

де Рі – пам'ятки історії та культури; Ті – архітектурні пам'ятки; Si – пам'ятки мистецтва; Ri – етнографічні пам'ятки; Fi – пам'ятки народної творчості;

3) концентрація історико-культурних об'єктів:

Індекс атрактивності зони концентрації туристичних ресурсів архітектурної спадщини (Кі) – індекс атрактивності і-тої зони;

$$Кі=Пмі / Нпі,$$

де Пмі – кількість екскурсійних об'єктів I та II категорій на території і-тої зони; Нпі – кількість історичних населених пунктів на території і -тої зони, де зосереджено екскурсійні об'єкти I та II категорій [9].

На основі порівняння індексів атрактивності територій установлюється рейтинг окремих зон. Рівень атрактивності визначається за класами: 1 – значні сприятливі умови; 2 – нормальні сприятливі умови; 3 – несприятливі умови. Перспективними визначаються зони I та II класів. Зони III класу вважають резервними, там мають здійснюватися відновлювальні заходи для подальшого туристичного використання [9].

Виділимо чинники, що впливають на імідж центрів розвитку сільського зеленого туризму (табл. 1).

Для формування концептуальних аспектів розвитку центрів сільського зеленого туризму використаємо соціокультурний підхід, складниками якого є: система нематеріальних ресурсів і взаємин: туризм як явище носить нематеріальний характер та кінцевим його результатом є отримані враження, які й визначають якість туристичного продукту для споживача та відповідну поведінку щодо прийняття рішення про придбання туристичної послуги; система символічної цінності: туристичну діяльність можна віднести до «економіки символів», яка тісно пов'язана з брендом країни, території, садиби чи окремого туристичного продукту; система соціальних комунікацій, яка передбачає соціальну взаємодію, проникає у цінність досвіду та моделює туристичну дестинацію як соціальну реальність; соціальне конструювання простору: «туристичні дестинації розуміють як соціально-конструйований простір, який активно створює своє майбутнє» [1]; єдиний підхід до планування: залучає різні сторони (туристів, представників туристичної індустрії, громадськості, влади, науки) до цього процесу.

У сучасній економічній науці спостерігається поглиблення дослідження соціального складника. У таких умовах виникає потреба теоретико-методологічного обґрунтування зв'язку якісних соціальних характеристик населення та системи економічних відносин. Виявлення та врахування таких впливів дадуть змогу сформувати концептуальні напрями розвитку туристичних центрів СЗТ із метою «стимулювання їх економічного зростання та подолання недоліків ринку» [10].

На особистісному рівні компонентами розвитку соціальних ресурсів є: активність, інтелект,

Таблиця 1

Іміджеві чинники центрів розвитку сільського зеленого туризму

Позитивні	Негативні
Унікальність природних об'єктів	Слабкий розвиток інфраструктури
Високий ступінь атрактивності території	Непідготовленість до прийому туристів
Сприятливий екологічний стан	Відсутність інвестицій у розвиток сільських громад
Наявність виробників екологічної продукції	Наявність потенційних загроз життю і здоров'ю туриста
Концентрація історико-культурних об'єктів	Низький рівень фінансової інклюзивності та фінансової грамотності
Незначне туристичне навантаження	Релігійна чи расова нетерпимість
Наявність розвиненої туристичної інфраструктури	Комунікаційні бар'єри
Етнокультурна самобутність регіону	Низькі освітній та культурний рівні громадян
Позитивний медійний імідж	Негативні рекламації щодо якості туристичного продукту
Високий ступінь інклюзивності туристичного та інформаційного середовища	Екологічні проблеми
Високий рівень розвитку соціальних ресурсів громади (активність та взаємодія мешканців, навчання та адаптаційні можливості, соціальні навики і компетенції)	Низький ступінь соціальної згуртованості громади

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 2

Етапи дослідження центрів сільського зеленого туризму (СЗТ) з урахуванням соціокультурного аспекту

Етапи	Характерні риси	Додаткові можливості
Визначення доцільності аналізу соціальних ресурсів	Формування положень та передумов щодо доцільності аналізу	Виявлення всіх зацікавлених у результатах суб'єктів
Розроблення та формування робочої гіпотези дослідження	Конкретизація причин та наслідків змін	Формування інструментів впливу соціальних ресурсів на центри сільського зеленого туризму
Побудова концепції розвитку центрів СЗТ з урахуванням соціальних ресурсів громади	Розроблення загальних теоретичних засад	Визначення різних варіантів змін
Визначення компонентів та індикаторів соціальних ресурсів	Визначення потенційних індикаторів та складників змін	Виділення нових перспективних напрямів дослідження
Інформаційне забезпечення дослідження	Збір статистичних даних	Розширення інформаційних можливостей та комплексне дослідження явища
Розроблення методики дослідження	Застосування економіко-математичних та спастичних методів	Адаптація методики для дослідження нових вимірів (мікро- та макрорівень)
Проведення розрахунків	Конкретні розрахунки згідно з методикою	Моделювання ситуації згідно з виявленими тенденціями
Аналіз результатів	Виявлення причин змін	Дослідження чинників непрямої дії
Розроблення рекомендацій з оптимізації взаємозалежності	Формування пріоритетних напрямів подолання негативних диспропорцій	Уточнення ресурсного забезпечення по виявлених напрямах

Джерело: складено авторами

здоров'я, мораль, організованість, освіта, професіоналізм, комунікативність. На вищому рівні, зокрема центру СЗТ чи регіону, ці компоненти формують демографічну, екологічну, економічну, кваліфікаційну, соціокультурну, психологічну, комунікаційну, організаційно-управлінську і темпологічну потенційні характеристики населення. Саме за цими складниками варто простежувати економічний розвиток центрів СЗТ [10].

Методичний підхід до дослідження центрів розвитку сільського зеленого туризму з позицій урахування соціальних ресурсів описано в табл. 2.

По суті, розвиток соціальних ресурсів відображає станові переходи у прогресивному чи регресивному напрямах, що призводить до зміни внутрішньокомпонентних взаємозв'язків та, як наслідок, реагування чутливих щодо нього явищ і процесів різного просторового виміру. Безперечно, найбільш чутливими до рівня розвитку соціальних ресурсів туристичної зони будуть явища і процеси, що сформовані та проявляються на регіональному рівні. Таким чином, розвиток соціальних ресурсів пов'язаний із трансформаціями складників центру розвитку СЗТ, що може прояв-

лятися у позитивному, негативному чи стагнаційному аспектах [10].

Позитивний аспект передбачає оптимальне співвідношення між розвитком соціальних ресурсів та туристичною привабливістю регіону, спостерігається значна залежність між ними, відзначається стимулююча роль соціальних ресурсів; негативний аспект визначається наявністю диспропорцій між тенденціями розвитку окремих означених складників, унаслідок чого виникають невідповідності; стагнаційний аспект розглядається як нульове зростання, застій у розвитку, у туристичній діяльності, що супроводжується зниженням якості соціальних ресурсів громади, виробленням байдужості громадян до будь-яких ініціатив, зниженням рівня освіти та соціального інтелекту громадян, що, своєю чергою, не сприяє розвитку туристичних центрів.

Висновки з проведеного дослідження. Поширення сільського зеленого туризму та зростання його ефективності має супроводжуватися створенням центрів розвитку сільського зеленого туризму, які залежно від масштабів охоплення території поділяються на загальні туристичні зони, локальні та окремі туристичні маршрути. Головне завдання центрів полягає в адмініструванні туристичних потоків та формуванні позитивного іміджу сільських громад щодо їхньої туристичної привабливості. Основним акцентом у нашому дослідженні виступають соціальні ресурси сільських громад, які, безперечно, поряд з атрактивним складником є одними з чинників успішного розвитку туристичного бізнесу. Ми визначаємо соціальні ресурси як складову частину громадянського суспільства, яка за своїми інтелектуальними, освітніми, моральними, етичними, комунікаційними та організаційними здібностями здатна до успішного подолання диспропорцій розвитку суспільних відносин із метою формування позитивного іміджу території чи громади та посилення конкурентних позицій. Розвиток соціальних ресурсів пов'язаний із трансформаціями складників центру розвитку СЗТ, що може проявлятися у позитивному, негативному чи стагнаційному аспектах. Виявлення та врахування таких впливів дає змогу сформувати концептуальні напрями розвитку туристичних центрів СЗТ для стимулювання їх економічного зростання та подолання недоліків розвитку, в основу якого закладено дослідження впливу соціальних ресурсів. За таких умов центр розвитку сільського зеленого туризму має ґрунтуватися на створенні сприятливих умов для використання здібностей людини та формування її соціального інтелекту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Корж Н.В., Басюк Д.І. Управління туристичними дестинаціями. Вінниця : Едельвейс і К, 2017. 322 с.

2. Амоша О.І., Шамілева Л.Л. Роль та місце соціальних ресурсів в системі місцевого самоврядування. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки.* 2016. Вип. 11. С. 287–293.

3. Кірєєва О.Б. Сутність поняття «соціальні ресурси». *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія «Державне управління»*. 2014. Т. 15. Вип. 291. С. 118–131.

4. Панькова О.В., Касперович О.Ю., Іщенко О.В. Соціальні ресурси громадських об'єднань: емпіричний вимір дослідження. *Український соціум.* 2015. № 4(55). С. 54–60.

5. Крупіца І.В., Коверга А.В. Формування національної мережі туристичних інформаційних центрів в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 14. С. 607–612. URL : http://economyandsociety.in.ua/journal/14_ukr/86.pdf (дата звернення: 25.06.2019).

6. Іванишин В.В., Печенюк А.П. Логістичні аспекти розвитку сільського зеленого туризму. *Інфраструктура ринку.* 2018. № 21. URL : http://www.market-infr.od.ua/uk/21-2018. (дата звернення: 01.07.2019).

7. Онищук Н.В. Формування туристичних центрів у контексті просування внутрішнього турпродукту. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика*. 2014. № 811. С. 259–265.

8. Сардак С.Е., Таран С.В. Потенціал «темного» туризму в країнах Європи. *Економіка і суспільство.* 2018. Вип. 19. С. 27–33. URL : http://economyandsociety.in.ua/journal/19_ukr/5.pdf (дата звернення: 10.07.2019).

9. Васильєв П.О. Про кількісні методи визначення атрактивності об'єктів показу як складової туристичних маршрутів. URL : nbuv.gov.ua/j-pdf/MTP_2013_47_21.pdf (дата звернення: 12. 07.2019).

10. Біль М.М. Концептуальні напрями розвитку соціально-демографічного потенціалу регіону. *Фінансовий простір.* 2013. № 1(9). С. 98–103. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2013_1_22 (дата звернення: 26.06.2019).

REFERENCES:

1. Korzh N. V., Basjuk D. I. (2017) *Upravlinnja turystychnymy destynacijamy* [Management of tourist destinations]. Vinnycja: "PP"TD Edeljvejs i K". P. 322. (in Ukrainian)

2. Amosha O.I., Shamileva L.L. (2016) Rolj ta misce socialjnykh resursiv v systemi miscevogho samovrjaduvannja [The role and place of social resources in the local government system]. Visnyk Kam'janecj-Podiljsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Ivana Oghijenka. Ekonomichni nauky. Vyp. 11. P. 287-293 (in Ukrainian)

3. Kirjejeva O. B. (2014) Sutnistj ponjattja "socialjni resursy"[The essence of the concept of "social resources"]. *Zbirnyk naukovykh pracj Donecjkogho derzhavnogho universytetu upravlinnja.* Ser.: Derzhavne upravlinnja,. T. 15, Vyp. 291. P. 118-131. (in Ukrainian)

4. Panjkova O.V., Kasperovych O.Ju., Ishhenko O.V. Socialjni resursy ghromadsjkykh ob'jednanj: empirychnyj vymir doslidzhennja [Social resources of public associations: an empirical dimension to research]. *Ukrajinsjkyj socium*. No 4 (55), 2015. P. 54-60 (in Ukrainian)

5. Krupica I.V. ta Kovergha A.V. (2018) Formuvannja nacionaljnoji merezhi turystychnykh informacijnykh centriv v Ukrajini [Formation of a national

network of tourist information centers in Ukraine]. *Ekonomika i suspiljstvo*. Vyp.14. P.607-612. Available at: http://economyandsociety.in.ua/journal/14_ukr/86.pdf (accessed 25 June 2019)

6. Ivanyshyn V.V., Pechenjuk A.P. (2018) Loghistychni aspekty rozvytku siljsjkogho zelenogho turyzmu [Logistic aspects of rural green tourism development]. *Infrastruktura rynku*. NO 21. Available at: http://www.market-infr.od.ua/uk/21-2018. (accessed 1 July 2019)

7. Onyshhuk N. V. (2014) Formuvannja turystychnykh centriv u konteksti prosuvannja vnutrishnjogho tur produktu [Formation of tourist centers in the context of promotion of domestic tour product]. *Visnyk Nacionaljnogho universytetu "Ljvivsjka politekhnika". Loghistyka*. No 811. p. 259-265. (in Ukrainian)

8. Sardak S.E., Taran S.V. (2018) Potencial "temnogho" turyzmu v krajinakh Jevropy [The potential of "dark" tourism in Europe]. *Ekonomika i suspiljstvo*. Vyp. NO 19. P.27-33. http://economyandsociety.in.ua/journal/19_ukr/5.pdf (accessed 10 July 2019)

9. Vasyljjev P.O. Pro kiljkisni metody vyznachennja atraktyvnosti ob'jektiv pokazu, jak skladovoji turystychnykh marshrutiv [Quantitative methods for determining the attractiveness of display objects as a component of tourist itineraries]. Available at: nbuv.gov.ua/j-pdf/MTP_2013_47_21.pdf (accessed 12 July 2019)

10. Bilj M. M. (2013) Konceptualjni naprjamy rozvytku socialjno-demoghrafichnogho potencialu reghionu [Conceptual directions of development of socio-demographic potential of the region]. Finansovyj prostir: nauk.-prakt. zhurn. Cherkasjkyj instytut bankivsjkoji spravy Universytetu bankivsjkoji spravy NBU. Cherkasy. NO 1 (9). P. 98-103. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2013_1_22 (accessed 26 June 2019)

Ivanyshyn Volodymyr
Doctor of Economic Sciences, Professor, Rector
State Agrarian and Engineering University in Podilya
Pecheniuk Alla
Candidate of Economic Sciences, Doctoral Student
State Agrarian and Engineering University in Podilya

THEORETICAL AND METHODICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF CENTERS OF RURAL GREEN TOURISM

Purpose. An important direction of improving the tourism opportunities of our country is the development of rural green tourism and the formation of centers for its development. It is worth noting that at present there is no single network of designated centers in Ukraine and there is no nationwide concept of their creation and functioning. Given that modern economic science is characterized by deepening of social guidelines, there is a need for theoretical and methodological justification and formation of conceptual directions of development of centers of rural green tourism taking into account the social resources of rural communities.

The purpose of the study is to develop conceptual aspects of the development of rural green tourism centers (NWTs) from the standpoint of researching the impact of community social resources. At the same time the tasks were solved: systematization of theoretical scientific approaches on a certain issue, formation of author's interpretation of the concept of social resources, classification of centers for rural green tourism development according to the levels (scales) of distribution, identification of image factors of NWT centers, development of methodological approach to research of designated centers.

Methodology of research. The following research methods are used: the scientific method – to systematize the existing theoretical approaches to the problem under study, induction and deduction in developing the classification of centers for the development of rural green tourism, analysis and synthesis – to assess the impact of social resources on the development of centers of rural green tourism, abstraction – with the allocation of positive and negative image factors of development of rural green tourism.

Findings. The modern scientific approaches to the formation of tourist destinations and centers of development of rural green tourism have been investigated, their classification has been carried out.

The directions of estimation of attractiveness of centers of rural green tourism are considered, and their additions with characteristics of social resources of the community are proposed. Formed the author's definition of the concept of “social resources”. It is determined that tourist attraction depends to a large extent on the attractive component, historical and cultural value, and the concentration of historical and cultural objects. Positive and negative image factors of the centers of development of rural green tourism are highlighted.

The methodical approach to research of centers of development of rural green tourism taking into account the socio-cultural aspect is formed.

Originality. The directions of estimation of attractiveness of centers of development of rural green tourism, which includes research of social resources of the community are determined. The author's definition of the term: “social resources” is proposed, considering it as a sociocultural component of centers of development of rural green tourism. The factors of positive and negative influence on the image of centers of development of rural green tourism are highlighted, among which social resources are of great importance. The methodical approach to the research of centers of development of rural green tourism, which is based on the socio-cultural approach, is formed.

Practical value. The results of the study may become areas for the development of an effective national strategy for rural tourism development and rural communities in general, based on a socio-cultural approach and research on social resources that will ultimately show a significant social impact.

ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ, МІСЦЯ ТА РОЛІ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У СВІТІ

STUDY OF THE ESSENCE, PLACE, AND ROLE OF THE LOGISTICS SYSTEM OF UKRAINE IN THE WORLD

УДК 005.932: 338.46
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-14

Максимова О.С.
к.е.н., доцент кафедри економіки, організації та управління підприємствами
ВНЗ «Криворізький національний університет»
Темченко Г.В.
к.е.н., доцент кафедри економіки, організації та управління підприємствами
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
Бондарчук О.М.
к.т.н., доцент кафедри економіки, організації та управління підприємствами
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

У статті розглянуто основні складники логістичної системи та основні принципи її функціонування. Визначено методологію визначення значення складників Індексу ефективності логістики (LPI). Визначено місце України в рейтингу логістичної ефективності за дослідженнями Світового банку. Простежено загальну тенденцію поліпшення значення Індексу ефективності логістики та встановлено, що в Україні це відбувається з більшою швидкістю, ніж у середньому в регіоні «Європа та Центральна Азія» та у світі. Відповідно отриманих даних, визначено, що зростання виробничого потенціалу та попиту на ринку викликає необхідність використання прогресивних методів у логістичному забезпеченні постачання товарів на ринки Європи та світу. Перспективами подальшого розвитку у даному напрямі є визначення заходів удосконалення логістичної системи України, сучасного стану логістики на промислових підприємствах та розроблення заходів щодо підвищення ефективності роботи логістичної системи.

Ключові слова: *логістична система, Індекс ефективності логістики, складники LPI.*

В статье рассмотрены основные составляющие логистической системы и основные принципы ее функционирования. Определена методология определения значения составляющих Индекса эффективности логистики (LPI). Определено место Украины в рейтинге логистической эффективности по исследованиям Всемирного банка. Прослежена общая тенденция улучшения значение Индекса эффективности логистики и установлено, что в Украине это происходит с большей скоростью, чем в среднем в регионе «Европа и Центральная Азия» и в мире. Согласно полученным данным, определено, что рост производственного потенциала и спроса на рынке вызывает необходимость использования прогрессивных методов в логистическом обеспечении поставок товаров на рынки Европы и мира.Перспективами дальнейшего развития в данном направлении являются определение мероприятий по совершенствованию логистической системы Украины, современного состояния логистики на промышленных предприятиях и разработка мероприятий по повышению эффективности работы логистической системы.

Ключевые слова: *логистическая система, Индекс эффективности логистики, составляющие LPI.*

The article determines that the modern logistics system of Ukraine is underdeveloped. This problem is caused by insufficient attention of the state to the development of legal, customs basis of the development of logistics and lack of qualified personnel. Military actions in the east of the country, destroyed infrastructure, and bad roads complicate this situation. At the same time, the demand for logistics is observed today. The main areas to improve the efficiency of economic activity at the expense of logistics are the reduction of inventory costs, reliable supply of goods, and promotion of goods in European and world markets. The World Bank uses the Logistics Performance Index (LPI) to determine the efficiency of the logistics system of the country. Based on countries' analysis, the ranking is made according to the following components: customs, infrastructure, international shipments, logistics quality and competence, tracking and tracing, and timeliness. This indicator reflects the country's possibility to trade around the world and access to logistics networks of the country. The Logistics Performance Index is calculated for each country based on information obtained through the questioning of the largest international logistics companies that provide services of cargo transportation via railroad, motor, water, air transport, and warehouse operators. The paper determines the structure of components of the assessment of the Logistics Performance Index and the methodology for its assessment. Herewith, the change dynamics of the Logistics Performance Index for Ukraine at the world level is established. As a result of the evaluation of components of the LPI, we've analysed their change in comparison with the average value of components for the region "Europe and Central Asia" and the world. Given the analysis of trends in the Logistics Performance Index, we identified that ensuring the economic growth of Ukraine is determined by integration processes in the world economy, globalization of production and logistics processes. Improvement of the logistics system of Ukraine will allow increasing the efficiency of the country's economy in general.

Key words: *logistics, logistics system, Logistics Performance Index, ranking, LPI components.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах світового розвитку логістичної системи дуже важливим є визначення місця України у світовому рейтингу країн. Це дасть змогу встановити сучасний рівень та тенденції розвитку логістичної системи України.

Формування логістичної системи тісно пов'язане з розвитком усіх сфер господарювання та дасть змогу більш ефективно задовольняти попит на засадах своєчасності, якості, надійності та мінімізації витрат. На сучасному етапі розвитку Україна володіє значним потенціалом, який сформований природними, територіальними та економічними умовами. Використання територіального розташування України між Європою та колишніми країнами СНД дасть змогу не тільки використати країни як транзитний канал, а й підвищити ефективність логістичної системи у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток логістики викликає значний інтерес вітчизняних та зарубіжних науковців. Велику кількість робіт присвячено дослідженню сутності логістичної системи, аналізу її функціонування всередині підприємства та оцінці її ефективності. Але невирішеною є низка питань функціонування логістичної системи на промислових підприємствах.

Низка вчених розуміє логістику як сукупність послуг, що надаються в процесі поставок продук-

ції споживачу на завершальному етапі просування матеріального потоку [2; 4; 5].

Інші науковці визначають логістичну систему як сукупність операцій, пов'язаних із забезпеченням оптимальних витрат у процесі управління матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками [1; 3; 6; 8].

Зарубіжні вчені, такі як Дж. Сток, Д. Ламберт, Б. Лялондом, М. Купер та Т. Нордевір, розглядають логістику як процес взаємодії між споживачем, продавцем та посередниками [7; 9].

За проведеним аналізом нами було визначено, що логістична система є багатогранним поняттям, але немає більш повного та узагальнюючого поняття.

Постановка завдання. Використання логістичного підходу в процесах розвитку країни дасть змогу розширити та оптимізувати процеси транспортування матеріальних потоків між регіонами, забезпечить інтеграцію на ринки інших країн та регіонів. Розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктури дасть змогу збільшити доступ до менш розвинених населених пунктів. Високоякісні магістралі та залізниці, розвинена інфраструктура портів та аеропортів дадуть можливість гарантувати своєчасність поставок продукції як на території країни, так і за її межами, що підвищить діловий імідж країни у цілому. Розвиток інформаційних систем дасть змогу гравцям ринку використовувати наявну інформацію для прийняття рішень та обміну інформацією.

Таким чином, можна зазначити, що ефективно функціонуюча логістична система дасть змогу підвищити економічну ефективність країни та забезпечить поліпшення рейтингів України на світовому рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сучасного розвитку національної економіки формування ефективної логістичної системи сприяє підвищенню конкурентоспроможності країни на світових ринках.

В умовах світової конкуренції такі складники, як географічне розташування та якість сировини, яку використовують постачальники та споживачі ринку, визначають ефективність логістики. При цьому важливими для розвитку логістичної системи є інвестиційний клімат та розвиток митної інфраструктури.

У 2007 р. Всесвітній банк уперше використав Індекс ефективності логістики (LPI) для оцінки рівня розвитку логістики у різних країнах. Аналіз охоплює 160 країн світу, у результаті чого формується рейтинг за такими показниками [10]:

– ефективність і швидкість роботи митниці (Customs);

– якість і наявність транспортної інфраструктури (Infrastructure);

– робота з великими міжнародними гравцями на ринку (International shipments);

– рівень компетенцій і якість логістичних сервісів/провайдерів (Logistics quality and competence);

– можливість стежити за пересуваннями вантажу по території (Tracking and tracing);

– кількість доставок у необхідний час (lead time) (Timeliness).

Цей показник є дуже важливим для зростання торговельної діяльності підприємства. Він відображає можливість здійснення торгівлі по всьому світу та доступ до логістичних мереж країн.

Для кожної країни один раз на два роки Індекс ефективності логістики розраховується на основі інформації, яка отримується шляхом анкетування більше ніж 800 найбільших міжнародних логістичних компаній. Показники вимірюються за шкалою від 1 (найгірше значення показника) до 5 (найкраще значення показника).

Індекс ефективності логістики для кожної країни розраховується на основі опитувань компаній, що надають послуги перевезення вантажів залізничним, автомобільним, водним, повітряним транспортом та складських операторів. Респонденти беруть участь в опитуванні в режимі онлайн, а оцінка ефективності країн здійснюється за випадковим принципом. Показник LPI має обмежену сферу застосування, оскільки міжнародні експерти мають недостатню інформацію по бідних та економічно нерозвинених країнах.

При цьому Індекс LPI дає змогу визначити країни, які випереджають або відстають у розвитку логістики, рівень зв'язку між підприємствами та державою, а також оцінити потенціал їхнього подальшого розвитку.

Нами було проведено порівняльний аналіз ефективності логістики за регіоном Європи та Центральної Азії та світу (рис. 1).

За даними, отриманими під час порівняння значень показника ефективності логістики за період 2007–2014 рр., нами було визначено, що LPI в Україні зростає швидше, ніж регіональне значення по Європі та Центральній Азії та середньосвітове значення. Так, по Україні LPI з 2007 до 2014 р. збільшився з 2,55 до 2,98 (+16,86%), значення LPI по регіону Європи та Центральної Азії збільшився з 2,46 до 2,76 (+12,2%), а в середньому по світу значення показника збільшилося з 2,74 до 2,89 (+5,47%).

У 2016 р. значення показника ефективності логістики становить 2,74, що менше значення попереднього періоду на 8,76%, а середньосвітове значення незначно зменшилося та становило 2,88 (-0,3%). При цьому значення LPI по регіону Європи та Центральній Азії у 2016 р. збільшилося на 17,03% та становило 3,23.

У 2018 р. значення показника ефективності логістики по Україні збільшилося до 2,83 (+3,28%),

що говорить про адаптацію ринку України після зміни ринків Росії на ринки Європи та світу. При цьому за той же період спостерігається зменшення значення LPI по регіону Європи та Центральної Азії на 31,3% та становить 2,46, а значення по світу зменшилося на 0,34% та становило у 2018 р. 2,87.

Більш наглядно зміну в розвитку логістики в країні приведено в табл. 1, де наведено динаміку місця України у світовому рейтингу країн.

Як бачимо, Україна у світовому рейтингу країн у 2010 р. займає 102-е місце, що значно гірше значення 2007 р., що було викликано кризою 2009 р. За період 2010–2014 рр. Україна в рейтингу піднялася до 61-го місця, що було викликано зростанням економіки та розвитком виробництва. Через події на Сході України з 2014 до 2016 р. її місце знизилося до 80-го, а в 2018 р. ми спостерігаємо поліпшення економічної ситуації, коли країна в рейтингу піднялася до 66-го місця.

У табл. 2 нами проаналізовано динаміку зміни складників Індексу ефективності логістики, у результаті чого простежено загальну тенденцію за період 2007–2018 рр.

За результатами аналізу можна зробити висновок, що найкращі значення показника спостерігаються у 2014 р., а найгірші – у 2010 р.

За даними табл. 2, де приведено компоненти LPI за період 2007–2018 рр., можна зробити висновки, що значення показника за складником «Ефективність та швидкість на митниці» за період 2007–2014 рр. збільшилося з 2,22 до 2,69, а за період 2014–2018 рр. – зменшилося на 12,08% та становить 2,4. Збільшення показника викликано поступовим набуттям досвіду функціонування митниці, більш ефективним наданням митних операцій та оформленням товарів. Також за даний період було сформовано закони Митного кодексу, вдосконалено пропускні пункти тощо. Водночас із виникненням конфлікту на Сході України з'явилися складності просування деяких товарів через кордони країни, а зростання показника 2018 р. викликано пожвавленням ринку та введенням безвізового режиму з країнами Європи.

За складником «Якість і наявність транспортної інфраструктури» найбільше зростання спостерігалося у 2012 р. (2,69), що більше базового значення на 14,47%. За період 2012–2018 рр. значення показника зменшилося на 22,27% та у звітному році вже має значення 2,2. Це викликано погіршенням якості автомобільних доріг, здорожчанням палива, знеціненням української валюти, зростанням тарифів на послуги перевезення та ін.

Рис. 1. Динаміка індексу ефективності логістики за даними Світового банку

Джерело: побудовано на основі [10]

Таблиця 1

Місце України у світовому рейтингу оцінки ефективності логістики (LPI) за даними Світового банку [10]

Показник	2007	2010	2012	2014	2016	2018
Місце України у світовому рейтингу	73	102	66	61	80	66

Під час аналізу елемента показника ефективності логістики «Робота з великими міжнародними транспортними гравцями на ринку» нами було визначено, що найбільше значення показника було зафіксовано у 2014 р. – 2,95, що більше значення 2007 р. на 16,6%, в подальшому значення зменшилося до 2,59 у 2016 р., а в 2018 р. ситуація дещо поліпшилася та значення складника становить 2,8. Також можна зазначити, що спад у 2015–2016 рр. викликаний закриттям ринків Росії, а підвищення у 2018 р. – переорієнтацією на країни Європи.

Значення компоненти «Рівень компетенцій і якість логістичних сервісів/провайдерів» за аналізований період мало таку ж тенденцію зростання з 2,41 у 2007 р. до 2,85 у 2012 р. (+18,26%), за наступний період значення зменшилося на 11,37% у 2016 р, а потім збільшилося на 9,8% у 2018 р. та становило 2,8. Це викликано розвитком інфраструктури, переходом на нові типи палива, транспорту, впровадженням інноваційних технологій та ін.

Складник «Можливість стежити за пересуваннями вантажу по території» також збільшився порівняно з базовим роком на 26,48% та в 2014 р. становив 3,2, у 2016 р. значення показника становить 2,96 (-8,1%), а в 2018 р. – 3,1 (+4,37%). Цей показник характеризує вдосконалення та оптимізацію логістичних мереж, пошук більш ефективних способів доставки та ін.

Значення показника «Кількість доставок у необхідний час» мало найменше значення у 2010 р. – 3,06, найбільше – у 2014 та 2016 рр. (3,51), а в 2018 р. значення показника дещо зменшилося та становило 3,4. Зростання даного показника викликано розширенням ринку транспортних провайдерів та зростанням конкуренції у наданні транспортних послуг.

Більш детально динаміку зміни складників LPI приведено на рис. 2.

Рис. 2. Динаміка зміни складників Індексу ефективності логістики за даними Світового банку [10]

Таблиця 2

Значення складників Індексу ефективності логістики LPI

Показники	2007	2010	2012	2014	2016	2018
Ефективність і швидкість роботи митниці (Customs)	2,22	2,02	2,41	2,69	2,3	2,4
Якість і наявність транспортної інфраструктури (Infrastructure)	2,35	2,44	2,69	2,65	2,49	2,2
Робота з великими міжнародними гравцями на ринку (International shipments)	2,53	2,79	2,72	2,95	2,59	2,8
Рівень компетенцій і якість логістичних сервісів / провайдерів (Logistics quality and competence)	2,41	2,59	2,85	2,84	2,55	2,8
Можливість стежити за пересуваннями вантажу по території (Tracking and tracing)	2,53	2,49	3,15	3,2	2,96	3,1
Кількість доставок в необхідний час (Timeliness)	3,31	3,06	3,31	3,51	3,51	3,4

а) складники Індексу ефективності у 2007 р.

б) складники Індексу ефективності у 2010 р.

в) складники Індексу ефективності у 2012 р.

г) складники Індексу ефективності у 2014 р.

д) складники Індексу ефективності у 2016 р.

є) складники Індексу ефективності у 2018 р.

Рис. 3. Складники показника ефективності логістики (LPI) в Україні, регіонах Європи та Центральної Азії та у світі

Джерело: побудовано за даними Світового банку [10]

Для визначення місця України у світі необхідно порівняти дані складників LPI з даними в середньому по світу та даними Європи й Центральної Азії за період 2007–2018 рр. (рис. 3).

Аналіз циклограм на рис. 3 показав, що в 2007 р. значення складників показника по Україні більше значень регіону «Європа та Центральна Азія», але менше середньосвітових значень.

У 2010 р. значення за всіма складниками показника для України погіршилися порівняно зі значеннями Європи і Центральної Азії та середньосвітовими значеннями. Це викликано кризою в Україні у 2009 р., що призвела до спаду економіки, та кризою національної валюти.

У 2012 р. значення значно поліпшилися, наблизившись до середньосвітових значень, при цьому перевищили значення по Європі та Центральній Азії. У 2014 р. значення складників LPI по Україні перевищили значення середніх показників за регіоном «Європа та Центральна Азія» та світу.

Відповідно до отриманих даних, визначено, що впродовж тривалого часу Україна відставала, але зростання виробничого потенціалу та попиту на ринку призвело до необхідності використання прогресивних методів у логістичному забезпеченні їх постачання на ринки Європи та світу.

У 2016 р. значення погіршилися порівняно з іншими регіонами, що було викликано відмовою від ринків Росії та країн СНД. При цьому ринки Європи обмежені квотами на продаж продукції України, що й призвело до уповільнення обсягів виробництва продукції.

У 2018 р. ситуація дещо поліпшилася, але все ж не досягає показників середньосвітового рівня, а від показників Європи та Центральної Азії значно відстає.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, нами визначено структуру складників оцінки Індексу ефективності логістики та методику здійснення його оцінки. При цьому визначено динаміку зміни LPI України на світовому рівні. У результаті оцінки складників Індексу LPI нами проаналізовано їх зміну порівняно із середнім значенням складників по регіону Європи та Центральної Азії та світу. Виходячи з аналізу тенденцій Індексу ефективності логістики, нами визначено, що забезпечення економічного зростання України зумовлене інтеграційними процесами у світову економіку, глобалізацією виробничих та логістичних процесів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аникин Б.А. Логистика : учебник / под ред. Б.А. Аникина ; 3-е изд., перераб. и доп. Москва : ИНФРА–М, 2002. 368 с.

2. Совершенствование управления процессом реализации продукции промышленного предприятия на базе логистической концепции / А.Г. Бутрин и др. *Вестник УГТУ-УПИ.* 2006. № 1(72). С. 130–136.

3. Гаджинский А.М. Логистика : учебник. Москва : Дашков и К°, 2007. 472 с.

4. Ларіна Р.Р. Логістика : навчальний посібник. Донецьк :ВІК, 2005. 335 с.

5. Морозов О.Б. Основы логистической теории в практике успешноговедения современного бизнеса. Санкт-Петербург : СПГУ, 2006. 212 с.

6. Сергеев В.И. Управление качеством логистического сервиса. *Логистика сегодня*. 2010. № 1. С. 10–16.

7. Сток Дж.Р. Стратегическое управление логистикой / пер. с 4-го англ.изд. Москва : ИНФРА-М, 2005. 797 с.

8. Логістика : навчальний посібник / О.М. Тридід та ін. Київ : Знання, 2008. 566 с.

9. Lambert D.M., Cooper M.C., Pagh J.D., Supply Chain Management: Implementation Issues and Opportunities. *The International Journal of LogisticsManagement.* 1998. Vol. 9. № 2. P. 1–20. URL : http://dx.doi.org/10.1108/09574099810805807 (дата звернення:03.07.2019).

10. The World Bank. Logistics Performance Index. URL : https://lpi.worldbank.org/international (дата звернення: 06.07.2019).

REFERENCES:

1. Anikin B. A. (2002) Logistika: Uchebnik [Logistics: Tutorial]. Seriya «Vysshee obrazovanie». Moscow: INFRA. (in Russian).

2. Butrin A.G. (2006) Sovershenstvovanie upravleniya processom realizacii produkcii promyshlennogo predpriyatiya na baze logisticheskoj koncepcii [Improving the management of the process of selling products of an industrial enterprise on the basis of the logistic concept]. Vestnik UGTU-UPI, no. 1 (72), pp. 130-136.

3. Gadzhinskij A.M. Logistika: uchebnik [Logistics: Tutorial]. Moscow: Izdatel'sko-torgovaya korporaciya «Dashkov i K°».

4. Larina P.P. (2005) Logistyka : navchalnyj posibnyk [Logistics: a textbook]. Donetsk: VIK.

5. Morozov O.B. (2006) Osnovy logisticheskoj teorii v praktike uspeshnogo vedeniya sovremennogo biznesa [Basics of logistic theory in the practice of successful doing modern business]. Sankt-Peterburg: SPGU.

6. Sergeev V.I. (2010) Upravlenie kachestvom logisticheskogo servisa [Quality management of logistics services]. Logistika segodnya, no. 1, pp. 10-16.

7. Stok Dzh.R. (2005). Strategicheskoe upravlenie logistikoj [Strategic Logistics Management]. Moscow: INFRA-M.

8. Tridid O.M., Azarenkova G. M., Mishina S. V., Borisenko I. I. (2008) Logistika : navch. Posibnik [Logistics: a textbook]. Kyiv: Znannya.

9. Lambert D. M., Cooper M. C., Pagh J. D. (1998) Supply Chain Management:Implementation Issues and Opportunities. The International Journal of LogisticsManagement, vol. 9, no. 2, pp. 1-20. Available at: http://dx.doi.org/10.1108/09574099810805807 (accessed 3 July 2019).

10. The World Bank. Logistics Performance Index. https://lpi.worldbank.org/international (accessed 6 July 2019).

Maksymova Olena
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economics, Organization
and Management of Enterprises
Kryvyi Rih National University
Temchenko Hanna
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economics, Organization
and Management of Enterprises
Kryvyi Rih National University
Bondarchuk Olga
Candidate of Engineering Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economics, Organization
and Management of Enterprises
Kryvyi Rih National University

STUDY OF THE ESSENCE, PLACE, AND ROLE OF THE LOGISTICS SYSTEM OF UKRAINE IN THE WORLD

The purpose of the article. The logistics system of Ukraine is underdeveloped. This problem is caused by insufficient attention of the state to the issues of the development of logistics, the lack of sufficient legal framework and qualified personnel. On the other hand, the general economic crisis hampers the development of the economy, which restrains the development of the logistics system in general.

The demand for logistics is observed today. The main areas to improve the efficiency of economic activity at the expense of logistics are the reduction of inventory costs, reliable supply of goods, and promotion of goods in European and world markets.

Methodology. The World Bank uses the Logistics Performance Index (LPI) to determine the efficiency of the logistics system of the country. The analysis covers 160 countries of the world, as a result of which the ranking is formed by the following components: customs, infrastructure, international shipments, logistics quality and competence, tracking and tracing, and timeliness. This indicator reflects the country's possibility to trade around the world and access to logistics networks of the country. Once every two years, the Logistics Performance Index is calculated for each country based on information obtained through the questioning of more than 800 largest international logistics companies. The indicators are measured on a scale from 1 (the worst value of the indicator) to 5 (the best value of the indicator). The Logistics Performance Index is calculated for each country based on the questioning of companies that provide services of cargo transportation via railroad, motor, water, air transport, and warehouse operators. Respondents take part in the survey online and performance assessment of countries is carried out randomly.

Result. We've conducted a comparative analysis of logistics performance in the region of Europe and Central Asia and the world. The analysis is carried out for 2007–2018. It was determined that Ukraine has the best results in the ranking of regions for 2014, with the results better than the average in the world and Europe and Central Asia. Further, the country's rating worsened, which was caused by the economic crisis and military actions in the east of the country. On the next stage, the place of Ukraine in the ranking of 160 countries was determined it was established that in 2010, the country took the 102nd place and in 2014 – the 61st place, which indicates rapid growth of the logistics performance. In 2018, Ukraine occupied the 66th place, which is caused by the economic slowdown in the country. On the next stage of the study, we analysed the dynamics of components of the Logistics Performance Index (customs, infrastructure, international shipments, logistics quality and competence, tracking and tracing, and timeliness). Also, we compared the LPI components by regions: Ukraine, Europe and Central Asia, and the world. According to the data obtained, it is determined that for a long time, Ukraine lagged behind but the growth of production capacity and market demand has led to the need to use progressive methods in the logistics for their provision to European and world markets.

Conclusions. The paper determines the structure of components of the assessment of the Logistics Performance Index and the methodology for its assessment. Herewith, change dynamics of the LPI for Ukraine at the world level is established. As a result of the evaluation of components of the LPI, we've analysed their change in comparison with the average value of components for the region of Europe and Central Asia and the world. Given the analysis of trends in the Logistics Performance Index, we identified that ensuring the economic growth of Ukraine is determined by integration processes in the world economy, globalization of production and logistics processes.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОНІТОРИНГУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ
INFORMATION SUPPORT OF FOOD SECURITY MONITORING

УДК 338.439
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-15

Мостова А.Д.
к.е.н., старший викладач кафедри міжнародного маркетингу
Університет імені Альфреда Нобеля

У статті представлено основні суб'єкти інформаційного забезпечення моніторингу продовольчої безпеки, які надають інформацію для обґрунтованої оцінки стану та тенденцій продовольчої безпеки держави. Досліджено специфіку вихідної інформації, що надається учасниками системи забезпечення продовольчої безпеки держави. Систематизовано інформаційні джерела для моніторингу продовольчої безпеки та напрями отримання і використання інформації на рівні: органів державної влади і управління, що здійснюють регулювання питань гарантування продовольчої безпеки; компетентних органів та організацій, що контролюють та відповідають за окремі складники гарантування продовольчої безпеки; державних і недержавних органів та організацій, що здійснюють інформаційне забезпечення користувачів інформації й аналіз тенденцій продовольчої безпеки; суб'єктів господарювання у забезпеченні населення продовольством; підприємств та організацій інфраструктури аграрного і продовольчого ринку; населення. Запропоновано розроблення інформаційної системи моніторингу продовольчої безпеки як ефективного інструменту для збору, аналізу інформації та формування відповідних аналітичних звітів, прогнозів і рекомендацій із використанням сучасних цифрових технологій.

Ключові слова: *моніторинг продовольчої безпеки, інформаційне забезпечення, інформаційна система.*

В статье представлены основные субъекты информационного обеспечения мониторинга продовольственной безопасности, которые предоставляют информацию для обоснованной оценки состояния и тенденций продовольственной безопасности государства. Исследована специфика исходящей информации, предоставляемой участниками системы обеспечения продовольственной безопасности государства. Систематизированы информационные источники для мониторинга продовольственной безопасности и направления получения и использования информации на уровне: органов государственной власти и управления, осуществляющих регулирование вопросов обеспечения продовольственной безопасности; компетентных органов и организаций, контролирующих и отвечающих за отдельные составляющие обеспечения продовольственной безопасности; государственных и негосударственных органов и организаций, осуществляющих информационное обеспечение пользователей информации и анализ тенденций продовольственной безопасности; субъектов хозяйствования в обеспечении населения продовольствием; предприятий и организаций инфраструктуры аграрного и продовольственного рынка; населения. Предложена разработка информационной системы мониторинга продовольственной безопасности как эффективный инструмент для сбора, анализа информации и формирования соответствующих аналитических отчетов, прогнозов и рекомендаций с использованием современных цифровых технологий.

Ключевые слова: *мониторинг продовольственной безопасности, информационное обеспечение, информационная система.*

The article presents the main subjects of the information support of food security monitoring, which provides information for a well-founded assessment of the state and trends of food security of the state. The specifics of the source information provided by the participants of the system for ensuring the state food security are analyzed. There are systematized the information sources for food security monitoring and directions of obtaining and using information at the level of: state power bodies and administration that regulate food security issues; competent authorities and organizations that are responsible for control of the individual components of food security; state and non-state bodies and organizations that provide information provision to users of information and analysis of food security trends; business entities in providing foodstuffs to the population; subjects of the infrastructure of the agrarian and food market and population. It is proposed to develop an information system for food security monitoring as an effective tool for gathering, analyzing information and developing relevant analytical reports, forecasts and recommendations using modern digital technologies. The tasks for the information system of food security monitoring are formulated. The main purpose of the proposed development is the methodical and practical implementation of the assessment of state food security, justification of strategic directions and mechanisms for ensuring of food security, development and implementation of socio-economic development programs and development strategies. The introduction of the information system of food security monitoring will provide public authorities with comprehensive, up-to-date, timely, objective information about the trends of national food security, the trends in the agricultural sector, quality control and food safety systems, and formulate a methodological basis for the integrated formation and analysis of indicators of the resource provision and economic activity of business entities, market intermediaries, food supply of the population, to develop the food security strategy.

Key words: *food security monitoring, information support, information system.*

Постановка проблеми. Забезпечення продовольчої безпеки є стратегічним пріоритетом соціально-економічної політики держави, який впливає безпосередньо на рівень та якість життя населення. Вирішення поставленого завдання потребує узгодженої взаємодії учасників системи забезпечення населення продовольством (держава, аграрний сектор, харчова промисловість, ринкові посередники, населення) та ефективного обміну інформацією між ними.

Моніторинг продовольчої безпеки України має достатньо сформовану на законодавчому рівні методичну та статистичну базу. Зокрема, державними органами розроблено основні показники продовольчої безпеки та методики їх оцінки, а органи державної статистики надають інформацію щодо подальшої оцінки показників та подальшої інтерпретації результатів [1–3]. Однак необхідна систематизація зусиль та інформаційних ресурсів усіх учасників системи забезпечення населення продовольством, що дасть змогу не тільки об'єктивно оцінювати стан продовольчої безпеки у звітний період, а й розробляти стратегічні плани і прогнози та здійснювати превентивні заходи за рахунок сво-

єчасного реагування на можливі відхилення за всіма чинниками, що впливають на продовольчу безпеку. Отже, дослідження інформаційного забезпечення моніторингу продовольчої безпеки є актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методичне забезпечення аналізу стану продовольчої безпеки в Україні представлено низкою нормативно-правових актів. Методичні підходи й рекомендації щодо діагностики продовольчої безпеки на державному рівні розкрито у працях таких авторів, як О.В. Вараксіна, В.І. Власов, О.І. Гойчук, П.Т. Саблук, О.Л. Кардаш, В.Д. Малигіна та ін. На необхідність інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки загроз продовольчої безпеки вказує З.К. Бондар [4] Аспекти формування системи моніторингу продовольчої безпеки регіону наводить В.Ф. Проскура [10].

Розроблені науковцями методичні підходи містять системи показників, індикаторів, методики їх розрахунку, однак дослідження інформаційної бази для оцінки та системного моніторингу продовольчої безпеки не проводилося на достатніх методологічному на практичному рівнях. Також недостатньо враховано необхідність використання можливостей сучасних інформаційних технологій для збору, аналізу інформації та формування відповідних аналітичних звітів, прогнозів та рекомендацій у сфері забезпечення продовольчої безпеки держави.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження суб'єктів інформаційного забезпечення моніторингу продовольчої безпеки та їхніх інформаційних можливостей, інформаційних джерел для моніторингу продовольчої безпеки та обґрунтування необхідності розроблення інформаційної системи моніторингу продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регулювання інформаційного забезпечення державної політики щодо продовольчої безпеки викладено у проекті закону України «Про продовольчу безпеку». Згідно з правовим актом, повна і достовірна інформація є умовою прийняття своєчасних і обґрунтованих рішень щодо забезпечення продовольчої безпеки [1]. Така інформація включає дані стосовно:

– державних і галузевих стандартів, норм, нормативів, у тому числі індикаторів щодо продовольчої безпеки;

– показників обсягів виробництва і реалізації на національному та регіональних рівнях життєво важливих продуктів харчування;

– рівня і динаміки цін на життєво важливі продукти харчування;

– рівня споживання життєво важливих продуктів харчування у цілому та в розрізі соціальних груп населення, динаміки змін цього рівня для виявлення тенденцій;

– стану і тенденцій розвитку внутрішнього і зовнішнього ринків сільськогосподарської сировини і продовольства та окремих їхніх продуктових секторів;

– виконання державних та регіональних програм щодо продовольчої безпеки, а також заходів щодо продовольчої безпеки взагалі.

Порядок підготовки і надання інформації стосовно забезпечення продовольчої безпеки встановлює Кабінет Міністрів України.

Представимо основні суб'єкти інформаційного забезпечення моніторингу продовольчої безпеки та розглянемо основні блоки інформації, які вони надають користувачам та отримують від інших учасників системи забезпечення продовольчої безпеки держави (рис. 1).

Ключову роль у формуванні інформації щодо аналізу та моніторингу продовольчої безпеки відіграють органи державної влади й управління, що здійснюють регулювання питань гарантування продовольчої безпеки. Основні законодавчі й правові акти, які містять положення щодо стратегічних напрямів розвитку аграрного ринку, сільськогосподарського виробництва, переробної та харчової промисловості тощо, розроблено Кабміном, Верховною Радою України. Оцінка рівня продовольчої безпеки здійснюється відповідно до методик і рекомендацій, розроблених Кабміном, Мінекономрозвитку. Норми споживання основних продуктів харчування, на основі яких робиться висновок щодо продовольчої безпеки населення, надані МОЗ України. Мінсоцполітики надає інформацію населенню щодо наявності програм продовольчої допомоги та умов її надання, та, своєю чергою, звітує перед іншими державними органами влади, органами статистики щодо витрат із державного бюджету на фінансування продовольчих програм населенню.

Зокрема, згідно з Постановою Кабміну від 25 листопада 2015 р. № 1119 «Про затвердження Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України», Мінагрополітики у сфері інформаційного забезпечення моніторингу продовольчої безпеки здійснює:

– консолідацію інформації щодо стану галузей рослинництва і тваринництва та її офіційну публікацію на власному сайті;

– ведення реєстру виробників продукції галузей рослинництва і тваринництва;

– моніторинг цін на ресурси для виробництва сільськогосподарської продукції (паливо, добрива, насіння тощо);

– моніторинг забезпеченості ресурсами сільськогосподарських товаровиробників;

– забезпечення проведення моніторингу національного і міжнародного аграрного та продовольчого ринків;

Рис. 1. Суб'єкти інформаційного забезпечення моніторингу продовольчої безпеки

Джерело: розроблено автором

– інформування про роботу сучасних систем контролю безпечності та якості харчових продуктів, у тому числі на міжнародному рівні;

– надання актуальної інформації щодо заходів та програм підтримки фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів, важливої правової та методичної інформації щодо регулювання їхньої діяльності;

– інформування щодо стану аграрної освіти і науки, напрямів наукових досліджень в аграрній сфері, розвитку сільських територій;

– створення і підтримку постійного функціонування системи інформаційного забезпечення діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції;

– інформування щодо пріоритетних заходів фінансової політики в аграрному секторі (бюджетний процес, фінансування з державного бюджету, агрострахування, кредитування, оподаткування та інші важливі питання), технічної політики, регуляторної політики, технічного регулювання;

– регулювання напрямів міжнародного співробітництва, актуальних для учасників ЗЕД, зокрема порядок співробітництва з міжнародними організаціями, у тому числі фінансовими, співробітництва із СОТ, євроінтеграції, двосторонньої співпраці, отримання міжнародної технічної допомоги;

– надання інформації щодо актуальних стратегій та програм в аграрному секторі, аграрних реформ;

– надання адміністративних послуг та роботу зі зверненнями;

– надання інформації стосовно об'єктів та підприємств державної власності;

– отримання від міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування необхідної інформації, документів і матеріалів, зокрема від органів статистики – статистичних даних щодо стану аграрного сектору та тенденцій його розвитку, фінансування, продовольчого забезпечення населення,

експорту й імпорту сільськогосподарської продукції та продовольства [13].

Мінагрополітики публікує в офіційних джерелах інформації правові акти у сфері регулювання державної аграрної політики, державної політики у сферах сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави, охорони прав на сорти рослин, тваринництва.

Компетентні органи та організації, що контролюють та відповідають за окремі складники гарантування продовольчої безпеки у сфері забезпечення державних продовольчих запасів, зокрема Аграрний фонд, ПАТ «ДПЗКУ», надають інформацію щодо програм, умов та обсягів державних закупівель сільськогосподарської продукції на ринку, мінімальних та максимальних цін [14]. ПАТ «ДПЗКУ» інформує постачальників сільськогосподарської продукції щодо закупівельних програм, закупівельних цін, тарифів на послуги для товаровиробників на переробку, заготівлю, зберігання, транспортування тощо; потенційних партнерів у сфері перевезень, страхування продукції та інших посередників сільськогосподарського та продовольчого ринків – щодо умов співробітництва [15]. Державні корпорації, на які покладено функції регулювання аграрного ринку, надають звітну інформацію до вищестоящих органів та органів державної статистики щодо обсягів продажу та цін сільськогосподарської продукції на внутрішній та зовнішній ринки. Державне агентство резерву України надає інформацію зацікавленим особам щодо процедур державних закупівель, плану закупівель сільськогосподарської та продовольчої продукції та умов співробітництва. Громадяни, підприємства, установи та організації мають доступ до публічної інформації, наданої Держрезервом, щодо обсягів та наявності продовольчих ресурсів [16]. Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів надає актуальну інформацію щодо вимог до якості продуктів харчування, діяльності операторів ринку, інспекційних заходів, об'єктів регулювання для цілей імпорту, експорту та реекспорту, розробляє та публікує нормативно-правові акти з питань, що належать до компетенції Служби.

Державні та недержавні органи та організації, що здійснюють інформаційне забезпечення користувачів інформації та аналіз тенденцій продовольчої безпеки, мають стати основною ланкою у формуванні інформаційної системи моніторингу продовольчої безпеки. Дані суб'єкти консолідують інформацію щодо кон'юнктури на ринках сільськогосподарської та продовольчої продукції, обсягів і цін експорту й імпорту продовольства та сільськогосподарської продукції, обсягів виробництва та умов функціонування підприємств аграрного сектору, харчової та переробної промисловості, продовольчого забезпечення населення, якості харчування і витрат домогосподарств на продукти харчування. Окрім того, науково-дослідні організації та інститути здійснюють також аналіз і прогнозування стану продовольчої безпеки, розробляють рекомендації щодо укріплення стану продовольчої безпеки держави у сфері фінансової підтримки, вдосконалення інституційної, правової бази для органів влади, компетентних із вирішення даних питань.

Суб'єкти господарювання у забезпеченні населення продовольством, зокрема сільськогосподарські товаровиробники, надають інформацію до органів державної статистики, яка в подальшому стає доступною користувачам, щодо асортименту, обсягів виробництва та реалізації продукції, матеріально-технічної бази (земельні ресурси, сільськогосподарська техніка й інвентар тощо) та кадрового забезпечення, обсягів використання і вартості куплених аграрними підприємствами матеріально-технічних ресурсів для виробничих потреб у сільському господарстві (добрив, паливно-мастильних матеріалів, кормів тощо), основних фінансово-економічних показників діяльності, експорту, імпорту, обсягів отриманої державної фінансової підтримки. Торгові підприємства інформують щодо обсягів реалізації сільськогосподарської продукції та продовольства; харчові та переробні підприємства надають інформацію щодо обсягів надходження сільськогосподарської продукції для подальшої переробки, асортименту й обсягів продажу продовольства, цін тощо.

Суб'єкти інфраструктури аграрного і продовольчого ринків передусім надають інформацію потенційним партнерам (аграрним, харчовим, переробним підприємствам), які реалізують сільськогосподарську та продовольчу продукцію, щодо обсягів та умов закупівель. Для покупців такі суб'єкти ринкової інфраструктури надають актуальну інформацію щодо наявності та цін придбання продукції. Кредитні та страхові організації надають інформацію іншим суб'єктам ринку щодо умов фінансування і співробітництва. Підприємства у сфері виставково-ярмаркової діяльності презентують основні досягнення в аграрному секторі та обслуговуючих галузях.

За статистичними даними, обстеження умов життя домогосподарств, яке здійснюється на постійній основі і відповідає міжнародним стандартам, важливою інформацією для оцінки продовольчої безпеки є доходи, структура і динаміка витрат домогосподарств, обсяги споживання основних продуктів харчування тощо.

Таким чином, національна продовольча безпека є зоною відповідальності органів державної влади й управління всіх рівнів за участю суб'єктів господарювання, задіяних у формуванні необхідної інформаційної бази для оцінки стану продовольчої безпеки та прийнятті стратегічних управ-

лінських рішень за результатами проведеної оцінки. З метою ефективної їх взаємодії необхідно своєчасне отримання інформації для аналізу й оцінки стану продовольчої безпеки та можливих загроз, формування системи показників і аналітичних звітів, планування та прогнозування.

Для вирішення поставленого завдання необхідна інформаційна система моніторингу продовольчої безпеки, яка функціонально повинна автоматизувати процес забезпечення збору, введення вхідних даних, аналізу, формування аналітичних звітів, зберігання результатів і надання оперативного доступу до інформації. Інформаційна система моніторингу продовольчої безпеки має вирішувати такі завдання:

– автоматизація процедури збору й обробки інформації про стан продовольчої безпеки, уніфікація показників та індикаторів оцінки на рівні держави та регіонів;

– обґрунтування вимог до вхідних даних, наданих відповідними суб'єктами інформаційного забезпечення моніторингу продовольчої безпеки, необхідних для розрахунку показників, що характеризують стан продовольчої безпеки, та формування аналітичних звітів;

– програмно-технічна реалізація моніторингу національної продовольчої безпеки відповідно до декількох методик оцінки;

– забезпечення користувачів своєчасною інформацією про стан продовольчої безпеки на рівні держави та регіонів для своєчасного виявлення й попередження загроз, розроблення стратегічних планів і прогнозів, прийняття оперативних управлінських рішень у разі погіршення ситуації;

– формування актуальних аналітичних звітів за результатами моніторингу та надання їх користувачам в електронному вигляді;

– захист фізичної та інформаційної безпеки даних.

Основним призначенням запропонованої розробки є методична та практична реалізація інформаційного забезпечення моніторингу продовольчої безпеки держави, обґрунтування стратегічних напрямів і механізмів забезпечення продовольчої безпеки, розроблення і реалізації програм соціально-економічного розвитку та галузевих стратегій розвитку. Замовниками розроблення інформаційної системи можуть бути органи державного управління, які беруть участь у формуванні механізмів і інструментів регулювання функціонування продовольчого ринку, програм та прогнозів соціально-економічного розвитку, наприклад Мінагрополітики. Користувачами інформаційної системи повинні бути органи державного управління всіх рівнів, відповідальні за стратегічні заходи щодо гарантування продовольчої безпеки, торгові, сільськогосподарські, харчові та переробні підприємства, підприємства ринкової інфраструктури.

Інформаційною базою для розрахунку основних показників стану продовольчої безпеки згідно з основними методиками, розробленими на державному рівні (Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013 № 1277 [2], Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки від 05.12.2007 № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки» [3], проект закону України «Про продовольчу безпеку України» № 8370-1 [1]), а також окремими авторськими методиками [4–7; 10; 11] є відповідні дані державної статистики, зокрема реалізації продукції сільського господарства підприємствами та господарствами населення, показників стану рослинництва і тваринництва, надходження продукції сільського господарства на переробні підприємства, доходів і витрат домогосподарств, споживання продуктів харчування в домогосподарствах тощо; дані Мінагрополітики, аналітичних і консалтингових агентств, зокрема баланси попиту і пропозиції сільськогосподарської продукції та продовольства, цін на сільськогосподарську продукцію та продовольство й інша інформація.

Упровадження інформаційної системи моніторингу продовольчої безпеки дасть змогу забезпечити органи державної влади всебічною, актуальною, своєчасною, об'єктивною інформацією про стан продовольчої безпеки держави, а також тенденції розвитку аграрного сектору, систем контролю якості та безпеки харчування, сформувати методологічну основу для комплексного формування й аналізу показників ресурсного забезпечення та економічної діяльності суб'єктів господарювання, ринкових посередників, продовольчого забезпечення населення, розробити прогноз і стратегію продовольчої безпеки.

Висновки з проведеного дослідження. Суб'єкти інформаційного забезпечення моніторингу продовольчої безпеки – це, в першу чергу, органи державної влади й управління, що здійснюють регулювання питань гарантування продовольчої безпеки; компетентні органи та організації, що контролюють та відповідають за окремі складники гарантування продовольчої безпеки у сфері забезпечення державних продовольчих запасів, оцінки і контролю якості й безпеки продовольства; державні та недержавні органи та організації, що здійснюють інформаційне забезпечення користувачів інформації й аналіз тенденцій продовольчої безпеки; суб'єкти господарювання у забезпеченні населення продовольством, зокрема сільськогосподарські товаровиробники, торгові підприємства, харчові та переробні підприємства; суб'єкти інфраструктури аграрного і продовольчого ринків та населення.

Для організації ефективної взаємодії учасників системи забезпечення населення продовольством необхідне формування інформаційної бази для

оцінки стану продовольчої безпеки та прийняття стратегічних управлінських рішень за результатами проведеної оцінки. Для вирішення поставленого завдання запропоновано інформаційну систему моніторингу продовольчої безпеки, що дасть змогу своєчасно отримувати інформацію для аналізу й оцінки стану продовольчої безпеки та можливих загроз, формування системи показників і аналітичних звітів, а також стратегічних планів та прогнозів. Функціями інформаційної системи повинні бути збір та введення вхідних даних, аналіз, формування аналітичних звітів, зберігання результатів і надання оперативного доступу до інформації. Запропонована інформаційна система дасть змогу сформувати методологічну основу для комплексного формування й аналізу показників продовольчого забезпечення населення, ресурсного забезпечення та ефективності діяльності товаровиробників, ринкових посередників, розробити прогноз і стратегію продовольчої безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Проект закону України «Про продовольчу безпеку України» від 28.04.2011 № 8370-1. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01A.html (дата звернення: 20.07.2019).
2. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки» (редакція від 21.10.2011). URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-п (дата звернення: 20.07.2019).
3. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL : http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsi (дата звернення: 20.07.2019).
4. Бондар З.К. Призначення, структура та зміст паспорту загроз продовольчій безпеці України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 16. С. 80–84.
5. Власов В.І., Саблук В.П., Лисак М.А. Методичні підходи до оцінки продовольчої безпеки країни *Економіка АПК*. 2009. № 8. С. 43–45.
6. Гойчук О.І. Критерії продовольчої безпеки *Вісник Полтавської державної аграрної академії.* 2004. № 1. С. 42–44.
7. Кардаш О.Л. Сучасне методичне забезпечення оцінювання продовольчої безпеки України *Вісник Хмельницького національного університету.* Економічні науки. 2015. № 5(1). С. 194–199.
8. Малигіна В.Д. Методологія забезпечення продовольчої безпеки країни : монографія ; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М.І. Туган-Барановського. Донецьк : Ноулідж, 2011. 471 с.
9. Вараксіна О.В. Формування організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки України : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Полтава, 2016. 20 с.
10. Проскура В.Ф. Формування системи моніторингу продовольчої безпеки регіону *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2015. Вип. 3(2). С. 63–67.
11. Мостова А.Д. Удосконалення методичного забезпечення аналізу стану продовольчої безпеки країни *Економіка та держава*. 2017. № 10. С. 42–47.
12. Сайт Державної служби статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 20.07.2019).
13. Сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL : https://minagro.gov.ua/ua (дата звернення: 20.07.2019).
14. Сайт ПАТ «Аграрний фонд». URL : http://agrofond.gov.ua (дата звернення: 20.07.2019).
15. Сайт ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України». URL : https://www.pzcu.gov.ua/ua (дата звернення: 20.07.2019).
16. Сайт Державного агентства резерву України. URL : https://rezerv.gov.ua (дата звернення: 20.07.2019).

REFERENCES:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), “About the food security of Ukraine”, available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01A.html (accessed 20 July 2019).
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), “Methodology for determining the main indicators of food security “Some issues of food security””, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-п (accessed 20 July 2019).
3. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), “Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine”, available at: http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsi (accessed 20 July 2019).
4. Bondar Z.K. (2016). Pryznachennia, struktura ta zmist pasportu zahroz prodovolchii bezpetsi Ukrainy [Purpose, structure and contents of the passport of threats to Ukraine's food security]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. no 16. pp. 80-84. (in Ukrainian).
5. Vlasov, V.I., Sabluk, V.P. and Lysak, M.A. (2009), “Methodological Approaches to Assessing Food Security of the Country”, *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 43-45. (in Ukrainian).
6. Hojchuk, O.I. (2004), “Criteria for food security”, *Visnyk Poltavs'koi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol 1, pp. 42-44. (in Ukrainian).
7. Kardash, O.L. (2015), “Modern methodological support for food safety assessment of Ukraine”, *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky,* vol. 5(1), pp. 194-199. (in Ukrainian).
8. Malyhina V.D. (2011). Metodolohiia zabezpechennia prodovolchoi bezpeky krainy [Methodology for ensuring food security of the country]. Donetsk: NOULIDZh. (in Ukrainian).
9. Varaksina O.V. (2016). Formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Formation of organizational and economic mechanism of food security of Ukraine]: author's abstract. dis Cand. econ Sciences: 08.00.03 “Economy

and management of the national economy". Poltava. (in Ukrainian).

10. Proskura V.F. (2015). Formuvannia systemy monitorynhu prodovolchoi bezpeky rehionu [Formation of food safety monitoring system in the region]. *Visnyk Kremenchutskoho natsionalnoho universytetu imeni Mykhaila Ostrohradskoho*. No. 3(2). pp. 63-67. (in Ukrainian).

11. Mostova A.D. (2017). Udoskonalennia metodychnoho zabezpechennia analizu stanu prodovolchoi bezpeky krainy [Improvement of the methodological analysis of the state of food security of the country]. *Ekonomika ta derzhava*. No 10. pp. 42-47. (in Ukrainian).

12. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: http://www.ukrstat.gov.ua (accessed 20 July 2019).

13. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2019), available at: https://minagro.gov.ua/ua (accessed 20 July 2019).

14. PJSC "Agrarian Fund" (2019), available at: http://agrofond.gov.ua (accessed 20 July 2019).

15. PJSC State Food and Grain Corporation of Ukraine (2019), available at: https://www.pzcu.gov.ua/ua (accessed 20 July 2019).

16. The State Agency of the Reserve of Ukraine (2019), available at: https://rezerv.gov.ua (accessed 20 July 2019).

Mostova Anastasiia
Candidate of Economic Sciences,
Senior Instructor of International Marketing Department
Alfred Nobel University

INFORMATION SUPPORT OF FOOD SECURITY MONITORING

The purpose of the article is to study the subjects of the information security of food security monitoring and their information capabilities, information sources for monitoring of food security and justify the necessity of developing an information system for food security monitoring. The article presents the main subjects of the information support of food security monitoring, which provides information for a well-founded assessment of the state and trends of food security of the state. The specifics of the source information provided by the participants of the system for ensuring the state food security are analyzed.

Methodology. The state food security monitoring has a sufficiently developed methodological and statistical basis at the legislative level. In particular, the state authorities have developed the main indicators of food security and the methods of their evaluation. The state statistics bodies provide information on further evaluation of indicators and further interpretation of results. Methodological support for the analysis of the state of food security in Ukraine is presented by a number of normative legal acts. Methodological approaches developed by scientists contain indicators, indicators, methods of their calculation.

Results. There are systematized the information sources for food security monitoring and directions of obtaining and using information at the level of: state power bodies and administration that regulate food security issues; competent authorities and organizations that are responsible for control of the individual components of food security; state and non-state bodies and organizations that provide information provision to users of information and analysis of food security trends; business entities in providing foodstuffs to the population; subjects of the infrastructure of the agrarian and food market and population.

It is proposed to develop an information system for food security monitoring as an effective tool for gathering, analyzing information and developing relevant analytical reports, forecasts and recommendations using modern digital technologies. The tasks for the information system of food security monitoring are formulated.

Practical implications. The main practical purpose of the proposed development is the methodical and practical implementation of the assessment of state food security, justification of strategic directions and mechanisms for ensuring of food security, development and implementation of socio-economic development programs and development strategies. The introduction of the information system of food security monitoring will provide public authorities with comprehensive, up-to-date, timely, objective information about the trends of national food security, the trends in the agricultural sector, quality control and food safety systems, and formulate a methodological basis for the integrated formation and analysis of indicators of the resource provision and economic activity of business entities, market intermediaries, food supply of the population, to develop the food security strategy.

Value/originality. The value of the study suggests the systematizing of the efforts and information resources of all participants in the system of providing food to the population, which will not only objectively assess the state of food security in the reporting period, but also develop strategic plans and forecasts and take preventive measures through timely response to possible deviations by all the factors that come to the forefront of food security. Practical aspects of the article consist in using the possibilities of modern information technologies for collecting, analyzing information and developing relevant analytical reports, forecasts and recommendations in the field of food security of the state.

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ
STRATEGIC MANAGEMENT OF KNOWLEDGE ON ENTERPRISE

УДК 338.47:656.2
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-16

Овчиннікова В.О.
д.е.н., доцент, професор кафедри економіки та управління виробничим і комерційним бізнесом
Український державний університет залізничного транспорту
Пашинський С.А.
студент
Український державний університет залізничного транспорту

У статті доведено, що в сучасній економіці знання стають головною рушійною силою соціально-економічного розвитку, а генерування нових знань набуває статусу пріоритетної стратегічної діяльності. Обґрунтовано необхідність застосування концептуальних положень стратегічного управління знаннями на вітчизняних підприємствах. З'ясовано, що головною метою управління знаннями має стати формування базису ефективного функціонування підприємства в умовах поширення інноваційно-інформаційного прогресу неоіндустріального суспільства. Запропоновано стратегічний підхід до управління знаннями на підприємствах залізничного транспорту, який реалізується через забезпечення взаємозв'язку управління знаннями стратегічних одиниць бізнесу з корпоративною стратегією підприємства та потребами зовнішніх зацікавлених сторін. У запропонованому підході враховано взаємозв'язок управління знаннями та функції розвитку персоналу як базового елементу системи управління персоналом.
Ключові слова: *стратегія, управління, знання, підприємство, модель, компетенції.*

В статье доказано, что в современной экономике знания становятся главной движущей силой социально-экономического развития, а генерирование новых знаний приобретает статус приоритетной стратегической деятельности. Обоснована необходимость применения концептуальных положений стратегического управления знаниями на отечественных предприятиях. Установлено, что главной целью управления знаниями должно стать формирование базиса эффективного функционирования предприятия в условиях распространения инновационно-информационного прогресса неоиндустриального общества. Предложен стратегический подход к управлению знаниями на предприятиях железнодорожного транспорта, который реализуется через обеспечение взаимосвязи управления знаниями стратегических единиц бизнеса с корпоративной стратегией предприятия и потребностями внешних заинтересованных сторон. В предлагаемом подходе учтена взаимосвязь управления знаниями и функции развития персонала как базового элемента системы управления персоналом.
Ключевые слова: *стратегия, управление, знания, предприятие, модель, компетенции.*

It is proved in the article that in the modern economy knowledge becomes the main driving force of socio-economic development, and the generation of new knowledge becomes a priority strategic activity. The necessity of applying the conceptual provisions of strategic knowledge management at domestic enterprises is substantiated. It was found out that the main objective of knowledge management should be to form the basis for efficient functioning of the enterprise in the conditions of dissemination of innovation and information progress of neo-industrial society. It is proved that in the basis of knowledge management strategy there should be a certain idea or model, which is a set of scientifically grounded approaches to this or that object of management. The analysis of the achievements of scientists allowed formulating several different approaches to the formation of knowledge management models. There are three areas of knowledge management – the "European" considers knowledge management from the standpoint of its measurement, the "American" approach is direct "knowledge management", "Japanese" – focuses on "knowledge creation". Knowledge management requires some conditions for its use, among which the key ones are: the presence of a stable organizational culture at the enterprise, a favorable moral climate, and the initiative of the employees, which in fact is a prerequisite for the creation of implicit knowledge, attention to the value of human and intellectual capital by the leadership, as well possibility of accumulation of knowledge for the purpose of their further analysis, use and improvement. A strategic approach to knowledge management in railway transport companies is proposed, which is implemented through the provision of the relationship between knowledge management of strategic business units and the corporate strategy of the enterprise and the needs of external stakeholders. The proposed approach takes into account the relationship between knowledge management and the personnel development function as the basic element of the human resources management system.
Key words: *strategy, management, knowledge, enterprise, model of competence.*

Постановка проблеми. Початок нового тисячоліття ознаменовано вступом людського суспільства в таку фазу свого розвитку, коли знання стають основним джерелом конкурентних переваг особистостей і організацій. Інформація та вироблені на її основі знання дають змогу досить швидко й адекватно реагувати на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища організації. Усвідомлення знань як економічного ресурсу, життєво необхідного для діяльності компаній, є вагомою підставою для включення їх у сферу управлінської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема генерації та управління знаннями досліджувалася як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Серед західних науковців даного напряму досліджень виділимо роботи В. Диканя, В. Овчиннікової, Т. Юсупової, А. Колєснік, І. Токмакової, І. Войтова, Я. Діденко, М. Зубарєва, І. Нонакі, Х. Такеучі, Л. Едіссона, М. Мелоуна [1–7].

У сучасній економіці знання дійсно стають головною рушійною силою соціально-економічного розвитку. Генерування нових знань набуває статусу пріоритетної стратегічної діяльності підприємства, що потребує додаткових наукових напрацювань.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження концептуальних положень менеджменту знань та вдосконалення стратегічного підходу до управління знаннями на підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для характеристики існуючих систем управління знаннями передусім необхідно визначити саме поняття «знання». Знання розглядають у широкому і вузькому сенсі. Знання в широкому сенсі – сукупність понять, теоретичних побудов і уявлень;

знання у вузькому сенсі – дані, інформація. В економіці, заснованої на знаннях, під терміном «знання» розуміється не тільки масив інформації, якою володіють конкретні люди, а й частина продукту і послуги.

Передусім необхідно розкрити сутність поняття «знання» в контексті концепції управління знаннями, а тому пропонується трактувати знання як об'єкт управління, який виступає у вигляді практичної інформації, що є як ресурсом, так і результатом в організаційних процесах, сприяє зростанню конкурентоспроможності, прибутковості, адаптивності й ефективності підприємств залізничного транспорту.

На відміну від технологічного підходу, в якому знання розглядаються як точна інформація з даної проблеми, оброблена за допомогою обчислювальної техніки, сьогодні переважає підхід, який базується на тому, що справжні носії знань – люди. Основним завданням сучасної організації стає виявлення, збереження й ефективне використання знань людей. Іншими словами, об'єктом управління знаннями виступають не стільки документи або таблиці-класифікатори, скільки люди і відносини між ними, отже, управляти знаннями необхідно, насамперед, за допомогою технологій управління людськими ресурсами. Ось чому управління знаннями стає важливою сферою діяльності фахівців з управління персоналом.

Знання – це, передусім, потужний ресурс розвитку будь-якої системи, зокрема виробничої, тому стратегічною метою управління знаннями є безперервне вдосконалення і сталий розвиток підприємства. З огляду на вищезазначене, необхідне формування стратегії управління знаннями, що базуватиметься на інноваційно-безпековому підході.

В основі стратегії управління знаннями має бути покладена певна ідея чи модель, яка являє собою сукупність науково обґрунтованих підходів до того чи іншого об'єкта управління. Аналіз надбань науковців дає змогу сформулювати декілька різних підходів до формування моделей управління знаннями.

Можна виділити три напрями управління знаннями (табл. 1): «європейський» розглядає управління знаннями з позиції його вимірювання (Карл Свейбі); «американський» підхід полягає у безпосередньому «управлінні знаннями» (Карл Віиг); «японський» – орієнтується на «створення знання» (Ікуджіро Нонака і Хіротака Такеучі).

Японський підхід характеризує чотирьохфазна модель управління знаннями SECI, або «Спіраль знань», запропонована японськими дослідниками І. Нонакою та Х. Такеучі [5], що являє собою систему передачі знань між чотирма фазами – соціалізація, екстерналізація, комбінація, інтерналізація – через три рівні соціальної агрегації, а саме: індивід, група, контекст (рис. 1).

Модель, подана на рис. 1, являє собою спіралеподібний рух знань від індивіда до колективу, тобто їх поширення від одного джерела до великого масиву користувачів. При цьому знання проходять процес перетворення з неявних (певні навички, досвід) на явні, тобто застосовуються своєрідні моделі, загальноприйняті концепції і методи. Проте застосування даної моделі має певні труднощі через суттєві невідповідності організаційних структур вітчизняних та японських підприємств, для яких була розроблена модель.

У представників європейського підходу Л. Едвінсона, М. Мелоуна [6] моделі управління знаннями представлені з позиції формування інтелектуального капіталу підприємств, який являє собою взаємодію чотирьох складників: людського капіталу, структурного капіталу, бізнес-активів та інтелектуальної власності. Такі моделі мають суто теоретичний характер, а практичне їх використання ускладнюється важкістю управління окремими бізнес-процесами.

Американський підхід, запропонований К. Віінгом [7], розкриває модель управління знаннями, що базується на чотирьох основних положеннях: створення і застосування знань у технологіях та процедурах виробництва, систематичні дослідження знань, оцінювання знань для кожного типу бізнесу та активне управління знаннями протягом усього життєвого циклу товару та інновацій. Однак

Таблиця 1

Підходи до управління знаннями

Напрям	Головні ідеї	Результат діяльності
Японський підхід	Соціалізація. Зміна організаційного оточення. Пошук альтернативних підходів до вирішення завдань	Компанія створює нове знання і інформацію, необхідну для вироблення нового підходу до проблеми і до її вирішення
Європейський (Скандинавський) підхід	Інтелектуальний капітал є результатом незалежних дій окремих людей	Просування нових ідей усередині компанії відбувається завдяки знанням окремих співробітників
Американський підхід	Використання спільних знань співробітників, а не окремо взяті аспекти	Організація спільнот, в яких люди обмінюються інформацією і знаннями, що існують як у фізичному, так й у віртуальному просторі

Джерело: [4]

Рис. 1. Спіраль знань

Джерело: [5]

існує низка обмежень, які не дають змоги ефективно використовувати цю модель на практиці. Зокрема, це ймовірність виникнення проблем у процесі оцінювання знань, методи та процедури оцінки, спірність їхніх результатів на базі яких фактично й відбувається управління знаннями.

Таким чином, проаналізувавши наявні моделі управління знаннями, констатуємо, що кожна з моделей управління знаннями потребує певних умов щодо можливостей її використання. Насамперед, це наявність стійкої організаційної культури на підприємстві, сприятливий моральний клімат, ініціативність працівників, що фактично є передумовою створення неявних знань, увага до цінності людського та інтелектуального капіталу з боку керівництва, а також можливість акумулювання знань для їх подальшого аналізу, використання та вдосконалення.

Упровадження провідних практик, методів та інструментів ефективного управління знаннями створює передумову зростання організаційної зрілості підприємства, формування інноваційної знаннєвоорієнтованої бізнес-свідомості його персоналу.

Управління знаннями з погляду сучасного менеджменту, насамперед, розробляє спеціальні комунікаційні маршрути, через які циркулюють відповідні інформаційні потоки. У цьому разі зміст терміна «управління знаннями» буде полягати в тому, що потрібні люди будуть отримувати тільки потрібні їм знання та інформацію в потрібний час для виконання потрібних завдань.

У цілому можна зробити висновок, що управління знаннями – це комбінація окремих аспектів управління персоналом, інноваційного та комунікаційного менеджменту, а також використання нових інформаційних технологій в управлінні організаціями.

Виділяють такі функції управління знаннями:

– інформаційно-технологічну – оперує технологіями і технічними засобами для передачі інформації та її зберігання;

– організаційну – визначає необхідну структуру організації для ефективної реалізації процесів управління знаннями;

– комунікаційну, або соціальну, – розглядає комунікації і середовище взаємодії людей для обміну знаннями;

– агреговану – заснована на синергетичній взаємодії всіх зазначених підходів.

Управління знаннями включає у себе такі компоненти:

– стимулювання приросту знань;

– відбір і акумулювання значних відомостей із зовнішніх по відношенню до даної організації джерел;

– збереження, класифікацію, трансформацію, забезпечення доступності знань;

– поширення та обмін знань, у тому числі в рамках організації;

– використання знань у ділових процесах, зокрема під час ухвалення рішень;

– утілення знань у продуктах, послугах, документах, базах даних і програмному забезпеченні;

– оцінку знань, вимір і використання нематеріальних активіворганізації;

– захист знань.

До основних принципів управління знаннями слід віднести:

– принцип науковості (передбачає побудову системи управління знаннями на основі наукових рекомендацій, що вимагає використання всього спектру сучасних досягнень науки);

– принцип системності (передбачає облік взаємодії і взаємозалежності всіх компонентів системи управління знаннями на підприємстві);

– принцип ситуативності (передбачає облік значення навколишнього середовища і зворотного

зв'язку для успіху діяльності підприємства, ухвалення управлінських рішень на основі вивчення всієї сукупності ситуативних чинників);

– принцип розуміння та використання психологічних чинників (передбачає створення умов для найповнішої реалізації особового потенціалу

кожного робітника та оптимізацію міжособових стосунків у колективі);

– принцип повноважень і відповідальності (полягає у тому, що кожен працівник повинен володіти повноваженнями, достатніми для того, щоб нести відповідальність за якісне виконання роботи);

– принцип демократичного централізму (передбачає надання самостійності зі збереженням за керівництвом функцій координації);

– принцип інтеграції – ефективність управління знаннями залежить від успішної інтеграції кваліфікації, знань, досвіду, наукового потенціалу і т. д.;

– принцип розвитку умов і можливостей – полягає у тому, що необхідно створити такі умови, за яких учасники управління знаннями володіють усією інформацією, аналізують і враховують організаційну культуру, знають усі фундаментальні положення;

– принцип забезпечення новизни знань – знання з часом змінюються, стають застарілими: у знань є природний життєвий цикл, тому деякі елементи знань постійно повинні оновлюватися;

– принцип винагороди за знання – необхідні моніторинг і аналіз результатів діяльності щодо створення, застосування та розвитку знань;

– принцип перетворення знань на дію – полягає у створенні нових знань і використанні їх для інноваційного навчання і наукових проектів.

Розглянемо особливості реалізації окресленої концепції на одному з найбільших підприємств України – АТ «Укрзалізниця».

Стратегічний підхід до управління знаннями на залізничному транспорті реалізується через забезпечення взаємозв'язку управління знаннями зі стратегією АТ «Укрзалізниця» і потребами зовнішніх зацікавлених сторін. Зокрема, встановлюються причинно-наслідкові зв'язки між знаннями і потребами зовнішніх зацікавлених сторін, визначаються ключові знання, які необхідні для реалізації стратегії, та визначається прогалина в ключових знаннях [7].

Ураховуючи вищевикладені положення, представимо авторський підхід до формування концепції управління знаннями на підприємствах залізничного транспорту. Суб’єктами управління знаннями на підприємствах залізничного транспорту є керівники всіх ланок ієрархії управління. Об’єктом управління визначено компетенції персоналу, інформаційні ресурси, інформаційно-комунікаційні системи та ризики втрати знань підприємств залізничного транспорту. Головною метою управління знаннями має стати формування базису ефективного функціонування залізничного транспорту в умовах поширення інноваційно-інформаційного прогресу неоіндустріального суспільства.

Цілями управління знаннями на підприємствах залізничного транспорту слід визначити:

– розвиток компетенцій персоналу, орієнтованих на реалізацію стратегічних завдань залізничної галузі;

– створення комплексного інтегрованого інформаційного середовища, що забезпечує підвищення якості бізнес-процесів підприємств залізничного транспорту;

– реалізація ефективної взаємодії підприємств залізничного транспорту із зацікавленими особами для підвищення іміджу залізничної галузі;

– формування знаннєвої підсистеми управління економічною безпекою на підприємствах залізничного транспорту.

Висновки з проведеного дослідження. У сучасних умовах господарювання найбільш вагомим чинником конкурентоспроможності залізничного транспорту є не природні та фінансові ресурси, а людські, тобто персонал. Персонал є одним із найважливіших ресурсів підприємств залізничного транспорту, необхідних для досягнення всіх їхніх цілей. На кожному підприємстві в тому або іншому вигляді існує система управління персоналом або персонал-система, однак нині виникла потреба в її оновленні. В умовах нестабільного зовнішнього середовища необхідна нова дієва система управління персоналом, що дасть змогу виявити шляхи поліпшення кадрового потенціалу та створить умови для оптимізації чисельного та якісного складу працівників.

Головним джерелом знань для підприємства слід уважати навчання. Взаємозв'язок управління знаннями та функції розвитку персоналу як елементу системи управління персоналом не викликає сумнівів. Для реалізації концепції управління знаннями на основі системи управління персоналом ключовими функціями системи стають функції розвитку персоналу, оцінки, мотивації трудової діяльності і регулювання соціально-психологічних процесів. Формування знань у процесі розвитку компетенцій персоналу відбувається як у результаті залучення компетентних працівників, так і в результаті організаційного навчання. Для формування безперервної системи навчання та розвитку персоналу на підприємствах залізничного транспорту необхідна робота з перетворення організаційної культури, створення так званої культури знань.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дикань В.Л. Государственное управление развитием экономики Украины в условиях «третьей волны» глобализации. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2013. № 43. С. 11–20.

2. Овчиннікова В.О., Юсупова Т.М., Колєснік А.Ю. Концептуальні положення стратегічного управління знаннями на залізничному транспорті. *Вісник економіки транспорту і промисловості* 2018. № 62. С. 110–111.

3. Токмакова І.В., Войтов І.М., Діденко Я.В. Розвиток технологій управління знаннями на підприємствах. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2017. № 60. С. 258–264.

4. Зубарев М.Г. Сравнительный анализ зарубежных подходов управления знаниями. *Международный студенческий научный вестник*. 2014. № 3. URL : https://www.eduherald.ru/ru/article/view?id=11897 (дата обращения: 09.07.2019).

5. Нонака И., Такеучи Х. Компания − создатель знания. *Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах*. Москва : Олимп Бизнес, 2011. 384 с.

6. Edvinsson L., Malone M. Intellectual Capital: realizing your company's true value by fi nding its hidden brainpower. N.Y. : Harper Business,1997. 230 p.

7. Wiig K. Knowledge Management: An Introduction and Perspective. *Journal of Knowledge Management.* 2007. Vol. 1. P. 6–14.

REFERENCES:

1. Dykan V. L. (2013) Gosudarstvennoye upravleniye razvitiyem ekonomiki Ukrainy v usloviyakh “tret'yey volny” globalizatsii [State administration of the development of Ukraine's economy in the conditions of the “third wave” of globalization]. Bulletin of the Economy of Transport and Industry, no. 43, pp. 11 – 20 (in Ukrainian).

2. Ovchynnikova V. O., Yusupova T. M., Kolesnik A. Yu. (2018) Kontseptual'ni polozhennya stratehichnoho upravlinnya znannyamy na zaliznychnomu transporti [Conceptual provisions of strategic knowledge management in railway transport]. Bulletin of the Economy of Transport and Industry, no. 62, pp. 110-111 (in Ukrainian).

3. Tokmakova I.V., Voitov I. M., Didenko Ya. V. (2017) Rozvytok tekhnolohiy upravlinnya znannyamy na pidpryyemstvakh [Development of knowledge management technologies at enterprises]. Bulletin of the Economy of Transport and Industry, no. 60, pp. 258-264 (in Ukrainian).

4. Zubarev M.G. (2014) Sravnitel'nyy analiz zarubezhnykh podkhodov upravleniya znaniyami [Comparative analysis of foreign knowledge management approaches]. International Student Science Journal, no3. URL: https://www.eduherald.ru/ru/article/view?id=11897 (accessed 09 July 2019).

5. Nonaka I., Takeuchi H. (2011) Kompaniya − sozdatel' znaniya. Zarozhdeniye i razvitiye innovatsiy v yaponskikh firmakh [The company is the creator of knowledge. The origin and development of innovation in Japanese firms]. M.: JSC “Olymp Business” (in Russian).

6. Edvinsson L., Malone M. (1997) Intellectual Capital: realizing your company's true value by fi nding its hidden brainpower, N.Y. : Harper Business, (in English).

7. Wiig K. (2007) Knowledge Management: An Introduction and Perspective, Journal of Knowledge Management, vol. 1, pp. 6 − 14. (in English).

Ovchynnikova Viкtoria
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Economics and Production Management
and Commercial Business
Ukrainian State University of Railway Transport
Pashinsky Sergey
Student
Ukrainian State University of Railway Transport

STRATEGIC MANAGEMENT OF KNOWLEDGE ON ENTERPRISE

The purpose of the article. In modern conditions of management, the most important factor in the competitiveness of rail transport is not human and financial resources, but human, that is, personnel. The staff is one of the most important resources of railway undertakings necessary to achieve all their goals and objectives. There is a human resources management system or staffing system for each enterprise in one form or another, but there is currently a need to upgrade it. In an unstable environment, a new effective personnel management system is needed to identify ways to improve staffing potential and create conditions for optimizing the number and quality of employees. The purpose of the article is to investigate the conceptual provisions of knowledge management and to improve the strategic approach to knowledge management in enterprises.

Methodology. In order to achieve this, modeling, abstraction and logical analysis methods were mainly used to improve the strategic approach to enterprise knowledge management.

Results. The article substantiates the necessity of applying the conceptual provisions of strategic knowledge management in domestic enterprises. It has been found out that the main goal of knowledge management should be to form the basis for the effective functioning of the enterprise in the conditions of diffusion of innovation and information progress of non-industrial society.

It is proved that the idea of a knowledge management strategy should be based on a certain idea or model, which is a set of science-based approaches to a particular object of management. The analysis of the achievements of scientists has allowed us to formulate several different approaches to the formation of models of knowledge management. There are three areas of knowledge management – “European” considers knowledge management from the point of view of its measurement, “American” approach is directly “knowledge management”, “Japanese” – focuses on “knowledge creation”.

Knowledge management requires certain conditions for its use, among which the key are: the existence of a sustainable organizational culture in the enterprise, a favorable moral climate, employee initiative, which is actually a prerequisite for the creation of tacit knowledge, attention to the value of human and intellectual capital by management, and the ability to accumulate knowledge for further analysis, use and improvement.

A strategic approach to knowledge management at railway enterprises is proposed, which is implemented by ensuring that the knowledge management of strategic business units is linked to the corporate strategy of the enterprise and the needs of external stakeholders. The proposed approach takes into account the relationship of knowledge management and personnel development function as a basic element of the personnel management system.

The practical implications is that sound theoretical conclusions and recommendations can be used in the process of strategic management of domestic enterprises, which will improve the effectiveness of administrative decisions in an aggressive environment.

Value / originality. The article deals with the issues of improving the strategic approach to knowledge management in enterprises. Challenges and problematic issues outline the prospects for further enterprise knowledge management research.

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В СИСТЕМІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

REALIZATION OF THE EXPORT POTENTIAL OF THE AGRARIAN SECTOR IN THE SYSTEM OF FOREIGN ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

УДК 339.564:338.432(477)
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-17

Урба С.І.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті досліджено особливості експортного потенціалу аграрного сектору економіки України. Розглянуто системні виклики, що зумовлюють структурні зміни економіки в сегменті зовнішньоекономічної діяльності держави. Визначено вплив експортних потужностей аграрного сектору на забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави. Проаналізовано динаміку експорту товарів і послуг до країн ЄС та СНД, наведено основні країни-партнери України в експорті товарів. Проведено діагностику рівня зовнішньоекономічної безпеки держави, що дало змогу відзначити стратегічну важливість вітчизняного аграрного сектору в процесах її забезпечення. Розроблено пріоритетні інструменти реалізації експортного потенціалу аграрного сектору, зокрема: інституційно-регуляторні, організаційно-економічні, виробничо-технологічні, інформаційно-комунікаційні. Запропоновано заходи активізації визначених інструментів, виконання яких сформує передумови для зміцнення зовнішньоекономічної безпеки України.

Ключові слова: *аграрний сектор, експорт, аграрний експорт, експортний потенціал, зовнішньоекономічна безпека.*

В статье исследованы особенности экспортного потенциала аграрного сектора экономики Украины. Рассмотрены системные вызовы, обусловливающие структурные изменения экономики в сегменте внешнеэкономической деятельности государства. Определено влияние экспортных мощностей аграрного сектора на обеспечение внешнеэкономической безопасности государства. Проанализирована динамика экспорта товаров и услуг в страны ЕС и СНГ, приведены основные страны-партнеры Украины в экспорте товаров. Проведена диагностика уровня внешнеэкономической безопасности государства, что позволило отметить стратегическую важность отечественного аграрного сектора в процессах ее обеспечения. Разработаны приоритетные инструменты реализации экспортного потенциала аграрного сектора, в частности: институционально-регуляторные, организационно-экономические, производственно-технологические, информационно-коммуникационные. Предложены меры активизации определенных инструментов, выполнение которых сформирует предпосылки для укрепления внешнеэкономической безопасности Украины.

Ключевые слова: *аграрный сектор, экспорт, аграрный экспорт, экспортный потенциал, внешнеэкономическая безопасность.*

The features of the export potential of the agrarian sector of Ukraine's economy are researched in the article. The systemic challenges, which determine the structural changes of the economy in the segment of foreign economic activity of the state, are considered. Interrelation of development of export potential of the agrarian sector and the provision of foreign economic security of the state is described. The influence of export capacities of the agrarian sector on ensuring foreign economic security of the state is determined. The dynamics of exports of goods and services to the EU and CIS countries are analyzed; the main countries-partners of Ukraine in export of goods are presented. The current state of Ukraine's foreign economic activity confirms the deepening of foreign markets diversification and the strategic reorientation of the export of agrarian sector products to the European market. The objective and subjective factors, the increased influence of which causes the formation of an irrational model of the functioning and development of the agrarian sector of the economy, are presented. Diagnostics of the level of foreign economic security of the state are carried on the following indicators: the level of export dependence; the level of import dependence; share of export in foreign trade turnover; the share of imports in the domestic consumption of the state; foreign trade balance; coefficient of export coverage import; price index of terms of trade; quantitative index of trading conditions; share of raw materials in export; the share of finished products in agricultural exports; index of concentration of export of agrarian products. This made it possible to note the strategic importance of the domestic agrarian sector in the foreign economic security of the state. Diagnostics of the level of foreign security of the state has be made. That is why it possible to note the strategic importance of the domestic agrarian sector in the processes of its provision. Priority tools for implementing the export potential of the agrarian sector have been developed. The measures of activation of certain instruments, the fulfillment of which will form the preconditions for strengthening of foreign economic security of Ukraine, are proposed. The formation of a resource base for the protection of national interests in the sphere of foreign economic activity is expedient to carry out in the gardens strengthening of competitive positions of Ukraine in the market and diversification of risks of foreign economic security of the state are proved.

Key words: *agrarian sector, export, agrarian export, export potential, foreign economic security of the state.*

Постановка проблеми. Сучасні ресурсні потужності аграрного сектору економіки України дозволяють не лише виробляти продукцію для потреб внутрішнього споживання, але й формувати сприятливі передумови для нарощування експортного потенціалу в процесі утвердження власної продовольчої ніші та зміцнення конкурентних позицій аграрного сектору економіки на світовому аграрному ринку. Структурні зміни національної економіки в сегменті зовнішньоекономічної діяльності, з одного боку, супроводжувалися системними викликами, а з іншого – дозволили сформувати низку можливостей для здійснення інноваційної модернізації вітчизняного аграрного сектору економіки. Важливими серед них варто визнати посилення конкуренції як на внутрішньому, так і на зовнішньому аграрному ринках, лібералізацію міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі економіки, імплементацію економічної частини «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом», отримання доступу до експорту аграрної продукції на нові світові ринки тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблеми реалізації експортного потенціалу аграрного сектору

економіки України зробили: В. Губенко, Н. Карасьова, С. Кваша, В. Месель-Веселяк, В. Нелеп, Т. Осташко, О. Шубравська, О. Шпичак та ін. Основні наукові дослідження зовнішньоекономічної безпеки держави наведені у працях З. Варналія, О. Власюка, В. Геєця, Л. Коковського, В. Реутова, І. Сухорукова, А. Чеснокова, Л. Яремко та ін. Проте, незважаючи на значну кількість робіт у цих напрямах, не досить вивченими залишаються проблеми реалізації експортного потенціалу аграрного сектора у системі зміцнення зовнішньоекономічної безпеки України, що зумовлює необхідність продовження наукових розвідок для визначення методологічних і прикладних векторів цього процесу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей реалізації експортного потенціалу аграрного сектору в системі зовнішньоекономічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нарощування експортного потенціалу вітчизняного аграрного сектору економіки України є стратегічно важливим інструментом зміцнення зовнішньоекономічної безпеки держави. Експорт аграрної продукції є також потужним джерелом надходження валютної виручки в державу, що забезпечує можливість підтримання на стабільному рівні офіційного валютного курсу національної валюти в умовах посиленої макроекономічної нестабільності, що підтверджується наявними результатами господарювання в аграрній сфері. Так, у 2017 р. обсяг експорту продукції аграрного сектору економіки України становив 17,8 млрд. дол. США, що становить частку 33,8% у загальній структурі національного експорту [1]. Такі передумови зумовлюють доцільність обґрунтування дієвих інструментів реалізації експортного потенціалу аграрного сектору економіки України в контексті зміцнення зовнішньоекономічної безпеки держави.

Вплив експортних потужностей аграрного сектора на процеси забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави формалізується через такі підсистемні взаємозалежності та взаємозв'язки, як: 1) створення можливостей для підвищення ефективності функціонування виробничого, технологічного та збутового сегменту аграрного сектору; 2) зміцнення конкурентних позицій вітчизняного аграрного сектору на світовому ринку продовольства; 3) можливості нарощування виробничих потужностей аграрного сектору економіки та розширення традиційних ринків збуту аграрної продукції, що дозволяє здійснити диверсифікацію ризиків зовнішньоекономічної безпеки держави і мінімізувати залежність від можливості потенційного використання інструментів адміністративного впливу та блокування з боку окремих країн вільного конкурентного доступу до їхнього продовольчого ринку; 4) зміна клімату та загострення проблеми світового дефіциту продовольства; 5) нарощування експортного потенціалу аграрного сектора економіки України підвищує ресурсно-функціональну спроможність політичних інструментів тиску на міжнародних партнерів щодо відстоювання пріоритетних безпекових преференцій у сфері зовнішньоторговельних відносин; 6) створення ресурсного базису для формування позитивних торговельного сальдо та сальдо платіжного балансу в контексті забезпечення достатнього рівня зовнішньоекономічної безпеки держави; 7) можливість підвищення ефективності реалізації політики експортозаміщення в умовах загострення протистоянь на міжнародній арені та зміни кон'юнктури розподілу пріоритетних сфер впливу в геополітичний сфері; 8) налагодження та стимулювання розвитку міжнародних комунікаційних торговельно-економічних відносин; 9) нарощування експортного потенціалу вітчизняного аграрного сектору економіки формує передумови для покращення іміджевих характеристик України на світовому аграрному ринку як надійного постачальника продовольства та стабільного партнера щодо виконання взятих на себе міжнародних договірних зобов'язань; 10) максимізація реалізації експортних потужностей в аграрному секторі частково забезпечує можливість компенсації недостатньо задіяних резервів збільшення національного експорту в розрізі інших галузей національної економіки.

Реалізація експортного потенціалу аграрного сектора економіки України обмежується як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. До об'єктивних чинників варто віднести недостатній рівень конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції, слабку інтеграцію аграрного сектору економіки в систему міжгосподарських зв'язків на світовому ринку продовольства, низькі темпи адаптації вітчизняних стандартів якості та безпеки аграрної продукції до міжнародних вимог, нерозвиненість транскордонних транспортно-комунікаційних взаємозв'язків. Суб'єктивними є надмірні корупційні впливи на митниці, наявність внутрішніх бюрократичних перепон стримування експорту аграрної продукції, реалізація країнами-партнерами політики протекціонізму в аграрній сфері з метою лобіювання та захисту інтересів їхнього внутрішнього сільськогосподарського виробника, висока зарегульованість експортних операцій та ускладнений доступ до їх здійснення малих і дрібних виробників. Така ситуація зумовлює формування ірраціональної моделі функціонування вітчизняного сільського господарства, поглиблення проблеми неефективного використання природно-ресурсного потенціалу аграрного сектора, недоотримання значних обсягів прибутку суб'єктами господарювання аграрного сектора економіки, стримування параметрів зростання аграрного сектора, обмеження обся-

гів находження валютної виручки в Україну, що в сукупності ускладнює реалізацію галузево-функціональних інструментів зміцнення зовнішньоекономічної безпеки держави.

Вплив геополітичних чинників, анексія Автономної Республіки Крим з боку Російської Федерації та ведення воєнних дій в Донецькій та Луганській областях обумовили зміну традиційного переліку основних країн-партнерів в експорті товарів України. Йдеться про суттєве зменшення частки в національному експорті Російської Федерації та переорієнтації на ринки країн-членів Європейського Союзу, Азії та Африки (рис. 1).

Частка Російської Федерації в 2017 році порівняно з 2013 роком в експорті товарів України скоротилася з 23,8% до 9,1%. Безперечно, що така тенденція є позитивним аспектом об'єктивно-поступового зменшення надмірної експортної залежності від однієї країни, з боку якої, поряд із систематичними проявами заходів економічного тиску та торговельної блокади, останнім часом реалізується комплексний сценарій ведення гібридної агресії з використанням військової та інформаційної зброї.

Водночас спостерігається поглиблення диверсифікації зовнішніх ринків та нарощування експортних потужностей до інших країн. Доцільно відзначити, що з 2014 року обсяги експорту товарів і послуг України до країн-членів ЄС стабільно перевищують обсяги національного експорту до країн СНД (рис. 2). Стратегічна переорієнтація на європейський ринок є позитивним аспектом, з огляду на ємність платоспроможного попиту цього ринку, високий рівень стандартів ведення конкурентної

Рис. 1. Основні країни-партнери України в експорті товарів, 2017 рік

Джерело: складено автором на основі [2, с. 19]

Рис. 2. Динаміка експорту товарів і послуг до країн ЄС та СНД у 2010-2017 роках

Джерело: складено автором на основі [2; 3]

боротьби на ньому та вимог до експортованих товарів і послуг.

Очевидно, що поглиблення економічної кризи та падіння ВВП України в 2014–2016 роках не могли позитивно вплинути на процеси формування зовнішньоекономічної безпеки України, про що свідчать динаміка їх окремих показників (табл. 1).

Протягом досліджуваного періоду спостерігається посилення імпортної залежності національної економіки та зростання частки імпорту у внутрішньому споживанні держави. Переважання обсягів імпорту над експортом та наявність від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі формує несприятливі передумови для гарантування стабільності курсу національної валюти гривні. Своєю чергою, зростання частки сировини в структурі національного експорту зумовлює виснаження природно-ресурсного потенціалу держави, стримування обсягів нарощування ВВП та створення доданої вартості в країні, зменшення масштабів інноваційної техніко-технологічної модернізації національної економіки, перешкоджання створенню нових робочих місць та зростанню обсягів надходжень до бюджету, що в сукупності ускладнює формування ресурсного базису ефективного функціонування системи забезпечення економічної безпеки України. В умовах таких негативних тенденцій спостерігається стійке зростання частки обсягів експорту аграрної продукції в загальній його структурі, що дозволяє констатувати стратегічну важливу роль аграрного сектора економіки в процесах зміцнення зовнішньоекономічної безпеки України.

Парадоксально, що саме аграрний сектор стабільно забезпечує критично важливу підтримку функціонування національної економіки в умовах поглиблення економічної кризи. Водночас, національний аграрний експорт відзначається, головним чином, сировинною спрямованістю, що суттєво стримує процеси здійснення розширеного відтворення та сталого розвитку вітчизняного аграрного сектора економіки. Зокрема, критично низькою є частка готових продуктів харчування в загальній структурі експорту продовольства України, тоді як їх імпорт для внутрішнього споживання складає 45,0% [6].

Очевидно, що ірраціональне співвідношення структури експорту та імпорту аграрної продукції та стратегічна важливість вітчизняного аграрного сектора в процесах забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави потребує реалізації ефективних інструментів нарощування експортного потенціалу України з урахуванням дестабілізуючого впливу сучасних викликів і загроз геополітичного характеру (рис. 3).

Мобілізація та нарощування експортних потужностей аграрного сектору економіки України вимагає реалізації комплексу послідовних заходів з боку держави у межах імплементації прикладних засад інституційно-регуляторних інструментів, які повинні формалізуватися в такому:

1) здійснення системної політики протекціонізму захисту та підтримки вітчизняного експортера аграрної продукції на засадах оптимізації співвідношення використання засобів тарифного й нетарифного регулювання, спрощення процедури ліцензування експортної діяльності, засто-

Таблиця 1

Показники зовнішньоекономічної безпеки України в 2013–2017 роках

Показники	Роки					2017 р. до 2013 р., %; +,-
	2013	2014	2015	2016	2017	
Рівень експортної залежності, %	40,8	48,0	51,4	48,4	46,9	6,1
Рівень імпортної залежності, %	45,5	45,5	47,2	47,8	49,1	3,6
Частка експорту в зовнішньоторговельному обороті, %	47,3	51,3	52,1	50,3	48,8	1,5
Частка імпорту у внутрішньому споживанні держави, %	47,7	44,4	45,3	47,5	50,2	2,5
Сальдо зовнішньої торгівлі, млн. дол. США	-8514,2	3356,2	3828,2	541,6	-2501,1	–
Коефіцієнт покриття експортом імпорту	0,90	1,06	1,09	1,01	0,95	0,05
Ціновий індекс умов торгівлі, %	98,3	96,4	91,6	99,8	101,7	3,4
Кількісний індекс умов торгівлі, %	102,7	123,8	112,1	91,3	92,6	-10,1
Частка сировини в експорті, %	47,2	50,5	55,1	56,5	56,6	9,4
Питома вага готової продукції в аграрному експорті, %	21,8	19,4	17,8	17,0	17,0	-4,8
Індекс концентрації експорту аграрної продукції, %	22,8	26,0	31,1	33,9	33,8	11,0

Джерело: розраховано автором на основі [1; 4; 5]

Рис. 3. Пріоритетні інструменти реалізації експортного потенціалу аграрного сектора в контексті зовнішньоекономічної безпеки України

Джерело: розроблено автором

сування практики встановлення пільгових режимів експортних мит для продукції нерозвинених галузей сільського господарства, лобіювання та відстоювання інтересів національного виробника в рамках міжнародних торговельних консультацій на державному рівні, боротьби з проявами антидемпінгової політики по відношенню до вітчизняного аграрного сектора економіки на світових аграрних ринках, пошуку можливостей для збільшення обсягів безмитних квот експорту продовольства (особливо на ринки країн-членів ЄС у межах ратифікованої «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом»), лобіювання експортно-торговельних преференцій для вітчизняного аграрного сектора економіки у межах підписаних міжнародних двосторонніх угод між Україною та стратегічними державами-партнерами;

2) забезпечення детінізації експортної діяльності аграрного сектору економіки шляхом протидії контрабандним потокам руху продовольства

через державний кордон, удосконалення механізмів здійснення митних процедур (у тому числі через автоматизацію та мінімізацію людського втручання в процесі митного адміністрування експортованої продукції), виявлення та запобігання проявам фіктивного експорту аграрної продукції з метою відшкодування ПДВ з ресурсних резервів державного бюджету, лібералізації зовнішньоекономічної діяльності та полегшення доступу дрібних і середніх виробників до можливостей здійснення експортної торгівлі, посилення моніторингу та контролю у сфері здійснення зовнішньоекономічної діяльності, реалізації мотиваційних механізмів у керівників суб'єктів господарювання щодо легалізації тіньового експорту продовольства та підвищення рівня прозорості ведення зовнішньоекономічної діяльності;

3) активізація темпів узгодження вітчизняних і міжнародних стандартів сертифікації продовольства, насамперед у частині гарантування його якості, високих споживчих властивостей та безпеки, через узгодження нормативно-правової бази регулювання безпеки аграрного ринку, обов'язкове впровадження системи гарантування якості та безпеки продовольства HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Point), яка дозволяє забезпечувати контроль бізнес-процесів суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки на всіх етапах виробничого процесу, стимулювання міжнародної співпраці в сфері узгодження техніко-технологічних параметрів виробничо-господарських процесів в аграрному секторі економіки, усунення застарілих нормативів гранично-допустимих норм вмісту шкідливих речових і бактеріологічного забруднення у продуктах харчування, інноваційну модернізацію методологічних підходів до пакування та маркування експортної аграрної продукції;

4) забезпечення державної підтримки нарощування експорту нішевих видів сільськогосподарської продукції на засадах пільгового кредитування експортної діяльності (у тому числі з використанням механізмів страхування кредитних ресурсів у контексті мінімізації ринкових ризиків), забезпечення валоризації вітчизняної аграрної продукції на світовому продовольчому ринку, активізації роботи в сфері міжнародної сертифікації та визнання продукції, що містить географічну назву в рамках підписаних угод, пов'язаних із повноправним членством у СОТ та наростаючих євроінтеграційних процесів, стимулювання кооперативної співпраці традиційного малих виробників нішевих видів сільськогосподарської продукції в сегменті нарощування експортної діяльності та відстоювання інтересів цих виробників на зовнішніх ринках, реалізації пілотних проектів державного фінансування експортної діяльності в сфері нішевих культур, проведення навчань для керівників суб'єктів господарювання щодо підвищення їхніх знань і компетенцій в сегменті адміністрування експортної діяльності.

Стратегічне місце у процесі реалізації експортного потенціалу аграрного сектору економіки України посідає імплементація організаційно-економічних інструментів, що передбачають мобілізацію ресурсної підтримки експорту з урахуванням сучасних тенденцій зміни параметрів кон'юнктури на світовому аграрному ринку, сформовані торговельні відносини на міждержавному рівні та усталені традиції господарювання в сільському господарстві. З огляду на це, у контексті зміцнення зовнішньоекономічної безпеки держави засобами активізації її аграрного експорту повинні стати:

– поглиблення диверсифікації світових аграрних ринків експорту вітчизняного продовольства на засадах продовження зменшення залежності від ринків країн СНД, зокрема Російської Федерації; активізації євроінтеграційних процесів у сфері експорту аграрної продукції та усунення інституційних прогалин імплементації економічної частини «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом»; пошуку незадіяних резервів налагодження експортної діяльності з країнами Азії та Африки; здійснення комплексних маркетингових досліджень у сфері експорту з метою визначення перспективних параметрів розвитку світового аграрного ринку, складання прогнозних оптимістичних і песимістичних сценаріїв розвитку світових ринків продовольства;

– подолання сировинної спрямованості вітчизняного аграрного експорту шляхом реалізації механізмів державної підтримки функціонування та модернізації виробничих потужностей переробних підприємств аграрного сектора, запровадження практики субсидування експорту окремих видів аграрної продукції з високою доданою вартістю, відстоювання національних інтересів щодо збільшення часки експортних безмитних квот для продукції переробки аграрного сектора, реалізації політики імпортозаміщення пріоритетних видів готових продуктів харчування з поступовим подальшим нарощуванням експортних потужностей в цих виробничих сегментах;

– підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств на світових продовольчих ринках через імплементацію механізмів стратегічного маркетингу, що передбачає визначення пріоритетних сегментів ринку з одночасною адаптацією виробничо-господарських потужностей аграрного сектора до вимог і потреб потенційних споживачів; покращення системи управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання аграрного сектора, шляхом раціоналізації їх традиційної організаційної структури та структури управління, розвитку та підвищення рівня професійних компетенцій, організації сис-

теми підготовки та перепідготовки кадрового персоналу в сфері зовнішньоекономічної діяльності; впровадження інноваційних систем управління якістю продукції, які орієнтовані на удосконалення механізмів сертифікації продовольства, імплементації інтегрованих підходів до моніторингу стандартів якості виробничо-господарських бізнес-процесів.

Збільшення обсягів вітчизняного експорту аграрної продукції в контексті зміцнення зовнішньоекономічної безпеки України потребує реалізації виробничо-інфраструктурних інструментів розвитку аграрного сектора економіки, що передбачають:

– взаємоузгодження виробничо-галузевих параметрів аграрного сектора економіки із запитами і потребами споживачів перспективних експортних ринків, насамперед, у частині переорієнтації виробничих потужностей господарюючих суб'єктів до структурно-галузевих і продовольчих пріоритетів потенційних іноземних споживачів, пошуку можливостей для налагодження виробництва нетрадиційних видів аграрної продукції для вітчизняного аграрного сектора економіки, яка користується попитом на зовнішніх ринках;

– вдосконалення наявної системи агротехнічного та ветеринарного забезпечення виробничо-господарських процесів на засадах впровадження інноваційних технологічних рішень у рослинницькій і тваринницькій галузях, реалізації превентивних механізмів запобігання виникнення й поширення хвороб, протидії забрудненню посівів шкідниками, унеможливлення спалахів вірусних інфекцій серед поголів'я сільськогосподарських тварин, що в сукупності носить ризики формування іміджевих втрат для національного аграрного виробника на зовнішніх ринках;

– покращення технологічних параметрів зберігання аграрної продукції протягом цілого маркетингового року з метою забезпечення можливості її експорту в період дії максимальних ринкових цін, шляхом нарощування потужностей інноваційного складського господарства, гарантування належних кондиційних умов зберігання виробленої продукції та втримання на належному рівні її споживчих властивостей, створення можливостей для запровадження практики формування та підтримання мінімальних страхових резервів агарної продукції для гарантування безперебійного виконання експортних контрактів.

В умовах тотальної інформатизації економічних відносин і посилення ролі інформаційних ресурсів у процесах формалізації детермінант забезпечення ефективності господарювання національної економіки постає доцільність реалізації інформаційно-комунікаційних інструментів нарощування експортного потенціалу аграрної сфери. Це передбачає проведення системної популяризації вітчизняного продовольства на пріоритетних світових аграрних ринках, шляхом реалізації інформаційної кампанії з використанням мережі установ дипломатичних представництв держави, можливостей охоплення цільової аудиторії іноземних ЗМІ, вітчизняних торговельних потужностей за межами України.

Стратегічним пріоритетом є забезпечення налагодження торговельно-комунікаційних взаємозв'язків між суб'єктами господарювання вітчизняного аграрного сектора економіки і контрагентами зовнішньоекономічної діяльності, що передбачає надання цільової кваліфікованої технічної допомоги при укладенні контрактів у межах зовнішньоекономічної діяльності та мінімізації ризиків взяття на себе ірраціональних договірних зобов'язань, стимулювання розвитку ділової активності в сфері експортної діяльності через спільний обмін досвідом, проведення міжнародних конференцій, семінарів, спеціалізованих експортно-орієнтованих аграрних виставок, реалізації міжнародних грантових програм підтримки освоєння нових зовнішніх ринків збуту сільськогосподарської продукції.

Важливим є реалізації інструментів системної протидії інформаційно-гібридній агресії, якій періодично піддається імідж аграрного сектора економіки на міжнародній торговельній арені, насамперед, в аспекті здійснення спланованих провокацій щодо якості та безпеки експортованого продовольства. У зв'язку з цим, доцільним є проведення інформаційної кампанії гарантування надійності та безпечності організації аграрно-виробничих бізнес-процесів, запровадження практики систематичного проведення експертного оцінювання якості та безпеки аграрного виробництва, забезпечення безперебійного доступу представників експортних ринків до виробничо-господарських процесів, формування потужного лобі вітчизняного аграрного сектора економки на світовому продовольчому ринку серед авторитетних представників експертного середовища.

Висновки з проведеного дослідження. Значним незадіяним резервом зміцнення зовнішньоекономічної безпеки України як базової структурно-функціональної складової частини держави є нарощування експортного потенціалу аграрного сектору економіки, що вимагає реалізації адекватних інструментів, пріоритетними серед яких визначено: інституційно-регуляторні; організаційно-економічні; виробничо-технологічні; інформаційно-комунікаційні. Комплексна імплементація запропонованих інструментів реалізації експортного потенціалу аграрного сектору економіки забезпечить формування ресурсних резервів для покращення конкурентоспроможності вітчизняної економіки на світових ринках і дасть змогу підвищити функціональну спроможність превен-

тивних механізмів захисту національних інтересів держави на геополітичній арені в системі міжнародного розподілу пріоритетних сфер впливу, що в сукупності сформує передумови для зміцнення зовнішньоекономічної безпеки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.

2. Зовнішня торгівля України: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 86 с.

3. Зовнішня торгівля України: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2014. 106 с.

4. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2015 році: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2016. 156 с.

5. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2017 році: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 148 с.

6. Сільське господарство України за 2017 рік: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 245 с.

REFERENCES:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. – Available at: http://www.ukrstat.gov.ua.

2. State Statistics Service of Ukraine (2018) Zovnishnya torhivlya Ukrainy: statystychnyi zbirnyk [Foreign trade of Ukraine. The Statistical Yearbook for 2018]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.

3. State Statistics Service of Ukraine (2014) Zovnishnya torhivlya Ukrainy. Statystychnyi zbirnyk [Foreign trade of Ukraine. The Statistical Yearbook for 2013]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.

4. State Statistics Service of Ukraine (2016) Zovnishnya torhivlya Ukrainy tovaramy ta posluhamy u 2015 rotsi: statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign trade in goods and services in 2015. The Statistical Yearbook for 2015]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.

5. State Statistics Service of Ukraine (2018) Zovnishnya torhivlya Ukrayiny tovaramy ta posluhamy u 2017 rotsi: statystychnyi zbirnyk [Ukraine's foreign trade in goods and services in 2017. The Statistical Yearbook for 2017]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.

6. State Statistics Service of Ukraine (2018) Silske hospodarstvo Ukrainy za 2017 rik: statystychnyi zbirnyk [Agriculture of Ukraine over 2017. The Statistical Yearbook for 2017]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.

Urba Svitlana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Ukrainian Economy
Ivan Franko National University of Lviv

REALIZATION OF THE EXPORT POTENTIAL OF THE AGRARIAN SECTOR IN THE SYSTEM OF FOREIGN ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

The purpose of the article is to study the peculiarities of implementing the export potential of the agrarian sector and the formulation of proposals for its implementation in the system of foreign economic security of Ukraine. Special attention is paid to the definition of subsystem interdependencies and interactions, which influences the export potential of the agrarian sector to support of the foreign economic security of the state.

Methodology. The methodological and informational basis of the research is the methods of scientific knowledge, the complex use of which allowed forming theoretical, methodological and applied approaches to the characteristics of export potential of the agrarian sector in the system of foreign economic security of the state. This provided reliable results and conclusions. The study used the following scientific methods: comparative analysis – to identify current trends in the export potential of the agrarian sector of the economy; economic diagnostics – during analyzing export capacities of the agrarian sector in support foreign economic security of the state; the main components – in the process of assessing foreign economic security of the state on its main indicators; strategic analysis – during substantiating the strategic priorities of implementing the export potential of the agrarian sector in the system of strengthening Ukraine's foreign economic security.

Results. The article analyzes the volumes of export of goods with the main partner countries under the influence of geopolitical factors, the dynamics of exports of goods and services to the EU and CIS countries in the period 2010-2017. The results of the assessment of foreign economic activity confirm the deepening of the diversification of external markets and the strategic reorientation of export capacities of the agrarian sector to European market. Significant influence on the realization of export potential has objective and subjective factors, the intensified effect of which results in the formation of an irrational model of the functioning of the domestic agricultural sector of the economy.

In order to determine the level of foreign economic security of the state, its evaluation was carried on the following indicators: the level of export dependence; the level of import dependence; share of export in foreign trade turnover; the share of imports in the domestic consumption of the state; foreign trade balance; coefficient of export coverage import; price index of terms of trade; quantitative index of trading conditions; share of raw materials in export; the share of finished products in agricultural exports; index of concentration of export of agrarian products. The results of the calculations in the investigated period confirm the strengthening of the import dependence of the national economy and the growth of the share of imports in the domestic consumption of the state. Besides, the current level of foreign economic security creates unfavorable preconditions for ensuring the stability of the national currency – UAH, strengthens the containment of GDP growth and the creation of added value in the country, reducing the scale of innovation technological and technological modernization of the national economy, obstructing the creation of new jobs and increase in revenues to the state budget.

Practical implications. As a conclusion, today there is a tendency towards a steady increase in the share of export volumes of agrarian products in the general structure, which makes it possible to state its strategic importance in the processes of support foreign economic security of Ukraine. Strengthening Ukraine's competitive position in the market and diversifying the risks of foreign economic security will increase the growth of export volumes of agrarian sector products in the economy. Realization of the defined priorities will form a resource base for the protection of the national interests of the state in the sphere of foreign economic activity and will strengthen the foreign economic security of the state.

Value/originality. Increasing the export potential of the agrarian sector as an important tool for strengthening the country's foreign economic security is possible, taking into account the destabilizing effect of modern challenges and threats of geopolitical character, as well as implementing institutional and regulatory, organizational and economic, production-technological and information and communication tools for implementing export capacities of the agrarian sector of the economy in the system of international distribution of priority spheres of influence.

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS AS FINANCIAL MECHANISM OF PROVIDING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

УДК 334.012
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-18

Філіпова Н.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри публічного управління та менеджменту організацій
Чернігівський національний технологічний університет
Старченко Г.В.
к.т.н., доцент,
докторант кафедри публічного управління та менеджменту організацій
Чернігівський національний технологічний університет

У статті розглянуто організаційно-економічний механізм активізації інноваційної діяльності за рахунок державно-приватного партнерства. Головну увагу приділено максимізації участі бізнесу в інноваційних процесах України. Проаналізовано сфери застосування державно-приватного партнерства різними країнами. Виявлено, що державно-приватне партнерство в інноваційно-інвестиційній сфері розглядається як нові технології розвитку економіки і є вагомим фактором інноваційно-інвестиційної безпеки національної економіки. Виділено основні принципи, на які спирається державно-приватне партнерство в інноваційній сфері. Зазначено, що основною перевагою ДПП є оптимальний розподіл повноважень щодо контролю над спільною діяльністю з надання послуг населенню. Також у статті проведено порівняльну характеристику форм ДПП, досліджено механізми співпраці державних структур та приватного сектору. Проведений аналіз дав змогу розглянути структуру організаційно-економічного механізму регулювання ДПП, цілями якого є формування ефективних джерел ресурсів інноваційних проектів, створення умов для успішної реалізації стратегічних планів інноваційного розвитку національної економіки, формування механізмів забезпечення стабільності та підвищення конкурентоспроможності економіки Україні.

Ключові слова: *державно-приватне партнерство, інновація, розви-ток, інноваційний розвиток, національна економіка.*

В статье рассмотрен организационно-экономический механизм активизации инновационной деятельности за счет государственно-частного партнерства. Главное внимание уделено максимизации участия бизнеса в инновационных процессах Украины. Проанализированы сферы применения государственно-частного партнерства в разных странах. Выявлено, что государственно-частное партнерство в инновационно-инвестиционной сфере рассматривается как новые технологии развития экономики и является весомым фактором инновационно-инвестиционной безопасности национальной экономики. Выделены основные принципы, на которые опирается государственно-частное партнерство в инновационной сфере. Отмечено, что основным преимуществом ГЧП является оптимальное распределение полномочий относительно контроля над совместной деятельностью по оказанию услуг населению. Также в статье проведена сравнительная характеристика форм ГЧП, исследованы механизмы сотрудничества государственных структур и частного сектора. Проведенный анализ позволил рассмотреть структуру организационно-экономического механизма регулирования ГЧП, целями которого является формирование эффективных источников ресурсов инновационных проектов, создание условий для успешной реализации стра-тегических планов инновационного развития национальной экономики, формирование механизмов обеспечения стабильности и повышения конкурентоспособности экономики Украины.

Ключевые слова: *государственно-частное партнерство, инновации, развитие, инновационное развитие, национальная экономика.*

The article deals with the organizational and economic mechanism of acti-vation of innovation activity at the expense of public-private partnership. The main attention is paid to maximizing business participation in innovative processes in Ukraine. There were analyzed areas of application of public-private partnership in different countries (USA, Spain, Australia, Nederland, Ireland, Greece, Canada, Great Britain). It was revealed that public-private partnership in the innovation-investment sphere is considered as new technologies of economic development and is a significant factor of innovation and investment security of the national economy. The main principles of public-private partners in innovation are highlighted (1) budget financing should act as a catalyst for innovation processes; 2) co-financing state projects while maintaining project management in the hands of business or specialized intermediary organizations; 3) implementation of the functions of support of the state of innovative companies through business intermediaries; 4) the use of different approaches of the state to the activation of innovative activities – both at the expense of administrative motivation of existing innovative enterprises, and through the creation of innovative business units; 5) the development of innovative clusters, within which an efficient exchange of best practices between small and medium-sized businesses is possible, in particular with the participation of state structures; 6) development of a system of informal interactions between innovators; 7) improvement of the regulatory framework. It is noted that the main advantage of PPP is the optimal allocation of powers to control the joint activities of providing services to the population. Also, in the article have com-parative description of PPP forms, mechanisms of cooperation between state structures and the private sector are explored. The analysis allowed to consider the structure of the organizational and economic mechanism of regulation of PPP-tion objectives which is to develop efficient sources of innovation resources, creating conditions for successful implementation of the strategic plans of innovative development of national economy, the formation mechanisms of stability and competitiveness of the economy of Ukraine.

Key words: *project, innovation, development, project approach, innovative development, mechanisms of innovative development, public-private partnership.*

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток країни залежить від проведення послідовної інноваційної політики та ефективного впровадження інноваційної моделі на всіх рівнях державного управління. Інноваційний розвиток національної економіки є важливим чинником підвищення її конкурентоспроможності.

Високі і стабільні темпи економічного зростання економіки мають до-сягатися переважно за рахунок інноваційних факторів. Недостатня ефектив-ність інноваційних процесів розвитку економіки України супроводжується невирішеністю проблеми щодо узгодження механізмів поєднання ринкових чинників з державними методами регу-

лювання інноваційної діяльності, форм участі держави і бізнесу у фінансовому і інвестиційному забезпеченні інноваційної діяльності. Зростання інвестицій, яке відбувається в Україні, не сприяє збільшенню інновацій. У вітчизняній економіці менше 10% від зага-льного обсягу інвестицій спрямовується на інновації, у той час, коли в розвинутих країнах світу інноваційне інвестування тримається на рівні 50–60%. Основними причинами несприйнятливості господарюючих суб'єктів до інновацій є суттєві ресурсні обмеження, зокрема: відсутність достатніх власних коштів у підприємств; відносно дорогі кредити, високі ризики, які перешкоджають отриманню кредитів [1].

У розвинених країнах державне регулювання інноваційної діяльності є економічно зумовленим і необхідним, оскільки переслідує мету створення найбільш сприятливих умов для інноваційного процесу, зокрема забезпечення позитивної динаміки економічного зростання, яка пов'язана з пошуком інвестиційних ресурсів і залученням усіх можливих фінансових джерел, необхідних для фінансування інноваційно-інвестиційних процесів, а також оптимізацією грошово-кредитних механізмів, якими вони регулюються. Проблема активізації діяльності держави у залученні фінансово-кредитних інститутів у процес інвестування інноваційного розвитку країни вимагає комплексного дослідження умов, які впливають на цей процес, і безпосередньо усіх суб'єктів фінансового ринку, які можуть бути у ньому задіяні [2].

Проблемна ситуація, що склалася в Україні у сфері фінансового забез-печення інноваційного розвитку, ефективної реалізації інноваційної моделі, її здатності забезпечити довгострокове економічне зростання, вказує на необхідність використання потенціалу секторів державних і приватних фінансів через їх взаємодію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання в галузі теорії і практики державно приватного-партнерства та інноваційного розвитку національної економіки вивчалися та розвивалися в працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як: В.М. Гєєць, А.С. Гальчинський, Ю.М. Бажал, М.С. Герасимчук, І.І. Лукінов, Б.А. Малицький, Я.А. Жаліло, О.В. Редькін, Д.М. Толкачов, Л.А. Сиволап, М. Фрідмен, Й. Шумпетер та інші.

Становище, яке спостерігається в інноваційній сфері України, засвідчує існування суттєвих системних перешкод формуванню інноваційної моделі розвитку України.

Незважаючи на велику кількість публікацій із питань державно приватного-партнерства та управління інноваційним розвитком, питання впливу організаційно-економічного механізму активізації інноваційної діяльності за рахунок державно-приватного партнерства висвітлені не досить повно.

Наявність невирішених завдань щодо функціонування економіки на засадах інноваційної моделі розвитку потребує впровадження ефективного механізму фінансового забезпечення, який би дозволив за наявності обмежених фінансових ресурсів перетворити його зі статусу витратного у механізм, що забезпечує інноваційний розвиток національної економіки. Вирішення стратегічних завдань раціонального фінансового забезпечення інноваційного розвитку національної економіки потребує раціонального використання наявних фінансових ресурсів на рівні всіх суб'єктів господарювання що свідчить про необхідність дослідження цього питання.

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення організаційно-економічного механізму активізації інноваційної діяльності за рахунок державно-приватного партнерства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Причиною не досить ви-сокої інноваційної активності суб'єктів господарювання національної еконо-міки є відсутність системного підходу до визначення пріоритетів державної політики в інноваційній сфері, державного замовлення на інноваційну продукцію, а також невизначеність принципів і механізму державно-приватного партнерства в інноваційній сфері [3].

Головна умова інноваційно розвитку національної економіки – максимізація участі бізнесу в інноваційних процесах країни. Співробітництво приватних структур у сфері законодавчих ініціатив і спільне з державою розроблення рішень – це запорука інноваційно-інвестиційної безпеки. Держава повинна виробити системну політику підтримки інновацій в реальному секторі економіки, знайти механізми впливу на ринок, які стимулюватимуть бізнес фінансувати і впроваджувати нові технології (виробничі, управлінські) [1].

У Законі України «Про державно-приватне партнерство» ДПП визначене як – співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому Законом та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам державно-приватного партнерства, визначеним Законом [4].

У різних країнах набули поширення різні сфери застосування державно-приватного партнерства:

– Великобританія зосередила проекти ДПП на таких об'єктах інфраструктури, як школи, лікарні, тюрми, оборонні об'єкти і автомобільні дороги;

– Канада значну кількість проектів ДПП виконує в таких сферах, як енергетика, транспорт, захист

довкілля, водопостачання та водовідведення, рекреаційні об'єкти, інформаційні технології, охорона здоров'я, освіта;

– Греція переважно виконує проекти ДПП у транспортній галузі;

– Ірландія визначила такі об'єкти ДПП, як автомобільні дороги та міські транспортні системи;

– Австралія пріоритетними напрямами для ДПП визначила транспорт і системи життєзабезпечення міст;

– Нідерланди застосовують механізм ДПП у громадському житловому секторі та системах життєзабезпечення міст;

– Іспанія реалізує проекти ДПП в будівництві та експлуатації платних автомобільних доріг та систем життєзабезпечення міст;

– США переважно виконують проекти ДПП, які об'єднують природоо-хоронну діяльність, життєзабезпечення сільських населених пунктів.

Успішний досвід реалізації проектів ДПП в Україні фактично відсутній, хоча на державному рівні є зацікавлення до таких проектів у сфері будівництва автошляхів та енергетиці [5].

Державно-приватне партнерство в інноваційно-інвестиційній сфері розглядається як нові технології розвитку економіки і є вагомим фактором інноваційно-інвестиційної безпеки національної економіки. Сутність партнерства полягає в активній співпраці всіх суб'єктів, яка активізується на засадах пошуку спільних напрямів реалізації визначених цілей. Причому партнерами стають учасники всіх секторів інноваційного розвитку, зокрема: державного (управління і регулювання інноваційного розвитку економіки); продукування нових знань і інновацій; освіти і підвищення кваліфікації працівників; комерціалізації наукових знань і інновацій і використання інновацій [1].

Модель взаємодії держави і бізнесу в інноваційному процесі зводиться до розподілу ролей: роль приватного сектору полягає у розробленні технологій на основі власних досліджень, а також у ринковому освоєнні інновацій, роль держави – у сприянні виникненню фундаментальних знань і комплексу технологій стратегічного характеру, а також у створенні інфраструктури і сприятливих інституційних умов для інноваційної діяльності приватних компаній [2].

Можна виділити основні принципи, на яких засновані сучасні форми ДПП в галузі розвитку інноваційної сфери [6]:

1) бюджетне фінансування повинно виступати каталізатором інноваційних процесів;

2) співфінансування проектів з боку держави за збереження управління проектами в руках бізнесу або спеціалізованими посередницькими організаціями;

3) реалізація функцій підтримки держави інноваційних компаній через бізнес-посередників;

4) використання різних підходів держави до активізації інноваційної діяльності – як за рахунок адміністративної мотивації наявних інноваційних підприємств, так і шляхом створення інноваційних бізнес-одиниць;

5) розвиток інноваційних кластерів, у межах яких можливий ефектив-ний обмін кращим досвідом між малим і середнім бізнесом, зокрема за участю державних структур;

6) розвиток системи неформальних взаємодій між новаторами;

7) удосконалення нормативно-правової бази.

Основною перевагою ДПП порівняно з іншими видами договірних відносин між органами влади та приватним сектором є оптимальний розподіл повноважень щодо контролю над спільною діяльністю з надання послуг населенню, в результаті якої буде досягнуто бажаний результат для обох сторін. Це здійснюється шляхом договірного узгодження ролей, ризиків і винагород та отримання стимулів для якісного надання послуг водночас із використанням гнучких підходів для досягнення бажаних результатів [7, с. 16]. Порівняльну характеристику форм ДПП наведено в табл. 1.

Під час реалізації ДПП використовують різноманітні механізми співпраці державних структур та підприємств приватного сектору. Найбільш поширеними є такі (рис. 1).

Розглянемо організаційно-економічний механізм регулювання ДПП (рис. 2). Співпраця між державою та приватним сектором сприятиме як розвитку інвестиційної діяльності в країні, так і покращенню її економічного стану шляхом реалізації суспільно важливих інноваційних проектів. Як основне джерело фінансування проектів ДПП розглядаємо інвестиційний ресурс банківського сектора. Особливу увагу необхідно приділити створенню програми гарантування банківських кредитів у розвиток економіки. Це стимулюватиме участь кредитних організацій у фінансуванні пріоритетних галузей, зменшуючи витрати бюджету країни. Під час реалізації договорів кредитування реального сектора економіки банки надають послуги фінансового менеджменту для позичальників. Банки беруть участь у складанні бізнес-планів інноваційного проекту, що в свою чергу приведе до підвищення якості укладеної угоди, зниження кредитних ризиків, удосконалення управління [13]. У межах реалізації механізму ДПП банківські установи отримують можливість посилити свою ресурсну базу та знизити кредитні ризики.

Цілями розвитку організаційно-економічного механізму мають стати: формування ефективних джерел ресурсів інноваційних проектів, створення умов для успішної реалізації стратегічних планів інноваційного розвитку національної економіки, формування механізмів забезпечення стабіль-

Таблиця 1

Порівняльна характеристика форм державно-приватного партнерства

Форма ДПП	Різновиди форм ДПП	Сутність та особливості форми ДПП	Права, витрати та ризики учасників ДПП
Контракти	Державні замовлення та дозволи на виконання робіт, контракти на виконання робіт, надання суспільних послуг, управління, постачання продукції для державних потреб, надання технічної допомоги	Адміністративний договір, який укладається між державою (органом місцевого самоврядування) і приватною фірмою на здійснення певних суспільно необхідних і корисних видів діяльності. Приватний партнер за договором отримує право на обумовлену частку прибутку або зібраних платежів, що, окрім престижу, гарантують йому стійкий ринок і дохід, а також можливі пільги і преференції	Права власності не передаються приватному партнеру, витрати і ризики повністю несе держава
Оренда	Оренда в її традиційній формі (договору оренди) і у формі лізингу	На визначених договором умовах відбувається передавання приватному партнеру державного або муніципального майна в тимчасове користування і за визначену плату	Традиційні угоди оренди передбачають повернення предмету орендних відносин, причому право розпорядження майном зберігається за власником і не передається приватному партнеру
Концесія	На об’єкти інфраструктури, які вже існують; на будівництво та модернізацію інфраструктурних об’єктів; передача права управління об’єктами державної власності приватній, що керує, компанії. У межах цих видів можливі варіанти концесійних відносин	Передавача державою приватному концесіонеру права довгострокового користування державною власністю для здійснення прибуткової діяльності у сфері, що має стратегічне значення, за умови приватного інвестування національних інноваційних проектів розвитку передаються об’єкти, що є виключно державною монополією у володіння й управління	Держава в межах партнерських відносин залишається власником майна, яке є предметом концесійної угоди, уповноважує приватного партнера виконувати протягом визначеного терміну обумовлені в угоді функції і з цією метою наділяє його відповідним правом. За користування вносить плату. Право власності на вироблену за концесією продукцію передається концесіонеру
Спільні підприємства	Акціонерні товариства, спільні підприємства з пайовою участю сторін. Акціонерами в товариствах можуть виступати органи держави та приватні інвестори	Особливістю спільних підприємств є постійна участь держави в поточній виробничій, адміністративно-господарський та інвестиційній діяльності. Можливості приватного партнера щодо прийняття самостійних адміністративно-господарських рішень визначаються, як правило, часткою в акціонерному капіталі	Права власності, витрати та ризики розподіляються пропорційно, відповідно до пайових часток сторін або кількості акцій
Угода про розподіл продукції	За видами мінеральної сировини або ділянки надр	Форма ДПП, що є договором, відповідно до якого суб’єктові підприємницької діяльності на оплатній основі і у певний термін надаються виняткові права на пошук, розвідку і видобування мінеральної сировини на ділянці надр, вказаній в угоді, і ведення пов’язаних із цим робіт. На відміну від концесії, продукції ПП належить не увесь обсяг виробленої продукції, а лише частка	Держава надає своє виключне право на використання природних надр приватному інвестору на оплатній основі і у визначений термін. Здійснити проведення зазначених робіт за свій рахунок і на свій ризик. Розподіл продукції може відбуватись за різними схемами

Джерело: складено авторами на основі [8; 9; 10; 11]

Рис. 1. Механізми співпраці державних структур та підприємств приватного сектору

Джерело: складено автором на основі [12; 8, с. 33–35]

ності та підвищення конкурентоспроможності економіки Україні.

Найважливішим елементом організаційно-економічного механізму є науково-методична база реалізації інноваційних проектів на основі ДПП.

Висновки з проведеного дослідження. Впровадження дієвого організаційно-економічного механізму активізації інноваційної діяльності за рахунок державно-приватного партнерства відіграє важливу роль у контексті своєчасності реалізації інноваційних проектів, формування конкурентних переваг та посилення ефективності функціонування національної економіки у стратегічній перспективі.

Перспективним напрямом державно-приватного партнерства, а водночас – і стимулом інноваційного розвитку національної економіки, є передача частини функцій приватним структурам, які зараз належать державі. Наприклад, здійснення певної державної підтримки, зокрема у сфері інноваційного бізнесу, шляхом надання поручництва під час отримання кредитів, виконання завдань сертифікації, ліцензування, перевірки і засвідчення відповідності.

Рис. 2. Структура організаційно-економічного механізму регулювання ДПП

Джерело: розроблено автором

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Воронкова Т.Є., Воронков І.В. Державно-приватне партнерство як інструмент активізації інноваційної діяльності. Науково-технічна інформація. 2014. № 2, с. 28–36.
2. Нейкова І.С. Державно-приватне партнерство як складова інвести-ційного механізму інноваційного розвитку. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2010. № 1(48), с. 152–160.
3. Про схвалення Концепції реформування державної політики в інно-ваційній сфері: Розпорядження КМУ від 10 вересня 2012 р. № 691-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2012-%D1%80 (дата звернення: 11.07.2019).
4. Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 року № 2404-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17 (дата звернення: 11.07.2019).
5. Карий О.І., Процак К.В., Мавріна А.О. Проекти державно-приватного партнерства: ключові проблеми практичної реалізації. Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка». 2015. Т. 20,с. 35–44.
6. Инновационная политика : учебное пособие. / Гончаренко Л. П., Ю. А. Арутюнов. М.: КНОРУС, 2009. 348 с.
7. Досвід та перспективи впровадження державно-приватних партнерств в Україні та за кордоном / [Винницький Б., Лендьел М., Онищук Б., Сегварі П. К.] : «К.І.С.», 2008. 146 с.
8. Варнавский В.Г. Государство и бизнес: институциональные аспекты. Мир перемен. 2004. № 2. С. 13.
9. Данілов О.Д. Інвестування: навч. посіб. / Данілов О.Д., Івашина Г.М., Чумаченко О.Г. Ірпінь: 2001. 377 с. URL : http://books.br.com.ua/23154 (дата звернення: 11.07.2019).
10. Єгорова О. Державно-приватне партнерство в портовому сегменті економіки України. Радикальний крок чи необхідність? Юрбізнес 2008. № 20 (155). URL: http://www.yur-gazeta.com/article/1570/ (дата звернення: 11.07.2019).
11. Шарингер Л. Новая модель инвестиционного партнерства государства и частого сектора. Мир Перемен. 2004. № 2. С. 3
12. GET Немецкая экономическая группа в Беларуси. Минск, 2007. URL : http://www.ipm.by/pdf/10r.pdf (дата звернення: 11.07.2019).
13. Філіпова Н.В. Регулювання державно-приватного партнерства в Україні Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління : зб. наук. праць Чернігів : ЧДІЕУ, 2014. № 4. С. 26–33. Серія : Економіка)

REFERENCES:

1. Voronkova T.Ye., Voronkov I.V. (2014) Derzhavno-pryvatne partnerstvo iak instrument aktyvizatsii innovatsijnoi diial'nosti [Public-private partnership as a tool for enhancing innovation]. Naukovo-tekhnichna informatsiia, vol. 2, pp. 28−36. (in Ukrainian).
2. Nejkova I.S. (2010) Derzhavno-pryvatne partnerstvo iak skladova investytsijnoho mekhanizmu innovatsijnoho rozvytku [Public-private partnership as

a component of the investment mechanism of innovative development]. Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo), vol. 1, pp. 152−160. (in Ukrainian).

3. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia derzhavnoi polityky v inno-vatsijnij sferi: Rozporiadzhennia KMU vid 10 veresnia 2012 r. № 691-r. Available at : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2012-%D1%80 (accessed 11 July 2019).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010) Zakon Ukrainy «Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo» vid 1 lypnia 2010 roku № 2404-VI [The Law of Ukraine "On public-private partnership"], available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17 (accessed 11 July 2019).

5. Karyj O.I., Protsak K.V., Mavrina A.O. (2015) Proekty derzhavno-pryvatnoho partnerstva: kliuchovi problemy praktychnoi realizatsii [Public-private partnership projects: key problems of practical implementation]. Ekonomichnyj analiz : zb. nauk. prats' / Ternopil's'kyj natsional'nyj ekonomichnyj universytet; redkol. : V. A. Derij (holov. red.) ta in. Ternopil' : Vydavnycho-polihrafichnyj tsentr Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu “Ekonomichna dumka”, vol. 20, pp. 35−44. (in Ukrainian).

6. Goncharenko L.P., Ju.A. Arutjunov. (2009) Innovacionnaja politika : uchebnoe posobie [Innovative policy: a tutorial]. Moscow: KNORUS, p. 348. (in Russian).

7. Vynnyts'kyj B., Lend'el M., Onyschuk B., Sehvari P. (2008) Dosvid ta perspektyvy vprovadzhennia derzhavno-pryvatnykh partnerstv v Ukraini ta za kordonom [Experience and prospects for the implementation of public-private partnerships in Ukraine and abroad]. Kyiv: «K.I.S.», p. 146. (in Ukrainian).

8. Varnavskij V. G. (2004) Gosudarstvo i biznes: institucional'nye aspekty [State and business: institutional aspects]. Mir peremen, vol. 2, p. 13. (in Russian).

9. Danilov O.D., Ivashyna H.M., Chumachenko O.H. (2001) Investuvannia [Elektronnyj resurs] : navch. posib. [Investment]. Irpin, p. 377. Available at : http://books.br.com.ua/23154 (accessed 11 July 2019).

10. Yehorova O. (2008) Derzhavno-pryvatne partnerstvo v portovomu seh-menti ekonomiky Ukrainy. Radykal'nyj krok chy neobkhidnist'? [Elektronnyj resurs]. [Public-private partnership in the port segment of the economy of Ukraine. A radical step or need?]. Yurbiznes, vol. 20. Available at : http://www.yur-gazeta.com/article/1570/ (accessed 11 July 2019).

11. Sharinger L. (2004) Novaja model' investicionnogo partnerstva gosudarstva i chastogo sektora [New model of investment partnership of the state and private sector]. Mir peremen, vol. 2, p. 3. (in Russian).

12. (2007) GET Nemeckaja jekonomicheskaja gruppa v Belarusi [GET Ger-man Economic Group in Belarus]. Minsk. Rezhim dostupu do fajlu : http://www.ipm.by/pdf/10r.pdf (accessed 11 July 2019).

13. Filipova N.V. (2014) Rehuliuvannia derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini [Public-private partnership as a tool for enhancing innovation]. Naukovyj visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho instytutu ekonomiky i upravlinnia : zb. nauk. prats' (Seriia : Ekonomika), vol. 4, pp. 26−33. (in Ukrainian).

Filipova Nataliia
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Public Administration
and Management of Organizations
Chernihiv National University of Technology
Starchenko Grygoriy
Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student of Department of Public Administration
and Management of Organizations
Chernihiv National University of Technology

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS AS FINANCIAL MECHANISM OF PROVIDING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

The purpose of the article. The social and economic development of the country depends on conducting a consistent innovation policy and the effective implementation of the innovation model at all levels of government. The purpose of the study is to study the organizational and economic mechanism of activating innovation activity at the expense of public-private partnership.

Emphasizing on the necessity of organizational and economic mechanism developing for activating innovation activity at the expense of public-private part-nership, the following tasks need to be addressed: to analyze the experience of us-ing PPP as an innovation development, to investigate forms of PPP, to consider the organizational and economic mechanism of PPP regulation.

Methodology. A wide range of methods is used to study the objective set out in this article: analysis and synthesis, induction and deduction, historical (for clarification of the essence of public-private partnership and refinement of catego-ries); formalization, analogy, system analysis (to determine the functions of public-private partnership, factors of development of public-private partnership); statistical, analytic grouping.

Results. The article deals with the organizational and economic mechanism of activation of innovation activity at the expense of public-private partner-ship. The main attention is paid to maximizing business participation in innovative processes in Ukraine. There were analyzed areas of application of public-private partnership in different countries (USA, Spain, Australia, Nederland, Ireland, Greece, Canada, Great Britain). It was revealed that public-private partnership in the innovation-investment sphere is considered as new technologies of economic development and is a significant factor of innovation and investment security of the national economy. The main principles of public-private partners in innovation are highlighted (1) budget financing should act as a catalyst for innovation processes; 2) co-financing state projects while maintaining project management in the hands of business or specialized intermediary organizations; 3) implementation of the functions of support of the state of innovative companies through business intermediaries; 4) the use of different approaches of the state to the activation of innovative activities – both at the expense of administrative motivation of existing innovative enterprises, and through the creation of innovative business units; 5) the development of innovative clusters, within which an efficient exchange of best practices between small and medium-sized businesses is possible, in particular with the participation of state structures; 6) development of a system of informal interactions between innovators; 7) improvement of the regulatory framework. It is noted that the main advantage of PPP is the optimal allocation of powers to control the joint activities of providing services to the population.

It was mentioned that the main advantage of PPP is the optimal allocation of powers to control the joint activities of providing services to the population. Also, in the article there is a comparative description of PPP forms, mechanisms of cooperation between state structures and private sector. The analysis allowed to consider the structure of the organizational and economic mechanism of regulation of PPP objectives, which is to develop effective sources of innovation resources, creating conditions for successful implementation of strategic plans of innovation in the development of national economy, stability and competitiveness of the economy of Ukraine.

The most important element of the organizational and economic mechanism is the scientific and methodological basis for the implementation of innovative projects on the basis of PPP.

Practical implications. The introduction of an effective organizational and economic mechanism for activating innovation activity at the expense of public-private partnership plays an important role in the context of the timeliness of the implementation of innovative projects, the formation of competitive advantages and enhancement of the efficiency of the functioning of the national economy in the strategic perspective.

Value/originality. The introduction of an effective organizational and eco-nomic mechanism for activating innovation activity at the expense of public-private partnership plays an important role in the context of the timeliness of the implementation of innovative projects, the formation of competitive advantages and enhancement of the efficiency of the functioning of the national economy in the strategic perspective.

ECONOMIC AND SOCIAL REFORMS IN UKRAINE: CHALLENGERS FOR GOVERNANCE

ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ДЛЯ АДМІНІСТРУВАННЯ

UDC 339.727.22(477)
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-19

Sheiko I.A.
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department
of Economic Cybernetics
and Economic Security Management
Kharkiv National University
of Radioelectronics
Storozhenko O.V.
Candidate of Technical Sciences,
Senior Lecturer at Department
of Economic Cybernetics
and Economic Security Management
Kharkiv National University
of Radioelectronics

The article deals with the problem of governance and its dynamics due to realization of reforming Ukrainian business sector. The purpose of the article is to determine the impact of the domestic economy reforming on the indicators of the country's governance. To achieve this purpose such stages were performed: analysis of the main results of the reforms of the national economy; assessment of the dynamics of the level of competitiveness and the level of globalization of the country; assessing the dynamics of indixes of governance for transitive economies developed by international institutions. The dynamics of world governance indexes and transition indexes for Ukraine were analysed. On the basis of such analysis the SWOT analysis matrix for the level of governance and investment climate of Ukraine was build. The level of Ukrainian transition and governance indexes prove, that country have to do a lot to correspond to the standards of a sustainable market economy.

Key worlds: *Ukrainian reform process, globalization, Foreign direct investments, transition economics, World bank governance indexes, SWOT-analysis*

Статья посвящена проблеме администрирования в современных условиях реформирования экономики Украины. Цель статьи – определить влияние реформирования отечественной экономики на показатели администрирования страны. Для достижения этой цели были выполнены такие задания: проанализированы основные результаты реформирования бизнес-сектора; дана оценка динамики уровня конкурентоспособности и уровня глобализации страны; дана оценка динамики показателей администрирования, специально разработанных международными институтами для переходных экономик. Проанализирована динамика показателей администрирования и переходных показателей для Украины. На основе такого анализа была построена матрица SWOT-анализа для уровня управления и инвестиционного климата Украины. Уровень украинских показателей переходного периода и администрирования доказывает, что стране нужно многое сделать, чтобы соответствовать стандартам устойчивой рыночной экономики.

Ключевые слова: *процесс реформ в Украине, глобализация, прямые иностранные инвестиции, экономика переходного периода, индексы администрирования Всемирного банка, SWOT-анализ.*

Статтю присвячено проблемам адміністрування в Україні на тлі проведення економічних реформ. Вона має на меті визначення впливу реформування вітчизняної економіки на показники адміністрування держави. Для досягнення цієї мети вирішено такі завдання: проаналізовано основні результати реформ національної економіки; проведено оцінку динаміки рівня конкурентоспроможності та рівня глобалізації країни; проведено оцінку динаміки індексів адміністрування для перехідних економік, що розроблені міжнародними інституціями; побудовано матрицю SWOT-аналізу для рівня адміністрування та інвестиційного клімату України. Для цього використовувалися дані таких міжнародних інституцій, як Світовий банк та Європейський банк реконструкції та розвитку. Проаналізовано хід проведення реформ в Україні протягом 2014–2018 рр., проведено аналіз динаміки рівня глобалізації та рівня конкурентоспроможності країни. У 2015–2018 рр. уряд здійснив значну кількість реформ, які повинні допомогти Україні реалізувати свій значний інвестиційний потенціал. Проаналізовано динаміку індексів адміністрування та показників, спеціально розроблених для перехідних економік. Аналізуючи дані показників адміністрування, показано, що Україна досягла прогресу в ефективності уряду та контролю над корупцією, однак рівень політичної стабільності значно зменшився за період 2010–2018 рр. Порівняння з відповідними показниками Польщі, Словаччини та Чехії показало, що український рівень адміністрування значно поступається європейським країнам. Рівень українських індексів адміністрування доводить, що країна повинна ще багато зробити для того, щоб відповідати стандартам стійкої ринкової економіки. На основі проведеного аналізу побудовано матрицю SWOT-аналізу для рівня адміністрування та інвестиційного клімату України, де виділено сильні та слабкі позиції, можливості для подальшого розвитку та загрози. Також запропоновано теоретико-методологічні підходи та практичні рекомендації щодо вдосконалення адміністрування та підвищення інвестиційної привабливості країни.

Ключові слова: *процес реформ в Україні, глобалізація, прямі іноземні інвестиції, економіка перехідного періоду, індекси адміністрування Світового банку, SWOT-аналіз.*

Formulation of the problem. Ukraine has been subject to a number of attempts of economic reform since independence, but has not managed to fully transition to a market-based system. Previous efforts have failed to combat inconsistent macroeconomic policies, unsustainable energy pricing, and corruption. As a result, the Ukrainian economy has ended up in a semi-transformed state with many shortcomings.

Actual scientific researches and issues analysis. The effectiveness of Ukrainian reforming process has become a central element of many studies of scientists and institutions. They investigated the impact of reforms on investment climat of the country/ level of risks, attractiveness of Ukraine for foreign investors.

American Chamber of Commerse (ACC) each year prepare a profile of Ukraine (the same as profiles of another countries). In profile for 2018 it was noticed, that the main factors for foreign investors to increase a volume of investments in the defined country are a favorable business environment, macroeconomic and politital stability. To the main challenges of Ukrainian business sector experts include: corruption, imperfection of the legislative framework, political unstability [1].

European Commission in Association Implementation Report on Ukraine pointed out that "…Ukraine has the potential to attract more foreign investments. International rankings point to legal and judicial unpre-

dictability and an inadequate institutional framework as the main obstacles to improving the business and investment climate…" [5].

The World Bank identifies four "pathways", or areas, along which Ukraine needs to develop and reform in order to achieve a sustainable recovery. The most important, is building institutions of better governance and anti-corruption. For this Ukraine needs to prioritise the reforms of public fiscal management, anti-corruption and justice institutions, the public administration reform, and citizens' engagement [12].

Balázs Jarábik, Thomas de Waalt pointed out, that he biggest constraint on growth in Ukraine is low investment. Gross capital investment amounts to 15 percent of GDP, well short of the 25 percent necessary for Ukraine to reach annual growth rates of 6 or 7 percent. Investors' confidence has grown slightly according to a survey by the European Business Association, but corruption, weak rule of law, and the war in the east remain formidable deterrents [8].

At [2] authors gives a detailed analysis of a composition of the foreign investment and investment behaviour in the economy of Ukraine within 2011-2015 years. The main reasons of decrease in the volumes of investment into economy of Ukraine are determined such as the political and economic situation slows the growth of investment not only in the country but also abroad.

S. Oxenstierna, J. Hedenskog described a process of Ukrainian reforms and focused on low level of governance [7].

A. Wilson concetrated on reaction of foreign business entites on Ukrainian crisis and opportunities of international agencies to assist in overcoming it [10].

A lot of authors also pointed out the unperfect governance at national business sector [1; 2; 5; 7; 8; 12]. Governance consists of the traditions and institutions by which authority in a country is exercised. This includes the process by which governments are selected, monitored and replaced; the capacity of the government to effectively formulate and implement sound policies; and the respect of citizens and the state for the institutions that govern economic and social interactions among them [6].

Although there are a lot of investigation about results of Ukrainian reforms, due to the strengthening of the political and economic crisis, the continuation of hostilities in the East, and the abrupt contraction in foreign investment, caused by these phenomena, the feasibility of further scientific development of the problem of governance remains unchanged. This state of the problem determines the need to analyze the challenges of governance of Ukrainian economy at the present stage and to develop an effective and adaptive mechanism of its improvement.

The purpose of the article is to determine the impact of the domestic economy reforming on the indicators of the country'sgovernance. To achieve this purpose we have to provide such stages: analysis of the main results of the reforms of the national economy; assessment of the dynamics of the level of competitiveness and the level of globalization of the country; assessing the dynamics of indixes of governance for transitive economies developed by international institutions; construction of a SWOT analysis matrix for the level of governance and investment climate of Ukraine.

Methods used. To acheve a purpose of investigation such general scientific and special methods and techniques were used: theoretical analysis and synthesis, methods of grouping, modeling, comparison, economic-statistical, graphical representation, as well as methods of systematization and scientific generalization.

Main results. Ukraine has been subject to a number of attempts of economic reform since independence, but has not managed to fully transition to a market-based system. The International Monetary Fund (IMF) and other international donors have been engaged in this work since the 1990s, but previous efforts have failed to combat inconsistent macroeconomic policies, unsustainable energy pricing, and corruption. As a result, the Ukrainian economy has ended up in a semi-transformed state with many shortcomings.

During 2015-2018, the government has taken a significant number of reforms which should help Ukraine to realize its large investment potential. In fact, more economic reforms has been taken in 3 years than during the entire period since independence in 1991 [7] (Table 1).

The reforms undertaken over the last three years are already improving the investment climate in Ukraine. In fact, a comparison in the ranking of Ukraine in the Doing Business Reports of the World Bank and IFC shows that Ukraine has made significant improvements from 112-th position in 2014 to 76 place at 2018.

As about globalization, Ukraine can hope to take its proper place in global integration processes, while at the same time gaining significant advantages, namely: using the latest achievements of scientific and technological progress, participating in the world division of labor on the basis of self-analysis and creating a favorable legal and infrastructural environment; increase of tourist flow; increase in volumes of direct and portfolio foreign investment. If we analyze the dynamics of the globalization index of Ukraine, it is noticeable that de-jure indicators (they analyze the existence of mechanizms and infrastructure of globalization) are greater that de facto ones (they explaine the results of acting mechanizms and policies) [9]. The institutional mechanism for promoting globalization is created, but it is not really involved in processes of economic, social and political nature.

Table 1

Main results of reforms in Ukraine during 2015-2018

Direction of reforms	Main results
1. Macroeconomic stability	The Fiscal budget deficit has been brought under control •The Central Bank has followed prudent monetary policies •The Central Bank has moved towards a flexible FX rate regime •Inflation down to 12.5% at year-end and exchange rate stabilized
2. Reform of Taxation, Government Expenditures &Customs	The number of taxes have been cut from 22 to 11 •The payroll taxes were cut in half from a high level to 22% of wages •A single retail price for natural gas was set close to international prices •As a result, the gas company, Naftogaz, has eliminated income losses •New electronic public procurement system has been put in place •Procurement of medicine has been outsourced •Single portal on public funds use has been created
3. Eradicate Corruption	•A Prosecutor General was appointed with the task to reform the system •Three anti-corruption bodies have been put in place and are already working •A new electronic assets and income declaration for Govt officials is in place •Legal procedures has been initiated for 150 officials suspected of corruption
4. Legal and Judiciary Reform	•The Constitution was adjusted to permit judiciary reform •The Lustration law approved to dismiss corrupt judges and officials •A new police has been established
5. Improve public administration	•The size of government has been reduced •“One-window” form most public administration services has been established •Have started fiscal decentralization with local revenues about 20% of the total
6. Develop the financial sector	•Banking system more stable thanks to the closure of 80 weak banks •Banking supervision improved with stress tests and re-capitalizations. •Banks have opened information about their final beneficiaries and owners.
7. Deregulate business activities	•A moratorium for business inspections is in place. •A number of controlling agencies were eliminated (i.e., veterinary, sanitary) •Open state registries and databases •Management of state firms improved and cut income losses by 85%
8. Reform International trade/capital	•FTA with EU and Canada in place •New FTAs with Israel, Turkey •Foreign debt was restructured
9. Reduce Political Risks	•No conflict between President-PM both with pro-EU orientation (even after President and Parlament Election at 2019 the future prime-ministed will be elected by propresidental coalition at parlament) •TV channels/radio list owners. •Actively engaged the US/EU to contain Russian aggression •Strengthen local military forces

To assess the progress of Urraine in achieving better governance, one can use indicators and ratings of different international agencies. In our investigation we use World Governance indicators (WGI), represented by World Bank [11] and transition indexes, calculated by European bank of Reconctruction and Development (EBRD) [3].

World Bank construct two measures of governance corresponding to each of these three areas, resulting in a total of six dimensions of governance, which lies on basis of correspondent World Governce Indicators (WGI) [6]:

– The process by which governments are selected, monitored, and replaced:

1. Voice and Accountability (VA) –country's citizens ability to participate in selecting their government, as well as freedom of expression, freedom of association, and a free media.

2. Political Stability and Absence of Violence/Terrorism (PV) –likelihood that the government will be destabilized or overthrown by unconstitutional or violent means, including politically-motivated violence and terrorism.

– The capacity of the government to effectively formulate and implement sound policies:

3.Government Effectiveness (GE) –the quality of public services, the quality of the civil service and the degree of its independence from political pressures, the quality of policy formulation and implementation, and the credibility of the government's commitment to such policies.

4. Regulatory Quality (RQ) –ability of the government to formulate and implement policies and regulations of private sector development.

– The respect of citizens and the state for the institutions that govern economic and social interactions among them:

5.Rule of Law (RL) –agents have confidence in and abide by the rules of society, and in particular the quality of contract enforcement, property rights, the police, and the courts, as well as the likelihood of crime and violence.

6. Control of Corruption (CC) – public power is exercised for private gain, including both petty and grand forms of corruption, as well as “capture” of the state by elites and private interests.

Each of six aggregate WGI measures are constructed by averaging together data from the underlying sources that correspond to the concept of governance being measured. The level of each index is valued from -2,5 (low/weak level of governance) to +2,5 (high/strong level of governance) [6].

Dynamics of WGI for Ukraine at 2010-2017 is shown at table 2.

Analyzing the data of table, it is clear, that Ukraine has achieved a progress at Government Effectiveness and Control of Corruption, but the level of Political Stability significantly reduced. However, the level of all WGI is negative (excluding Voice and Accountability). Dynamics of WGI for Ukraine, Poland, Slovakia and Czech Republic also is represented at figure 1.

Fig. 1. WGI for Ukraine, Poland, Czech Republic and Slovak Republic (authors calculation on the base of World Bank data)

Source of data: [11]

Table 2

World Governance Indexes for Ukraine at 2010-2017

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Voice and Accountability	-0,08	-0,13	-0,28	-0,32	-0,14	-0,09	0	0,01
Political Stability	0,01	-0,07	-0,09	-0,78	-2,02	-1,96	-1,86	-1,89
Government Effectiveness	-0,78	-0,82	-0,58	-0,65	-0,41	-0,52	-0,57	-0,46
Regulatory Quality	-0,52	-0,6	-0,6	-0,62	-0,63	-0,59	-0,43	-0,32
Rule of Law	-0,81	-0,82	-0,78	-0,8	-0,79	-0,81	-0,77	-0,71
Control of Corruption	-1,03	-1,05	-1,08	-1,13	-0,99	-0,98	-0,81	-0,78

Source of data: [11]

It is worth to notice, that the levels of WGI at all analyzed countries is not correspond with the maximum ranks (that is +2.5). The greatest value is about 1.00, that is not enough for european countries. The great regres belongs to Ukraine on the index of Political Stability, while another indexes slightly increased. Also Poland reduced almost all WGI, where Political Stability suffered the greatest falling. As figures shown, the Control of Corruption is general problem to all analyzed countries.

Since 1994, The European Bank of Reconstruction and Development (EBRD) has presented transition indicators for countries in transition that reflect the judgements of the office of the Chief Economist of EBRD about country-specific progress in transition through a set of transition indicators [4].

Following the revision of the transition concept in 2016, the EBRD has developed a new approach to tracking progress in transition. The new methodology assesses developments along six qualities of a sustainable market economy: competitive, well-governed, green, inclusive, resilient and integrated.

The latest update is from 2018, which gives a picture of Ukraine's transition status after reforms started. Comparisons are made with Poland and Slovakia, since these countries come from the same socialist past and had a similar standard of living in 1991. Table 3 depicts the scores for Poland, Slovakia, and Ukraine in 2018 (for Czech Republic EBRD doesn't calculate transition indixes, because this country doesn't belongs to one's with transition economy since 2014). Scores range from 1 to 10, where 10 represents a synthetic frontier corresponding to the standards of a sustainable market economy.

First, it may be noted that Poland and Slovakia, as other EU countries, scores better in all these indicators, and significantly higher than Ukraine. The level of Ukrainian indexes prove, that country have to do a lot to correspond to the standards of a sustainable market economy. The greatest progress is at section

Table 3

EBRD Transition Indixes for analyzed countries

	Competitive		Well-governed		Green		Inclusive		Resilient		Integrated	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017
Ukraine	4,7	4,6	4,6	4,4	5,8	5,8	6,0	6,0	5,6	4,9	4,9	4,9
Poland	6,6	6,5	6,9	7,1	6,9	6,9	7,1	7,0	8,0	7,9	6,8	6,8
Slovak Republic	7,0	7,1	6,1	6,1	6,8	6,8	6,7	6,6	7,8	7,8	7,4	7,5

Source: [3]

Table 4

SWOT matrix of improvement of level of governance and investment climate of Ukraine

Strengths	Weakness
– Highly educated labor force – Low wages of USD 300 per month – Ukraine is located in the geographical center of Europe, and has a large border on the EU, with logistic and transportation advantages – Ukraine's large population and great internal market – It has a reasonable infrastructure with extensive railways and road networks	– Corruption Problems – low-level war: Ukraine is fighting against Russian-backed actors in the east – Problems with Resolving Insolvency – Social Conflics between different groups – Deficit of Energy Sources – Institutional Weakness – Lack of respect for the rule of law, – Poor infrastructure – Lack of capital – The effects of oligarchic monopolies – An overregulated economy – Domestic political fights due to 2019 president and parlament election process
Opportunities	**Threats**
– open economy which could grow faster with the new Association and Free Trade Agreements with the EU and Canada, and expected FTAs with Turkey, Israel, and other countries – Ukraine may be used as a bridge in the supply chain from Asia to the EU – Great agricultural potential with high quality fertile land (making it the third world's largest exporter of grains) – Industrial and high-technological potential given past industrial history and high level of university education – Growing interest in the country by multinationals and financial investors	– Military Risks – Economic Stabilization Risks – Political Risks – Foreign Debt Risks – Reputation Risks – Risk of changing of political line-up due to 2019 electoral process – Lack of Stability

"Inclusive", but at Ukraine there were not a problem of under-served social groups.

Ukraine during 2018 improved values of groups "Well-governed" and "Resilent". But a country steel have to do much work, especially in macroeconomic and finansial stability (a great foreign debt and significant payment to serve it during 2019-2020 years), energy sector diversification. That is why the flows of foreign direct investments (FDI) remain low and opinion about investment in Ukraine as high-risky business has a significant basis.

Ukraine has received asignificant volume of foreign direct investments (FDI), but these inflows did not lead to structural changes or technological modernization. In 2017, foreign investors invested $ 1871.2 million in equity in the Ukrainian economy. From the European Union countries in 2017 Ukraine received $ 1244 million of foreign direct investment (FDI), and from other countries of the world – $ 627.2 million.

The inward stock of FDI declined by about USD 15 bn to USD 63.8 bn (48.4% of GDP) over the year. These adverse developments give rise to a number of concerns, as FDI flows serve a dual purpose: they provide stable, long-term capital inflows that can support the external balance of the country, which is still rather shaky, and add to the country's overall investment levels, which are under severe pressure, despite significant reform efforts to improve and deregulate the business and investment climate [12].

On the base of synthesis of existent scientific and research publications, recommendations of international agencies, analysis of the level of governance in Ukraine we propose a matrix of SWOT-analysis of level of governance and investment climate of Ukraine (Table 4).

Conclusion. So, the government has taken a significant number of reforms which should help Ukraine to realize its large investment potential and improve an business climate. In fact, more economic reforms has been taken in 3 years than during the entire period since independence in 1991. Ukraine increased its position in Doing Business Reports during 2014-2018 on 38 positions.

However, all efforts did not lead to a significant improvement in the level of governance. The level of Ukrainian transition and governance indexes prove, that country have to do a lot to correspond to the standards of a sustainable market economy.

Today, the main tasks for the state are effective revision of the system of formation and support of FDI in Ukraine, analysis of priorities of the strategy of economic development, determination of the factors causing the ineffectiveness of legislative acts, which are responsible for support attractiveness of the investment climate. In order to achieve this, it is necessary to make a gradual depolitization of the economy, to ensure the consistency of economic reforms, the protection of the market rights and freedoms of the investor.

REFERENCES:

1. Amerykansjka torghiveljna palata (2019) Oghljad ekonomiky Ukrajiny 2018 [Ukraine Country Profile 2018]. – Available at: http://chamber.ua/Media/Publications/8293 (accessed 12.06.19) (in Ukrainian)
2. Ramanova Ju.S., Gherasymchuk V.Gh. (2017) Mekhanizm pidvyshhennja efektyvnosti zaluchennja inozemnykh investycij v ekonomiku Ukrajiny [The mechanism of increasing the efficiency of attracting foreign investment in the Ukrainian economy]. *Economic bulletin NTUU "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*, vol. 14, pp. 417-422 (in Ukrainian)
3. EBRD Transition indicators (2017). Available at: http://www.ebrd.com/what-we-do/economic-research-and-data/data/forecasts-macro-data-transition-indicators.html (accessed 08.05.19).
4. EBRD (2017) Transition indicators methodology, Available at: http://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395237866249&pagename=EBRD%2FContent%2FContentLayout (accessed 08.05.19).
5. European Commission (2017) Association Implementation Report on Ukraine. Available at: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/53485/association-implementation-report-ukraine_en (accessed 08.05.19)
6. D. Kaufmann, A. Kraay, M. Mastruzzi (2010) The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues. *World Bank Policy Research Working Paper No. 5430.* Available at: https://ssrn.com/abstract=1682130 (accessed 10.10.18)
7. S. Oxenstierna, J. Hedenskog (2017) Ukraine's economic reforms. Prospects of sustainability. Available at: https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--4472--SE (accessed 10.06.19)
8. J. Balázs, Y. Yesmukhanova (2017) Ukraine's slow struggle for decentralization", *Carnegie Endowment*, Available at: http://carnegieendowment.org/2017/03/08/ukraine-s-slow-struggle-for-decentralization-pub-68219 (accessed 12.06.19).
9. KOF Index of Globalization (2017). – Available at: http://globalization.kof.ethz.ch (accessed 20 July 2017) (accessed 10.10.18)
10. Wilson, Andrew (2014) *Ukraine Crisis: What it means for the West*, New Haven and London, Yale University Press.
11. World Bank (2016) Worldwide governance indicators. Available at: http://data.worldbank.org/data-catalog/worldwide-governance-indicators (accessed 10.06.19).
12. World Bank (2017) Ukraine. Systemic Country Diagnostic. Towards Sustainable Recovery and Shared Prosperity. 28 April, Report No 114826-UA, Available at: http://documents.worldbank.org/curated/en/268021494851394908/pdf/Ukraine-SCD-Document-April28-2017-05102017.pdf (accessed 15.05.19).

Sheiko Iryna
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economic Cybernetics
and Economic Security Management
Kharkiv National University of Radioelectronics
Storozhenko Oleksandra
Candidate of Technical Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economic Cybernetics
and Economic Security Management
Kharkiv National University of Radioelectronics

ECONOMIC AND SOCIAL REFORMS IN UKRAINE: CHALLENGERS FOR GOVERNANCE

Ukraine has been subject to a number of attempts of economic reform since independence, but has not managed to fully transition to a market-based system. Previous efforts have failed to combat inconsistent macroeconomic policies, unsustainable energy pricing, and corruption.

The purpose of the article is to determine the impact of the domestic economy reforming on the indicators of the country's governance. To achieve this purpose such stages were performed: analysis of the main results of the reforms of the national economy; assessment of the dynamics of the level of competitiveness and the level of globalization of the country; assessing the dynamics of indixes of governance for transitive economies developed by international institutions; construction of a SWOT analysis matrix for the level of governance and investment climate of Ukraine.

Methods used. To achieve a purpose of investigation such general scientific and special methods and techniques were used: theoretical analysis and synthesis, methods of grouping, modeling, comparison, economic-statistical, graphical representation, as well as methods of systematization and scientific generalization.

Main results. During 2015-2018, the government has taken a significant number of reforms which should help Ukraine to realize its large investment potential.

The dynamics of world governance indexes and transition indexes for Ukraine were analysed. Analyzing the data world governance indicators, it was shown, that Ukraine has achieved a progress at Government Effectiveness and Control of Corruption, but the level of Political Stability significantly reduced. Comparisons with correspondent indexes for Poland, Slovakia and Czech Republic has shown that Ukrainian level of governance significantly inferior european countries. Poland and Slovakia, as other EU countries, scores better than Ukraine in all transition indicators. On the basis of such analysis the SWOT analysis matrix for the level of governance and investment climate of Ukraine was build.

Practical implications. The level of Ukrainian transition and governance indexes prove, that country have to do a lot to correspond to the standards of a sustainable market economy. Today, the main tasks for the state are effective revision of the system of formation and support of FDI in Ukraine, analysis of priorities of the strategy of economic development, determination of the factors causing the ineffectiveness of legislative acts, which are responsible for support attractiveness of the investment climate.

Value/originality. In our work, we considered an issue of governance at conditions of reforming Ukrainian business sector. The theoretical and methodological approaches and practical recommendations of governance improvement were proposed.

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

THE IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF THE ENTERPRISES' FINANCIAL STABILITY

УДК 333
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-20

Алескерова Ю.В.
д.е.н., старший науковий співробітник, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Вінницький національний аграрний університет
Васалатій І.В.
магістр
Вінницький національний аграрний університет

У статті обґрунтовано значущість категорії «стійкість» в аналізі фінансового стану підприємства як у короткостроковому, так і в довгостроковому періодах. Розглянуто основні складові фінансової стійкості, визначено чинники, які впливають на стійкість підприємства. Виділено основні види фінансової стійкості та критерії оцінки. На основі останніх визначено показники оцінки фінансової стійкості на підприємстві. Автор також визначив типи стійкості підприємства. Окремо автор статті узагальнив трактування фінансової стійкості в економічній літературі та підкреслив те, що питання сутності поняття «фінансова стійкість» та своєчасного виявлення позитивних і негативних чинників, що впливають на фінансову стійкість підприємства, а також формування ефективної системи управління нею, є актуальними. Визначено складові фінансової стійкості підприємства та фактори, що впливають на фінансову стійкість підприємства.

Ключові слова: *фінансова стійкість підприємства, платоспроможність, система показників, критерії оцінки, складники фінансової стійкості, стабільний розвиток, чинники впливу.*

В статье обосновано значимость категории «устойчивость» в анализе финансового состояния предприятия как в кратковременном, так и долгосрочном периодах. Рассмотрено основные составляющие финансовой устойчивости, определено факторы, влияющие на устойчивость предприятия. Выделено основные виды финансовой устойчивости и критерии оценки. На основе последних определено показатели оценки финансовой устойчивости предприятия. Автор также определил типы устойчивости предприятия. Отдельно автор статьи обобщил трактование финансовой устойчивости в экономической литературе и подчеркнул то, что вопрос сути понятия «финансовая устойчивость» и своевременного определения положительных и отрицательных факторов, которые влияют на финансовую устойчивость предприятия, являются актуальными. Определено составляющие финансовой устойчивости предприятия и факторы, влияющие на финансовую устойчивость предприятия.

Ключевые слова: *финансовая устойчивость предприятия, платежеспособность, система показателей, критерии оценки, составляющие финансовой устойчивости, стабильное развитие, факторы влияния.*

The author of the article notices that the economic instability existing nowadays under the crisis bailout circumstances inevitably affects business systems of all levels; therefore, any manager team should be ready for taking prompt actions of planning and process monitoring at the enterprise. The management of financial stability means continued support sustainable position on the basis of the implementation of measures to prevent the crisis signs of loss of stability operations, solvency and creditworthiness. The conceptual foundations of financial stability of the enterprise management objectives include identifying the object and the subject of management, tasks, functions, principles of management and performance criteria. The effective management of financial stability mandates consideration of the factors of external and internal environment of the financial stability of the company. Among them are: the phase of economic development, fiscal, monetary and credit policy; stages of the life cycle of an enterprise, the strategy of asset management, private equity, loan resources, enterprise risk. The article substantiates the importance of the category of "stability" in the analysis of the financial condition of the enterprise in the short and long term. The main components of financial stability, as well as certain factors that affect the stability of the enterprise. The main types of financial sustainability and evaluation criteria were also identified. On the basis of the mentioned above indicators of an assessment of financial stability at the enterprise were allocated. The author also identified the types of enterprise sustainability. Separately, the author summarized the interpretation of financial stability in the economic literature and emphasized that the question of the essence of the concept "financial stability" and timely identification of the positive and negative factors that affect the financial stability of the enterprise, as well as the formation of an effective system of management, are relevant. The components of financial stability of the enterprise and factors influencing the financial stability of the enterprise are determined.

Key words: *financial stability of the enterprise, solvency, system of indicators, evaluation criteria, components of financial stability, stable development, factors of influence.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання, а особливо за умов фінансової кризи та соціально-політичної нестабільності, перед підприємствами стоїть досить складне завдання забезпечення їх сталого та ефективного функціонування. Однак не лише чинники зовнішнього середовища мають негативний вплив на діяльність підприємств, а й відсутність ефективного механізму управління фінансовою безпекою та забезпечення відповідного рівня фінансової стійкості підприємств, які б могли протистояти постійним змінам в умовах господарювання. Визначення основних складників механізму управління фінансовою стійкістю підприємства є найважливішою та найактуальнішою проблемою сьогодення, оскільки недостатність фінансової стійкості може зумовити неплатоспроможність підприємства, руйнування стратегічного потенціалу та загрозу його фінансовій безпеці. Аналіз фінансової стійкості підприємства дає змогу оцінити здатність підприємства адаптуватися до умов зовнішнього середовища та визначити ступінь його незалежності від зовнішніх

джерел фінансування, тому важливим є питання розкриття сутності фінансової стійкості, визначення її складників, критеріїв оцінки та показників оцінки, а також виділення основних видів фінансової стійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні аспекти визначення та аналізу фінансової стійкості підприємства досліджувалися такими зарубіжними науковцями, як Е. Альтман, Е.Дж. Долан, Дж.К. Ван Хорн, І.О. Бланк, В.В. Іванов, Є.І. Уткін та ін. Широкий спектр питань управління фінансовою стійкістю підприємства та розроблення підходів до оцінювання фінансової безпеки розкрито в працях вітчизняних науковців, зокрема О.І. Барановського, В.О. Василенко, О.Д. Заруби, А.М. Поддєрьогіна, С.В. Мішина, Г.В. Савицької та ін. Проте досі залишаються актуальними питання сутності поняття «фінансова стійкість», своєчасного виявлення позитивних і негативних чинників, що впливають на фінансову стійкість підприємства, а також формування ефективної системи управління нею.

Постановка завдання. Мета статті полягає в узагальненні теоретичних підходів до визначення поняття «фінансова стійкість підприємства», характеристиці чинників впливу та видів фінансової стійкості підприємства, виділенні критеріїв оцінки і показників оцінки фінансової стійкості підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних економічних умовах переважна більшість підприємств характеризується дуже складним фінансовим становищем, значна частина прибутку має інфляційний характер, не поліпшується становище і з платоспроможністю. Такий стан економіки вимагає від підприємств підвищення ефективності виробництва, конкурентоспроможності продукції та послуг на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, ефективних форм господарювання та управління виробництвом, подолання безгосподарності, активізації підприємництва, ініціативи та ін. У науковій літературі поняття «стійкість» ототожнюється з такими поняттями, як «сталість» (незмінність, постійність) і «стабільність» (забезпечення сталості). Фінансова стійкість сучасних економічних систем постає в якості неоднозначної та багатофакторної фінансово-економічної категорії. Її зазвичай розглядають найбільш об’єктивною з різних позицій, передусім як базисне поняття в управлінні підприємством. Фінансова стійкість переважно зіставляється із сукупним ресурсним потенціалом підприємства, але таке ґрунтовне дослідження фінансової стійкості потребує чіткого та однозначного категоріального апарату для розкриття цього різновекторного поняття. Незаперечним є той факт, що фінансова стійкість підприємства є базисом функціонування економічних систем за умов нестабільності економічних процесів, невизначеності та динамічності економічного середовища. Щодо визначення економічної природи такого поняття, як «фінансова стійкість», варто відзначити, що існує чимало точок зору, які мають або спільні риси, або суттєві відмінності. Саме тому наявні трактування цього поняття вимагають систематизації та уточнення. Дослідження наявних в економічній літературі характеристик і визначень фінансової стійкості підприємства представлене в табл. 1.

Таким чином, наявні трактування поняття «фінансова стійкість підприємства» деталізують її окремі чинники формування, ознаки, форми прояву та основні функції. Головним компонентом стійкості підприємства є його фінансова стійкість (рис. 1), за рахунок якої підприємство спроможне забезпечувати маркетингову та кадрову стійкість, сприяти розвитку виробничої та техніко-технологічної стійкості, підтримувати інвестиційну стійкість, підвищувати ефективність процесу управління. Отже, фінансова стійкість підприємства стає запорукою стабільного функціонування та розвитку підприємства.

Однак слід окремо зазначити, що фінансова стійкість підприємства є комплексною, багатофакторною і статично-динамічною економічною категорією, тому в процесі її аналізу слід поєднати всі елементи системи фінансових відносин підприємства. Чинники, що найбільш впливають на фінансову стійкість підприємства, класифікуються за такими ознаками, як місце виникнення (зовнішні, внутрішні) (рис. 2); важливість результату (основні, другорядні); структура (прості, складні); час дії (постійні, тимчасові) [14].

У процесі аналізу фінансової стійкості підприємства особливу увагу слід звернути на внутрішні чинники, які залежать від діяльності підприємства і на які воно має можливість впливати та якими здатне управляти. Залежно від впливу згадуваних чинників можна виділити такі види фінансової стійкості підприємства, як поточна (на момент проведення аналізу) та потенційна (перспектива нарощувати обсяги діяльності протягом певного часу, вихід на новий рівень фінансової рівноваги). Тобто фінансова стійкість підприємства в короткостроковому періоді означає досягнення стану рівноваги, а в довгостроковому періоді – трансформування чинників стабілізації у чинники розвитку підприємства. Виокремлюють такі типи фінансової стійкості підприємства, як абсолютна стійкість, нормальна стійкість, нестійкий (передкризовий) фінансовий стан і кризовий фінансовий стан підприємства [1; 2; 4; 5]. Найчастіше у джерелах інформації аналізують внутрішню, зовнішню та загальну стійкість (за впливовістю чинників). Внутрішня стійкість, яка формується під впливом дії чинників внутрішнього середовища підприємства, забезпечує розширене відтворення на підприємстві, що дося-

Рис. 1. Складники фінансової стійкості підприємства [2; 4; 10]

Таблиця 1

Характеристики і визначення фінансової стійкості підприємства в економічній літературі

Автор	Поняття	Ключові слова
М.Я. Коробов [6, с. 354]	«Якщо параметри діяльності підприємства відповідають критеріям позитивної характеристики фінансового стану, говорять про фінансову стійкість підприємства, фінансова стійкість формується під впливом рентабельності діяльності. Якщо підприємство збиткове, малорентабельне, якщо величина прибутку падає, говорити про задовільний фінансовий стан, фінансову стійкість не доводиться».	Позитивна характеристика фінансового стану
Г.В. Савицька [12, с. 619]	«Здатність суб'єкта господарювання функціонувати та розвиватися, зберігати рівновагу своїх активів та пасивів у мінливому внутрішньому та зовнішньому середовищі, яка гарантує його постійну платоспроможність та інвестиційну привабливість у межах допустимого рівня ризику».	Здатність функціонувати та розвиватися, зберігати рівновагу своїх активів та пасивів
Н.А. Мамонтова [9]	«Економічний стан підприємства, за якого забезпечуються стабільна фінансова діяльність, постійне перевищення доходів над витратами, вільний обіг грошових коштів, ефективне управління фінансовими ресурсами, безперервний процес виробництва та реалізації продукції, розширення та оновлення виробництва»; «свідчить про забезпеченість підприємства власними фінансовими ресурсами, рівень їх використання, напрями розміщення».	Економічний стан, за якого забезпечується стабільна фінансова діяльність. Забезпеченість власними фінансовими ресурсами
А.В. Лісовий [8, с. 96]	«Дослідження здатності мобілізувати фінансові ресурси та використання їх у напрямі, який забезпечить економічне зростання».	Здатність мобілізувати фінансові ресурси
Л.О. Ващенко [3]	«Це один із фінансових станів підприємства, що стає можливим лише за наявності конкретних видів, кількості та якості ресурсів, які є необхідними та достатніми для досягнення поставленої мети».	Фінансовий стан, що є необхідним та достатнім для досягнення поставленої мети
Т.М. Белікова [1]	«Це відсутність дебіторських і кредиторських заборгованостей, своєчасний розрахунок за своїми зобов'язаннями та використання виключно власних коштів для примноження активів установи».	Відсутність заборгованостей
В.І. Куцик, Н.В. Борисенко [7, с. 277]	Фінансова стійкість визначається як певне співвідношення величини: структури та складу активів, зобов'язань і власного капіталу, а також зазначається, що «стійке фінансове становище формується в процесі всієї виробничо-господарської або комерційної діяльності підприємства».	Певне співвідношення величини
О.М. Тридід [15, с. 16]	«Відмінними рисами визначення цього поняття від наявних є врахування руху капіталу; зважування на необхідність та достатність адаптації фінансово стійкого підприємства до простору і часу».	Урахування руху капіталу. Адаптація до простору і часу
Трактування авторів	Фінансова стійкість підприємства – це властивість підприємства, яка відображає в процесі взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників впливу досягнення стану фінансової рівноваги і здатність не лише утримувати на відповідному рівні протягом деякого часу основні характеристики діяльності підприємства, а й функціонувати та розвиватися.	

Джерело: розроблено авторами на основі [1; 3; 6–9; 12; 15]

Рис. 2. Чинники впливу на фінансову стійкість підприємства [5; 11; 12]

гається завдяки позитивній динаміці основних економічних та фінансових показників. Зовнішня стійкість визначається стабільністю економічного оточення, зокрема постачальників, покупців, конкурентів, державних органів, фінансових установ. Загальна стійкість, яка складається із внутрішньої та зовнішньої, характеризується постійним перевищенням надходжень коштів над їх витрачанням. За часовою ознакою виділяють тактичну та стратегічну стійкість. Своєю чергою, тактична стійкість забезпечується балансом між поточними ресурсами, які підприємство отримує, та ресурсами, які споживає, з урахуванням циклічності попиту. Стратегічна спрямована на досягнення довгострокових цілей в умовах ризику та невизначеності, а також забезпечується відповідністю темпів розвитку підприємства темпам розвитку ринку.

За функціональною спрямованістю виокремлюють такі типи стійкості підприємства:

1) економічну (забезпечення рентабельної виробничої та збутової діяльності на основі адаптації до постійних внутрішніх і зовнішніх змін за безперервного вдосконалення; авторське бачення зводиться до того, що економічна стійкість – це комплексний показник, який складається з таких видів стійкості, як, зокрема, виробнича, технологічна, організаційна, оскільки економіка підприємства тісно пов'язана з виробничим та іншими процесами діяльності);

2) соціальну, яка передбачає стійкість кадрового складу підприємства, що базується на мотивації персоналу, наявності соціальної захищеності, поліпшенні умов праці; соціальну стійкість нерідко ототожнюють із кадровою;

3) організаційну, яка характеризується рівнем організації виробництва, управління персоналом, внутрішніх ресурсів, зовнішніх відносин підприємства із суб'єктами господарювання;

4) техніко-технологічну, яка залежить від техніки, яка використовується, її продуктивності, відповідності новітнім розробкам, енергоємності та здатності впроваджувати прогресивні технології виробництва для забезпечення конкурентних переваг;

5) маркетингову, яка розглядається як сукупність маркетингових стратегій, націлених на отримання інформації щодо попиту на продукцію, ринкових змін, ефективності рекламної діяльності, реагування на маркетингові ризики;

6) екологічну, яка визначає мінімізацію забруднення підприємством природного середовища в процесі господарської діяльності на основі використання ресурсо- та енергозберігаючих технологій, фільтрів для очищення повітря, води, реагування на екологічні ризики;

7) ресурсну, яка включає завдання раціонального використання матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних, природних та інших ресурсів підприємства в умовах їх обмеженості;

8) інноваційну, яка характеризується необхідністю впровадження у виробництво досягнень науки та техніки, нововведень, проведення науково-дослідних і конструкторських робіт;

9) зовнішньоекономічну, яка передбачає наявність постійних зв'язків на зовнішніх ринках, що забезпечують експорт продукції, залучення інвестиційних ресурсів, імпорт матеріалів, обладнання [5; 8; 13; 15].

Отже, усі види стійкості та безпосередньо фінансова стійкість підприємства в контексті забезпечення ефективності діяльності у стратегічному масштабі повинні стати об'єктами постійного моніторингу з боку управлінського персоналу підприємства. Стійкість розвитку підприємства необхідно оцінювати на основі аналітичних процедур з урахуванням особливостей його діяльності та цілей, які необхідно реалізувати в запланованому періоді. Комплексний характер поняття фінансової стійкості підприємства зумовлює необхідність обґрунтування системи критеріїв, які можна розглядати як ключові ознаки її аналізу. Під критерієм розуміють сукупність характеристик, які дають можливість у формалізованому вигляді описати рівень фінансової стійкості підприємства і на цій основі сформувати рекомендації щодо його оптимізації. Узагальнення різних підходів до оцінювання фінансової стійкості підприємства [1–15] дало змогу виділити такі основні критерії, як платоспроможність, структура капіталу, стан основних та оборотних засобів, оборотність і рентабельність. Інформаційний опис фінансової стійкості підприємства здійснюється на основі застосування системи бухгалтерського обліку на підприємстві. Показники та індикатори фінансової стійкості, характеризуючи результат поточного, інвестиційного та фінансового розвитку підприємства, є важливим інформаційним полем для інвесторів та кредиторів щодо здатності виконувати свої зобов'язання. Формування фінансової рівноваги та підтримання належної платоспроможності у сучасних ринкових умовах демонструє спроможність підприємства адаптуватися до змін зовнішнього середовища та передумови нарощувати свій економічний потенціал.

Висновки з проведеного дослідження. У ринковій економіці фінансова стійкість підприємства є головною умовою життєдіяльності та основою стабільності стану підприємства. Під фінансовою стійкістю підприємства розуміють властивість підприємства, яка відображає в процесі взаємодії зовнішніх та внутрішніх чинників впливу досягнення стану фінансової рівноваги і здатність не лише утримувати на відповідному рівні протягом деякого часу основні характеристики діяльності підприємства, а й функціонувати та розвиватися. Одним із визначених завдань сьогодні є забезпечення відносної фінансової рівноваги підприємства в процесі його розвитку. Така рівновага характеризується високим рівнем фінансової стійкості та платоспроможності підприємства і забезпечується формуванням раціональної структури майна та капіталу, ефективними пропорціями в обсягах формування фінансових ресурсів за рахунок різних джерел, достатнім рівнем самофінансування інвестиційних потреб. Таким чином, фінансова стійкість є найважливішою характеристикою фінансово-економічної діяльності підприємства в умовах ринкової економіки. Якщо підприємство фінансово стійке, то воно має перевагу перед іншими підприємствами того ж профілю щодо залучення інвестицій, отримання кредитів, вибору постачальників та підбору кваліфікованих кадрів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белікова Т.В. Оцінка фінансового стану підприємств побутового обслуговування : автореф. дис. … канд. екон. наук : спец. 08.07.05 «Економіка торгівлі та послуг» ; Харківський державний університет харчування та торгівлі. Харків, 2006. 20 с.
2. Богацька Н.М., Галюк О.В. Фінансовий стан підприємства та шляхи його покращення в бізнес-процесах підприємства. *Молодий вчений.* 2013. № 2. С. 12–16.
3. Ващенко Л.О. Інформаційне та методичне забезпечення аналізу фінансового стану підприємств : автореф. дис. … канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» ; Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. Київ, 2005. 20 с.
4. Глушко О.В. Фінансова стійкість як категорійне поняття. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Т. 21. № 18.
5. Городня Т.А., Кузик Т.А. Забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. № 16. С. 191–196.
6. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств : навчальний посібник. Київ : Знання, 2000. 378 с.
7. Куцик В.І., Борисенко Н.В. Суть і аналіз фінансово-економічного стану підприємства в сучасних умовах. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2009. Вип. 19.13. С. 274–278.
8. Лісовий А.В., Чуницька І.І. Аналіз фінансових ресурсів як базис формування фінансового потенціалу. *Бізнес-Навігатор*. 2010. Спецвип. 21. С. 96–101.
9. Мамонтова Н.А. Фінансова стійкість акціонерних підприємств і методи її забезпечення (на прикладі підприємств харчової промисловості) : автореф. дис. … канд. екон. наук ; Інститут економічного прогнозування НАН України. Київ, 2001. 17 с.
10. Павленко О.П., Семиліт І.В. Економічна сутність фінансової стійкості підприємств: фактори впливу, оцінка та джерела фінансування. *Молодий вчений*. 2016. № 7. С. 113–116.
11. Русіна Ю.О., Полозук Ю.В. Економічна сутність фінансової стійкості підприємства та фактори, що на неї впливають. *International scientific journal.* 2015. № 2. С. 91–94.
12. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. Минск : Новое знание, 2002. 704 с.
13. Слободян Н.Г. Аналіз і прогнозування фінансової стійкості підприємства в сучасних умовах: методологія і практика. *Економічний аналіз.* 2014. № 18(2). С. 239–245.
14. Смірнова Т.О., Усатюк К.К. Фінансова стійкість підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Т. 21. №. 11.

15. Тридід О.М., Орєхова К.В. Оцінювання фінансової стійкості підприємства : монографія. Київ : УБС НБ України, 2010. 143 с.

REFERENCES:

1. Belikova T. V. (2006) *Otsinka finansovogo stanu pidpriemstv pobutovogo obslugovuvannya* [Estimation of financial condition of consumer services enterprises] Kharkov. pp. 13-15. (in Ukrainian).

2. Bogatskaya N. M, Galyuk O. V. (2013) Finansoviy stan pidpriemstva ta shlyakhi yogo pokrashchennya v biznes-protsesakh pidpriємstva [The financial state of the enterprise and ways of its improvement in business processes of the enterprise]. *Young scientist*, vol. 2, pp. 12-16. (in Ukrainian).

3. Vaschenko L. O. (2005) *Informatsiyne ta metodichne zabezpechennya analizu finansovogo stanu pidpriємstv* [Informational and methodological support for analysis of the financial state of enterprises]. pp. 15-17. (in Ukrainian).

4. Glushko O. V. (2011) Finansova stiykist yak kategoriyne ponyattya [Financial sustainability as a categorical notion]. *Scientific herald of NLTU of Ukraine*. Vip. 21. No. 18. (in Ukrainian).

5. Gorodnya T. A., Kuzyk T. A. (2013) Zabezpechennya finansovoy stiykosti ta platospromozhnosti pidpriemstva [Ensuring financial stability and solvency of the enterprise]. *Scientific herald of NLTU of Ukraine*, vol. 16. pp. 191-196. (in Ukrainian).

6. Korobov M. Ya. (2000) Finansovo-ekonomichniy analiz diyalnosti pidpriemstv [Financial and economic analysis of enterprises' activity] Kyiv. pp. 123-130. (in Ukrainian).

7. Kutsyk V. I., Borisenko N. V. (2009) Sut i analiz finansovo-ekonomichnogo stanu pidpriemstva v suchasnikh umovakh [The essence and analysis of the financial and economic state of the enterprise in modern conditions]. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine: Sb. Sci.-tech. works*, vol. 19.13 Lviv: RVB NLTU of Ukraine. pp. 274-278. (in Ukrainian).

8. Forest A. V., Chunitska I. I. (2010) Analiz finansovikh resursiv yak bazis formuvannya finansovogo potentsialu [Analysis of financial resources as a basis for the formation of financial potential]. *Business Navigator*, vol. 21. pp. 96-101. (in Ukrainian).

9. Mamontova N. A. (2001) *Finansova stiykist aktsionernikh pidpriemstv i metodi yii zabezpechennya (na prikladi pidpriemstv kharchovoyi promislovosti)* [Financial stability of joint-stock companies and methods of its provision (on the base of enterprises of the food industry)] Kyiv. pp. 12-16. (in Ukrainian).

10. Pavlenko O. P., Semilit I. V. (2016) Ekonomichna sutnist finansovoyi stiykosti pidpriemstv: faktori vplivu, otsinka ta dzherela finansuvannya [The economic essence of financial sustainability of enterprises: factors of influence, estimation and sources of financing]. *Young scientist*, vol. 7. pp. 113-116. (in Ukrainian).

11. Rusina Yu. O., Polozuk Yu. V. (2015) Yekonomichna sutnist finansovoyi stiykosti pidpriemstva ta faktori, shcho na neyi vplivayut [The economic essence of financial sustainability of an enterprise and factors influencing on it]. *International scientific journal,* vol. 2. pp. 91-94. (in Ukrainian).

12. Savitskaya G. V. (2002) *Analiz khozyaystvennoy deyatelnosti predpriyatiya. Analysis of economic activity of the enterprise* [Analysis of the economic activity of the enterprise] Minsk. pp. 235-246. (in Russian).

13. Slobodyan N. G. (2014) Analiz i prognozuvannya finansovoyi stiykosti pidpriemstva v suchasnikh umovakh: metodologiya i praktika [Analysis and predictions of financial structures in the joint ventures in the minds of the mind: methodology and practice]. *Economic analysis*, vol. 18 (2). pp. 239-245. (in Ukrainian).

14. Smirnova T. O., Usatyuk K. K. (2011) Finansova stiykist pidpriemstva [Financial stability of the enterprise]. *Scientific herald of NLTU of Ukraine*, T. 21, vol. 11 (in Ukrainian).

15. Tridid O. M., Orehova K. V. (2010) *Otsinyuvannya finansovoyi stiykosti pidpriemstva* [Estimation of financial stability of the enterprise] Kyiv. pp. 89-94. (in Ukrainian).

Aleskerova Yuliia
Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher,
Senior Lecturer at Department of Finance, Banking and Insurance
Vinnytsia National Agrarian University
Vasalatiy Inna
Master
Vinnytsia National Agrarian University

THE IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF THE FINANCIAL STABILITY OF ENTERPRISES

In the face of ever growing perturbations on international financial markets, there grows the importance of the financial stability of an enterprise as a business entity. In microeconomic terms sustainable growth relates to an individual enterprise, where it is founded on financial stability. A stable enterprise is one operating uninterruptedly, able to withstand perturbations, with no indication to a loss of financial liquidity or solvency in the foreseeable future, which translates into the enterprise's operation under dynamic and stable balance with its operational environment.

A distinctive feature of modern enterprises is their activity in a dynamically changing business environment. In business process the enterprises enter into direct and indirect relations with the contractors, customers and peers, as well as with the rest of those interested in their activity. Of course, it is difficult to protect their financial stability from negative environmental effects under such conditions. In modern scientific literature the role of factors affecting the financial stability of an enterprise (for instance, intangible assets) is underestimated, so one should make an analysis of them and work out recommendations for enterprisers in order to raise effectiveness of the management of resources to provide sustainable development. The economic instability existing nowadays under the crisis bailout circumstances inevitably affects business systems of all levels. As a result any manager team should be ready for taking prompt actions of planning and process monitoring at the enterprise. The domain of finance is normally highlighted as one of the main fields at an enterprise.

The financial sustainability in the modern economic space is used on a fairly wide scale: this term is used at all levels – from a separate household or an individual entrepreneur to global world finance systems and their activities. The financial sustainability of an enterprise is defined by law as solvency or capability of being liable for obligations assumed for a long time period. The financial stability is a component of the general stability of enterprise, the cash flow balance, the availability of resources allowing the agency to run its activities within a long time frame, including an efficient control of its equity and borrowed capital and providing for manufacture of products.

An enterprise's financial stability enables the enterprise to take steps leading to uninterrupted growth and a financial success. A financially stable enterprise operates without perturbations, is capable of withstanding shocks, and is permanently financially liquid and soluble. Consequently, it operates under a dynamic, stable balance with its operational environment. Assuming such understanding of an enterprise's financial stability supports the statement that the stability is a key to the enterprise's proper operation. Now a smoothly operating self-control system contributes to maintaining the financial stability of the enterprise. Under such conditions, the enterprise is able to function as expected and achieve the set objectives.

If an enterprise wants to achieve sustainable development, it has to have an environmental strategy in place. Such strategy should be based on a system of values in which the natural environment is given an important position and protection. Harmonized efforts designed to achieve both economic, and social and environmental objectives, ensure sustainable development of the enterprise. The management has to be aware that the enterprise's operations are subject to complex internal and external considerations, and that it has to take steps designed to achieve the balance in its operating environment. A failure to take this into consideration will pose a risk to the enterprise's sustainable development.

ВЛИЯНИЕ ВНЕШНИХ И ВНУТРЕННИХ ФАКТОРОВ НА СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В УКРАИНЕ

INFLUENCE OF EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS ON THE CONDITION OF DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE

УДК 005.57:007:378-027.1
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-21

Боровик М.В.
к.э.н., доцент,
доцент кафедры менеджмента
и публичного администрирования
Харьковский национальный
университет городского хозяйства
имени А.Н. Бекетова

В статье проведен анализ состояния развития высших учебных заведений в Украине в условиях функционирования информационного общества и экономики знаний, выявлены тенденции развития высших учебных заведений в стране. Особое внимание уделено анализу динамики количества высших учебных заведений и количества человек, получивших образование и высшее образование в Украине за период ее независимости. Рассмотрено влияние демографической ситуации в стране на состояние развития высших учебных заведений. Выявлены причины снижения количества высших учебных заведений в Украине и количества лиц, которые получают высшее образование. Проанализирована динамика основных социально-экономических показателей развития страны и их влияние на развитие образования. Рассмотрены результаты международной деятельности высших учебных заведений. На основании проведенного анализа выявлены основные внешние и внутренние факторы, влияющие на развитие высшего образования в Украине. Рассмотрены условия, которые могли бы способствовать устойчивому развитию отечественных высших учебных заведений на рынке образовательных услуг.

Ключевые слова: *высшие учебные заведения, образовательные услуги, устойчивое развитие, внешние факторы, внутренние факторы, условия устойчивого развития.*

У статті проведено аналіз стану розвитку закладів вищої освіти в Україні в умовах функціонування інформаційного суспільства та економіки знань, виявлено тенденції розвитку закладів вищої освіти в країні. Особливу увагу приділено аналізу динаміки кількості закладів вищої освіти та кількості осіб, які здобули освіту і вищу освіту в Україні за період її незалежності. Розглянуто вплив демографічної ситуації в країні на стан розвитку закладів вищої освіти. Виявлено причини зниження кількості закладів вищої освіти в Україні та кількості осіб, які здобувають вищу освіту. Проаналізовано динаміку основних соціально-економічних показників розвитку країни та їхній вплив на розвиток освіти. Розглянуто результати міжнародної діяльності закладів вищої освіти. На підставі проведеного аналізу виявлено основні зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на розвиток вищої освіти в Україні. Розглянуто умови, які впливають на можливості досягнення сталого розвитку вітчизняних закладів вищої освіти на ринку освітніх послуг.

Ключові слова: *заклади вищої освіти, освітні послуги, сталий розвиток, зовнішні чинники, внутрішні чинники, умови сталого розвитку.*

The article analyzes the state of development of higher educational institutions in Ukraine in the context of the functioning of the information society and the knowledge economy, identifies trends in the development of higher educational institutions, and also considers the influence of external and internal factors on the state of development of higher educational institutions in Ukraine. Particular attention is paid to the analysis of the dynamics of the number of higher educational institutions and the number of people who have received education and higher education in Ukraine during the period of independence of Ukraine. The influence of the demographic situation in the country on the state of development of higher educational institutions is considered. The reasons for the decline in the number of higher educational institutions in Ukraine and the number of persons who receive higher education are identified. The dynamics of the main socio-economic indicators of the country's development and their impact on the development of education are analyzed, special attention is paid to analyzing the dynamics of gross domestic product volumes and the amount of education financing at the expense of the state budget of Ukraine. The results of the international activities of higher education institutions, namely, the number of foreign students who receive higher education in Ukraine, are reviewed. Based on the analysis, the main external and internal factors affecting the development of higher education in Ukraine were identified. Among external factors, the political, economic and demographic situation in the country should be noted. Also, external factors affecting the development of higher education institutions in Ukraine should include the gross domestic product and the amount of education funding from the state budget. The internal factors affecting the development of higher education institutions include: the number of students, ownership, subordination, the amount of funding, the number of foreign students, the types of educational services provided, the number and qualifications of teachers, the number of competitors, the reputation of the higher education institution in the educational market. The article also discusses the conditions that could contribute to the sustainable development of domestic higher education institutions in the educational services market.

Key words: *higher education institutions, educational services, sustainable development, external factors, internal factors, conditions of sustainable development.*

Постановка проблемы. Условия развития информационного общества и экономики знаний оставили свой отпечаток и на деятельности отечественных высших учебных заведений. Современные украинские высшие учебные заведения функционируют на рынке образовательных услуг как сложные открытые социально-экономические системы, интегрированные к внешней среде. Экономические процессы, происходящие на рынке образовательных услуг, рынке труда и в экономике страны, влияют на развитие и конкурентоспособность высших учебных заведений. В связи с этим все больше внимания уделяется анализу и оценке влияния внешних и внутренних факторов на деятельность высших учебных заведений для выявления основных тенденций их развития и возможностей достижения устойчивого развития в условиях стремительных изменений, которые происходят в окружающем мире.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы и тенденции развития высших учебных заведений в Украине рассматривались в работах многих отечественных ученых. Следует отметить работы таких исследователей, как:

Л.О. Волощук [1], К.П. Ганева [1], И.М. Грищенко [2], И.С. Каленюк [3], Б.И. Королев [4], В. Куклин [5], О.Б. Моргулец [6], Л.О. Пономаренко [4], В.О. Салов [7], М.Р. Терованесов [8], Л.И. Яременко [3] и многих других. Однако, несмотря на значительное количество научных работ, посвященных выявлению современных тенденций развития отечественных высших учебных заведений, все так же остаются актуальными вопросы выявления внешних и внутренних факторов, которые влияют на функционирование высших учебных заведений, и определения условий, которые могли бы способствовать их устойчивому развитию на рынке образовательных услуг.

Постановка задания. Целью исследования является проведение анализа состояния развития высших учебных заведений в Украине и выявление внешних и внутренних факторов, которые влияют на их развитие, а также выявление условий, которые могли бы способствовать устойчивому развитию отечественных высших учебных заведений на рынке образовательных услуг.

Изложение основного материала исследования. Деятельность высших учебных заведений происходит в информационно-коммуникационном пространстве под влиянием многочисленных факторов внешней и внутренней среды. В течение последних лет украинская система образования, и в частности высшего образования, претерпела кардинальные изменения. Трансформируется система высшего образования в направлении адаптации к стандартам европейского образовательного пространства, создаются новые стандарты оценки качества подготовки специалистов с высшим образованием, введена кредитно-модульная система организации учебного процесса и т. д.

Реформирование высшего образования в Украине привело к значительным изменениям в количестве учебных заведений (рис. 1). Так, за годы независимости Украины количество высших учебных заведений уменьшилось с 891 заведения в 1990/1991 учебном году до 652 заведений в 2018/2019 году, то есть в Украине прекратили свою деятельность 239 высших учебных заведений. Следует отметить, что уменьшение количества высших учебных заведений также произошло за счет их объединения, которое наблюдалось в Украине в последние годы и было следствием реформирования системы высшего образования.

Уменьшение количества высших учебных заведений в Украине в последние годы происходило при уменьшении численности населения страны. Так, по официальным статистическим данным [9], за период с 1991 г. население Украины уменьшилось с 51 838,5 тыс человек в 1991 г. до 42 386,4 тыс человек в 2018 г., а именно на 9 452,1 тыс человек, или на 18,23%. Уменьшение численности населения страны повлияло и на количество лиц, получивших образование, и в частности высшее, в Украине.

Резкое падение рождаемости, которое наблюдалось в Украине в первые годы независимости, привело к сокращению контингента выпускников средних общеобразовательных учреждений и, как следствие, к уменьшению количества абитуриентов, желающих получить высшее образо-

Рис. 1. Динамика количества высших учебных заведений в Украине

Источник: построено автором на основе данных [9]

вание. Особенно эта тенденция наблюдалась в 2007–2011 гг. Индексы количества высших учебных заведений и количества лиц, получающих высшее образование, приведены на рис. 2.

Уменьшение количества лиц, которые получили образование в Украине, связано с демографической ситуацией в стране, что является основным внешним фактором, а именно с уменьшением рождаемости, который наблюдался в нашей стране с 1991 г. Исследуя состояние образования в Украине, следует учитывать, что с 2014/2015 учебного года расчет данных показателей проводится без учета учащихся, слушателей и студентов учебных заведений временно оккупированной территории Автономной Республики Крым, Севастополя и части временно оккупированных территорий в Донецкой и Луганской областях. Динамика количества лиц, получивших образование и высшее образование, представлена на рис. 3.

В условиях реформирования системы высшего образования в Украине уменьшение количества высших учебных заведений и их обособленных подразделений является положительной тенденцией, так как значительное количество высших учебных заведений в стране приводит к дублированию в подготовке соискателей высшего образования по многим специальностям, а главное – к снижению качества образования. Оптимизация количества высших учебных заведений должна происходить путем их объединения и создания эффективных крупных университетов с учетом общегосударственных и региональных потребностей в специалистах с высшим образованием.

Уменьшение количества высших учебных заведений в Украине государственной и коммунальной форм собственности частично произошло за счет объединения высших учебных заведений. Что касается высших учебных заведений, созданных на основе частной формы собственности, то уменьшение их количества частично произошло за счет уменьшения количества абитуриентов в стране, а также за счет более тщательной проверки со стороны государственных органов качества подготовки специалистов. Государственная аккредитационная комиссия за грубое нарушение законодательства об образовании и лицензионных условий аннулировала лицензии и прекратила образовательную деятельность значительного количества частных высших учебных заведений. Также были лишены лицензий и государственные учреждения высшего образования, которые не соответствовали установленным требованиям.

Соглашаясь с мнением Б.И. Королева [4], что, находясь в зависимости от экономического и политического развития страны, высшее образование одновременно само активно влияет на все процессы, которые происходят в стране, следует

Рис. 2. Индексы количества высших учебных заведений и количества лиц, получающих высшее образование в Украине

Источник: построено автором на основе данных [9]

Рис. 3. Динамика количества лиц, получивших образование и высшее образование в Украине

Источник: построено автором на основе данных [9]

отметить, что современные экономическая теория и практика признают результаты экономической деятельности высших учебных заведений неотъемлемой составляющей экономики страны и включают их в валовой внутренний продукт (ВВП) – один из самых используемых индикаторов результатов экономической деятельности.

Так, за годы независимости Украины объем валового внутреннего продукта имел различные тенденции развития. Динамика темпов его роста отображается на всех сферах развития страны, и высшее образование не является исключением. Таким образом, размер валового внутреннего продукта является одним из внешних факторов, влияющих на состояние развития высших учебных заведений.

Образование тесно связано со всеми основными социально-экономическими показателями устойчивого развития страны. Состояние развития высших учебных заведений, как и образования любой страны в целом, зависит от действия многих факторов внешней и внутренней направленности. Среди главных внешних факторов, влияющих на состояние и тенденции развития учреждений высшего образования в Украине, можно отметить стабильность экономического и политического положения как внутри страны, так и на международной арене.

Исследуя тенденции развития заведении высшего образования в Украине, следует отметить, что форма собственности высшего учебного заведения является одним из главных внутренних факторов, влияющих на результаты его деятельности. Анализируя количество высших учебных заведений по формам собственности, следует отметить, что, несмотря на изменения в их количестве, которое наблюдается в последние годы, соотношение форм собственности высших учебных заведений государственной и коммунальной форм собственности и частной формы собственности осталось почти низменным и составляет 80% на 20%.

Кроме формы собственности, одним из внешних факторов, влияющих на развитие высших учебных заведений, является их подчиненность. По данным Государственной службы статистики Украины [9], на начало 2018/2019 учебного года наибольшее количество студентов получали высшее образование в учреждениях, подведомственных Министерству образования и науки Украины (1 080 393 человека). При этом 84 938 человек учились в колледжах, техникумах, училищах государственной формы собственности (96,48%) и 991 711 человек обучались в университетах, академиях, институтах (99,94%) государственной формы собственности.

Кроме формы собственности, на выбор высшего учебного заведения среди абитуриентов влияют формы обучения, которые предлагает высшее учебное заведение. Так, за период с 2010/2011 по 2018/2019 учебный год количество лиц, получающих образование на дневной форме обучения, уменьшилось на 410 300 человек, или на 27,19%, при этом количество лиц, которые получали образование на заочной форме обучения, уменьшилось на 479 763 человека, или на 53,30%. Количество лиц, получающих образование на вечерней форме обучения, также стабильно уменьшается. При этом дневная форма обучения является наиболее распространенной в Украине.

Одним важнейших внешних факторов, влиявших на развитие высших учебных заведений, является объем их финансирования. При уменьшении количества высших учебных заведений и количества лиц, которые подучают образование в Украине, в последние годы финансирование образования, которое осуществляется за счет бюджета Украины, увеличивалось. При этом наблюдается уменьшение удельного веса расходов на образование в общих расходах сводного бюджета Украины.

Уменьшение удельного веса расходов на образование в общем объеме расходов сводного бюджета Украины происходит при общей тенденции к уменьшению количества учебных заведений и высшего образования в частности. При этом наблюдается почти не меняющийся уровень расходов на образование по отношению к валовому внутреннему продукту и составляет в среднем 6,5%. Однако это не соответствует Закону Украины «Об образовании», согласно которому «… государство обеспечивает ассигнование на образование в размере не менее 7% ВВП» (ст. 78) [10].

Также следует отметить, что за анализируемый период в экономической и политической жизни страны произошли определенные изменения, которые повлияли на развитие высших учебных заведений. Можно сказать, что политическая и экономическая ситуация в Украине является одним из главных внешних факторов, влияющих на деятельность высших учебных заведений, и может способствовать развитию или, наоборот, упадку высших учебных заведений на рынке образовательных услуг.

Экономическая и политическая ситуация в стране отражается также на международной деятельности высших учебных заведений, а именно на привлечении иностранных студентов к обучению в отечественных высших учебных заведениях.

Положительная тенденция в увеличении количества студентов-иностранцев в общем количестве соискателей высшего образования в Украине свидетельствует о росте спроса на украинское образование среди иностранцев, несмотря на объективные факторы, связанные со сложной политической ситуацией в Украине. При этом надо также учитывать и отток украинских абитуриентов на обучение в другие страны мира.

Анализируя тенденции развития высших учебных заведений в Украине, следует отметить, что, несмотря на определенные проблемы в экономической и политической жизни страны, получение высшего образования является одним из приоритетов развития украинского государства. Высшее образование одновременно само активно влияет на все процессы, происходящие в стране. По мнению Б.И. Королева, «чем выше процент лиц с высшим образованием, тем успешнее развивается общество» [4]. Для более развитых стран характерен высокий процент лиц, имеющих высшее образование. По этому показателю Украина отстает от других стран. У нас в среднем чуть более 17% граждан имеют высшее образование, в то время как в других странах Европы этот показатель составляет 40–50% [4]. Таким образом, деятельность высших учебных заведений должна быть направлена на обеспечение их устойчивого развития в жестких условиях конкуренции на отечественном и мировом рынках образовательных услуг.

Выводы из проведенного исследования. Проведенное исследование состояния развития высших учебных заведений в Украине показало, что развитие высших учебных заведений прежде всего зависит от влияния внешних и внутренних факторов. Среди внешних факторов следует отметить политическую, экономическую и демографическую ситуацию в стране. Также к внешним факторам, влияющим на развитие высших учебных заведений в Украине, следует отнести размер валового внутреннего продукта и объём финансирования образования за счет средств государственного бюджета. К внутренним факторам, влияющим на развитие высших учебных заведений, относятся: количество студентов, форма собственности, подчиненность, объёмы финансирования, количество иностранных студентов, виды предоставляемых образовательных услуг, количество и квалификация преподавателей, количество конкурентов, репутация высшего учебного заведения на рынке образовательных услуг.

Исследуя состояние и тенденции развития высших учебных заведений в Украине, следует отметить, что за последние годы произошли значительные изменения как в количественных, так и в качественных показателях, характеризующих деятельность отечественных высших учебных заведений.

Исследование состояния развития образования свидетельствует, что хотя в последнее время образование находится в кризисном состоянии, однако именно ему предстоит занять первоочередное место среди приоритетов устойчивого развития современности и будущего. Обеспече-

ние комплексного и справедливого качественного образования и поощрения возможностей обучения в течение всей жизни является одной из приоритетных целей развития мирового сообщества. Все это требует разработки механизма эффективного управления образованием и вузами как субъектами рынка образовательных услуг для обеспечения их устойчивого развития. Именно это позволит обеспечить устойчивое развитие всего украинского общества, поскольку именно образование, и в частности высшее, сегодня становится одной из основных ценностей, без которых невозможно дальнейшее развитие человека и общества.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Волощук Л.О., Ганєва К.П. Методичні підходи до оцінки розвитку вищого навчального закладу. *Праці Одеського політехнічного університету.* 2011. № 3. С. 248–253.
2. Грищенко І.М. Економічні умови забезпечення якості освітніх послуг у системі вищої освіти : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2012. 91 с.
3. Яременко Л.І., Каленюк І.С. Механізми фінансово-економічного управління вищою освітою та перспективи їх розвитку. *Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України* : монографія / за заг. ред. В.І. Лугового. Київ : Пед. преса, 2009. С. 37–95.
4. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 2007–2011 рр. / Л.О. Пономаренко та ін. ; наук. консультант і авт. вступ. ст. Б.І. Корольов ; наук. ред. П.І. Рогова; бібліогр. ред. Л.О. Пономаренко. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. 663 с.
5. Куклін О.В. Економічна освіта в Україні в умовах розгортання інформаційних освітніх технологій. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки».* 2007. Вип. 18. Ч. ІІІ. С. 60–65.
6. Моргулець О.Б. Управління вищим навчальним закладом як суб'єктом ринку : монографія. Київ : КНУТД, 2017. 453 с.
7. Салов В.О. Уніфікація інформаційної бази і методології оцінювання потенціалу та результативності вищих навчальних закладів. *Вища школа.* 2009. № 2. С. 51–64.
8. Терованесов М.Р. Система вищої освіти: управління на засадах інерційності : монографія ; Укр. держ. акад. залізн. трансп. Київ : Едельвейс, 2015. 339 с.
9. Державна служба статистки України. Офіційний вебсайт. URL : http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 10.06.2019).
10. Про освіту : Закон України від 19 січня 2019 р. № 38-39, ст. 380. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 10.06.2019).

REFERENCES:

1. Voloshhuk L.O., Ghanjeva K.P. (2011) Metodychni pidkhody do ocinky rozvytku vyshhogho navchaljnogho zakladu. [Methodological approaches to the assessment of the development of a higher educational institution] *Praci odesjkogho politekhnichnogho universytetu*. no. 3, pp. 248–253. (in Ukrainian)
2. Ghryshhenko I.M. (2012) Ekonomichni umovy zabezpechennja jakosti osvitnikh poslugh u systemi vyshhoji osvity [Economic conditions for ensuring the quality of educational services in the system of higher education] monoghraf. Kyjiv : Pedaghoghichna dumka (in Ukrainian).
3. Jaremenko L.I., Kalenjuk I.S. (2009) Mekhanizmy finansovo-ekonomichnogho upravlinnja vyshhoju osvitoju ta perspektyvy jikh rozvytku [Mechanisms of financial and economic management of higher education and prospects for their development]. *Ekonomichni osnovy innovacijnogho rozvytku vyshhykh navchaljnykh zakladiv Ukrajiny* [Economic fundamentals of innovative development of higher educational institutions of Ukraine] monoghrafija / (za zagh. red. V.I. Lughovogho). Kyjiv : Ped. presa,. pp. 37–95. (in Ukrainian).
4. Ponomarenko L.O., Korolov B.I., Rohova P.I. (2012) *Vyshcha osvita Ukrainy v umovakh transformatsii suspilstva: stan, problemy, tendentsii rozvytku, 2007-2011* [Higher Education of Ukraine in the Context of the Transformation of Society: Status, Problems, Development Trends, 2007-2011] Kyiv : Nilan-LTD (in Ukrainian).
5. Kuklin O.V. (2007) Ekonomichna osvita v Ukrajini v umovakh rozghortannja informacijnykh osvitnikh tekhnologhij [Economic education in Ukraine in the context of the deployment of information educational technologies] *Zbirnyk nauk. pracj Cherkasjkogho derzhavnogho tekhnologhichnogho universytetu.* Serija : Ekonomichni nauky. Vypusk 18: U 3-kh chastynakh. Cherkasy : ChDTU part III, pp. 60–65. (in Ukrainian)
6. Morghulecj O.B. (2017) Upravlinnja vyshhym navchaljnym zakladom jak sub'jektom rynku [Management of a higher educational institution as a market participant] monoghrafija. Kyjiv. nac. un-t tekhnologhij ta dyzajnu. Kyjiv : KNUTD (in Ukrainian).
7. Salov V.O. (2009) Unifikacija informacijnoji bazy i metodologhiji ocinjuvannja potencialu ta rezuljtatyvnosti vyshhykh navchaljnykh zakladiv [Unification of the information base and methodology for assessing the potential and effectiveness of higher education institutions] *Vyshha shkola*. no. 2, pp. 51–64 (in Ukrainian).
8. Terovanesov M.R. (2015) Systema vyshhoji osvity: upravlinnja na zasadakh inercijnosti [Higher education system: management on the basis of inertia] monoghrafija. Ukr. derzh. akad. zalizn. transp. Kyjiv : Edeljvejs. (in Ukrainian)
9. Derzhavna sluzhba statystky Ukrainy (2019) URL: http://www.ukrstat.gov.ua (accessed 10.06.2019).
10. Verkhovna Rada Ukrainy (2019). Pro osvitu. Zakon Ukrainy vid 19 sichnia 2019 r. [About education Law of Ukraine dated January 19, 2019] URL: https://zakon.rada.gov.ua (accessed 10 June 2019).

Borovyk Maryna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management and Public Administration
O.M. Beketov National University in Urban Economy in Kharkiv

INFLUENCE OF EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS ON THE CONDITION OF DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE

The article analyzes the state of development of higher educational institutions in Ukraine in the context of the functioning of the information society and the knowledge economy, identifies trends in the development of higher educational institutions, and also examines the influence of external and internal factors on the state of development of higher educational institutions in Ukraine. Particular attention is paid to the analysis of the dynamics of the number of higher educational institutions and the number of people who have received education and higher education in Ukraine during the period of independence of Ukraine.

Methodology. The theoretical and methodological basis of the research is the scientific works of domestic scientists, as well as normative acts of the Ukrainian legislation in the field of education. The basis of the study is statistical information on the state of education in Ukraine and the activities of institutions of higher education provided by the State Statistics Service of Ukraine. During the research, the following methods of analysis, synthesis, grouping, generalization in the analysis of data on the state of higher education in Ukraine were used, as well as a graphical method for visualizing the results of the analysis of the activities of higher education institutions in Ukraine.

Results. The article considers the impact of the demographic situation in the country on the state of development of higher educational institutions. Based on the analysis, the main external and internal factors affecting the development of higher education in Ukraine were identified. Among external factors, the political, economic and demographic situation in the country should be noted. Also, external factors affecting the development of higher education institutions in Ukraine should include the gross domestic product and the amount of education funding from the state budget. The internal factors affecting the development of higher education institutions include: the number of students, ownership, subordination, the amount of funding, the number of foreign students, the types of educational services provided, the number and qualifications of teachers, the number of competitors, the reputation of the higher education institution in the educational market.

Practical implications. The practical significance of the study is to identify external and internal factors that affect the development of higher educational institutions in Ukraine and on the basis of which the forecasting of the results of higher educational institutions in the short and long term can be made.

Value (originality). Based on a study of the state of development of higher education institutions in Ukraine, it was shown that the development of higher education institutions primarily depends on the influence of external and internal factors. Exploring the state and development trends of higher educational institutions in Ukraine, it should be noted that in recent years there have been significant changes in both quantitative and qualitative indicators characterizing the activities of domestic higher educational institutions. At the same time, the article discusses the conditions that could contribute to the sustainable development of domestic higher education institutions in the market of educational services.

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЮ КУЛЬТУРОЮ ПІДПРИЄМСТВ МЕРЕЖЕВИХ СТРУКТУР: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

MECHANISM OF MANAGING ORGANIZATIONAL CULTURE OF ENTERPRISES AT NETWORK STRUCTURES: SYSTEM APPROACHES

УДК 334.7:004.7:658.1
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-22

Гевко В.Л.
к.е.н., доцент,
докторант кафедри менеджменту
у виробничій сфері
Тернопільський національний технічний
університет імені І. Пулюя

У статті розглянуто основні чинники впливу на формування організаційної культури підприємств мережевих структур. Обґрунтовано передумови функціонування підприємств мережевих структур. Доведено, що організаційна культура підприємств мережевих структур є системою, яка включає підсистеми, пов'язані тісними зв'язками прямого і зворотного характеру. Відзначено, що організаційну культуру підприємств мережевих структур необхідно розглядати як потужний стратегічний вектор, що дає змогу орієнтувати всі підрозділи та окремих осіб на спільні цілі, мобілізувати ініціативу співробітників, забезпечувати відданість і полегшувати спілкування. Розроблено механізм формування організаційної культури підприємств мережевих структур на основі системного підходу з виокремленням трьох складників, що спрямовані на розвиток і підтримку правил поведінки, традицій, цінностей підприємства в сучасних трансформаційних умовах.

Ключові слова: *організаційна культура підприємств, підприємства мережевих структур, система підприємств мережевих структур, культурна компонента підприємств мережевих структур, підсистеми організаційної культури підприємств мережевих структур, чинники організаційної культури підприємств мережевих структур.*

В статье рассмотрены основные факторы влияния на формирование организационной культуры предприятий сетевых структур. Обоснованы предпосылки функционирования предприятий сетевых структур. Доказано, что организационная культура предприятий сетевых структур является системой, которая включает подсистемы, связанные тесными связями прямого и обратного характера. Отмечено, что организационную культуру предприятий сетевых структур необходимо рассматривать как мощный стратегический вектор, позволяющий ориентировать все подразделения и отдельных лиц на общие цели, мобилизовать инициативу сотрудников, обеспечивать преданность и облегчать общение. Разработан механизм формирования организационной культуры предприятий сетевых структур на основе системного подхода с выделением трех составляющих, направленных на развитие и поддержку правил поведения, традиций, ценностей предприятия в современных трансформационных условиях.

Ключевые слова: *организационная культура предприятий, предприятия сетевых структур, система предприятий сетевых структур, культурная компонента предприятий сетевых структур, подсистемы организационной культуры предприятий сетевых структур, факторы организационной культуры предприятий сетевых структур.*

In modern transformational conditions, the organizational culture of enterprises at network structures is a combination of different ways by the nature of the targeted influence of the subjects of management on their activities and on the factors and factors on which the result of the economic development of business structures depends on achieving the goals. Note that, business executives view their organizational culture as a powerful strategic vector that allows them to target all divisions and individuals to common goals, mobilize employee initiatives, and provide loyalty and ease of communication. Installed to emphasize the fact that organizational culture of enterprises of network structures is a system that includes such subsystems, which are linked by close links of direct and reverse nature: 1) value: the values, mission and philosophy of the company; 2) symbolic: heroes, legends, rituals, symbols; 3) normative: rules, procedures, rules, criteria and structures; 4) communicative-managerial: management style, communication system, personnel management system; 5) identification: corporate style, image, brand of the company as an employer and a branded brand. Formation of organizational culture of enterprises at network structures allows, which, unlike the existing ones, made it possible, to interpret the following development vectors: to act more effectively and efficiently, taking into account trends, threats and opportunities; to counter stereotypes that limit workers' capabilities etc. On the basis of the developed structural-logical scheme it is substantiated that the mechanism of formation at organizational culture of enterprises at network structures is directed on the development and maintenance of rules conduct, traditions, values of the enterprise, etc., which helps to increase the effectiveness of the work of employees with the inclusion of the following components: formation of the surface level at organizational culture; formation of a deep level at organizational culture; the formation of the core at organizational culture, taking into account the main factors of influence.

Key words: *organizational culture of enterprises, enterprises of network structures, subsystem of organizational culture of enterprises of network structures, factors of organizational culture of enterprises of network structures.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах макротрендів бізнесу організаційна культура підприємств мережевих структур є сукупністю різних за природою способів цілеспрямованого впливу суб'єктів управління на їхню діяльність та чинники, від яких залежить результат економічного розвитку підприємницьких структур, для досягнення цілей стратегічної результативності. Відзначаємо, що особливої актуальності набуває необхідність рішення проблеми формування механізму управління організаційною культурою підприємств мережевих структур на основі системного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасну проблематику організаційної культури мережевих підприємств досліджують такі вітчизняні науковці, як О. Вівчар, Г. Дмитренко, Т. Заславська, Г. Колодко, В. Кириченко, Т. Максименко, С. Оборська, Н. Кирич, Ю. Пахомов, Р. Ривкіна, З. Шершньова, В. Усачова, Г. Хаєт, Е. Шарапова, К. Франкич та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-прикладних аспектів формування механізму управління організаційною культурою підприємств мережевих структур у сучасних трансформаційних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтенсифікація конкурентної боротьби за споживача, прискорення науково-технічного прогресу, турбулентність маркетингового середовища зумовлюють необхідність пошуку нових механізмів поліпшення організаційної культури підприємств мережевих структур. У таких умовах функціонування ефективність організаційної культури підприємств мережевих структур (ПМС) стає можливою у разі використання системного підходу, у зв'язку з чим необхідним є розроблення системи організаційного механізму управління підприємствами мережевих структур з урахуванням культурного складника досліджуваної системи.

На основі проведених досліджень варто відзначити, що організаційна культура підприємств мережевих структур є системою, яка включає такі підсистеми, пов'язані тісними зв'язками прямого і зворотного характеру: 1) ціннісна: цінності, місія і філософія компанії; 2) символічна: герої, легенди, ритуали, символи; 3) нормативна: норми, процедури, правила, критерії та структури; 4) комунікативно-управлінська: стиль управління, система комунікацій, система управління персоналом; 5) ідентифікаційна: фірмовий стиль, імідж, бренд компанії як роботодавця та товарний бренд. Слід відзначити, що базовою підсистемою організаційної культури мережевих підприємств є ціннісна, описані вище перебувають у тісній залежності від неї [8].

Звертаємо увагу на те, що в сучасних постконфліктних умовах підприємствам мережевих структур дозволено окремим економічним системам розвиватися стрибкоподібно за рахунок внутрішньої реконфігурації, що відкриває перехідним економікам шанс для інноваційного прориву. Це передусім стосується України, оскільки нею розпочато системні реформи підприємництва та мережевих структур зокрема. Ці реформи включають поетапне відхилення всіх видів бар'єрів для розвитку горизонтальних зв'язків без перешкод, активне використання Інтернет-технологій для формування різноманітних мережевих альянсів в економічних процесах. Звертаємо увагу на те, що в умовах глобалізації суспільства та стрімкого розвитку інформаційних комп'ютерних технологій досягнення реалізації цілей окремих економічних структур досягається завдяки формуванню організаційної культури нового типу через запровадження принципів мережевої ефективності та основних стандартів системи мережевої взаємодії [7].

Слід відзначити, що концепція підприємств мережевих структур базується на таких економічних постулатах: 1) еволюційній економічній теорії, що стверджує роль координації у економічному розвитку; 2) положенні про економіку знань, за яким перевагою економічних авторів є посилення їх компетенцій як для традиційних напрямів виробництва, так і для науково-дослідних організацій; 3) вченні про синергетичний ефект, який передбачає, що мережі організовуються на основі спільних ресурсів, інформаційної інфраструктури, інвестиційної діяльності [4].

Із практичного погляду варто відзначити, що формування різних культурних особливостей, явищ культури, що сформувалася, було викликане певними обставинами, умовами, чинниками, що впливали на дану мережеву структуру в минулому і, можливо, що мають вплив на даний момент. Тому перш ніж робити наміри змінити організаційну культуру будь-якого вектору, варто проаналізувати, чим було викликано формування даних особливостей, чи змінилися умови й яку роль відіграють ці явища.

У сучасних умовах турбулентно-кризового стану керівники підприємницьких структур розглядають свою організаційну культуру як потужний стратегічний вектор, що дає змогу орієнтувати всі підрозділи та окремих осіб на спільні цілі, мобілізувати ініціативу співробітників, забезпечувати відданість і полегшувати спілкування. Варто зауважити, що організаційна культура підприємств мережевих структур – це набір найбільш важливих припущень, прийнятих членами організації, що демонструються у заявлених організацією цінностях, які дають працівникам орієнтири їхніх поведінки і дій. Дані ціннісні орієнтації передаються членам підприємств мережевих структур через символічні засоби духовного і матеріального оточення даної системи [3].

Досліджуючи дану проблематику, відзначаємо, що механізм формування організаційної культури підприємств мережевих структур спрямований на розвиток і підтримку правил поведінки, традицій, цінностей підприємства тощо, що сприяє підвищенню результативності роботи працівників. На нашу думку, він має включати формування таких складників (рис. 1): поверхневого рівня організаційної культури; глибокого рівня організаційної культури; ядра організаційної культури.

Слід відзначити, що формування поверхневого рівня організаційної культури підприємств мережевих структур повинно включати такі заходи формування, як підтримка дрес-коду, застосування фірмового одягу, дотримання правил поведінки, дотримання норм спілкування, застосування єдиних форм привітання, а саме ті заходи, які ідентифікують зовнішні ознаки організаційної культури досліджуваної системи підприємства мережевих структур.

Під час формування глибокого рівня організаційної культури підприємств мережевих структур необхідно організувати командну роботу, використовувати єдині підходи до адаптації управлінських рішень вирішення проблем, формувати та

Рис. 1. Структурно-логічна схема механізму формування організаційної культури підприємств мережевих структур

Джерело: авторська розробка

займатися розвитком корпоративної родини (щоб кожний працівник відчував свою необхідність і причетність до справ підприємства), дати змогу поєднувати інтереси працівників із корпоративними інтересами.

Звертаємо увагу на те, що формування ядра організаційної культури підприємств мережевих структур має охоплювати формування системи цінностей даних підприємств, певних переконань, моральних принципів, а також формування та підтримку традицій досліджуваних підприємств, які мають поділяти і використовувати в практичній діяльності усі працівники.

Доведено, що на механізм формування організаційної культури підприємства мають вплив основні чинники. На практиці можна виділити цілу низку чинників, що, на нашу думку, роблять найбільший вплив на формування організаційної культури. Основним чинником формування вважається вплив лідерів, що заснували дану мережеву структуру, оскільки ці люди мали найбільший вплив на формування культури організації, розвиток організаційного клімату. Це, як правило, сильні особи, що володіють чітко усвідомлюваними цінностями і чітким баченням того, якою має бути мережеве підприємство, оскільки вони відігравали ключову роль у відборі штату компанії, їх установки і цінності передавалися в готовому вигляді новим співробітникам. Результатом є те, що їхня точка зору стає єдино встановленими нормами в мережевому підприємстві і продовжує існувати до тих пір, поки засновники знаходяться «біля керма» компанії або навіть довше. Через певний час причини, чому працівники вчиняють таким чи іншим чином, можуть бути забуті, проте цінності і філософію засновників вони увічнюють.

Так, дослідження організаційної культури посилює розуміння цінності людського капіталу, де в центр уваги ставиться особистість, її потреби та очікування, визнання необхідності активнішого залучення працівників, довіри до них. Висока організаційна культура підприємств мережевих структур може бути ефективнішою, ніж будь-який формальний структурний контроль. Так, із практичного погляду чим сильніша організаційна культура мережевого підприємства, тим менше менеджменту потрібно приділяти часу розвитку формальних правил поведінки та тим більша ймовірність ефективної діяльності працівників. Організаційна культура підприємств мережевих структур закладається у підсвідомості працівників та визначає стиль поведінки працівників [1].

Організаційна культура є стратегічним чинником розвитку підприємств мережевих структур. Ідея місії, спільний світогляд цілей можуть закцентувати та пришвидшити діяльність у напрямі досягнення спільної мети. Усвідомлення організаційної культури підприємств мережевих структур дає змогу доступніше розуміти організацію, її функціонування, місію на ринку, і не лише те, що відбувається, а й чому це відбувається.

Отже, вплив організаційної культури підприємства мережевих структур є досить суттєвим чинником підвищення конкурентоспроможності сучасного підприємства. Відзначаємо, що висока організаційна культура підприємства дає змогу досягнути так званого «управлінського прибутку», який підприємство отримає не через відновлення технологій, устаткування, розширення асортименту, а через застосування інтелектуального капіталу й таланту працівників, краще розуміння цілей організації та її підрозділів, формування позитивного іміджу мережевих підприємств. Тому формування організаційної культури сучасних підприємств мережевих структур повинно бути представлене як програма перспективного розвитку мережевих підприємств для підвищенні її конкурентоспроможності [6].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, усвідомлення та формування організаційної культури підприємств мережевих структур дає змогу інтерпретувати такі вектори розвитку: діяти ефективніше та результативніше, враховуючи тенденції, загрози та можливості; протидіяти стереотипам, які є певним обмеженням працівників; усвідомити причетність працівників до колективної діяльності, свою невід'ємність; побудувати позитивний імідж підприємств мережевих структур; визначити правильну систему мотивації працівників; сформувати місію та цілі підприємств мережевих структур та організаційні цінності, ідеали; зрозуміти індивідуальну та колективну поведінку, усвідомити стиль керівництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білецька О. Методи зміни організаційної культури підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. №6. Т. 3. С. 249–252.

2. Вівчар О.І. Теоретичні аспекти безпекознавства в умовах підприємств (фундаментальні загрози в сучасному соціогуманітарному просторі). *Соціально-економічні проблеми і держава.* 2017. Вип. (1)16. С. 24–31. URL : http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17voissp.pdf (дата звернення: 29.04.2019).

3. Вівчар О.І., Колесніков А.П. Соціальна безпека : навчальний посібник. Тернопіль : ФОП Шпак В.Б., 2015. 146 с.

4. Гайдученко С.О. Акмеологічний підхід до формування та розвитку організаційної культури. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління»*. 2013. № 2. С. 131–138.

5. Мокряк Е.В. Організаційна культура в структурі організаційного менеджменту: механізм реалізації. *Ефективна економіка*. 2015. № 4. С. 44–50. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1926 (дата звернення: 11.06.2019).

6. Періг О. Організаційна культура сучасного підприємства як чинник підвищення його конкурентоспроможності. URL : http://kerivnyk.info/2012/03/perig.html (дата звернення: 18.05.2019).

7. Січкаренко К.О. Мережева організація інноваційної діяльності: наукова доповідь ; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2015. 48 с.

8. Харчишина О.В. Формування організаційної культури в системі менеджменту підприємств промисловості : монографія. Житомир : ЖДУ ім. І Франка, 2011. 289 с.

REFERENCES:

1. Biletska, O. (2010) Metody zminy orhanizatsiinoi kultury pidpryiemstva [Methods of changing the organizational culture at the enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytsky National University*. №6, T. 3. C. 249-252. (in Ukrainian)

2. Vivchar, O. I. (2017) Teoretychni aspekty bezpekoznavstva v umovakh pidpryiemstv (fundamentalni zahrozy v suchasnomu sotsiohumanitarnomu prostori) [Theoretical aspects of security science in the conditions at enterprises (fundamental threats in the modern socio-humanitarian space)]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-economic problems and the state.* Ternopil, 2017. Vyp. (1) 16. P. 24-31. URL: http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17voissp.pdf. (Data of access: 29.04.2019) (in Ukrainian)

3. Vivchar, O. I., & Kolesnikov, A. P. (2015) *Sotsialna bezpeka: navchalnyi posibnyk [Social Security: manual]*. Ternopil, FOP Shpak V. B., 2015. 146 p. (in Ukrainian)

4. Haiduchenko, S. O. (2013) Akmeolohichnyi pidkhid do formuvannia ta rozvytku orhanizatsiinoi kultury [Acmeological approach to the formationand development of organizational culture]. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Seriia "upravlinnia" – Scientific Herald of the Academy of Munici-*

pal Management. Series of management. Vol. 2, pp. 131–138. (in Ukrainian)

5. Mokriak, E. V. (2015) Orhanizatsiina kultura v strukturi orhanizatsiinoho menedzhmentu: mekhanizm realizatsii [Organizational culture in the structure of organizational management: realization mechanism]. *Efektyvna ekonomika – Effective Economics*, № 4, pp. 44-50. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1926. (Data of access: 11.06.2019 p.) (in Ukrainian)

6. Perih, O. (2012) Orhanizatsiina kultura suchasnoho pidpryiemstva yak chynnyk pidvyshchennia yoho konkurentospromozhnosti [Organizational culture of a modern enterprise as a factor of increasing its competitiveness]. URL: http://kerivnyk.info/2012/03/perig.html (Data of access: 18.05.2019 p.) (in Ukrainian)

7. Sichkarenko, K.O. (2015), Merezheva orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti [Network Innovation Organization]. *Naukova dopovid – Scientific Report*. NAN Ukrainy, DU “Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy” , Kyiv, Ukraine. (in Ukrainian)

8. Kharchyshyna, O. V. (2011), Formuvannia orhanizatsiinoi kultury v systemi menedzhmentu pidpryiemstv promyslovosti [Formation of organizational culture in the system of management of industrial enterprises]. *Monohrafiia – Monograph*, Vyd-vo Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. I Franka, Zhytomyr, 289 p. (in Ukrainian)

Hevko Volodymyr
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor,
Doctoral Student of the Department of Management in Production
Ivan Puluj Ternopil National Technical University

MECHANISM OF MANAGING ORGANIZATIONAL CULTURE OF ENTERPRISES AT NETWORK STRUCTURES: SYSTEM APPROACHES

The purpose of the article. In modern transformational conditions, the organizational culture of enterprises at network structures is a combination of different ways by the nature of the targeted influence of the subjects of management on their activities and on the factors and factors on which the result of the economic development of business structures depends on achieving the goals.

Note that, business executives view their organizational culture as a powerful strategic vector that allows them to target all divisions and individuals to common goals, mobilize employee initiatives, and provide loyalty and ease of communication. On the basis of conducted scientific researches it was established that the organizational culture at enterprises of network structures is a set of the most important assumptions made by members of the organization, expressed in declared values the organization, which give people directions of their behavior and actions.

Installed to emphasize the fact that organizational culture of enterprises of network structures is a system that includes such subsystems, which are linked by close links of direct and reverse nature: 1) value: the values, mission and philosophy of the company; 2) symbolic: heroes, legends, rituals, symbols; 3) normative: rules, procedures, rules, criteria and structures; 4) communicative-managerial: management style, communication system, personnel management system; 5) identification: corporate style, image, brand of the company as an employer and a branded brand.

Methodology. To solve this scientific problem applied: the structural method - for constructing the structure of the article; comparative analysis of empirical data - for problem statement and study of research object; abstract-logical generalization - to substantiate refinements of scientific concepts.

Results. In the paper, on the basis of the shadow approach, it is established that the concept of enterprise network structures is based on three economic postulates: 1) evolutionary economic theory, which asserts the role of coordination in economic development; 2) the position on the knowledge economy, on which the preponderance of economic authors is the strengthening their competences for both traditional production and research organizations; 3) the doctrine of the synergetic effect, which assumes that networks are organized on the basis of shared resources, information infrastructure, investment activity

Practical implications. On the basis of the developed structural-logical scheme it is substantiated that the mechanism of formation at organizational culture of enterprises at network structures is directed on the development and maintenance of rules conduct, traditions, values of the enterprise, etc., which helps to increase the effectiveness of the work of employees with the inclusion of the following components: formation of the surface level at organizational culture; formation of a deep level at organizational culture; the formation of the core at organizational culture, taking into account the main factors of influence.

Value/originality. Formation of organizational culture of enterprises at network structures allows, which, unlike the existing ones, made it possible,to interpret the following development vectors: to act more effectively and efficiently, taking into account trends, threats and opportunities; to counter stereotypes that limit workers' capabilities; to realize the involvement of employees in collective activities, their integrity; to build a positive image of enterprises of network structures; determine the correct system of employee motivation; establish the mission and goals of enterprises of network structures, build organizational values and ideals; understand individual and collective behavior, understand leadership style and leadership issues.

ТЕНДЕНЦІЇ ГАЛУЗІ СВИНАРСТВА В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

TRENDS OF THE PIG BREEDING BRANCH IN ORGANIZATION STRUCTURE OF AGRICULTURAL PRODUCTION

УДК 636.4:339.1
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-23

Гнатишин Л.Б.
д.е.н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування
Львівський національний аграрний університет

Встановлено, що розвиток галузі свинарства відбувається у двох секторах сільськогосподарських товаровиробників: корпоративному та індивідуальному. Впродовж останнього десятиліття господарства населення виробляли близько половини свинини від загальної її кількості. У господарствах населення виявлено зменшення поголів'я свиней, а в сільськогосподарських підприємствах – зменшення кількості операторів та випереджальне зниження обсягів виробництва свинини. У межах сільської громади запропоновано співпрацю та об'єднання у кооперативи сільськогосподарських підприємств та господарств населення, які займаються розведенням свиней. З'ясовано, що галузь свинарства потребує перегляду механізмів державної підтримки, вдосконалення способів зберігання і переробки свинини, контролю над якістю продукції та профілактики захворювань тварин, утилізації відходів. Розроблення алгоритму взаємодії органів влади і виробників свинини сприятиме подоланню занепаду села, забезпечить доступ свиноферм до чинних та нових програм бюджетної підтримки аграрного сектору.

Ключові слова: *свинарство, сільськогосподарські підприємства, господарства населення, фермерські господарства, державна підтримка,кооперація.*

Установлено, что развитие отрасли свиноводства осуществляется в двух секторах сельскохозяйственных товаропроизводителей: корпоративном и индивидуальном. За последнее десятилетие хозяйства населения производили около половины свинины от общего ее количества. В хозяйствах населения выявлено уменьшение поголовья свиней, а в секторе сельскохозяйственных предприятий – уменьшение количества операторов и опережающее снижение объемов производства свинины. В пределах сельской общины предложено сотрудничество и объединение в кооперативы сельскохозяйственных предприятий и хозяйств населения, занимающихся разведением свиней. Установлено, что отрасль свиноводства требует пересмотра механизмов государственной поддержки, совершенствования способов хранения и переработки свинины, контроля качества продукции и профилактики заболеваний животных, утилизации отходов. Разработка алгоритма взаимодействия органов власти и производителей свинины будет способствовать преодолению упадка села, обеспечит доступ свиноферм к действующим и новым программам бюджетной поддержки аграрного сектора.

Ключевые слова: *свиноводство, сельскохозяйственные предприятия, хозяйства населения, фермерские хозяйства, государственная поддержка, кооперация.*

The purpose of the article is an analytical review of modern state of development of the pig industry, identify problematic issues and to justify the direction of increasing production of pig breeding in agricultural enterprises of different forms of management. The development of the pig breeding industry takes place in two sectors of agricultural commodity producers: corporate and individual. During the last decade, farms produced about half of the total amount of pork. In the course of the research compilation of general trends in the production of pork products in farms of different forms of management were carried out. Increasing the number of pigs, the development of breeding pigs in agrarian enterprises of the corporate sector is taking place. In the households, a decrease in the number of pigs was detected, while in the sector of agricultural enterprises the reduction of the number of operators and a significant reduction in the volume of pork production is calculated. Clarified main underlying causes growth of investment attractiveness of the cultivation of pigs of highly concentrated in agricultural enterprises. Ways of increasing the export potential of the pig are suggested. The basic directions of intensification of production in pig breeding farms. The role and place of the state in stimulating the growth of production of pork production is shown. Within the framework of one rural community, cooperation and association in agricultural cooperatives and farms producing pigs is proposed. Measures for improvement of efficiency of production of pork production, in particular in the agricultural enterprises are suggested, which are based on the use of intensive technologies. The pig industry needs to review the mechanisms of state support, improvement of methods of storage and processing of pork, control of product quality and the prevention of animal diseases, waste management. Insignificant coverage of farms requires further revision of approaches to the formation of state aid in the pig breeding sector. The development of the algorithm for interaction between the authorities and pork producers will help to overcome the decline of the village, provide pig farms with access to existing and new programs of budget support to the agrarian sector.

Key words: *pig breeding, agricultural enterprises, households, farms, state support cooperation.*

Постановка проблеми. Розвиток свинарства в Україні є невід'ємним від світових тенденцій та вимагає рішучих кроків і кропіткої праці з дерегуляції галузі. Сьогодні в Україні виробництво свинини відбувається у двох секторах сільськогосподарських товаровиробників: корпоративному та індивідуальному. При цьому впродовж останнього десятиліття у господарствах населення виробляли 42–50% свинини від загальної її кількості. А 2018 р. у господарствах населення вироблено 45,2% свинини [10, с. 94–96]. Водночас свинарство й надалі залишається дотаційною галуззю, коли за рахунок програм державної підтримки інвестиції у поліпшення біобезпеки свинокомплексів, збільшення поголів'я свиней розвиток племінного свинарства відбувається винятково у господарствах корпоративного сектору. У цьому контексті господарства населення та сімейні ферми перебувають поза увагою, що значною мірою знижує їхню конкурентоспроможність та експортний потенціал на ринку свинини. Отже, розвиток галузі свинарства потребує перегляду не лише механізмів державної підтримки, а й удосконалення способів зберігання і переробки свинини, контролю над якістю

продукції та профілактики захворювань тварин, утилізації відходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних, методичних та прикладних проблем розвитку галузі свинарства, підвищення її економічної ефективності та конкурентоспроможності, окреслення шляхів виходу продукції свинарства на зовнішній ринок здійснила низка вітчизняних науковців, зокрема: В.М. Волощук, Т.І. Гончар, М.В. Кіц, О.В. Мазуренко, І.М. Мягкий, В.М. Полях, І.В. Свиноус, О.В. Ульянченко, А.І. Трончук, М.В. Церенюк та ін.

Вченими ґрунтовно вивчено ситуацію та висвітлено сучасні тенденції у галузі свинарства. Наукові розробки стосуються широкого кола питань щодо управління витратами у галузі свинарства [7], інноваційного забезпечення інтенсивного розвитку свинарства [5], інтенсифікації відтворення поголів'я у свинарстві [11], економічної ефективності галузі свинарства [3; 4], проблем та перспектив виробництва продукції свинарства в сільськогосподарських підприємствах України [1; 8; 9] тощо. Водночас невирішеними залишаються питання узгодження розвитку галузі свинарства в корпоративному та приватному секторах аграрного виробництва та збалансування на цій основі організаційної і галузевої структур сільського господарства.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналітичний огляд сучасного стану розвитку галузі свинарства у розрізі сільськогосподарських товаровиробників, виокремлення проблемних моментів та окреслення шляхів підвищення ефективності та конкурентоспроможності вітчизняного свинарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вже кілька років поспіль сільське господарство України є провідною бюджетоутворювальною галуззю, яка забезпечує зростання ВВП та надходження валютної виручки до країни. Згідно з інформацією офіційних джерел, за підсумками 2018 р. обсяг аграрного експорту України порівняно з 2017 р. зріс на 880 млн. дол. та становив 18,8 млрд. дол., або 39,8% від загальнонаціонального експорту [6]. Лідерство у товарній структурі аграрного експорту залишається незмінним. Надалі експортний потенціал забезпечується завдяки зростанню обсягів виробництва у рослинництві. Найбільшу частку аграрного експорту України становили зернові та олія – понад половини всіх доходів, які держава отримала від продажу агропродукції за кордон. При цьому у тваринництві, особливо у скотарстві, негативні тенденції тільки посилюються. Визначальною ознакою є скорочення поголів'я великої рогатої худоби. Водночас у свинарстві спостерігаємо неоднозначні тенденції щодо поголів'я свиней (табл. 1).

Вплив на формування поданих показників мають сільськогосподарські товаровиробники різних організаційних форм – як рівноправні, проте не повною мірою конкурентоспроможні учасники аграрного ринку. Отже, на тлі чіткої тенденції до зменшення поголів'я свиней у господарствах усіх категорій упродовж 2001–2019 рр. спостерігаємо незначне збільшення поголів'я у сільськогосподарських підприємствах та фермерських господарствах – на 779,8 та 201,4 тис гол. відповідно. Водночас із розвитком та укрупненням промислових виробників свинини в Україні спостерігається скорочення їх чисельності. Зокрема, якщо на 1 січня 2015 р. 3,7 млн свиней утримували 2,7 тис сільськогосподарських підприємств (разом із фермерськими господарствами), то на початку 2019 р. число операторів скоротилося на тисячу, а кількість утримуваного поголів'я – на 337,2 тис гол. Щороку число сільськогосподарських підприємств, що утримують свиней, меншає на 200–500 одиниць. Сектор залишають невеликі оператори з поголів'ям менше 2 тис гол. Це переважно сільськогосподарські підприємства, що займаються вирощуванням свиней ситуативно (наприклад, за очікування сприятливих цін на ринку), не інвестують кошти у заходи підвищення біобезпеки та ефективності виробництва, тож є неконкурентоспроможними.

Очевидно, що негативна тенденція щодо кількості поголів'я свиней склалася через суттєве їх зменшення у господарствах населення, оскільки впродовж усього періоду дослідження

Таблиця 1

Динаміка поголів'я свиней у розрізі сільськогосподарських товаровиробників (на 1 січня), тис гол.

Сільськогосподарські товаровиробники	2001 р.	2011 р.	2015 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019 р. до 2001 р., +/-
Сільськогосподарські підприємства (без фермерських господарств)	2360,4	3330,4	3482,9	3292,9	3064,7	3140,2	779,8
Фермерські господарства	54,0	294,8	249,9	273,0	238,9	255,4	201,4
Господарства населення	5237,9	4335,2	3617,9	3103,2	2806,3	2629,7	-2608,2
Господарства усіх категорій	7652,3	7960,4	7350,7	6669,1	6109,9	6025,3	-1627,0

Джерело: розраховано за [11, с. 43–46]

частка поголів'я свиней цих виробників становила 43,6–68,4% у загальній кількості. Станом на початок 2019 р. господарства населення утримували свиней на 2 608,2 гол. менше, ніж на початок 2001 р. Першочергово проведення земельної реформи призвело до різкого збільшення земельних угідь у користуванні і власності селян, що спричинило суттєве зростання поголів'я свиней у господарствах населення. Ситуація, коли за кількістю поголів'я свиней та обсягами продукції свинарства господарства населення переважали корпоративний сектор, була очевидною ще 2015 р. Динаміка показників свідчить, що цю диспропорцію не виправлено донині: господарства населення й надалі залишаються лідерами у виробництві продукції свинарства.

Перекос у структурі поголів'я свиней на користь господарств населення, очевидно, зумовлений низкою пріоритетів розвитку галузі свинарства, які полягають у винятково важливих біологічно-господарських особливостях свиней. До них відносять: всеїдність, скоростиглість, економне використання кормів та придатність свинини для виготовлення різних смачних і високопоживних кулінарних виробів. Натомість нарощування поголів'я свиней у сільськогосподарських підприємствах та фермерських господарствах, на нашу думку, зумовлені певними трендами, які, власне, зумовлюють тенденцію розвитку галузі в усьому світі. Серед них: стрімке зростання населення, урбанізація, проблеми з водними ресурсами, прагнення до поліпшення якості харчування (маємо на увазі калорійність на душу населення на добу), зростаючі вимоги до продовольчої безпеки.

Про розвиток свинарства також свідчать показники виробництва продукції в динаміці (табл. 2). Бачимо останніми роками чітку тенденцію до зменшення виробництва свинини в усіх категоріях сільськогосподарських товаровиробників. У сільськогосподарських підприємствах пікове значення показників виробництва свинини зафіксовано 2015 р. З того часу спад виробництва у них стрімкіший порівняно з господарствами населення. В умовах зниження платоспроможного попиту населення скорочення обсягів виробництва свинини частково зумовлене заміщенням якісного м'яса більш дешевою курятиною.

Вітчизняна галузь свинарства впродовж останніх п'яти років пройшла важкі випробування, що було зумовлено спадом споживчого попиту, російським ембарго, воєнними діями на Сході України, девальвацією гривні. Після закриття ринків СНД основним ринком збуту для вітчизняної свинарської галузі є європейський, хоча ввезення м'яса свинини на нього все ще строго обмежене квотами. Правом експорту свинини до Європи користуються лише одиниці українських сільськогосподарських підприємств. Водночас у країну також імпортуються значні обсяги субпродуктів і сала, які додаються до ковбаси та інших продуктів, даючи змогу істотно знизити їхню собівартість. З урахуванням відсутності росту попиту на м'ясо в Україні, що красномовно свідчить про слабкі фінансові можливості населення, така взаємозаміна буде спостерігатися й у майбутньому.

Незважаючи на це, окремі сімейні ферми та господарства населення хочуть займатися свинарством, оскільки вбачають у цьому певні переваги: задовольняти власні потреби у продуктах харчування тваринницького походження; забезпечувати землеробство в необхідній кількості органічними добривами; використовувати на корм побічну продукцію рослинництва. Проблема невеликих товаровиробників, господарств населення та сімейних ферм у тому, що вони повинні дотриматися вимог до якості, формувати конкурентоспроможні, як правило, великі товарні партії свинини, і забезпечувати регулярність поставок. Очевидно, що маленькій свинофермі чи особистому селянському господарству під силу виконати

Таблиця 2

Динаміка виробництва продукції свинарства в розрізі сільськогосподарських товаровиробників

Сільськогосподарські товаровиробники	Рік						Зміна, +/-	
	2000	2010	2015	2016	2017	2018	2018 р. до 2000 р.	2018 р. до 2015 р.
Вирощування свиней у живій масі, тис т								
Сільськогосподарські підприємства (у т. ч. фермерські господарства)	117,6	411,8	583,8	580,3	531,3	529,6	412,0	-54,2
Господарства населення	724,2	503,7	440,2	427,6	454,2	436,0	-306,2	-4,2
Виробництво свинини у забійній масі, тис т								
Сільськогосподарські підприємства (у т. ч. фермерські господарства)	91,4	255,9	400,3	397,0	372,6	359,8	268,4	-40,5
Господарства населення	584,5	375,3	359,4	350,6	363,3	342,8	-241,7	-16,6

Джерело: розраховано за [11, с. 95, 96, 130, 131]

лише першу вимогу. Великі супермаркети вимагають ритмічних, постійних і гарантованих обсягів м'яса свинини високої якості. Але за рахунок скороспілості свиней уже сформувався потенціал фермерських господарств та господарств населення, що за умови грамотного консультаційного супроводу та державної підтримки зможе за порівняно короткий термін забезпечити відновлення обсягів виробництва свинини і закласти основу для його подальшого зростання. Із цього приводу вважаємо, що вітчизняне тваринництво повинно рухатися у напрямі осягнення у перспективі коректної структури м'ясних ресурсів (%): яловичина і телятина – 42, свинина – 39, м'ясо птиці – 18, інші види м'яса – 1.

Наші особисті спостереження вказують на те, що невеликі фермерські господарства та господарства населення вмотивовані одержувати більше доходу власне на землях у своїй громаді [2], тому співпраця великих і малих фермерських господарств, особистих селянських господарств у межах однієї сільської громади може бути гарним прикладом не лише партнерських стосунків, а й консолідованого прагнення розвитку сільських територій. Поряд із такою співпрацею господарства свинарського напряму та господарства населення можуть об'єднуватися у кооперативи, наприклад із розробки м'яса. Об'єднавшись у кооператив за сприяння держави і органів місцевого самоврядування, виробники свинини можуть будувати цехи, в яких отримувати послуги із розробки м'яса та його вакуумної упаковки, яке згодом реалізують кінцевому споживачеві. Стосовно цього розвиток експорту продукції тваринництва міг би передбачати автоматичне повернення великому бізнесу не виробленої ним доданої вартості, а доданої вартості сімейного фермерства та сектору господарств населення, яку велике аграрне підприємство купує у цих виробників разом із продукцією. Такий порядок передбачає досягнення кількох цілей: стимулювання до співпраці міського і сільського, або, інакше кажучи, крупного і дрібного фермера, розвиток села та сільських громад, поліпшення зайнятості сільського населення.

Висновки з проведеного дослідження. Недоліками трансформованої після відміни дотацій у вигляді відшкодування ПДВ державної підтримки сільськогосподарських підприємств тваринницького напряму, у тому числі й свинарства, та системи розподілу державних субвенцій є очевидний бюрократизм та лобізм, а також незначне охоплення господарств, що вимагає подальшого перегляду підходів до формування державної допомоги. Господарства населення здебільшого позбавлені інституційного захисту, їм недоступна державна допомога на розвиток свинарства. Державна аграрна політика має бути доповнена цільовими механізмами організаційно-економічного та інституційного характеру, спрямованими на трансформацію господарств населення у сімейні тваринницькі ферми, модернізацію та повноцінну інтеграцію сімейних фермерських господарств у національну економічну систему та гармонійний розвиток усіх сільськогосподарських товаровиробників, що займаються свинарством.

Упровадження високоефективних інвестицій у галузі свинарства вимагає вироблення інституційної підтримки цього процесу. Серед потенційних джерел інвестування інноваційних проектів фермерських господарств та господарств населення доцільно передбачити бюджети об'єднаних територіальних громад, із яких на основі відповідної правової бази та на взаємовигідних засадах виробники свинини могли б одержувати компенсацію частини позики або відсоткової ставки.

Реформування державної підтримки галузі свинарства та розроблення алгоритму взаємодії органів влади і виробників свинини сприятимуть подоланню занепаду села та впорядкуванню організаційної структури сільського господарства відповідно до європейських стандартів, а також стануть важливим інструментом посилення соціального та економічного захисту господарств населення та сімейних фермерських господарств за рахунок життєздатнішої системи сільськогосподарської обслуговувальної кооперації та дорадництва, забезпечать доступ свиноферм до чинних та нових програм бюджетної підтримки аграрного сектору.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волощук В.М. Стан і перспективи розвитку галузі свинарства. *Вісник аграрної науки*. 2014. № 2. С. 17–20.

2. Гнатишин Л.Б. Виробничий потенціал фермерських господарств : монографія. Львів : Сполох, 2018. 404 с.

3. Гончар Т.І. Економічний механізм ефективного розвитку свинарства в сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2012. Вип. 22(1). С. 37–43.

4. Кіц М.В., Альохіна Н.С. Економічна ефективність галузі свинарства у сільськогосподарських підприємствах Львівщини. *Економіка АПК*. 2015. № 6. С. 36–41.

5. Мазуренко О.В. Розвиток інноваційно орієнтованого свинарства: концептуальний підхід. *Економіка АПК*. 2015. № 4. С. 71–76.

6. Минулого року Україна експортувала агропродукції на $18,8 млрд – уряд. URL : https://hromadske.ua/posts/minulogo-roku-ukrayina-eksportuvala-agroprodukciyi-na-dollar188-mlrd-uryad (дата звернення: 20.06.2019).

7. Мягкий І.М. Удосконалення управління операційними витратами аграрних підприємств у галузі свинарства. *Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки*. 2013. Вип. 24. С. 138–141.

8. Полях В.М. Стан та тенденції розвитку галузі свинарства в Україні. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Економіка і менеджмент.* 2014. Вип. 8. С. 97–99.

9. Свиноус І.В., Підгорний А.В. Сучасний стан та проблеми виробництва продукції свинарства в сільськогосподарських підприємствах України. *Інноваційна економіка.* 2014. № 6. С. 77–81.

10. Тваринництво України за 2018 рік : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2019. 166 с.

11. Ульянченко О.В., Трончук А.І., Церенюк М.В. Забезпечення інтенсифікації відтворення поголів'я в свинарстві. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2015. Вип. 2(2). С. 71–77.

REFERENCES:

1. Voloshchuk V. M. (2014) Stan i perspektyvy haluzi svynarstva [State and prospects of the pig industry]. Visnyk agrarnoi nauky. № 2. pp. 17-20. (in Ukrainian)

2. Hnatyshyn L. B. (2018) Wyrobnychyy potentsial fermers'kyh hospodarstv [Production potential of farming enterprises]. Lviv: Spolom, 404 p. (in Ukrainian)

3. Honchar T. I. (2012) Ekonomichnyi mehanizm efektyvnogo rozvytku svynarstva v silskogospodarskyh pidpryemstvah Kirovogradskoi oblasti [Economic mechanism of effective development of pig breeding in agricultural enterprises of Kirovograd region]. Naukovi pratsi Kirovogradskogo natsionalnogo tehnichnogo universytetu. Ekonomichni nauky. Vyp. 22(1). pp. 37–43. (in Ukrainian)

4. Kits M. V., Alohina N. S. (2015) Ekonomichna efektyvnist haluzi svynarstva u silskogospodarskyh pidpryemstvah Lvivshchyny [Economic efficiency of the pig industry in agricultural enterprises of Lviv region]. Ekonomika APK. № 6. pp. 36–41. (in Ukrainian)

5. Mazurenko O. V. (2015) Rozvytok innovatsiino oriientovanogo svynarstva: kontseptualnyi pidhid [The development of innovation-oriented pig breeding: a conceptual approach]. Ekonomika APK. № 4. pp. 71–76. (in Ukrainian)

6. Mynuloho roku Ukraina eksportuvala ahroproduktsii na $18,8 mlrd – uriad [Ukraine exported agricultural products worth $ 18.8 billion in last year – the government]. URL: https://hromadske.ua/posts/minulogo-roku-ukrayina-eksportuvala-agroprodukciyi-na-dollar188-mlrd-uryad. (in Ukrainian) (accessed 20 June 2019).

7. Miahkyi I. M. (2013). Udoskonalennia upravlinnia operatsiynymy vytratamy ahrarnyh pidpryiemstv u haluzi svynarstva. [Improvement of management of operational expenses of agrarian enterprises in the branch of pig breeding]. Produktyvnist agropromyslovoho vyrobnytstva: Ekonomichni nauky. Vyp. 24. pp. 138–141. (in Ukrainian)

8. Poliah V. M. (2014). Stan ta tendentsii rozvytku haluzi svynarstva v Ukraini [State and trends of the pig breeding industry in Ukraine]. Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu: Ekonomika i menedzhment. Vyp. 8. pp. 97–99. (in Ukrainian)

9. Svynous I. V., Pidhornyi A. V. (2014). Suchasnyi stan ta problemy vyrobnytstva produktsii svynarstva v silskogospodarskyh pidpryemstvah Ukrainy. [Current state and problems of pig production in agricultural enterprises of Ukraine]. Innovatsiina ekonomika. № 6. pp. 77-81.

10. Tvarynnytstvo Ukrainy za 2018 rik (2019) [Livestock breeding of Ukraine in 2018: statistical collection]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 166 p. (in Ukrainian)

11. Ulianchenko O. V., Tronchuk A. I., Tserenuk M. V. (2019) Zabezechennia intensyfikatsii vidtvorennia pohol-ivia v svynarstvi [Ensuring intensification of reproduction of livestock in pig breeding]. Visnyk agrarnoi nauky Prychornomoria. Vyp. 2(2). pp. 71–77. (in Ukrainian)

Hnatyshyn Liudmyla
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Account and Taxation
Lviv National Agrarian University

TRENDS OF THE PIG BREEDING BRANCH IN ORGANIZATION STRUCTURE OF AGRICULTURAL PRODUCTION

The purpose of the article. The purpose of the article is an analytical review of modern state of development of the pig industry, identify problematic issues and to justify the direction of increasing production of pig breeding in agricultural enterprises of different forms of management. The development of the pig breeding industry takes place in two sectors of agricultural commodity producers: corporate and individual. During the last decade, farms produced about half of the total amount of pork.

Methodology. Methodological basis of the research includes a set of methods of scientific cognition. A complex application of the methods enables formation of theoretical and applied aspects of improvement of the branch of pig breeding. In the process of implementation of the research the following methods were used for economic research: the dialectical and abstract-logical (for theoretical synthesis and formulation of conclusions); monographic (the study of the advanced experience of the functioning of the producers of pork products); empirical observation of the modern state of production pig breeding)

Results. In the course of the research compilation of general trends in the production of pork products in farms of different forms of management were carried out. Increasing the number of pigs, the development of breeding pigs in agrarian enterprises of the corporate sector is taking place. In the households, a decrease in the number of pigs was detected, while in the sector of agricultural enterprises the reduction of the number of operators and a significant reduction in the volume of pork production is calculated. Clarified mainunderlying causes growth of investment attractiveness of the cultivation of pigs of highly concentrated in agricultural enterprises. Ways of increasing the export potential of the pig are suggested.

Practical implications. The basic directions of intensificationof production in pig breeding farms. Within the framework of one rural community, cooperation and association in agricultural cooperatives and farms producing pigs is proposed. The pig industry needs to review the mechanisms of state support, improvement of methods of storage and processing of pork, control of product quality and the prevention of animal diseases, waste management. Insignificant coverage of farms requires further revision of approaches to the formation of state aid in the pig breeding sector. Measures for improvement of efficiency of production of pork production, in particular in the agricultural enterprises are suggested, which are based on the use of intensivetechnologies.

Value/originality. The development of the algorithm for interaction between the authorities and pork producers will help to overcome the decline of the village, provide pig farms with access to existing and new programs of budget support to the agrarian sector. The role and place of the state in stimulating the growth of production of pork production is shown.

УДОСКОНАЛЕННЯ ЛОГІСТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

IMPROVING LOGISTIC MANAGEMENT IN CONDITIONS OF ECONOMIC TRANSFORMATIONS

УДК 658.17.21
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-24

Дейнека О.Г.
д.е.н., професор,
завідуючий кафедри «Менеджмент і адміністрування»
Український державний університет залізничного транспорту
Волобуєв В.В.
магістр
Український державний університет залізничного транспорту
Канна Ламія
магістр
Український державний університет залізничного транспорту

В умовах розвитку ринкових відносин першочерговим завданням залізничного транспорту є оцінка майбутнього положення виходячи зі зміни умов його діяльності. Для прийняття альтернативних рішень з управління залізничним транспортом України важливе місце займає питання логістичного менеджменту. Актуальність даної теми полягає у тому, що методи управління логістичного менеджменту займають особливе місце в ланцюзі основних категорій наукового керування й забезпечують цілеспрямований вплив на працівників і виробничі колективи підприємств для досягнення координації поставлених завдань. Недоліком існуючої системи логістичного менеджменту є те, що робота системи не оцінюється шляхом порівняння зі стандартом якості обслуговування. При цьому підприємства намагаються підвищити тарифи на перевезення, а не знизити витрати, що характерно для другої стадії розвитку логістичного менеджменту. Доведено, що робота системи логістичного менеджменту в Україні повинна оцінюватися з урахуванням вимог міжнародних стандартів. Щоб ефективно функціонувати, необхідно впливати на весь процес перевезень, тобто проводити активну логістичну політику.

Ключові слова: *національна економіка, логістичні системи, керування кадровою політикою логістичного менеджменту, підвищення ефективності розкриття питання еволюції логістичного менеджменту, генерація ідей.*

В условиях развития рыночных отношений первоочередной задачей железнодорожного транспорта является оценка будущего положения исходя из изменения условий его деятельности. Для принятия альтернативных решений по управлению железнодорожным транспортом Украины важное место занимает вопрос логистического менеджмента. Актуальность данной темы заключается в том, что методы управления логистического менеджмента занимают особое место в цепи основных категорий научного управления и обеспечивают целенаправленное воздействие на работников и производственные коллективы предприятий для достижения координации поставленных задач. Недостатком в существующей системе логистического менеджмента является то, что работа системы не оценивается методом сравнения со стандартом качества обслуживания. При этом предприятия пытаются повысить тарифы на перевозку, а не снизить расходы, что характерно для второй стадии развития логистического менеджмента. Доказано, что работа системы логистического менеджмента в Украине должна оценивается с учетом требований международных стандартов. Чтобы эффективно функционировать, необходимо воздействовать на весь процесс перевозок, проводить активную логистическую политику.

Ключевые слова: *национальная экономика, логистические системы, управление кадровой политикой логистического менеджмента, повышение эффективности раскрытия вопроса эволюции логистического менеджмента, генерация идей.*

The originality of this publication is determined by the very significant interest of the participants, the logistics pipeline in determining the priority, and the importance of product manufacturers, transport workers, consumers and intermediaries. In modern terms, logistics management is becoming quite important. Due to the complexity of this issue, the urgent questions of the role of logistics units at the enterprise are formed in the formation of the logistics system and its strategy, the definition of managerial responsibility. The leading place should be given to the construction and functioning of the logistics system on certain factors, as well as the conditions of its operation against the background of uncertainty, turbulence of the external environment and features in the field of the transport market. It is also advisable from the point of view of logistic chains, consider logistic systems with direct links, flexible and islanova. The modern development of the national economy of Ukraine needs an adaptation of logistics services to the Western market based on reliable production and distribution planning. Considered to scientifically substantiate modern logistics should be based on successive stages of development. It is important to achieve the level of logistics that should function according to the scheme: contract logistics, logistics with an intermediary, logistics with the third participant by the participant. An important issue is the organization of advisory departments with the need to generate ideas, exchange experiences and develop scientific and practical approaches to strategy and logistics. Problem statement determines the consideration of the following issues: – Determination of the place of logistic management at the enterprise as the processes of administration of the logistic system; – Features of logistics system management; – Specification of the enterprise within the framework of the logistics system; – Activities of the logistics system in a consumer-oriented environment; – Construction of the logistics system, taking into account the main factors of implementation principle of a systematic approach.

Key words: *national economy, logistics systems, management of personnel policy of logistic management, increase of efficiency of disclosure of the issue of the evolution of logistics management, generation of ideas.*

Постановка проблеми. Актуальність даної теми полягає у тому, що методи управління логістичного менеджменту займають особливе місце в ланцюзі основних категорій наукового керування й забезпечують цілеспрямований вплив на працівників і виробничі колективи підприємств для досягнення координації їхньої діяльності в процесі рішення поставлених завдань. У сучасних умовах проблеми логістичного менеджменту поряд з економічними отримують вирішальне значення, тому методика керування логістикою реалізується, насамперед, в управлінні соціально-економічним процесом на всіх рівнях – від малого підприємства до центральних органів державної влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам логістичного менеджменту в сучасних умовах присвячено роботи багатьох учених та практиків. Науково-практичні розробки логістичного

менеджменту на транспорті належать таким вченим, як Л.С. Головкова, А.Є. Головкова, О.В. Солодка, А.В. Вовчак, А.М. Гаджинський, Л.Л. Ковальська, В.І. Циганюк, Н.В. Івасишина, А. О. Пилченко та ін.

Питанням логістичного менеджменту в системі управління корпорацією на протязі останніх п'яти років займались Л.С. Головкова та А.Є. Головкова [1]. Праці О.В. Солодко присвячено логістичному та операційному менеджменту, зацікавленість у публікаціях авторів спрямована на взаємозв'язок та субординацію [2]. Сучасні тенденції розвитку каналів розподілу розкриті А.В. Вовчаком [3]. Л.Л. Ковальська та В.І. Циганюк удосконалюють логістичний менеджмент на підприємстві під кутом зору особливостей логістичного менеджменту в сучасних умовах [4]. Н.В. Івасишина та А.О. Пилченко розглядають логістичний менеджмент як основний чинник реалізації корпоративної стратегії підприємства [5]. Однак, незважаючи на досить значну кількість наукових досліджень вітчизняних та закордонних учених, у сучасній практиці вітчизняних підприємств складається несприятлива ситуація стосовно реалізації принципів логістики у практичній діяльності. На думку авторів публікації, що пропонується, нині має велике наукове та практичне значення дещо інший підхід до реалізації засадничих принципів, методів, функцій логістичних систем, тому вважається за необхідне на початковому етапі дослідження розкрити питання еволюції логістичного менеджменту.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація методів, принципів, функцій логістичних систем, керування кадровою політикою логістичного менеджменту, організація роботи й правова регламентація служб, вивчення підбору і комплектації кадрів як чинника підвищення ефективності, розкриття питання еволюції логістичного менеджменту виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правова регламентація надає логістичному менеджменту стабільність, розміреність і ясність. Правові норми закріплюють положення залізниць у системі народного господарства й методи управління ними. Ці норми (акти) визначають права й обов'язки, характер і зміст відносин, у які вони вступають з іншими структурними підприємствами та організаціями, а також взаємини всередині підприємства, внутрішню та зовнішню взаємодію.

У сучасних умовах підприємство логістичного менеджменту не може виступати в ролі пасивного споживача. Щоб ефективно функціонувати в умовах конкуренції, необхідно впливати на весь спектр процесу перевезень, тобто проводити активну логістичну політику. Це означає, по-перше, забезпечення підприємств кваліфікованою робочою силою, по-друге, її подальший розвиток у рамках загального логістичного ланцюга, по-третє, його стабілізацію (закріплення). Через соціально-економічну кризу в Україні спостерігається все більша обмеженість взаємодії підприємств у сфері логістичного менеджменту і забезпечення його поповнення кваліфікованими кадрами з відповідним потенціалом.

Основу логістичного менеджменту становить корпоративна стратегія управління людськими ресурсами. Вона являє собою розроблення перспективних орієнтирів використання трудового потенціалу, його відновлення й удосконалення, розвитку та мотивації в сучасних умовах.

Це вимагає істотних структурних зрушень на ринку логістичного менеджменту і його якісних змін на різних рівнях управління. Для вирішення логістичних завдання на підприємствах створюються логістичні підрозділи, які можуть виконувати такі функції:

1. Розвиток і формування системи. Зміна технологій виробництва продукції, технології деяких функціональних сфер логістичної системи. Організаційна політика підприємства та умови ринку що вимагають перегляду існуючої системи логістики. Ця періодичність пов'язана із ситуацією на ринку, яка склалася сьогодні, тому керівництво має проводити в певний період зміни і реорганізацію усієї логістичної системи.

2. Визначення стратегії логістичної системи у зв'язку з ринковою політикою підприємства. Логістична система функціонує у сфері продажу, транспорту, матеріальних запасів, кадрової та іншої політики. Ці моменти формують стратегію логістики. Керуючий логістикою несе відповідальність не тільки за планування і підхід до формування логістики, а й за контроль і виконання стратегічних планів.

3. Адміністрування і координація взаємопов'язаних функцій. В організаційній структурі підприємства майже всі управлінські функції взаємопов'язані з логістичною системою, тому відділ або група логістики має тісно співпрацювати з різними органами підприємства у сфері транспорту, контролю над запасами та складськими операціями, розміщення запасів, управління інформаційним потоком та інших функцій. Вони не тільки повинні співпрацювати, а й координувати взаємопов'язані функції управління з відділом логістики.

4. Облік специфіки логістики для підприємств різних сфер промисловості. Формуючи систему логістики і розроблюючи її стратегію, необхідно враховувати специфіку різних галузей та інші чинники. Наприклад, підприємства видобувної промисловості під час реалізації функцій фізичного розподілу здійснюють транспортування об'ємних вантажів порівняно низької вартості, а під час реалізації функцій фізичного забезпечення, навпаки, доставляють обладнання порівняно невеликого об'єму, але високої вартості.

Нині управління системою логістики здійснюється централізовано або, навпаки, може бути децентралізованим на рівні відділів, тому управлінська відповідальність може бути розділена. Управ-

лінська відповідальність може бути розділена між різними організаційним підрозділами або може бути сконцентрована за одним управлінцем (рис. 1).

Оскільки логістична система – це організаційно-господарський механізм управління матеріальними та інформаційними потоками, вона має включати матеріальні засоби, що забезпечують рух товарів по логістичному ланцюгу [2, с. 42–43]. Ціль логістичної системи – доставка вантажів у найкоротший термін часу за мінімальних витрат. За цим принципом розробляють і здійснюють єдиний технологічний процес, тобто логістичний менеджмент.

Оскільки логістика повною мірою працює на споживача, функції збуту реалізуються через додержання таких шести вимог: вантаж, якість, кількість, час, витрати, пункт призначення. Для виконання цих вимог логістичний менеджмент оптимізує матеріальні потоки, здійснює комплекс заходів щодо раціоналізації та уніфікації вантажних одиниць. Однією з обов'язкових умов є врахування сукупності витрат по всьому логістичному ланцюгу з орієнтацією на ринок, надання послуг на рівні сучасних вимог, тому неодмінною умовою якісної системи є здатність до адаптації. Висока надійність та стійкість – фундаментальні принципи її функціонування. За деякими принципами здійснюють вибір типу логістичної системи, визначають її міцність і технічне оснащення [2].

У сфері логістичного менеджменту розглядається принцип, згідно з яким стратегічне планування орієнтується на цілі підприємства. Особливий наголос також зроблено на творчість, яка, безумовно, неможлива без інновацій. Система логістичного менеджменту діє за принципом безпосереднього реагування на щоденні коливання попиту, оскільки на цій стадії її розвитку на підприємстві оцінюється величиною частки витрат на транспортування та інші операції по розподілу продукції в загальній сумі прибутку від продажу. Тому розроблення оптимальної моделі транспортування за принципами мінімального терміну доставки та мінімальних витрат є основним у практиці логістичного менеджменту. Робота логістичної системи оцінюється виходячи з порівняння кошторису витрат та реальних витрат.

Недоліком існуючої системи логістичного менеджменту є те, що робота системи не оцінюється шляхом порівняння зі стандартом якості обслуговування. При цьому підприємства намагаються підвищити тарифи на перевезення, а не знизити витрати, що характерно для другої стадії розвитку логістики. Робота системи логістичного менеджменту має оцінюватися з урахуванням вимог міжнародних стандартів. Практичний досвід роботи підприємств логістичних компаній має оптимістичний прогноз, який очікує скорочення терміну переходу до сучасних світових методів управління від 5–7 років. Доведено, що підприємства з різним рівнем розвитку логістики значно відрізняються за цільовим спрямуванням інвестицій, адже крупні капітальні вкладення спрямовуються на те, щоб нейтралізувати негативний вплив на формування логістичної інфраструктури.

Дослідженням установлено, що включення до системи логістики спеціалізованих фірм зумовлене двома причинами: вони мають такий рівень досвіду роботи у сфері реалізації послуг, якого немає на виробничому підприємстві; виробниче підприємство прагне знизити свої накладні витрати і сконцентруватися на головних виробничих прибуткових функціях.

Рис. 1. Організаційна структура управління логістикою

З метою залучення логістики та її вдосконалення в господарській практиці при фірмах деяких промислово розвинутих країн стали організовувати консультативні відділи за даним напрямом діяльності. Адміністрація зазначених фірм використовує консультаційні відділи для отримання діагнозу стану логістики на підприємстві. Вони виконують також дослідження в галузі логістики у цілому, розробляють пропозиції щодо її вдосконалення, проводять заняття з вивчення проблем логістики, переймають досвід інших фірм.

Питаннями генерації ідей, обміну досвідом і розробленням наукових та практичних підходів до стратегії і тактики логістики в розвинутих країнах займаються національні і міжнародні спеціалізовані товариства та асоціації, які об'єднують промислові фірми і наукові організації. Такого типу об'єднання мають свої дослідницькі центри, в яких гарно поставлена методика аналізу ситуацій у промисловості. Зараз тільки в Європі налічується понад 20 національних асоціацій, які є членами Європейської асоціації логістики.

Розвиток логістичних систем здійснюється у взаємозв'язку з еволюцією концепції логістики та її принципів, які формувалися в країнах із ринковою економікою протягом тривалого часу

Таким чином, можна стверджувати, що принципова відмінність логістичного підходу від попереднього йому управління рухом матеріальних ресурсів полягає у такому: якщо раніше об'єктом управління було певне скупчення окремих матеріальних об'єктів, то за логістичного підходу основним об'єктом став потік, тобто множина об'єктів, що сприймаються як єдине ціле.

Висновки з проведеного дослідження. Недоліком існуючої системи логістичного менеджменту є те, що робота системи не оцінюється шляхом порівняння зі стандартом якості обслуговування. При цьому підприємства намагаються підвищити тарифи на перевезення, а не знизити витрати, що є притаманним другій стадії розвитку логістики. Робота системи логістичного менеджменту має оцінюватися з урахуванням вимог міжнародних стандартів. Щоб ефективно функціонувати, необхідно впливати на весь процес перевезень, тобто проводити активну логістичну політику. Це означає, по-перше, забезпечення підприємств кваліфікованою робочою силою, по-друге, її подальший розвиток у рамках загального логістичного ланцюга, по-третє, його стабілізацію (закріплення). Основу логістичного менеджменту становить корпоративна стратегія управління людськими ресурсами.

Оскільки логістика повною мірою працює на споживача, визначено шість вимог, через додержання яких вона має реалізовуватися. У сфері логістичного менеджменту розглядається принцип, згідно з яким стратегічне планування орієнтується на цілі. Наголошено на значенні творчості, яка неможлива без інновацій.

Для вирішення на практиці логістичних завдань на підприємствах зроблено систематизацію методів, принципів та функцій логістичних систем; удосконалено підходи до керування кадровою політикою логістичного менеджменту; наголошено на необхідності переглянути організацію роботи щодо вивчення підбору й комплектації кадрів як чинника підвищення ефективності; зазначено доцільність науково-практичного розкриття еволюції логістичного менеджменту виробництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Головкова Л.С., Головкова А.Є. Логістичний менеджмент у системі управління корпорацією. *Збірник наукових праць ДНУЗТ.* 2013. № 6. С. 25–30.

2. Солодка О.В. Логістичний та операційний менеджмент: взаємозв'язок та субординація. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 623. С. 242–249.

3. Вовчак А.В. Сучасні тенденції розвитку каналів розподілу. *Маркетинг в Україні.* 2010. №2. С. 42–43.

4. Гаджикнкий А.М. Логистика : учебник. Москва, 2000. С. 375.

5. Ковальська Л.Л., Циганюк В.Л. Логістичний менеджмент на підприємстві: особливості та напрями удосконалення. *Збірник наукових праць ЛНТУ.* 2013. № 10. С. 87–97.

6. Івасишина Н.В., Пилченко А.О. Логістичний менеджмент як основний чинник реалізації корпоративної стратегії підприємства. *Вісник Національного транспортного університету*. 2011. № 24(1). С. 309–314.

REFERENCES:

1.Golovkova L. S, Golovkova A. Y. (2013) Lohistychnyi menedzhment u systemi upravlinnia korporatsiieiu [Logistics management in corporation management system]. *Collection of scientific works*, vol. 6, pp. 25-30. (in Ukraine)

2. Solodka O.V. (2008) Lohistychnyi ta operatsiinyi menedzhment: vzaiemozviazok ta subordynatsiia [Logistics and Operations Management: Interconnection and Subordination]. *Bulletin of the National University "Lvov Polytechnic"*, no. 623, 242-246. (in Ukraine)

3. Vovchak A.V. (2010) Suchasni tendentsii rozvytku kanaliv rozpodilu marketynh v Ukraini [Current Trends in the Development of Marketing Distribution Channels in Ukraine] Marketynh v Ukraini, no. 2, pp. 42-43.

4. Hajinsky A.M. (2000) *Lohystyka* [Logistics]. Moscow: ITC "Marketing". (in Russian)

5. Kovalska L. L., Tsiganyuk V. L. (2013) Lohistychnyi menedzhment na pidpryiemstvi: osoblyvosti ta napriamy udoskonalennia [Logistics management at the enterprise: features and directions of improvement]. *Collection of scientific works,* vol. 10, pp 87-97. (in Ukraine)

6. Ivasyshina N.V., Pilchenko A.O. (2011) Lohistychnyi menedzhment yak osnovnyi chynnyk realizatsii korporatyvnoi stratehii pidpryiemstva [Logistics management as the main factor in implementing corporate strategy of the enterprise] *Bulletin of the National Transport University,* no. 24(1), pp 309-314. (in Ukraine)

Deineka Alexander
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department "Management and Administration"
Ukrainian State University of Railway Transport
Volobuyev Vyacheslav
Master
Ukrainian State University of Railway Transport
Kanna Lamia
Master
Ukrainian State University of Railway Transport

IMPROVING LOGISTIC MANAGEMENT IN CONDITIONS OF ECONOMIC TRANSFORMATIONS

The object of the – In the conditions of the development of market relations, the primary task of rail transport is to assess the future situation based on the changing conditions of its activities. The issue of logistics management plays an important role in the adoption of alternative solutions for the management of the railway transport of Ukraine. The development of proposals for the mutual relationship of all types of transport in logistics management in the context of restructuring is due to reduced operating costs. This primary task of solving this problem can be achieved by conducting large-scale scientific studies on the degree of reduction of fuel and energy, labor, financial and other resources that are used on the railways in the implementation of logistic schemes. The urgency of this topic is that the methods of managing logistics management occupy a special place in the chain of the main categories of scientific management and provide a targeted impact on employees and production teams of enterprises to achieve the coordination of tasks. In modern conditions, the problems of logistics management, along with economic ones, are crucial, therefore, the logistics management method is implemented primarily in the management of the socio-economic process at all levels from a small enterprise to central government bodies.

Modern methods of management of logistics management give an opportunity to combine and agree on different actions in conducting economic, technical and social policies at the enterprise, region, industry, and state level. At the heart of the methodological approach is the systematization of methods, principles, functions of logistics systems, the disclosure of the issue of the evolution of logistic management of production. A disadvantage in the existing system of logistic management is, etc. The work of the system is not evaluated by comparison with the standard of quality of service. At the same time, enterprises try to increase tariffs for transportation, and not reduce costs, which is typical for the second stage of the development of logistics management.

Results Strategic To solve logistical problems in enterprises, it is done: systematization of methods, principles and functions of logistics systems; provisions for managing personnel policy for logistics management; organization of work on the study of selection and staffing as a factor in improving efficiency; disclosure of the evolution of logistic production management.

Novelty. It has been shown that the work of the logistics management system in Ukraine should be evaluated taking into account the requirements of international standards. In order to function effectively, it is necessary to influence the whole process of transportation, that is, to conduct an active logistics policy.

Value (originality). The basis of logistic management is the corporate strategy of human resource management. This is, first, the supply of enterprises by skilled labor, and secondly, its further development within the overall logistics chain, and thirdly, its stabilization (consolidation).

Since logistics is fully operational on the consumer, 6 requirements are defined, due to which it is implemented. In the field of logistics management is considered the principle that strategic planning is oriented to the goal, creativity which is impossible without innovation. Changing the technology of production of transport products, the technology of some functional areas of the logistics system, organizational policy of the enterprise and market conditions, therefore, it is proposed to review the existing system of logistics at the company. In the organizational structure of the enterprise, almost all managerial functions are interrelated with the logistics system. They not only need to cooperate, but also coordinate the interrelated functions of management with logistics departments of all modes of transport in the proposed scheme of transportation. The main condition for evaluating the results of implementing logistics management is the improvement of future cash flows. For this purpose, an investment proposal related to the introduction of schemes of interconnection of all modes of transport, should contain information about expected flows, taking into account tax payments.

Thus, the developed innovative model provides reduction of expenses and reduction of the cost price. The success of transforming the activities of a particular company depends on their own efforts to support the state. At the state border, it is necessary to determine the measures that create the preconditions for the effective implementation of logistics management.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

THEORETICAL-METHODOLOGICAL BASES FOR THE FORMATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES DEVELOPMENT STRATEGY

УДК 631.1.016:338.43

https://doi.org/10.32843/infrastruct33-25

Зоря О.П.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Полтавська державна аграрна академія

У роботі проведено розроблення й обґрунтування теоретико-методологічних засад формування стратегії розвитку аграрних підприємств у сучасних умовах. Визначено, що сфера застосування стратегічних рішень нині досить широка і включає: вибір напрямів діяльності, обґрунтування пріоритетів у використанні ресурсів, пошук партнерів, організаційних форм управління, можливостей використання сильних боків підприємства, зниження негативних наслідків слабких боків їхньої діяльності та загроз зовнішнього середовища. Систематизація та критичний аналіз наукових підходів до стратегічного управління дали змогу дати визначення поняття «стратегія» як цілісної сукупності взаємопов'язаних стратегічних рішень, які визначають пріоритетні напрями діяльності підприємства з реалізації його місії, цілей і завдань. Визначено, що, незважаючи на безліч варіантів стратегій, їх можна обмежити чотирма варіантами (стратегія зростання, стратегія стабілізації, стратегія економії, комбінована стратегія).

Ключові слова: *стратегія, розвиток, аграрне виробництво, аграрні підприємства, економічне зростання, механізм, процес.*

В работе проведены разработка и обоснование теоретико-методологических основ формирования стратегии развития аграрных предприятий в современных условиях. Определено, что область применения стратегических решений в наше время достаточно широка и включает: выбор направлений деятельности, обоснование приоритетов в использовании ресурсов, поиск партнеров, организационных форм управления, возможностей использования сильных сторон предприятия, снижение негативных последствий слабых сторон их деятельности и угроз внешней среды. Систематизация и критический анализ научных подходов к стратегическому управлению позволили дать определение понятия «стратегия» как целостной совокупности взаимосвязанных стратегических решений, определяющих приоритетные направления деятельности предприятия по реализации его миссии, целей и задач. Определено, что, несмотря на множество вариантов стратегий, их можно ограничить четырьмя вариантами (стратегия роста, стратегия стабилизации, стратегия экономии, комбинированная стратегия).

Ключевые слова: *стратегия, развитие, аграрное производство, аграрные предприятия, экономический рост, механизм, процесс.*

In the work, the development and substantiation of theoretical and methodological principles for the formation of a strategy for the development of agrarian enterprises in modern conditions was carried out. The paper determines that the scope of strategic decisions in our time is quite wide and includes: selection of directions of activity, justification of priorities in the use of resources, search partners, organizational forms of management, opportunities for using the company's strengths, reducing the negative effects of weaknesses of their activities and external threats the environment. It has been established that the development of foreign scientists can not be fully applied in modern Ukrainian realities, since they do not take into account the peculiarities of the development of domestic, especially agrarian enterprises. Systematization and critical analysis of scientific approaches in strategic management allowed to define the concept of «strategy» as an integral set of interconnected strategic decisions, which determine the priority directions of activity of the agrarian enterprise for the realization of its mission, goals and objectives. It has been determined that despite a variety of strategy options, they can be limited to four generalized options (growth strategy, stabilization strategy, savings strategy, combined strategy). Using of generalized types in many ways simplifies the process of strategy development by any enterprise. Taking into account the hierarchy of the levels of enterprise management, different directions of its activity, possible types of behavior in the industry and in the market, we proposed a system of strategies for the development of agrarian enterprises, which will form its variants and make a more substantiated process of choosing a development strategy for a particular enterprise. It was established that the process of formation of the agrarian enterprise development strategy should include four main stages: strategic analysis, definition of strategic alternatives, strategy development, implementation of the strategy.

Key words: *strategy, development, agrarian production, agrarian enterprises, economic growth, mechanism, process.*

Постановка проблеми. Сьогодні вітчизняні аграрні підприємства функціонують у середовищі, яке постійно змінюється, що вимагає принципово нових підходів до управління їхньою господарською діяльністю. Нестабільність ринкової кон'юнктури, посилення конкуренції, підвищення вимог споживачів до продукції, скорочення життєвого циклу продукції значною мірою ускладнюють управлінський процес, а перспективи подальшого розвитку піддаються все меншому передбаченню. Саме у цих умовах велике значення повинно надаватися використанню у практиці управління аграрними підприємствами ідей і технологій стратегічного менеджменту.

Основна мета стратегії розвитку підприємства полягає у тому, щоб домогтися довгострокових конкурентних переваг, які забезпечать його виживання, стійке функціонування і розвиток. Проте, як показує практика роботи більшості суб'єктів ринку, не всі вітчизняні аграрні підприємства готові до формування довгострокових орієнтирів розвитку. Навіть ті підприємства, які мають стабільний фінансовий стан і конкурентні преваги на ринку, все ще не здійснюють формування стратегії розвитку через відсутність відповідної специфічним українським умовам методології та методичного інструментарію стратегічного управління. При цьому найбільший інтерес для

підприємств представляють принципи, методи і інструменти розроблення стратегії, що відображають галузеві особливості функціонування аграрних підприємств.

Сфера застосування стратегічних рішень нині досить широка: вибір напрямів діяльності, обґрунтування пріоритетів у використанні ресурсів, пошук партнерів, організаційних форм управління, можливостей використання сильних боків підприємства, зниження негативних наслідків слабких боків їхньої діяльності та загроз зовнішнього середовища. Стратегічний підхід до вирішення проблем управління аграрними підприємствами дає можливість формувати альтернативні варіанти їхнього розвитку. Складність і багатогранність проблеми розроблення стратегії розвитку аграрних підприємств зумовили актуальність теми нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Великий досвід у дослідженні проблем стратегічного управління накопичений у розвинутих країнах. Він знайшов відображення в наукових працях, головними авторами яких, на нашу думку, є: І. Ансофф [1], П. Діксон [2], Ф. Котлер [5], М. Мескон [7], Г. Мінцберг [8], М. Портер [9], Г. Саймон [10], Р. Фатхутдінов [12] та ін. Проте у дослідженнях зарубіжних учених не враховуються закономірності і тенденції розвитку економіки нашої держави та особливості діяльності аграрних підприємств України в сучасному ринковому середовищі. У вітчизняній науковій літературі питання стратегічного управління і формування стратегії розвитку аграрного виробництва та суб'єктів бізнесу даної галузі знайшли відображення в роботах: Ю. Губені [3], Я. Кашуби [4], Ю. Лупенка [11], В. Месель-Веселяка [6; 11], М. Федорова [6] та ін. Необхідно відзначити, що більшість учених, на нашу думку, не достатньо досліджує теоретичні й загальнометодологічні підходи та інструменти стратегічного управління з урахування специфіки розвитку аграрних підприємств.

Постановка завдання. Розроблення стратегій розвитку підприємства стала аксіомою в країнах із розвиненою ринковою економікою. Уміле використання концептуальних та методологічних підходів до стратегічного управління забезпечує успіх багатьом зарубіжним компаніям. Проте, на нашу думку, розробки зарубіжних учених не можуть бути повною мірою застосовані в сучасних українських реаліях, оскільки вони не враховують особливості розвитку вітчизняних, особливо аграрних, підприємств. У зв'язку із цим для підвищення практичної значущості наукових розробок у сфері стратегічного управління необхідне формування методологічних підходів до стратегічного менеджменту стосовно вітчизняних умов господарювання. Їх розроблення повинно здійснюватися на відповідній теоретичній базі.

Відповідно до цього, мета роботи полягає у розробленні й обґрунтуванні теоретико-методологічних засад формування стратегії розвитку аграрних підприємств у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовим поняттям у стратегічному управлінні є стратегія, її основна мета полягає у тому, щоб домогтися довгострокових конкурентних переваг, які забезпечать виживання, стійке функціонування і розвиток підприємства у довгостроковій перспективі. Для того щоб стратегія виявилася дієвою та ефективною, вона повинна бути ясною і передбачати не тільки чітке встановлення пріоритетів, а й розподіл наявних ресурсів та відповідальності між виконавцями.

Систематизація та критичний аналіз наукових підходів до стратегічного управління дали нам змогу дати таке визначення поняття «стратегія»: це цілісна сукупність взаємопов'язаних стратегічних рішень, які визначають пріоритетні напрями діяльності аграрного підприємства з реалізації його місії, цілей і завдань. Даний підхід до визначення стратегії можна назвати комбінованим, оскільки, з одного боку, він заснований на синтезі стратегії на базі окремих стратегічних рішень та передбачає більш тісний зв'язок стратегії зі спрямованими на її реалізацію рішеннями, а з іншого боку, є органічною єдністю цілей і засобів їх реалізації.

У науці управління існує безліч підходів до класифікації стратегій розвитку підприємства, в основі яких лежать різноманітні критерії, систематизувати які на практиці досить складно. Вибір того чи іншого напряму розвитку підприємства залежить від таких чинників, як виробничий потенціал, цілі підприємства, особливості технології виробництва продукції, стан ринку та положення підприємства на ньому, стратегії конкурентів, потреби споживачів, економічна і політична ситуація в країні та багато інших. Різноманіття цих чинників не дає змоги виробити єдину класифікацію стратегій. Ґрунтуючись на чинниках, які нині є, на нашу думку, найбільш істотними для розвитку аграрних підприємств, нами визначено найбільш важливі критерії (зміст стратегії, рівень прийняття управлінських рішень, стадії життєвого циклу підприємства, поведінка підприємства у конкурентному ринковому середовищі, відносна галузева позиція підприємства, ступінь реалізації діючої стратегії), на базі яких була розроблена класифікація стратегій розвитку підприємства.

Незважаючи на безліч варіантів стратегій, їх можна обмежити чотирма узагальненими варіантами (стратегія зростання, стратегія стабілізації, стратегія економії, комбінована стратегія), кожна з яких, своєю чергою, може мати кілька різновидів. Використання узагальнених типів багато в чому спрощує процес розроблення стратегії будь-яким підприємством.

З урахуванням ієрархічності рівнів управління підприємством, різних напрямів його діяльності, можливих типів поведінки в галузі й на ринку нами запропоновано систему стратегій розвитку аграрних підприємств (рис. 1), яка дасть змогу сформувати її варіанти і зробити більш обґрунтованим процес вибору стратегії розвитку для конкретного підприємства. Ця схема включає корпоративну стратегію, яка визначає перспективний розвиток підприємства. На її основі розробляється низка конкурентних стратегій підприємства, що визначають його позиції на ринку, які, своєю чергою, виступають основою для розроблення функціональних стратегій у рамках окремих структурних підрозділів підприємства.

На основі вивчення літературних джерел ми вважаємо, що процес формування стратегії розвитку аграрного підприємства повинен включати чотири основні етапи: стратегічний аналіз, визначення стратегічних альтернатив, розроблення стратегії, реалізацію стратегії.

Етап «Стратегічний аналіз» дає змогу врахувати зовнішні і внутрішні чинники, які сприяють чи перешкоджають розвитку підприємства. На даному етапі проводиться аналіз макро- та мікрооточення підприємства, сильних і слабких сторін, потенційних можливостей та резервів його розвитку, фінансового становища. Усе це дає змогу чітко уявити ситуацію, в якій знаходиться підприємство,

Рис. 1. Система стратегій розвитку аграрного підприємства

та провести ту траєкторію його подальшого розвитку, слідуючи якій воно могло б найбільш повно використовувати можливості та зводити до мінімуму потенційні і наявні загрози.

Етап «Визначення стратегічних альтернатив» включає у себе визначення місії, постановку цілей розвитку, визначення способів і методів їх досягнення. Визначення основних орієнтирів господарської діяльності та оприлюднення відповідного послання, в якому повідомляється про призначення підприємства (місії), важливо, оскільки виходячи із цього встановлюється форма реалізації стратегії та робиться її остаточний вибір. Місія і підприємницька філософія необхідні для встановлення стратегічних цілей підприємства. Як показує досвід роботи багатьох вітчизняних підприємств, етап постановки цілей є вирішальним, оскільки, визначивши цілі розвитку, підприємство зосереджує свої ресурси на виконанні тих завдань, які відповідають заданому напряму. На даному етапі готуються альтернативні стратегії та проводиться первинне економічне обґрунтування ефективності кожної з пропонованих альтернатив, що дає змогу запобігти нераціональному використанню ресурсів.

Третій етап «Розроблення стратегії» полягає у здійсненні вибору з безлічі варіантів розвитку найбільш прийнятного, формулюванні корпоративної стратегії та розробленні бізнес-проектів, планів і програм з її реалізації.

На етапі «Реалізація стратегії» підприємство здійснює впровадження вибраного варіанту розвитку. При цьому стратегія реалізується за допомогою розроблених раніше планів, які пов'язані між собою і відповідають змісту стратегії у цілому, по всіх основних функціональних сферах господарської діяльності підприємства. Після завершення останнього етапу процесу розроблення стратегії необхідно встановити механізм контролю, який дасть змогу підприємству проводити оцінку результативності впроваджуваної стратегії. Він повинен включати:

– визначення критеріїв для оцінки результатів;

– зіставлення фактичних показників із плановими;

– аналіз відхилень між фактичними і плановими показниками;

– внесення в стратегію коректив у разі необхідності.

Такий механізм контролю передбачає наявність системи зворотного зв'язку і залежно від результатів може служити механізмом для перегляду місії підприємства, стратегічних цілей або корпоративної стратегії. Важливим моментом оцінки результативності є якість реалізованої стратегії, тому вимірюванню та оцінці під час реалізації стратегії повинні підлягати всі результати процесу розроблення й реалізації стратегічних рішень: технологічні, економічні, соціальні, екологічні та ін. Висновки про успішність реалізації стратегії розвитку підприємства передбачають не тільки вимірювання, а й оцінку отриманого результату. Як відомо, для проведення оцінки необхідно вибрати базу для порівняння. Це можуть бути:

– альтернативний варіант проекту розвитку підприємства;

– порівняння з поставленою метою підприємства й окремими цілями функціональних підрозділів, сформованих для кожного окремого етапу здійснення стратегії розвитку;

– порівняння з певним станом (із досягнутими раніше результатами, із результатами інших підприємств, з умовним результатом, який був би можливим, якби нововведення не здійснювалися).

Методологічний підхід до формування стратегії розвитку аграрних підприємств представлено на рис. 2.

Під час розроблення будь-якої стратегії необхідно враховувати, що навіть за наявності якісно розробленої моделі формування стратегії успіху підприємство зможе досягти лише за умови наявності кваліфікованої управлінської команди, об'єднання зусиль керівників і всього колективу, мобілізації творчого потенціалу працівників на досягнення стратегічних цілей. Важлива роль під час формування стратегії розвитку відводиться також правильному вибору й використанню інструментів та методів стратегічного управління і розробленню стратегії підприємства, для цього можуть використовуватися SWOT-аналіз, інші аналітичні методи, прогнозування, портфельний аналіз, математичні методи та ін.

Висновки з проведеного дослідження. Стратегія – це цілісна сукупність взаємопов'язаних стратегічних рішень, які визначають пріоритетні напрями діяльності аграрного підприємства з реалізації його місії, цілей і завдань. Даний підхід до визначення стратегії можна назвати комбінованим, оскільки, з одного боку, він заснований на синтезі стратегії на базі окремих стратегічних рішень та передбачає більш тісний зв'язок стратегії зі спрямованими на її реалізацію рішеннями, а з іншого боку, є органічною єдністю цілей і засобів їх реалізації.

Процес формування стратегії розвитку аграрного підприємства повинен включати чотири основні етапи: стратегічний аналіз, визначення стратегічних альтернатив, розроблення стратегії, реалізацію стратегії.

Реалізація розглянутих теоретичних і методологічних підходів до стратегічного управління в реальній практиці аграрних підприємств стикається зі значними труднощами. Переважно це зумовлено застарілими методами управління та стереотипами мислення, що склалися в аграр-

Рис. 2. Схема формування стратегії розвитку аграрного підприємства

ному виробництві. До останнього часу аграрні підприємства не приділяли належної уваги довгостроковим перспективам і розробленню стратегії розвитку. Більшість із них була орієнтована на вирішення поточних, оперативних завдань. Це одна з головних причин нестабільності їхнього розвитку, погіршення фінансового стану та зниження ефективності діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ансофф И. Стратегический менеджмент. Классическое издание / пер. с англ. ; под ред. А.Н. Петрова. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 344 с.

2. Диксон П.Р. Управление маркетингом / пер. с англ. М оскваа: ВИНОМ, 1998. 560 с.

3. Губені Ю.Е. Стратегічні напрямки розвитку сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2006. № 11. С. 18–27.

4. Кашуба Я.М. Вибір методів та підходів стратегічного управління розвитком підприємництва. *Економіка та держава*. 2014. № 9. 166 с.

5. Котлер Ф. Основы маркетинга. Москва : Финансы и статистика, 1991. 736 с.

6. Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 37–49.

7. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы / пер. с англ. М.А. Майорова и др. Москва : Дело, 1992. 704 с.

8. Мінцберг Г. Анатомія менеджменту. Ефективний спосіб керування компанією / пер. з англ. Р. Корнута. Київ : Наш формат, 2018. 400 с.

9. Портер М.Е. Стратегія конкуренції / пер. з англ. А. Олійника, Р. Сільського. Київ : Основи, 1997. 390 с.

10. Саймон Г.А. Адміністративна поведінка: Дослідження процесів прийняття рішень в організаціях, що виконують адміністративні функції / пер. з англ. вид. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.

11. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2012. 218 с.

12. Фатхутдинов Р.А. Стратегический маркетинг : учебник. Москва : Интелсинтез, 2000. 640 с.

REFERENCES:

1. Ansoff, I. (2009), Strategicheskij menedzhment. Klassicheskoe izdanie [Strategic Management. The classic edition],Piter, SPb.

2. Dixon, P.R. (1998), Upravleniye market ingom [Marketing management], Izdatelstvo BINOM, Moscow, Russia.

3. Gubeni Yu.E. Strategichni napryamki rozvitku sil's'kogo gospodarstva Ukraïni [Strategic strategies for developing the statehood of Ukraine]. Ekonomika APK. 2006. № 11. S. 18–27.

4. Kashuba, Ya.M. (2014). Vybir metodiv ta pidkhodiv stratehichnoho upravlinnya rozvytkom pidpryyemnytstva [Selection of methods and approaches of strategic management of entrepreneurship development]. Ekonomika ta derzhava – Economy and the state, 9.

5. Kotler, F. (1991), Osnovy marketynha [Fundamentals of Marketing], Fynansy y statystyka, Moskva, Russia.

6. Mesel-Veseliak V.Ya., Fedorov M.M. (2016) Stratehichni napriamy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Strategic directions of development of the agrarian sector of the Ukrainian economy]. The Economy of Agro-Industrial Complex, no. 6, pp. 37-49.

7. Meskon, H. Albert, M. and Khedoury, F. (1992), Osnovy menedzhmentu [Fundamentals of Management], Moscow, Delo, Russia.

8. Mintsberh, H. (2018), Anatomiia menedzhmentu. Efektyvnyi sposib keruvannia kompaniieiu [Anatomy of management. An effective way to manage the company], Nash format, Kyiv, Ukraine, P. 400.

9. Porter, M.E. (1997), Stratehiia konkurentsii [Strategy of competitiveness], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

10. Saimon, H.A. (2001), Administratyvna povedinka: Doslidzhennia protsesiv pryiniattia rishen v orhanizatsiiakh, shcho vykonuiut administratyvni funktsii [Administrative behavior: Investigation of decision-making processes in organizations that perform administrative functions], ArtEk, Kyiv, Ukraine, P. 392.

11. Lupenko Yu.O., Mesel-Veseliak V.Ya. (2012) Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of agricultural development of Ukraine for the period till 2020]. Kyiv: NNTs IAE.

12. Fathutdinov, R.A. (2000), Strategicheskij marketing [Strategic Marketing], Biznesshkola Intelsintez, Moskov, Russia.

Zoria Oleksii
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance and Credit
Poltava State Agrarian Academy

THEORETICAL-METHODOLOGICAL BASES FOR THE FORMATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES DEVELOPMENT STRATEGY

The purpose of the article. The main purpose of the enterprise development strategy is to achieve long-term competitive advantages that will ensure its survival, sustainable operation and development. However, as practice shows the work of most market players, not all domestic agricultural enterprises are ready to form long-term development benchmarks. Even those enterprises that have a stable financial position and competitive market preconditions do not yet formulate a development strategy due to the lack of a methodological and methodological toolkit for strategic management that meets specific Ukrainian conditions. At the same time, the main interest for enterprises is the principles, methods and tools for developing a strategy that reflects the sectoral peculiarities of the functioning of agrarian enterprises.

In the work, the development and substantiation of theoretical and methodological principles for the formation of a strategy for the development of agrarian enterprises in modern conditions was carried out.

Methodology. In the course of the research, scientific methods were used that took into account the laws and regularities of economic theory, agrarian economics, agrarian management, the dialectical and historical approach to scientific knowledge.

Results. The paper determines that the scope of strategic decisions in our time is quite wide and includes: selection of directions of activity, justification of priorities in the use of resources, search partners, organizational forms of management, opportunities for using the company's strengths, reducing the negative effects of weaknesses of their activities and external threats the environment. In its turn, the strategic approach to solving problems of management by agrarian enterprises makes it possible to form alternative variants of their development. It has been established that the development of foreign scientists can not be fully applied in modern Ukrainian realities, since they do not take into account the peculiarities of the development of domestic, especially agrarian enterprises. Systematization and critical analysis of scientific approaches in strategic management allowed to define the concept of «strategy» as an integral set of interconnected strategic decisions, which determine the priority directions of activity of the agrarian enterprise for the realization of its mission, goals and objectives. Such an approach to the definition of a strategy can be called combined, since, on the one hand, it is based on the synthesis of strategy based on individual strategic decisions, and involves a more close link strategy with solutions aimed at its implementation, and on the other hand is the organic unity of goals and means their implementation. It has been determined that despite a variety of strategy options, they can be limited to four generalized options (growth strategy, stabilization strategy, savings strategy, combined strategy), each of which, in turn, may have several varieties. Using of generalized types in many ways simplifies the process of strategy development by any enterprise. Taking into account the hierarchy of the levels of enterprise management, different directions of its activity, possible types of behavior in the industry and in the market, we proposed a system of strategies for the development of agrarian enterprises, which will form its variants and make a more substantiated process of choosing a development strategy for a particular enterprise. This scheme includes a corporate strategy that determines the future development of the enterprise. On its basis, a number of competitive strategies of the enterprise are developed that determine its position on the market, which, in turn, serve as the basis for the development of functional strategies within the framework of separate structural subdivisions of the enterprise. It was established that the process of formation of the agrarian enterprise development strategy should include four main stages: strategic analysis, definition of strategic alternatives, strategy development, implementation of the strategy.

Practical implications. The practical significance of the research is that its scientific and theoretical results, practical proposals, conclusions and generalizations formulate a scientific basis for solving problems that arise during the effective development of agrarian enterprises in institutional transformations.

Value / originality. The implementation of the proposed measures contributes to improving the efficiency of the functioning of agrarian enterprises that carry out production gross production and guarantee the safe security of Ukraine.

АНАЛІЗ ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЛОГІСТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

ANALYSIS OF EXPEDIENSY OF LOGISTIC MANAGEMENT INTRODUCTION IN ACTIVITIES OF HEALTH CARE INSTITUTIONS

УДК 658.7
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-26

Котис Н.В.
к.е.н., доцент кафедри менеджменту та публічного управління
Тернопільський національний економічний університет
Ціщик Р.В.
к.е.н., доцент, доцент кафедри аудиту, ревізії та аналізу
Тернопільський національний економічний університет

У статті акцентовано увагу на зростаючій ролі логістики як сучасної парадигми ефективного управління підприємствами та організаціями будь-яких сфер діяльності. Досліджено передумови використання логістичних підходів у галузі охорони здоров'я. Розглянуто сутність логістичного менеджменту та особливості імплементації його інструментарію у практику управління медичними установами. Проаналізовано основні концепції, принципи та моделі логістичного управління у сфері охорони здоров'я. Оцінено стан та тенденції використання логістичного менеджменту у клінічних та фармацевтичних установах. Обґрунтовано та доведено необхідність запровадження логістичного менеджменту в медичних закладах. Досліджено механізми інтеграції логістики у систему управління організаціями медичної сфери. Проведено аналіз ефективності застосування системи інструментів логістичного менеджменту в установах галузі охорони здоров'я.

Ключові слова: *логістика, логістична система, медична логістика, логістичний менеджмент, охорона здоров'я, медицина.*

В статье акцентировано внимание на возрастающей роли логистики как современной парадигмы эффективного управления предприятиями и организациями любых сфер деятельности. Исследованы предпосылки использования логистических подходов в области здравоохранения. Рассмотрены сущность логистического менеджмента и особенности имплементации его инструментария в практику управления медицинскими учреждениями. Проанализированы основные концепции, принципы и модели логистического управления в сфере здравоохранения. Оценены тенденции использования логистического менеджмента в клинических и фармацевтических учреждениях. Обоснована и доказана необходимость введения логистического менеджмента в медицинских учреждениях. Исследованы механизмы интеграции логистики в систему управления организациями медицинской сферы. Проведен анализ эффективности применения системы инструментов логистического менеджмента в учреждениях здравоохранения.

Ключевые слова: *логистика, логистическая система, медицинская логистика, логистический менеджмент, здравоохранение, медицина.*

The purpose of the article is to determine the essence of logistic management in the medical sphere and to substantiate the expediency of using logistic management in the activities of health care institutions. The article focuses on the growing role of logistics as a modern paradigm for effective management of enterprises and organizations in all spheres of activities. The preconditions of using logistic approaches in the sphere of health care are investigated. The essence of logistic management and peculiarities of implementation of its tools in practice of medical institutions management are considered. The basic concepts, principles and models of logistic management in the sphere of health care are analyzed. The state and tendencies of the use of logistic management in clinical and pharmaceutical institutions were evaluated. The necessity of introduction of logistic management in medical institutions is substantiated and proved. The mechanisms of integration of logistics into the management system of medical organizations are investigated. The analysis of effectiveness of the application of the system of logistic management tools in health care institutions is carried out. In order to obtain reliable results of the conducted research, general scientific and special methods of cognition are used, namely: induction and deduction; comparison, abstraction, structural and functional analysis, statistical analysis, synthesis; expert assessments and abstractions Due to the use of logistic approaches in health care institutions, it will be possible to create a controlled and regulated environment for the effective implementation of various logistic processes and, as a consequence, to increase individual indicators of medical services quality. The theoretical approaches and scientifically grounded practical recommendations formulated in the article can form the basis for further scientific researches and discussions on the expediency of using logistics management in the sphere of health care and create the basis for the development and implementation of an effective mechanism for the implementation and application of logistic management tools in administration activities of the national medical institutions.

Key words: *logistics, logistic system, medical logistics, logistic management, health care, medicine.*

Постановка проблеми. Сьогодні логістика проникає в усі сфери діяльності суспільства – від повсякденного життя до виробництва, від охорони здоров'я до державного управління. Інтерес до логістичного менеджменту з кожним роком зростає, оскільки логістика – запорука конкурентоздатності та ефективної діяльності будь-яких організацій і підприємств, і неважливо, належать вони до виробничої чи соціальної сфери.

Медична галузь є складною соціально-економічною системою, у якій, як і в багатьох інших багаторівневих системах, логістичний підхід украй затребуваний. Логістика у системі менеджменту охорони здоров'я – це сучасний підхід до управління закладами медичної сфери, який можна розглядати з двох позицій – як матеріально-технічне й як фармацевтичне забезпечення. Використання логістичних підходів дає змогу скоротити час обробки інформації, поліпшити якісні критерії обслуговування пацієнтів, оптимізувати маршрути транспортування хворих у заклади охорони здоров'я, вирішити проблеми перенавантаження палат, а також знизити собівартість медичної послуги, розробити план своєчасної доставки ліків у необхідній кількості та належної якості, налагодити систему закупівель, постачань та зберігання медикаментів, зменшити складські площі та знизити витрати на утримання запасів.

Іншими словами, оскільки медичні послуги – це сервіс, то завдання логістичного менеджменту – з

мінімальним затратами сприяти найвищій якості надання медичних послуг пацієнтам (споживачам) шляхом оптимізації діяльності закладів охорони здоров'я і забезпечення їх усім необхідним. Актуальність застосування логістичного менеджменту в системі управління закладами охорони здоров'я зумовлена важливістю ефективного управління галуззю і медичними установами в контексті зниження загальних витрат та забезпечення вимог кінцевих споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній та вітчизняній фаховій літературі на дослідженні застосування логістичних підходів у закладах охорони здоров'я зосереджували свою увагу такі вчені, як: А.І. Гайдуков, Дж. Джонсон, Ю.А. Дзелендзяк, Є.П. Жаворонков, Т.М. Зеленська, І.С. Мельникова, Є.В. Сайников, І.О. Тогунов, Н.В. Фігун, Н.І. Шандора. Значний внесок у розвиток теоретичних засад застосування логістики у медичній галузі зробили Г.В. Анцев, С.О. Уваров, В.Л. Хайкін та багато інших російських науковців [1]. Про те, що логістичні підходи слід застосувати для організації роботи медичних установ, стверджували О.С. Каневський, В.М. Кислий, І.С. Ткачук [2, с. 27–29].

Незважаючи на теоретичну цінність і практичну значимість напрацювань вищезазначених науковців, проблематика використання концепцій логістики та логістичного управління у закладах охорони здоров'я потребує уточнення та подальшого розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності логістичного менеджменту в медичній галузі та наукове обґрунтування доцільності використання логістичного управління у діяльності закладів охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняний ринок логістичних послуг зорієнтований на постачання, розвиток торгівлі, збільшення попиту, на транспортування вантажів та їх складування, зберігання і формування запасів. Темпи розвитку медичної логістики в Україні нижчі порівняно зі США та європейськими країнами, що впливає на якість медичних послуг та ефективність функціонування системи охорони здоров'я загалом. Якість послуг вітчизняних логістичних підприємств у медичній сфері часто незадовільна. При цьому спостерігається низька ефективність роботи внаслідок обширності операційної моделі, яка визначає способи і порядок реалізації корпоративної стратегії у повсякденній діяльності закладу охорони здоров'я. Проте останнім часом усе більше організацій різних галузей, у тому числі й медичної, усвідомлюють, що їхня логістична діяльність безпосередньо впливає на конкурентоспроможність і потенціал. Отже, логістичний менеджмент в охороні здоров'я повинен інтенсивно розвиватися.

Зарубіжні дослідження показали, що від 30% до 46% витрат західних лікарень інвестуються в різні логістичні заходи і майже половина витрат, які пов'язані із забезпеченням постачань, можуть бути усунені шляхом використання передових практик логістичного менеджменту [3].

Для того щоб підвищити рівень сервісу та водночас знизити витрати у секторі охорони здоров'я, медичним закладам слід активно використовувати логістичні підходи до управління ланцюгами постачання. Основними завданнями логістичного менеджменту є інтеграція логістичних підприємств і логістичної інформації (про транспортні засоби, ситуацію на дорогах, транспортування, складування та зберігання медичного обладнання, ліків, медичної техніки) на одній платформі, а також комплексний централізований аналіз із запровадженням диспетчеризації транспортних засобів, доріг, складів, ліків, медичного обладнання та персоналу для зменшення витрат на зберігання, зниження вартості логістики та підвищення її ефективності [4].

Можна виокремити основні сфери логістичного менеджменту в галузі охорони здоров'я:

– біомедична інженерія (медична електроніка і моніторинг, медичні зображення, біоматеріали, біомеханіка);

– клінічна інженерія (гігієна, лабораторна й аналітична техніка, безпека та якість медичних технологій);

– фармація (лікарські засоби та їх застосування);

– медичні послуги;

– персонал медичного закладу [5].

Застосування логістичного менеджменту можливе на макро- та мікрорівні [6]. Макрологістичне управління розв'язує такі проблеми, як:

– оптимізація технічних та технологічних структур складського господарства медичних закладів на основі автоматизованих гнучких систем;

– прогнозування попиту та пропозиції на медичні засоби під час стратегічного планування діяльності логістичних систем;

– аналіз моделей логістичних систем та забезпечення ефективності їх функціонування;

– оптимізація транспортування та розподілу медичних засобів і майна, яка передбачає обґрунтування і створення мереж складських систем.

На мікрорівні медичний логістичний менеджмент охоплює структурну організацію та способи оптимізації основних процесів постачання, зокрема:

– створення системи оптимальних пропорцій між обсягами закупівель, складування та перевезень;

– установлення оптимального рівня взаємодії у системі отримання, зберігання і транспортування;

– зменшення втрат у разі відмов та простою;

– впровадження раціональної структури потоків управлінської інформації.

Сьогодні організацію системи логістичного менеджменту багато закладів охорони здоров'я намагаються проводити самостійно, не звертаючись за послугами до професійних логістичних операторів, хоча на ринку логістичних послуг існує кілька моделей управління, пов'язаних з аутсорсингом, тобто передачею сторонньому підряднику деяких бізнес-функцій або частин бізнес-процесу для підвищення ефективності функціонування медичної установи [7].

Перша модель – автономна логістика, коли всі логістичні операції виконують самі заклади охорони здоров'я.

Друга модель характеризується частковим аутсорсингом, тобто передачею посереднику виконання окремих логістичних послуг (постачання, транспортування, зберігання).

Третя модель – усі логістичні функції виконує підрядник (логістичний провайдер).

Четверта модель орієнтована на управління сукупністю всіх потоків ресурсів і товарів, забезпечуючи їх раціональну взаємодію у бізнес-процесах.

Основним недоліком першої моделі логістичного менеджменту є необхідність створення власного логістичного підрозділу з формуванням постачальницької, транспортної та складської інфраструктури. Необхідним є й додатковий персонал фахівців для обслуговування в логістичній системі. Створення власної логістичної служби пояснюється і певною недовірою медичних установ до підрядників, які не завжди повною мірою виконують свої обов'язки. Крім того, важливими стримуючими чинниками у передачі підряднику виконання частини повноважень є їх невпорядкованість, а також відсутність об'єктивної оцінки логістичних витрат. Невідповідність технічних та інформаційних стандартів також ускладнює інтеграцію логістичного провайдера в діяльність медичної установи. Однак багато логістичних посередників мають стратегічну мету розвивати якість послуг, що надаються для формування довгострокових партнерських відносин із замовниками.

Кожна медична установа вирішує індивідуально, чи розвивати логістику самостійно чи звернутися до послуг логістичного оператора. Успіх формування і розвитку логістичної системи закладу охорони здоров'я багато в чому визначається підходом до проектування інформаційної підсистеми і правильною постановкою завдань під час надання послуг і виробництва товарів, які повинні бути вирішені

Для реалізації логістичного управління у закладах охорони здоров'я можуть бути створені структурні підрозділи, що спеціалізуються на логістичній діяльності. Вони укомплектовуються персоналом, який володіє необхідною кваліфікацією і несе відповідальність за прийняття необхідних рішень та їх наслідки. Зі створенням логістичних структурних підрозділів у медичній установі організаційна структура управління у цілому набуває логістичного характеру, тому логістичне управління доцільно здійснювати за матричним принципом. Матрична структура характеризується управлінням за двома напрямами: по горизонталі й по вертикалі. Вертикально здійснюється управління функціональними підрозділами, а горизонтально – координація діяльності цих підрозділів для досягнення однієї конкретної цілі.

Логістичну систему закладу охорони здоров'я як систему методів і засобів управління рухом усіх потоків прийнято розділяти на окремі функціональні сфери, в яких вирішуються конкретні завдання: закупівлі, транспортування, збут, розподіл запасів, складування, інформатизація тощо.

Концепція логістики відкриває для медичної установи шляхи підвищення ефективності конкурентоспроможності. Вона реалізується на основі планових показників обсягів послуг, що визначаються потребами медичного закладу в ресурсах. Порівняння наявних і необхідних ресурсів дає змогу фахівцям-логістам упевнитися в тому, що рух матеріальних і супутніх ресурсів може бути насправді забезпечений протягом аналізованого планового періоду. На цій стадії прогнозуються потреби у складських приміщеннях і транспортних засобах, ураховується обсяг ресурсів із погляду внутрішніх і зовнішніх можливостей, оптимізуються схеми розміщення складів та транспортні потоки, розробляються графіки закупівлі й поставок ресурсів.

Слід відзначити, що хоча концепція логістичного менеджменту закладу охорони здоров'я, яка розглядає матеріальні, інформаційні та інші потоки як єдине ціле, є новою, практично ця концепція реалізується за допомогою різноманітних, але перевірених практикою економіко-математичних методів і моделей. Таким чином, визначається місце загальної концепції логістичного менеджменту серед інших напрямів дослідження й управління, таких як адміністрування, маркетинг і традиційний менеджмент.

Згідно з концепцією логістичного управління закладами системи охорони здоров'я, для розвитку логістичних систем необхідно керуватися сформованими принципами логістики, основними серед них є: раціональність, цілісність, системність, ієрархія, інтеграція, формалізація і формування.

За принципом раціональності приймаються такі управлінські рішення, які є кращими завдяки вибраному співвідношенню витрат і досягнутого результату.

Принцип цілісності підтверджує властивість логістичної системи виконувати задану цільову

функцію системою у цілому, а не окремими її елементам.

Застосування принципу системності передбачає дослідження логістичного об'єкту як частини більшої системи, в якій аналізований об'єкт знаходиться у певних відносинах з іншими системами. Таким чином, принцип системності охоплює всі боки об'єкта і предмета в просторі й часі.

Принцип ієрархії визначає порядок переходу від нижчого рівня до вищого. Побудова логістичних систем із використанням принципу логістики зумовлюються тим, що управління в них пов'язане з обробкою значного масиву даних.

Принцип інтеграції означає об'єднання у ціле будь-яких частин або властивостей. Принцип інтеграції спрямований на вивчення інтеграційних властивостей і закономірностей у логістичних системах. Інтегративні властивості проявляються в результаті приєднання елементів до цілого. Логістична система як упорядкована сукупність елементів із певними зв'язками має особливі системні властивості, що дають змогу отримати синергетичний ефект.

Формалізація передбачає отримання кількісних й якісних характеристик функціонування логістичної системи організації на базі системного аналізу.

Формування логістичної системи орієнтоване на системний підхід, коли елементи логістичної системи розглядаються як взаємозв'язані і взаємодіючі для досягнення єдиної цілі.

Вищезазначені принципи враховуються і під час розроблення посадових інструкцій працівників служби логістики. Завдання фахівця з логістики – досягнення продуктивних робочих відносин із фахівцями інших функціональних підрозділів. Для ефективного вирішення завдань у сфері обслуговування споживачів фахівці з логістики мають безпосередній доступ до всіх видів і рівнів інформації. Керівник служби логістики отримує досить високий статус і повноваження, а також відносну незалежність від керівників інших функціональних служб та підрозділів під час прийняття управлінських рішень.

До компетенцій менеджерів (управлінців) із логістики у сфері охорони здоров'я належать:

– визначення малоефективних місць та ризиків у ланцюгах постачань і розроблення планів для їх усунення;

– оптимізація способів транспортування для економії коштів і часу, а також задоволення потреб клієнтів у поставках;

– забезпечення дотримання нормативних актів згідно з міжнародними правовими нормами;

– розроблення спеціальної упаковки для захисту чутливої медичної продукції під час перевезень;

– застосування інформаційних технологій для ефективного управління ресурсами, зниження кількості помилок і поліпшення обслуговування клієнтів та пацієнтів;

– реалізація зручних рішень для дистрибуції і транспортування медикаментів та обладнання, які будуть відповідати постійно змінюваним умовам ринку, включаючи піки попиту і повернення продукції [8, с. 34–38].

Концепції логістичного менеджменту варто застосувати в організації роботи реєстратури поліклінічних закладів (запис та направлення хворих до лікарів різного профілю та кваліфікації). Організація цього виду праці, оптимізація потоків інформації, контроль над створенням черг є комплексним логістичним аналізом внутрішніх потоків медичної установи.

Логістичний менеджмент дасть змогу налагодити внутрішньоскладське господарство, оптимізувати внутрішні потоки медичного персоналу та хворих, забезпечити медичним обладнанням лікувально-профілактичні установи.

Важливим напрямом застосування логістики в медичній галузі є організація взаємодії клінік зі службою швидкої допомоги в режимі реального часу. Це дасть змогу оптимізувати потік хворих до лікарень, вбереже від перенавантаження, дасть змогу підготувати персонал та обладнання до прийняття важко хворих, постраждалих у важкому стані тощо.

Запропонований перелік потенційних напрямів застосування логістичного менеджменту у сфері медицини не є вичерпним. Кожен із них можна поглиблювати у подальших наукових дослідженнях.

Висновки з проведеного дослідження. Застосування логістичного менеджменту в закладах охорони здоров'я є перспективним, оскільки:

– логістичний підхід передбачає комплексне підвищення ефективності, тоді як збільшення продуктивності лише окремих процесів постачання неефективне. Недоцільним є й скорочення запасів, унаслідок чого можуть виникнути порушення та збої у лікувально-діагностичному процесі;

– логістичне управління допомагає не тільки розв'язувати окремі завдання (наприклад, зменшити витрати), а й розробляти комплексну стратегію забезпечення медичною технікою та майном;

– концепція постачання, сформована на основі підходів до логістичного менеджменту, може бути проаналізована за допомогою функціонально-вартісних підходів для визначення шляхів мінімізації витрат;

– система логістики стає основним інструментом контролю раціональності розподілу ресурсів;

– постійна реновація інформаційних технологій та технічних засобів забезпечили консолідацію логістичної концепції в єдине ціле. Цьому сприяє розвиток системи опрацювання замовлень за допомогою сучасної комп'ютерної тех-

ніки, розвиненої бази даних та системи передавання інформації.

Отже, незаперечним є те, що запровадження логістичного менеджменту в медичній сфері є об'єктивно необхідним. Завдяки використанню логістичних підходів у закладах охорони здоров'я вдасться створити контрольоване та регульоване середовище для ефективного виконання різних логістичних процесів і, як наслідок, підвищити окремі показники якості медичних послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гуревич Д. Скоро ученые станут ближе друг к другу. *Фармацевтический вестник*. 2002. № 33(272). С. 23–26.

2. Каневський О.С. Передумови застосування логістичних підходів у галузі медицини. *Медицина транспорту України.* 2005. № 12/14. С. 22–29.

3. Benchmarking The Hospital Logistics Process. URL : https://logisticsmanagementandsupplychainmanagement. wordpress.com/category/healthcare-logistics/ (дата звернення: 18.06.2019).

4. Фармацевтическая логистика. URL : http://zte.ru/enterprise/solutions/health-protection/pharmaceutical-logistics (дата звернення: 12.05.2019).

5. Dembińska-Cyran I. Internal and external supply chain of hospital. URL : http://www.logforum.net/vol1/issue1/no5/5_1_1_05.html (дата звернення: 02.07.2019).

6. Сайников Е.В. Новые подходы к организации обеспечения медицинским имуществом на региональном уровне. URL : http://www.farosplus.ru/index.htm?/mtmi/mt_4_10/nov_podhody.htm (дата звернення: 21.06.2019).

7. Жаворонков Е.П. Логистика бизнес-процессов медико-производственной организации. URL : https://cyberleninka.ru/article/n/logistika-biznes-protsessov-mediko-proizvodstvennoy-organizatsii (дата звернення: 26.07.2019).

8. Яковлев А.В. Управление производством: планирование и диспетчеризация. Москва : 1С-Паблишинг, 2018. 219 с.

REFERENCES:

1. Gurevich D. (2002) Skoro uchenye stanut blizhe drug k drugu [Soon, scientists will be closer to each other]. *Farmatsevticheskiy vestnik*, no.33 (272). pp. 23-26

2. Kanevskyi O. S. (2005) Peredumovy zastosuvannia lohistychnykh pidkhodiv u haluzi medytsyny [Prerequisites for the application of logistic approaches in the sphere of medicine]. *Medytsyna transportu Ukrainy*, no. 12/14. pp. 22-29.

3. Benchmarking The Hospital Logistics Process. Available at: https://logisticsmanagementandsupplychainmanagement.wordpress.com/category/healthcare-logistics/ (accessed 18 June 2019)

4. Farmatsevticheskaya logistika [Pharmaceutical logistics]. Available at: http://zte.ru/enterprise/solutions/health-protection/pharmaceutical-logistics. (accessed 12 May 2019).

5. Dembińska-Cyran I. Internal and external supply chain of hospital. Available at: http://www.logforum.net/vol1/issue1/no5/5_1_1_05.html (accessed 2 July 2019).

6. Saynikov E.V. Novye podkhody k organizatsii obespecheniya meditsinskim imushchestvom na regional'nom urovne [New approaches to organizing the provision of medical equipment at the regional level]. Available at: http://www.farosplus.ru/index.htm?/mtmi/mt_4_10/nov_podhody.htm (accessed 21 June 2019).

7. Zhavoronkov E.P. Logistika biznes-protsessov mediko-proizvodstvennoy organizatsii [Logistics of business processes of medical production organization]. Available at: https://cyberleninka.ru/article/n/logistika-biznes-protsessov-mediko-proizvodstvennoy-organizatsii (accessed 26 July 2019).

8. Yakovlev A.V. (2018) Upravlenie proizvodstvom: planirovanie i dispetcherizatsiya [Production management: planning and dispatch management]. M.: 1S-Pablishing. 219 p. (in Russian)

Kotys Nataliya
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Management and Public Administration
Ternopil National Economic University
Tsishchyk Roman
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Audit, Revision and Analysis
Ternopil National Economic University

ANALYSIS OF EXPEDIENSY OF LOGISTIC MANAGEMENT INTRODUCTION IN ACTIVITIES OF HEALTH CARE INSTITUTIONS

Formulation of the problem. The medical sphere is a complex socio-economic system, in which, like it is in many other multilevel systems, the logistic approach is extremely required. The use of logistic management allows to reduce the time of processing information, to improve the quality criteria of patient care, optimize the routes of transportation of patients to health care institutions, to solve the problems of overcrowded wards, and also to reduce the cost of medical services, to develop a plan for timely delivery of medicaments of the required quantity and quality, to establish a system of procurement, supply and storage of medicine, to reduce warehouse space and to reduce the cost of maintaining the stocks.

The urgency of this study is prearranged by the importance of providing effective logistic management of the medical sphere and medical institutions in the context of reducing overall costs and ensuring the requirements of consumers.

The purpose of the article. The purpose of the article is to determine the essence of logistic management in the medical sphere and to substantiate the expediency of using logistic management in the activities of health care institutions.

Results. The article focuses on the growing role of logistics as a modern paradigm for effective management of enterprises and organizations in all spheres of activities. The preconditions of using logistic approaches in the sphere of health care are investigated. The essence of logistic management and peculiarities of implementation of its tools in practice of medical institutions management are considered. The basic concepts, principles and models of logistic management in the sphere of health care are analyzed. The state and tendencies of the use of logistic management in clinical and pharmaceutical institutions were evaluated. The necessity of introduction of logistic management in medical institutions is substantiated and proved. The mechanisms of integration of logistics into the management system of medical organizations are investigated. The analysis of effectiveness of the application of the system of logistic management tools in health care institutions is carried out.

Practical implications. Introduction of logistic management in the medical sphere is objective by necessary. Due to the use of logistic approaches in health care institutions, it will be possible to create a controlled and regulated environment for the effective implementation of various logistic processes and, as a consequence, to increase individual indicators of medical services quality.

The theoretical approaches and scientifically grounded practical recommendations formulated in the article can form the basis for further scientific researches and discussions on the expediency of using logistics management in the sphere of health care and create the basis for the development and implementation of an effective mechanism for the implementation and application of logistic management tools in administration activities of the national medical institutions.

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ

SEMANTIC ANALYSIS OF INNOVATIVE POTENTIAL MANAGEMENT OF ENTERPRISES

УДК 330.341.1
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-27

Лохман Н.В.
к.е.н., доцент, завідувач кафедри економіки та бізнесу
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

У статті проведено семантичний аналіз управління інноваційним потенціалом підприємств. Автентичність управління інноваційним потенціалом проявляється в управлінських інструментах, рішеннях, діях, результатах. На основі проведеного аналізу запропоновано власне бачення дефініції «управління інноваційним потенціалом». На основі проведеного моніторингу формування та розвитку змісту управління інноваційним потенціалом виділено імпульси розвитку управління інноваційним потенціалом, якими виступають наробки управлінських прикладних наук. Розглянуто іманентність управління інноваційним потенціалом як теорії управління, що відображається у діалектичному зв'язку управління інноваційним потенціалом з управлінськими науками. Визначено концептуальні елементи управління інноваційним потенціалом підприємства, які структуруються в окремих модулях: теоретичний зріз, організаційний зріз, практичний зріз.

Ключові слова: *управління інноваційним потенціалом, діалектичність управління, розвиток, концептуальні засади управління, управлінські науки.*

В статье проведен семантический анализ управления инновационным потенциалом предприятий. Аутентичность управления инновационным потенциалом проявляется в управленческих инструментах, решениях, действиях, результатах. На основе проведенного анализа предложено собственное видение дефиниции «управление инновационным потенциалом». На основе мониторинга формирования и развития содержания управления инновационным потенциалом выделены импульсы развития управления инновационным потенциалом, которыми выступают наработки управленческих прикладных наук. Рассмотрена имманентность управления инновационным потенциалом как теории управления, что отображается в диалектической связи управления инновационным потенциалом с управленческими науками. Указанные концептуальные элементы управления инновационным потенциалом предприятия структурируются в отдельных модулях: теоретический срез, организационный срез, практический срез.

Ключевые слова: *управление инновационным потенциалом, диалектичность управления, развитие, концептуальные основы управления, управленческие науки.*

Dynamic development of the Ukrainian economy has put forward a number of tasks related to managing the innovative potential of enterprises. In the article semantic analysis of management of innovative potential of enterprises is conducted. Authenticity of management of innovative potential manifests itself in managerial tools, decisions, actions and results. On the basis of the analysis, we propose our own vision of the definition of "management of innovation potential" as an integrated system of actions that, with the purpose of activating and accelerating innovative transformations in order to obtain technical, economic, social results On the basis of the monitoring of the formation and development of the contents of the management of innovation potential, impulses of development of management of innovation potential, which are the products of management applied sciences, are highlighted. The imperatives of the development of management of innovative potential, which are both economic and non-economic sciences, which are basic for the said management, are considered. Considered the immanence of management of innovative potential as a management theory, reflected in the dialectical connection of management of innovative potential with managerial sciences. As a result of the analysis of the influence of both general economic and managerial sciences, it was noted that the formation of theoretical and practical grounds for management of innovation potential contributed to the development of managerial and economic sciences. The mentioned conceptual elements of management of the innovative potential of the enterprise, which are structured in separate modules: theoretical cut (purpose, task, methodological approach, functions, principles, elements, time lag, criteria, properties), organizational cut (analytical and constructive decisions), practical cut (strategic, operational decisions, competency priorities). It is noted that the conceptual foundations of management of innovative potential are the main ideas and actions that are detailed and underlie the management of the innovation-oriented enterprise.

Key words: *management of innovative potential, dialectic management, development, conceptual foundations of management, management science.*

Постановка проблеми. Прогресивний досвід розвинених країн свідчить, що процес існування і розвитку туристичних підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках неможливий без використання інноваційного потенціалу, тобто альтернативи інноваційному розвитку сьогодні не існує. Інноваційний потенціал, як і будь-який інший потенціал, вимагає ефективного управління, тому в рамках інноваційного простору існує необхідність у застосуванні ефективного управління інноваційним потенціалом як важливої умови саморозвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням управління інноваційним потенціалом підприємств присвячено дослідження В.Г. Фахрисламова та С.Г. Фахрисламової [3]. Стратегічний аспект управління інноваційним потенціалом підприємств докладно висвітлений О.І. Вікарчуком [4]. Дослідження К.Б. Герасимова [2] присвячені визначенню місця інноваційного потенціалу в управлінні підприємствами. Моделювання процесу управління інноваційним потенціалом підприємства розглянуто в роботі Н.А. Салтикова [1].

Аналіз наукових досліджень довів значущість проблематики управління інноваційним потенціалом підприємств, а також висвітлив необхідність семантичного аналізу та автентифікації категорії «управління інноваційним потенціалом».

Постановка завдання. Динамічний розвиток української економіки висунув цілу низку завдань щодо управління інноваційним потенціалом підприємств. Базовим завданням є розуміння сут-

ності і змісту цієї категорії, тому що розвиток підприємств неможливий без формування і використання інноваційного потенціалу, що потребує ефективного управління, тому метою дослідження є здійснення семантичного аналізу управління інноваційним потенціалом підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному розумінні управління – це система управлінських дій, які забезпечують досягнення поставлених цілей шляхом перетворення ресурсів на «вході» на продукцію на «виході» [1, с. 65].

Категорію «управління інноваційним потенціалом» К.Б. Герасимов [2, с. 104] визначає як взаємодію об'єкта управління (інноваційний потенціал) і суб'єкта управління (органи управління), який приймає рішення стосовно об'єкта. Під час характеристики управління інноваційним потенціалом науковець концентрує увагу на інноваційних стратегіях, які забезпечують розвиток цього потенціалу. В.Г. Фахрисламов та С.Г. Фахрисламова [3] пропонують розглядати управління інноваційним потенціалом як платформу для впровадження інновацій. Отже, визначення категорії «управління інноваційним потенціалом» мають різноманітні характеристики з боку різних авторів, але всі вони не суперечать, а доповнюють одна одну.

Автентичність управління інноваційним потенціалом проявляється в управлінських інструментах, рішеннях, діях, результатах (рис. 1).

На основі отриманого аналізу пропонуємо власне бачення дефініції «управління інноваційним потенціалом».

Управління інноваційним потенціалом – інтегрована система дій, яка характеризується застосуванням управлінських функцій, методів і інструментарію відносно матеріально-технічного, інформаційного, фінансового, кадрового складників потенціалу підприємства з метою активізації та прискорення інноваційних перетворень для отримання технічного, економічного, соціального результатів.

Іманентність управління інноваційним потенціалом як теорії управління відображається у діалектичному зв'язку управління інноваційним потенціалом з управлінськими науками, такими

Рис. 1. Семантичний аналіз категорії «управління інноваційним потенціалом»

Джерело: складено на основі [2–4]

як: стратегічне управління, антикризове управління (управління розвитком), логістичне управління, управління інноваціями, управління інвестиціями, управління виробництвом, управління маркетингом, управління знаннями, управління інтелектуальною власністю, управління ризиками, управління проектами, управління інформацією, управління витратами, управління персоналом, управління якістю тощо.

Діалектичність управління інноваційним потенціалом як полісистемним явищем проявляється в русі, розвитку та динаміці тенденцій цього управління на основі наявних теоретичних наробок управлінських наук.

На основі проведеного моніторингу формування та розвитку змісту управління інноваційним потенціалом можна відзначити, що імпульсом розвитку управління інноваційним потенціалом виступають наробки таких управлінських прикладних наук, як: стратегічне управління, антикризове управління (управління розвитком), логістичне управління, управління інноваціями, управління потенціалом, управління маркетингом, управління знаннями, управління інтелектуальною власністю, управління ризиками, управління проектами, управління інформацією, управління персоналом, управління якістю, управління конкурентоспроможністю підприємства, управління економікою підприємства.

Імперативами розвитку управління інноваційним потенціалом виступають як економічні, так і неекономічні науки, які є базовими для зазначеного управління.

Завдяки теорії менеджменту можливо казати про застосування в управлінні інноваційним потенціалом закономірностей управлінських відносин; завдяки фінансам можна казати про впровадження закономірностей фінансових відносин та грошових фондів в управлінні інноваційним потенціалом; завдяки маркетингу можливо застосування законів та закономірностей ринкових відносин; бухгалтерський облік забезпечує визначення стану засобів організації (через збір, узагальнення, систематизацію даних); завдяки правовій науці і практиці можливо казати про правове регулювання в межах управління інноваційним потенціалом; економічна теорія забезпечує управлінню інноваційним потенціалом рішення питань щодо дослідження виробничих відносин за обмежених ресурсів та розподілу і споживання матеріальних благ; основні наробки психології як науки та практики дають змогу використовувати в управлінні особливості формування, розвитку та прояву психологічних явищ і процесів; вплив теорії і практики підприємництва на розвиток управління інноваційним потенціалом полягає у можливості застосовувати питання максимізації можливостей задоволення комплексу соціально-економічних потреб в умовах невизначеності з метою отримання підприємницького доходу; завдяки статистиці можливо казати про використання методик визначення розміру і кількісного співвідношення під час визначення соціально-економічних явищ.

У результаті аналізу впливу як загальноекономічних, так і управлінських наук слід відзначити, що формуванню теоретичного і практичного підґрунтя управління інноваційним потенціалом сприяв розвиток стратегічного управління інноваціями, антикризового управління інноваціями (управління інноваційним розвитком), логістичного управління інноваціями, управління безпосередньо інноваціями, управління інноваційним продуктом, управління інноваційними інвестиціями, управління виробництвом інновацій, управління маркетингом інновацій, управління знаннями, управління інтелектуальною власністю, управління інноваційними ризиками, управління інноваційними проектами, управління інформацією, управління витратами на інновації, управління персоналом, управління якістю інновацій, управління конкурентоспроможністю інноваційного підприємства, економічного управління підприємством. Зазначені концептуальні напрями розвитку дають можливість сформувати уяву про елементи та зміст самого управління інноваційним потенціалом.

Управління інноваційним потенціалом підприємства – це складна багатофакторна система, яка охоплює окремі модулі: теоретичний зріз, організаційний зріс, практичний зріс. У рамках теоретичного зрізу доцільно розглядати: мету управління інноваційним потенціалом; завдання, які конкретизують цю мету; визначений методичний підхід до управління інноваційним потенціалом; функції та принципи управління інноваційним потенціалом; основні елементи управління, такі як суб’єкт та об’єкт; часовий лаг, у межах якого реалізується визначений методичний підхід до управління інноваційним потенціалом; критерії та властивості управління, які визначають рамки застосування запропонованого підходу. Організаційний зріз є циклічним складником, який забезпечує трансформацію теоретичних елементів у практичні дії й охоплює аналітичні та конструктивні рішення. Практичний зріз спрямований на стратегічні та оперативні рішення щодо управління інноваційним потенціалом туристичного підприємства і забезпечує компетентнісний розвиток інноваційного потенціалу [5, с. 122].

Розглянуті концептуальні засади управління інноваційним потенціалом – це основні ідеї та дії, які деталізовані й лежать в основі управління інноваційно орієнтованим підприємством для досягнення ним результатів.

Висновки з проведеного дослідження. Семантичний аналіз управління інноваційним потенціалом підприємств дав можливість іденти-

фікувати ціль, методи, інструменти, дії, результати управління. Іманентність управління інноваційним потенціалом як теорії управління відображається у діалектичному зв'язку управління інноваційним потенціалом з управлінськими науками.

Перспективами подальших досліджень є оцінка ефективності управління інноваційним потенціалом підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Салтыков Н.А. Моделирование процесса управления инновационным потенциалом промышленного предприятия. *Вестник Удмуртского университета. Экономика и право.* 2012. Вып. 2. С. 64–69.

2. Герасимов К.Б. Инновационный потенциал управления операциями организации : монография. Самара : МАКУ. САГМУ, 2010. 216 с.

3. Фахрисламов В.Г., Фахрисламова С.Г. Управление инновационным потенциалом организации – фактор конкурентоспособности. *Молодежь и наука* : сборник материалов VIII Всероссийской научно-технической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. Красноярск : Сиб. федер. ун-т., 2012 URL : http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2012/thesis/s005/s005-158.pdf (дата звернення: 03.08.2019).

4. Вікарчук О.І. Інноваційний потенціал: основа розробки стратегії розвитку підприємства. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Технічний прогрес і ефективність виробництва.* 2009. URL : http://eprints.zu.edu.ua/ id/eprint/7755 (дата звернення: 13.07.2019).

5. Лохман Н.В. Концептуальні засади управління інноваційним підприємством. *Економіка. Бізнес-адміністрування. Право.* 2018. № 3. С. 118–129.

REFERENCES:

1. Saltykov N.A. (2012) Modelirovaniye protsessa upravleniya innovatsionnym potentsialom promyshlennogo predpriyatiya [Modeling the process of managing the innovative potential of an industrial enterprise]. *Vestnik udmurtskogo universiteta. Ekonomika i pravo*, vol. 2, pp. 64-69.

2. Gerasimov K.B. (2010) Innovatsionnyy potentsial upravleniya operatsiyami organizatsii [Innovative management potential of the organization]. Samara: MAKU. SAGMU. 216 p. (in Russian)

3. Fakhrislamov V.G., Fakhrislamova S.G. (2012) Upravleniye innovatsionnym potentsialom organizatsii – faktor konkurentosposobnosti [Management of the organization's innovative potential is a factor of competitiveness]. *Molodezh' i nauka: sbornik materialov VIII Vserossiyskoy nauchno-tekhnicheskoy konferentsii studentov, aspirantov i molodykh uchenykh.* Krasnoyarsk. Sib. feder. un-t. Available at: http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2012/thesis/s005/s005-158.pdf

4. Vikarchuk O.I. (2009) Innovatsiynyy potentsial: osnova rozrobky stratehiyi rozvytku pidpryyemstva [Innovation potential: the basis of development of enterprise development strategy]. *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu «Kharkivs'kyy politekhnichnyy instytut»*. Zbirnyk naukovykh prats'. Tematychnyy vypusk: Tekhnichnyy prohres i efektyvnist' vyrobnytstva» Available at: http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/7755 (accessed 13 July 2019).

5. Lokhman N.V. (2018) Kontseptual'ni zasady upravlinnya innovatsiynym pidpryyemstvom [Conceptual bases of management of innovative enterprise]. *Ekonomika. Biznes-administruvannya. Pravo. Zhurnal Kyyivs'koho universytetu rynkovykh vidnosyn*, vol. 3, pp. 118-129.

Lokhman Natalya
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Economics and Business
Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mikhail Tugan-Baranovsky

SEMANTIC ANALYSIS OF INNOVATIVE POTENTIAL MANAGEMENT OF ENTERPRISES

The purpose of the article. Dynamic development of the Ukrainian economy has put forward a number of tasks related to managing the innovative potential of enterprises. The basic task is to understand the essence and content of this category, because the development of enterprises is not possible without the formation and use of innovative capacity that needs effective management. Therefore, the purpose of the research is to carry out a semantic analysis of the management of the innovative potential of enterprises.

Methodology. In the course of the research, the methods of theoretical analysis and synthesis (for the analysis of the essence and content of the category of management of the innovation potential), the logical method (for characterization of the management of innovation potential as a polysystem phenomenon) and the method of graphic representation (for constructing the results of the semantic analysis of management of the innovative potential of the enterprise) were used.

Results. Authenticity of management of innovative potential manifests itself in managerial tools, decisions, actions and results. On the basis of the conducted analysis, we propose an own vision for the definition of "management of innovation potential". On the basis of the monitoring of the formation and development of the contents of the management of innovation potential, impulses of development of management of innovation potential, which are the products of management applied sciences, are highlighted. The imperatives of the development of management of innovative potential, which are both economic and non-economic sciences, which are basic for the said management, are considered. Considered the immanence of management of innovative potential as a management theory, reflected in the dialectical connection of management of innovative potential with managerial sciences. As a result of the analysis of the influence of both general economic and managerial sciences, it was noted that the formation of theoretical and practical grounds for management of innovation potential contributed to the development of managerial and economic sciences. The mentioned conceptual elements of management of the innovative potential of the enterprise, which are structured in separate modules: theoretical cut (purpose, task, methodological approach, functions, principles, elements, time lag, criteria, properties), organizational cut (analytical and constructive decisions), practical cut (strategic, operational decisions, competency priorities). It is noted that the conceptual foundations of management of innovative potential are the main ideas and actions that are detailed and underlie the management of the innovation-oriented enterprise.

Practical implications. On the basis of theoretical studies, the essence of the management of the innovative potential of the enterprise was interpreted, which allowed to consider this category as an integrated system of actions, characterized by the use of managerial functions, methods and tools regarding the material, technical, informational, financial, human resources components of the company with the aim of activating and accelerating innovation transformation in order to obtain technical, economic, social results.

Value / originality. Semantic analysis of the management of innovative potential of enterprises made it possible to identify the purpose, methods, tools, actions, management results. The immanence of managing innovation potential as a management theory is reflected in the dialectical relationship between management of innovative potential and managerial sciences.

ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ НА ОСНОВІ ДАНИХ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ГОСПОДАРЮЮЧОГО СУБ'ЄКТА

MANAGEMENT DECISIONS BASED ON DATA ANALYSIS OF THE FINANCIAL CONDITION OF THE ENTITY

УДК 008.01,658.155,338.93
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-28

Матвієнко Р.О.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
та бізнес-технологій
Національний авіаційний університет

Розглянуто етапи раціонального забезпечення ефективної фінансової діяльності підприємства. Проаналізовано основні принципи організації об'єктів контролю та запропоновано вдосконалити контроль над фінансовим станом підприємства. Більшість значимих для управління даних представлено у відносних показниках. Будь-який бізнес – це система незліченних взаємозв'язків індивідів, матеріальних об'єктів і подій. Відносні показники й дають змогу виявити ключові взаємозв'язки, заглянути в суть явищ, проаналізувати різні аспекти діяльності компанії. Уміння аналізувати фінансові коефіцієнти є однією з основних умов ефективної управлінської діяльності. Значення фінансових показників полягає у досягненні розуміння внутрішніх взаємозв'язків компанії для ідентифікації сфер контролю та прийняття коригувальних дій. Менеджери повинні розумно використовувати отримані дані, уміти інтерпретувати фінансові показники, ідентифікувати причини виникаючих проблем і знаходити правильні рішення.

Ключові слова: *управління, фінансова діяльність, платоспроможність, управлінське рішення, ліквідність активів, коефіцієнт заборгованості.*

Рассмотрены этапы рационального обеспечения эффективной финансовой деятельности предприятия. Проанализированы основные принципы организации объектов контроля и предложено усовершенствовать контроль над финансовым состоянием предприятия. Большинство значимых для управления данных представлено в относительных показателях. Любой бизнес – это система бесчисленных взаимосвязей индивидов, материальных объектов и событий. Относительные показатели и позволяют выявить ключевые взаимосвязи, заглянуть в суть явлений, проанализировать различные аспекты деятельности компании. Умение анализировать финансовые коэффициенты является одним из основных условий эффективной управленческой деятельности. Значение финансовых показателей заключается в достижении понимания внутренних взаимосвязей компании для идентификации сфер контроля и принятия корректирующих действий. Менеджеры должны разумно использовать полученные данные, уметь интерпретировать финансовые показатели, идентифицировать причины возникающих проблем и находить правильные решения.

Ключевые слова: *управление, финансовая деятельность, платежеспособность, управленческое решение, ликвидность активов, коэффициент задолженности.*

The stages of rational provision of effective financial activity of the enterprise are considered. The basic principles of the organization of objects of control are analyzed and it is offered to improve control of a financial condition of the enterprise. Management decision-making requires deep professional knowledge in the field of financial management. Separate tasks of making management decisions on specific issues of economic activity of the organization are formulated, methods of their decision are known. An interesting problem of corporate representation of such tasks, the search for optimal solutions to the complex criterion formed on the basis of long-term development strategies of the organization. Each organization operates within the framework of the current paradigm of economic development and current legislation. As before, the activity of the organization is focused mainly on the production process using traditional methods, to make a profit in any way. Most significant for the management of data are, as a rule, in relative terms, not in absolute values. Any business is a system of countless relationships of individuals, material objects and events. Relative indicators and allow you to identify key relationships, to look at the essence of the phenomena, to analyze various aspects of the company. Only awareness of the deep processes of the company's functioning allows the management to make informed decisions. Financial ratios are a comparison of two absolute indicators. The ability to analyze financial ratios is one of the main conditions for effective management. To interpret the results of the company's business activities, several financial ratios are usually used, depending on the management's assessment of which relative indicators reflect the most important relationships in their business. As a rule, the most important ratios are liquidity ratios, economic activity and profitability. The obtained values are compared with the industry average and its own budget tasks. The importance of financial indicators is to understand the internal relationships of the company in order to identify areas of control and take corrective actions. Managers should use the data wisely, be able to interpret financial indicators, identify the causes of problems and find the right solutions.

Key words: *management, financial activity, solvency, management decision, liquidity of assets, debt ratio.*

Постановка проблеми. Необхідно зауважити, що найважливіші рішення, які приймаються в галузі управління фінансовою діяльністю підприємства, належать до питань інвестування і вибору джерел їх фінансування.

Переважно інвестиційні рішення приймаються з таких питань:

– оптимізація структури активів, визначення потреб в їх заміні або ліквідації;

– розроблення інвестиційної політики, методів і засобів її реалізації;

– визначення потреб у фінансових засобах;

– планування інвестицій по підприємству й узагалі; розроблення і затвердження інвестиційних проектів, що розробляються у виробничих підрозділах, управління портфелем цінних паперів підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання стосовно прийняття управлінських рішень на основі даних фінансового стану підприємства досліджували у своїх працях: В.І. Бачинський, І.П. Житна, Є.В. Мних, П.Я. Попович, Л.В. Руденко, В.С. Рудницький, Г.В. Савицька, С.І. Шкарабан, І.Д. Фаріон, І.Г. Яремчук та інші вітчизняні фахівці та науковці.

Постановка завдання. Короткострокові (тактичні) інвестиційні рішення спрямовані на визначення структури капіталу підприємства на поточ-

ний період. Прийняття таких рішень вимагає наявності у фінансових менеджерів глибоких професійних знань у галузі короткострокового фінансового управління підприємством, уміння застосовувати обґрунтовані методи їх реалізації з урахуванням поточних тенденцій розвитку ринку.

Довгострокові інвестиційні рішення, які ще називають стратегічними, спрямовані на забезпечення успішного функціонування підприємства в майбутньому. А це вимагає від фінансових менеджерів конкретних професійних знань, практичного досвіду і навиків використання сучасних методів аналізу для вибору оптимальних напрямів та шляхів розвитку підприємства на перспективу з урахуванням об'єктивних закономірностей розвитку ринкової економіки.

Рішення вибору джерел фінансування приймаються з таких питань, які, своєю чергою, формулюють основні цілі нашої статті:

– розроблення і реалізації політики оптимального поєднання використання власних та позичкових коштів для забезпечення найефективнішого функціонування підприємства;

– розроблення і реалізації політики залучення капіталу за найвигідніших умов;

– аналізу кредиторської і дебіторської заборгованості підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансовий аналіз дає інформацію для прийняття управлінських рішень. Рішенням називається вибір альтернативи. Працівник апарату управління на основі даних аналізу визначає, які з можливих рішень доцільно прийняти з приводу конкретної ситуації. Рішення приймається після певного періоду обдумування з приводу конкретної ситуації.

Вирішення проблем – це процес, в якому послідовно здійснюється низка етапів інтелектуальної роботи. У теорії менеджменту виділяється п'ять етапів раціонального вирішення проблем.

Діагностика проблем передбачає збір та аналіз внутрішньої та зовнішньої інформації, тобто збір даних, що характеризують фінансовий стан підприємства.

Формулювання обмежень та критеріїв прийняття рішень потрібно зв'язувати з реальною дійсністю. Якщо управлінці обмежені в ресурсах для прийняття рішень або в країні діють такі закони, які обмежують права підприємства, то рішення приймаються з урахуванням несприятливих умов та обмежень.

Визначення альтернатив пов'язане з формулюванням таких дій, які могли б усунути причини проблем і досягти поставленої мети. На практиці сформульовано лише найбільш очевидні альтернативи через те, що рішення вимагає негайних дій. Часто визначення альтернатив пов'язане з досягненням мінімального стандарту, а не оптимального.

Оцінка альтернатив ґрунтується на тому, що після складання списку альтернатив кожній із них дається кількісна й якісна оцінка, виявляються переваги та недоліки кожної альтернативи.

Вибір альтернативи – річ досить проста, якщо оцінку альтернатив здійснено за певними правилами. Вибір залежить від якості інформаційної бази.

Закінчується процес прийняття рішень реалізацією вибраного варіанту. Реальна вартість рішення стає відомою тільки після його здійснення [1].

Із наведених даних видно, що вибір варіанта рішення проблеми залежить від першого етапу – діагностики проблем.

Відбір даних, що характеризують фінансовий стан підприємства, є основою всіх наступних етапів роботи з вирішення проблем управління. Своєю чергою, система спостереження за фінансовим станом підприємства залежить від принципів організації об'єктів контролю.

Основними принципами організації об'єктів контролю є:

1. Системна упорядкованість організації контролю. Рівень складності виробничого процесу та організаційної структури підприємства вимагає адекватної складності організації контролю. Насамперед слід виділити служби, відповідальні за показники, що характеризують фінансовий стан, та відповідальних осіб з апарату управління.

2. Наближення контролю до об'єкту. Для оперативного втручання у процеси формування фінансових показників необхідно наблизити працівників контролю до об'єктів управління.

3. Ієрархічність контролю. Ураховуючи складність апарату управління та формування показників фінансового стану підприємства, доцільно організувати контроль над усіма рівнями управління – від адміністрації підприємства до окремих працівників.

4. Делегування повноважень і відповідальності є конкретним проявом ієрархічності контролю. Таке делегування слід узаконити відповідними нормативними документами.

5. Взаємодія з іншими функціями управління. Контроль передбачає активне втручання не лише в процес виробництва продукції, а й у інші функції управління (планування, облік, аналіз) для усунення недоліків та вдосконалення всебічної діяльності підприємства.

Контроль є інструментом для досягнення власної мети. Досягнення мети може бути успішним, якщо в будь-який момент ми отримаємо інформацію про відповідність бажаної мети фактичному стану і приймемо рішення щодо коригування фактичного стану. Іншими словами, для управління необхідна система зворотного зв'язку. Така система дає можливість управлінцям виявити непе-

редбачені проблеми і скоригувати лінію поведінки так, щоб відхилення від найбільш ефективного шляху до поставленої мети були мінімальними.

Відхилення, на які повинна реагувати система зворотного зв'язку, можуть бути викликані зовнішніми або внутрішніми чинниками.

Під час контролю слід розробити таку систему зворотного зв'язку, щоб дані про відхилення подавалися в розшифрованому вигляді за окремими групами відхилень із зазначенням чинників, що їх зумовили.

За реальності стандартів і виявлених відхилень від них слід порівняти результати і стандарти та визначити, за рахунок яких чинників були отримані відхилення. У цьому разі повинні вибиратися альтернативи управлінських рішень. Якщо відхилень від мети не виявлено, то ніяких управлінських рішень не приймається.

Показники результативності роботи обов'язково доводяться до зацікавлених служб і виконавців, які оцінюють показники та приймають рішення на відповідному ієрархічному рівні.

На думку багатьох дослідників, обґрунтування вибору фінансово-економічної стратегії з погляду управління являє собою складний процес прийняття рішень [2, с. 48]. Керуючись тим, що фінансові рішення належать до природи управлінських та, згідно з теорією прийняття рішень, вони є незапрограмованими, першим кроком на шляху вирішення проблеми є формування та їх осмислення, тобто їх аналітична оцінка [1, с. 7]. Якщо проблема правильно визначена, а альтернативні рішення ретельно зважені та оцінені, зробити вибір, тобто прийняти рішення, безсумнівно, просто. Однак якщо проблема складна, то доводиться брати до уваги багато компромісів, оскільки, якщо інформація та аналіз суб'єктивні, може трапитися, що ніяка альтернатива не буде доцільною. У цьому разі головна роль у прийнятті альтернативних рішень на довгострокову перспективу належить якісному судженню, заснованому на науково обґрунтованих засадах економічного аналізу.

У сучасних умовах господарювання фінансовий стан підприємства характеризує забезпеченість фінансовими ресурсами, необхідними для нормального його функціонування, доцільність розміщення та ефективність використання ресурсів, фінансові взаємовідносини з іншими юридичними та фізичними особами, платоспроможність і фінансову стійкість. У процесі аналізу фінансового стану важливо врахувати вплив зовнішніх чинників: зміни рівня цін на матеріально-технічні ресурси, зокрема енергоносії; зміни ставок відсотків; зміни в податковому законодавстві тощо. Важливо визначити місце підприємства в галузі та його конкурентоспроможність, а також урахувати специфіку галузі, форму власності та масштаби підприємства.

Аналізуючи фінансовий стан підприємства, рекомендується, насамперед, дати оцінку його платоспроможності і ліквідності активів.

Платоспроможність – це можливість підприємства наявними грошовими ресурсами своєчасно погасити свої строкові зобов'язання. У процесі аналізу вивчається поточна і перспективна платоспроможність. Під час дослідження першої порівнюють суми платіжних засобів підприємства зі строковими зобов'язаннями [3, с. 137]. Зазначимо, що до платіжних засобів відносять грошові кошти, короткострокові цінні папери та частину дебіторської заборгованості, стосовно якої є впевненість у надходженні.

До строкових зобов'язань доцільно включати поточні пасиви: короткострокові кредити банків, кредиторську заборгованість за товари, роботи і послуги, поточні зобов'язання за розрахунками з бюджетом тощо. Платоспроможність означає наявність у підприємства коштів та їх еквівалентів, достатніх для розрахунків із кредиторської заборгованості, що потребує негайного погашення. Про неплатоспроможність підприємства свідчать відсутність коштів на банківських рахунках, наявність прострочених кредитів банку, позик або заборгованості фінансовим органам, тривале порушення термінів виплат заробітної плати тощо [4, с. 9].

Також у процесі аналізу фінансового стану підприємства важливе місце посідає вивчення динаміки, складу, структури, причин, строків існування і давності створення дебіторської заборгованості. Тут потрібно розрізняти нормальну та прострочену заборгованість. Прострочена заборгованість, як і невиправдане збільшення дебіторської заборгованості, призводить до створення фінансових труднощів, дефіциту фінансових ресурсів, необхідних для придбання виробничих запасів і виплати заробітної плати тощо. Отже, актуальним є здійснення заходів стосовно прискорення погашення дебіторської заборгованості [5, с. 26–27].

В аналізі центральне місце повинна займати оцінка фінансової стійкості підприємства. Вона характеризує рівень фінансової незалежності підприємства щодо володіння своїм майном і його використання. Фінансова стійкість відображає стабільне перевищення доходів над витратами, вільне маневрування грошовими коштами підприємства, здатність шляхом ефективного їх використання забезпечити розширений процес виробництва і реалізації продукції.

Значення і сутність фінансової стійкості підприємства відображається в її показниках. У світовій і вітчизняній практиці використовують сукупність показників для аналізу такої стійкості з огляду на структуру джерел фінансування. До основних із них належать:

– коефіцієнт автономії (незалежності);
– коефіцієнт фінансової залежності;

– коефіцієнт співвіднесення залучених і власних коштів;

– коефіцієнт мобільності;

– коефіцієнт маневреності власного капіталу;

– коефіцієнт забезпеченості власними обіговими коштами запасів;

– коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів і структури довгострокових вкладень;

– коефіцієнт короткострокової заборгованості.

Указані показники розраховують за даними бухгалтерського балансу. Дослідження їх у динаміці дає змогу зробити певні висновки стосовно очікуваного рівня фінансової стійкості підприємства.

Систему показників, що характеризує фінансову стійкість підприємства, рекомендується доповнити показниками ділової активності. У процесі дослідження останньої важливо оцінити господарську ситуацію, визначити чинники забезпечення стабільного фінансового стану, виявити резерви підвищення ефективності виробництва, обґрунтувати тактичні і стратегічні управлінські рішення з питань поліпшення фінансового стану суб'єкта господарювання.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумок даної статті, слід зазначити, що доцільно визначити оптимальний набір планових показників діяльності підприємств та показників результативності, методику їх розрахунків і не міняти протягом року. Це дасть можливість автоматизувати збір та обробку інформації, забезпечить стабільність інформації та подачу її для управління у звичній для споживачів формі. Змінювати набір показників протягом року не бажано. Ми вважаємо, що інформація про фінансовий стан повинна подаватися споживачам щомісячно, у зв'язку з чим бухгалтерський баланс повинен складатися на перше число кожного місяця, а не раз на квартал, як прийнято зараз. В умовах інфляції квартальна інформація недостатня для оперативного контролю фінансового стану.

Забезпечення стабільності показників діяльності підприємства протягом року, а також складання бухгалтерських балансів кожного місяця є базою, на якій можна автоматизувати процес аналізу і забезпечити достатньою інформацією для прийняття правильних управлінських рішень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / пер. с англ. Москва, 1998. 736 с.

2. Стратегическое управление организационно-экономической устойчивостью фирмы / под ред. А.Д. Канчавели. Москва : МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2004. 704 с.

3. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навчальний посібник. Київ : Знання, 2004. 654 с.

4. Шиян Д.В. Комплексна оцінка фінансового стану галузей економіки. *Фінанси України*. 2002. № 1. С. 6–10.

5. Ізмайлова К.В. Сучасні технології фінансового аналізу : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2003. 148 с.

REFERENCES:

1. Meskon M., Albert M., Khedoury F. (1998) *Osnovy menedzhmenta* [Management]. Moscow. (in Russian)

2. Kanchavely A.D. (2004) *Stratehycheskoe upravlenye orhanyzatsyonno-ekonomycheskoi ustoichyvostiu fyrmy* [Strategic management of organizational and economic stability of the company]. Moscow: MHTU. (in Russian)

3. Savytska H.V. (2004) *Ekonomichnyi analiz diialnosti pidpryiemstva* [Economic analysis of the company]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)

4. Shyian D.V. (2002) Kompleksna otsinka finansovoho stanu haluzei ekonomiky [Comprehensive assessment of the financial condition of economic sectors]. *Finance of Ukraine*, no 1, pp. 6-10. (in Ukrainian)

5. Izmailova K.V. (2003) *Suchasni tekhnolohii finansovoho analizu* [Modern technologies of financial analysis]. Kyiv: MAUP. (in Ukrainian)

Matviienko Roman
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics
and Business Technologies
National Aviation University

MANAGEMENT DECISIONS BASED ON DATA ANALYSIS OF THE FINANCIAL CONDITION OF THE ENTITY

The purpose of the article. Tactical investment decisions are aimed at determining the capital structure of the enterprise for the current period. Such decisions require financial managers to have deep professional knowledge in the field of short-term financial management of the enterprise, the ability to apply reasonable methods of their implementation, taking into account current market trends.

Long-term investment decisions, which are also called strategic, are aimed at ensuring the successful functioning of the enterprise in the future. This requires financial managers specific professional knowledge, practical experience and skills in the use of modern methods of analysis to select the optimal directions and ways of development of the enterprise in the future, taking into account the objective laws of the market economy.

The most important decisions taken in the field of financial management of the enterprise relate to the issues of investment and the choice of sources of their financing.

The decision on the choice of funding sources is made on the following issues, which, in turn, formulate the main objectives of our article:

– development and implementation of the policy of optimal combination of use of own and borrowed funds to ensure the most effective functioning of the enterprise;
– development and implementation of capital raising policy under the most favorable conditions;
– analysis of accounts payable and accounts receivable of the enterprise.

Results. Ensuring the stability of the company's performance during the year, as well as the preparation of balance sheets each month is the basis on which you can automate the analysis process and provide sufficient information to make the right management decisions.

Practical implications. It is recommended to supplement the system of indicators characterizing the financial stability of the enterprise with indicators of business activity. In the process of studying the latter, it is important to assess the economic situation, determine the factors of ensuring a stable financial condition, identify reserves for improving production efficiency, justify tactical and strategic management decisions on improving the financial condition of the business entity.

Summing up this article, it should be noted that it is advisable to determine the optimal set of planned performance indicators of enterprises and performance indicators, the method of their calculations and not to change during the year. This will make it possible to automate the collection and processing of information, ensure the stability of information and supply it for management in the usual form for consumers. It is not desirable to change the set of indicators during the year.

Value/originality. We believe that information on the financial condition should be provided to consumers on a monthly basis, and therefore the balance sheet should be prepared on the first day of each month, and not once a quarter, as is now customary. In conditions of inflation, quarterly information is insufficient for operational control of the financial condition.

РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ (КСВ) БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPTION OF THE CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY (CSR) OF BUSINESS IN UKRAINE

УДК 316.455

https://doi.org/10.32843/infrastruct33-29

Матросова Л.М.
д.е.н., професор,
професор кафедри державних фінансів
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглянуто питання розвитку та запровадження концепції корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Відзначено різницю у підходах учених до визначення поняття «КСВ». Указано на наявність об'єктивних причин відсутності єдиної трактовки зазначеного терміна. Підкреслено важливість розповсюдження концепції КСВ у різних сферах діяльності. Виокремлено основні напрями КСВ. Відзначено необхідність інвестування компаніями соціально важливих для суспільства проектів. Наведено основні критерії соціально відповідального підприємства. Зазначено головні типи КСВ та напрями їхнього розвитку. Відзначено позитивний ефект від упровадження компаніями концепції КСВ. Проаналізовано основні чинники, що впливають на розвиток КСВ. Наведено досвід запровадження КСВ на прикладі індійської компанії Tata Group. Відзначено основні принципи побудови КСВ. Наведено деякі приклади інвестування у соціальні проекти зазначеною компанією. Підкреслено важливість урахування економічних інтересів різних груп стейкхолдерів під час упровадження концепції КСВ. Відзначено необхідність розширення сфери використання КСВ вітчизняними підприємствами. Запропоновано основні заходи щодо розповсюдження концепції КСВ в Україні.

Ключові слова: *соціально орієнтований бізнес, корпоративна соціальна відповідальність (КСВ), концепція, глобалізація, стейкхолдер, інвестування, соціальні програми, корпоративна культура компанії, репутаційні ризики, нематеріальні активи.*

В статье рассмотрены вопросы развития и внедрения концепции корпоративной социальной ответственности (КСО). Отмечено различие в подходах ученых к определению понятия «КСО». Указано на наличие объективных причин отсутствия единой трактовки данного термина. Подчеркнута важность распространения концепции КСО в разных сферах деятельности. Выделены основные направления КСО. Отмечена необходимость инвестирования компаниями социально важных для общества проектов. Приведены основные критерии социально ответственного предприятия. Выделены главные типы КСО и направления их развития. Отмечен позитивный эффект от внедрения компаниями концепции КСО. Проанализированы основные факторы, влияющие на развитие КСО. Приведен опыт внедрения КСО на примере индийской компании Tata Group. Отмечены основные принципы построения КСО. Приведены некоторые примеры реализации индийской компанией инвестиций в социальные проекты. Подчеркнута важность учета экономических интересов разных групп стейкхолдеров при внедрении концепции КСО. Отмечена необходимость расширения сферы использования КСО отечественными предприятиями. Предложены основные меры по распространению концепции КСО в Украине.

Ключевые слова: *социально ориентированный бизнес, корпоративная социальная ответственность (КСО), концепция, глобализация, стейкхолдер, инвестирование, социальные программы, корпоративная культура компании, репутационные риски, нематериальные активы.*

The main questions of the development of the conception of the Corporate Social Responsibility (CSR) are considered in the article. The main differences in the approaches of the scientists to the meaning of definition of the concept «CSR» are marked. The main objective reasons for the absence of the unified interpretation form of the concept are pointed. The importance of the extending of the conception of the CSR in different spheres of activity is stressed. The main directions of the CSR strategy are highlighted. The necessity of the investment of the companies in the socially oriented projects is emphasized. The main characteristics of the socially responsible enterprise are given. The main types of CSR strategy and its main directions are highlighted. The positive effect of the implementation of the conception of the CSR on the companies is marked. The main factors that determine the development of the CSR strategy are analyzed. The main models of the CSR conception in the foreign countries are considered. The main features and characteristics of these models are analyzed. The practice of the foreign countries on the example of the experience of France by the using of the significant penalties for the companies, which violates the rights of its workers or damages the environment, is given. The main goal of the implementation of the CSR conception by the foreign companies for the ensuring of the stable development of the society is specified. The importance of the competent implementation of the main principles of the CSR conception by the Ukrainian companies is emphasized. It is stressed on the lack of the necessary legislative framework and incentives for the competitive development of the conception of the CSR in Ukraine. The relationship between the reforming of the local government and the activity of the business by using of the conception of the CSR in Ukraine is underlined. The necessity of the forming of the civil society in our country as one of the main factor of the improving of the responsibility level of the business is marked. The main goal of the implementation of the CSR strategy by the Ukrainian companies by the finding the balance of the interests of the business and the society in Ukraine is stressed. The experience of the implementation of the CSR strategy by the example of the Indian company «Tata Group» is given. The main principles of the building of the CSR strategy by the Indian company are marked. Some real examples of the realization of the CSR investment projects by the example of the Indian company «Tata Group» are given. The importance of taking into the account the interests of all the groups of the stakeholders by the process of the implementation of the conception of the CSR is emphasized. The necessity of the expanding of the sphere of using of the CRS strategy by Ukrainian companies is stressed. The main measures of the spreading of using of the conception of the CSR in Ukraine are proposed.

Key words: *socially oriented business, corporate social responsibility (CSR), the conception, globalization, stakeholder, investment, the social programs, the corporate culture of the company, reputational risks, intangible assets.*

Постановка проблеми. Останнім часом відбуваються значні зміни у діяльності сучасних компаній та підприємств, ураховуючи позитивні та негативні наслідки глобалізації, зростання рівня конкуренції та боротьби виробників за споживачів та нові ринки збуту продукції. У цих умовах суттєво зростає необхідність забезпечення більшої прозорості у різних напрямах діяльності компаній,

а також запровадження концепції корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) бізнесу. У зарубіжних компаніях практика КСВ є досить розповсюдженою, але в Україні вона є скоріше винятком, аніж характерною рисою діяльності підприємства.

Тому дослідження питання розвитку та запровадження концепції корпоративної соціальної відповідальності на рівні українських компаній і підприємств слід уважати необхідним та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження КСВ приділяють значну увагу як зарубіжні, так і українські вчені. До найбільш відомих зарубіжних дослідників слід віднести таких авторів, як: П. Друкер, Ф. Котлер [1], М. Портер, М. Фрідман, Ф. Хаек та ін. Серед українських відзначимо наукові праці таких учених, як: М.П. Буковінська, Т.С. Карпова, А.М. Колот, С.Я. Король, Н.В. Марущак, Н.С. Орлова, Н.М. Притуляк, А.Л. Євстахевич, І.А. Юр'єва [2; 3; 7; 10–16] та ін.

У роботах зазначених учених розглянуто різні аспекти концепції КСВ: її роль у діяльності компаній, підходи та критерії щодо її визначення, позитивні наслідки реалізації КСВ, вплив на співпрацю зі стейкхолдерами тощо.

За визначенням Ф. Котлера, корпоративна соціальна відповідальність – це вільний вибір підприємства у сфері зобов'язань поліпшувати добробут суспільства шляхом реалізації відповідних підходів до ведення бізнесу та надання відповідних корпоративних ресурсів. Компанія сама виступає ініціатором змін та заходів, вона добровільно інтегрує свою основну діяльність із соціальною відповідальністю, сприяючи соціальному, економічному та екологічно стійкому розвитку шляхом посилення позитивного впливу бізнесу на суспільство [1].

На думку відомого українського вченого А. Колота, «корпоративна соціальна відповідальність у найбільш загальному, «приземленому», тлумаченні – це раціональний відгук організації на систему суперечливих очікувань заінтересованих сторін (стейкхолдерів), що спрямований на сталий розвиток компанії; це відповідальність тих, хто приймає бізнес-рішення, перед тими, на кого ці рішення націлені» [2, с. 6].

За визначенням Європейської Комісії («Зелена книга з корпоративної соціальної відповідальності», 2001 р.), корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) – це концепція, згідно з якою компанії інтегрують соціальні та екологічні питання у свою комерційну діяльність та взаємодію із зацікавленими сторонами на добровільній основі; КСВ – це також відповідальність підприємств за свій вплив на суспільство.

Найбільше значення у сфері КСВ має концепція «потрійного критерію», що містить у собі розширення межи звітності компаній та організацій, а також додання до фінансових показників діяльності також соціальних і екологічних аспектів.

У сучасних наукових дослідженнях питання соціальної відповідальності розглядаються на рівні крупних корпорацій та великого бізнесу. Водночас в інших сферах діяльності та на рівні невеликих підприємств проблеми запровадження КСВ досліджено ще недостатньо. За останні роки сфера розповсюдження концепції КСВ суттєво поширилася, вона включає не тільки безпосередньо економічну діяльність суб'єктів господарювання, а й діяльність комерційних структур, бюджетних установ, недержавних і некомерційних організацій.

Аналітичний огляд наукових публікацій із зазначеного напряму досліджень дає змогу зробити висновок, що нині існують досить різні підходи до визначення термінологічної бази, зокрема водночас використовуються такі поняття, як «соціально відповідальне підприємство», «корпоративна соціальна відповідальність підприємства», «соціальна відповідальність бізнесу», що часто розглядаються різними науковцями як тотожні.

Таким чином, у сучасній науковій літературі та дослідженнях різних авторів термін «корпоративна соціальна відповідальність» як нове поняття залишається ще недостатньо вивченим як у теоретичній, так і в практичній площині. Отже, можна відзначити, що дотепер не сформовано єдиного підходу до трактування зазначеної дефініції.

Певною мірою це можна пояснити, з одного боку, більш добровільним, аніж обов'язковим характером КСВ, з іншого – наявністю відмінностей та національних особливостей під час використання моделей КСВ компаніями різних країн світу, що пов'язано з різними стратегіями розвитку та управління бізнесом. Тому слід відзначити об'єктивні підстави у відсутності єдиного підходу до формування концепції корпоративної соціальної відповідальності на рівні окремих компаній та підприємств. Більше того, деякі автори підкреслюють, що однозначний підхід до трактування цього поняття та дотримання конкретних вимог під час здійснення КСВ є майже неможливими [3].

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз та розвиток концепції корпоративної соціальної відповідальності бізнесу в Україні з урахуванням досвіду зарубіжних компаній.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідно підкреслити, що в сучасних умовах постійних змін економічного середовища концепція КСВ використовується не лише на рівні компаній у виробничій сфері, а також й у сфері надання різних послуг: освітніх, медичних, туристичних, екологічних, соціальних тощо. Цей підхід можна пояснити важливістю формування привабливого іміджу компаній, їхньої корпоративної культури та етики побудови бізнесу, необхідністю вирішення компаніями соціальних, екологічних та інших

питань, залучення у практику менеджменту та маркетингу нових стратегій та методів для забезпечення ефективної співпраці з різними групами стейкхолдерів.

Відзначимо, що концепція КСВ займає важливе місце у сучасних стратегіях розвитку компаній США та Європи: інвестиції в КСВ у США та країнах ЄС досягають 2 трлн дол. США [4].

Слід відзначити, що у зарубіжних країнах використовуються п'ять основних моделей корпоративної соціальної відповідальності: 1) європейську; 2) британську; 3) американську; 4) канадську; 5) японську. Кожна із цих моделей має свої характерні риси та відмінності.

Європейська модель КСВ розповсюджена у південних країнах ЄС. Для неї характерна регулювання КСВ на основі законів, норм та стандартів відповідних держав.

Британська модель використовується у Великій Британії та країнах Центральної Європи: Франції, Австрії, Німеччині. До її характерних рис належать: участь держави у розвитку КСВ, особлива увага фінансового сектору до проектів у сфері КСВ, система бізнес-освіти, розвиток сектору незалежного консалтингу у сфері КСВ, значна увага ЗМІ до цієї сфери, активна участь бізнесу в реалізації проектів у сфері КСВ на принципах добровільності. Розвитку концепції КСВ сприяє також наявність пільгового режиму оподаткування, що встановлений на законодавчому рівні, зокрема підтримка таких напрямів, як ефективне використання енергії, вторинна переробка відходів виробництва.

Поряд із цим можуть бути використані значні штрафні санкції. Так, у Франції, яка є піонером у сфері КСВ, розроблено відповідний закон. Він передбачає відповідальність 100 великих корпорацій у сфері фінансових відносин із постачальниками, а також відносно діяльності головних та дочірніх компаній. У разі порушення встановлених норм штраф може досягти 10 млн. євро, а у разі порушень прав співробітників та завдання шкоди навколишньому середовищу штрафні санкції можуть зростати до 30 млн. євро. Очікується, що досвід Франції буде використовуватися в інших країнах ЄС.

Американська модель КСВ розповсюджена у США, країнах Латинської Америки та англомовних країнах Африки. Основним акцентом цієї моделі є орієнтація на розвиток людського потенціалу на рівні компаній та суспільства у цілому. Надання виплат та послуг із корпоративних фондів соціального захисту позитивно впливає на діяльність персоналу, який має впевненість у своєму майбутньому, тому він більш зацікавлений у поліпшенні результатів роботи компанії.

Канадська модель КСВ заснована на впровадженні спеціального канадського стандарту соціальної відповідальності бізнесу – моделі вдосконалення якості та здорового робочого місця. Такий підхід передбачає: адаптацію нових співробітників до існуючих у компанії корпоративних цінностей; розвиток ініціативності робітників та зростання вартості бізнесу; забезпечення безпечних умов трудової діяльності та стану здоров'я працівників компанії.

Японська модель КСВ не передбачає використання європейських стандартів та більш орієнтована на власні етичні кодекси у цій сфері. До основних особливостей японської моделі слід віднести: забезпечення гендерної рівноваги, розвиток волонтерства, підтримку програм проти забруднення навколишнього середовища, забезпечення рівноправного партнерства.

Необхідно відзначити, що зазначені моделі КСВ відрізняються одна від одної, проте всі вони спрямовані на більш активну участь компаній у вирішенні проблем розвитку персоналу та нагальних питань суспільства. Характерною особливістю використання концепції КСВ у зарубіжних країнах є досягнення загальної мети – забезпечення стабільного розвитку суспільства.

Таким чином, КСВ поступово розвивається як нова філософія бізнесу, що спрямована не лише на отримання прибутку, а й на досягнення суспільної рівноваги та підтримку екологічної стабільності [5].

Слід зазначити, що соціальна відповідальність бізнесу (СВБ) найбільш поширена у країнах Європи. У деяких країнах вона інтегрована у державну політику (Данія, Франція, Фінляндія, Швеція), в інших є виключно прерогативою компаній (Греція, Ірландія, Нідерланди, Словенія та ін.).

За даними проведеного дослідження 2017 Global CSR Rep Trak 100, провідними лідерами у сфері КСВ було визнано такі світові компанії, як Google, Microsoft, The Walt Disney Company, BMV Group, Lego Group, Apple Rolex, Intel та ін. Ключовими чинниками, що найбільш суттєво впливають на корпоративну репутацію, є якість товарів та послуг, управління, корпоративне громадянство [6].

Відповідно до європейської практики, СВБ поділяється на сім напрямів: 1) дотримання прав людини; 2) дотримання вимог законодавства; 3) ділова та корпоративна етика; 4) захист навколишнього природного середовища; 5) співпраця із заінтересованими сторонами: співробітниками, споживачами, акціонерами, громадою, суб’єктами господарювання; 6) дотримання міжнародних норм поведінки; 7) прозорість та підзвітність.

Масштабні зарубіжні дослідження доводять, що соціально орієнтований бізнес – це перспективний, трендовий напрям діяльності компаній; він засвідчує найвищі темпи розвитку бізнесу та є втричі більш успішним, аніж традиційні напрями діяльності, для яких характерною рисою є прагнення лише отримати миттєвий прибуток.

На підставі власних спостережень компанії IBM корпоративну відповідальність ще в 2008 р. було визнано однією з п'яти базових передумов успішної діяльності підприємств у майбутньому [7].

Окремі дослідники розглядають КСВ переважно з погляду інвестування соціальних програм, тому вони вважають, що соціально відповідальне інвестування (СВІ) є не лише отриманням прибутку або разовою участю у реалізації соціальних та екологічних проектів. Навпаки, це добровільний, свідомий вибір для досягнення економічного результату виключно на основі відповідальної діяльності в усіх сферах, іноді готовність утратити деякі вигоди заради захисту навколишнього середовища або інших напрямів, що є важливими для суспільства.

Слід відзначити, що існують певні критерії, що визначають певне підприємство як соціально відповідальне. До них можна віднести такі:

– своєчасна та прозора сплата податків та виконання вимог чинного законодавства;

– виробництво, реалізація товарів і послуг сучасної якості та асортименту;

– заохочення працівників до підвищення рівня їхньої кваліфікації;

– створення умов для забезпечення охорони праці та здоров'я співробітників;

– надання соціального пакету для працівників, що містить: абонементи для занять спортом, культурно-виховні заходи у вільний час, оплату певних видів медичної допомоги, надання фінансової допомоги в період відпустки та ін.

Концепція КСВ включає такі аспекти, як: корпоративне управління; трудові відносини; права людини; турботу про зовнішнє середовище; охорона праці; співпраця із зацікавленими сторонами (стейкхолдерами); прозорість у фінансовій діяльності та податковій звітності компанії тощо.

У практиці використання виокремлюють чотири основні типи соціальної відповідальності бізнесу:

1) економічна, що включає створення робочих місць та сплату податків як елемент виконання зобов'язань бізнесу перед державою та суспільством;

2) юридична, що передбачає дотримання бізнесом чинної законодавчої бази;

3) етична, що вимагає дотримання співробітниками та компанією у цілому моральних норм та правил поведінки, що прийняті у суспільстві та використовуються у взаємодії з конкурентами, державою та іншими стейкхолдерами;

4) добровільна, що є найвищим типом відповідальності та передбачає здійснення інвестицій у проекти, що не мають безпосередньо прямої комерційної вигоди, але є корисними для суспільства у цілому. До них слід віднести інвестиції у людину (здоров'я, спорт, культурні заходи), підтримку певних категорій соціально незахищених громадян, захист навколишнього середовища, інфраструктурні проекти тощо [4].

Світовий досвід розвитку міжнародних компаній засвідчує, що компанія, що має статус соціально відповідальної, може за рахунок запровадження концепції КСВ отримувати значні переваги у підвищенні рівня конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості, зростанні вартості бізнесу, досягненні ефективної співпраці зі споживачами та іншими групами стейкхолдерів.

З урахуванням концепції КСВ еволюція економічної діяльності сучасних компаній полягає у відмові від негативних у соціальному плані сфер діяльності, зокрема виробництва тютюну, алкоголю, зброї, наркотиків, та переході до практики вибору та реалізації соціально значущих проектів, що мають екологічну спрямованість та є корисними для всіх членів суспільства. Унаслідок цього може отримуватися певний корпоративний ефект від СВІ на основі логічного зв'язку між частиною та цілим: компанією та суспільством.

В Україні корпоративна соціальна відповідальність поки ще не стала звичайною практикою у діяльності більшості компаній. Значною мірою це пов'язано з відсутністю відповідної законодавчої бази. Держава, своєю чергою, виступає скоріше у ролі демотиватора, тому що не надає вагомих стимулів для запровадження бізнесом у практичну діяльність концепції КСВ.

Слід підкреслити, що основна частина компаній, що надають інформацію про свою соціальну відповідальність в Україні, є філіями або дочірніми підприємствами міжнародних корпорацій.

Як позитивний факт необхідно зазначити, що українські компанії відчувають потребу впровадження концепції КСВ, оскільки це може забезпечити підвищення їхніх іміджу та репутації, зростання впливу на споживачів та зниження ризиків у сфері бізнесу. Проведення реформи з децентралізації на рівні органів місцевого самоврядування, зміна механізму перерозподілу податків певним чином впливають на зміну балансу інтересів бізнесу та влади. Саме тому компанії вкладають більше коштів у розвиток інфраструктури, підготовку персоналу, медичну та освітню сфери. Нині на рівні громад підвищується ступінь зацікавленості місцевих органів влади у залученні бізнесу до співпраці, оскільки значна частка податків може залишитися на місцевому рівні. Зниження рівня корупції, що для України є актуальним питанням, також буде сприяти більш активній участі бізнесу у фінансуванні проектів із метою розвитку громад та суспільства у цілому.

Подальший розвиток концепції КСВ в Україні пов'язаний зі зміною філософії бізнесу. Для європейських компаній характерною рисою є інвестування в community – громаду або територію, де розташований бізнес та мешкають його пред-

ставники. В Україні подібний підхід ще не використовується [8].

У цілому слід зазначити, що на рівні українських компаній поступово відбувається розповсюдження запровадження концепції КСВ. Динамічний розвиток цього напряму передбачає також стабілізацію та зростання економіки країни, формування громадського суспільства та зміну базових принципів діяльності бізнесу [8].

Для більшості вітчизняних компаній, за результатами їх опитування, суттєвим стимулом з упровадження концепції КСВ можуть бути встановлення пільгового оподаткування, зменшення адміністративного тиску місцевих органів влади, запровадження чітких вимог держави до звітності із соціальної відповідальності, а також публічне визнання, підвищення рівня довіри та лояльності споживачів та громад.

Окрім того, серед можливих стимулів для розвитку практики КСВ в Україні представники компаній відзначили вивчення позитивного досвіду впровадження КСВ у світі, наявність банку соціальних програм або банку ідей для реалізації нових проектів на рівні регіонів. Важливими напрямами були названі необхідність розроблення нормативно-правової бази для сприяння цієї діяльності, введення в університетські програми навчальних дисциплін із КСВ, зокрема для студентів, які навчаються за спеціальністю «державне управління», та у програми з підвищення кваліфікації державних службовців. На думку представників українських компаній, ці заходи можуть позитивно вплинути на поширення КСВ у сфері бізнесу [9].

Водночас слід ураховувати, що, згідно зі Стратегією розвитку соціальної відповідальності бізнесу (СВБ), що прийнята в Україні на період до 2020 р., СВБ є добровільною діяльністю підприємств приватного та державного секторів, що спрямована на дотримання високих стандартів господарської діяльності, соціальних стандартів та якості роботи з персоналом, мінімізацію шкідливого впливу на навколишнє природне середовище для вирівнювання наявних економічних та соціальних диспропорцій; створення партнерських взаємовідносин між бізнесом, суспільством та державою; поліпшення результативності бізнесу у довгостроковій перспективі.

Отже, слід відзначити, що у нашій країні практику запровадження КСВ слід усебічно розвивати, адже зараз межи її використання є досить обмеженими.

Досвід роботи українських компаній доводить, що концепція КСВ підприємств та організацій України більш спрямована на сферу трудових відносин та заходи щодо захисту здоров'я та безпеки споживачів. Менш поширеними є такі напрями діяльності: захист навколишнього середовища, збереження природних ресурсів та взаємодія з громадськими установами. Лише третина українських компаній займається соціальними інвестиціями у розвиток громад, проте половина з них не вживає заходів щодо охорони довкілля.

Водночас слід також ураховувати, що на розвиток КСВ можуть впливати різні чинники, що зумовлені сучасними реаліями діяльності економічних агентів. Серед них важливими є такі: вплив глобалізації на діяльність суб'єктів господарювання та пов'язане з нею загострення конкурентної боротьби виробників; зростання обсягів матеріальних та нематеріальних активів зарубіжних та вітчизняних компаній; посилення конкуренції компаній у сфері залучення висококваліфікованого персоналу; зростання частки нематеріальних активів у структурі капіталу компаній, а саме репутаційного капіталу, місії та іміджу компаній, торгових брендів та ін.

Ураховуючи важливість запровадження концепції КСВ в Україні, певний інтерес викликає досвід зарубіжних компаній у цій сфері. Наприклад, досвід найбільшої в Індії приватної корпорації Tata Group, чисельність співробітників якої становить понад 200 тис осіб. Діяльність компанії охоплює такі сфери, як металургія, автобудування, сфера IT та телекомунікацій. Основна стратегія компанії, за висловленням одного з її співвласників, сформульована так: «Соціальна відповідальність повинна бути в ДНК Tata Group». Як наслідок цього підходу, корпорація регулярно інвестує до 5–7% свого чистого прибутку в розвиток концепції КСВ та використовує п'ять основних принципів її побудови.

Визначені принципи на рівні компанії сформульовано так:

1. Проекти та ініціативи КСВ повинні бути складовою частиною завдань та цільових показників усіх підрозділів корпорації.
2. Завдання КСВ повинні бути конкретними з погляду діяльності кожного підрозділу корпорації.
3. Держава та населення країни повинні поважати добровільність ініціатив корпорації.
4. Активність корпорації у реалізації концепції КСВ повинна бути помітною для суспільства та знаходити відповідне висвітлення у ЗМІ.
5. Керівництво корпорації повинно постійно відчувати соціальні запити у суспільстві та своєчасно реагувати на них.

Серед найбільш суттєвих прикладів інвестування корпорації Tata Group у КСВ, що мали конкретний соціальний ефект у суспільстві, такі: вакцинація дітей; субсидування ліків для боротьби зі СНІДом; фінансування агропроектів у 400 селах для боротьби з бідністю; інвестиції в енергозбереження у процесі виробництва сталі; висадка 80 тис дерев; створення центру навчання дітей із проблемами розвитку та ін. [4].

Отже, під час поширення концепції КСВ в Україні доцільно враховувати позитивний досвід зарубіжних країн. Водночас концепція КСВ повинна стати невід'ємним елементом діяльності українських компаній, їхнього стратегічного розвитку з урахуванням економічних інтересів різних груп стейкхолдерів.

Слід зазначити, що останнім часом в Україні поширюється запровадження у діяльності компаній концепції корпоративної соціальної відповідальності. Але, як було зазначено раніше, це більшою мірою відбувається у діяльності зарубіжних міжнародних компаній, що працюють на території нашої країни.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи вищезазначене, доходимо таких висновків.

Успішна діяльність сучасних зарубіжних компаній спрямована на запровадження концепції корпоративної соціальної відповідальності. Вона передбачає не тільки досягнення стабільних фінансових результатів, а й інвестування у реалізацію соціально та екологічно значущих проектів, що надають позитивний ефект для всього суспільства. В Україні така практика ще не є достатньо розповсюдженою та більшою мірою стосується діяльності зарубіжних компаній, що мають свої філії або дочірні підприємства в Україні.

Для збільшення кількості українських компаній, що використовують концепцію КСВ, підвищення рівня конкурентоспроможності та забезпечення стабільних результатів їхньої діяльності необхідно запровадити заходи щодо поширення використання концепції КСВ у діяльності вітчизняних підприємств та поліпшення їхнього іміджу у суспільстві.

До основних з них слід віднести такі:

1) поліпшення рівня корпоративної культури, а також підвищення стимулів у працівників для більш ефективної праці та зростання їх мотивації та лояльності до компанії;

2) формування високого рівня довіри стейкхолдерів (кола зацікавлених сторін), з якими взаємодіє та співпрацює компанія (бізнес-партнери, клієнти, владні структури, громадські організації та ін.);

3) зниження рівня репутаційних ризиків та негативного ставлення до діяльності компанії з боку стейкхолдерів та суспільства у цілому;

4) залучення додаткових обсягів інвестиційних ресурсів, пошук та засвоєння нових ринків та груп клієнтів;

5) запровадження у виробничій діяльності компаній нових, інноваційних проектів, сучасних технологій та новітніх видів продукції;

6) заощадження фінансових та інших ресурсів на основі запровадження концепції «зеленого офісу»;

7) забезпечення сталого розвитку бізнесу та компаній у цілому на довгострокову перспективу;

8) адаптація досвіду зарубіжних країн у сфері впровадження концепції КСВ із метою його використання вітчизняними компаніями.

Таким чином, здійснене дослідження підтверджує необхідність запровадження наданих пропозицій на рівні компаній в Україні. Успішна реалізація зазначених заходів із поширення концепції КСВ, на нашу думку, буде сприяти подальшому розвитку вітчизняних компаній, удосконаленню їхньої діяльності, зростанню вартості нематеріальних активів, підвищенню рівня взаємозв'язку між довірою до бренду та соціальною відповідальністю компаній у суспільстві.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Котлер Ф., Ли Н. Корпоративная социальная ответственность: Как сделать как можно больше добра для вашей компании и общества / пер. с англ. С. Яринич. Киев : Стандарт, 2005. 302 с.

2. Колот А.М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів. *Економічна теорія*. 2013. № 4. С. 5–26.

3. Король С.Я. Соціально відповідальне підприємство: поняття, ідентифікація, рівні. *Економіка України.* 2018. № 6. С. 69–83.

4. Крепак Д. Работать на общество: что такое корпоративная социальная ответственность бизнеса. *Forbes Украина*. URL : http://forbes.net.ua (дата звернення: 11.06.2019).

5. Модели корпоративной социальной ответственности. *Sustainable business.* URL : http://csrjournal.com (дата звернення: 25.06.2019).

6. Под прицелом КСО. URL : http://www.business.ua (дата звернення: 14.06.2019).

7. Притуляк Н.Н. Соціальне інвестування як форма реалізації корпоративної відповідальності. *Фінанси України.* 2018. № 8. С. 63–74.

8. Ответственность бизнеса: готова ли Украина перейти на европейские принципы. *УНІАН*. URL : http://www.unian.net (дата звернення: 26.06.2019).

9. Розвиток КСВ в Україні 2010–2018. URL : http://csr-ua.info (дата звернення: 17.06.2019).

10. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу : монографія / за заг. ред. М.П. Буковінської. Київ : Компринт, 2015. 297 с.

11. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / за наук. ред. А.М. Колота ; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», Наук. парк, Ін-т соц.-труд. відносин. Київ, 2012. 501 с.

12. Орлова Н.С., Харламова А.О. Концептуальні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні : монографія ; Донец. держ. ун-т управління. Київ : Кондор, 2014. 276 с.

13. Карпова Т.С. Соціальне партнерство як основа взаємовигідного співробітництва бізнесу та держави. *Modern Economics*. 2017. № 3. С. 69–77.

14. Євстахевич А.Л. Теоретичні основи менеджменту соціальної відповідальності. *Економіка, фінанси, право*. 2018. № 8. С. 17–20.

15. Марущак Н.В. Еволюція концепції корпоративної соціальної відповідальності. *Європейські перспективи.* 2012. № 2(1). С. 213–221.

16. Юр'єва І.А. Соціальна відповідальність : конспект лекцій із дисципліни. Харків : НТУ «ХПІ», 2016. 118 с.

REFERENCES:

1. Kotler F., Li N. (2005) Korporativnaya sotsialnaya otvetstvennost : Kak sdelat kak mozhno bolsche dobra dlya vaschej kompanii i obschestva [Corporate social responsibility : how to do as much as you can good things for your company and the society]. Per. s angl. S. Yarunuch. Kyiv: Standart, 302 p. (in Russian)

2. Kolot A.M. (2013) Korporatuvna sotsialna vidpovidalnist: evolutsiya ta rozvytok teoretuchnuh poglyadiv [Corporate social responsibility : evolution and progress of the theoretical views]. *Ekonomichna teoriya*, no. 4, pp. 5–26. (in Ukrainian)

3. Korol S.Ya. (2018) Sotsialno vidpovidalne pidpruemstvo : ponyattya, identufikatsija, rivni [Socially responsible enterprise : definition, identification, levels]. *Ekonomika Ukrainu*, no. 6, pp. 69–83. (in Ukrainian)

4. Krepak D. Rabotat na obschestvo : chto takoe korporativnaja sotsialnaja otvetstvennost biznesa [To work for the good of the society : what exactly corporate social responsibility of business is]. *Forbs Ukraina*. Available at: http://forbes.net.ua (accessed 11 June 2019).

5. Modeli korporativnoj sotsialnoj otvetstvennosti [Models of the corporate social responsibility]. *Systainable biznes* (electronic journal). Available at: http://csrjournal.com (accessed 25 June 2019). (in Russian)

6. Pod pritcelom KSO [From the view of the CSR]. Available at: http://www.business.ua (accessed 14 June 2019).

7. Prutylyak N.N. (2018) Sotsialne investyvannya yak forma realizatsij korporatuvnoj vidpovidalnosti [Social investing as one of the forms of the realization of the corporate responsibility]. *Finansu Ukrainu*, no. 8, pp. 63–74. (in Ukrainian)

8. Otvetstvennost biznesa : gotova li Ukraina perejti na evropejskie printsupu [The responsibility of business : is Ukraine ready for the transition to the European principles now]. Informatsionnoe agentstvo YNIAN. Available at: http://www.unian.net (accessed 26 June 2019). (in Russian)

9. Rozvutok KSV v Ukraini 2010–2018 [The progress of the CSR in Ukraine in years 2010–2018]. Available at: http://csr-ua.info (accessed 17 June 2019).

10. Korporatuvna sotsialna vidpovidalnist biznesy [Corporate social responsibility of business] : monographia / za zag. red. M.P. Bykovinskoj. Kyiv: TSP «Komprunt», 2015. 297 p. (in Ukrainian)

11. Sotsialna vidpovidalnist : teoriya i praktyka rozvutky (2012) [Social responsibility : theory and practice of the progress] : monographia / za nayk. red. A.M. Kolota; DVNZ «Kyiv. nats. ekon. yn-t im. Vadyma Getmana», Nayk. Park, In-t sots.-tryd. vidnosyn. Kyiv. 501 p. (in Ukrainian)

12. Orlova N.S., Harlamova A.O. (2014) Kontseptyalni zasadu korporatuvnoj sotsialnoj vidpovidalnosti v Ukraini [The concept frameworks of the corporate social responsibility in Ukraine] : monographia / Donets. derzh. yn-t ypravlinnya. Kyiv : Kondor, 276 p. (in Ukrainian)

13. Karpova T.S. (2017) Sotsialne partnerstvo yak osnova vzaemovuhidnogo spivrobitnutstva biznesy ta derzhavu [Socially partnership as a base for the effective transaction between the business and the government]. *Modern Ekonomiks*, no. 3, pp. 69–77. (in Ukrainian)

14. Evstahevuch A.L. (2018) Teoretychni osnovu menedzhmenty sotsialnoj vidpovidalnosti [The theoretical bases of the management of the social responsibility]. *Ekonomika, financu, pravo,* no. 8, pp. 17–20. (in Ukrainian)

15. Maryschak N.V. (2012) Evolutsiya kontseptsij korporatuvnoj sotsialnoj vidpovidalnosti [The evolution of the conception of the corporate social responsibility]. *Evropejski perspektyvy,* no. 2(1), pp. 213–221. (in Ukrainian)

16. Jur'eva I.A. (2016) Sotsialna vidpovidalnist [The social responsibility : the abstract of the lectures on the discipline] : konspekt lektsij z dustsuplinu. Kharkiv: NTY – KhPI, 118 p. (in Ukrainian)

Matrosova Liudmyla
Doctor of Economic Science, Professor,
Professor of the Department of Public Finance
Kharkov Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPTION OF THE CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY (CSR) OF BUSINESS IN UKRAINE

The purpose of the article. Under the circumstances of the globalization and increasing of the competitiveness of the modern economy, the main attention of the society is focused on the mission, the direction of the economic activity and taking part by the companies in the development of the modern society by using of the CSR conception. For the foreign companies the CSR strategy is one of the main characteristics of the activity of the company, and it is rather an exception for the Ukrainian companies nowadays.

That is why the implementation of the CSR conception by the Ukrainian companies is a real problem, taking into the account the importance of the effective business interaction on the development of the society.

The purpose of this article is analyzing and the spreading of using of the CSR conception in Ukraine, taking into the account the experience of the foreign companies.

Methodology. The methodology of the article is based on the conceptual approach by taking into the account the main characteristics of the economic activities of the Ukrainian companies in the context of choosing by them mainly strategies based on the achievement of financial results more than on socially oriented goals.

Results. The implementation of the CSR conception by the Ukrainian companies is allowing to focus the activity of the companies on the achievement of the results that are most important not for the business only, but also for the development of the society in generally.

At the same time, this approach is leading to the growth of the value of intangible assets, the strengthening of the competitiveness position of the companies among the consumers and the other stakeholders groups.

The adaptation of the main models of the CSR conception of the foreign countries for the possibility of the using it by the Ukrainian companies is leading to the increasing of the level of the taking part by the business in the solving of the actual problems of the modern society.

An important result is as well the evolution of the business process, the abandon by the companies from «not eco-friendly activity», and gradually transition to the choosing and the implementation of socially oriented projects and programs.

This is leading to the certain positive effect from the implementation of the CSR conception on the basic of combining of the economic interests of the business and the society in generally.

Practical implications. The realization of the conception of the CSR is leading to the increasing of the role of the Ukrainian companies in the economic and other spheres of activities, solving of the main problems that are most important and actual for the modern Ukrainian society and for its further civilizational development.

Value/originality. The importance of the spreading of the sphere of the implementation of the CSR conception is emphasized in the article. The main consequences of the positive effect of using of the CSR strategy on the real activity of the Ukrainian companies are analyzed. The main propositions and measures of the using of the CSR strategy by the Ukrainian companies are given.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУТНОСТІ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРИБУТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

TRANSFORMATION OF SATISFACTION AND VALUE OF DOMESTIC ENTERPRISES 'INCOME IN MODERN CONDITIONS OF BUSINESS

УДК 658.155
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-30

Мельник А.О.
д.е.н., завідувач кафедри
бізнес-економіки та туризму
Київський національний університет
технологій та дизайну
Петренко Н.В.
студент
Київський національний університет
технологій та дизайну

Статтю присвячено дослідженню трансформації сутності та значення прибутку підприємств України в сучасних умовах господарювання. Розкрито роль прибутків підприємств. Досліджено термінологію визначення прибутку. Представлено організаційний прибуток як основну мету ведення господарської діяльності. Наголошено, що прибуток також слід розглядати як основне джерело підвищення ринкової вартості організації. Виявлено завдання, які вирішує система управління прибутком, виходячи з головної мети прибутку, якою є добробут власників організації в поточному та майбутньому періодах. Виділено прибутки залежно від виду діяльності. Подано показники чистого прибутку вітчизняних підприємств за основними видами діяльності за останні роки та зроблено аналіз фінансового стану вітчизняних підприємств у сучасних умовах господарювання. Представлено шляхи підвищення прибутковості вітчизняних підприємств у сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: *підприємство, прибутковість, фінансовий результат, господарська діяльність.*

Статья посвящена исследованию трансформации сущности и значения прибыли предприятий Украины в современных условиях хозяйствования. Раскрыта роль прибыли предприятий. Исследована терминология определения прибыли. Представлена организационная прибыль в качестве основной цели ведения хозяйственной деятельности. Отмечено, что прибыль также следует рассматривать как основной источник повышения рыночной стоимости организации. Выявлены задачи, которые решает система управления прибылью, исходя из главной цели прибыли, которой является благосостояние собственников организации в текущем и будущем периодах. Выделены типы прибыли в зависимости от вида деятельности. Поданы показатели чистой прибыли отечественных предприятий по основным видам деятельности за последние годы и сделан анализ финансового состояния отечественных предприятий в современных условиях хозяйствования. Представлены пути повышения прибыльности отечественных предприятий в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: *предприятие, прибыльность, финансовый результат, хозяйственная деятельность.*

The article is devoted to the study of the transformation of the essence and value of the profit of enterprises of Ukraine in modern economic conditions. The role of corporate profits is revealed. Terminology of profit definition is investigated. Organizational profit is presented as the main purpose of economic activity. It is noted that profit should also be considered as the main source of increasing the market value of the organization. The main task of each enterprise in modern economic conditions is the organization of production and financial activities, the purpose of which is to meet human needs in products and maximize profits. The process of developing new market relations necessitates the strengthening of the role of finance in the functioning of production organizations and enterprises. Organizational finance should be considered as a regulator of production and commercial activity, as well as the expansion of freedom and independence of enterprises in the markets of goods and services. At the same time, in today's economic conditions, the company's profit is the basis of self-financing of existing types of production and commercial activity, as well as social and labor relations of employees. The problem solved by the profit management system is determined based on the main purpose of profit, which is the welfare of the owners of the organization in the current and future period. Profits are allocated depending on the type of activity. The indicators of net profit of domestic enterprises according to the main types of activity in recent years are given and the analysis of the financial condition of domestic enterprises in the modern conditions of management is made. The ways of increase of profitability of domestic enterprises in modern economic conditions are presented. The role of corporate profits in modern economic conditions can not be overestimated, since profit is the ultimate financial result of a company. It serves as a source of replenishment of financial resources of the enterprise. The relevance of the chosen topic is related to the fact that profit is one of the most important elements of a market economy.

Key words: *enterprise, profitability, financial result, economic activity.*

Постановка проблеми. Актуальність вибраної теми пов'язана з тим, що прибуток є одним із найважливіших елементів ринкової економіки. Роль прибутків підприємств у сучасних умовах господарювання важко переоцінити, оскільки саме прибуток є кінцевим фінансовим результатом компанії. Він є джерелом поповнення фінансових ресурсів підприємства. Збільшення прибутку формує фінансову основу для реалізації розширеного відтворення підприємства та задоволення соціальних та матеріальних потреб засновників і працівників. Через прибуток виконуються зобов'язання компанії перед бюджетом, кредитними організаціями та іншими установами. Ефективність підприємства визначається не тільки досягненням високих прибутків та максимізацією обсягів виробництва, а й мінімізацією витрат, оскільки від цього залежить ціна продукту. Останнє стає особливо актуальним в умовах жорсткої конкуренції між підприємствами галузі. У результаті оптимізації, перш за все, зростають прибуток та прибутковість підприємства. Своєю чергою, це призводить до збільшення фінансових ресурсів для здійснення розширеного відтворення, тим самим підвищуючи ефективність роботи всього підприємства. У сучасних умовах господарювання значно зростає значення підвищення ефективності виробництва. Це пояснюється зростанням конкуренції, високою нестабільністю зовнішнього середовища. Найбільш поширеним типом конкуренції є цінова

конкуренція, тому підприємство повинно прагнути до зменшення або оптимізації витрат на виробництво продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми аналізу та ефективності використання прибутку підприємств досить широко висвітлено у науковій літературі. Теоретичні та практичні аспекти формування і використання прибутку підприємств розглянуто в працях вітчизняних науковців: Д. Базилевич, М.Д. Білик, М.Т. Білухи, І.О. Бланка, Л.Д. Буряка, Ф.Ф. Бутинця, Б.І. Валуєва, В.В. Глущенко, І.В. Загороднього, А.Г. Зятківського, О.Р. Квасовського, В.Г. Лінника, В.О. Мец, В.М. Опаріна, О.О. Орлова, А.М. Поддєрьогіна, Н.М. Ткаченко, П.Т. Саблука, В.В. Сопко, Н.М. Цал-Цалко, М.Г. Чумаченко, А.А. Чухно та ін.

Указані питання досліджувалися у працях відомих радянських учених: М.І. Баканова, В.В. Ковальова, М.Н. Крейніної, В.П. Привалова, Р.С. Сайфуліна, Г.В. Савицької, А.Д. Шеремета та ін.

Серед західних економістів дослідження прибутку знайшло відображення у роботах А. Бабо, Л.Р. Брейлі, Є. Брігхема, Л. Гапенскі, А. Гропеллі, К. Друрі, Б. Коласса, С. Майєрса, Є. Нікбахта, С. Росса, Р. Холта.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування теоретичної та практичної сутності прибутку для вітчизняних підприємств у сучасних умовах господарювання шляхом розкриття ролі прибутків підприємств, дослідження термінології визначення прибутку. У процесі дослідження вирішено такі завдання: визначено показники чистого прибутку вітчизняних підприємств за основними видами діяльності за останні роки та зроблено аналіз фінансового стану вітчизняних підприємств у сучасних умовах господарювання. Також метою дослідження є запропонування шляхів підвищення прибутковості вітчизняних підприємств у сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним завданням кожного підприємства в сучасних умовах господарювання є організація виробничої та фінансової діяльності, метою якої є задоволення людських потреб у продуктах та максимізація прибутку. Процес розвитку нових ринкових відносин зумовлює необхідність посилення ролі фінансів у функціонуванні виробничих організацій та підприємств. Організаційне фінансування слід розглядати як регулятор виробничої та комерційної діяльності, а також розширення свободи й незалежності підприємств на ринках товарів і послуг. Водночас у сучасних умовах господарювання прибуток підприємства є основою самофінансування існуючих видів виробничої та комерційної діяльності, а також соціальних і трудових відносин працівників.

Прибуток – це мірило фінансового стану кожного підприємства, основна характеристика рентабельності вкладення коштів в активи підприємства.

В Господарському кодексі України визначено: «Прибуток (доход) суб'єкта господарювання є показником фінансових результатів його господарської діяльності, що визначається шляхом зменшення суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат та суму амортизаційних відрахувань» [1].

І.О. Бланк визначив, що саме прибуток підприємства є головною метою підприємницької діяльності, критерієм ефективності конкретної виробничої (операційної) діяльності, внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів підприємства, що забезпечують його розвиток, головним джерелом зростання ринкової вартості підприємства й основним захисним механізмом від банкрутства [2]. Він дає таке визначення прибутку: «Прибуток є вираженим у грошовій формі чистим доходом підприємця на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності і становить різницю між сукупним доходом і сукупними витратами у процесі здійснення цієї діяльності» [2].

За визначенням професора М.Г. Чумаченка, «прибуток – це грошовий дохід, утворений у результаті виробничо-господарської операції» [3]. Професор Г.І. Кіндрацька наголошує на важливому значенні аналізу прибутку в діяльності сільськогосподарських підприємств як критерію вибору інвестиційних проектів, фінансових вкладень, програми оптимізації поточних витрат [4, с. 355]. Професор Г.В. Савицька досліджувала проблеми формування фінансових результатів в умовах різних економічних процесів, концепції їхнього розвитку на макроекономічному рівні, визначення прибутку підприємств – платників податку на прибуток. Вона визначає прибуток як «частину доходу, який безпосередньо одержують підприємства після реалізації продукції як винагороду за вкладений капітал і ризик підприємницької діяльності [5, с. 273].

Професор С.Ф. Покропивний розглядає прибуток як ту частину виторгу, що залишається після відшкодування усіх витрат на виробничу і комерційну діяльність підприємства, характеризуючи перевищення надходжень над витратами, вказуючи, що прибуток виражає мету підприємницької діяльності й є головним показником її результативності (ефективності) [6]. Професор І.М. Бойчик зазначає, що прибуток – це частина доходу, що залишається підприємству після відшкодування усіх витрат, пов'язаних із виробництвом, реалізацією продукції та іншими видами діяльності [7]. Л.І. Шваб характеризує прибуток як узагальнюючий фінансовий показник діяльності підприємства, тобто це та частина виторгу, що залишається після

відшкодування усіх витрат на виробничу й комерційну діяльність підприємства [8].

За визначенням А.А. Мазаракі, «прибуток – це різниця між ціною реалізації та собівартістю продукції (товарів, послуг), між обсягом отриманого виторгу та сумою витрат на виготовлення та реалізацію продукції» [9]. З.М. Мочалов під прибутком розуміє грошове втілення частини вартості додаткового продукту і визначає як частину заново створеної вартості, виробленої й реалізованої, готової до розподілу [10]. Таким чином, наголошується на важливості процесу реалізації виробленого продукту за кошти [11].

Визначивши прибуток, необхідно визначити роль організаційного прибутку в ринковій економіці. Перш за все слід розглядати організаційний прибуток як основну мету ведення господарської діяльності. Головна ціль будь-якого виду господарської діяльності, його головний кінцевий результат – зростання добробуту всіх власників організації.

Розмір відкладеного і поточного їхнього доходу на вкладений капітал виступає характеристикою даного зростання, джерело якого – отриманий прибуток.

Для менеджерів, які не є власниками, прибуток є ключовим показником успішності їхньої діяльності. За збільшення організаційного прибутку на ринку праці відбувається збільшення ринкової ціни на цих менеджерів, що відображається на їхній заробітній платі.

Для інших працівників рівень прибутку, отриманий організацією, також є досить високим мотивом діяльності. Необхідно розглядати організаційну прибутковість як гарант їх працевлаштування (за рівних умов) і можливості отримання додаткової матеріальної винагороди за свою роботу, задоволення деяких своїх соціальних потреб.

Організаційний прибуток є мірою ефективності операційної (виробничої) діяльності. Завдяки індивідуальному рівню організаційного прибутку, якщо порівняти його з галузевим, можна характеризувати ступінь управлінських навичок (досвід, готовність, ініціатива) успішного здійснення господарської діяльності в ринкових умовах. За допомогою середнього галузевого рівня організаційного прибутку можна характеризувати ринкові та інші зовнішні чинники, які визначають ступінь ефективності здійснюваної виробничої діяльності, до того ж він виступає ключовим регулятором «переливу капіталу» у сфери з високою ефективністю його використання.

Організаційний прибуток є головним внутрішнім джерелом формування своїх фінансових ресурсів для забезпечення його розвитку. Прибуток займає важливу позицію в системі внутрішніх джерел, через що є формуванням цих ресурсів. Від рівня генерації організаційного прибутку в процесі господарської діяльності залежать потреба організації залучати фінансові ресурси з інших джерел, рівень самофінансування його розвитку, а також забезпечення виконання передбачених стратегічних цілей розвитку, посилення організаційної конкурентної позиції на ринку.

Прибуток також слід розглядати як основне джерело підвищення ринкової вартості організації. Можна забезпечити самостійне зростання вартості капіталу шляхом капіталізації частки прибутку, отриманої організацією, тобто її переспрямування на зростання організаційних активів. Від суми й рівня капіталізації отриманого організацією прибутку залежить ступінь зростання вартості його чистих активів (які формуються за рахунок власного капіталу), а також від вартості організації на ринку, яка визначається в процесі його продажу, злиття, придбання тощо.

Прибуток підприємства є найважливішим джерелом задоволення соціальних потреб суспільства.

Перш за все, прояв соціальної ролі прибутку відображується у ролі коштів, які передаються до бюджетів різних рівнів під час його оподаткування. Вони стають джерелом реалізації різних місцевих та національних соціальних програм, які забезпечують виживання не захищених із соціального погляду (або недостатньо захищених) громадян. Водночас ця роль проявляється у задоволенні частки соціальних потреб своїх працівників за рахунок організаційного прибутку (соціальні програми є невід'ємною частиною індивідуальних або колективних трудових угод). Соціальна роль, що належить до прибутку, проявляється у тому, що вона виступає джерелом зовнішньої благодійної організаційної діяльності, що полягає у фінансуванні деяких неприбуткових установ соціальної сфери, наданні матеріальної допомоги низці категорій громадян.

Прибуток – це головний захисний механізм, який захищає організацію від такої загрози, як банкрутство.

Водночас ця загроза виникає і в умовах ефективної економічної діяльності організації (якщо використовується значна частка позикового капіталу, особливо короткострокового; недостатньо ефективне управління ліквідністю активів), але за інших умов організація більш успішно виходить зі стану кризи за високого рівня вигідного потенціалу прибуткової генерації. Капіталізація отриманого прибутку дає можливість швидко збільшити частку високоліквідних активів (відновити платоспроможність), підвищити частку власного капіталу в разі відповідного зменшення обсягу запозичених коштів (підвищення фінансової стійкості), формувати відповідні резервні фінансові кошти.

У процесі надання характеристики ролі прибутку в ринковій економіці необхідно підкреслити

думку низки економістів про те, що ця роль не є цілком позитивною, оскільки деякі види прибутку виступають джерелом особистого збагачення для певних категорій громадян, що не приносить суспільної користі. Зокрема, це стосується прибутку, одержуваного внаслідок комерційних спекулятивних операцій, невиправдано високих цін, що зумовлено монопольним організаційним становищем на ринку, що здійснюються підприємствами «тіньової» діяльності, тощо.

Організаційний прибуток можна охарактеризувати як її багатоаспектну роль, а також різноманітність притаманних йому образів. Загальна концепція прибутку складається з найрізноманітніших її типів, що характеризуються сьогодні багатьма термінами.

Ключовою метою прибутку є добробут власників організації в поточному та майбутньому періоді. Ця мета передбачає одночасне забезпечення гармонізації інтересів власників із державними інтересами та інтересами працівників організації.

Виходячи із цієї головної мети, система управління прибутком вирішує завдання, що складаються з:

1) забезпечення максимізації суми отриманого прибутку, що відповідає ресурсному потенціалу організації, а також ринковій ситуації;

2) забезпечення оптимальної пропорційності між рівнем отриманого прибутку та допустимим рівнем ризику;

3) забезпечення високого рівня прибутку, що формується;

4) надання власників організації відповідного рівня доходу за вкладеним капіталом;

5) забезпечення формування відповідного обсягу фінансових ресурсів за рахунок прибутку відповідно до цілей організаційного розвитку в найближчому періоді;

6) забезпечення постійного зростання ринкової вартості організації;

7) забезпечення ефективності кадрових програм у прибутках.

Формування та створення ринкової економіки вимагає від підприємств України раціонального та економічно обґрунтованого підходу до планування своєї діяльності, визначення стратегії фінансової та виробничої політики, аналізу та оцінки отриманих результатів. Прибуток є основним джерелом фінансування розвитку підприємства, поліпшення його матеріально-технічної бази, забезпечення всіх форм інвестицій.

Прибуток є кінцевим фінансовим результатом діяльності компанії. У ринковій економіці оцінювання показників забезпечується через систему показників, основним засобом яких є рентабельність, що передбачає відношення прибутку до одного з показників функціонування організації. У процесі розрахунку прибутковості можна застосовувати різні показники прибутку. Це дає можливість визначити загальну економічну ефективність організації та оцінити інші аспекти її діяльності.

Для прийняття управлінських рішень часто застосовується структурована система показників, яка має певну мету. Це дає змогу уникнути ризику неповного та однобічного відображення діяльності організації, оскільки індивідуальні показники характеризуються обмеженою інформаційною цінністю, що зумовлює можливість їх неадекватної інтерпретації. Система показників особливо важлива у разі, коли необхідно враховувати низку цілей і встановлювати взаємозв'язок між елементами системи. Водночас слід зазначити, що дуже велика кількість показників перевантажує матеріали аналітичного дослідження відходячи з мети аналізу.

Незалежно від типу аналізу, який проводиться, система показників не може бути жорстко фіксованою раз і назавжди, вона має систематично коригуватися з погляду форми та змісту. Оцінка прибутку – це, перш за все, аналіз усіх видів економічної діяльності, що здійснюється організацією. Залежно від множини чинників здійснюється ретельне вивчення окремих складників діяльності підприємства, і на основі цього дослідження здійснюється загальна оцінка прибутку підприємства.

Прибуток є дуже важливим показником, який відображає ефективність усієї діяльності підприємства, а також раціональність використання окремих ресурсів і компонентів. У більш простому, соціальному, сенсі прибуток визначається чистим доходом організації від реалізації його діяльності. Однак прибуток може бути різним залежно від окремого підходу до витрат, що відрізняється з економічного та бухгалтерського погляду.

Залежно від виду діяльності виділяють [12]:

– прибуток від цільової діяльності – це прибуток, отриманий у результаті реалізації товарів (надання платних послуг);

– прибуток від інших видів діяльності – це прибуток від невиробничої діяльності, тобто транспортної, посередницької тощо;

– прибуток від реалізації майна – це прибуток від продажу основних засобів, нематеріальних активів;

– прибуток від позареалізаційних операцій – це прибуток від інвестиційної діяльності, надання майна в оренду, пайової участі в інших підприємствах тощо.

Обсяг прибутку за кожним видом діяльності формується як сальдо доходів та витрат на її проведення. Залежно від порядку визначення розрізняють:

– балансовий прибуток – це прибуток, який характеризує кінцевий результат проведення всіх видів діяльності. Обсяг балансового прибутку визначається за даними бухгалтерського обліку;

– оподатковуваний прибуток – це обсяг прибутку, який визначається як різниця між валовими доходами та валовими витратами підприємства – платника податку на прибуток;

– чистий прибуток – це прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства після сплати податку на прибуток та інших податків, обов'язкових платежів і зборів, сплачуваних за рахунок прибутку.

Залежно від формування розрізняють такі види прибутку:

1. Валовий (балансовий) прибуток – розраховується як різниця між чистим доходом від реалізації продукції і собівартістю реалізованої продукції. Валовий прибуток може бути зменшений на величину супутніх платежів:

– податок на майно та землю;

– податок із власників транспортних засобів;

– утримання дошкільних закладів.

2. Операційний прибуток – це балансовий прибуток, скоригований на різницю інших операційних доходів та операційних витрат. Інші операційні доходи відображають суми від операційної діяльності підприємств, окрім доходу (виручки) від реалізації продукції, а саме:

– дохід від оренди майна;

– дохід від операційних курсових різниць;

– доходи від реалізації оборотних активів (окрім фінансових інвестицій);

– відшкодування раніше списаних активів.

Операційні витрати включають:

– адміністративні витрати (загальногосподарські витрати, пов'язанні з управлінням та обслуговуванням підприємства;

– витрати на збут (витрати на утримання підрозділів, що займаються збутом продукції, на рекламу, пакування, доставку продукції споживачам тощо);

– інші операційні витрати (собівартість реалізованих виробничих запасів, сумнівні борги та витрати від знецінення запасів, утрати від операційних курсових різниць, економічні санкції, відрахування на забезпечення таких операційних витрат, а також усі інші витрати, що виникають у процесі операційної діяльності підприємства, крім витрат, що включаються до собівартості реалізованої продукції).

3. Прибуток від звичайної діяльності – це операційний прибуток, скоригований на величину фінансових та інших доходів і фінансових та інших витрат.

До фінансових та інших доходів належать:

– дохід від інвестицій в інші підприємства;

– дивіденди;

– відсотки та інші доходи від фінансових інвестицій;

– дохід від неопераційних курсових різниць та ін.

До фінансових та інших витрат належать:

– сплата відсотків на позиковий капітал;

– втрати від уцінки фінансових інвестицій та необоротних активів;

– інші втрати і витрати, не пов’язані з операційною діяльністю.

Саме цей скоригований прибуток є об’єктом оподаткування (оподатковуваним прибутком).

4. Чистий прибуток – це прибуток, що надходить у розпорядження підприємства після сплати податку на прибуток.

Чистий прибуток підприємства використовується у двох напрямах:

– фонд нагромадження (реінвестований прибуток) – створення резервного фонду, фонду розвитку виробництва, інвестиційної потреби;

– фонд споживання – виплати власникам, акціонерам, матеріальні заохочення персоналу за результатами роботи, вирішення соціальних проблем.

Ці показники для оцінки прибутку підприємства є суттєвими для проведення загального аналізу ефективності його діяльності.

Досягнення максимальної величини прибутку і, відповідно, мінімізація збитку – одні з основних цілей будь-якої комерційної організації.

Тому основна мета аналізу прибутку і рентабельності – виявлення й оцінка резервів зростання фінансових результатів та впровадження їх у виробництво.

Аналіз прибутку здійснюють за даними фінансового звіту (форма № 2) і плановими даними підприємства. При цьому дається оцінка виконання плану прибутку (збитку) в цілому і за окремими його видами.

Проаналізуємо прибутковість вітчизняних підприємств у сучасних умовах господарювання.

Дані Державної служби статистики щодо показника «Чистий прибуток (збиток) підприємств за основними видами економічної діяльності» за 2010, 2014 та 2017 рр. представлено в табл. 1.

Аналіз фінансового результату (сальдо) вітчизняних підприємств за основними видами економічної діяльності за 2010, 2014 та 2017 рр. представлено на рис. 1.

За результатами аналізу фінансового результату (сальдо) за досліджувані роки можна зробити висновки, що тільки в групі А «Сільське, лісове та рибне господарство» за всі роки відбувалося зростання прибутковості. У підгрупах «Промисловість» В «Добувна промисловість і розроблення кар'єрів», С «Переробна промисловість» (виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів, виготовлення виробів із деревини, паперу та поліграфічна діяльність, виробництво коксу та продуктів нафтопереробленння, виробництво хіміч-

Таблиця 1

Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності

	Код за КВЕД-2010	Роки	Фінансовий результат (сальдо), млн грн	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
				у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн грн
Усього		**2010** **2014** **2017**	**13906,1** **-590066,9** **168752,8**	**57,3** **65,5** **72,4**	**155197,6** **202704,5** **515460,6**	**42,7** **34,5** **27,6**	**141291,5** **792771,4** **346707,8**
Сільське, лісове та рибне господарство	A	2010 2014 2017	17170,5 21481,3 68858,5	69,2 84,1 86,2	22196,5 51982,4 89411,9	30,8 15,9 13,8	5026,0 30501,1 20553,4
Промисловість	B+C+D+E	2010 2014 2017	11594,7 -178730,9 56124,0	57,0 62,4 71,4	50070,6 59910,7 195352,2	43,0 37,6 28,6	38475,9 238641,6 139228,2
будівництво	F	2010 2014 2017	-5095,7 -27948,8 -5014,3	53,9 61,9 71,0	4358,7 5693,7 8925,9	46,1 38,1 29,0	9454,4 33642,5 13940,2
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	2010 2014 2017	7547,4 -133219,4 25874,2	60,3 65,6 74,9	36072,4 27825,7 75740,6	39,7 34,4 25,1	28525,0 161045,1 49866,4
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	2010 2014 2017	1348,7 -22591,6 -16796,7	52,8 61,6 71,1	6730,7 9991,4 23399,0	47,2 38,4 28,9	5382,0 32583,0 40195,7
Тимчасове розміщування й організація харчування	I	2010 2014 2017	-633,6 -6641,9 1773,5	56,4 58,5 69,3	505,9 319,6 4034,3	43,6 41,5 30,7	1139,5 6961,5 2260,8
Інформація та телекомунікації	J	2010 2014 2017	2081,8 -17137,1 12029,3	56,9 63,5 67,7	6170,3 9446,2 19564,3	43,1 36,5 32,3	4088,5 26583,3 7535,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	2010 2014 2017	-20279,1 -100347,2 32356,1	56,0 62,4 67,9	7093,3 8129,7 48091,7	44,0 37,6 32,1	27372,4 108476,9 15735,6

Джерело: http://www.ukrstat.gov.ua/

них речовин і хімічної продукції, виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, виробництво гумових і пластмасових виробів, металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування, машинобудування, виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і машинобудування, виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин й устаткування), Д «Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря», Е «Водопостачання; каналізація, поводження з відходами» у 2014 р. було негативне сальдо, а в 2017 р. відбулося зростання прибуткових підприємств. За видом діяльності F «Будівництво» за всі досліджувані роки спостерігаються негативні фінансові результати, й ця тенденція зростає. У групі G «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» у 2010 р. було позитивне сальдо, а в 2014 р. воно стрімко зменшилося, у 2017 р. фінансовий результат зріс та набув позитивних значень. У групі Н «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» ми спостерігаємо значне падіння сальдо. Така ж тенденція й у групі І «Тимчасове розміщування й організація харчування». А в групі J «Інформація та телекомунікації» відзначено зростання сальдо після падіння в 2014 р. Схожа динаміка й у групі М «Професійна, наукова та технічна діяльність».

Тому стає актуальним дослідження шляхів підвищення прибутковості вітчизняних підприємств у сучасних умовах господарювання.

Основними резервами зростання прибутку від реалізації є:

– збільшення обсягу реалізованої продукції;
– зниження собівартості реалізованої продукції;
– поліпшення якості продукції [12].

Показники фінансових результатів характеризують абсолютну ефективність управління підприємством у всіх сферах його діяльності: виробництва, реалізації, постачання, фінансової та інвестиційної діяльності. Вони є основою еконо-

Рис. 1. Діаграма фінансового результату (сальдо) підприємств за видами економічної діяльності за 2010, 2014, 2017 рр. (млн грн)

Джерело: побудовано на основі табл. 1

мічного розвитку підприємства та зміцнення його фінансових відносин з усіма учасниками комерційного бізнесу.

Політика формування прибутку повинна бути спрямована на максимізацію розміру позитивного фінансового результату для реалізації комплексу завдань із метою забезпечення зростання обсягів бізнесу, ефективного управління витратами, більш ефективного використання матеріально-технічної бази, оптимізації діяльності, складу та структури оборотних коштів, підвищення продуктивності праці та системи управління суб'єктом господарювання.

Внутрішні чинники можна розділити на виробничі та невиробничі, а виробництво, своєю чергою, включає великі та інтенсивні чинники, які використовуються для глибокого аналізу.

Екстенсивні чинники впливають на процес отримання прибутку шляхом кількісних змін: обсягу коштів і об'єктів праці, фінансових ресурсів, часу роботи обладнання, кількості персоналу, фонду робочого часу.

Інтенсивні чинники впливають на процес отримання прибутку за допомогою «якісних» змін: підвищення продуктивності обладнання та підвищення його якості, використання прогресивних типів матеріалів, модифікації їх технологій переробки, прискорення оборотності оборотних коштів, підвищення класифікації та продуктивності працівників, зменшення трудомісткості, вдосконалення організації праці та ефективного використання фінансових ресурсів. У ході здійснення господарської діяльності організації, пов'язаної з виробництвом, реалізацією продукції та прибутком, ці чинники вступають у тісний зв'язок і тісну залежність.

До невиробничих чинників належать постачання, маркетинг та екологічна діяльність, соціальні умови праці та побуту.

Висновки з проведеного дослідження. У статті виявлено, що прибуток є кінцевим фінансовим результатом діяльності підприємства та є його основною метою. Разом із тим прибуток являє собою складну економічну категорію. В останні часи питанням дослідження прибутку приділяли увагу багато науковців. Але сутність та значення прибутку в сучасних умовах господарювання постійно трансформуються. Фінансовий результат є оціночним показником та відображає економічну ефективність діяльності підприємств. Цей показник визначається показником прибутку або збитків, які формуються впродовж календарного року.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Господарський кодекс України. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436- 15/page5 (дата звернення: 28.07.2019).

2. Бланк И.О. Управление прибылью. Киев, 2003. 752 с.

3. Економічний аналіз : навчальний посібник / М.А. Болюх та ін. ; за ред. М.Г. Чумаченко. Київ : КНЕУ, 2003. 555 с.

4. Економічний аналіз: теорія і практика : підручник / Г.І. Кіндрацька та ін. ; за ред. А.Г. Загороднього. Львів : Магнолія – 2006, 2007. 440 с.

5. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 668 с.

6. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства. Київ : КНЕУ, 2004. 528 с.

7. Бойчик І.М. Економіка підприємства : підручник. Київ : Кондор, 2016. 378 с.

8. Шваб Л.І. Економіка підприємства : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2007. 584 с.

9. Мазаракі А.А., Лігоненко Л.О., Ушакова Н.М. Економіка торговельного підприємства : підручник. Київ : Хрещатик, 2007. 800 с.

10. Мочалова З.М. Методичні інструментарії та сучасні проблеми аналізу фінансових результатів. *Комунальне господарство міст.* 2011. № 3. С. 221–227.

11. Гевчук А.В. Вплив законодавчих змін 2018 року на формування фінансового результату: реалії та перспективи. *Економіка і суспільство.* 2017. Вип. 13. URL : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/221.pdf (дата звернення: 28.07.2019).

12. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економіка підприємства : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 488 с.

13. Ганжа Ю.В. Міжнародна практика факторного аналізу прибутку підприємства. *Економіка та держава.* 2007. № 4. С. 35–36.

14. Корінєв В.Л. Дослідження впливу ціни на прибутковість діяльності підприємства. *Актуальні проблеми економіки.* 2005. № 2. С. 92–98.

15. Башнянин Г.І., Лінтур І.В. Фінансова стійкість суб'єктів господарювання та шляхи її покращення. *Економіка і суспільство.* 2015. Вип. 1. С. 65–68.

16. Гапак Н.М., Капштан С.А. Особливості визначення фінансової стійкості підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2014. Вип. 42. С. 191–196.

17. Загородна О., Серединська В. Діагностика фінансового стану і стійкості функціонування підприємства. *Економічний аналіз*. 2010. Вип. 7. С. 262–265.

18. Висока О.Є. Економічна сутність прибутку та концепції його формування. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки.* 2010. Вип. 17. С. 293–300.

19. Бердар М.М. Формування механізму управління прибутком підприємства. *Управління проектами, системний аналіз і логістика.* 2008. Вип. 5. С. 208–215.

20. Шарманська С.О. Особливості формування та використання прибутку в трансформаційній економіці. *Формування ринкових відносин в Україні.* 2008. № 8. С. 3–8.

21. Громадський моніторинг управління державними фінансами / Д. Базилевич та ін. ; за ред. Н. Старостенко. Київ : ФОП, 2016. 42 с.

22. Глущенко В.В. Українська національна школа фінансів і наукова школа фінансів Харківського університету. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2016. С. 173–175.

REFERENCES:

1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine]. Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436- 15/page5 (accessed 23 July 2019).

2. Blank I.O. (2003) Upravleniye pribyl'yu [Profit management]. Kyiv: Nika-Tsentr (in Russian)

3. Boliukh M. A., Burchevskyi V. Z., Horbatok M. I., Zarosylo S. A., Ivakhnenko V. M. (2003) Ekonomichnyi analiz [Economic analysis]. Kyiv: KNEU (in Ukrainian)

4. Kindratska, H. I., Bilyk M.S. (2007) Ekonomichnyi analiz: teoriia i praktyka [Economic Analysis: Theory and Practice]. Lviv: «Mahnoliia 2006» (in Ukrainian)

5. Savytska, H. V. (2007) Ekonomichnyi analiz diialnosti pidpryiemstva [Economic analysis of enterprise activity]. Kyiv: Znannia (in Ukrainian)

6. Pokropyvnyi S.F. (2004) Ekonomika pidpryiemstva [Business Economics]. Kyiv: KNEU (in Ukrainian)

7. Boichyk I.M. (2016) Ekonomika pidpryiemstva [Business Economics]. Kyiv: Kondor (in Ukrainian)

8. Shvab L.I. (2007) Ekonomika pidpryiemstva [Business Economics]. Kyiv: Karavela (in Ukrainian)

9. Mazaraki A.A., Lihonenko L.O., Ushakova N.M. (2007) Ekonomika torhovelnoho pidpryiemstva [The economy of a trading company]. Kyiv: Khreshchatyk (in Ukrainian)

10. Mochalova Z.M., Pospielov O.V. (2011) Metodychni instrumentarii ta suchasni problemy analizu finansovykh rezultativ [Methodical tools and modern problems of financial results analysis]. Municipal economy of cities, no. 3, pp. 221–227.

11. Hevchuk A.V. Martyniuk O.O., Kutselepa R.S. (2017) Vplyv zakonodavchykh zmin 2018 roku na formuvannia finansovoho rezultatu: realii ta perspektyvy [Impact of legislative changes in 2018 on the formation of financial results: realities and prospects]. Ekonomika i suspilstvo [Economics and Society] (electronic journal), vol. 13, pp, 1327-1333.

Available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/221.pdf (accessed 23 July 2019).

12. Hetman O. O., Shapoval V.M. (2010) Ekonomika pidpryiemstva [Business Economics]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian)

13. Hanzha Yu.V. (2007) Mizhnarodna praktyka faktornoho analizu prybutku pidpryiemstva [International practice of factor analysis of company profits]. Economy and the state, no. 4, pp. 35-36.

14. Koriniev V.L. (2005) Doslidzhennia vplyvu tsiny na prybutkovist diialnosti pidpryiemstva [Investigation of the impact of the price on profitability of the enterprise]. Actual problems of the economy, no. 2, pp. 92-98.

15. Bashnianyn H.I., Lintur I.V. (2015) Finasova stiikist subiektiv hospodariuvannia ta shliakhy yii pokrashchennia [Financial stability of business entities and ways to improve it]. *Economics and Society*, vol. 1, pp. 65–68.

16. Hapak N.M. Kapshtan S.A. (2014) Osoblyvosti vyznachennia finansovoi stiikosti pidpryiemstv [Features of determining the financial stability of enterprises]. *Sci-*

entific herald of Uzhgorod University. Series: Economics, vol. 42, pp. 191–196.

17. Zahorodna O., Seredynska V. (2010) Diahnostyka finansovoho stanu i stiikosti funktsionuvannia pidpryiemstva [Diagnostics of the financial condition and stability of the operation of the enterprise]. *Economic analysis,* vol. 7, pp. 262–265.

18. Vysoka O.Ie. (2010) Ekonomichna sutnist prybutku ta kontseptsii yoho formuvannia [The economic essence of profit and the concept of its formation]. *Scientific works of KNTU. Economic Sciences*, vol. 17, pp. 293-300

19. Berdar M.M. (2008) Formuvannia mekhanizmu upravlinnia prybutkom pidpryiemstva [Formation of the mechanism of management of profits of the enterprise]. *Project Management, System Analysis and Logistics: Scientific Journal,* vol. 5, pp. 208–215.

20. Sharmanska S.O. (2008) Osoblyvosti formuvannia ta vykorystannia prybutku v transformatsiinii ekonomitsi [Features of the formation and use of profits in the transformational economy]. *Formation of market relations in Ukraine: Collection of scientific works*,.no. 8, pp. 3-8.

21. Bazylevych D., Starostenko N, Kolosova V. (2016) *Hromadskyi monitorynh upravlinnia derzhavnymy finansamy* [Public monitoring of public finance management]. Kyiv: FOP (in Ukrainian)

22. Hlushchenko V.V. (2016) Ukrainska natsionalna shkola finansiv i naukova shkola finansiv Kharkivskoho universytetu [Ukrainian National School of Finance and the School of Finance of Kharkiv University]. *Bulletin of Kharkiv National University named after VN Karazin Series: Economical,* pp. 173-175.

Melnyk Alona
Doctor of Economic Sciences,
Head of the of Business Economics and Tourism Department
Kyiv National University of Technology and Design
Petrenko Natalia
Student
Kyiv National University of Technology and Design

TRANSFORMATION OF SATISFACTION AND VALUE OF DOMESTIC ENTERPRISES 'INCOME IN MODERN CONDITIONS OF BUSINESS

The urgency of the article on the transformation of the essence and value of the profit of domestic enterprises in modern economic conditions is due to the fact that profit is one of the most important elements of a market economy. The role of corporate profits in modern economic conditions can not be overestimated, since profit is the ultimate financial result of a company. It serves as a source of replenishment of financial resources of the enterprise. The increase in profits forms the financial basis for the implementation of an extended reproduction of the enterprise and satisfaction of the social and material needs of founders and employees. Due to profit, the company fulfills its obligations to the budget, credit organizations and other institutions. The efficiency of a company is determined not only by the achievement of high profits and the maximization of output, but also the need to minimize costs, since it depends on the cost level and ultimately on the price of the product. The latter becomes especially relevant in the face of fierce competition between enterprises in the industry. As a result of optimization, first of all, the profit increases and profitability of the enterprise increases. In turn, this leads to an increase in financial resources for enhanced reproduction, thus increasing the efficiency of the entire enterprise. In today's economic conditions, the importance of increasing the efficiency of production increases significantly. This is due to increased competition, high instability of the environment. The most common type of competition is price competition. Therefore, an enterprise should strive to reduce or optimize production costs. The relevance of the chosen topic is related to the fact that profit is one of the most important elements of a market economy. The main task of each enterprise in modern economic conditions is the organization of production and financial activities, the purpose of which is to meet human needs in products and maximize profits.

Methodology. For study in the work used traditional and economics and mathematical methods of research: empirical methods of research (observation, comparison); method of analysis.

The results of the study are the study of the transformation of the essence and value of the profit of domestic enterprises in modern economic conditions, the analysis of financial results of economic activity of domestic enterprises for 2010-2018 and the main directions of increasing the profitability of enterprises in modern economic conditions.

The practical use is that this analysis of the dynamics of financial results of domestic enterprises in modern economic conditions can be used in the future.

Value. Profit is an individual indicator. Its value is formed under the influence of a large number of different factors and reflects virtually all aspects of the enterprise.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ПОСЛУГ ТА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

MODERN TENDENCIES OF CLASSIFICATION SERVICES AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE HOTEL ENTERPRISES

УДК 640.412-043.86(477)
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-31

Нєнно І.М.
д.е.н., професор,
директор з навчальної роботи
Одеська бізнес-школа WAVE
Рудінська О.В.
к.е.н, доцент кафедри менеджменту та інновацій
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова;
доцент
Одеська бізнес-школа WAVE
Бушняк Т.І.
студентка
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

У статті систематизовано системи класифікації готелів за рівнем комфорту в системах зірок, букв, «корон» та розрядів. Виділено основні тенденції розвитку світового готельного ринку, серед них: розширення та диверсифікація асортиментного ряду готелів; демократизація; спеціалізація; тематичний туризм; диференціація та лобіювання в рамках глобальних об'єднань; індивідуалізація; використання інструментів маркетингових комунікацій для формування та моніторингу ділової стратегії. Інноваційний потенціал готелів розглядається крізь контекст технологічних інновацій, програм лояльності та екологічності. Розкрито інструментальний підхід до комп'ютеризації дистрибуції готельних послуг та автоматизації менеджменту готелю. Ступінь екологічності оцінюється за такими критеріями, як: рівень споживання води й електроенергії; обсяг атмосферних викидів; використання природних ресурсів (обсяг спожитого паперу, канцелярського приладдя, мийних засобів, обладнання та інших матеріалів, структура використання відновлюваних та невідновлюваних ресурсів); вплив хімічних засобів на довкілля та здоров'я людини; викиди у воду; обсяг відходів; імовірність пожеж, аварій та інших надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: *індустрія гостинності, готельне господарство, готельні послуги, система лояльності, екологічність.*

В статье систематизированы системы классификации гостиниц по уровню комфорта в системах звезд, букв, «корон» и разрядов. Выделены основные тенденции развития мирового гостиничного рынка, среди них: расширение и диверсификация ассортиментного ряда гостиниц; демократизация; специализация; тематический туризм; дифференциация и лоббирование в рамках глобальных объединений; индивидуализация; использование инструментов маркетинговых коммуникаций для формирования и мониторинга деловой стратегии. Инновационный потенциал гостиниц рассматривается через контекст технологических инноваций, программ лояльности и экологичности. Описан инструментальный подход к компьютеризации дистрибуции гостиничных услуг и автоматизации менеджмента отеля. Степень экологичности оценивается по таким критериям, как: уровень потребления воды и электроэнергии; объем атмосферных выбросов; использование природных ресурсов (объем потребленной бумаги, канцелярских принадлежностей, моющих средств, оборудования и других материалов, структура использования возобновляемых и невозобновляемых ресурсов); влияние химических средств на окружающую среду и здоровье человека; выбросы в воду; объем отходов; вероятность пожаров, аварий и других чрезвычайных ситуаций.

Ключевые слова: *индустрия гостеприимства, гостиничное хозяйство, гостиничные услуги, система лояльности, экологичность.*

The main objective of the article is to determine the factors of implementation of world-wide approaches to the classification of services of the national hospitality industry in the integration to introduce modern modern approaches to increase the level of service provision. The article describes the system of classification of hotels by the level of comfort in systems of stars, letters, "crowns" and discharges. The main goal of the hotel industry enterprises is investigated as the provision of impeccable service, exceeding expectations of consumers; Be the leader in its seg-ment in its market. The main trends of the world hotel market are highlighted. Among them: expansion and diversification of assortment of hotels; democratiza-tion; specialization; thematic tourism; differentiation and lobbying within the framework of global unions; individualization; use of marketing communication tools for the formation and monitoring of business strategy. The innovative potential of hotels is examined through the context of technological innovations, loyalty programs and environmental friendliness. An instrumental approach to the computerization of distribution of hotel services and hotel management au-tomation is revealed. The degree of environmental friendliness is evaluated ac-cording to the criteria: water consumption and electricity consumption; atmos-pheric emissions; use of natural resources (volume of consumed paper, stationery, detergents, equipment and other materials, structure of use of renewable and non-renewable resources); the impact of chemical agents on the environment and human health; emissions into water; amount of waste; the likelihood of fires, accidents and other emergencies. Such hotel technological innovations are: the implementation of advanced information and telecommunication technologies; improvement of the technology of providing hotel services; creation of new types of hotel services, models of hotel business; formation of strategic alliances; introduction of modern forms of enterprise management. The trends of simplifying the booking of rooms, increasing control over income, expenses and occupation of the personnel are fixed as accelerated. The implementation of such new organizational forms is proposed: eco-hotel, art-hotel, roller, flotilla, boat, hotel-museum, hotel-castle, etc.

Key words: *hospitality industry, hotel industry, hotel services, loyalty system, environmental friendliness.*

Постановка проблеми. У готельному бізнесі України, зокрема в Оде-ському регіоні, де розвиток індустрії гостинності та туризму виступає одним із п'яти стратегічних напрямів розвитку регіону, є чимало проблем: нерозвиненість готельних мереж, нестача готелів середньої цінової категорії, брак кваліфікованих фахівців, недоліки законодавства і т. д. Ситуація поступово змінюється, компанії розвиваються, переймають досвід у західних партнерів, які, своєю чергою, приходять на український ринок, а рівень надання послуг має зростати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню тенденцій та перспектив економіки та управління готельним господарством України при-діляється значна увага. Г.П. Вітавська та В.М. Тупкало пропонують шляхи вдосконалення системи управління готельним комплексом на

базі стратегії розширення бізнесу. Ю.Я. Опанащук аналізує сучасні проблеми розвитку готельного господарства України, вирішення яких дасть йому змогу стати провідним чинником стимулювання туризму.

Проблемам розвитку туристичної галузі загалом та готельного госпо-дарства зокрема присвячено праці вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: Р.А. Браймер, Н.П. Крачило, О.О. Бейдик, М.І. Долішній, П.Р. Пуцентейло, О.М. Головко, Я.Б. Олійник, О.П. Дурович, Л.І. Нечаюк, Е.А. Джанджугазова, І.В. Зорін, Д. Уокер, М.І. Кабушкін, В.І. Карсекін, В.О. Квартальнов, Н.М. Кузнєцова, О.О. Любіцева, М.П. Мальська, Г.А. Папірян, Т.І. Ткаченко, А. Д. Чудновский, та ін. Проте динамічність туристичної сфери, розширення її впливу на інші сфери суспільства ініціюють диверсифікацію індустрії гостинності та зумовлюють необхідність постійного моніторингу напрямів її розвитку.

Недостатньо висвітлено принципово важливі питання, пов’язані з комплексним дослідженням економіки та управління готельно-ресторанним бізнесом та науковим обґрунтуванням проблем та перспектив функціонування підприємств індустрії гостинності, не розроблено пріоритетні напрями та завдання їхнього економічного розвитку.

Постановка завдання. Головною метою статті є визначення чинників імплементації світових підходів до класифікації послуг національної індустрії гостинності для впровадження сучасних інноваційних підходів для зростання рівня надання послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок готельних послуг є дуже сприйнятливим до дії політичних, економічних та соціальних змін. Сьогодні туризм формує економіку багатьох держав, регіонів, стає важливим чинником стабільного розвитку світової індустрії готельного бізнесу. Готельно-ресторанний бізнес – один із найперспективніших і успішно розвинутих напрямів бізнесу в Україні. Особливістю цього бізнесу є орієнтація на європейські сервісні стандарти й стрімкий перехід до них. Готель чи ресторан – це візитна картка будь-якого міста або ж навіть країни. У сучасних умовах організація готельного комплексу неможлива без попереднього визначення певного типу засобу розміщення, орієнтації на сегмент споживачів. Головна мета діяльності підприємств готельного господарства – надавати бездоганне обслуговування, перевищуючи очікування споживачів, бути лідером у своєму сегменті на своєму ринку [1].

У кожній державі свої поняття про комфорт і гостинність. Окрім того, кожна країна відрізняється певними кліматичними і культурними умовами, тому досить складно прийняти єдину класифікацію готелів за рівнем комфо-рту. Існуючі системи класифікації готелів за рівнем комфорту можна умовно об'єднати в чотири групи:

1) європейська система, система зірок, що базується на французькій національній системі класифікації і застосовується у Франції, Австрії, Угор-щині, Єгипті, Китаї і багатьох інших країнах;

2) система букв (A, B, C, D), яка використовується в Греції;

3) система «корон», що застосовується у Великобританії;

4) система розрядів (люкс, вищий А, вищий Б, перший, другий, третій і четвертий), яка використовується на території низки країн СНД [2, с. 152–179]

Е.А. Джанджугазова виділяє вісім тенденцій розвитку світової індустрії гос-тинності. До основних тенденцій розвитку світового готельного ринку нале-жать:

1. поширення сфери інтересів готельного бізнесу на інші продукти і пос-луги, раніше надані підприємствами інших галузей. Наприклад, організація харчування, дозвілля, розваг, виставкової діяльності і т. д.;

2. зріст демократизації індустрії гостинності, який значною мірою сприяє підвищенню доступності готельних послуг для масового споживача;

3. посилення спеціалізації готельного бізнесу, яка дає змогу більш чітко орієнтуватися на певні сегменти споживачів з урахуванням різних ознак;

4. розвиток нових видів туризму, наприклад екологічного, пригодницького, екстремального, деяких тематичних напрямків, дає змогу врахувати інтереси практично будь-яких категорій споживачів і зробити туристичний продукт більш витонченим;

5. глобалізація і концентрація готельного бізнесу, яка проявляється у створенні туристичних корпорацій та готельних мереж, також створюються готельні асоціації, спілки, міжнародні урядові й неурядові організації;

6. глибока персоніфікація обслуговування і повна концентрація на запитах і потребах клієнтів;

7. широке впровадження нових засобів комунікації та інформаційних технологій, що дає змогу проводити глибоку і системну економічну діагностику;

8. впровадження нових технологій у ділову стратегію підприємств індус-трії гостинності, зокрема широке використання Інтернету для просування готельних продуктів і послуг, а також поширення сучасних комп'ютерних систем бронювання і резервування [3].

Яскравим прикладом є лінійка готелів Aloft W, що належить компанії Starwood Hotels & Resorts Worldwide. Готелі цього бренду повністю перейшли на використання електронних ключів, прив’язаних до смартфонів відвідувачів. За допомогою програми SPG, розробленої компанією Starwood, що є доступною на платформах Android та iOS, гості готелю можуть використовувати свій мобільний пристрій як гостьовий ключ

від номера, підключаючись до дверного замку через Bluetooth [4].

На сучасному етапі розвитку готельного бізнесу велика увага приділя-ється новим технологіям та інноваціям, що покликані поліпшити функціонування закладів гостинності, якість обслуговування та зберегти час відвідувачів. До таких технологічних інновацій доцільно віднести: втілення передових інформаційних і телекомунікаційних технологій; удосконалення технології надання готельних послуг; створення нових видів готельних послуг, моделей готельного бізнесу; формування стратегічних альянсів; упровадження сучасних форм управління підприємствами.

Нині досить велика частка відомих у світі готелів використовує найпе-редовіші засоби та технології, що вирізняють їх серед усіх інших. Саме до цього прагне більшість готельних комплексів. Сьогодні готелі зацікавлені в упровадженні інновацій, оскільки це дає їм змогу отримати конкурентну пе-ревагу на ринку. Це характерно, насамперед, для міжнародних мережевих готелів, що мають можливості для вкладення значних коштів у розроблення нових технологічних сервісів. У таких готельних комплексах широко впроваджуються нові технології, що сприяє спрощенню процесу бронювання номерів, посиленню контролю над доходами, витратами та зайнятістю персоналу. Необхідно зазначити, що процес комп'ютеризації в готелях відбувається за двома основними напрямами. Перший – підключення закладів розміщення до світових транснаціональних мереж для швидкого бронювання місць із будь-якої точки світу. Зокрема, це такі мережі, як Booking.com, Hotels.com, TripAdvisor, Momondo, Airbnb. Другим напрямом є автоматизація технологічних процесів з управління готелем. Напевно, ніякого секрету такої роботи немає – потрібно просто вчитися, нарощувати компетенції. Багато програм та ідей можна оптимізувати, якщо підійти до цього грамотно і головне – з бажанням рухатися назустріч замовнику.

Досить популярні в індустрії гостинності програми лояльності: часто клієнтам надається можливість стати членами «елітних» або «платинових» клубів, збирати бали та отримувати цінні подарунки. За інформацією Accenture Interactive, учасники програм лояльності приносять на 12–18% більше прибутку, ніж клієнти, які не беруть участі у таких програмах. Опція отримання текстового повідомлення, що інформує про те, що вибраний но-мер готовий для заселення, дарує клієнтам упевненість і дасть змогу краще планувати свій день. Або SMS-повідомлення з прогнозом погоди і дружнє нагадування про те, які речі варто взяти із собою в поїздку, позбавить гостей паніки і дискомфорту. Це лише один приклад, можливості сервісу безмежні. Розуміння поведінки користувача і його переваг гарантує якісне залучення, утримання клієнта та його лояльне ставлення.

Сьогодні голосовий пошук знаходиться лише на початку свого розвитку, але швидко набирає популярність, оскільки дає змогу клієнтам легко, швидко і, що найбільш важливо, без використання рук шукати необхідну інформацію. Віртуальні персональні помічники з вбудованими інструментами розпізнавання голосу, такі як Apple Siri, Amazon Alexa або Google Assistant, усе частіше використовуються для вирішення повсякденних завдань та питань, і така система поступово замінить пошук, заснований на введенні тексту. Згідно з даними дослідження Statista, проведеного на початку 2019 р., 43% споживачів вже вважають за краще звертатися до голосового пошуку, оскільки це набагато швидше друку, відвідування веб-сайтів або використання додатків. Пошук готелів або турів, отримання інформації про поточні подорожі, вказівок по маршруту – це лише деякі зі способів, якими користуються клієнти під час голосового пошуку. Коли немає можливості надрукувати пошуковий запит, голосовий пошук допоможе швидко знайти всю корисну інформацію. За допомогою простих команд, таких як «знайти кращий готель у Будапешті» або «як дістатися з аеропорту Будапешта в готель X», вмить можна отримати всю необхідну інформацію.

Ще однією з інноваційних тенденцій розвитку готельного господарства як в Україні, так і в усьому світі є орієнтація на екологічність. Сьогодні дедалі більшої популярності набуває рух за охорону навколишнього середовища. Піклуючись про екологічну рівновагу, люди дедалі частіше змінюють свої звички й уподобання. Готелі також залучені до цього процесу і намагаються в міру своїх можливостей піклуватися про природу. Із цього приводу у світовій готельній індустрії виникло нове поняття – «екоготель». Екоготель – це заклад розміщення, що функціонує за принципом збереження екології, тим самим намагаючись максимально не забруднювати навколишнє середовище. У цих закладах упроваджують інноваційні технології, що дають змогу зберігати електроенергію, час та інші ресурси. Не є дивним, що саме за використання природних сил (світла, сонця, вітру) забезпечується функціонування таких закладів розміщення [5].

До основних показників, що характеризують екологічність підприємств готельного господарства, відносять: рівень споживання води й електроенергії; обсяг атмосферних викидів; використання природних ресурсів (обсяг спожитого паперу, канцелярського приладдя, мийних засобів, обладнання та інших матеріалів, структура використання відновлюваних та невідновлюваних ресурсів); вплив хімічних засобів на довкілля та здоров'я людини; викиди у воду; обсяг відходів;

імовірність пожеж, аварій та інших надзвичайних ситуацій.

Яскравим прикладом екоготелю в Україні є Premier Hotel Rus, що роз-ташований у м. Києві. Готель є активним учасником програми із захисту навколишнього середовища. Також заклад виступає за дотримання міжнародних екологічних вимог і був відзначений міжнародним сертифікатом Green Key. Цей заклад є одним із перших у Києві, що почав упроваджувати для гостей «зелені» програми лояльності [6].

Актуальним є створення молодіжних готелів спрощеного сервісу – хостелів і студентських готелів. Цікава пропозиція створення готелів-замків на базі архітектурної спадщини регіонів України, для чого слід провести інвентаризацію пам'ятників та визначити ті з них, в яких доцільно буде розмістити готелі. Зростає популярність готелів-музеїв, тобто старих приватних готелів, які за комфортабельністю відповідають світовим стандартам, але зберігають неповторну чарівність старовини.

Крім того, велике майбутнє мають пересувні готелі. Дана категорія охоплює кілька різновидів засобів розміщення, загальним для яких є їх мобільний характер. Ротель являє собою пересувний готель-вагон з одно-двомісними відсіками, в яких розташовані спальні крісла. Є відсік для переодягання, туалет, кухня, холодильник. Ботель – невеликий готель на воді, для нього використовується вилучене з експлуатації і відповідним чином обладнане судно. Флотель – готель, для якого використовується морське судно на ходу. Такий готель надає можливість переміщення по морю і широкий спектр послуг, доступний пасажирам морських круїзів [2, с. 145].

Готельно-ресторанний сектор має виняткове значення для розвитку українського туризму та національної економіки. Становлення України як сучасної європейської держави, її інтеграція у світову економіку у тому числі пов’язані зі здатністю підприємств галузі забезпечити високий рівень якості та комфорту, задовольнити найрізноманітніші запити відвідувачів. Нині ринок готельно-ресторанних послуг в Україні доволі диверсифікований і представлений різноманітними типами та видами підприємств розміщення та харчування – від вищої категорії до бюджетного варіанта, від міжнародних брендів до закладів із винятково місцевою специфікою. Втім, подальша модернізація багатьох об’єктів готельно-ресторанного господарства, підвищення якості та запровадження міжнародних стандартів обслуговування все ще залишаються серед першочергових завдань реформування галузі.

Висновки з проведеного дослідження. Тенденції сучасного розвитку економічної ситуації в Україні вимагають позитивної динаміки, активізації структурних зрушень на користь сфери послуг, загострення конкурентної боротьби. Основними завданнями у сфері готельного бізнесу, згідно з міжнародними стандартами, повинні стати створення конкурентних переваг і підвищення конкурентоспроможності, пошук нових шляхів розвитку, оновлення власної політики з урахуванням специфіки ринку готельних послуг.

Уважається за доцільне використання прийнятої в Україні класифікації зірковості, яка відповідає європейській практиці. Підприємства готельно-ресторанного бізнесу є найактивнішими провайдерами інноваційних техно-логій у виробничу та сервісну діяльність, управлінський процес. Це стосується як застосування автоматизованих систем управління, так і формування інноваційних стратегій розвитку, моделей роботи з персоналом та споживачами тощо. Зокрема, пропонуємо втілення таких новітніх організаційних форм, як екоготель, арт-готель, ротель, флотель, ботель, готель-музей, готель-замок тощо. Пропонуємо систематизувати класифікацію організаційних структур та послуг готелів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шикіна О.В., Фадєєва Г.І. Теоретичні основи діяльності концептуальних готелів та їх класифікація. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління.* 2017. № 6(11). С. 207–214.

2. Кусков А.С. Гостиничное дело : учебное пособие. Москва : Дашков и Ко, 2009. 328 с.

3. Джанджугазова Е.А. Маркетинг в индустрии гостеприимства : учебное пособие. Москва : Академия, 2015. 224 с.

4. Відкрився перший готель з роботами – HennnaHotel. *Вебсайт Planet of Hotels*. URL : https://planetofhotels.com/blog/henn-na-hotel-japan-pervyj-otel-srobotami (дата звернення: 18.08.2015).

5. Шикіна О.В. Особливості надання послуг в концептуальних готелях. *Туризм: наука, освіта, практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 5-ї річниці створення кафедри туризму та готельно-ресторанної справи у Національному університеті водного господарства та природокористування (м. Рівне, 15–17 березня 2018 р.). Рівне : Видавець О. Зень, 2018. С. 307–311.

6. Перший Київський готель встановив зарядну станцію для електроав-томобілів. *Веб-сайт ProHotelia*. URL : http://prohotelia.com/2016/04/electric-vehiclecharging-stations (дата звернення: 24.04.2016).

7. Галасюк С.С. Бізнес-готелі на ринку ділового туризму Одеського ре-гіону. *Інфраструктура ринку.* 2017. Вип. 5. С. 139–145.

REFERENCES:

1. Shikina O. V., Fadieieva G. I. (2017) Teoretychni osnovy diialnosti kontseptualnykn hoteliv ta ikh klasyfikakhiia [Theoretical foundations of the con-cept hotels and their classification]. *Eastern Europe: Economics, Business and Managemen*, no. 6 (11), pp. 207-214.

2. Kuskov A. S. (2009) *Hostynychnoe delo* [Hotel business : a training manual]. Moscow : Dashkov and Co.

3. Dzhandzhugazova E. A. (2015) *Marketynh v yndustryy hostepryymstva* [Marketing in the hospitality industry : a training manual]. Moscow : Academy.

4. Vidkryvsia pershyi hotel z robotamy – Henn-naHotel (2015) [The first hotel with a work-shop "Henn-naHotel" was opened]. *Planet of Hotels website*. Available at : https://planetofhotels.com/blog/henn-na-hotel-japan-pervyj-otel-srobotami (accessed 18 Aug. 2015).

5. Shikina O. V. (2018) Osoblyvosti nadannia poslug v kontseptualnykh hoteliakh [Features of providing services in conceptual hotels]. Proceedings of the *Tourism: science, education, practice: materials of the International Scientific and Practical Conference on the occasion of the 5th anniversary of the creation of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Affairs at the National University of Water Management and Natural Resources (Rivne, March 15-17, 2018).* Rivne: Publisher O. Zen, pp. 307-311.

6. Pershyi Kyivskyi hotel vstanovyv zariadnu stantsiiu dlia elektoavtomobiliv (2016) [The first Kyiv hotel installed a charging station for electric cars]. *ProHotelia website.* Available at : http://prohotelia.com/2016/04/electric-vehiclecharging-stations (accessed 24 April 2016).

7. Galasiuk S. S. (2017) Biznes-hoteli na rynku dilovoho turyzmu Odeskoho regionu [Business Hotel for the Business Tourism Market of the Odessa Region]. *Market Infrastructure.* Odessa: Black Sea Research Institute of Economics and Innovation, iss. 5, pp. 139-145.

Nyenno Iryna
Doctor of Economics, Professor Director for Teaching
Odessa Business School WAVE
Rudinska Olena
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Department of Management
and Innovations
Odessa National I.I. Mechnikov University;
Associate Professor
Odessa Business School WAVE
Bushniak Tetiana
Student
Odessa National I.I. Mechnikov University

MODERN TENDENCIES OF CLASSIFICATION SERVICES AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE HOTEL ENTERPRISES

The purpose of the article is to determine the factors of implementation of the world-wide approaches to the classification of services of the national hospi-tality industry in the integration to introduce modern innovative approaches to increase the level of service provision.

Methodology. The paper is based on information search and structural analysis, as well as the hotel industry's trend analysis.

Results. Each state has its own concept of comfort and hospitality. In addi-tion, each country is characterized by certain climatic and cultural conditions. Therefore, it is quite difficult to accept a single classification of hotels in terms of comfort. Existing system of classification of hotels in terms of comfort can be conventionally grouped into four groups: the star system, the system of letters; crown system; system of discharges.

The main trends of the global hotel market include: the expansion of the sphere of interests of the hotel business to other products and services; growth of the democratization of the hospitality industry; increase of the specialization of the hotel business, which allows for a clearer focus on specific segments of consumers, taking into account different characteristics; development of new types of tourism, for example, ecological, adventure, extreme, some thematic directions, allows you to take into account the interests of virtually any category of consumers and make the tourist product more refined; the globalization and concentration of the hotel business; deep personalization of service and full concentration on the requests and needs of clients; wide introduction of new means of communication and information technologies, which allows for deep and systematic economic diagnostics; introduction of new technologies into the business strategy of enterprises of the hospitality industry.

The process of computerization in hotels takes place in two main directions. The first is the connection of accommodation establishments to the world's transnational networks for fast booking of places from any point of the world. The second direction is the automation of hotel management processes.

Another of the innovative trends in the hotel industry, both in Ukraine and throughout the world, is the focus on environmental friendliness. Today, the movement for the protection of the environment is becoming increasingly popular. Taking care of the ecological balance, people are increasingly changing their habits and preferences. Hotels are also involved in this process and try to take care of nature as much as possible. On this occasion, the world hotel industry arose a new concept – "eco-hotel". "Eco-hotel" is a placement facility that operates on the principle of preservation of the environment, thus, trying not to be polluted as much as possible.

Practical implications. Trends in the current development of the economic situation in Ukraine require a positive dynamics, intensification of structural changes in favor of services, intensification of competition. The main tasks in the sphere of hotel business, in accordance with international standards, should be the creation of competitive advantages and competitiveness, the search for new ways of development, updating of the own policy taking into account the specifics of the hotel services market.

Value / originality. We offer the implementation of such new organizational forms: eco-hotel, art-hotel, roller, flotilla, boat, hotel-museum, hotel-castle, etc. We suggest to systematize the classification of organizational structures and hotels.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

FORMATION OF QUALITY MANAGEMENT SYSTEM FOR RAILWAY TRANSPORT

УДК 658.56:656.2
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-32

Овчиннікова В.О.
д.е.н, доцент, професор кафедри економіки та управління виробничим і комерційним бізнесом
Український державний університет залізничного транспорту
Скосарєва М.Ю.
студент
Український державний університет залізничного транспорту

У статті встановлені сучасні тенденції ринку транспортно-логістичних послуг. Визначені проблеми управління якістю і забезпечення на його основі конкурентоспроможності залізничних перевезень як на внутрішньому ринку транспортних послуг, так і на міжнародному. Доведена необхідність формування системи управління якістю для залізничного транспорту. Досліджені базові концептуальні положення менеджменту якості. Визначені особливості процесу управління на залізничному транспорті в умовах цифрової економіки. Удосконалено концептуальні положення формування системи управління якістю залізничного транспорту, що запропоновано ґрунтувати на процесному підході. Відповідно до утвореної в процесі реструктуризації АТ «Укрзалізниця» бізнес-моделі управління компанією було виділено чотири процеси, що створюють основу для високоякісного обслуговування залізничних перевезень: процеси інфраструктури, процеси послуг тяги, процеси пасажирських перевезень, а також допоміжні процеси (виробництво і сервіс).

Ключові слова: *залізничний транспорт, управління, якість, транспортна послуга, процесний підхід.*

В статье установлены современные тенденции рынка транспортно-логистических услуг. Определены проблемы управления качеством и обеспечения на его основе конкурентоспособности железнодорожных перевозок как на внутреннем рынке транспортных услуг, так и на международном уровне. Доказана необходимость формирования системы управления качеством для железнодорожного транспорта. Исследованы базовые концептуальные положения менеджмента качества. Определены особенности процесса управления на железнодорожном транспорте в условиях цифровой экономики. Усовершенствованы концептуальные положения формирования системы управления качеством железнодорожного транспорта, которые предложено основывать на процессном подходе. Согласно образованной в процессе реструктуризации АО «Укрзализныця» бизнес-модели управления компанией было выделено четыре процесса, создающих основу для высококачественного обслуживания железнодорожных перевозок: процессы инфраструктуры, процессы услуг тяги, процессы пассажирских перевозок, а также вспомогательные процессы (производство и сервис).

Ключевые слова: *железнодорожный транспорт, управление, качество, транспортная услуга, процессный подход.*

The article establishes modern tendencies of the market of transport-logistic services. The problems of quality management and provision on the basis of the competitiveness of railway transportation on both the internal market of transport services and international ones are determined. The necessity of forming a quality management system for railway transport is proved. The basic conceptual provisions of quality management have been investigated, which allowed to identify the main categories related to this system of knowledge. The features of the management process on railway transport in the conditions of the digital economy are determined. It is proved that the following tools should be considered as a basis for the construction of a quality management mechanism for railway transport: standardization and certification of products; internal quality systems; state supervision over observance of standards, norms and rules; internal production and technical quality control. Quality management relies on the use of the following four types of methods: economic organizational and administrative, educational methods and methods of material incentives. The conceptual provisions of the formation of a railway transport quality management system, which is proposed to be based on a process approach, have been improved. According to the restructuring process of Ukrzaliznytsya, formed in the course of restructuring of the business model of the company's management, four processes were created that provide the basis for high-quality passenger rail transport services: infrastructure processes, traction services processes, passenger transportation processes, as well as auxiliary processes (production and service). Infrastructure processes are related to the development of transportation technology, the coordination of the various departments in the service of rail transport, the operational control of the quality of transportation, operational corrective and preventive actions, as well as marketing. The processes of thrust services are related to the presentation of a rolling stock for landing passengers, ensuring safe moving and disembarkation, as well as technical and technological and intellectual compliance of the traction rolling stock. Passenger transportation processes are connected with the formation of high quality services rendered to passengers (from planning to providing a wide range of additional service services) based on intelligent transport services systems. Auxiliary processes are serving and ensuring the proper condition of the railway infrastructure, the technical compliance of the rolling stock with the requirements of transportation and logistics.

Key words: *railway transport, management, quality, transport service, process approach.*

Постановка проблеми. Сучасні тенденції ринку транспортних послуг із перевезень свідчать про поступове впровадження в Україні високошвидкісного руху поїздів, що дасть змогу в подальшому забезпечити конкурентоспроможність вітчизняного залізничного транспорту.

Однак аналіз світового досвіду та дослідження базових параметрів надання транспортних послуг пасажирам, особливостей організації високошвидкісного руху поїздів в Україні, способів стикування вітчизняної мережі залізниць з європейською, проектування високошвидкісних магістралей, що передбачає розроблення вимог та нормативів щодо проектування плану та поздовжнього профілю дає змогу зі впевненістю стверджувати, що рівень якості пасажирських перевезень є недостатнім.

Все це об'єктивно зумовлює актуальність проблеми управління якістю і забезпечення на його основі конкурентоспроможності пасажирських залізничних перевезень як на внутрішньому ринку транспортних послуг, так і на міжнародному, та,

відповідно, формування системи менеджменту якості для підприємств залізничного транспорту.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання якості продукції та транспортних послуг висвітлено у роботах таких учених, як: О.В. Дикань [1], І.В. Бакушевич [2], Н.В. Злобіна [3], В.В. Єфимов [4], М.І. Шаповал [5],І.В. Токмакова [6] та ін. Наукові розробки зазначених учених охоплюють значний спектр знань. У них визначено понятійний апарат, принципи і методи менеджменту якості, розглянуто підходи до управління якістю, сформована нормативна база менеджменту якості.

Незважаючи на достатню опрацьованість питань, досі залишаються не визначеними особливості формування системи управління якістю на залізничному транспорті, яка би враховувала багатопрофільність його діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ключових положень формування системи управління якістю на залізничному транспорті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для ефективної організації управління якістю продукції на підприємствах залізничного транспорту та побудови системи менеджменту якості на них необхідно, щоб був чітко виділений об'єкт управління, а також визначені категорії управління, тобто явища, що дають змогу краще усвідомити й організувати весь зазначений процес.

Щодо управління якістю залізничних перевезень, то насамперед варто виділити основні категорії, що стосуються цієї системи знань. Так, детальне дослідження наявних концептуальних положень [3; 5] дали змогу дійти висновку, що:

– об'єкт управління – якість продукції. Іноді як об'єкт виступає конкурентоспроможність, технічний рівень або якийсь інший показник, характеристика;

– суб'єкт управління – керуючі органи всіх рівнів та особи, покликані забезпечити досягнення і зміст планованого стану і рівня якості продукції

– мета управління – забезпечення високого рівня якості продукції з урахуванням економічних інтересів виробника і споживача, а також вимог безпеки продукції;

– методи і засоби управління – способи, якими органи керування впливають на елементи виробничого процесу, забезпечуючи досягнення і підтримку планованого стану і рівня якості продукції;

– засоби управління – включають оргтехніку (у тому числі комп'ютери), засоби зв'язку, словом, усе те, що використають органи й особи, що управляють виконанням спеціальних функцій у системах керування якістю;

– управлінські відносини, тобто відносини субординації (підпорядкування) і координації (співробітництва). Відносини субординації зазвичай характеризуються вертикальними зв'язками від керівника до підлеглих.

Щодо факторів забезпечення якості, то їх слід поділити насамперед на зовнішні та внутрішні.

Погоджуючись із думкою В.В. Єфимова [4], вважаємо, що до зовнішніх факторів відносять: науково-технічний розвиток країни, екологічний стан зовнішнього середовища, діючий господарський механізм, систему управління якістю на підприємствах, економічне стимулювання діяльності підприємств, принципи ціноутворення, нормативно-правову та законодавчу базу в галузі забезпечення якості, вимоги споживачів, постачальників, конкуренцію на ринку та стан соціально-матеріального середовища споживачів.

Щодо внутрішніх факторів, то їх, на нашу думку, слід поділити на технічні, організаційні, економічні та соціальні. До технічних факторів варто віднести: впровадження нового рухомого складу, спеціалізованої техніки, нових технологій; використання нових матеріалів, а також якісної сировини. До організаційних факторів належать: удосконалення організації експлуатаційної діяльності і праці; підвищення виробничої дисципліни; підвищення відповідальності за якість транспортно-логістичних; стан і розвиток культури виробництва; рівень кваліфікації персоналу. До економічних факторів слід віднести: витрати, пов’язані з експлуатаційною діяльністю; політику ціноутворення; систему стимулювання персоналу за виробництво високоякісної продукції. До соціальних факторів належать: умови праці; відданість своєму підприємству; моральне стимулювання працівників; професійна структура кадрів; підвищення кваліфікації персоналу.

Під час побудови механізму управління якістю перевезень на залізничному транспорті основними слід вважати такі інструменти, як: стандартизація й сертифікація продукції; внутрішні системи якості; державний нагляд за дотриманням стандартів, норм і правил; внутрішньовиробничий і технічний контроль якості.

Керування якістю спирається на використання таких чотирьох типів методів [7], як:

– економічні методи, що забезпечують створення економічних умов, які спонукають колективи підприємств, конструкторських, технологічних та інших організацій вивчати запити споживачів, створювати, виготовляти й обслуговувати продукцію, що задовольняє ці потреби й запити. До економічних методів належать правила ціноутворення, умови кредитування, економічні санкції за недотримання вимог стандартів і технічних умов, правила відшкодування економічного збитку споживачеві за реалізацію йому неякісної продукції;

– методи матеріального стимулювання, що передбачають, з одного боку, заохочення працівників за створення і виготовлення високоякісної продукції (до цих методів належить створення сис-

тем преміювання за високу якість, установлення надбавок до заробітної плати), а з іншого боку – стягнення за заподіяний збиток від її неякісності;

– організаційно-розпорядницькі методи, що здійснюються за допомогою обов'язкових для виконання директив, наказів, вказівок керівників. До організаційно-розпорядницьких методів керування якістю продукції належать також вимоги нормативної документації;

– виховні методи, що впливають на свідомість і настрій учасників виробничого процесу, що спонукають їх до високоякісної праці та чіткого виконання спеціальних функцій керування якістю продукції. До них належать: моральне заохочення за високу якість продукції, виховання гордості за честь заводської марки.

Під час побудови механізму забезпечення якості транспортно-логістичних послуг на залізничному транспорті слід обов'язково врахувати той факт, що у забезпеченні якості підприємства залізничного транспорту повинні орієнтуватися на пасажира. Тобто насамперед АТ «Укрзалізниця» повинна мати чітко сформовані потреби пасажира, а вже потім надавати варіанти задоволення його потреби. На наступному етапі проводиться оцінка запропонованих варіантів та їх порівняння за рівнем переваг. Уже після цього пасажир вибирає єдиний варіант задоволення своєї потреби та формує вимоги до неї.

З огляду на той факт, що надання пасажирам транспортної послуги має як підґрунтя безліч бізнес-процесів, пов'язаних як із безпосереднім перевезенням пасажирів, так і з процесом забезпечення ефективної діяльності всієї залізничної інфраструктури, вважаємо, що обслуговування залізничних перевезень доцільно розглядати з погляду процесного підходу (розгляд певного явища як послідовної зміни стадій, етапів, ступенів, якісно нових форм тощо).

Відповідно до утвореної у процесі реструктуризації АТ «Укрзалізниця» бізнес-моделі управління компанією слід виділити чотири процеси, що створюють основу для високоякісного обслуговування пасажирських залізничних перевезень: процеси інфраструктури, процеси послуг тяги, процеси пасажирських перевезень, а також допоміжні процеси (виробництво і сервіс).

Процеси інфраструктури пов'язані з розробленням технології перевезень, узгодженістю дій різних підрозділів в обслуговуванні залізничних перевезень, оперативним контролем якості перевезень, оперативними коригувальними та попереджувальними діями, а також маркетингом.

Процеси послуг тяги пов'язані з поданням рухомого складу під посадку пасажирів, забезпеченням безпечного переміщення та висадки, а також техніко-технологічною та інтелектуальною відповідністю тягового рухомого складу.

Процеси пасажирських перевезень пов'язані з формуванням високої якості послуг, що надаються пасажирам (від планування до надання широкого спектра додаткових сервісних послуг), заснованих на інтелектуальних системах транспортного обслуговування.

Допоміжні процеси є обслуговуючими та забезпечують належний стан залізничної інфраструктури, технічну відповідність рухомого складу вимогам перевезень та матеріально-технічне постачання.

З огляду на вищезазначене, ключовими завданнями управління якістю є: систематичне приведення рівня якості перевезень до наявних та прогнозованих потреб ринку, а також цілеспрямований вплив на розвиток потреб; забезпечення конкурентоспроможності залізничних перевезень на внутрішньому й міжнародному ринках транспортних послуг; визначення завдань з удосконалення перевезень, що нині надаються, і створення нових видів супутніх послуг; визначення складу цільових програм якості та ін.

Крім того слід мати на увазі, що розвиток високошвидкісних залізничних перевезень передбачає тісну співпрацю з Європейською залізничною агенцією, яка регулює діяльність залізничного транспорту в Європі, з метою подолання відставання українських залізниць від технічно розвинутих залізниць Європи на шляху європейської інтеграції України.

Висновки з проведеного дослідження. У сучасних умовах господарювання система управління якістю залізничного транспорту повинна базуватися на задоволенні потреб споживачів. З погляду споживачів якість визначається як набір характеристик послуги, що максимально задовольняє їхні потреби. Тому зазначена система повинна мати цілісний, взаємоузгоджений характер та орієнтуватися на максимальне задоволення потреб пасажирів. З метою забезпечення практичної реалізації всього вищезазначеного слід у межах АТ «Українська залізниця» сформувати спеціалізований підрозділ, який би виконував функції управління якістю (розроблення нормативної технічної і технологічної документації, керівництв до забезпечення якості на виробничих підрозділах компанії, контроль виконання наказів та настанов щодо забезпечення якості транспортних та всіх супутніх послуг, пов'язаних із забезпеченням процесу перевезень, безпосередній контроль якості надання транспортних послуг). Крім того, не менш важливим під час формування системи управління якістю є залучення персоналу та задоволення його потреб (система мотивації), тобто впровадження такої системи мотивації праці, яка би стимулювала кожного робітника АТ «Укрзалізниця» до ефективної праці, скорочення та приведення до мінімального рівня відхилень від техноло-

гічного процесу з метою мінімізації втрат від браку. Обов'язково слід звернути увагу на розроблення та впровадження внутрішніх стандартів управління якістю залізничних транспортних послуг, а для цього доцільно для всіх груп виробничих підрозділів (у межах одного бізнес-напряму), що виконують однорідні види діяльності в АТ «Укрзалізниця», розробити єдині норми та нормативи із забезпечення якості та управління нею.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дикань О.В. Стратегічні орієнтири щодо удосконалення системи управління якістю на вітчизняних промислових підприємствах. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2015. № 52. С. 163–171.

2. Бакушевич І.В., Гуменюк Р.О. Залізничні пасажирські перевезення в контексті євро логістичної інтеграції. URL: http://vlp.com.ua/files/0326.pdf. (Дата звернення 19.07.2019 р).

3. Злобина Н.В. Экономика качества. Тамбов: ТГТУ, 2009. 77 с.

4. Ефимов В.В. Потребительские ценности продукции. Стандарты и качество. 2002. № 5. С. 68–69.

5. Шаповал М.І. Менеджмент якості. Київ, Т-во «Знання», КОО, 2007. 471 с.

6. Токмакова І.В. Концепція забезпечення гармонійного розвитку залізничного транспорту України. Агросвіт. 2015. № 11. С. 38–43.

7. Жарнецки Х., Схроев Б., Адаме М., Спэн М. Непрерывное улучшение процессов на этапе, когда это имеет особое значение. Стандарты и качество, 2000. № 3. С. 79–83.

8. Копитко В.І. Маркетингові дослідження залізничних перевезень як передумова ефективного менеджменту. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/34230/1/41_263-269.pdf. (Дата звернення 21.07.2019 р).

9. Овчиннікова В.О. Особливості державного регулювання розвитку залізничного транспорту України. Економіка та суспільство. 2017. № 12. URL: http://economyandsociety.in.ua. (Дата звернення 21.07.2019 р).

REFERENCES:

1. Dukan O.V. (2015) Stratehichni oriyentyry shchodo udoskonalennya systemy upravlinnya yakistyu na vitchyznyanykh promyslovykh pidpryyemstvakh [Strategic guidelines on improving the quality management system at domestic industrial enterprises]. Bulletin of the Economy of Transport and Industry. no. 52. pp. 163–171 (in Ukrainian).

2. Bakushevich I.V., Gumenyuk R.O. Zaliznychni pasazhyrs'ki perevezennya v konteksti yevro lohistychnoyi intehratsiyi [Rail passenger transportation in the context of the euro logistics integration]. Available at: http://vlp.com.ua/files/0326.pdf (accessed 19 July 2019).

3. Zlobin N.V. (2009) Ékonomyka kachestva [Economics of quality]. Tambov: TGTU (in Russian).

4. Efimov V.V. (2002) Potrebytel'skye tsennosty produktsyy [Consumer Values of Products]. Standards and quality. no. 5. pp. 68–69. (in Russia)

5. Shapoval M.I. (2007) Menedzhment yakosti. [Quality management]. Kyiv, T. "Knowledge", KOU. (in Ukrainian).

6. Tokmakova I.V. (2015) Kontseptsiya zabezpechennya harmoniynoho rozvytku zaliznychnoho transportu Ukrayiny [Conception of harmonious development of railway transport of Ukraine]. AgroSvit. no. 11. pp. 38–43. (in Ukrainian).

7. Zharnetskii X., Shchroev B., Adame M., Spen M. (2000) Nepreryvnoe uluchshenye protsessov na étape, kohda éto ymeet osoboe znachenye [Continuous improvement of processes at a stage when it is of special significance]. Standards and Quality. no. 3. pp. 79–83. (in Russian).

8. Kopytko V.I. Marketynhovi doslidzhennya zaliznychnykh perevezen' yak peredumova efektyvnoho menedzhmentu [Marketing research of rail transportation as a prerequisite for effective management]. Available at: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/34230/1/41_263-269.pdf (accessed 21 July 2019).

9. Ovchynnikova V.O. (2017) Osoblyvosti derzhavnoho rehulyuvannya rozvytku zaliznychnoho transportu Ukrayiny [Features of State Regulation of the Development of Railway Transport of Ukraine]. Economics and Society. no. 12. Available at: http://economyandsociety.in.ua (accessed 21 July 2019).

Ovchynnikova Viкtoria
Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of the Department of Economics and Production Management
and Commercial Business
Ukrainian State University of Railway Transport
Skosareva Marina
Student
Ukrainian State University of Railway Transport

FORMATION OF QUALITY MANAGEMENT SYSTEM FOR RAILWAY TRANSPORT

The purpose of the article. The article describes the current trends in the market of transport and logistics services. The problems of quality management and ensuring on the basis of competitiveness of railway transportation both in the domestic market of transport services and in the international are defined. The need to improve the key provisions of the quality management system for rail transport has been proved.

Methodology. To achieve this goal, methods of modeling, abstraction and logical analysis were mainly used to develop conceptual provisions for the formation of the railway transport quality management system in the modern conditions of neo-industrialization and transformation of business processes in the industry.

Results. The conceptual provisions of the formation of the railway quality management system have been improved, which is proposed to be based on a process approach. In accordance with the business model of company management formed during the restructuring of Ukrzaliznytsia JSC, four processes have been identified that form the basis for high-quality passenger rail transportation services: infrastructure processes, traction services processes, passenger transportation processes, as well as auxiliary processes.

Infrastructure processes are associated with the development of transportation technology, the coherence of actions of different units in the service of rail transportation, operational quality control of transportation, operational corrective and preventive actions, as well as marketing.

Traction service processes are associated with the provision of rolling stock for passenger boarding, the provision of safe movement and disembarkation, as well as the technical, technological and intellectual conformity of the traction rolling stock.

The processes of passenger transportation are related to the formation of high quality passenger services (from planning to the provision of a wide range of additional services) based on intelligent transport systems.

The ancillary processes are serviceable and ensure the proper condition of the railway infrastructure, the technical compliance of the rolling stock with the requirements of transportation and the logistics.

The key objectives of quality management were: systematically bringing the quality of transportation to the existing and forecast market needs, as well as a targeted impact on the development of needs; ensuring the competitiveness of rail transport in the domestic and international markets for transport services; identification of tasks to improve the transportation currently provided and the creation of new types of related services; definition of the composition of the targeted quality programs, etc.

The practical implications are that sound theoretical conclusions and recommendations can be used in the process of managing the development of the railway industry in Ukraine and will allow to increase the effectiveness of administrative decisions in the implementation of the processes of ensuring the development of railway transport and other sectors of the national economy.

Value / originality. The article considered the issue of forming a quality management system for railway transport. Challenges and problematic issues outline the prospects for further research on improving rail quality management systems.

ІННОВАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ФІРМИ
INNOVATIONS IN THE ACTIVITIES OF THE TOURIST FIRM

УДК 338.486.2:330.341.1
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-33

Скрипко Т.О.
д.е.н., доцент,
професор кафедри менеджменту
і комерційної діяльності
Львівський інститут економіки і туризму
Глушко І.А.
студентка
Львівський інститут економіки і туризму

У статті проаналізовано потенціал Львівського туристичного кластеру. За допомою анкетування вивчалася думка керівників малих підприємств торгівлі та сфери послуг щодо бізнес-очікувань. Обґрунтованість висновків зумовлена різноманітністю використовуваних методів, таких як SWOT-аналіз для оцінювання інвестиційно-інноваційного середовища; індексний метод (Purchasing Managers Index); економетричний аналіз для обчислення прогнозованих короткотермінових трендів. Дослідження показало, що є низка негативних обставин щодо інвестиційно-інноваційного клімату, що спричиняє створення віртуальних туристичних організацій «самоврядування», які функціонують на засадах мережевого маркетингу. Наведено інноваційну платформу для створення закордонного туристичного продукту. Наведено конкурентні переваги цієї радикальної інновації за допомогою аналізу сучасних тенденцій в організації туристичної діяльності.

Ключові слова: *інновації, інвестиції, конкуренція, туристичний продукт, туристичний кластер.*

В статье проанализирован потенциал львовского туристического кластера. С помощью анкетирования изучалось мнение руководителей малых предприятий торговли и сферы услуг об их бизнес-ожиданиях. Обоснованность выводов обусловлена разнообразием используемых методов, таких как SWOT-анализ для оценки инвестиционно-инновационной среды; индексный метод (Purchasing Managers Index), эконометрический анализ для вычисления прогнозируемых краткосрочных трендов. Исследование показало, что существует ряд негативных обстоятельств касательно инвестиционно-инновационного климата, что вызвало создание виртуальных туристических организаций «самоуправления», функционирующих на основе сетевого маркетинга. Представлена инновационная платформа для создания зарубежного туристического продукта. Приведены конкурентные преимущества этой радикальной инновации с помощью анализа современных тенденций в организации туристической деятельности.

Ключевые слова: *инновации, инвестиции, конкуренция, туристический продукт, туристический кластер.*

The article analyzes the potential of the Lviv tourist cluster. At the state, regional levels support the strengthening of tourism and recreation. A legal system has been created to create a positive climate. Thanks to such instruments, small and medium bines successfully develop in the Lviv region. It provides a steady flow of money into the budget, updating architectural sights, building roads, tourism infrastructure and recreation infrastructure, creating jobs, raising the cultural level of people, strengthening the health of Ukrainians and foreign tourists. At the same time, there are serious ecoproblems. However, against this background, new challenges and risks appear. With the help of the survey, the opinion of managers of small trade and service companies about their business expectations was studied. The validity of the conclusions is due to the variety of methods used: SWOT-analysis to assess the investment-innovative environment; indexing method (Purchasing Managers Index), econometric analysis for calculating projected short-term trends. Calculations showed different rates of progress of trade enterprises; temporary accommodation and catering, insurance, transport services, culture, sports and entertainment. The optimistic development scenario is in the hospitality and entertainment industry. Pessimistic forecasts received sector travel companies. The study showed that there are a number of negative conditions for the investment and innovation climate, which led to the creation of virtual tourist organizations of "self-government" operating on the basis of network marketing. The competitive advantages of this radical innovation are presented through the analysis of current trends in the organization of tourism activities. Vitrual community allows you to save money on trips, earn money and have a lot of free time. In the information age, it is possible to suggest further development of such innovations not only in organizing trips abroad, but also in the process of searching for temporary housing during independent trips (for example a platform «Airbnb»).

Key words: *innovation, investment, competition, tourism product, tourism cluster.*

Постановка проблеми. Інновації в діяльності туристичних підприємств запроваджуються в умовах високої конкуренції всередині галузі. Завдяки реалізації стратегії розвитку туризму і курортів на 2016–2020 роки [8] створюються умови забезпечення прогресу сфери туризму та курортів, перетворення її у високорентабельну, інтегровану у світовий ринок галузь, що є чинником соціально-економічного зростання. Стратегія розвитку Львівської області узгоджена із Державною стратегією регіонального розвитку України на період до 2020 року [6]; Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» [7] та іншими документами. Однак проблема полягає у тому, що малий туристичний бізнес стикається із новими викликами часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних аналогічних досліджень слід відзначити праці О.О. Бейдика, який розробив методологію аналізу рекреаційно-туристичних ресурсів України; О.О. Любіцевої, В.Ф. Кифяка, які досліджують проблеми організації туризму; М.П. Мальської, яка вивчає міжнародний туризм. Проте питання інноваційних ідей у роботі туристичних фірм є актуальним для України та потребує додаткового дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – визначення базисних (радикальних) інновацій за допомогою аналізу сучасних тенденцій в організації туристичної діяльності. Завданнями дослідження є: аналіз потенціалу, переваг і недоліків львівського туристичного кластера для внутрішнього туризму; вивчення думки підприємців щодо маркетингових очікувань сфери торгівлі, розваг та туристично-рекреаційної сфери; визначення інноваційних платформ для створення закор-

донного туристичного продукту з урахуванням маркетингової ситуації в галузі. Результати досліджень отримані автором шляхом аналітико-прикладного вирішення поставлених завдань із використанням методів: аналізу динамічних рядів та SWOT-аналізу (в процесі оцінювання та прогнозування змін діяльності підприємств туризму регіону); експертного оцінювання (керівників малих підприємств для оцінювання інвестиційно-інноваційного клімату); індексний (для визначення показника підприємницької впевненості PMI); економетричного аналізу (для обчислення трендових рівнянь).

Виклад основного матеріалу дослідження. Статистичні дані свідчать про багаторічну позитивну динаміку кількості подорожуючих та відпочиваючих як зовнішнього, так і внутрішнього туризму в Україні. Якщо розглядати Львівську область як дестинацію, SWOT-аналіз чітко виявив сильні сторони, недоліки та туристично-рекреаційний регіональний потенціал (табл. 1).

Загалом попри систему підтримки галузі на всіх рівнях, а також участь профільних громадських та комерційних організацій, є низка оставин, що спричиняють небезпеки гравців ринку і погіршують інвестиційно-інноваційний клімат. Опитування керівників малих підприємств довело, що представники виробничої та невиробничої сфер по-різному оцінюють доцільність інвестування у новації [4]. Зокрема, у сфері торгівлі та послуг капіталовкладення здійснюються здебільшого для нарощення обігових коштів.

Опитування включало запитання щодо змін умов ведення бізнесу за останній рік із ранжуванням покращень («так» – «без змін» – «ні») щодо таких чинників, як: продуктивність праці, ефективність виробництва, нові поставки, виробничі (товарні) запаси, нові замовлення. За результатами опитування розраховано індекс підприємницької впевненості за методикою PMI (Purchasing Managers Index) [1]. Вказана методика передбачає визначення дифузійного індексу (DI) за кожним пунктом анкети:

DI = % відповідей «так» + 0,5 х (% відповідей «без змін») – (% «ні»).

На наступному етапі розрахунків обчислювалися зважені суми, що визначали індекс (PMI), за формулою:

PMI = 0,3 х DI (нові замовлення) + 0,25 х DI (виробництво) + 0,2 х DI (продуктивність) + + 0,15 х DI (поставки) + 0,1 х DI (запасів).

За результатами опитування виявлено досить оптимістичні оцінки керівників малих підприємств регіону щодо подальшого розвитку інвестиційних процесів в індустрії гостинності, тобто за такими видами економічної діяльності, як торгівля, тимчасове розміщування й організація харчування, страхова діяльність, транспорт, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок. Індекси підприємницької впевненості для малих підприємств Львівської області за кварталами 2019 р. визначено наприкінці попереднього року, обчислено короткотермінові рівняння лінійної регресії (таблиця 2).

Таблиця 1

SWOT-аналіз розвитку внутрішнього туризмуЛьвівщини

Сильні сторони	***Слабкі сторони***
1. Природні та рекреаційні ресурси та кліматичні умови.	1. Не досить пильний контроль органів влади щодо забезпечення екологічної безпеки територій для розвитку рекреаційного бізнесу
2. .Впровадження заходів щодо розвитку туристичного регіонального кластеру	2. Незадовільний стан доріг. Відсутність під'їздів до багатьох туристичних об'єктів
3. Вигідне транспортно-географічне положення.	3. Неефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу сільської місцевості
4. Визначні історичні пам'ятки, релігійні комплекси, тобто концентрація духовно-культурних ресурсів	4. Недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази в галузі туризму.
5. Розвинена інфраструктура	
Можливості	***Загрози***
1. Розвиток різних елементів туристичної та відпочинкової інфраструктури.	1. Зростаюча конкуренція серед туристичних регіонів України.
2. Поліпшення екологічної ситуації області, збереження її природного середовища.	2. Занепад архітектурних пам'яток
3. Освоєння нових туристичних ринків.	3. Зниження платоспроможного попиту населення
4. Наявність інвестиційних проектів розвитку зон відпочинку.	4. Посилення виїзного туризму в сусідні регіони та за кордон
5. Можливість росту ринку туристичних послуг, при ефективному використанні наявних туристичних ресурсів та інфраструктури.	5. Погіршення екологічної ситуації.
6. Зростаючий інтерес громадян до історико-культурної спадщини.	6. Виникнення політичних міжнародних конфліктів, природних лих тощо.

Таблиця 2

Індекси підприємницької впевненості для малих підприємств Львівської області за кварталами 2019 р.

Види економічної діяльності	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	Рівняння тренду
Оптова та роздрібна торгівля	4	4	6	7	y = 1,1x + 2,5
Тимчасове розміщування й організація харчування	9	9	12	12	y = 1,2x + 7,5
Транспорт	2	3	3	3	y = 0,3x + 2
Страхова діяльність	5	5	6	7	y = 0,7x + 4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	7	11	10	12	y = 1,4x + 6,5
Діяльність турфірм	–2	–1	1	2	y = 1,4x – 3,5

Джерело: результати власних досліджень авторів

Отож, на регіональному та місцевому рівнях мотивація до активізації власної інвестиційної діяльності простежується в усіх розглянутих сегментах індустрії, окрім власне роботи туристичних операторів і агентів. Вважаємо і розцінюємо песимістичні очікування як результат критично несприятливого інвестиційного середовища, розвитку самостійного туризму після безвізового режиму для українців, появи інших альтернативних каналів організації туристичних поїздок без залучення професіоналів.

У зовнішньому туризмі нині набувають поширення інноваційні форми створення туристичного продукту. Ідея полягає у тому, що люди мають шанс стати успішними підприємціями, лідерами і мандрівниками. Розроблення закордонного туру зазвичай є трудомістким і багатоетапним процесом: генерація ідеї, розроблення концепції продукту, маркетингові тестування, остаточна конкретизація туру, укладання договорів із закордонними партнерами, впровадження турпродукту. Така робота вимагає компетентності спеціалістів і супроводжується низкою ризиків. Як наслідок, створюються спільноти «самоврядування», організовані на засадах мережевого маркетингу (наприклад, Advant travel).

У традиційний спосіб якість послуги визначається: оперативністю роботи з підбору й організації турів за запитами клієнтів, за термінами отримання довідкової інформації, узгодженістю складників комплексного обслуговування. Пірамідальна платформа «самоврядування» спрощує технологічний ланцюжок одержання продукту і скорочує витрати грошей та часу. Адже так званий «офісний» етап, коли потенційний турист звертається до турфірми з потребою вирушити у подорож чи потребою в іншій послузі, взагалі відсутній. Переваги такої інновації очевидні – це відповідність правилам сучасного туризму: максимальна відповідність послуг вимогам споживачів і характеру споживання, гнучкість сервісу.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізовані базові інновації в туристичній сфері ґрунтуються на перевагах побудови власного бізнесу й отримання якісного сервісу водночас. На ринку з'являються віртуальні форми придбання послуг, відповідно зменшується роль туристичних посередників, натомість кількість інтернет-сайтів зростає і відбувається скорочення терміну одержання послуг.

Сфера туризму, відпочинку, рекреації, оздоровлення стимулює економічну активність, розвиток малого бізнесу, створює робочі місця в різних секторах економіки, зменшує відплив кадрів за кордон. Для подальших досліджень викликає інтерес інноваційна для України платформа послуг із тимчасового проживання (наприклад, Airbnb).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. EREPORT.RU The World Economy. Индексы деловой активности. Индексы PMI и Tankan : веб-сайт. URL: http//: www.ereport.ru/articles/indexes/pmi.htm (дата звернення: 30.06.2019)

2. Ковальчук А.С. Організація і обслуговування туристів туристичною фірмою: навчально-методичний посібник. Львів: ВКП «ВМС», 2005. 152 с.

3. Скрипко Т.О. Інноваційний менеджмент : підручник. Київ : Знання, 2011. 424 с.

4. Скрипко Т.О. Парадигма розвитку і економічної безпеки малого і середнього підприємництва в системі національної конкурентоспроможності: монографія. Львів : Ліга-Прес, 2014. 392 с.

5. Скрипко Т.О. Тенденції суспільного розвитку та їх вплив на вітчизняну туристично-рекреаційну індустрію. *Стратегічні пріоритети розвитку внутрішньої торгівлі України на інноваційних засадах:* матеріали міжнародної наук.-практ. конф., м. Львів, 2–3 листопада 2017 р. Львів : ЛТЕУ, 2017. С. 55–56.

6. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 / Кабінет міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF (дата звернення: 30.06.2019)

7. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 02.12.2012 № 2850-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 51. ст. 548.

8. Стратегія розвитку туризму і курортів на 2016-2020 рр.: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2008 р. № 1088-р / Кабінет Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/151018420 (Дата звернення 30.06.2019)

9. Портер М. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей та діяльності конкурентів. / пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. Київ : Основи, 2000. 392 с.

REFERENCES:

1. EREPORT.RU The World Economy. Indeksy delovoj aktivnosti. Indeksy PMI i Tankan [*Indices of business activity. Indices* PMI and Tankan]: *Website*. Available at: http // : www.ereport.ru/articles/indexes/pmi.htm (accessed 30 June 2019) (in Russian).

2. Kovaljchuk A.S. (2005) *Orghanizacija i obsloghovuvannja turystiv turystychnoju firmoju* [Organizing and servicing tourist tourist industry]. Lviv : VKP «VMS». (in Ukrainian).

3. Skrypko T.O. (2011) *Innovacijnij menedzhment* [Innovation management]. Kyiv : Znannia. (in Ukrainian).

4. Skrypko T.O. (2014) *Paradyghma rozvytku i ekonomichnoji bezpeky malogho i serednjogho pidpryjemnyctva v systemi nacionaljnoji konkurentospromozhnosti* [The paradigm of development and economic security of small and middle companies in the system of national competitiveness]. Lviv: Liga-Press.

5. Skrypko T.O. Tendenciji suspiljnogho rozvytku ta jikh vplyv na vitchyznjanu turystychno-rekreacijnu industriju [Tendencies of suspension of development and of their connection to military tourism and recreation industry]. Proceedings of the *Strateghichni priorytety rozvytku vnutrishnjoji torghivli Ukrajiny na innovacijnykh zasadakh (Ukraine, Lviv, November 2–3, 2017)*. Lviv: LTEU, 55–56 pp.

6. *Pro zatverdzhennja Derzhavnoji strateghiji reghionaljnogho rozvytku na period do 2020 roku* (2014) [About the approval of the State Strategic Regimental Development for the period until 2020]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF (accessed 30 June 2019) (in Ukrainian).

7. *Pro stymuljuvannja rozvytku reghioniv* (2012) [About stimulation of development of regions: The Law of Ukraine] Vidomosti Verkhovnoi Rady [Information from the Verkhovna Rada]. no51. art. 548. (in Ukrainian).

8. *Strateghija rozvytku turyzmu i kurortiv na 2016–2020* (2008) [Strategy development tourism and resort for 2016–2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine] Available at: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/151018420 (accessed 30 June 2019) (in Ukrainian).

9. Porter M. (2000) *Strategiya konkurenciyi: Metodika analizu galuzej ta diyalnosti konkurentiv* [Competition Strategy: A methodology for analyzing the industries and activities of competitors]. Kyiv : Osnovi. (in Ukrainian).

Skrypko Tetyana
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at Department of Management and Business
Lviv Institute of Economics and Tourism
Glushko Irina
Student
Lviv Institute of Economics and Tourism

INNOVATIONS IN THE ACTIVITIES OF THE TOURIST FIRM

The purpose of the article. The objectives of the study are: analysis of the potential, advantages and disadvantages of the Lviv tourist cluster for domestic tourism; research an businessmen opinions of the trade, entertainment and tourism and recreation; definition of innovative platforms for the creation of tourism product; characteristic of basic (radical) innovations in the organization of tourism activity.

Methodology. The results of the research were obtained by the author by means of analytical and applied solutions of the tasks performed using the methods: dynamic series analysis and SWOT analysis; expert assessment; econometric analysis.

Results. The SWOT analysis of the development of domestic tourism of Lviv region includes the following main strengths: natural, recreational resources and climatic conditions; implementation of measures for the development of the tourism regional cluster; advantageous transport and geographical position; prominent historical sights, religious complexes (concentration of spiritual and cultural resources). Thus, the Lviv region has a powerful potential for tourism. Weaknesses: insufficiently close monitoring of authorities in ensuring environmental safety of territories for the development of recreational business; unsatisfactory road conditions; absence of entrances to many tourist sites; inefficient use of tourist and recreational potential of rural areas; the imperfection of the legislative and regulatory framework in the field of tourism.

The survey of small business executives has proven that the manufacturing and non-productive sectors evaluate the feasibility of investing in innovation in different ways. According to the survey results, the Purchasing Managers Index has been calculated for entrepreneurial confidence index. The results of the survey revealed rather optimistic assessments of managers of small enterprises in the region regarding the further development of investment processes. In the hospitality industry, that is, for such types of economic activity as trade; temporary placement and organization of food, insurance, transport, art, sports, entertainment and recreation.

Pyramid platform "self-management" simplifies the technological chain of product acquisition and shortens the cost of money and time. After all, the so-called "office" stage, when a potential tourist turns to travel agencies with the need to travel or the need for another service of registration of relevant documentation and acceptance of payment) from the client, is absent at all. The benefits of such innovation are obvious – it is in accordance with the rules of modern tourism: the maximum compliance of services with the requirements of consumers and the nature of consumption, flexibility of service.

Practical implications. The indexes of business confidence for Lviv small enterprises for the quarters of 2019 are determined. So it will be possible to forecast and projected the business environment for new orders, production, productivity, logistics of goods and services on their basis.

Value / originality. An expert assessment of small business executives gave reason to calculate the linear regression equation for the sphere of trade and services.

МІСЦЕ СІМЕЙНИХ ФІРМ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

PLACE OF THE FAMILY BUSINESS IN THE SYSTEM OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

УДК 334.7
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-34

Смигур В. С.
аспірант, викладач кафедри фінансів
Університет Марії Кюрі-Склодовської
в Любліні

Сучасний стан української економіки і світової спільноти висуває на перший план не тільки економічні, але і соціальні проблеми. Однак вирішення цих проблем лежить саме у сфері економіки. В умовах соціально-економічних санкцій все більшої актуальності набуває дослідження проблематики сімейного бізнесу. Цей тип організації виробництва є більш гнучким і чутливим до зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливає на економіку країни. Значущість сімейного підприємництва як форми малого бізнесу в Україні ще не повною мірою оцінена суспільством і поки що слабко відображена в державній економічній політиці. Головна ж проблематика полягає в тому, що нині в Україні практично повністю відсутня чітка нормативно-правова регламентація досліджуваного виду діяльності та означених нами форм ведення господарської діяльності або стратегія використання сімейного підприємництва для соціалізації економіки країни. Навіть більше, на загальнодержавному рівні взагалі немає законодавчої підтримки цього найважливішого сектору національної економіки. Маючи великий потенціал розвитку, сімейне підприємництво стикається з проблемами, деякі з яких розглянуті в цьому дослідженні. У статті проаналізовано місце сімейних фірм у системі національної економіки України, досвід розвитку цього виду підприємництва в Україні і за кордоном, проблеми та перспективи розвитку.

Ключові слова: *сімейна фірма, державна підтримка сімейного бізнесу, інституціоналізація бізнесу, інноваційний сімейний бізнес.*

Современное состояние украинской экономики и мирового сообщества выдвигает на первый план не только экономические, но и социальные проблемы. Однако решение этих проблем лежит именно в сфере экономики. В условиях социально-экономических санкций все большую актуальность приобретает исследование проблематики семейного бизнеса. Этот тип организации производства является более гибким и чувствительным к внешним и внутренним факторам, влияющим на экономику страны. Значимость семейного предпринимательства как формы малого бизнеса в Украине еще не в полной мере оценена обществом и пока слабо отражена в государственной экономической политике. Главная же проблематика заключается в том, что сегодня в Украине практически полностью отсутствует четкая нормативно-правовая регламентация изучаемого вида деятельности и указанных нами форм ведения хозяйственной деятельности или стратегия использования семейного предпринимательства для социализации экономики страны. Более того, на общегосударственном уровне вообще не существует законодательной поддержки этого важнейшего сектора национальной экономики. В статье проанализировано место семейных фирм в системе национальной экономики Украины, опыт развития данного вида предпринимательства в Украине и за рубежом, проблемы и перспективы развития. Имея большой потенциал развития, семейное предпринимательство сталкивается с проблемами, некоторые из которых рассмотрены в данном исследовании.

Ключевые слова: *семейная фирма, государственная поддержка семейного бизнеса, институционализация бизнеса, инновационный семейный бизнес.*

The current state of the Ukrainian economy and world community highlights not only economic but also social problems. However, the solution to these problems lies precisely in the sphere of economy. In the context of socio-economic sanctions, the study of family business issues is becoming increasingly relevant. This type of production organization is more flexible and sensitive to external and internal factors that affect the economy of the country. The importance of family entrepreneurship as a form of small business in Ukraine has not yet been fully appreciated by society and is still poorly reflected in state economic policy. The main problem is that today in Ukraine there is almost no clear legal regulation of the studied activity and the types of economic activities we have identified or the strategy of using family business to socialize the country's economy. Moreover, there is no legislative support at the national level for this major sector of the national economy. Small business contributes to the expansion of democracy in the field of social and labor relations, giving the opportunity to choose social status in the economic activity of an entrepreneur or a hired worker. The main goal of the system of measures aimed at the development of family business in the economy of Ukraine should be to create economic, legal and organizational conditions for the formation of a family business infrastructure in the region, which ensures its accelerated and effective growth. Macro-level constraints on small business development affect not only family business. A large part of them affect all business activity in the country, but family businesses are most prone to their influence, especially at present when the process of their formation is taking place. Therefore, in order to successfully tackle the problems and challenges that have been raised, it will be advisable to develop and approve at the State level the Family Business Development Program. With great potential for development, family entrepreneurship faces challenges, some of which are addressed in this study. The article analyzes the place of family firms in the national economy of Ukraine, the experience of developing this type of entrepreneurship in Ukraine and abroad, problems and prospects for development.

Key words: *family business, state support of family business, business institutionalization, innovative family business.*

Постановка проблеми. Означені темою аспекти соціально-економічного становища України свідчать про необхідність більш глибокого теоретичного аналізу процесу становлення і розвитку сімейного підприємництва на сучасному етапі, а також вимагають розроблення системи заходів, спрямованих на підвищення якісного рівня державної підтримки малого бізнесу і, зокрема, сімейного підприємництва як однієї з його форм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сімейних форм малого підприємництва присвячені праці учених Г. Берла, М. Вебера, Дж. Гелбрайт, П. Друкера, В. І. Леніна, К. Маркса, А. Маршалла, Л. Роджерса, Ж-Б Сея, Е. Тоф-

флера, Б. Харрісона, Й. Шумпетера, І. Грачова, Т. Демиденко, Л. Котової, І. Нелон, А. Старкова.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження місця сімейних форм у системі національної економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішення соціально-економічних проблем сімей в Україні може стати успішним тільки в тому разі, коли до дотаційних механізмів державної підтримки додадуться заходи зі створення їм можливостей для самозабезпечення і самодостатності, в тому числі шляхом формування умов для розвитку сімейного малого і мікропідприємництва та реалізації комплексу заходів підтримки сімейного бізнесу.

Сучасний стан української економіки і світової спільноти висуває на перший план не тільки економічні, але і соціальні проблеми. Однак вирішення цих проблем лежить саме у сфері економіки.

Відзначимо, що видатні мислителі, філософи, економісти намагалися вирішити головну проблему людства – бідність. Кожна історична епоха стикалася з різними, іноді важко розв'язуваними, питаннями.

Кожне покоління намагалося вирішити проблеми, що виникли, своїми специфічними методами. Завдання нашого дослідження полягає в тому, щоб показати роль і значення сімейних фірм (господарств) у системі національної економіки України.

Цілком очевидно, що теоретичною базою нам буде слугувати методологія інституціоналізму, зокрема її історичне відгалуження.

На відміну від представників класичної політичної економії, інституціоналісти історичної школи переконливо довели важливість національної специфіки на соціально-економічній динаміці, показали зростаючу роль людського фактора, моралі, культури, етики.

Особливе місце виділимо теоретичним підходам М. Вебера про розмаїття форм господарювання, їхню специфіку в загальній структурі цивілізацій. І тут ми підходимо до дуже важливого положення про те, що кожна країна з урахуванням історичних, природно-кліматичних та політичних умов формує типи економічних укладів і їхню еволюцію.

Користуючись силою абстракції, ми виокремлюємо сімейні форми господарювання із загальної багатоукладної економіки.

Слід нагадати, що в радянський період, коли гігантоманія була партійно-державною політикою, були задумані сімейні види господарської діяльності (промисли, ремесло, дрібна сімейна торгівля і багато інших видів господарювання). І в цих умовах лише в селянському середовищі збереглося єдине джерело поповнення сімейного бюджету та й просто фізичного виживання.

Зазначимо, що так звані особисті підсобні господарства давали 25–35% сімейного бюджету селян-колгоспників.

Сучасний етап розвитку економіки України і виклики, з якими зіткнулася значна частина населення, спонукають економічну науку по-новому поглянути на означену проблему, а саме вплив сімейного фактора на економіку країни.

І тут виявляються вже в XXI столітті дуже актуальні теоретичні погляди видатного швейцарського мислителя Сисмонди (1773–1842) про перспективність економічної системи зі значним розвитком дрібних товарних господарств, заснованих на сімейних ресурсах.

Історія свідчить про домінування у деяких сферах навіть сімейних династій у політиці, економіці, науці, а в країнах зі стабільною обстановкою – товарних сімейних підприємствах різної спеціалізації. Ми не пропагуємо ідею повернення до патріархальних соціально-економічних укладів, але відзначаємо, що сімейні трудові традиції вельми ефективні і конкурентоздатні.

Такий тип господарювання швидко пристосовується до умов, що змінюються, знаходить стійку економічну нішу.

Відзначимо, що представники матеріалістичної школи, такі як К. Маркс (1818– 1883), Ф. Енгельс (1820–1895); В.І. Ленін (1870–1924), аж ніяк не заперечували багатоукладності в національній економіці.

Підкреслимо низку специфічних рис доцільності розвитку сімейного укладу сучасної України.

По-перше, розвиток сімейних підприємств можливий на абсолютно новій технічній і технологічній основі. На ринку з'явилися сучасні верстати, пристосування, інструменти, що забезпечують високу продуктивність і якість товарів, робіт і послуг.

По-друге, законодавча база, яка сформувалася в Україні за останні 15–20 років, дає інституційну основу розвитку розмаїття форм діяльності сімейних фірм.

По-третє, особливо це підкреслимо, внутрішньорегіональний, загальноукраїнський і світовий ринок потребують товарів, робіт і послуг із досить високим рівнем ціноутворення і прибутковості.

Цілком послідовно постає питання, які ж форми сімейних господарств (підприємств) можливі в сучасній Україні та яка їхня роль в сучасній українській економіці.

Треба сказати, що частина форм діяльності в сучасній Україні вже є. Багато з них представлені в Центральному регіоні.

Найбільш успішний розвиток отримали сімейні підприємства у сфері ювелірного промислу (ювелірного виробництва і торгівлі), сільського господарства, і цьому факту є розумне пояснення.

У нашій країні метою створення сімейного бізнесу, як і бізнесу загалом, є отримання прибутку,

причиною якого є небажання «працювати на когось» і ділитися з ким би то не було прибутком, неможливість знайти гідну роботу, рідко – самореалізація. Причому сімейною власна справа стає зазвичай неусвідомлено.

Родичі починають займатися власною справою спільно як через недовіру до найманих працівників, так і через недостатній стартовий капітал, у зв'язку з чим не можуть забезпечити заробітну плату найманим робітникам, тоді як «члени сім'ї» гнучкіше відносяться до організації свого робочого часу і навіть до виплати заробітної плати.

Вони готові більшою мірою підлаштовувати свій особистий час під потреби бізнесу, переробляти додаткові години, ніж сторонні співробітники, що робить бізнес більш гнучким і економічним. Крім того, члени сім'ї не будуть вимагати стабільних щомісячних виплат на шкоду подальшому розвитку бізнесу або в період, коли фірма зазнає фінансових труднощів, оскільки особисто зацікавлені у зміцненні і зростанні компанії.

Статистика показує, що частими є випадки, коли члени сім'ї готові безкоштовно працювати для того, щоб підтримати бізнес сім'ї в особливо напружені періоди, навіть маючи при цьому іншу спеціальність і постійно оплачувану роботу [4; с. 19]. Це є значним плюсом в організації власної справи, і багато малих підприємств «виживають» завдяки цьому фактору в момент фінансового застою. Хоча тут варто зазначити, що часто співробітники, взяті на роботу, виходячи лише з цілей економії коштів, не завжди є фахівцями високого рівня.

При цьому, сподіваючись на успіх справи й отримання максимального прибутку, у них є бажання працювати і вдосконалюватися, з чого випливає висновок, що сімейний бізнес штовхає до професійного розвитку, а накопичені знання і досвід, отримані в процесі роботи, не зникають, не йдуть із найманими працівниками, а залишаються всередині компанії, що є також позитивним моментом.

Слід зазначити, що характер праці у сімейних підприємствах більш однорідний і тим самим є умовою якості продукції.

Відкриття сімейного підприємства – складний багаторівневий процес, що вимагає виконання цілої низки умов.

Фактично сімейною фірмою можна вважати будь-яке підприємство, значна частина власності або управління якого належить членам однієї сім'ї, переважна частина з яких безпосередньо працює на цьому підприємстві.

На нашу думку, типологія підприємств сімейного бізнесу вимагає поділу на сімейні підприємства «міського типу» і селянські фермерські господарства, оскільки і умови функціонування, і вимоги початкового етапу розвитку для них істотно розходяться.

У місті сімейне підприємництво прагне зайняти своє місце у сферах, не характерних для великого і середнього бізнесу.

Це дрібнооптова і роздрібна торгівля, побутове обслуговування, ресторанний бізнес, транспортне обслуговування населення, ремонт і будівництво, бухгалтерські роботи й аудит та ін.

Особливу групу в сімейного підприємництва становлять великі корпорації, акціонерні товариства, «фінансові імперії», контрольний пакет акцій яких протягом декількох поколінь знаходиться в руках однієї сім'ї. Таке «підприємство» вже не можна віднести до сфери малого бізнесу, однак починалися вони, як правило, з невеликих сімейних компаній.

Динамічний розвиток сімейного підприємництва в Україні вимагає вжиття системи заходів, спрямованих на створення сприятливих інституційних умов, що дасть змогу надалі досягти рівня розвинених країн, де сімейні підприємства становлять значну, якщо не більшу економічно активну частину малих підприємств, особливо їхн. успішну частину.

Сімейне підприємництво як особлива форма малого бізнесу має низку переваг, які зумовлюють його значущість для економіки країни, а саме:

– високий рівень адаптивності та інноваційності, здатність швидко реагувати на мінливі потреби ринку;

– виконання важливої соціальної функції зміцнення інституту сім'ї, сприяє успішності виховання дітей, їх соціалізації, а також вирішення демографічних проблем;

– забезпечує високий рівень мотивації до підвищення ефективності виробництва;

– сприяє підприємницькій самореалізації громадян, що є необхідною умовою сталого розвитку економіки;

– сприяє стабілізації соціально-економічної ситуації у товаристві.

Досвід західних країн, де історія розвитку підприємництва налічує вже кілька століть, свідчить про те, що підприємництво сприяє зміцненню сім'ї, зменшує кількість сімейних конфліктів і збільшує можливості для вирішення побутових проблем.

Для сімейного бізнесу характерні адаптивність і стійкість, оскільки стійкі сімейні зв'язки накладають на бізнес структуру сімейного підприємства, що знижує ризик ведення економічної діяльності, підвищує рівень мотивації всіх його учасників.

Фірма, в якій працюють родичі, дає немалу та гарантовану можливість працевлаштування дітей, літніх членів сім'ї, а також людей з обмеженими можливостями.

Посильна участь у сімейній справі є таким собі способом соціалізації дітей і підлітків, їхньої адаптації до подальшої трудової діяльності.

Як мала форма господарювання, сімейні фірми виступають як фактори, що сприяють більш ефективному функціонуванню великих і середніх фірм.

Сімейні підприємства, як правило, працюють на місцевій сировині і на місцевому ринку, тим самим активізуючи його, створюючи передумови вдосконалення регіонального розвитку, забезпечуючи підприємства невеликими, але постійними замовленнями.

Крім того, розвиток сімейного підприємництва стає основою зростання «середнього класу» як одного з факторів соціально політичної та економічної стабільності.

Таким чином, сімейне підприємництво в сучасній українській економіці здатне відіграти такі функції:

1. Сімейний бізнес є основою формування середнього класу – гаранта

політичної стабільності, демократичного розвитку суспільства.

2. Представники сімейного бізнесу здатні не тільки забезпечувати ефективну самозайнятість, а й створювати нові робочі місця.

3. Розвинений сімейний бізнес обслуговує основну масу споживачів, виробляючи товари і послуги відповідно до мінливих вимог споживачів і ринку.

4. Сектор малого підприємництва може мати інноваційний характер, оскільки він найбільш гнучко, динамічно освоює нові ризиковані види продукції і послуг.

5. Малий бізнес є способом розкриття внутрішнього потенціалу особистості, самореалізації у трудовій діяльності.

6. Масовий розвиток сімейного підприємництва сприяє позитивній зміні суспільної психології й адаптації ціннісних орієнтирів основної маси населення до нових соціально-економічних умов.

Крім того, в нашій публікації вважаємо за доцільне окреслити межі соціально значущих аспектів сімейного підприємництва, адже останнє здатне до пом'якшення соціальної напруженості і демократизація ринкових відносин та створення нових робочих місць з метою боротьби з бідністю і зниження рівня безробіття за рахунок меншої вартості їх створення, ніж у великому бізнесі.

На наш погляд, важлива роль сімейного підприємництва – це сприяння залученню до процесу громадського виробництва трудових ресурсів, мало використовуваних іншими категоріями роботодавців (пенсіонерів, студентів, учнів, інвалідів)

Також мале підприємництво сприяє розширенню демократії у сфері соціально-трудових відносин, надаючи можливість вибору соціального статусу в економічній діяльності підприємця або найманого працівника.

За даними ООН, малі та середні підприємства є роботодавцями майже для 50% трудового населення всього світу. Так, наприклад, в США малі підприємства дають 60% нових робочих місць. За часів кризи проблеми безробіття в розвинених країнах вирішувалися за допомогою малих підприємств

Мале, в тому числі сімейне, підприємництво розглядається ООН і Міжнародною організацією праці як один із стратегічних напрямів боротьби з бідністю.

Успішність розвитку малого, і в тому числі сімейного, бізнесу визначається не тільки зовнішніми інституційними умовами функціонування, в розвитку яких в українській економіці спостерігається явна позитивна динаміка, але і якісним рівнем управління безпосередньо всередині підприємства.

При цьому саме для сімейного підприємництва принципово важливою є така побудова управління персоналом, яка дозволяла б домагатися відповідної робочої дисципліни, але не руйнувала б сімейні відносини.

Найбільш ефективною структурою для невеликої сімейної фірми є лінійно-функціональна структура. Ця форма організації фірми реалізує принцип демократичного централізму, що припускає колективну підготовку й обговорення рішень, а прийняття рішення і відповідальність за їх виконання покладено на керівника.

Така структура поєднує в собі кращі властивості (чіткі зв'язки підпорядкованості, централізація управління в одних руках) і функціональність (поділ праці, кваліфікована підготовка рішень) структур.

Значущість сімейного підприємництва як форми малого бізнесу в Україні ще не повною мірою оцінена суспільством і поки що слабко відображена в державній економічній політиці.

Головна ж проблематика полягає в тому, що нині в Україні практично повністю відсутня чітка нормативно-правова регламентація досліджуваного виду діяльності та означених нами форм ведення господарської діяльності або стратегія використання сімейного підприємництва для соціалізації економіки країни.

Навіть більше, на загальнодержавному рівні взагалі немає законодавчої підтримки цього найважливішого сектору національної економіки.

Крім того, як ми гадаємо, серйозною перешкодою на шляху розвитку сімейного підприємництва стає недолік кредитування, зумовлений високим рівнем відсотків за кредит і жорсткими вимогами до умов забезпечення кредиту, наявність серйозних адміністративних бар'єрів і слабкий рівень розвитку інфраструктури, особливо в невеликих містах України.

Проблеми, що стримують розвиток малого бізнесу, на макрорівні стосуються не тільки сімейного підприємництва.

Значна їх частина впливає на всю підприємницьку діяльність у державі, проте сімейні

підприємства найбільш схильні до їх впливу, особливо тепер, коли відбувається процес їх становлення.

Ми вважаємо за доцільне в таких умовах запропонувати заходи щодо вдосконалення механізму державної підтримки сімейного підприємництва, які дозволять здійснити чітке закріплення сімейних фірм в загальнонаціональній економіці.

Головною метою системи заходів, спрямованих на розвиток сімейного бізнесу в економіці України, має стати створення економічних, правових та організаційних умов для формування в регіоні інфраструктури сімейного підприємництва, що забезпечує його прискорене й ефективне зростання.

Отож для успішного вирішення порушених проблем та завдань доцільно буде розробити та затвердити на державному рівні Програми сприяння розвитку сімейному підприємництву.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті нашого наукового пошуку за тематикою дослідження нами доведено, що відкриття сімейного підприємства – складний багаторівневий процес, що вимагає виконання цілого ряду умов.

Фактично сімейною фірмою можна вважати будь-яке підприємство, значна частина власності або управління якого належить членам однієї сім'ї, переважна частина з яких безпосередньо працює на цьому підприємстві.

Типологія підприємств сімейного бізнесу вимагає поділу на сімейні підприємства «міського типу» і селянські фермерські господарства, оскільки й умови функціонування, і вимоги початкового етапу розвитку для них істотно розходяться.

Динамічний розвиток сімейного підприємництва в Україні вимагає прийняття системи заходів, спрямованих на створення сприятливих інституційних умов, що дасть змогу надалі досягти рівня розвинених країн, де сімейні підприємства становлять значну, якщо не більшу економічно активну частину малих підприємств, особливо їхню успішну частину.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баранець Н.І. Переваги і недоліки в розвитку малого сімейного підприємництва. Бізнес в законі, 2008. № 3. 129–130 с.

2. Державне регулювання економіки: навч. метод. комплекс. А.Ф. Мельник та інш. Тернопіль: Економ. думка, 2007. 212 с.

3. Дмитренкова О.М. Соціально-педагогічні функції сімейно-трудових господарств. Вісник Костромського державного університету ім. Н.А. Некрасова. Серія: Педагогіка. Психологія. Соціальна робота. Ювенологія. Соціокінетика, 2008. Т. 14. № 5. 204–208 с.

4. Історія економічних вчень: навч. пос. Юхименко П.І., Леоненко П.М. К.: Знання Прес, 2004. 514 с.

5. Національна економіка: навч. посібник: за ред. А.Ф. Мельник. К.: Знання, 2011. 480 с.

6. Реверчук С.К. Малий бізнес: методологія, теорія и практика. Київ: ІЗМН, 1996. 41–64 с., 98–131 с.

7. Chrisman J.J., Chua J.H., Sharma P. Trends and directions in the development of a strategic management theory of the theory of the family firm. Entrepreneurship Theory and Practice, 2005. vol. 29, iss. 5, 555–575 p.

8. Hall P.D. A historical overview of family firms in the United States. Family Business Review, 1988. vol. 1, iss. 1, 51–68 p.

9. Moores K. Paradigms and theory building in the domain of business families. Family Business Review, 2009. vol. 22. iss. 2. 167–180 p.

10. Sharma P. An overview of the field of family business studies: Current status and directions for the future. Family Business Review, 2004. vol. 17. iss. 1, 1–36 p.

11. Bammens Y., Voordeckers W., Van Gils A. Boards of directors in family firms: A generational perspective. Small Business Economics, 2008. vol. 31, iss. 2. 163–180 p.

12. Astrachan J.H. Strategy in family business: Toward a multidimensional research agenda. Journal of Family Business Strategy, 2010. vol. 1. iss. 1. 6–14 p.

13. Gallo M.A., Kenyon-Rouvinez D. The Importance of family and business governance. In book: D. Kenyon-Rouvinez, J. Ward (Eds.) Family business: Key issues. New York, Palgrave, Macmillan, 2005. 45–57 p.

14. Goel S., Mazzola P., Phan P.H., Pieper T.M., Zachary R.K. Strategy, ownership, governance, and socio-psychological perspectives on family businesses from around the world. Journal of Family Business Strategy, 2012. vol. 3. iss. 2. 54–65 p.

REFERENCES:

1. Baranets N.I. (2008) Perevagy i nedoliky v rozvytku malogo simejnogo pidpryyemnycztva. [Advantages and disadvantages in the development of small family business.] *Business in Law*. no. 3. pp. 129–130.

2. Derzhavne regulyuvannya ekonomiky: navch. metod. kompleks. [State regulation of the economy: teaching method. complex.] A.F. Melnyk and others. (2007) Ternopil: *Economical Thought*, p. 212.

3. Dmitrenkova O.M. (2008) Socialno-pedagogichni funkciyi simejno-trudovyx gospodarstv. [Socio-pedagogical functions of family-owned farms]. *Bulletin of Kostroma State University O.N. Nekrasova. Series: Pedagogy. Psychology. Social work. Juvenology. Sociokinetics*. vol. 14. no. 5. pp. 204–208.

4. Istoriya ekonomichnyx vchen: navch. pos. [History of economic studies: study. pos.] Yukhimenko P.I., Leonenko P.M. (2004) K.: *Knowledge Press*. p. 514.

5. Nacionalna ekonomika: navch. posibnyk: [National Economy: study. manual:] Ed. A.F. Miller. (2011) K.: *Knowledge*. p. 480.

6. Reverchuk S.K. (1996) Malyj biznes: metodologiya, teoriya y praktyka. [Small Business: Methodology, Theory and Practice.] Kiev: *ISMN*. pp. 41–64, pp. 98–131.

7. Chrisman J.J., Chua J.H., Sharma P. (2005) Trends and directions in the development of strategic management theory of family firm theory. Entrepreneurship Theory and Practice. vol. 29, iss. 5. pp. 555–575.

8. Hall P.D. (1988) A historical overview of family firms in the United States. Family Business Review. vol. 1, iss. 1. pp. 51–68.

9. Moores K. (2009) Paradigms and theory building in the domain of business families. Family Business Review. vol. 22. iss. 2. pp. 167–180.

10. Sharma P. (2004) An overview of the field of family business studies: Current status and directions for the future. Family Business Review. vol. 17. iss. 1, pp. 1–36.

11. Bammens Y., Voordeckers W., Van Gils A. (2008) Boards of directors in family firms: A generational perspective. Small Business Economics. vol. 31, iss. 2. pp. 163–180.

12. Astrachan J.H. (2010) Strategy in family business: Toward a multidimensional research agenda. Journal of Family Business Strategy. vol. 1. iss. 1. pp. 6–14.

13. Gallo M.A., Kenyon-Rouvinez D. (2005) The Importance of Family and Business Governance. In book: D. Kenyon-Rouvinez, J. Ward (Eds.) Family business: Key issues. New York, Palgrave, Macmillan. pp. 45–57 p.

14. Goel S., Mazzola P., Phan P.H., Pieper T.M., Zachary R.K. (2012) Strategy, ownership, governance, and socio-psychological perspectives on family businesses from around the world. Journal of Family Business Strategy. vol. 3. iss. 2. pp. 54–65.

Smygur Witalij
Postgraduate Student,
Instructor at Department of Banking
Maria Curie-Skłodowska University

PLACE OF THE FAMILY BUSINESS IN THE SYSTEM OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

The purpose of the article. The purpose of the study is to study the place of family forms in the system of national economy of Ukraine.

A more profound theoretical analysis of the process of formation and development of family business at the present stage, and also require the development of a system of measures aimed at raising the quality level of state support of small business and, in particular, family business as one of its forms.

Methodology. While working on the publication, we used the methods of analysis, comparison and observation/

Results. As a result of our research on the subject of research, we have proved that the opening of a family business is a complex multi-level process that requires a number of conditions.

In fact, a family firm can be considered any enterprise, a large part of ownership or management belongs to members of the same family, most of which directly work in this enterprise.

The typology of family business enterprises requires the division of the "city type" family enterprises and peasant farms, since the conditions of functioning and requirements of the initial stage of development for them essentially diverge.

The dynamic development of family business in Ukraine requires the adoption of a system of measures aimed at creating favorable institutional conditions that will further reach the level of developed countries, where family enterprises make up a significant, if not larger, economically active part of small enterprises, especially their successful part.

The main problem is that today in Ukraine there is almost no clear legal regulation of the studied activity and the types of economic activities we have identified or the strategy of using family business to socialize the country's economy.

Moreover, there is no legislative support at the national level for this major sector of the national economy.

In addition, we believe that a serious obstacle to the development of family business is the lack of credit, due to the high level of interest on the loan and stringent requirements for loan conditions, the presence of serious administrative barriers and poor level of infrastructure development, especially in small cities of Ukraine.

Practical implications. In order to successfully resolve the problems and problems encountered in the article, we believe that it would be advisable to develop and approve at the state level a Program for the Promotion of Family Entrepreneurship Development.

Value/originality. The aspects of the socioeconomic status of Ukraine, pointed out by the theme, point to the need for a more in-depth theoretical analysis of the process of formation and development of family business at the present stage, and also require the development of a system of measures aimed at raising the qualitative level of state support of small business and, in particular, family business as one with its forms.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВА
IDENTIFICATION OF BUSINESS PROCESSES OF AN ENTERPRISE

УДК 65.005.4
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-35

Стец І.І.
к.е.н., доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій
Тернопільський національний економічний університет

У статті розглянуті теоретичні і практичні аспекти, розкриті проблеми і переваги ідентифікації бізнес-процесів у межах процесної моделі управління підприємством. Уточнене поняття «бізнес-процес», зауважено на відмінні особливості формування бізнес-процесів у рамках функціональної і процесної моделей управління. Для ідентифікації бізнес-процесів виділені характеристики: масштаб процесу, тривалість процесу, рівень деталізації процесу. Досліджено особливості ідентифікації і розподілу бізнес-процесів підприємства на керівні і керовані, тактичні й оперативні, проблемні і безпроблемні. Важливим параметром ідентифікації визначено зовнішню і внутрішню гнучкість бізнес-процесів, засновану на діагностиці чинників зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства. Визначено форми опису бізнес-процесів. Розглянуто приклади нотацій як систем умовних позначень для опису процесів із метою їхньої подальшої регламентації, використовуваних у процесі ідентифікації бізнес-процесів підприємства.
Ключові слова: *процесне управління, функціональне управління, бізнес-процеси підприємства, опис, ідентифікація бізнес-процесів, нотація.*

В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты, раскрыты проблемы и преимущества идентификации бизнес-процессов в рамках процессной модели управления предприятием. Уточнено понятие «бизнес-процесс», определены отличительные особенности формирования бизнес-процессов в рамках функциональной и процессной моделей управления. Для идентификации бизнес-процессов определены характеристики: масштаб процесса, длительность процесса, уровень детализации процесса. Исследованы особенности идентификации и распределения бизнес-процессов предприятия на управляющие и управляемые, тактические и оперативные, проблемные и беспроблемные. Важным параметром идентификации определена внешняя и внутренняя гибкость бизнес-процессов, основанная на диагностике факторов внешней и внутренней среды предприятия. Определены формы описания бизнес-процессов. Рассмотрены примеры нотаций как систем условных обозначений для описания процессов с целью их последующей регламентации, используемых в процессе идентификации бизнес-процессов предприятия.
Ключевые слова: *процессное управление, функциональное управление, бизнес-процессы предприятия, описание, идентификация бизнес-процессов, нотация.*

The article considers theoretical and practical aspects, reveals problems and advantages of identification of business processes within the process model of enterprise management. The author of the article determines that business process is a stable, purposeful, structured flow of interrelated, consecutive or parallel actions taken for the transformation of inputs into outputs that have a higher consumer value for external or internal consumer and higher monetary value. Business process should be considered as a set of operations that require further adjustment and optimization based on the modification of technologies, rules, instructions, and parameters. Attention is paid to distinctive features of the formation of business processes within the functional and process management models. For the identification of business processes, the characteristics are distinguished: process scale, process duration, process detail level. Features of identification and distribution of business processes of an enterprise into managing and managed, tactical and operative, problem and non-problem are studied. An important parameter of identification is determined as external and internal flexibility of business processes based on diagnostics of factors of the external and internal environment of the enterprise. Forms of the description of business processes are identified. Examples of notations as systems of notations for describing processes for their further regulation, which are used during the identification of business processes of the enterprise, are considered. Practical measures for the identification of business processes of the enterprise are determined: determination of the consistency and parallel of the implementation of business processes, their relationship with the enterprise's structural units; appointment of process owners (managers)and giving them managerial authority; establishment of process boundaries; choice of implementation technology of business processes; ensuring control and monitoring of business processes; assessment of economic and social efficiency of business processes; cyclical business process management; defining the parameters of flexibility, adaptability, rationalization of business processes. Identification will allow determining the complete list of business processes that take place at the enterprise; will help to clarify the purpose, content, functions, scale of the process, its duration, problems for the enterprise, form of management, flexibility, detail; will allow specifying the tasks of management at the expense of clear certain functions and works performed within the framework of corporate governance; optimizing the business processes of the enterprise.
Key words: *management processes, functional management, business-processes of enterprise, description, identification of business-processes, notation.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах будь-яка соціально-економічна система може бути успішною, лише постійно розвиваючись й удосконалюючи свою діяльність. Виробничо-господарська і фінансово-економічна діяльність сучасних підприємств складається зі складних, взаємозв'язаних і постійно змінних процесів, у межах яких створюється продукція, роботи, послуги, а також здійснюється забезпечувальна діяльність.

Ефективність функціонування бізнесу визначається численними чинниками зовнішнього і внутрішнього середовища, а також ставленням керівництва до управління, що реалізовується за допомогою формування й удосконалення бізнес-процесів підприємства. Вітчизняні підприємства все активніше прагнуть потрапити зі своєю продукцією на міжнародний ринок, що веде до жорсткої конкуренції із зарубіжними виробниками. До того ж, корінні зміни у світовій економіці, орієнтація на кінцевого споживача свідчать про необхідність виробництва більш конкурентоспроможної продукції, відповідної міжнародним стандартам якості. Одним із пунктів таких стандартів є упровадження процесного підходу. Успішним вважають бізнес, який має конкурентні переваги на ринку. Водночас

усі компанії виробляють здебільшого схожу продукцію, а отже, конкурувати можуть насамперед за рахунок ефективнішого використання внутрішніх резервів і бізнес-процесів, що забезпечують функціонування бізнесу у довгостроковій перспективі. Таким чином, актуальним є розроблення науково обґрунтованого підходу до ідентифікації, класифікації й оптимізації бізнес-процесів підприємства, що у довгостроковій перспективі може стати важливою конкурентною перевагою підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти, пов'язані із вивченням проблем удосконалення бізнес-процесів, знайшли своє віддзеркалення у дослідженнях зарубіжних учених і вітчизняних науковців: Б. Андерсена, М. Робсона, Ф. Уллаха, М. Хаммера, Дж. Чампі, Х.Ф. Біннера, Н.М. Абдікєєва, Т.П. Данько, С.В. Ільдеменова, А.Д. Кисельова, В.В. Єфімова, В.В. Гілєва, Т.С. Кочеткової, К.С. Мельникова, О.В. Рунової, О.І. Думи, Л.І. Чорнобай та інших. Не применшуючи значення результатів досліджень сучасних вітчизняних і зарубіжних учених у сфері удосконалення бізнес-процесів підприємства, слід зазначити, що розроблення підходів до ідентифікації і класифікації бізнес-процесів підприємства, що є натепер, вимагає додаткових досліджень.

Постановка завдання. Теоретична і практична значущість дослідження полягає у недостатній розробленості механізму удосконалення бізнес-процесів підприємства на основі їхньої ідентифікації і класифікації. Метою статті є дослідження теоретичних і практичних аспектів, розкриття проблем і переваг ідентифікації бізнес-процесів у межах процесної моделі управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні теоретико-методологічні аспекти менеджменту вимагають пошуку нових напрямів і методів удосконалення систем управління промисловим підприємством, заснованих на теорії еволюції складних систем і розвитку наукових напрямів, зокрема теорії систем, синергетики, процесного управління. За процесного підходу до управління будь-яку організацію можна розглядати як сукупність процесів забезпечення самоорганізації системи.

Зауважимо, що й дотепер управління більшістю вітчизняних підприємств здійснюється за тейлорівским принципом виконання виробничих операцій і базується на яскраво вираженій лінійно-функціональній структурі. Проте в умовах оновлення і модернізації виробничої і збутової діяльності на основі автоматизації, інформатизації, реструктуризації промислових підприємств, а також зростання рівня впливу глобалізації економічних процесів на їхню діяльність, наявні моделі управління зазнають значних змін. У таких умовах і структури, методи, способи управління функціонуванням і розвитком підприємств втрачають свою придатність, і внаслідок цього виникає нова клієнтоорієнтована модель управління, заснована на гнучкості, адаптивності, новизні у всіх сферах і видах діяльності, швидкому виході на ринки, оптимізації витрат.

У результаті перебудова функціональної моделі управління у процесно-орієнтовану дозволяє позбавитися недоліків, оптимізувати бізнес-процеси й підвищити рівень взаємодії між структурними підрозділами підприємства. Варто зазначити, що процесний підхід до управління сприяє розвитку структури, спрямованої на постійне удосконалення якісних характеристик продукції і підвищення величини доданої вартості продукції підприємства. Як зазначають М. Хаммер, Р. Чампі, довгостроковий успіх підприємствам і компаніям приносять не товари, а процеси їхнього створення [1].

Аналіз джерел за темою дослідження засвідчив, що певним чином усі визначення бізнес-процесу зводяться до висновку, що бізнес-процес як абстрактний об'єкт є моделлю будь-якої цілеспрямованої діяльності, реалізованої у рамках організаційних систем. Звідси, до прикладу, виробничо-технологічні, постачальницько-збутові процеси чи процеси управління персоналом також можуть бути описані як бізнес-процеси. Можливо, саме тому трактування терміна «бізнес-процес» є численними.

Поняття «бізнес-процес» піддається міжнародній регламентації, є предметом обговорення на економічних конференціях, бізнес-форумах, досліджується численними вітчизняними й зарубіжними науковцями. За регламентами ISO «бізнес-процес» – це низка взаємопов’язаних видів діяльності, які перетворюються у «входи» і «виходи» процесу [2;3].

Б. Андерсен визначає бізнес-процес як послідовність логічно пов’язаних, повторюваних дій з використання ресурсів підприємства для фізичного чи віртуального перетворення об’єкта з метою досягнення визначених вимірних результатів або виробництва продукції для задоволення потреб зовнішніх і внутрішніх споживачів [4].

За технічним підходом бізнес-процес – це систематизоване та послідовне виконання функціональних операцій для досягнення певного, заздалегідь визначеного результату.

Х.Ф. Біннер вважає, що бізнес-процеси – це система взаємопов’язаних і взаємообумовлених дій, підсумком яких є створення продукції, робіт, послуг, цінних для зовнішніх і внутрішніх споживачів [5].

За М. Робсоном і Ф. Уллахом бізнес-процес – це потік роботи, що переходить від одного працівника до іншого, а у масштабних процесах на підприємствах – від одного підрозділу до іншого [6].

Л.І. Чорнобай, О.І. Дума зауважують, що різноманіття підходів до визначення поняття «бізнес-

процес» зумовлене тим, що вони в управлінському аспекті є «ядром» економічної системи підприємства, а дослідження їхньої сутності і особливостей здійснення перебуває на межі різного роду економічних категорій, зокрема таких як «виробництво», «управління», «якість», «результативність», «ефективність», «оптимізація», «бізнес-модель» та низки інших [7].

Нами уточнене поняття «бізнес-процес», пов'язане з діяльністю підприємства. Бізнес-процес є стійким, цілеспрямованим, структурованим потоком взаємозв'язаних дій (операцій, робіт, процедур, кроків, переділів), виконуваних послідовно або паралельно, продиктованих життєвим циклом виробу й спрямованих на перетворення «входів» – інформаційних, трудових, матеріальних потоків ресурсів з метою отримання бажаного «виходу» – заданого кінцевого результату бізнес-процесу – задоволення потреб зовнішнього або внутрішнього клієнта (споживача) тим, що являє цінність для нього і має більшу вартість.

Бізнес-процес можна представити як послідовність певних дій, під якими розуміють прояв якої-небудь діяльності на промисловому підприємстві. Бізнес-процес включає ієрархію взаємозв'язаних функціональних дій, що реалізовують одну (або декілька) цілей підприємства.

Отже, бізнес-процесом можна називати будь-який процес, який протікає у складній відкритій соціотехнічній бізнес-системі, яка перетворює сукупність ресурсів у сукупність результатів, які мають вищу споживчу цінність і грошову вартість. До того ж, бізнес-процес слід розглядати як набір операцій, які вимагають подальшого упорядковування й оптимізації на основі модифікації технологій, правил, інструкцій і параметрів.

Варто зауважити на відмінні особливості формування бізнес-процесів у рамках функціональної і процесної моделей управління промисловим підприємством.

Так, бізнес-процеси підприємства мають різне змістовне навантаження, залежно від уживаної моделі управління: за процесного управління механізм орієнтований на побудову стабільного бізнес-процесу, рівень організації якого зумовлює виробництво продукції високої якості протягом тривалого часу; у функціональній системі управління виділення бізнес-процесів націлене на підготовку і реалізацію технологічних процесів.

Склад і число виділених бізнес-процесів різняться залежно від вирішуваних завдань: за процесного управління сукупність бізнес-процесів обмежується або потоком створення цінності, або життєвим циклом продукції; за функціонального управління основою організації бізнес-процесів є структуроутворююча виробнича бізнес-одиниця, а бізнес-процеси «прив'язуються» до технологічних процесів. Як результат – формується безліч бізнес-процесів, які нарівні із технологічними процесами можуть ініціювати додаткові бізнес-процеси, не пересічні із іншими.

За процесного управління бізнес-процеси є первинними, організаційну структуру підприємства визначають після їхнього моделювання. За функціонального управління структуроутворюючою є виробничо-господарська бізнес-одиниця.

Ключовим заходом ефективного управління бізнес-процесами підприємства є їхня ідентифікація. З метою визначення процесів й удосконалення механізму взаємодії між організаціями-партнерами американським центром продуктивності і якості (APQC) розроблена Типова класифікація бізнес-процесів, відповідно до якої усі бізнес-процеси підприємства вибудовують за 4-ма рівнями: категоріями, групами бізнес-процесів, процесами і видами діяльності. У межах кожного рівня міститься: 12 категорій, 63 групи процесів, 229 процесів і 646 видів діяльності. На основі стандарту моделювання усі процеси поділяють на 4 рівні ієрархії: діяльність, процес, операція і дія (за потреби виокремлюють субдіяльність і субпроцес).

Існуючі концепції ефективного процесного управління розвинули дослідження, проведені ученими в області трансформації і перебудови бізнес-процесів підприємств: «цикл Шухарта, «цикл Демінга», реінжиніринг бізнес-процесів (М. Хаммер і Дж. Чампі), кайзен-костинг, JIT, таргет-костинг, TQM, «6 сигм», система якості ISO, цикл PDCA. У діяльності підприємств переважно застосовують поєднання різних класифікацій, виходячи із специфіки і потреб функціонування.

Ідентифікація процесу – це систематична робота з встановлення тотожності змінних у часі і взаємозв'язку між собою видів діяльності і їхнього відображення – процесу [8]. При ідентифікації бізнес-процесів відбувається опис їхніх характеристик: функцій; порядку виконання дій; вхідних і вихідних потоків і вимог до них; постачальників і споживачів; процесів; ресурсів. На основі таких дій визначають цілі бізнес-процесів, які декларують необхідний результат, що має часові, кількісні і якісні характеристики, які є основою для вибору критеріїв оцінювання результативності й ефективності бізнес-процесу.

Ідентифікація бізнес-процесів відбувається відповідно до моделі (алгоритму) опису бізнес-процесу, що включає: найменування процесу; мету; зміст; функції; місце процесу серед інших процесів; порядок виконання процесу у вигляді блок-схеми або алгоритму; власника (керівника) процесу; входи, виходи й види діяльності з перетворення входів у виходи; ресурси, включаючи технологію виконання бізнес-процесу; види діяльності з управління бізнес-процесом; нормативи; вимірювані параметри процесу; планові показники.

У базовій моделі бізнес-процесу важливим є виділення таких понять, як масштаб процесу, довжина (тривалість) процесу, рівень деталізації процесу.

Важливістю для системи бізнес-процесів в цілому і рівнем складності визначають масштаб процесу. До прикладу, бізнес-процес міжорганізаційного рівня за масштабом може бути великим й включати діяльність декількох організацій, утримувати безліч ресурсів, формувати численні входи й отримувати на виході численні й різноманітні результати, важливі для безлічі клієнтів, ураховуючи подальші стадії створення й споживання продукту (послуги).

За рівнем значимості і масштабом Єфімов В.В. виділяє у ієрархії бізнес-процесів середнього підприємства мікропроцеси, макропроцеси, метапроцеси [9]. За умов більш масштабного виробництва виділяють гіперпроцеси і суперпроцеси.

Доволі умовним є поняття довжини (тривалості) бізнес-процесу, яка залежить від числа послідовно й паралельно виконуваних операцій, обмежених певними організаційно-структурними рамками.

Прикладами бізнес-процесів різної довжини можуть бути міжорганізаційні, міжфункціональні, структурні бізнес-процеси. Міжорганізаційні бізнес-процеси поєднують декілька підприємств – від початку виробництва до отримання продукту, споживаного клієнтом. Міжфункціональні бізнес-процеси проходять через низку підрозділів – від входу у підприємство до передачі продукту покупцю. Структурні бізнес-процеси цілком виконуються у межах підрозділів підприємства.

Таким чином, довжиною бізнес-процесу є суб'єктивна характеристика тривалості або протяжності бізнес-процесу, визначувана через аналіз і ухвалення рішення про те, яку саме діяльність й яких різних організацій (підрозділів) потрібно послідовно й паралельно віднести до діяльності, виконуваної у межах бізнес-процесу.

Важливою характеристикою бізнес-процесу можна вважати рівень детальності розгляду діяльності. До прикладу, «довгий» міжорганізаційний процес можна розглядати на рівні операцій, виконуваних окремими співробітниками. Формальний опис бізнес-процесу такого рівня міститиме безліч ланцюжків різних операцій, виконуваних різними співробітниками, й пов'язаних між собою за певними правилами. Іншим прикладом може слугувати міжорганізаційний бізнес-процес на рівні крупних сегментів – різних організацій, залучених до ланцюжка створення продукту. Формальний опис бізнес-процесу такого рівня міститиме набір крупних блоків діяльності (на рівні окремих підприємств чи організацій), пов'язаних між собою матеріальними й інформаційними потоками.

Варто зауважити, що вибір масштабу, тривалості і рівня детальності розгляду бізнес-процесу визначається конкретними завданнями, що стоять перед управлінням підприємством. Побудова системи бізнес-процесів повинна бути гнучкою, адже будь-яка жорстка схема (особливо ієрархічна) спричиняє виникнення формальних бізнес-процесів, які надалі існуватимуть лише на папері.

За різними характеристиками масштабу, довжини, рівня деталізації й організаційних меж бізнес-процесу можна виокремити чотири основні моделі бізнес-процесів: ланцюжок створення цінності; міжфункціональний бізнес-процес; бізнес-процес підрозділу; система бізнес-процесів підприємства.

Ланцюжок створення цінності можна розглядати як бізнес-процес великого масштабу. Він складається із сукупності взаємодіючих бізнес-процесів, які виконують різні бізнес-системи, й загальним результатом виконання такої сукупності є продукт (послуга) для кінцевих клієнтів ланцюжка.

Міжфункціональний бізнес-процес є сукупністю бізнес-процесів, виконуваних різними функціональними структурними підрозділами підприємства, направлених на створення певного єдиного результату.

Бізнес-процес підрозділу об'єднує дії, операції і процедури, виконувані у межах одного структурного підрозділу підприємства.

Система бізнес-процесів містить усі бізнес-процеси, обмежені організаційно-правовими рамками підприємства.

Процесне управління може передбачати формування іще двох рівнів управління – групами бізнес-процесів (міжфункціональними бізнес-процесами чи бізнес-процесами підрозділів) і бізнес-процесами підприємства загалом.

На підприємстві можна ідентифікувати такі типи процесів:

– процеси менеджменту – процеси стратегічного планування, постановки завдань (цілей), встановлення фінансової політики, забезпечення доступності необхідних ресурсів, а також аналіз цих процесів керівництвом й подібне;

– процеси управління ресурсами – процеси постачання ресурсів, необхідних для створення продукції і процесів управління підприємством;

– процеси виміру, аналізу і поліпшення – процеси, які необхідні для виміру і збору відомостей для аналізу характеристик і поліпшення показників результативності й ефективності. До таких відносять процеси виміру, обліку, контролю, моніторингу і аудиту, коригуючи і превентивні дії. Ці процеси є складовою частиною у процесах менеджменту, управління ресурсами і створення продукції.

Сукупність вертикально-горизонтальних ланцюжків процесів дозволяє ідентифікувати і упорядкувати процеси за чотирма категоріями:

– бізнес-процеси управління – включають «корпоративне управління» і «стратегічний менеджмент»;

– основні бізнес-процеси – на промислових підприємствах пов'язані з матеріальним виробництвом, їхня зміна обмежена технологічними процесами;

– бізнес-процеси підтримки – пов'язані з обробкою інформації (розвиток інфраструктури підприємства, інженерно-технічне й інформаційне забезпечення, документообіг й інше);

– процеси виміру, аналізу і поліпшення – націлені на моніторинг, контроль і «оптимізацію» процесів, систем, зовнішнього середовища, задоволеності споживачів, партнерів, усіх зацікавлених сторін.

У процесі ідентифікації бізнес-процесу за потреби виконують його декомпозицію на підпроцеси («вкладені процеси»).

Т.С. Кочеткова визначає вісім параметрів ідентифікації, виокремлюючи за процесним підходом керовані і керівні бізнес-процеси на підприємстві. Керованим процесом науковець вважає упорядковану сукупність операцій із виконання основних видів діяльності підприємства і їхнього обслуговування, здійснюваних під управлінським впливом. Керівний процес є упорядкованою сукупністю операцій, направлених на підготовку, ухвалення, реалізацію управлінських рішень і контроль їхнього виконанням з метою підвищення ефективності діяльності підприємства за допомогою залучення й використання управлінських ресурсів. До того ж, Т.С. Кочеткова виокремлює тактичні й оперативні процеси [10].

Для удосконалення організації управління, з огляду на поділ бізнес-процесів підприємства на керівні і керовані, їхня ідентифікація може відбуватися за низкою параметрів. Так, суб'єктами впливу у керованих процесах є основні і допоміжні робітники підприємства, у керівних – управлінський персонал. Предмети і засоби праці є об'єктом впливу у керованих процесах, які, у свою чергу, перебувають під впливом керівних процесів. Продуктом керованих процесів є відвантажена продукція, виконані роботи, надані послуги, керівних – управлінські рішення. Метою керованого процесу є виготовлення і реалізація продукції із заданими властивостями, повне, якісне, своєчасне виконання робіт і надання послуг, керівного – забезпечення ефективного й конкурентоздатного функціонування підприємства. Керовані процеси базуються на принципах спеціалізації, безперервності, пропорційності, паралельності, ритмічності й ін., керівні – наукового управління, системності, безперервності, нормативності, економічності, ситуативному й ін.

У керованих бізнес-процесах переважають фізична діяльність працівника, безпосередній вплив на продукт сукупної праці, чітко позначені нормативи і планові завдання та ін., керівним бізнес-процесам притаманне переважання інтелектуальної праці, опосередкований вплив на продукт сукупної праці, творче вирішення проблем, інформаційний та інтелектуальний характер продукту праці управлінського персоналу й ін.

До основних функцій керованого процесу можна віднести: постачання, транспортування, зберігання, обробку матеріалів, виготовлення, зберігання, транспортування готової продукції й ін., керівного – планування, організовування, мотивування, контроль, координацію й інші загальні й специфічні управлінські функції.

Керовані бізнес-процеси організовують за ознаками спеціалізації, кооперування, концентрації, комбінування. Формами організації керівних бізнес-процесів є лінійна, функціональна, лінійно-функціональна, матрична, дивізійна й ін.

О.В. Рунова за відношенням до економіки господарюючого суб'єкта пропонує критерії віднесення бізнес-процесів до однієї із двох груп: проблемні і безпроблемні. Проблемними науковець вважає значущі процеси із вираженими проблемами функціонування, що негативно впливають на фінансово-господарську діяльність підприємства. Безпроблемними бізнес-процесами є значущі для підприємства, ефективно функціонуючі, із позитивним впливом на показники діяльності господарюючого суб’єкта. Іншим важливим параметром ідентифікації бізнес-процесів підприємства, на думку О.В. Рунової, є. визначення зовнішньої і внутрішньої гнучкості, засноване на діагностиці чинників зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства [11].

Аналіз наукових робіт в області процесного управління [2; 3; 12; 13] засвідчує, що для ідентифікації й опису бізнес-процесів доцільним є застосування нотацій – систем умовних позначень для опису процесів з метою їхньої подальшої регламентації, зокрема: Нотація BPMN (Business Process Modelling Notation); eEPC (extended Event driven Process Chain); ARIS (Architecture of Integrated Information Systems-Архітектура інтегрованих інформаційних систем); EPC (work flow 2), ERP-систем (Enterprise Resource Planning System) та ін.; кращих практик удосконалення бізнес-процесів, адаптованих до діяльності вітчизняних підприємств (до прикладу – Lean Six Sigma). У процесі формування графічних схем для опису бізнес-процесів підприємства використовують певні інструкції у формі регламентуючих документів, за якими працює персонал. Очевидно, що у практичній діяльності такі схеми мають бути зрозумілими й простими у використанні. Додамо, що формами опису бізнес-процесів можуть бути: текстовий, табличний, графічний (побудова діаграм, графіків, схем потоків ресурсів).

Регламентуючими документами ідентифікації і формування бізнес-процесів на підприємстві є: накази, стандарти, інструкції, положення, плани, програми, бюджети.

Для ефективного управління бізнес-процесами підприємства доцільним, на нашу думку, є послідовне:

– визначення бізнес-процесів, що дозволяють досягти поставлених цілей управління підприємством (визначення послідовності, взаємозв'язку процесів та прив'язка їх до структурних підрозділів підприємства);

– призначення власників (керівників) процесів із наданням необхідних повноважень для здійснення ними управлінських функцій;

– встановлення меж процесів (ідентифікація «входів» і «виходів», визначення постачальників і споживачів для кожного процесу);

– вибір або розробка технології реалізації бізнес-процесів для ефективного перетворення «входів» у «виходи»;

– забезпечення контролю і моніторингу бізнес-процесів необхідними ресурсами і інформацією;

– виявлення критеріїв оцінювання, економічних і соціальних показників ефективності бізнес-процесів;

– побудова механізму ефективного управління бізнес-процесами за циклом: спостереження, аналіз, коректування, саморегулювання;

– реалізація заходів для досягнення запланованого результату: постійна гнучкість, регулярна адаптація і раціоналізація бізнес-процесів.

Висновки з проведеного дослідження. Бізнес-процес є цілеспрямованим, стійким, структурованим потоком взаємозв'язаних послідовних і паралельних дій, виконуваних для перетворення «входів» (ресурсів) у бажані «виходи» (кінцеві результати) – задоволення ціннісних потреб зовнішніх або внутрішніх споживачів. Важливим заходом ефективного управління бізнес-процесами підприємства є їхня ідентифікація, що дозволить підприємству: виділити повний перелік бізнес-процесів, що протікають на підприємстві; сприятиме уточненню мети, змісту, функцій, масштабу процесу, його тривалості, проблемності для підприємства, форми керованості, гнучкості, рівня деталізації; надасть можливість конкретизувати завдання управління за рахунок чітких певних функцій і робіт, що виконуються в рамках внутрішньофірмового управління; оптимізувати бізнес-процеси підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Хаммер М., Чампи Д. Реинжиниринг корпорации. Манифест революции в бизнесе. Москва : Издательство Манн, Иванов и Фербер, 2007. 288 с.

2. ISO/IEC. Оценка и аттестация зрелости процессов создания и сопровождения программных средств и информационных систем (ISO/IEC TR 15504CMM). Москва : Книга и бизнес, 2001. 348 с.

3. ISO 9001:2008 Системы менеджмента качества. Требования. URL : https : // www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:9001:ed-4:v1:ru (дата звернення: 01.07.2019)

4. Андерсен Бьёрн. Бизнес-процессы. Инструменты совершенствования. Москва : РИА «Стандарты и качество», 2003. 272 с.

5. Биннер Х.Ф. Управление организациями и производством: от функционального менеджмента к процессному. Москва: Альпина Бизнес Букс (Альпина Паблишерз), 2009(2010). 282 с.

6. Робсон М., Уллах Ф. Практическое руководство по реинжинирингу бизнес-процессов. Москва : Аудит, ЮНИТИ, 1997. 224 с.

7. Чорнобай Л.І., Дума О.І. Бізнес-процеси підприємства : загальна характеристика та економічна суть. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2013. № 769. С. 125–131.

8. Мельников К.С. Формирование бизнес-процессов на предприятии в условиях процессного подхода. *Научные труды Московского гуманитарного университета*. 2007. Вып. 7(82). С. 105–108.

9. Ефимов В.В. Описание и улучшение бизнес-процессов : Учеб. пособ. Ульяновск : УлГТУ, 2005. 247 с.

10. Кочеткова Т.С. Организационно-методическое обеспечение диагностики и прогнозирования бизнес-процессов текстильных предприятий : дис. канд. экон. наук : 08.00.05. Иваново, 2014. 265 с.

11. Рунова Е.В. Механизм совершенствования бизнес-процессов предприятия: на примере машиностроительных предприятий Республики Татарстан : дис. канд. экон. наук: 08.00.05. Казань, 2011. 181 с.

12. Гилев А.В. Развитие механизма эффективного управления бизнес-процессами предприятий машиностроительного комплекса : дис. канд. экон. наук : 08.00.05. Саратов, 2013. 170 с.

13. Абдикеев Н.М., Данько Т.П., Ильдеменов С.В., Киселев А.Д. Реинжиниринг бизнес-процессов : учебник. Москва : Эксмо, 2007. 592 с.

REFERENCES:

1. Hammer M., Champi D. (2007) Reinzhiniring korporatsii. Manifest revolyutsii v biznese. [Re-engineering the corporation : a manifest of business revolution]. Moskow : Izdatelstvo Mann, Ivanov i Ferber. (in Russian)

2. ISO/IEC. Otsenka i attestatsiya zrelosti protsessov sozdaniya i soprovozhdeniya programmnyih sredstv i informatsionnyih sistem (ISO/IEC TR 15504CMM) (2001) [ISO/IEC. Estimation and attestation of maturity of processes of creation and accompaniment of programmatic facilities and informative systems (ISO/IEC TR 15504CMM)] Moskow : Kniga i biznes. (in Russian)

3. ISO 9001:2008 Sistemyi menedzhmenta kachestva. Trebovaniya [ISO 9001:2008 Quality management systems – Requirements] URL:

https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:9001:ed-4:v1:ru. (accessed 10 July 2019)

4. Andersen Byorn (2003) Biznes-protsessyi. Instrumentyi sovershenstvovaniya [Business Process Improvement Toolbox]. Moskow: RIA “Standartyi i kachestvo”. (in Russian)

5. Binner Kh.F. (2010) Upravleniye organizatsiyami i proizvodstvom: ot funktsionalnogo menedzhmenta k protsessnomu [Management of organizations and production: from functional management to process]. Moskow: Alpina Biznes Buks (Alpina Pablisherz). (in Russian)

6. Robson M., Ullah F. (1997) Prakticheskoe rukovodstvo po reinzhiniringu biznes-protsessov [A practical guide to business process re-engineering]. Moskow: Audit, YuNITI. (in Russian)

7. Chornobay L.I., Duma O.I. (2013) Biznes-protsesi pidpriemstva : zagalna harakteristika ta ekonomIchna sut. [Business process of the enterprise: general description and economical essence]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini : etapy stanovlennia i problemy rozvytku*. no. 769, pp. 125-131. (in Ukrainian)

8. Melnikov K.S. (2007) Formirovanie biznes-protsessov na predpriyatii v usloviyah protsessnogo podhoda. [Forming of business process on an enterprise in the conditions of processes approach]. *Nauchnyie trudyi Moskovskogo gumanitarnogo universiteta*, vol. 7(82), pp. 105–108. (in Russian)

9. Efimov V.V. (2005) Opisanie i uluchshenie biznes-protsessov: Ucheb. posob. [Description and improvement of business process]. Ulyanovsk : UlGTU. (in Russian)

10. Kochetkova T.S. (2014) Organizatsionno-metodicheskoe obespechenie diagnostiki i prognozirovaniya biznes-protsessov tekstilnyih predpriyatiy [The organizational and methodical providing of diagnostics and prognostication is business processes of textile enterprises]. *Candidate’s thesis*. Ivanovo. (in Russian)

11. Runova E.V. (2011) Mehanizm sovershenstvovaniya biznes-protsessov predpriyatiya: na primere mashinostroitelnyih predpriyatiy Respubliki Tatarstan [Mechanism of perfection of business processes of enterprise: on the example of machine-building enterprises of Republic Tatarstan] *Candidate’s thesis*. Kazan. (in Russian)

12. Gilev A.V. (2013) Razvitie mehanizma effektivnogo upravleniya biznes-protsessami predpriyatiy mashinostroitelnogo kompleksa. [Development of mechanism of effective management of business processes of enterprises of machine-building complex]. *Candidate’s thesis*. Saratov. (in Russian)

13. Abdikeev N.M., Danko T.P., Ildemenov S.V., Kiselev A.D. (2007) Reinzhiniring biznes-protsessov: uchebnik. [Re-engineering of business processes] Moskow : Eksmo. (in Russian)

Stets Iryna
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economy of Enterprises and Corporations
Ternopil National Economic University

IDENTIFICATION OF BUSINESS PROCESSES OF AN ENTERPRISE

The purpose of the article. The production of competitive products requires its compliance with international quality standards, one of the points of which is the implementation of a process approach. It is relevant to study theoretical and practical aspects, identify problems and advantages, and to develop a scientifically sound approach to the identification of business processes of the enterprise within the process management model.

Methodology. Modern theoretical and methodological aspects of management require searching for new directions and methods to improve industrial enterprise management systems based on the theory of complex systems evolution and the development of scientific directions, in particular, systems theory, synergetics, process management, client-oriented management models.

Results. The process approach to management contributes to the development of a structure aimed at continuous improvement of the quality characteristics of products and the value-added of products of the enterprise. The author of the article determines that business process is a stable, purposeful, structured flow of interrelated, consecutive or parallel actions taken for the transformation of inputs into outputs that have a higher consumer value for external or internal consumer and higher money value. The business process includes a hierarchy of interconnected functional actions that implement enterprise goals. Business process should be considered as a set of operations that require further adjustment and optimization based on the modification of technologies, rules, instructions, and parameters. The article notices distinctive features of the formation of business processes within the functional and process models of management of the industrial enterprise. An important measure of effective management of business processes of the enterprise is their identification. For the identification of business processes, it is important to outline such concepts as process scale, process length (duration), process detail level, according to which four main models of business processes can be distinguished: the value chain; cross-functional business process; business process of the unit; system of business processes of the enterprise. The set of vertical-horizontal chains of processes allows identifying and organizing processes into four categories: management business processes; primary business processes; support business processes; measurement, analysis and improvement processes. During the identification, business processes of the enterprise can be divided into managing and managed, tactical and operative, problem and non-problem and decomposed into subprocesses. An important parameter of identification of business processes of the enterprise is the determination of external and internal flexibility based on diagnostics of factors of the external and internal environment of the enterprise. It is advisable to use notations for the identification of business processes in order to further regulate them. Forms of the description of business processes can be: text, tabular, graphic.

Practical implications. Practical measures for the identification of business processes of the enterprise are: definition of consistency, interconnection of business processes and their relationship with the enterprise's structural units; appointment of process owners (managers) endowed with managerial authority; establishment of process boundaries; choice or development of implementation technology of business processes; resource and information support of processes of control and monitoring of business processes; identifying criteria and indicators for evaluating the economic and social effectiveness of business processes; creation of a mechanism for effective management of business processes in the cycle: observation, analysis, adjustment, self-regulation; implementation of measures to achieve the intended result; constant flexibility, regular adaptation and rationalization of business processes.

Value/originality. An important measure of effective management of an enterprise's business processes is their identification, which will allow the enterprise: to determine the complete list of business processes that take place at the enterprise; will help to clarify the purpose, content, functions, scale of the process, its duration, problems for the enterprise, form of management, flexibility, detail; will allow specifying the tasks of management at the expense of clear certain functions and works performed within the framework of corporate governance; to optimize the business processes of the enterprise.

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ВИРОБНИЧОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
KEY ASPECTS OF MANUFACTURING MANAGEMENT

УДК 658
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-36

Овчиннікова В.О.
д.е.н., доцент,
професор кафедри економіки
та управління виробничим
і комерційним бізнесом
Український державний університет
залізничного транспорту
Тарасенко А.О.
студент
Український державний університет
залізничного транспорту

У статті під час досліджень встановлено, що подолання наслідків кризових явищ у роботі вітчизняних підприємств і перехід до стійкого зростання потребує істотного переосмислення ключових аспектів виробничого менеджменту. Визначені особливості впровадження виробничого менеджменту. Окреслено перелік питань, які повинен вирішувати виробничий менеджмент під час управління підприємством. Сформовані головні завдання виробничого менеджменту. Доведена необхідність формування виробничої стратегії та визначені основні альтернативні стратегії виробництва: повне задоволення попиту; виробництво продукції з орієнтацією на середньостатистичний попит; виробництво з урахуванням реально наявного мінімального попиту; використання наявного виробничого потенціалу; створення нового виробництва; зміни в технологічному процесі. З метою забезпечення ефективності функціонування вітчизняного підприємства в майбутньому запропоновано поділ функцій виробничого менеджменту на тактичні і стратегічні.

Ключові слова: *підприємство, менеджмент, виробництво, функціональна стратегія, тактичні функції, стратегічні функції.*

В статье в ходе исследований установлено, что преодоление последствий кризисных явлений в работе отечественных предприятий и переход к устойчивому росту требует существенного переосмысления ключевых аспектов производственного менеджмента. Определены особенности внедрения производственного менеджмента. Сформирован перечень вопросов, которые должен решать производственный менеджмент при управлении предприятием. Представлены главные задачи производственного менеджмента. Доказана необходимость формирования производственной стратегии и определены основные альтернативные стратегии производства: полное удовлетворение спроса; производство продукции с ориентацией на среднестатистический спрос; производство с учетом реально существующего минимального спроса; использование существующего производственного потенциала; создание нового производства; изменения в технологическом процессе. С целью обеспечения эффективности функционирования отечественного предприятия в будущем предложено разделение функций производственного менеджмента на тактические и стратегические.

Ключевые слова: *предприятие, менеджмент, производство, функциональная стратегия, тактические функции, стратегические функции.*

In the article during the research it was established that the overcoming of the consequences of crisis phenomena in the work of domestic enterprises and the transition to sustainable growth requires a substantial rethinking of key aspects of production management. The peculiarities of introduction of production management are defined. The list of issues to be addressed by the production management in the management of the enterprise is outlined. The main tasks of production management are formed: constant development and introduction into production of new types of products; systematic reduction of expenses of all kinds for the production of the product; improvement of quality, consumer characteristics while reducing the cost of the product; reducing costs at all stages of the production and sales cycle, while constantly developing new types of products, expanding the range of finished products and changing its range. The necessity of formation of a production strategy, formed on the basis of product strategies and related to decision-making concerning: acquisition or organization of new production, is proved. modernization, reconstruction, technical re-equipment of operating productions; improvement of the structure of the main, auxiliary and service industries, the relationship between them; establishing an effective relationship between the object and the subject of management. The basic alternative strategies of production are defined: full satisfaction of demand; production of products with an orientation towards the average demand; production taking into account the actual existing minimum demand; use of existing production potential; creation of new production; changes in the technological process. In order to ensure the effective functioning of the domestic enterprise in the future, the division of the functions of production management into tactical (inventory control tactics, the tactics of calculating the demand for components of products, tactics "exactly in time", aggregate planning tactics, tactics of production scheduling) and strategic (product strategy, process strategy, location strategy of new industries within the regional aspect, strategy of production organization, production service strategy, strategist and quality).

Key words: *enterprise, management, production, functional strategy, tactical functions, strategic functions.*

Постановка проблеми. У наш час вітчизняні підприємства постійно відчувають погіршення фінансово-економічного стану. Причиною цього стала низка ключових чинників. По-перше, це макроекономічна нестабільність у державі і зміна векторів геоекономічного розвитку, що призвели до втрати традиційних ринків збуту. По-друге наявність застарілих виробничих потужностей та відсутність інвестиційних ресурсів для їхнього кардинального оновлення спричинили скорочення можливостей вітчизняних підприємств у сфері виготовлення інноваційної продукції. По-третє, інтегрування у світовий фінансовий, промисловий та транспортний простір, а також інтенсифікація господарських зв'язків між країнами, сферами та галузями економіки визначили нові погрози для вітчизняних підприємств через появу на українському ринку потужних конкурентів, що вже сьогодні присутні на ринках України.

За умов, що склалися, подолання наслідків кризових явищ у роботі вітчизняних підприємств і перехід до стійкого зростання потребує істотного переосмислення ключових аспектів виробничого менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині тема дослідження теоретичних основ виробничого менеджменту та його стратегічним аспектам досить популярна, їй присвячена ціла низка праць за авторством: В.Л. Диканя, В.О. Овчиннікової, О.В. Маковоз, І.В. Токмакової, О.В. Шраменко, О.Г. Дейнеки, Д.І. Ковальова, Є.М. Карпенко, С.Ю. Комкова, Р.А. Фатхутдинова, М.Б. Шифрина,

Л.В. Гринцевича, В.І. Демидова, Т.А. Сахновича [1–8] та ін.

Водночас необхідні нові пропозиції у зазначеному питанні, що дадуть змогу врахувати умови сьогодення та досягти істотних результатів у процесі забезпечення ефективності діяльності підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ключових концептуальних аспектів виробничого менеджменту та їх подальше удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом багатьох років основним завданням менеджменту незмінно залишається вирішення проблем виробничих підрозділів. Ці проблеми витікають із природи виробничих систем і з того, який внесок очікується від виробничих підрозділів у загальну діяльність компанії. Незважаючи на те, що кожен менеджер знає дієвість системи, в якій він працює, керувати виробничим середовищем в умовах нестабільності нелегко.

Кількість змінних факторів, які менеджери повинні враховувати під час прийняття рішень, робить управлінський процес настільки складним, що деякі сприймають його як мистецтво. Розуміння головних факторів, що ускладнюють життя виробничого менеджера, дає змогу глибше зрозуміти дійсність виробничого середовища і виробити рішення, яке значно покращить управлінський процес і рівень діяльності всієї системи. Рішення може називатися рішенням, якщо воно спрямоване на усунення проблеми. І чим більша кількість проблем рішення усуває, тим воно ефективніше.

Перелік питань, які повинен вирішувати виробничий менеджмент під час управління [3, 4, 5, 6]:

1. Запуск матеріалів у виробництво (час і кількість).
2. Призначення ресурсів на виконання робіт.
3. Реагування нестачі або відсутності матеріалів.
4. Усунення наслідків впливу «Мерфі» (дійсність виробничого менеджменту така, що в цехах живе і наносить удари «Мерфі»: обладнання виходить із ладу, оператори не виходять на роботу, не вистачає компонентів для збірки, бази даних містять неправильну інформацію про кількість незавершеного виробництва, замовник змінює вимоги, кількість або термін постачання замовлених виробів тощо).
5. Виконання зобов'язань щодо поставок (за часом і кількістю).
6. Ініціація і проведення поліпшень.
7. Синхронізація з іншими функціональними підрозділами, що впливають на виробничий потік.

Таким чином, головними завданнями виробничого менеджменту слід вважати:

– постійне освоєння і впровадження у виробництво нових видів виробів;

– систематичне зменшення витрат всіх видів на виготовлення продукту;

– підвищення якості, споживчих характеристик за одночасного зниження вартості продукту, що випускається;

– зниження витрат на всіх етапах виробничо-збутового циклу, при цьому постійно освоюючи нові види виробів, розширюючи номенклатуру готового продукту і змінюючи його асортимент.

Однак слід відзначити, що в наш час робота вітчизняних підприємств постійно ускладнюється вимогами, які диктує нестабільне зовнішнє середовище. Особливо це впливає на діяльність багатопрофільних підприємств, виробнича діяльність яких і без того відбувається в умовах посилення диверсифікаційних процесів, що визначає наявність широкого кола суб'єктивних і об'єктивних проблем управління такими складними системами.

Все це підкреслює необхідність використання стратегічного управління вітчизняними підприємствами, а від того, наскільки добре будуть враховані принципи стратегічного управління у виробничому процесі, залежатиме не тільки поточна результативність і ефективність, але і його існування в майбутньому.

Саме тому під час виконання завдань виробничого менеджменту слід сконцентрувати увагу на виробничій стратегії. Виробнича стратегія – це функціональна стратегія, що підтримує корпоративну, ділову стратегії, підпорядковує функціональну систему підприємства (виробництво) досягненню загальних цілей. У її межах зосереджуються ресурси, що забезпечують реалізацію головних стратегій [7]. За більшістю ознак її роль є забезпечувальною, але аж ніяк не другорядною.

Виробнича стратегія формується на основі продуктових стратегій і стосується прийняття рішень щодо:

– придбання або організації нового виробництва;

– модернізації, реконструкції, технічного переобладнання наявних виробництв;

– удосконалення структури основного, допоміжного та обслуговуючого виробництв, співвідношення між ними;

– налагодження ефективного співвідношення між об'єктом і суб'єктом управління.

Виробнича стратегія спрямована на налагодження виробничого процесу підприємства і його успішне функціонування.

Основними альтернативними стратегіями виробництва є [1]:

1) повне задоволення попиту – підприємство виробляє стільки продукції, скільки вимагає ринок у певний період часу. Запаси на складах готової продукції є мінімальними, а витрати на виробництво продукції можуть бути досить великими через часті зміни обсягів випуску;

2) виробництво продукції з орієнтацією на середньостатистичний попит – запаси певних

товарів можуть накопичуватися за раптового зменшення попиту, реальні потреби ринку задовольняються за рахунок цих нагромаджень;

3) виробництво з урахуванням реального мінімального попиту;

4) використання наявного виробничого потенціалу – виробництво товарів на діючому виробництві; модернізація виробництва; технічне переозброєння виробництва; реконструкція виробництва;

5) створення нового виробництва;

6) зміни в технологічному процесі – нові методи виготовлення продукції, нові сировина та матеріали, тощо.

Конкретизуються виробничі стратегії в операційних стратегіях. Своїм змістом виробничі стратегії спрямовані на управління виробничими процесами, забезпечення якості товарів і послуг, розвиток виробничих потужностей, досягнення лідерства за витратами.

Саме тому з метою забезпечення ефективності функціонування вітчизняного підприємства в майбутньому вважаємо своєчасним та вельми актуальним поділ функцій виробничого менеджменту на тактичні і стратегічні.

Тактичні функції повинні містити:

– тактику управління запасами, яка розглядає запаси як необхідний атрибут виробничої системи, а управління ними – як один із елементів управління матеріальними складовими частинами виробництва;

– тактику розрахунку потреби у компонентах виробів, яка визначає процес планування на підприємстві в рамках залежного попиту;

– тактику «точно в строк», яка керується вибором шляхів мінімізації запасів і розглядає можливість працювати без них;

– тактику агрегатного планування, що дає змогу приймати рішення, спрямовані на ефективне планування темпів виробництва за певний період в умовах коливного ринкового попиту;

– тактику складання виробничого розкладу на виконавчому рівні залежно від черг, а також ступеня завантаженості робочих центрів.

Стратегічні функції повинні включати:

– стратегію товару, яка визначає напрям вибору нових товарів і своєчасну модернізацію товарів, що вже виробляються. Ця стратегія безпосередньо пов'язана з аналізом усього життєвого циклу товару та із здійсненням маркетингових досліджень;

– стратегію процесу, спрямовану на визначення, вибір способів виробництва товарів, резервування та визначення необхідної потужності. Під способом виробництва зазвичай мають на увазі сукупність певних технологій, засобів праці, а також методів управління та організації виробництва. Ці складники багато в чому залежать від масштабу виробництва нового товару, стійкості і повторюваності його випуску, які також багато в чому визначаються під час маркетингових досліджень;

– стратегію розташування нових виробництв в межах регіонального аспекту з урахуванням виконання вимог надійності і гнучкості розподільної мережі, а також мережі постачання, що має певний вплив на розвиток бізнесу;

– стратегію організації виробництва, яка визначає організаційну структуру підприємства, вибір методів і форм наявної виробничої діяльності, побудова робочих центрів і максимально можливе забезпечення їх ресурсами;

– стратегію обслуговування виробництва, що виявляє форми, способи організації та методи технічного, складського, транспортного обслуговування та забезпечення підприємства;

– стратегію якості, яка останнім часом набула все більшого значення у зв'язку з тими кардинальними змінами, які спостерігаються в бізнесі.

Завдання виробничого менеджменту – вирішення проблем виробничих підрозділів. Ці проблеми випливають з природи виробничих систем і з того, який внесок очікується від виробничих підрозділів у загальну діяльність компанії. Незважаючи на те, що кожен менеджер знає дійсність системи, в якій він працює, всі погодяться, що керувати виробничим середовищем нелегко.

Висновки з проведеного дослідження. Кількість внутрішніх і зовнішніх змінних, які менеджери повинні враховувати під час прийняття рішень, робить управлінський процес складним. Тому з метою забезпечення його ефективності слід застосовувати основні положення теорії стратегічного управління. Це дасть змогу менеджеру глибше зрозуміти дійсність виробничого середовища і розробити рішення, яке значно покращить управлінський процес і рівень діяльності всієї системи. Виділені вище стратегічні і тактичні функції виробничого менеджменту повинні не тільки становити єдине ціле, але і бути тісно переплетені одна з одною. Їх здійснення повинне плануватися, мотивуватися, організуватися, координуватися і контролюватися. Успішність їх реалізації залежить від певних методів, тобто способів приведення їх до виконання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дикань В.Л. Зубенко В.О., Маковоз О.В., Токмакова І.В., Шраменко О.В. Стратегічне управління. К: «Центр учбової літератури», 2013. 272с.

2. Овчиннікова В.О., Дьяков І.О. Менеджмент якості на залізничному транспорті в умовах розвитку високошвидкісного руху. Вісник економіки транспорту і промисловості, 2018. № 63. С. 228–234.

3. Дикань В.Л., Дейнека А.Г., Ковалев Д.И. Организация производства. Х. : Олант, 2002. 288 с.

4. Карпенко Е.М., Комков С.Ю. Производственный менеджмент. Гомель: ГГТУ, 2010. 519 с.

5. Фатхудинов Р.А. Производственный менеджмент. Санкт–Петербург: Лидер, 2011. 494 с.

6. Шепеленко Г.И. Экономика, организация и планирование производства на предприятии. Ростов-на-Дону: Феникс, 2010. 600 с.

7. Шифрин М.Б. Стратегический менеджмент. ЧПб: Питер, 2009. 240 с.

8. Гринцевич Л.В., Демидов В.И., Сахнович Т.А. Экономические методы управления развитием предприятия. Минск: БНТУ, 2010. 475 с.

REFERENCES:

1. Dukan V.L., Zubenko V.O., Makovoz O.V., Tokmakova I.V., Shramenko O.V. (2013) Stratehichne upravlinnya [Strategic management]. K: “Center for Educational Literature”.

2. Ovchynnikova V.O., Diakov I.O. (2018) Menedzhment yakosti na zaliznychnomu transporti v umovakh rozvytku vysokoshvydkisnoho rukhu [Quality management in railway transport in conditions of development of high-speed traffic]. Bulletin of the Economy of Transport and Industry. no. 63. pp. 228–234.

3. Dukan V.L., Deineka A.G., Kovalev D.I. (2002) Orhanyzatsyya proyzvodstva [The organization of production]. X.: Olant.

4. Karpenko E.M., Komkov S.Yu. Proizvodstvennyy menedzhment (2010) [Production Management]. Gomel: GGTU.

5. Fatkudinov R.A. (2011) Proizvodstvennyy menedzhment [Production Management]. St. Petersburg: Leader.

6. Shepelenko G.I. (2010) Ekonomika, organizatsiya i planirovaniye proizvodstva na predpriyatii [Economics, organization and planning of production at the enterprise]. Rostov-on-Don: Phoenix.

7. Shifrin M.B. (2009) Strategicheskiy menedzhment [Strategic management]. PE: Peter.

8. Grintsevich L.V., Demidov V.I., Sakhnovich T. A. (2010) Ekonomicheskiye metody upravleniya razvitiyem predpriyatiya [Economic methods of enterprise development management]. Minsk: BNTU.

Ovchynnikova Viкtoria
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Economics and Production Management
and Commercial Business
Ukrainian State University of Railway Transport
Tarasenko Anna
Student
Ukrainian State University of Railway Transport

KEY ASPECTS OF MANUFACTURING MANAGEMENT

The purpose of the article. In the research, it was found that overcoming the consequences of crisis phenomena in the work of domestic enterprises and the transition to sustainable growth requires a significant rethinking of key aspects of industrial management. Therefore, the purpose of the article is to identify the key conceptual aspects of production management and their further improvement.

Methodology. In order to achieve goal, methods of modeling, abstraction and logical analysis were mainly used to refine the key conceptual aspects of production management, taking into account current economic conditions.

Results. Features of implementation of production management are defined. The list of issues that should be resolved by the production management in the management of the enterprise. The main tasks of production management are formed: continuous development and introduction into production of new types of products; systematic reduction of the costs of all types of product manufacture; improving the quality, consumer characteristics while reducing the cost of the product; reducing costs at all stages of the production cycle, while constantly learning new types of products, expanding the range of the finished product and changing its range. It is proved that the production strategy is a functional strategy that supports the corporate, business strategy, subordinates the functional system of the enterprise (production) to the achievement of common goals. It focuses on resources that support the implementation of major strategies. The production strategy is formed on the basis of product strategies and concerns the decision making of: the acquisition or organization of new production; modernization, reconstruction, technical re-equipment of existing productions; improvement of the structure of the main, auxiliary and service industries, the correlation between them; establishing an effective relationship between the entity and the entity.

The main alternative production strategies have been identified: full satisfaction of demand (the company produces as many products as the market requires in a certain period of time. Stocks at finished goods warehouses are minimal and production costs can be quite high due to frequent changes in output); production of products with a focus on average demand (stocks of certain goods may accumulate with a sudden decrease in demand, the real needs of the market are met by these accumulations); production taking into account the real minimum demand; utilization of existing production potential (production of goods in existing production; modernization of production; technical re-equipment of production; reconstruction of production); creation of new production; changes in technological process (new methods of production, new raw materials, others).

In order to ensure the efficiency of functioning of the domestic enterprise in the future, it is proposed to divide the functions of production management into tactical (tactics of inventory management, which considers inventories as a necessary attribute of the production system, and their management as one of the elements of management of material components of production; tactics of calculating the need for components of products, which determines the planning process for the enterprise in the context of dependent demand; tactic “just in time”, guided by the choice of ways to minimize stocks and considers working without them; aggregate planning tactics that allow decisions to be made to effectively plan production rates for a certain period in the context of fluctuating market demand; tactics for scheduling production schedules at the executive level, depending on emerging queues, as well as the degree of workload work centers.) and strategic (product strategy, process strategy, strategy of location of new productions within the regional aspect, strategy of organization of production, strategy hovuvannya production quality strategy).

The practical implications are that sound theoretical conclusions and recommendations can be used in the process of managing the development of the industry in Ukraine and will increase the effectiveness of administrative decisions in implementing processes for ensuring the development of industry and other sectors of the national economy.

Value / originality. The article deals with the issues of improvement of production management and their further improvement. Challenges and problematic issues outline the prospects for further research on improving production management systems.

РОЗДІЛ 5. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

НЕОБХІДНІСТЬ HR-МАРКЕТИНГУ НА СУЧАСНОМУ РИНКУ ПРАЦІ

THE NECESSITY OF HR-MARKETING IN THE MODERN LABOR MARKET

УДК 331.5:331.108

https://doi.org/10.32843/infrastruct33-37

Дядик Т.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри маркетингу
Полтавська державна аграрна академія

У статті обґрунтовано необхідність та важливість проведення маркетингових досліджень та використання HR-маркетингу у сучасному підприємстві. Висвітлено основні передумови входження маркетингу в систему управління персоналом; необхідність, завдання та функції HR-маркетолога на підприємстві. Здійснено оцінку розвитку сучасного ринку праці, проаналізовано основні тенденції у формуванні попиту, пропозиції та, відповідно, зайнятості та безробіття населення України. Охарактеризовано успішні HR-бренди в Україні, що продемонстрували успішні результати у залученні, мотивації та утриманні персоналу, роботі з пошукачами, розвитку HR-бренда компанії у цілому та її репутації як роботодавця. Виділено основні показники ефективності HR-маркетингу: скорочення плинності кадрів, збільшення претендентів на вакансію, скорочення термінів закриття вакансій, зменшення витрат на підбір і адаптацію працівників, збільшення продуктивності праці персоналу, оздоровлення психологічного клімату серед працівників тощо.

Ключові слова: *HR-менеджмент, HR-маркетинг, HR-бренд, маркетинг, ринок праці, зайнятість, безробіття.*

В статье обоснованы необходимость и важность проведения маркетинговых исследований и использования HR-маркетинга в современном предприятии. Освещены основные предпосылки вхождения маркетинга в систему управления персоналом; необходимость, задачи и функции HR-маркетолога на предприятии. Осуществлена оценка развития современного рынка труда, проанализированы основные тенденции в формировании спроса, предложения и, соответственно, занятости и безработицы населения Украины. Охарактеризованы успешные HR-бренды в Украине, которые продемонстрировали успешные результаты в привлечении, мотивации и удержании персонала, работе с поисковиками, развитии HR-бренда компании в целом и ее репутации как работодателя. Выделены основные показатели эффективности HR-маркетинга: сокращение текучести кадров, увеличение претендентов на вакансию, сокращение сроков закрытия вакансий, уменьшение затрат на подбор и адаптацию работников, увеличение производительности труда персонала, оздоровление психологического климата среди сотрудников и тому подобное.

Ключевые слова: *HR-менеджмент, HR-маркетинг, HR-бренд, маркетинг, рынок труда, занятость, безработица.*

For the modern enterprise HR-marketing is a component of success for two main reasons: a powerful brand of employer allows to interest and attract from labor market the best employees on the one hand; and on the other hand, the reputation of the best employer is appreciated by the clients, because such an enterprise has more efficient personnel, providing high quality products and services. The assessment of the modern labor market development was made, the main tendencies in the demand and supply formation and, respectively, employment and unemployment of the Ukrainian population were analyzed. The dynamics of the indicators of personnel movement was analyzed, which also testifies to the instability of the labor market at high levels of coefficient of workforce turnover. In this regard, HR professionals are now faced with a huge number of questions that they not always can find answers: candidates do not respond to vacancies or respond those whom they don't want to; how to make the recruitment of personnel less long and expensive; why searchers go to competitors. Marketing can help to solve a number of questions, if to learn how to apply its tools to work. The successful HR-brands in Ukraine were characterized, on the base of results of «The HR-brand Ukraine Premium», where practical cases in HR sphere were featured, that demonstrated successful results in attracting, motivating and retaining personnel, working with job seekers, developing HR-brand of the company as a whole, and its reputation as an employer. The practical value of research is in valuation and analysis of the labor market state; reasoning the importance of HR-marketing for a modern enterprise, highlighting key moments in the formation of the modern employer HR-brand. For marketing, as well as for any business process, the main indicators of efficiency are pointed out: reduction of employee turnover, increasing the number of candidates for a vacancy, reduction of terms of closing vacancies, reduction of expenses for selection and adaptation of employees, increase of personnel labor productivity, improvement of psychological climate among employees, etc.

Key words: *HR-menegment, HR-marketing, HR-brand, marketing, labor market, employment, unemployment.*

Постановка проблеми. Право на працю, вільний вибір місця діяльності та виду роботи, можливості саморозвитку гарантує не тільки Конституція України, це – одне з головних прав людини у будь-якій демократичній державі. Дилема в тому, яке місце займає праця в житті сучасної людини: це місце, де вона отримує зарплату, чи це місце, що визначає її соціальний статус, впливає на її психіку, фізичний стан та формує як особистість? Природні зміни складу робочої сили, нові покоління працівників (Y та Z), сучасні, нові погляди на працю, робоче місце, заробітну плату кардинально змінюють сферу HR-менеджменту. Сучасний світ стирає кордони між клієнтами і кандидатами, а на допомогу менеджменту маркетинг активно займається вивченням і роботою з новими «гравцями», що виходять на ринок праці та займають на ньому більшість представників. Звичайний маркетинг і HR-маркетинг мають відмінності: маркетинг створює і продає продукт цільовій аудиторії і якщо його хтось купить інший, маркетолог буде тільки щасливий, адже отримає незапланований при-

буток; HR-маркетолог продає бренд роботодавця (наявну вакансію) тільки визначеному кандидату.

У країнах Заходу професія HR-маркетингу (Employer Branding, Talent Acquisition Marketing) дуже поширена, проте у вітчизняних компаніях спеціалістів даного фаху дуже мало. Для залучення талановитих та висококласних фахівців, представників покоління Y, які не готові працювати в одному місці багато років, надають перевагу гнучким формам зайнятості і негайній винагороді за виконану роботу, та Z, що ще більш «самі собі на умі», підприємству необхідно показати своє підприємство, майбутнє робоче місце таким чином, як і успішно продати свій товар. Якщо маркетолог відповідає за формування та просування товару підприємства, підтримання його іміджу для реальних і потенційних покупців, то HR-маркетолог формує імідж підприємства на ринку праці – HR-бренд.

У чому ж важливість HR-маркетингу, це дань моді чи необхідність? Для сучасного підприємства це складова частина успіху через дві основні причини: сильний бренд роботодавця дає змогу зацікавлювати і залучати з ринку праці кращих співробітників, з одного боку, з іншого – репутацію кращого роботодавця цінують і клієнти, адже таке підприємство має персонал, що працює ефективніше, забезпечуючи високу якість продукції та послуг. Отже, успішний HR-бренд приваблює не тільки талановитих працівників, а й нових успішних клієнтів. Стратегічна мета HR-маркетингу – створити та показати таку репутацію свого підприємства, щоб пошукачам роботи захотілося прийти до нього працювати, а ті працівники, що вже працюють, дорожили своїм робочим місцем. Важливо також, щоб «намальований» образ компанії відповідав реальному внутрішньому стану управління персоналом та ефективності його використання. В умовах ведення великого бізнесу, де працівники є найвищою цінністю, а людські ресурси та їх знання – найбільшим капіталом, необхідністю є не тільки окрема посада HR-маркетолога, а й створення відділів даного виду роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. HR-маркетолог – це фахівець, який відповідає за формування і розвиток HR-бренду компанії. У західних країнах професія маркетолога-людинознавця поширена дуже широко, але в Україні таких фахівців поки ще дуже мало. Професіоналізм HR-маркетолога стане «рятівним кругом» і для тих компаній, які відчувають дефіцит кадрів і прагнуть утримати найкращих співробітників [1].

Чому ж маркетинг так щільно входить у сферу управління персоналом? Для цього є п'ять передумов: 1. Дефіцит персоналу. Проблема кадрів є гострою для багатьох компаній і галузей в останні роки. 2. Уміння залучати та утримувати покоління Y і Z – таке можуть не всі компанії, адже це покоління з новими потребами і цінностями, з іншими вимогами і очікуваннями від роботодавця. 3. Влада соціальних мереж. Facebook та інші соцмережі збільшили можливості й швидкість поширення інформації, і тепер, як кажуть піарщики, компанії втрачають монополію через думку про свій бренд. 4. Трансформація ролі HR – до першочергових обов'язків HR-фахівця входять ціль на бізнес-результати, а не просто закриття вакансій; орієнтація на майбутні, а не тільки поточні потреби; створення конкурентних переваг; робота не тільки з активною, а й з пасивною цільовою аудиторією, експертиза у сфері маркетингу. 5. Збільшення прибутку – якщо раніше це залежало від продажу, потім від маркетингу, то тепер успіх бізнесу тісно пов'язаний з HR, адже фахівець з роботи з персоналом повинен навчитися думати, як маркетолог, постійно фокусуючись на тому, як збільшити прибуток бізнесу, задовольняючи потребу своєї цільової аудиторії [2].

Основним завданням для HR-ів підприємства є не тільки створення привабливого HR-бренду ззовні, а й створення внутрішнього маркетингу, орієнтованого на утримання. 93% кандидатів сьогодні готові покинути свого роботодавця заради компанії з відмінною репутацією [3].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз змісту сучасних маркетингових персонал-технологій та доведення важливості маркетингових досліджень на сучасному ринку праці; обґрунтування необхідності використання HR-маркетингу в сучасних підприємствах. Також за мету ставилося здійснити оцінку розвитку сучасного ринку праці, проаналізувати основні тенденції у формуванні попиту та пропозиції та, відповідно, зайнятості та безробіття населення України; охарактеризувати успішні HR-бренди в Україні та їх проекти.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останній період ринок праці України перебуває у стані змін, що супроводжується деякими негативними наслідками, що пов'язані зі зниженням ефективності праці, погіршенням умов праці, збільшенням питомої ваги неформальної чи нестандартної зайнятості тощо. Особливо вагомими є наявність структурного безробіття (професійно-кваліфікаційного дисбалансу попиту та пропозиції), зростання навантаження на регіональні ринки праці, збільшення рівня безробіття та соціальної напруги в країні. За даними Державної служби статистики України, чисельність економічно активного населення у 2018 р. становила 10,72 млн осіб, що на 200,7 тис (1,7%) менше, ніж у 2015 р. (табл. 1). За причинами економічної неактивності у 2018 р. найбільшу питому вагу становили пенсіонери – 54,7%, що на 1,4 в. п. більше, ніж у 2015 р., і це ще раз підтверджує стрімке старіння нації в Україні; 20,9% – учні, студенти денної форми навчання; 1% не працює за причин незадовільного стану здоров'я; 1,2% – безробітні, зневірені у пошуках роботи, не

Таблиця 1

Динаміка чисельності населення України за причинами економічної неактивності у 2015–2018 рр.[1]

Роки	Економічно неактивне населення, всього, тис осіб	За причинами економічної неактивності								
		пенсіонери	учні, студенти денної форми навчання	виконують домашні (сімейні) обов'язки, перебувають на утриманні	стан здоров'я	зневірені	не знають, де й як шукати роботу	вважають, що немає підходящої роботи	сезонний характер роботи, сподіваються повернутися на попередню роботу	інші
		у відсотках до підсумку								
2015	10925,5	53,3	22,3	19,8	1,2	1,0	0,3	0,7	0,3	1,1
2016	10934,1	52,8	21,4	21,6	1,2	0,8	0,2	0,7	0,3	1,0
2017	10945,0	53,6	20,7	22,0	1,1	0,8	0,1	0,5	0,3	0,9
2018	10724,8	54,7	20,9	20,9	1,0	0,6	0,1	0,5	0,2	1,1
2018 до 2015, +,-	-200,7	1,4	-1,4	1,1	-0,2	-0,4	-0,2	-0,2	-0,1	0

[1]Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено за даними [4]

знають, де й як її шукати або ж не можуть знайти підходящу роботу. Негативним моментом є скорочення питомої ваги учнів денної форми навчання, що свідчить про вимушеність молоді поєднувати, а здебільшого «замінювати» навчання роботою.

За професійними групами зайнятих громадян: 41% зайнятих становили керівники, службовці, професіонали та фахівці, 19% – особи, що займали робочі місця, які належать до класу найпростіших професій, 17% – працівники сфери торгівлі та послуг, 12% – кваліфіковані робітники з інструментом та сільського господарства, 11% – робітники з обслуговування та машин [5]. За віковими групами: зайняте населення у 2018 р. становило 57,1% від усього населення у віці 15–70 років, найбільш зайняте населення у віці 40–49 років – 79,4%; найменші відсотки зайнятості у підлітковому та пенсійному віці: 27,6% – у віці 15–24 років та 13,2% – у віці 60–70 років (табл. 2).

З усіх осіб працездатного віку в Україні було зайнято 66,1%, старше працездатного віку – 13,2%. Протягом року ці показники мають позитивну динаміку: із 64,7% до 66,1% збільшилася зайнятість осіб працездатного віку, з 13,4% до 13,2% – зменшилася серед осіб старше працездатного віку.

Безробітними, за методологією МОП, визнаються громадяни у віці 15–70 років, які зареєстровані і незареєстровані у службах зайнятості та водночас відповідають трьом умовам: не мають роботи або прибуткового заняття, шукають роботу або намагаються організувати власну справу і готові приступити до роботи протягом наступних двох тижнів. В Україні, за офіційними даними, таких громадян було 1 578,6 тис осіб (8,8%, у % до економічно активного населення відповідного віку) (табл. 3).

За віковими групами найбільша частка безробітних серед осіб 15–24 років, проте протягом року вона скоротилася з 19,7% до 17,9%, найменша частка безробітних серед осіб працездатного віку – 7,7% серед осіб 40–49 років. Слід відзначити, що в 2018 р. серед жінок було 7,4% безробітних, серед чоловіків – 10%. Також традиційно вищим рівень безробіття є в сільській місцевості – 9,2% проти 8,6% у міських поселеннях.

Динаміка показників руху персоналу також свідчить по нестабільність ринку праці: коефіцієнт обороту робочої сили досить високий (за нормативного значення 5% плинності кадрів) і рівень звільнення персоналу в 2018 р. становить 31,6%. Звичайно, однією з головних причин плинності кадрів є незадоволеність заробітною платою, номінальний розмір якої становив у 2018 р. всього 8 865 грн (табл. 4).

У зв'язку із цим фахівці HR зараз стикаються з величезною кількістю питань, на які не завжди можуть знайти відповіді: кандидати не відгукуються на вакансії або відгукуються, але не ті, які б хотілося; як підбір персоналу зробити не таким тривалим і дорогим; чому по шукачі йдуть до конкурентів. Низка питань може допомогти вирішити маркетинг, якщо навчитися застосовувати його інструменти в роботі. HR-менеджмент

Таблиця 2

Зайнятість населення за віковими групами в Україні у 2018 р.[1]

Вікові групи	січень-березень		січень-червень		січень-вересень		січень-грудень	
	тис осіб	у % до всього населення	тис осіб	у % до всього населення	тис осіб	у % до всього населення	тис осіб	у % до всього населення
Усе населення у віці 15-70 років	16034,9	55,9	16283,2	56,8	16408,5	57,2	16360,9	57,1
15-24 роки	1056,8	27,3	1063,3	27,5	1079,8	27,9	1068,5	27,6
25-29 років	1957,2	69,7	1992,8	71,0	2011,5	71,7	2016,9	71,8
30-34 роки	2457,7	74,4	2488,8	75,2	2508,9	75,8	2510,1	75,9
35-39 років	2253,5	76,3	2259,2	76,4	2280,1	77,1	2266,7	76,7
40-49 років	4237,6	78,0	4292,5	79,1	4325,0	79,7	4307,2	79,4
50-59 років	3415,8	63,1	3510,8	64,8	3538,3	65,3	3549,2	65,5
60-70 років	656,3	13,4	675,8	13,8	664,9	13,6	642,3	13,2
працездатного віку	15378,6	64,7	15607,4	65,6	15743,6	66,2	15718,6	66,1
старше працездатного віку	656,3	13,4	675,8	13,8	664,9	13,6	642,3	13,2

[1]Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено за даними [4]

Таблиця 3

Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами в Україні у 2018 р.[1]

Групи населення	січень-березень		січень-червень		січень-вересень		січень-грудень	
	тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідного віку	тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідного віку	тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідного віку	тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідного віку
Усе населення у віці 15-70 років	1712,8	9,7	1600,4	8,9	1549,3	8,6	1578,6	8,8
За віковими групами: 15-24 роки	259,7	19,7	219,4	17,1	229,2	17,5	233,7	17,9
25-29 років	254,0	11,5	238,4	10,7	226,3	10,1	218,6	9,8
30-34 роки	256,8	9,5	264,7	9,6	245,4	8,9	244,6	8,9
35-39 років	226,1	9,1	233,2	9,4	218,3	8,7	237,4	9,5
40-49 років	371,2	8,1	345,5	7,4	338,9	7,3	359,7	7,7
50-59 років	344,1	9,2	298,8	7,8	290,4	7,6	283,6	7,4
60-70 років	0,9	0,1	0,4	0,1	0,8	0,1	1,0	0,2
працездатного віку	1711,9	10,0	1600,0	9,3	1548,5	9,0	1577,6	9,1
старше працездатного віку	0,9	0,1	0,4	0,1	0,8	0,1	1,0	0,2
Жінки	774,4	9,1	645,6	7,6	619,5	7,2	635,4	7,4
Чоловіки	938,4	10,1	954,8	10,2	929,8	9,9	943,2	10,0
Міські поселення	1116,2	9,1	1066,0	8,7	1045,4	8,5	1063,1	8,6
Сільська місцевість	596,6	10,9	534,4	9,6	503,9	9,0	515,5	9,2

[1]Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено за даними [4]

Таблиця 4

Динаміка показників руху робочої сили та заробітної плати в Україні, 2015–2018 рр.[1]

Роки	Середньо-облікова кількість штатних праців-ників, тис. осіб	Рівень обороту		Середньомісячна заробітна плата		
		з прийому	зі звільнення	номінальна		реальна
		у % до середньооблікової кількості штатних працівників		грн	у % до прожиткового мінімуму для працездатних осіб	у % до попереднього року
2015	8065	24,0	30,2	4195	304,4	79,8
2016	7868	26,1	29,2	5183	323,9	109,0
2017	7679	30,5	31,8	7104	403,2	119,1
2018	7661	29,2	31,6	8865	461,5	112,5
2018 до 2015+,-	-404,0	5,2	1,4	4670	157,1	32,7

[1] Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено за даними [4]

та HR-маркетинг традиційно поділяють на два види: внутрішній і зовнішній. І якщо здебільшого з поколінням бебі-бумерів та X про внутрішній HR можна було б і не турбуватися, адже ці покоління до останнього «терплять» наявне робоче місце, то з наступними поколіннями Y та Z не все так просто: компанію можна розглядати як товар, і якщо споживач (співробітник) не відчуває до товару прихильності, позитивних емоцій, то він іде. Іноді це означає не звільнення в буквальному сенсі, а поверхневу роботу, що, звісно, буде позначатися на всій компанії.

Необхідність використання HR-маркетингу полягає у тому, що звичайні методи вже не справляються із залученням талантів: пошукач роботи хоче розуміти, чому з маси вакансій зі стандартним або розширеним набором він повинен вибрати ту чи іншу. Основні переваги під час вибору місця роботи зводяться до зарплати, графіку роботи, місця розташування. І якщо серед вибору вакансій ці умови будуть майже однакові, у людини на перше місце виходить емоційне рішення (зона комфорту). Тут і знадобляться всі можливості маркетингу: творчості, натхнення, соціально-етичних норм і різноманітних креативних правил. Насправді, як і будь-який бізнес-процес, маркетинг ґрунтується на конкретних принципах, без яких неможливо провести жодну кампанію. У стратегії HR-маркетингу може бути кілька цілей: збільшення конкурсу на вакансію, зменшення плинності кадрів, зміна позиції HR-бренду в рейтингу роботодавців і т. д. Для того щоб маркетингова кампанія була успішною, вона повинна бути створена і спрямована на конкретного адресата з урахуванням його соціального статусу, смаків, інтересів та бажань.

Маючи сформований корпоративний HR-бренд, слід його берегти: не скасовуючи розвитку і змін, інформація, що транслюється HR-службою, повинна бути постійною і стабільною, адже раптова й радикальна зміна курсу буде коштувати репутації. Бренд – це те, що же вже сформоване і «засіло» в уяві покупця чи споживача – позитивні чи негативні емоції, що асоціюються з компанією. Відповідно, правильно створений бренд дає більші можливості до швидкого залучення талантів. Будь-яке маркетингове послання HR-служби повинне відповідати компанії: креативність, пізнання світу, здоровий спосіб життя, благодійність тощо. Уся інформація від HR-служби повинна бути зрозуміла і доступна аудиторії: інформацію варто розміщувати на тих сервісах, де її з більшою ймовірністю побачить цільова аудиторія.

Цього року в Україні на здобуття премії «HR-бренд Україна» були представлені 45 практичних кейсів у сфері HR. Це проекти, які продемонстрували успішні результати у залученні, мотивації та утриманні персоналу, роботі з пошукачами, розвитку HR-бренда компанії у цілому та її репутації як роботодавця. Усі проекти оцінювалися експертним складом журі премії за трьома критеріями: актуальність задуму; сучасність методів реалізації (оригінальність інструментів та підходів); ефективність та результативність проекту (табл. 5).

У номінації «Світ» перше місце зайняла компанія Mars. Вона завжди була і залишається компанією з дуже серйозними амбіціями. Основна мета – це зростання, яким пишається компанія. Перемогла компанія з проектом «Майстерність лінійного менеджера» – це проект, який допоможе досягнути високих амбіцій та є відмінним прикладом того, як HR в організації може не просто вирішувати конкретні проблеми, а усвідомлено робити стратегічний вибір для того, щоб будувати довготривале успішне майбутнє компанії.

У номінації «Україна» перше місце виборов «ПриватБанк» із проектом «Онлайн-практика». Результати проекту: понад 100 тис зацікавлених студентів пройшли онлайн-навчання, а онлайн-практика сьогодні забезпечує безперервний потік мотивованих кандидатів у банк, за допомогою яких

Таблиця 5

Успішні HR-бренди підприємств-роботодавців в Україні за результатами конкурсу премії «HR-бренд Україна», 2018 р.

Місце, компанія	Назва проекту
Номінація «Світ»	
I – Mars Україна	«Майстерність лінійного менеджера»
II – Ubisoft	Coding Campus: Talent has no age
III – SoftServe	«Побудова Employee Value Proposition для залучення та утримання талантів»
Номінація «Україна»	
I – «ПриватБанк»	«Онлайн-практика»
II – компанія «Датагруп»	«DATALAB: залучаємо, надаючи можливості»
III – «Метінвест Холдинг»	«STEM-екосистема Метінвесту. Як зробити важку промисловість привабливою для молоді?»
Номінація «Столиця»	
I – компанія Salateira	JOB BOT. Salateira стала першою українською компанією в ресторанній сфері, що запустила співбесіди за 90 секунд за допомогою Job Bot
II – телеканал СТБ	StarLive (проект дослідження та підвищення рівня залученості працівників)
III – «Медіа Група Україна»	«WE CREATE – майбутні технології роботи команд вже сьогодні!»
Номінація «Регіон»	
I – ДТЕК (Академія ДТЕК)	«Розрахувати не можна вгадати. Де поставити кому? Як HR-аналітика зберігає життя та здоров'я людей»
II – «Метінвест Холдинг»	«Центр кар'єри Метінвесту. Candidate journey для промислової компанії»
III – «Агротек»	Service. Reload

Джерело: узагальнено за даними [6]

закривається більше третини зовнішніх вакансій, а імідж банку як роботодавця серед студентів у банківській галузі стабільно на першому місці. Друге місце займає компанія «Датагруп» з єдиного простору для обміну ідеями, взаємодії та активної самореалізації пересонал – DataLab. Співробітники отримали можливість самостійно впливати на матеріали, за якими вони навчаються, задавати теми для обговорень, формувати ком'юніті, яке їм необхідне. Мета DataLab – не змушувати навчатися, а формувати у співробітників осмислену потребу у саморозвитку. За 10 місяців існування проекту DataLab перетворився на гнучкий інструмент, який чутливо реагує на потреби користувачів і бізнесу, вдалося докорінно змінити ставлення персоналу до порталу, навчання та корпоративного життя у цілому, виявити «амбасадорів розвитку» та залучити їх до створення контенту, підвищити загальну залученість співробітників до всього, що відбувається в компанії.

STEM-екосистема «Метінвесту» – проект із популяризації технічних наук та інженерного мислення серед школярів м. Кривий Ріг. Метою проекту є підвищення інтересу до математики, фізики та хімії серед учнів середньої школи, а також збільшення кількості вступників на профільні для компанії спеціальності. Завдяки проекту 10 тис школярів дізнаються про те, що інженерна справа – це круто, а технарі – рулять!

У номінації «Регіон» перше місце зайняла компанія ДТЕК, найбільша мета якої – звести травматизм до нуля до 2030 р. Шлях до цієї цифри в компанії почали з глибокого та масштабного дослідження, щоб зрозуміти, хто та чому порушує техніку безпеки.

Вже неодноразово вище ми згадували, що для збереження лідерства на сучасному ринку праці необхідно швидко впроваджувати інновації і прислухатися до потреб покоління Z. Необхідно враховувати особливості молоді, оскільки в їхніх запитах є не тільки вигода самих претендентів, а й вигода для компаній. Salateira – компанія, що не зайняла призове місце, проте стала першою українською компанією в ресторанній сфері, що запустила співбесіди за 90 секунд за допомогою Job Bot. Тут почули молодь та розробили продукт, який піклується про їхній особистий час, залучили молодь, яка знаходилася у пасивному пошуку роботи та мала страх проходження першої співбесіди з менеджером із персоналу. Доведено, що онлайн-співбесіда – це легко, весело та не страшно.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у системі менеджменту персоналу підприємства сьогодні просто необхідно поєднувати кадрові та маркетингові методи управління. Сильний HR-бренд підприємства діє всередині і ззовні: дає змогу залучати з ринку праці найкращих співробітників; з іншого боку, має персонал, що працює з високою ефективністю, забезпечуючи високу якість продукції та послуг. Маркетинг – це бізнес-процес, тому, як і в будь-якому бізнесі, головним є показник ефективності. Показники ефективності роботи HR-маркетолога залежать від цілей та основні, звичайно ж, полягають у скороченні плинності кадрів, збільшенні претендентів на вакансію, скороченні термінів закриття вакансій, зменшенні витрат на

підбір й адаптацію працівників, збільшенні продуктивності праці персоналу, оздоровленні психологічного клімату серед працівників тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Новая профессия: HR-маркетолог. URL : https://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1510 (дата звернення: 10.07.2019).

2. Эра маркетинга в HR. URL : http://www.sbr.in.ua/?p=3078 (дата звернення: 12.07.2019).

3. Маркетинг в HR: модный тренд или необходимость? URL : https://marhr.ru/marketing-v-hr-modnyy-trend-ili-neobhodimost (дата звернення: 13.07.2019).

4. Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (дата звернення: 15.07.2019).

5. Як змінився ринок праці в Україні. URL : https://robotodavets.org.ua/2018/12/12/yak-zminyvsya-rynok-pratsi-v-ukrayini.html (дата звернення: 14.07.2019).

6. Премія HR-бренд. URL : http://hrbrand.com.ua/ (дата звернення: 15.07.2019).

REFERENCES:

1. Novaya professiya: HR-marketolog [New profession: HR-marketer]. Available at: https://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1510 (accessed 10.07.2019).

2. Era marketinga v HR [The marketing era in HR]. Available at: http://www.sbr.in.ua/?p=3078 (accessed 12.07.2019).

3. Marketing v HR: modnyy trend ili neobkhodimost'? [Marketing in HR: a fashion trend or a necessity?]. Available at: https://marhr.ru/marketing-v-hr-modnyy-trend-ili-neobhodimost (accessed 15.07.2019).

4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: Internet-vydannia [State Statistics Service of Ukraine: online edition]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/, (accessed 15.07.2019). (accessed 15.07.2019).

5. Yak zminyvsia rynok pratsi v Ukraini [How has the labor market changed in Ukraine?]. Available at: https://robotodavets.org.ua/2018/12/12/yak-zminyvsya-rynok-pratsi-v-ukrayini.html (accessed 14.07.2019).

6. Premiia HR-brend [Premium HR-brand]. Available at: http://hrbrand.com.ua/ (accessed 15.07.2019).

Diadyk Tetiana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Marketing
Poltava State Agrarian Academy

THE NECESSITY OF HR-MARKETING IN THE MODERN LABOR MARKET

Natural changes in workforce structure, new generations of workers, modern, new view of labor, workplaces, and salaries fundamentally change the HR-management sphere. The modern world erases the boundaries between clients and candidates, and in aid of management, marketing actively studies and works with new «players», that enter the labor market and occupy the majority of representatives there. For the modern enterprise HR-marketing is a component of success for two main reasons: a powerful brand of employer allows to interest and attract from labor market the best employees on the one hand; and on the other hand, the reputation of the best employer is appreciated by the clients, because such an enterprise has more efficient personnel, providing high quality products and services.

Such methods, as: system and structural and functional analysis, dialectic, comparative methods, analysis of information flows, statistical method – in the study of macroeconomic indicators of the economic activity and population inactivity level, employment and unemployment level, abstract and logical method were used for the research.

The assessment of the modern labor market development was made, the main tendencies in the demand and supply formation and, respectively, employment and unemployment of the Ukrainian population were analyzed. The last-year changes in the labor market of Ukraine, which are accompanied by negative consequences related to the reduction of labor efficiency, the deterioration of working conditions, the increase in share of informal or non-standard employment, the reduction of employment, and growth of unemployment, were analyzed. The dynamics of the indicators of personnel movement was analyzed, which also testifies to the instability of the labor market at high levels of coefficient of workforce turnover. In this regard, HR professionals are now faced with a huge number of questions that they not always can find answers: candidates do not respond to vacancies or respond those whom they don't want to; how to make the recruitment of personnel less long and expensive; why searchers go to competitors. Marketing can help to solve a number of questions, if to learn how to apply its tools to work. A formed corporate HR-brand should be «kept»: without cancellation the development and changes, the information transmitted by the HR-service should be constant and stable, because a sudden and radical change of course will cost a reputation. All information from the HR-service should be clear and available to the audience.

The successful HR-brands in Ukraine were characterized, on the base of results of «The HR-brand Ukraine Premium», where practical cases in HR sphere were featured, that demonstrated successful results in attracting, motivating and retaining personnel, working with job seekers, developing HR-brand of the company as a whole, and its reputation as an employer. Projects are evaluated according to three criteria: relevance of the plan; modernity of realization methods (originality of tools and approaches); efficiency and effectiveness of the project. The practical value of research is in valuation and analysis of the labor market state; reasoning the importance of HR-marketing for a modern enterprise, highlighting key moments in the formation of the modern employer HR-brand. For marketing, as well as for any business process, the main indicators of efficiency are pointed out: reduction of employee turnover, increasing the number of candidates for a vacancy, reduction of terms of closing vacancies, reduction of expenses for selection and adaptation of employees, increase of personnel labor productivity, improvement of psychological climate among employees, etc.

СИНЕРГЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕФЕКТИВНОГО ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

SYNERGETIC GROUNDS OF FORMATION OF EFFICIENT TIME MANAGEMENT SYSTEM AT THE ENTERPRISE

УДК 331.31:007

https://doi.org/10.32843/infrastruct33-38

Хитра О. В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри управління персоналом і економіки праці
Хмельницький національний університет

У статті розкривається зміст поняття «тайм-менеджмент», аналізуються його переваги і недоліки з погляду ефективності діяльності людини та досягнення цілей організації. Розроблена структурно-логічна модель застосування тайм-менеджменту на підприємстві. Вихідним положенням пропонується розглядати аксіологічне значення часу як обмеженого життєвого (з погляду особистості) та економічного (з точки погляду ефективності функціонування економічних систем) ресурсу. Відповідно, тайм-менеджмент поєднує як об'єктивні передумови (закон економії робочого часу), так і суб'єктивні чинники (задоволеність працівників графіком робочого часу). В об'єктивному контексті тайм-менеджмент запроваджується за допомогою функцій планування та організації робочого часу, мотивування працівників до заощадливого використання часу, контролю трудової дисципліни тощо. До суб'єктивних аспектів тайм-менеджменту віднесені базові принципи самоорганізації і самоменеджменту. Обґрунтована логіка появи нетипових моделей робочого часу, застосування яких дає змогу досягти балансу між вимогами індивідуалізації і синхронізації режимів робочого часу та отримати завдяки цьому ефект часового синергізму.

Ключові слова: *аморфний робочий час, гнучкий режим робочого часу, індивідуальний робочий час, самоорганізація, тайм-менеджмент, флекс-тайм, часовий синергізм.*

В статье раскрывается содержание понятия «тайм-менеджмент», анализируются его преимущества и недостатки с точки зрения эффективности деятельности человека и достижения целей организации. Разработана структурно-логическая модель применения тайм-менеджмента. Исходным положением предлагается рассматривать аксиологическое значение времени как ограниченного жизненного (с точки зрения личности) и экономического (с точки зрения эффективности функционирования экономических систем) ресурса. Соответственно, тайм-менеджмент объединяет как объективные предпосылки (закон экономии рабочего времени), так и субъективные факторы (удовлетворенность работников графиком рабочего времени). В объективном контексте тайм-менеджмент осуществляется с помощью функций планирования и организации рабочего времени, мотивации работников к экономному использованию времени, контроля трудовой дисциплины и т. д. К субъективным аспектам тайм-менеджмента отнесены базовые принципы самоорганизации и самоменеджмента. Обоснована логика появления нетипичных моделей рабочего времени, применение которых позволяет достичь баланса между требованиями индивидуализации и синхронизации режимов рабочего времени и получить благодаря этому эффект временного синергизма.

Ключевые слова: *аморфное рабочее время, гибкий режим рабочего времени, индивидуальное рабочее время, самоорганизация, тайм-менеджмент, флекс-тайм, временной синергизм.*

The content of the concept of "time management" has been revealed in the article, advantages and disadvantages in terms of the effectiveness of human activities and the achievement of the goals of the organization have been analyzed. The tendencies of narrowing the sphere of state regulation of working time by expanding the scope of other mechanisms for regulating employee behavior, decentralization and individualization of the working time regime have been emphasized. The introduction of flex-time models, amorphous working hours, is an answer to the transformations that take place in employment and labor markets. Taking into account these requirements, the structural and logical model of the use of time management has been developed that takes into account the methodological principles of economic synergetics. The starting point has been suggested to consider the axiological significance of time as a limited life (from the standpoint of the individual) and economic (in terms of the efficiency of the functioning of economic systems) resource. Accordingly, time management combines both objective preconditions (the law of economy of working time) and subjective factors (satisfaction of employees by the schedule of working time). In an objective context, time management is implemented with the help of scheduling and organization of working time, motivating employees to save time, controlling labor discipline, etc. The subjective aspects of time management include the basic principles of self-organization and self-management. Increasing flexibility in adjusting working time regimes allows to take into account the inclination of individual workers and work groups to self-organize and get the effect of time synergy in the labor sphere. The purpose of time management is to ensure the effect of continuous synergy, which implies a common goal orientation in the workforce and the presence of internal motivation for achieving the identified goals with the least cost of time. The effect of time synergy means a significant increase in labor productivity by combining time saving and improving the quality of performance of production tasks. Any change in the spatial-temporal configurations of the social and economic system is interpreted as a point of bifurcation, after which the new temporal parameters of the technical and technological, organizational and managerial processes are established at the enterprise.

Key words: *amorphous working hours, flexible working hours, individual working hours, self-organization, time management, flex-time, time synergism.*

Постановка проблеми. Залежність економіки від часу робить актуальним дослідження питань економії робочого часу, його структури, організації. Час є абсолютно обмеженим та невідновним ресурсом, який не можна замінити чи відшкодувати, але можна ефективно «конвертувати», перетворюючи на життєві цінності. Правильне використання часу є запорукою успішного виконання професійних обов'язків, досягнення цілей. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває впровадження до системи управління інструментів використання робочого часу, тобто технологій тайм-менеджменту [1, с. 279].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми часу проводились ученими за різними напрямками: сприймання часу

(Ю. Забродін, П. Фресс), бачення часової перспективи (Р. Кастенбаум, Д. Нюттен), часу та динаміки розвитку мотивації особистості (К. Левін, Х. Томе), вивчення часових характеристик певного життєвого циклу (Б. Ананьєв, Ш. Бюлер) [2, с. 44].

Класиками концепції тайм-менеджменту вважаються Ф.У. Тейлор, А. Файоль, К. Макхем, М.Х. Мескон. На сучасному етапі найбільшого поширення дістали підходи зарубіжних фахівців – К. Бішофа, Т. Брайана, Х. Велтьє, П. Дойля, Л. Зайверта, Й. Кноблауха, Ст. Кові, Ф. О'Коннелла, Дж. Коулі, Д. Моргенстерна, С. Прентіса, Б. Санто, Б. Трейсі, С. Уорда та ін.

Для українських науковців проблеми тайм-менеджменту також є досить актуальними. Зокрема, Н.М. Буняк [1], О.Є. Буряченко і С.А. Яроміч [2] аналізують методи часової організації професійної діяльності; Н.М. Крукевич [3] вивчає еволюцію поняття «тайм-менеджмент»; О.В. Євтушевська [4] досліджує світоглядні аспекти тайм-менеджменту; А.В. Холодницька [5] розкриває економічний зміст, основні принципи й методики тайм-менеджменту; М.М. Петрушенко і Т.В. Бондар [6] запропонували авторський підхід до впровадження корпоративної системи управління часом.

Г.І. Писаревська [7] обґрунтовує методи, які доцільно використовувати на кожному етапі аналізу та інвентаризації часу; С.Б. Іваницька, Т.О. Галайда, Р.М. Толочій [8], С.Ю. Кулакова [9] на основі аналізу європейських методик обґрунтовують рекомендації щодо застосування прийомів тайм-менеджменту на вітчизняних підприємствах. На необхідності формування у сучасних фахівців часової компетентності наголошує І.Б. Підручна [10].

В.Б. Васюта, Т.О. Галайда, Н.В. Чорногорська [11] надали рекомендації щодо застосування на підприємствах раціональних змінних режимів праці. На доцільності впровадження гнучкого графіку роботи наголошує також Н.В. Бакало [12]. Н.О. Мазур [13] досліджує перспективи застосування гнучких режимів робочого часу для стимулювання праці фахівців і професіоналів. Про доцільність індивідуалізації режимів праці та відпочинку у контексті забезпечення гідної праці йдеться у праці С.Г. Рудакової і Л.В. Щетініної [14].

Водночас теоретико-методологічні і прикладні аспекти застосування технологій тайм-менеджменту потребують подальшого удосконалення у зв'язку з дуалістичним характером часового ресурсу, правильне використання якого може підвищити ефективність трудової діяльності, вивести систему виробництва через проходження точки біфуркації на нові часові параметри функціонування та зумовити виникнення ефекту часового синергізму.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування синергетичних аспектів розроблення системи тайм-менеджменту на підприємстві, що передбачає впровадження нетипових моделей робочого часу з перспективою отримання ефекту часового синергізму у трудовій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз поглядів науковців щодо змісту поняття «тайм-менеджмент» свідчить про відсутність єдиного погляду та поліваріантність досліджуваного терміна.

Серед основних стратегій і прийомів тайм-менеджменту виділяють (рис. 1): цілепокладання – готовність до реалізації у просторово-часовому континуумі реальних та ідеальних цілей; встановлення часових пріоритетів – уміння планувати час відповідно до важливості завдань; делегування повноважень – передача і перерозподіл завдань між підлеглими з метою одержання виграшу часу для виконання найважливіших завдань та координації термінів їх розв'язання; співвідношення часових витрат та остаточних результатів (аналіз завдань відповідно до їх частки в остаточному результаті), що виражається в умінні визначити термінові завдання і оптимальні терміни їх виконання; планування та «резервування» часу – уміння фіксувати терміни виконання завдань, перевіряти узгодженість термінів з погляду їх необхідності [10, с. 51].

На нашу думку, тайм-менеджмент – це система організаційно-економічних і соціально-психологічних заходів, спрямованих на створення умов

Рис. 1. Основні напрямки застосування тайм-менеджменту

для оптимального використання робочого часу з метою підвищення продуктивності праці та поліпшення якості трудового життя працівників, що реалізується за допомогою функцій планування, організації, мотивування, контролю.

До основних прийомів професійного тайм-менеджменту належать: 1) планування діяльності та результативне прийняття рішень; 2) організація діяльності (денний робочий план); 3) ефективна робота з інформацією; 4) ведення переговорів, удосконалення спілкування, управління потоком відвідувачів; 5) уміння відпочивати; 6) ефективне проведення нарад [6, с. 12].

Ідея циклу тайм-менеджменту (рис. 2) полягає у тому, що управління часом здійснюється за етапами, аналогічними процесу управління організацією. Так, будь-який управлінський процес розпочинається з формулювання мети. Якщо часовий атрибут виробничої мети є винятковим, унікальним, важливим, то часова мета стає самостійним, окремим елементом управління.

Постановка цілей розпочинається зі створення у працівників високого рівня мотивації, почуття причетності до «боротьби за час». Важливе значення має узгодження особистих і ділових цілей (система залучення), інтегрування тайм-менеджменту до особистої системи цінностей і цілей, застосування SWOT-аналізу в практиці управління часом, виділення пріоритетів, рівнів, реалістичності цілей, впровадження документації тайм-менеджменту тощо.

Планування передбачає: аналіз часових витрат та нормування трудових операцій; узгодження планів окремих підрозділів; оптимальний розподіл часу за етапами майбутньої роботи; точний вибір ресурсної стратегії і створення резервів; реальне скорочення планових термінів, що пов'язується з системою мотивації. Планування часу дає змогу керівникам сконцентруватися на ключових проблемах з урахуванням термінів їх розв'язання, сформувати оптимальну структуру робочого дня і скласти його розпорядок.

Прийняття рішення передбачає використання стратегій виділення пріоритетів (наприклад, упорядковування справ за ступенем важливості і термінами); освоєння навичок делегування; оптимізацію процедур ухвалення рішень; впровадження заходів з інформаційно-технічної підтримки.

Виконання рішення означає модернізацію розпорядку дня, використання гнучких графіків роботи; розподіл справ на гнучкі і жорсткі; забезпечення ритмічності роботи, урахування особистих біоритмів, чергування праці і відпочинку; навчання навичкам індивідуального планування часу, використання контекстів; впровадження заходів з удосконалення засобів і навичок роботи.

Важливе значення має розроблення схем контролю (суб'єкти, об'єкти, засоби, режим), каналів і засобів швидкого оперативного контролю, а також різнобічність контролю (процесу, результатів, самоконтроль).

Комунікації та управлінська інформація пов'язані зі створенням інформаційних мереж, впровадженням систем електронного документообігу, удосконаленням техніки роботи з документами, телефоном, комп'ютером, а також формуванням навичок ефективного проведення нарад [7, с. 149–150].

Управління часом охоплює широкий спектр діяльності: інвентаризацію часу і визначення «поглиначів часу»; систематичне планування часу та встановлення часових обмежень; вибір пріоритетів, розмежування та узгодження професійних і особистісних цілей; використання техніки виконання завдань 4D (видалення (delete), від-

Рис. 2. Основні кроки щодо впровадження тайм-менеджменту до системи управління підприємством

кладання (delay), делегування (delegate), зменшення (diminish)).

Інвентаризація як кількісний облік часу різних видів діяльності може проводитися за допомогою хронометражу за певний проміжок часу і з певною періодичністю, а також фотографії робочого дня.

Найбільш поширеними є такі методи інвентаризації й аналізу організаційного та індивідуального часу: поточні карти та діаграми для аналізу послідовності трудових дій з оцінюванням їх ефективності; карти та графіки Ганта або карти сумісних операцій для планування, контролю і аналізу ефективності сумісної діяльності кількох працівників; мережевий аналіз для управління складними проектами, в т. ч. планування, облік і контроль часу; простий органайзер для кількісного аналізу витрат часу на основні види робіт, виявлення основних часових перешкод; органайзер з функціями якісного аналізу часу; хронокарта Гастєва для кількісного аналізу витрат часу на основні види робіт. Отримані дані дають чітке уявлення про структуру витрат робочого часу. Зіставлення одержаних результатів з нормами часу відповідного працівника дає змогу знайти часові резерви [7, с. 151–153].

Серед основних причин втрат часу виділяють: нечітку постановку мети, неправильне визначення пріоритетів (у результаті чого працівники не можуть правильно зорієнтуватись у ситуації, неправильно розподіляють свій час та обсяги виробничих завдань); неналежну організацію планування (внаслідок чого менеджер не справляється з розподілом часу); слабку організаційну дисципліну в колективі (яка призводить до багаторазового перероблення тієї ж самої роботи); невизначений порядок терміновості і важливості роботи; відсутність необхідної інформації для прийняття управлінських рішень; виконання великого обсягу роботи, яку можна було б делегувати підлеглим; невміння керівника працювати з партнерами, підлеглими, відвідувачами, телефонними дзвінками, неволодіння мистецтвом проведення зборів та нарад; недостатню кількість технічних засобів управління тощо [5, с. 266–267].

За результатами досліджень визначають коефіцієнт використання робочого часу, коефіцієнт втрат часу з вини працівників та з причин, незалежних від персоналу, а також коефіцієнт можливого підвищення продуктивності праці. Прийнявши перераховані показники за нормативи, можна задіяти мотиваційні механізми, спрямовані на зниження трудомісткості за рахунок скорочення непродуктивних втрат часу і підвищення продуктивності праці.

Після інвентаризації робочого часу доцільно організовувати та проводити тренінги для навчання персоналу прийомам тайм-менеджменту [1, с. 282].

Також доцільно здійснювати постійний моніторинг робочого часу, який передбачає виявлення видів діяльності, на які час затрачається нераціонально і які можуть виконувати інші працівники. Завдяки цьому можна оцінити правильність прийнятих управлінських рішень стосовно використання робочого часу. Моніторинг процесу тайм-менеджменту повинен включати такі кроки: збір інформації, зафіксованої у відповідних документах чи електронних базах даних; виявлення відхилень від планових показників; аналіз причин відхилень; застосування коригувальних заходів у разі потреби [5, с. 267–268].

В сучасних умовах відчувається потреба у звуженні сфери державного регулювання робочого часу за рахунок розширення сфери дії інших механізмів регулювання поведінки працівників (самоорганізація) і відповідних відносин у сфері робочого часу – децентралізації й індивідуалізації режиму робочого часу, внаслідок чого цей режим стає більш диференційованим, гнучким.

Правовими засадами для встановлення гнучкого режиму робочого часу є Наказ Міністерства праці та соціальної політики № 359 від 04.10.2006 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо встановлення гнучкого режиму робочого часу». Згідно з цим документом, «гнучкий режим робочого часу – це така форма організації праці, за якої для деяких категорій працівників … встановлюється режим праці з саморегулюванням часу початку, закінчення та тривалості робочого часу впродовж робочого дня» [15].

Як зазначає Я.В. Свічкарьова, поступово формується нова модель режиму праці – «індивідуальний робочий час», що враховує як потреби виробництва, так і специфічні особисті потреби та побажання кожного працівника [16, с. 112]. Його індивідуальне навантаження має визначатися залежно від специфіки особистості (біологічних особливостей, генетичного коду, статі, віку, сімейного становища, психіки, особистих нахилів, життєвого ритму, астрологічного календаря). Аналогічної точки зору дотримуються С.Г. Рудакова і Л.В. Щетініна [14, с. 18], стверджуючи, що при прийнятті рішень про оптимізацію режимів праці й відпочинку необхідно передусім оцінити адекватність цього режиму нормальному перебігу психофізіологічних процесів людини, а вже потім оцінювати, наскільки він забезпечить високу економічну ефективність виробництва. Посилення гнучкості у регулюванні режимів робочого часу покликане також врахувати ситуацію на ринку праці: працівник змушений бути більш “гнучким”, враховуючи зменшення попиту на робочу силу та бажаючи підвищити свою конкурентоспроможність [16, с. 112].

А.М. Колот виділив такі різновиди нетипових моделей робочого часу (рис. 3): неповний робочий час; змінна робота; поділ робочого місця між кіль-

кома працівниками; застосування рахунків робочого часу; гнучкий робочий час на взаємній довірі; робота за викликом; аморфний робочий час [17, с. 101].

Аморфний робочий час – це збірне поняття, що містить елементи різних форм, графіків роботи і вирізняється особливою гнучкістю. Використовуючи модель аморфного робочого часу, роботодавець має можливість уникнути циклічного наймання і звільнення працівників протягом року через збільшення або скорочення обсягів робіт. Для працівників це означає розширення можливостей розпоряджатися своїм часом роботи – працювати довше та інтенсивніше за великої кількості замовлень або менше (і навіть бути відсутнім на роботі), якщо замовлення скоротилися.

Поділ робочого місця між двома працівниками роботодавець використовує, коли необхідно зберегти висококваліфікований персонал. При цьому розмір зарплати погоджується з працівником, гарантуючи її гідний рівень.

Різновидом гнучких моделей робочого часу є застосування спеціальних рахунків, які містять інформацію про «нагромадження» і «заборгованості» відносно нормативної величини робочого часу. Якщо є борги, то працівник має їх погасити (відпрацювати). У разі, якщо працівник перевищив нормативне значення робочого часу, він може «недопрацювати» у наступному календарному періоді, взяти відпустку або отримати грошову компенсацію.

Модель організації робочого часу за довірою полягає у тому, що роботодавець свідомо відмовляється від контролю за використанням робочого часу найманими працівниками, оскільки впевнений у їх порядності й високій відповідальності. Працівники, своєю чергою, одержують повну свободу з питань використання робочого часу, обумовленого трудовим договором.

Однією з поширених новацій є флекс-тайм – можливість вибору виконавцями часу початку й закінчення робочого дня, скорочення часу обов'язкового перебування на робочому місці та ін. Незважаючи на певну складність (розробка графіків, їх узгодження, адаптація персоналу), ця новація скорочує невиходи на роботу, знижує витрати на оплату позаурочних робіт, підвищує задоволеність працею та рівень продуктивності [11, с. 170–171].

Організація праці за таких умов передбачає три складники робочого часу, на які може поділятися робочий день (зміна): 1) фіксований час («ядро» робочого часу) – працівник повинен бути на робочому місці і виконувати свої виробничі функції; 2) змінний час («периферія» робочого часу) – працівник на свій розсуд може починати та закінчувати робочий день (зміну) – одна–дві години перед початком (закінченням) зміни та час перерви; 3) час перерви для відпочинку і харчування (може становити від 30 хвилин до 2 годин на зміну) – працівник може бути відсутнім на робочому місці.

Раціональний режим праці й відпочинку сприяє збереженню здоров'я працівників, підвищенню їх працездатності, рівня вмотивованості до оптимізації витрат робочого часу. Своєю чергою, урахування інтересів працівників під час проектування режимів робочого часу, мотивування до підвищення ефективності використання фонду робочого часу можуть суттєво знизити витрати на персонал та підвищити економічну ефективність [11, с. 173–174].

Підприємства, які впроваджують гнучкі режими праці, мають переваги у: найманні нових працівників порівняно з конкуруючими фірмами; більш раціональному застосуванні робочого часу завдяки ліквідації короткотермінових невиходів на роботу з дозволу адміністрації; ліквідації запізнень на роботу; зменшенні кількості нещасних випадків і травм; високій лояльності персоналу. Роботодавець за рахунок запровадження гнучких графіків робочого часу може отримати всі можливі переваги від використання високоефективного стимулу, що відобразиться у підвищенні продуктивності праці, зменшенні втрат робочого часу, пов'язаних з запізненнями на роботу та відпрошуваннями, поліпшенні соціально-психологічного клімату за

Рис. 3. Основні прояви індивідуалізації та гнучкості у регулюванні режимів робочого часу працівників

рахунок мінімізації контролю і зростання взаємної довіри, скороченні плинності кадрів.

Гнучкі режими праці дають змогу працівникові працювати на декількох роботах, а також він може виконувати певні роботи вдома. Режим гнучкого робочого року дозволяє не знижувати заробітну плату в періоди спаду виробництва, оскільки працівник може отримувати зарплату пропорційно відпрацьованому часу. Соціальне значення такого режиму полягає в гарантії зайнятості, що відповідає також інтересам роботодавців [12, с. 257–258].

Мотивуюча роль гнучких графіків робочого часу для найманих працівників полягає, перш за все, в отриманні можливості регулювання меж між робочим часом і часом відпочинку. Самостійність у плануванні робочого часу та відсутність контролю позитивно впливають на фізичний та психологічний стан індивіда. До того ж, працівники можуть не примушувати себе працювати всупереч власним біоритмам, адже часті недосипання і перепрацювання призводять до хронічної втоми, захворювань, відрази до роботи. При використанні вільних графіків стає можливим виконання складних завдань у ту частину дня, яка є оптимальною для працівника, особливо у випадках, коли необхідне поєднання творчого підходу з максимальною професійною віддачею.

Поряд з позитивними аспектами застосування гнучких режимів робочого часу варто відмітити й деякі негативні сторони. Зокрема, мають місце труднощі в організації праці при розробці графіків змін; працівники, які зайняті неповний робочий час, як правило, менш адаптовані у виробничих колективах, ніж ті, що працюють за традиційним графіком; використання стиснутого режиму робочого часу часто призводить до підвищення втомлюваності; для підприємств виникає необхідність застосування відповідних засобів реєстрації відпрацьованого часу [14, с. 18–19].

Варто зауважити, що вільний режим роботи підходить не для кожної особистості. Робота за гнучким графіком вимагає високого рівня відповідальності, внутрішньої дисципліни, компетентності та професіоналізму. Неприйнятним є застосування такого режиму в організаціях з надто жорсткою управлінською структурою, де керівники прагнуть контролювати сам процес роботи, а не його результати, а також за відсутності критеріїв оцінювання результату [13, с. 123–124].

З урахуванням розглянутих положень нами розроблена структурно-логічна модель застосування тайм-менеджменту на підприємстві (рис. 4). Вихідним положенням цієї моделі є визнання цінності та обмеженості часу, а також нелінійності сприйняття і використання часового ресурсу.

Базові функції тайм-менеджменту безпосередньо пов'язані з кадровим плануванням, підбором та оцінюванням персоналу, мотивуванням трудової поведінки, розвитком персоналу та іншими складниками системи управління персоналом підприємства.

Окремо слід вказати на наявність зв'язку між тайм-менеджментом і процесами командотворення, оскільки ефективне функціонування робочих команд дозволяє скоротити час, відведений для виконання масштабних проектів і нестандартних завдань, збільшити кількість ідей, що генеруються за одиницю часу під час "мозкового штурму", знизити витрати часу на узгодження трудових дій. Також тайм-менеджмент дотичний до питань самоорганізації трудового колективу, яка дозволяє працівникам орієнтуватися на спільну мету, підпорядковуватися неформальному лідерові, відновлювати здатність до організованої праці у кризових ситуаціях.

Впровадження технології тайм-менеджменту у практичну діяльність підприємств дасть змогу: збільшити результативність повсякденної діяльності; підвищити коефіцієнт використання робочого часу; скоротити кількість та обсяг виконуваних справ за рахунок ефективного планування робочого часу; скоротити терміни виконання проектів; поліпшити якість робіт за завданнями і проектами [8, с. 291]. Тайм-менеджмент має також позитивні соціально-психологічні наслідки. Зокрема, він може відігравати роль своєрідної психотерапії у складні етапи життя, оскільки інтенсивна робота та чіткий розпорядок не дозволяють концентруватися на негативних думках і невдачах.

Втім, тайм-менеджмент має і недоліки. Незважаючи на те, що першим етапом тайм-менеджменту є цілепокладання, часто після тривалого періоду жорсткого планування часу та виконання безлічі завдань первинні цілі відходять на задній план. Сам процес планування часу, дотримання розпорядку стає важливішим, ніж початкова мета; планування часу перетворюється на самоцінність. Жорстке планування часу перешкоджає саморефлексії, людина може перестати осмислювати своє життя та аналізувати поведінку [4, с. 17].

На нашу думку, важливе значення має досягнення за допомогою тайм-менеджменту синергізму – ефекту когерентної (узгодженої в часі та просторі) поведінки елементів складної системи, що обумовлює появу в ній емерджентних властивостей. Дослідники встановили, що синергізм може існувати у двох формах: у формі грошових (ресурсних) нагромаджень та у формі економії часу. Зокрема, фірма, яка володіє необхідними навиками і ресурсами, може швидко пристосувати їх до нових умов і завдяки високій мобільності випередити ті компанії, яким доводиться розпочинати "з нуля". Японський фахівець у сфері менеджменту Х. Ітамі увів поняття динамічного синергізму, що потребує моделювання певної послідовності подій, покрокового визначення динамічних змін та

Рис. 4. Структурно-логічна модель впровадження положень тайм-менеджменту до системи управління підприємством

їх чергування у часі. Натомість ефект статичного синергізму визначається часом збігу періоду майбутньої стратегії з часом переходу поточної стратегії у динамічну. Синергізм виникає в результаті взаємодії двох часових періодів [18].

Як зазначає В.М. Марченко [19], за частотою проявів синергізму пріоритет належить кадровій підсистемі як сукупності працівників (носіїв необхідного рівня знань, вмінь, навичок, темпераменту, переконань, інтересів) та взаємовідносин між ними, що виникають у процесі реалізації функціональних обов'язків. Потенціал синергізму визначається потенціалом самоорганізації працівників як носіїв соціальних і біологічних характеристик, що позначається терміном «кадровий синергізм», або «синергізм знань та темпераментів».

З точки зору тривалості розрізняють одномоментний, тимчасовий і безперервний синергізм [20]. Призначення тайм-менеджменту полягає в тому, щоб від короткотривалого ентузіазму працівників рухатися до довгострокових стимулів і згодом – забезпечити ефект безперервного синергізму, що означатиме спільну цілеорієнтацію у трудовому колективі і наявність внутрішньої мотивації щодо досягнення визначених цілей з найменшими витратами часу.

Вважаємо доречним введення поняття «часовий синергізм» (рис. 5), під яким пропонуємо розуміти сукупність ефектів суттєвого прискорення якісного виконання виробничих завдань окремими працівниками і робочими групами (колективами), що досягається завдяки чіткій постановці цілей та їх привабливості для виконавців, синхронізації трудових дій та реалізації оперативного зворотного зв'язку, задоволеності міжособистісними стосунками і стилем керівництва, гнучкості графіку робочого часу тощо. Важливими наслідками часового синергізму є оптимізація балансу «робота – життя», підвищення продуктивності праці, вивільнення часу для навчання, саморозвитку, пошуку інновацій.

Будь-яка зміна просторово-часових конфігурацій соціально-економічної системи тлумачиться як точка біфуркації (порушення рівноваги і «якісний стрибок»), після проходження якої на підприємстві встановлюються нові часові параметри техніко-технологічних та організаційно-управлінських процесів. А отже, здійснення цілеспрямованого управлінського впливу на використання робочого часу є запорукою відкритості підприємства до інновацій.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, впровадження системи тайм-менеджменту на підприємстві доцільно здійснювати з урахуванням теоретико-методологічних і прикладних положень синергетики. Передумовою для цього є нелінійність та дуалістичність сприйняття і використання часового ресурсу у трудовій діяльності людини. В умовах трансформації відносин зайнятості найбільшого значення набуває компроміс між індивідуалізацією та синхронізацією режимів робочого часу окремих працівників, робочих груп, трудових колективів.

Під час розробки системи тайм-менеджменту слід зважати на здатність персоналу до самоорганізації, що виражається, наприклад, у прагненні «розтягнути» або «сконцентрувати» робочий час залежно від форми оплати праці або стадії виконання проекту; самоорганізація проявляється також через кар'єрні амбіції, прагнення працівни-

Рис. 5. Ефекти часового синергізму як результат впровадження на підприємстві системи тайм-менеджменту

ків до саморозвитку, підвищення професійної майстерності і власної конкурентоспроможності на ринку праці.

Посилення гнучкості у регулюванні режимів робочого часу дозволяє когерентно сполучити цілі підприємства та інтереси найманих працівників і досягти часового синергізму, що є передумовою для суттєвого зростання продуктивності праці за рахунок поєднання ефектів економії часу та підвищення якості виконання виробничих завдань.

Перспективи подальших досліджень полягають у доцільності розроблення методики обчислення ефекту часового синергізму.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буняк Н.М. Тайм-менеджмент як інструмент підвищення ефективності діяльності підприємства. *Економіка і суспільство* : електронне наукове фахове видання. 2018. Вип. 14. С. 279–283. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/14_ukr/39.pdf (дата звернення: 27.04.2019).
2. Буряченко О.Є., Яроміч С.А. Часова організація діяльності державних службовців. *Приазовський економічний вісник* : електронний науковий журнал. 2018. Вип. 1 (06). С. 44–49. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/1_06_uk/10.pdf (дата звернення: 27.04.2019).
3. Крукевич Н.М. Проблеми становлення поняття тайм-менеджмент. *Торгівля, комерція, підприємництво*. 2014. Вип. 17. С. 119–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Torg_2014_17_28 (дата звернення: 09.05.2019).
4. Євтушевська О. Тайм-менеджмент як вияв світогляду сучасної людини. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія "Економіка".* 2017. № 3 (192). С. 15–18. URL: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/06/192-15-18.pdf (дата звернення: 27.04.2019).
5. Холодницька А.В. Застосування технологій тайм-менеджменту в управлінні підприємством. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 4. С. 261–268. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2013_4_37 (дата звернення: 09.05.2019).
6. Петрушенко М.М., Бондар Т.В. Управління часом як засіб досягнення стратегічного розвитку підприємства. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2009. № 1. С. 10–18.
7. Писаревська Г.І. Використання тайм-менеджменту для підвищення ефективності управління персоналом. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Вип. 20. Ч. 1. С. 148–153. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_20/1/38.pdf (дата звернення: 27.04.2019).
8. Іваницька С.Б., Галайда Т.О., Толочій Р.М. Впровадження європейських методик тайм-менеджменту в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки :* електронне наукове фахове видання. 2018. Вип. 21. С. 288–292. URL: http://global-national.in.ua/archive/21-2018/58.pdf (дата звернення: 27.04.2019).
9. Кулакова С.Ю. Впровадження європейської практики тайм-менеджменту на підприємствах України. *Ефективна економіка* : електронне наукове фахове видання. 2016. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2016/27.pdf (дата звернення: 27.04.2019).
10. Підручна І.Б. Психологічні особливості часової компетентності особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія».* 2012. № 1009. Вип. 49. С. 49–52.
11. Васюта В.Б., Галайда Т.О., Чорногорська Н.В. Розроблення та впровадження раціональних змінних режимів праці та відпочинку працівників промислового підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки* : електронне наукове фахове видання. 2018. Вип. 23. С. 169–174. URL: http://77.121.11.9 /bitstream/PoltNTU/3808/1/Vas_Gal_Hcorn.pdf (дата звернення: 27.04.2019).
12. Бакало Н.В. Управління організацією робочого часу на підприємстві та гнучкі форми зайнятості. *Глобальні та національні проблеми економіки* : електронне наукове фахове видання. 2018. Вип. 22. С. 256–258. URL: http://global-national.in.ua/archive/22-2018/50.pdf (дата звернення: 27.04.2019).
13. Мазур Н.О. Застосування гнучких режимів робочого часу для стимулювання фахівців та професіоналів. *Формування ринкової економіки* : зб. наук. праць. Київ : КНЕУ, 2010. Т. 2. С. 118–125. URL: http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/2834 (дата звернення: 27.04.2019).
14. Рудакова С.Г., Щетініна Л.В. Гідна праця: індивідуалізація режимів праці та відпочинку. *Економіка: реалії часу*. 2015. № 2. С. 15–19. URL: http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/23544 (дата звернення: 27.04.2019).
15. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо встановлення гнучкого режиму робочого часу: Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 4 жовтня 2006 р. № 359. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0359203-06 (дата звернення: 08.07.2019).
16. Свічкарьова Я.В. Договір «мінімум-максимум»: гнучкий режим робочого часу. *Право та інновації.* 2016. № 3. С. 110–116.
17. Колот А.М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2010. 251 с.
18. Ляхов А.В., Крачулова М.В. Понятия и виды синергизма. *Економіка промисловості.* 2009. № 4. С. 25–30. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/10129/st_47_05.pdf?sequence=1 (дата звернення: 22.07.2019).
19. Марченко В.М. Кадровий синергізм процесів злиття та поглинання. *Агроінком*. 2009. № 9–12. С. 37–40. URL: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Agroinkom/agroinkom2009-9-12/agroinkom2009-9-12_37-40.pdf (дата звернення: 22.07.2019).
20. Дмитренко Г.А., Ріктор Т.Л. Школа синергетичного ефекту «2+2=5» для підготовки успішних менеджерів. *Теорія та методика управління освітою*. 2010. № 3. URL: http://tme.umo.edu.ua/docs/3/10dmipsm.pdf (дата звернення: 22.07.2019).

REFERENCES:

1. Bunjak N.M. (2018) Tajm-menedzhment jak instrument pidvyshhennja efektyvnosti dijaljnosti pidpryjemstva [Time management as a tool for improving the efficiency of the enterprise]. *Ekonomika i suspiljstvo* [Economics and Society] (electronic journal), vol. 14, pp. 279–283. Available at: http://economyandsociety.in.ua/journal/14_ukr/39.pdf (accessed 27 April 2019).
2. Burjachenko O.Je., Jaromich S.A. (2018) Chasova orghanizacija dijaljnosti derzhavnykh sluzhbovciv [Time management of civil servants]. *Pryazovsjkyj ekonomichnyj visnyk* [Priazovsky Economic Herald] (electronic journal), vol. 1 (06), pp. 44–49. Available at: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/1_06_uk/10.pdf (accessed 27 April 2019).
3. Krukevych N.M. (2014) Problemy stanovlennja ponjattja tajm-menedzhment [Problems of formation of the concept of time management]. *Torghivlja, komercija, pidpryjemnyctvo* [Trade, Commerce, Entrepreneurship], vol. 17, pp. 119–122.
4. Jevtushevsjka O. (2017) Tajm-menedzhment jak vyjav svitoghljadu suchasnoji ljudyny [Time management as a manifestation of the outlook of a modern person]. *Visnyk Kyjivsjkogho nacionaljnogho universytetu im. T. Shevchenka. Ekonomika* [National University of Kyiv named after Taras Shevchenko Herald. Economy], no. 3 (192), pp. 15–18.
5. Kholodnycjka A.V. (2013) Zastosuvannja tekhnologhij tajm-menedzhmentu v upravlinni pidpryjemstvom [Application of time management technologies in enterprise management]. *Visnyk Chernighivsjkogho derzhavnogho tekhnologhichnogho universytetu. Ekonomichni nauky* [Chernihiv State Technological University Herald. Economic Sciences], no. 4, pp. 261–268.
6. Petrushenko M.M., Bondar T.V. (2009) Upravlinnja chasom jak zasib dosjaghnennja strateghichnogho rozvytku pidpryjemstva [Time management as a means of achieving strategic development of the enterprise]. *Visnyk Sumsjkogho derzhavnogho universytetu. Ekonomika* [Sumy State University Herald. Economy], no. 1, pp. 10–18.
7. Pysarevsjka Gh.I. (2016) Vykorystannja tajm-menedzhmentu dlja pidvyshhennja efektyvnosti upravlinnja personalom [Use time management to improve the effectiveness of human resources management]. *Naukovyj visnyk Khersonsjkogho derzhavnogho universytetu. Ekonomichni nauky* [Scientific Herald of Kherson State University. Economics Sciences], vol. 20, no. 1, pp. 148–153.
8. Ivanycjka S.B., Ghalajda T.O., Tolochij R.M. (2018) Vprovadzhennja jevropejsjkykh metodyk tajm-menedzhmentu v Ukrajini [Implementation of European time management techniques in Ukraine]. *Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky* [Global and National Problems of the Economy] (electronic journal), vol. 21, pp. 288–292. Available at: http://global-national.in.ua/archive/21-2018/58.pdf (accessed 27 April 2019).
9. Kulakova S.Ju. (2016) Vprovadzhennja jevropejsjkoji praktyky tajm-menedzhmentu na pidpryjemstvakh Ukrajiny [Implementation of European practice of Time Management at Ukrainian enterprises]. *Efektyvna ekonomika* [Effective Economy], (electronic journal), no. 1. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2016/27.pdf (accessed 27 April 2019).
10. Pidruchna I.B. (2012) Psykhologhichni osoblyvosti chasovoji kompetentnosti osobystosti [Psychological peculiarities of the time competence of the individual]. *Visnyk Kharkivsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni V.N. Karazina. Psykhologhija* [Kharkiv National University named after V.N. Karazin Herald. Psychology], no. 1009, vol. 49, pp. 49–52.
11. Vasjuta V.B., Ghalajda T.O., Chornoghorsjka N.V. (2018) Rozroblennja ta vprovadzhennja racionaljnykh zminnykh rezhymiv praci ta vidpochynku pracivnykiv promyslovogho pidpryjemstva [Development and implementation of rational variables of labor and recreation of workers of an industrial enterprise]. *Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky* [Global and National Problems of the Economy] (electronic journal), vol. 23, pp. 169–174. Available at: http://77.121.11.9/bitstream/PoltNTU/3808/1/Vas_Gal_Hcorn.pdf (accessed 27 April 2019).
12. Bakalo N.V. (2018) Upravlinnja orghanizacijeju robochogho chasu na pidpryjemstvi ta ghnuchki formy zajnjatosti [Management of organization of working time in the enterprise and flexible forms of employment]. *Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky* [Global and National Problems of the Economy] (electronic journal), vol. 22, pp. 256–258. Available at: http://global-national.in.ua/archive/22-2018/50.pdf (accessed 27 April 2019).
13. Mazur N.O. (2010) Zastosuvannja ghnuchkykh rezhymiv robochogho chasu dlja stymuljuvannja fakhivciv ta profesionaliv [Apply flexible working hours to stimulate professionals and professionals]. *Formuvannja rynkovoji ekonomiky* [Formation of a Market Economy], vol. 2, pp. 118–125.
14. Rudakova S.Gh., Shhetinina L.V. (2015) Ghidna pracja: indyvidualizacija rezhymiv praci ta vidpochynku [Worthy work: individualization of work and rest regimes]. *Ekonomika: realiji chasu* [Economics: realities of time], no. 2, pp. 15–19.
15. Order of the Ministry of Labor and Social Policy of Ukraine On Approval of Methodological Recommendations on Establishing a Flexible Working Hour, № 359 (2006, October 04). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0359203-06 (accessed 08 July 2019).
16. Svichkarjova Ja.V. (2016) Doghovir “minimum-maksymum”: ghnuchkyj rezhym robochogho chasu [Minimum-Max Contract: Flexible working hours]. Pravo ta innovaciji [Right and Innovation], no. 3, pp. 110–116.
17. Kolot A.M. (2010) *Socialjno-trudova sfera: stan vidnosyn, novi vyklyky, tendenciji rozvytku* [Socio-labor sphere: the state of relations, new challenges, trends of development]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
18. Lyakhov A.V., Krachulova M. V. (2009) Ponyatiya i vidy sinergizma [Concepts and types of synergism]. *Ekonomika promyslovosti* [Economy of the Industry], no. 4, pp. 25–30.
19. Marchenko V.M. (2009) Kadrovyj synerghizm procesiv zlyttja ta poghlynannja [Personnel Synergy of Mergers and Acquisitions]. *Aghroinkom* [Agroincom], no. 9–12, pp. 37–40.
20. Dmytrenko Gh.A., Riktor T.L. (2010) Shkola synerghetychnogho efektu “2+2=5” dlja pidghotovky uspishnykh menedzheriv [School of synergy effect “2+2=5” for the preparation of successful managers]. *Teorija ta metodyka upravlinnja osvitoju* [Theory and Methodology of Education Management], no. 3.

Khytra Olena
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Personnel Management and Labor Economics
Khmelnytskyi National University

SYNERGETIC GROUNDS OF FORMATION OF EFFICIENT TIME MANAGEMENT SYSTEM AT THE ENTERPRISE

The purpose of the article. Dependence of the economy on time makes an actual study of the issues of saving work time, its structure, organization. Proper use of time is a guarantee of successful fulfillment of professional duties and achievement of goals, therefore, the introduction of modern time management technologies into the enterprise management system is essential.

The purpose of the research is to substantiate the synergetic aspects of the development of a time management system at the enterprise, which involves the introduction of atypical models of working time with the prospect of obtaining the effect of time synergy in the labor sphere.

Methodology. The research has been carried out using logical, hypothetically deductive and systematic approaches, as well as the theory of self-organization of complex systems (synergetics).

Results. Time management is a system of organizational and economic and socio-psychological measures aimed at creating conditions for optimal use of working time in order to increase labor productivity and improve the quality of working life of workers, implemented through the functions of planning, organization, motivation, control. Implementation of time management at the enterprise involves setting time measurements of the production goal, reconciliation of personal and organizational goals, scheduling of time expenditures, prioritizing decisions, delegation of authority, optimization of time parameters of implementation of decisions, application of monitoring procedures, inventory of working time.

The basic functions of time management are directly related to personnel planning, selection and evaluation of personnel, motivation of work behavior, staff development and other components of the personnel management system. Separately, the link between time management and team-building processes should be pointed out, since the efficient functioning of working teams can reduce the time spent on large-scale projects and non-standard tasks, increase the number of ideas generated per time unit in the process of “brainstorming” to reduce time expenditures for the coordination of labor actions. Also, time-management is tangent to the issues of self-organization of the labor collective, which allows employees to focus on a common goal, to subordinate to an informal leader, to restore the ability to organize work in crisis situations.

Nowadays, there is a need to narrow the sphere of state regulation of working time by expanding the sphere of other mechanisms for regulating workers’ behavior, decentralization and individualization of the working time regime. Accordingly, a new model of the working regime which is “individual working time” is being developed that takes into account both the needs of enterprise and the specific personal needs and wishes of each employee.

The appointment of time management is that from the short-term enthusiasm of employees, to move towards long-term incentives, and subsequently to ensure the effect of continuous synergy while performing individual tasks, which means a common goal orientation in the working team and the presence of internal motivation for achieving the goals with the least cost of time.

It is appropriate to introduce the concept of “time synergism”, which is suggested to understand as the combination of the effects of a significant acceleration of the qualitative performance of production tasks by individual workers and working groups (teams), which is achieved through a clear statement of objectives and their attractiveness for performers, synchronization of labor actions and the implementation of operational feedback satisfaction with interpersonal relationships and leadership style, flexibility of working hours schedule, etc.

A prerequisite for this effect is the introduction of models of amorphous working time, containing elements of various forms, work schedules and features a special flexibility. One of the common innovations is the flextime – the ability of the performers to choose the time of beginning and end of the working day, reducing the time required for being present in the workplace, etc.

An important consequence of time synergism is the optimization of the balance of “work – life”, increased productivity, time release for innovation, training and self-development, which contributes to increasing the competitiveness of staff and enterprise in general.

Any change in the spatiotemporal configurations of the socio-economic system is interpreted as a point of bifurcation, after which the new temporal parameters of the technical and technological, organizational and managerial processes are established at the enterprise. Consequently, the purposeful management influence on the use of working time is a guarantee of enterprise's openness to innovation.

Practical implications. The practical significance of the results obtained is the ability to achieve a reduction in labor-intensive labor operations, increase in productivity and, consequently, an increase in competitive advantages in the market through the introduction of a time management system based on the principles of economic synergetics, is based on the non-linearity of time resources and the ability of personnel to self-organization.

РОЗДІЛ 6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА
MANAGING CAPITAL OF THE ENTERPRISE

УДК 681.12
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-39

Алескерова Ю.В.
д.е.н., старший науковий співробітник,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Вінницький національний аграрний університет
Червань О.Г.
студент
Вінницький національний аграрний університет

Досліджено сутність категорій «капітал» та «управління капіталом підприємства» (формування, функціонування та відтворення підприємницького капіталу) в сучасних умовах. Розкрито, що управління капіталом є невід'ємним складником системи фінансового управління, що має забезпечити одержання позитивного фінансового результату господарської діяльності, досягнення її стратегічних цілей управління. Проаналізовано джерела формування капіталку підприємства. Показано, динаміку складу та структури капіталу на прикладі ПП «Агрофірма «Батьківщина». Доведено, що достатній розмір фінансових ресурсів забезпечує фінансову стійкість, платоспроможність, стабілізацію обсягів виробництва, а також можливість його розширення, достатній рівень забезпечення організації матеріальними ресурсами, а отже, здатність у процесі виробництва відшкодувати авансовані фінансові ресурси в обсягах, що не будуть поступатися використаним. Фінансова політика підприємства передусім проявляється у захисті його від можливого банкрутства.

Ключові слова: *капітал, підприємство, управління, коефіцієнти, джерела капіталу, власний капітал, позиковий капітал.*

Исследована сущность категорий «капитал» и «управления капиталом предприятия» (формирование, функционирование и воспроизводство предпринимательского капитала) в современных условиях. Раскрыто, что управление капиталом является неотъемлемой составляющей системы финансового управления, которая должна обеспечить получение положительного финансового результата хозяйственной деятельности, достижение ее стратегических целей управления. Проанализированы источники формирования капитала предприятия. Показана динамика состава и структуры капитала на примере ООО «Агрофирма «Батькивщина». Доказано, что достаточный размер финансовых ресурсов обеспечивает финансовую устойчивость, платежеспособность, стабилизацию объемов производства, а также возможность его расширения, достаточный уровень обеспечения организации материальными ресурсами, а следовательно, способность в процессе производства возместить авансированные ресурсы в объемах, которые не будут уступать использованным. Финансовая политика предприятия в первую очередь проявляется в защите его от возможного банкротства.

Ключевые слова: *капитал, предприятие, управление, коэффициенты, источники капитала, собственный капитал, заемный капитал.*

The essence of the capital category and capital management of the enterprise (formation, functioning and reproduction of entrepreneurial capital) in the present conditions is investigated. It is disclosed that capital management is an integral part of the financial management system, which should ensure that a positive financial result of economic activity is achieved and achieve its strategic management objectives. The sources of enterprise capital formation are analyzed. The direction of improvement of capital management of the enterprise does not disappear, but increases, it is connected with the stable development of economic activity of enterprises. There is a problem of improvement of existing ones or the search for new mechanisms of financial provision of economic entities, optimization of the structure of sources of financing with a view to their most efficient use and appropriate increase of the efficiency of the enterprise as a whole. Capital management is an integral part of the financial management system, which should ensure a positive financial result of economic activity, achieve its strategic management objectives. It is shown dynamics of composition and structure of capital on the example of PE "Agrofirm "Batkivshchyna". It is proved that sufficient financial resources provide: financial stability, solvency, stabilization of production volumes, as well as the possibility of its expansion, sufficient level of organization of material resources, and, consequently, the ability in the production process to recover advance financial resources in volumes that will not yield used. Bankruptcy is the realization of catastrophic risks of an enterprise in the course of its economic activity, as a result of which it can not meet the established requirements of the requirements imposed on the part of creditors and fulfill obligations to the budget. As a rule, since the main objective of managing capital of an enterprise is to generate profit, then special attention in determining the efficiency is given to the indicators, in which the direct result of the direct result of the enterprise is involved: net profit (loss).The resulting economic effect from the use of available capital, expressed through the system of economic indicators and coefficients, confirms the interdependence of the amount of resources used, the profitability and efficiency of the use of assets.

Key words: *capital, enterprise, management, coefficients, sources of capital, own capital, borrowed capital.*

Постановка проблеми. Нині в умовах існування різних форм власності в Україні особливо актуальним стає вивчення питань формування, функціонування та відтворення підприємницького капіталу. Можливості становлення підприємницької діяльності та її подальшого розвитку можуть бути реалізовані лише тільки тоді, якщо власник розумно управляє капіталом, вкладеним у підприємство.

Найчастіше на практиці капітал підприємства розглядається як щось похідне, як показник, який грає другорядну роль, при цьому на перше місце, як правило, виноситься безпосередньо сам процес діяльності підприємства.

У зв'язку із цим принижується роль капіталу, хоча саме капітал й є об'єктивною основою виникнення і подальшої діяльності підприємства, оскільки дохід (прибуток) приносить саме використання капіталу, а не діяльність підприємства як така. Усе це зумовлює особливу значущість процесу грамотного управління капіталом підприємства на різних етапах його існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із плином часу не зникає інтерес науковців до дослідження сутності категорії «капітал» та особливостей системи управління ним. Це пов'язано зі стійким розвитком господарської діяльності підприємств. Постає проблема вдосконалення наявних або пошуку нових механізмів фінансового забезпечення суб'єктів господарювання, оптимізації структури джерел фінансування для їх найбільш ефективного використання й відповідного підвищення ефективності діяльності підприємства у цілому.

Управління капіталом є невід'ємним складником системи фінансового управління, що має забезпечити одержання позитивного фінансового результату господарської діяльності, досягнення її стратегічних цілей управління.

Теоретичні й практичні аспекти управління капіталом розглядаються в роботах вітчизняних та зарубіжних авторів: І.О. Бланка, І.Ю. Салькової, Г.М. Калетніка, Дж. Ван Хорна, Ю.В. Алескерової, В.Л. Тодосійчука, Л.І. Федоришиної та ін. Однак недостатньо обґрунтований комплексний підхід до управління капіталом підприємства вимагає подальшого дослідження та практичних розробок.

Постановка завдання. Аналіз робіт учених із питань управління капіталом підприємства зумовив необхідність узагальнення підходів до визначення та формування капіталу, а також формування на основі системного підходу моделі управління капіталом підприємства в контексті людського розвитку. Механізм управління капіталом передбачає такі основні завдання, як: чітка постановка цілей і завдань управління власним капіталом та контроль над їх дотриманням; розроблення напрямів оптимізації і шляхів удосконалення процесу управління капіталом; розроблення загальної стратегії щодо управління капіталом підприємства. Мета дослідження полягає у визначенні шляхів удосконалення управління капіталом підприємства на основі розрахунків та аналізу діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Капітал – одна з фундаментальних економічних категорій, сутність якої наукова думка з'ясовує протягом кількох століть. Термін «капітал» походить від латинського capitalis, що означає основний, головний. У початкових роботах економістів капітал розглядався як основне багатство, основне майно. Із розвитком економічної думки це первісне абстрактне й узагальнене поняття капіталу наповнювалося конкретним змістом, відповідним панівній парадигмі економічного аналізу розвитку суспільства.

У процесі господарської діяльності відбувається постійний оборот капіталу: послідовно він змінює грошову форму на матеріальну, яка, своєю чергою, змінюється, приймаючи різні форми продукції, товару та ін., відповідно до умов виробничо-комерційної діяльності організації, і, нарешті, капітал знову перетворюється на грошові кошти, готові почати новий кругообіг.

В українській практиці капітал підприємства часто розділяють на капітал активний і пасивний. Із методологічного погляду це невірно. Такий підхід є причиною недооцінки місця та ролі капіталу в бізнесі і приводить до поверхневого розгляду джерел формування капіталу. Капітал не може бути пасивним, оскільки є вартістю, що приносить додаткову вартість, що знаходиться в русі, у постійному обороті, тому більш обґрунтовано тут застосовувати поняття джерел формування капіталу і функціонуючого капіталу [7].

Власний капітал складається зі статутного, додаткового і резервного капіталу, нерозподіленого прибутку та цільових (спеціальних) фондів (рис. 1). Комерційні організації, що функціонують на принципах ринкової економіки, як правило, володіють колективною або корпоративною власністю. Власниками виступають юридичні та фізичні особи, колектив вкладників-пайовиків або корпорація акціонерів. Статутний капітал, сформований як частина акціонерного капіталу, найбільш повно відображає всі аспекти організаційно-правових основ формування статутного капіталу.

Фінансовий стан підприємства здебільшого залежить від того, які кошти має підприємство, звідки вони взялися і куди вкладені. Структура джерел утворення активів (засобів) представлена основними складниками: власним капіталом і позиковим капіталом.

Власний капітал (ВК) організації як юридичної особи в загальному вигляді визначається вартістю майна, що належить організації. Власний капітал складається зі статутного, додаткового, резервного капіталу і нерозподіленого прибутку.

А позиковим капіталом (ПК) є частина вартості майна організації, придбаного в рахунок зобов'язання повернути постачальникові, банку, іншому кредиторові гроші або цінності, еквівалентні вартості такого майна. У складі позикового капіталу розрізняють короткострокові та довгострокові позикові засоби, кредиторську заборгованість (притягнений капітал). На підставі показників бухгалтерської звітності проведемо аналіз складу, структури і динаміки джерел фінансування ПП «Агрофірма «Батьківщина» за 2014–2016 рр. (табл. 1).

За даними таблиці можна сказати, що на підприємстві відбулися принципові зміни структури джерел фінансування: значно збільшилася частка власного капіталу (на 17,1%), збільшився обсяг залученого капіталу (на 15%). Загалом фінансування підприємства збільшилося на 15 256 тис грн, або на 131,8%. Власний капітал підприємства збільшився на 14 665 тис грн, або 191,7%.

Сьогодні найбільшого визнання отримала компромісна теорія структури капіталу (оптимальна структура знаходиться як компроміс між податковими перевагами залучення позикового капіталу і витратами банкрутства), яка не дає змоги для конкретної корпорації розрахувати найкраще поєднання власного і позикового капіталу, але формулює загальні рекомендації під час прийняття рішень.

Динамічні моделі враховують постійний потік інформації, який отримує ринок по даній корпорації. Розглядається більше число інструментів прийняття рішень. Управління джерелами фінансування не зводиться до встановлення цільової структури капіталу, оскільки включає вибір між короткостроковими і довгостроковими джерелами й управління власними джерелами (прийняття рішень щодо структури власного капіталу).

Достатній розмір фінансових ресурсів забезпечує фінансову стійкість, платоспроможність, стабілізацію обсягів виробництва, а також можливість його розширення, достатній рівень забезпечення організації матеріальними ресурсами, а отже, здатність у процесі виробництва відшкодувати авансовані фінансові ресурси в обсягах, що не будуть поступатися використаним.

Успішна реалізація розробленої політики формування фінансових ресурсів пов'язана з вирішенням таких основних завдань: проведенням об'єктивної оцінки вартості окремих елементів власного капіталу; забезпеченням максимізації формування прибутку підприємства з урахуванням допустимого рівня фінансового ризику; формуванням ефективної політики розподілення прибутку (дивідендної політики) підприємства; формуванням та ефективним здійсненням політики додаткової емісії акцій (емісійної політики) чи залучення додаткового пайового капіталу.

У групі функцій управління формуванням капіталу ПП «Агрофірма «Батьківщина» як керуючої системи основними з них є:

1. Розроблення стратегії формування капіталу підприємства. У процесі реалізації цієї функції, виходячи із загальної стратегії економічного розвитку підприємства й прогнозу кон'юнктури ринку капіталу, формується система цілей і цільових показників фінансової діяльності в розглянутій сфері на довгостроковий період, визначаються

Рис. 1. Форми капіталу підприємства

Таблиця 1

Динаміка складу та структури капіталу ПП «Агрофірма «Батьківщина»

Види капіталу	2014 р.		2015 р.		2016 р.		Відхилення 2016 р. до 2014 р.	
	тис грн	%	тис грн	%	тис грн	%	тис грн	%
Власний капітал, всього	7649	66,1	11705	74,8	22314	83,2	14665	291,7
Залучений капітал	3928	33,9	3951	25,2	4519	16,8	591	115,0
Всього	11577	100,0	15656	100,0	26833	100,0	15256	231,8

Джерело: розраховано автором на основі фінансової звітності підприємства

пріоритетні завдання формування капіталу, що будуть розв'язані в найближчій перспективі, і розробляється політика дій підприємства за основними напрямами формування капіталу.

2. Створення ефективних інформаційних систем управління формуванням капіталу, що забезпечують обґрунтування альтернативних варіантів управлінських рішень. У процесі реалізації цієї функції повинні бути визначені обсяги й зміст інформаційних потреб системи управління формуванням капіталу, сформовані зовнішні та внутрішні джерела інформації, що задовольняють ці потреби.

3. Здійснення аналізу різних аспектів фінансової діяльності підприємства, пов'язаної з формуванням капіталу. У процесі реалізації цієї функції проводиться експрес-аналіз окремих фінансових операцій, пов'язаних із формуванням капіталу, досліджується динаміка обсягу, структури та джерел формування капіталу підприємства, здійснюється фундаментальний аналіз чинників, що впливають на окремі параметри формування капіталу в розглянутому періоді.

4. Здійснення планування показників формування капіталу підприємства і його залучення з різних джерел. Реалізація цієї функції пов'язана з розробленням системи поточних планів та оперативних бюджетів за всіма основними напрямами формування капіталу підприємства.

У групі функцій управління формуванням капіталу як спеціальної сфери управління ПП «Агрофірма «Батьківщина» основними з них є:

1. Управління формуванням капіталу в процесі створення підприємства. Змістом цієї функції є визначення загальної потреби в капіталі на первісній стадії його життєвого циклу, обґрунтування найбільш ефективної схеми фінансування нового бізнесу, формування оптимальних пропорцій структури капіталу підприємства на етапі його створення, визначення складу залученого капіталу за окремими його формами, управління залученням стартового капіталу в необхідних обсягах із різних джерел.

2. Управління формуванням власного капіталу підприємства в процесі його розвитку. На первісному етапі цього управління повинна бути розроблена політика формування власного капіталу підприємства на конкретній стадії його життєвого циклу. Змістом цієї функції є також виявлення та реалізація можливостей залучення підприємством власного капіталу із внутрішніх і зовнішніх джерел.

3. Управління залученням позикового капіталу. У процесі реалізації цієї функції формується політика залучення позикового капіталу на окремих стадіях його життєвого циклу, визначається потреба в різних формах залученого позикового капіталу, виявляються можливі джерела залучення цього капіталу, укладаються договори з конкретними кредиторами підприємства.

4. Управління середньозваженою вартістю капіталу. Змістом цієї функції управління є: оцінка вартості конкретних форм капіталу, залученого з різних джерел; виявлення резервів зниження вартості окремих елементів капіталу; виявлення граничних значень граничної вартості капіталу; мінімізація середньозваженої вартості капіталу за рахунок раціоналізації джерел його формування.

5. Управління структурою капіталу. Реалізація цієї функції пов'язана з оцінкою переваг і недоліків використання власного й позикового капіталу в конкретних умовах господарської діяльності підприємства; оптимізацією показників структури капіталу за критеріями максимізації рівня фінансової рентабельності, мінімізації середньозваженої його вартості, мінімізацією рівня фінансових ризиків і т. п.; формуванням показника цільової структури капіталу й забезпеченням його досягнення.

6. Управління фінансовими ризиками, пов'язаними з формуванням капіталу. У процесі реалізації цієї функції виявляється склад основних фінансових ризиків, властивих формуванню капіталу даного підприємства; здійснюється оцінка рівня цих ризиків й обсягу пов'язаних із ними можливих утрат капіталу; обґрунтовується система заходів щодо мінімізації окремих фінансових ризиків, а також їх страхування. Ефективний механізм управління формуванням капіталу дає змогу в повному обсязі реалізувати цілі й завдання, що стоять перед ним, сприяє результативному здійсненню функцій цього управління. Для виживання підприємства в умовах постійного загострення конкурентної боротьби необхідно вміти реально оцінити фінансовий стан як свого підприємства, так і існуючих потенційних конкурентів.

Фінансовий стан підприємства, його стійкість багато в чому залежать від оптимальної структури джерел капіталу (співвідношення власних і позикових коштів), від оптимальності структури активів підприємства і насамперед від співвідношення основних і оборотних коштів, а також від зрівноваженості активів та пасивів підприємства за функціональною ознакою.

Оцінка змін, що сталися у структурі капіталу, може бути неоднаковою з позицій інвесторів і підприємства. Для банків та інших кредиторів ситуація надійніша, якщо частка власного капіталу клієнтів більш висока. Це виключає фінансовий ризик.

Необхідно оцінити ступінь фінансової стійкості капіталу ПП «Агрофірма «Батьківщина». Для цього розрахуємо показники, наведені в табл. 2.

На основі даних таблиці можна констатувати, що активи підприємства переважно сформовані за рахунок власних коштів підприємства, про що свідчать коефіцієнти фінансової залежності під-

Таблиця 2

Показники ефективності управління формуванням капіталу ПП «Агрофірма «Батьківщина»

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відхилення 2016 р. до 2014 р.
Коефіцієнт концентрації власного капіталу	0,66	0,75	0,83	0,17
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,34	0,25	0,17	-0,17
Коефіцієнт фінансової залежності	1,51	1,34	1,2	-0,31
Коефіцієнт поточної заборгованості	0,28	0,06	0,05	-0,23
Коефіцієнт стійкості фінансування	0,72	0,94	0,95	0,23
Коефіцієнт фінансової залежності капіталізованих джерел	0,06	0,16	0,1	0,04
Коефіцієнт покриття боргів власним капіталом	1,95	2,96	4,94	2,99
Коефіцієнт фінансового левериджу	0,51	0,34	0,2	-0,31

приємства та концентрації позикового капіталу. Протягом 2014–2016 рр. коефіцієнт концентрації власного капіталу збільшився на 0,17 і становить у звітному періоді 0,83. Коефіцієнт фінансової залежності свідчить про те, що в 2016 р. на кожні 1,2 грн, вкладених в активи, 1 грн припадає на власний капітал і лише 0,2 – на позиковий. На основі коефіцієнта стійкості фінансування можна сказати, що 95% активів сформовано за рахунок стійких джерел фінансування, а саме власного капіталу та довгострокових зобов'язань. Коефіцієнт фінансового левериджу вважається одним з основних індикаторів фінансової стійкості підприємства. Фінансовий ризик вкладення капіталу в підприємство протягом 2014-2016 рр. значно зменшився, коефіцієнт фінансового левериджу у звітному періоді становить 0,2, що на 0,31 менше порівняно з 2014 р.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, фінансова стійкість ПП «Агрофірма «Батьківщина» протягом досліджуваного періоду зазнала певних змін, проте зменшення частки позикового капіталу не завжди є позитивним явищем, адже присутність кредитів у підприємства свідчить про його здатність знаходити можливості виходу зі складних ситуацій. Фінансова політика підприємства передусім проявляється у захисті його від можливого банкрутства.

Банкрутство – це реалізація катастрофічних ризиків підприємства в процесі його господарської діяльності, внаслідок якої воно не може задовільнити в установлені строки вимоги, що пред'явлені з боку кредиторів, та виконати зобов'язання перед бюджетом.

Як правило, оскільки основною метою управління капіталом підприємства є отримання прибутку, то особлива увага під час визначення ефективності приділяється показникам, в обрахунку яких приймає участь безпосередній результат діяльності підприємства: чистий прибуток (збиток). За результатами аналізу показників, наведених у табл. 2, спостерігається певна стабільність показників фінансового стану.

Отриманий економічний ефект від використання наявного капіталу, виражений через систему економічних показників та коефіцієнтів, підтверджує взаємозалежність обсягу використаних ресурсів, доходності та ефективності використання активів.

У цілому дослідження спрямоване на вивчення сучасних концепцій управління капіталом і їх застосування для визначення оптимізації структури джерел фінансування підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бланк И.А. Финансовый менеджмент. Киев : Ника Центр, 2001. 528 с.

2. Алескерова Ю.В., Тодосійчук В.Л. Бюджетування як інноваційний підхід в управлінні аграрним підприємством. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 524–528.

3. Алескерова Ю.В., Сідак О.М. Управління капіталом страхових компаній. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 18. С. 300–306.

4. Салькова І.Ю., Римар А.Ю. Основи забезпечення фінансової безпеки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 20. С. 889–893.

5. Aleskerova Yu., Mulyk T., Fedoryshyna L. Improving credit protection analysis methods. Reports of main agricultural enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies.* 2018. Vol. 4. № 2. P. 1–7.

6. Aleskerova Yu., Fedoryshyna L. Analysis of investment activities of enterprises of Ukraine. Economic system development trends: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine. Riga. 2018. P. 1–17.

7. Калетнік Г.М. Стратегіко-інституційні засади ефективності використання потенціалу аграрного сектору економіки. *Економіка. Фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. Вип. 1. С. 3–14.

REFERENCES:

1. Blank, I. A. *Financial management*. Training course. Kyiv: NikaCenter, 2001. 528 p. (in Russian)

2. Aleskerova Yu.V., Todosiychuk V.L. (2016). *Byudzhetuvannya yak innovatsiyniy pidkhid v upravlinni*

agrarnim pidpriємstvom [Budgeting as an innovative approach in the management of agrarian enterprises]. *Global'ni ta natsional'ni problemi ekonomiki* [Global and national problems of economics] Vip.10. S. 524-528.

3. Aleskerova Yu.V., Cherniy O.M. (2018) Rozvitok innovatsiynoї diyal'nosti v strakhovikh kompaniyakh Ukraïni. Infrastruktura rinku. [Development of innovative activity in insurance companies of Ukraine. Market infrastructure.]. Vip. 20. S. 208-213 (in Ukrainian).

4. Salkova I.Yu., Rymar A.Yu. (2017) Osnovy zabezpechennia finansovoi bezpeky. [Fundamentals of financial security]. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky, vyp. 20, pp. 889-893. (in Ukrainian)

5. Aleskerova Yu., Mulyk T., Fedoryshyna L. (2018) Improving credit protection analysis methods Reports of main agricultural enterprises. Baltic Journal of Economic Studies, vol. 4, no. 2, pp. 1–7 (in English).

6. Aleskerova Yu., Fedoryshyna L. (2018) Analysis of investment activities of enterprises of Ukraine. Economic system development trends: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine. Riga. 2018. P. 1–17 (in English).

7. Kaletnik H.M. (2015) Stratehiko-instytutsiini zasady efektyvnosti vykorystannia potentsialu ahrarnoho sektora ekonomiky [Strategic-institutional principles of effectiveness of using the potential of the agricultural sector of the economy]. Vseukrainskyi naukovo-vyrobnychyi zhurnal “Ekonomika. finansy. menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky”, vyp. 1, pp. 3-14. (in Ukrainian).

Aleskerova Yuliia
Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher,
Senior Lecturer at Department of Finance, Banking and Insurance
Vinnytsia National Agrarian University
Chervan Olesya
Student
Vinnytsia National Agrarian University

MANAGING CAPITAL OF THE ENTERPRISE

Currently, in the conditions of existence of different forms of ownership in Ukraine, the study of issues of the formation, operation and reproduction of entrepreneurial capital becomes especially relevant. Possibilities of establishing an entrepreneurial activity and its further development can be realized only if the owner wisely manages the capital invested in the enterprise.

Often, in practice, the capital of an enterprise is regarded as something original, as an indicator that plays a minor role, while in the first place, as a rule, the process of the enterprise itself is carried out directly.In this regard, the role of capital is diminished, even though capital itself is the objective basis for the emergence and further activity of the enterprise. Since income, profit, it is precisely the use of capital, and not the activity of the enterprise as such. All this determines the special significance of the process of competent capital management of the enterprise at various stages of its existence.Over time, the interest of scientists in researching the essence of the category “capital” and the peculiarities of its management system does not disappear.

The direction of improvement of capital management of the enterprise does not disappear, but increases, it is connected with the stable development of economic activity of enterprises. There is a problem of improvement of existing ones or the search for new mechanisms of financial provision of economic entities, optimization of the structure of sources of financing with a view to their most efficient use and appropriate increase of the efficiency of the enterprise as a whole.

Capital management is an integral part of the financial management system, which should ensure a positive financial result of economic activity, achieve its strategic management objectives.

However, the insufficiently substantiated integrated approach to capital management requires further research and practical development.

The purpose of the article is to manage the company's capital based on the calculations and analysis of the enterprise.

Capital – one of the fundamental economic categories, the essence of which the scientific idea clarifies for several centuries. The term “capital” comes from the Latin “capitalis”, which means the main, main. In the initial work of economists capital was considered as the main wealth, the main property. With the development of economic thought, this initial abstract and generalized concept of capital was filled with a specific content, corresponding to the dominant paradigm of economic analysis of the development of society.

In the process of economic activity, there is a constant turnover of capital: consistently, it changes the monetary form of the material, which in turn changes, taking various forms of products, goods and others, in accordance with the conditions of production and commercial activity of the organization, and, finally, the capital again turns into money funds are ready to start a new cycle.

Consequently, it can be concluded that the financial stability of PP “Agrofirma “Batkivshchyna” during the investigated period has undergone certain changes, but the reduction of the share of debt capital is not always a positive phenomenon, because the presence of loans in the company indicates the ability of the company to find opportunities to exit difficult situations. The financial policy of the company, first of all, manifests itself in protecting it from possible bankruptcy.

Bankruptcy is the realization of catastrophic risks of an enterprise in the course of its economic activity, as a result of which it can not meet the established requirements of the requirements imposed on the part of creditors and fulfill obligations to the budget.

As a rule, since the main objective of managing capital of an enterprise is to generate profit, then special attention in determining the efficiency is given to the indicators, in which the direct result of the direct result of the enterprise is involved: net profit (loss). The resulting economic effect from the use of available capital, expressed through the system of economic indicators and coefficients, confirms the interdependence of the amount of resources used, the profitability and efficiency of the use of assets.

In general, the study is aimed at studying modern concepts of capital management and their application to determine the optimization of the structure of sources of financing of the enterprise.

МАЙНОВІ ПОДАТКИ ЯК КОМПОНЕНТ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ
PROPERTY TAXES AS COMPONENT OF INCOMES LOCALS BUDGETS

УДК 336.226.2
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-40

Городецька Т.Е.
к.е.н., доцент,
завідувач кафедри державних фінансів
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету
Пантелеєва А.М.
магістрант
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглянуто роль та місце майнових податків у доходах місцевих бюджетів. Досліджено теоретичні основи забезпечення ефективного формування фінансових ресурсів місцевих органів влади. Розкрито складники податку на майно відповідно до податкового законодавства України. Визначено переваги та недоліки майнових податків як компонента доходів місцевих бюджетів. Проаналізовано роль податку на майно в доходах зведеного бюджету Харківської області. Встановлено, що актуальною проблемою підвищення ефективності майнового оподаткування є обмежений рівень податкової самостійності місцевих органів влади. За підсумками дослідження запропоновано напрями зростання ролі майнових податків як компонента доходів місцевих бюджетів: підвищення податкової самостійності місцевих органів влади; дотримання принципу рівності та соціальної справедливості під час визначення основних елементів податків; створення цільового фонду за рахунок надходжень податку з власників транспортних засобів.

Ключові слова: *майнові податки, місцеві бюджети, податок на майно, податкові надходження, доходи місцевих бюджетів.*

В статье рассмотрены роль и место имущественных налогов в доходах местных бюджетов. Исследованы теоретические основы обеспечения эффективного формирования финансовых ресурсов местных органов власти. Раскрыты составляющие налога на имущество в соответствии с налоговым законодательством Украины. Определены преимущества и недостатки имущественных налогов как компонента доходов местных бюджетов. Проанализирована роль налога на имущество в доходах сводного бюджета Харьковской области. Установлено, что актуальной проблемой повышения эффективности имущественного налогообложения является ограниченность налоговой самостоятельности местных органов власти. По итогам исследования предложены направления повышения роли имущественных налогов как компонента доходов местных бюджетов: повышение налоговой самостоятельности местных органов власти; соблюдение принципа равенства и социальной справедливости при определении основных элементов налогов; создание целевого фонда за счет поступлений налога с владельцев транспортных средств.

Ключевые слова: *имущественные налоги, местные бюджеты, налог на имущество, налоговые поступления, доходы местных бюджетов.*

The article investigates the role and place of property taxes in the revenues of local budgets. The theoretical bases of ensuring effective formation of financial resources of local authorities are investigated. The components of the property tax are disclosed in accordance with the tax legislation of Ukraine: the tax on immovable property, different from the land plot, transport tax, payment for land. The powers of local authorities regarding the administration of property taxes are described. It is shown that the degree of their independence in the formation of local budgets at the expense of property taxes remains insignificant. The advantages of property taxes as a component of local budget revenues are determined: stability of the tax base, low tax evasion, and full enrollment in the local budget. It is established that in the process of collecting taxes of the property group there are internal contradictions. One of the problems is the principle of equality and social justice. This will increase the level of trust of taxpayers to the state as a subject of tax law and, therefore, ensure the income part of local budgets through voluntary tax payments. The role of the property tax in the consolidated budget revenues of the Kharkiv region is analyzed. Receipts of local taxes and fees are gradually increasing in the revenues of the local budget, with the largest share in the structure of local taxes occupied by property tax. It is established that the actual problem of raising the efficiency of property taxation is the limited level of tax autonomy of local authorities. Fundamental importance from the point of view of creating reliable bases of local self-government is their right to determine the types of tax revenues of local budgets and tax bases, the establishment of tax rates and tax breaks. According to the results of the study, the directions of increasing the role of property taxes as a component of local budget revenues are proposed: increase of tax autonomy of local authorities; observance of the principle of equality and social justice in determining the basic elements of taxes; creation of a trust fund at the expense of tax revenues from owners of vehicles.

Key words: *property taxes, local budgets, property tax, tax revenue, incomes locals budgets.*

Постановка проблеми. Процеси ринкової трансформації економіки України спрямовані на соціально-економічне зростання та підвищення рівня життя населення. Місцеві органи влади можуть краще забезпечити надання суспільних благ відповідно до місцевих потреб і вподобань, однак запорукою цього є забезпечення їх ефективного фінансування та формування доходів місцевих бюджетів. Одним із джерел формування власних фінансових ресурсів органів місцевої влади є місцеві податки і збори, до складу яких входять майнові податки у формі податку на майно. Система майнового оподаткування в Україні на сучасному етапі продовжує формуватися шляхом трансформації окремих елементів складників податку на майно, що безпосередньо впливає на рівень доходів місцевих бюджетів, тому це питання є актуальним і потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи дослідження цієї проблеми містяться у працях Ю.Б. Іванова, І.О. Луніної, Н.М. Матвійчук, В.М. Мельник, А.С. Нестеренко, Е.Б. Павленко та ін. Теоретичні розробки з питань функціонування системи майнового оподаткування в Україні потребують подальшого вивчення та узагальнення для використання податку на майно як компоненти доходів місцевих бюджетів.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення характеру впливу майнових податків на формування доходів місцевих бюджетів для визначення шляхів, здатних зміцнити їхню доходну частину.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема розширення доходної бази місцевих бюджетів із погляду покриття витрат місцевих органів влади на надання суспільних благ і послуг у межах відповідної території є частиною більш загальної проблеми забезпечення ефективного функціонування багаторівневих бюджетних систем. Із проблемами формування власної доходної бази місцевих бюджетів тісно пов'язане питання вибору найбільш ефективних податків, які є у розпорядженні місцевих органів влади.

Принципове значення з погляду створення надійних основ місцевого самоврядування мають надані їм права щодо визначення видів податкових доходів місцевих бюджетів та баз оподаткування, встановлення податкових ставок та податкових пільг.

Про досить широкі повноваження місцевих органів влади щодо певного податку можна говорити у тому разі, коли ці органи наділені правом уводити або скасовувати такий податок, включаючи права щодо зміни всіх елементів податку [1, с. 26].

До місцевих податків і зборів, відповідно до Податкового кодексу України (ст. 10), належать:

1) податок на майно;

2) єдиний податок;

3) збір за місця для паркування транспортних засобів;

4) туристичний збір.

Своєю чергою, до складу податку на майно (ст. 265) входять: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок, плата за землю. Місцеві ради обов'язково установлюють єдиний податок та податок на майно (у частині транспортного податку та плати за землю) [2].

Отже, систему майнових податків в Україні становлять місцеві податки, а саме податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок, плата за землю. Звертаючи увагу на повноваження місцевих органів влади щодо адміністрування майнових податків, слід зазначити, що Податковим кодексом установлено всі елементи цих податків за винятком податкових ставок, які можуть бути встановлені самостійно в рамках граничних норм. Також передбачено право на надання окремих пільг зі сплати податку на майно. За такого підходу ступінь самостійності під час формування місцевих бюджетів за рахунок майнових податків залишається незначним.

Податок на майно відповідає принципу територіального походження, оскільки оподаткуванню підлягають лише об'єкти, розташовані на певній території [3].

Податок на нерухоме майно

Цей податок є важливим інструментом формування доходної бази місцевих бюджетів через таке:

1) база оподаткування немобільна, тому ухилятися від сплати важко навіть за диференційованих податкових ставок у різних адміністративно-територіальних одиницях;

2) низка суспільних благ і послуг, що надаються мешканцям регіонів, можуть фінансуватися за рахунок надходжень від цього податку;

3) для забезпечення дотримання принципу платоспроможності база оподаткування може бути визначена так, щоб обмежити навантаження на платників із низьким рівнем доходів;

4) постійне місцезнаходження і тривалість існування об'єктів оподаткування забезпечать безперешкодний доступ податкових органів [4, с. 338].

Більшість країн світу практикує майнове оподаткування. Така практика показала, що податки на майно стають вагомим джерелом наповнення місцевих бюджетів, забезпечуючи значну частину їх надходжень. Зарубіжний досвід системи майнового оподаткування платників податків виділяє чотири основних підходи до сплати податків [5, с. 348–349]:

1) податки на окремі види майна – застосування окремого податку – плати за землю, транспортний податок, податку на нерухомість. Подібна схема оподаткування діє в Україні;

2) чистий податок на майно – оподаткування комерційного та промислового майна, яке перебуває у власності платника податку. Такий податок застосовують у США, Німеччині, Канаді, Данії, Нідерландах, Франції;

3) податки на перехід права власності на майно – характерною ознакою є наявність прогресивної податкової шкали, яка диференціюється залежно від родинних зв'язків та розгалуженої системи податкових пільг. Даний вид обов'язкового платежу активно застосовується у Швеції;

4) податок на приріст капіталу – являє собою податок на доходи від реалізації активів, що перебувають у власності платника податку. При цьому такий дохід може оподатковуватися як у складі податку на доходи чи прибутки платника податку (Україна), так і шляхом застосування окремого виду обов'язкового платежу (Австрія, Великобританія, Ірландія, Португалія).

Світовий досвід показує, що податок на нерухомість за використання правильного підходу може стати однією з вагомих статей доходної частини бюджету. Результати моніторингу законодавства розвинутих країн світу з питань нерухомого майна, за даними Світового банку, показали, що податок на нерухомість становить 40–80% платежів до місцевих бюджетів [6, с. 23]. Зокрема, Німеччина отримує 1,1% загальних надходжень від зазначеного податку, Швейцарія – 0,46%, бюджету Російської Федерації цей податок приносить 9% від усіх надходжень. Він забезпечує до 95% надходжень до місцевих бюджетів у Нідер-

ландах, 81% – у Канаді, 52% – у Франції, від 10% до 70% – у США [7, с. 19].

Наступним складником податку на майно є транспортний податок, який, на нашу думку, є аналогом податку на розкіш, оскільки об'єктом оподаткування є легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше п'яти років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року (ст. 267.2 Податкового кодексу України).

Ставка податку встановлюється з розрахунку на календарний рік у розмірі 25 тис грн. за кожен легковий автомобіль, що є об'єктом оподаткування [2].

Встановлені Податковим кодексом правові норми стягнення транспортного податку обмежують коло платників і зменшують податкові надходження, тому вважаємо доцільним для підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів повернутися до сплати податку з власників транспортних засобів, кошти від сплати якого будуть зараховуватися до цільового фонду з ремонту міських доріг у складі відповідного місцевого бюджету. Це дасть змогу органам місцевої влади отримати додаткові кошти на благоустрій територій та забезпечить надання якісних суспільних послуг.

Плата за землю є ще одним складником податку на майно та стабільним джерелом доходної бази місцевих бюджетів завдяки щорічній індексації грошової оцінки земельних ділянок.

Розглянемо на прикладі зведеного бюджету Харківської області місце податку на майно як компоненти доходів місцевого бюджету в забезпеченні фінансовими ресурсами окремого регіону (табл. 1).

Аналіз динаміки й структури місцевих податків у доходах місцевих бюджетів дає можливість оцінити зміни структури доходів і виявити тенденції та причини їх виникнення. Як бачимо з табл. 1, надходження місцевих податків і зборів поступово збільшуються в доходах місцевого бюджету, однак їхня структура залишається практично незмінною. Найбільшу частку в структурі місцевих податків займають податок на майно та єдиний податок.

Динаміку надходжень місцевих податків до загального фонду зведеного бюджету Харківської області за 2015–2017 рр. наведено на рис. 1.

Досліджуючи майнові податки як компонент доходів місцевих бюджетів, можна погодитися з думкою В.Г. Баранової, що притаманні українській практиці особливості їх стягнення є недосконалими і не забезпечують справедливості оподаткування, захисту від корупційних та інших зловживань. Останні не сприяють розширенню бази оподаткування, і, як наслідок, податкові надходження формуються не в повному обсязі. Це знижує фінансову самостійність місцевих бюджетів і стримує соціально-економічний розвиток [9].

Науковці І.В. Педь, Ю.М. Лисенков, О.Я. Мельник [10] звертають увагу на те, що у процесі справляння податків майнової групи виникають внутрішні суперечності. Останні мають два аспекти: макроекономічний, що зумовлений суперечливістю податкового законодавства, а також мікроекономічний, який зумовлений специфікою обчислення сум і подальшого адміністрування податку.

Досліджуючи податок на майно, варто звернути увагу на принципи побудови податкової системи

Таблиця 1

Структура місцевих податків і зборів у доходах місцевого бюджету

№ з/п	Вид доходів	2015 р.		2016 р.		2017 р.	
		тис грн.	питома вага, %	тис грн.	питома вага, %	тис грн.	питома вага, %
1	Податок на майно	1150521,1	6,6	1640906,9	7,6	2023658,2	7,0
2	Місцеві збори	6424,1	0,04	8725,3	0,04	10909,1	0,04
3	Єдиний податок	967389,9	5,5	1494170,7	6,9	1997920,9	6,9
4	Акцизний податок із реалізації суб'єктами господарювання роздрібної торгівлі підакцизних товарів	458863,4	2,6	708537,7	3,3	379131,4	1,3
5	Кошти, що передаються (отримуються) як компенсація із загального фонду державного бюджету бюджетам місцевого самоврядування		0		0	14598,4	0,1
6	Податкові надходження	6736861,0	38,4	9699443,0	44,8	12985582,0	44,8
7	Разом доходів	17544243,5	100,0	21629310,4	100,0	28980920,3	100,0

Джерело: складено авторами за даними [8]

Рис. 1. Динаміка надходжень місцевих податків до загального фонду зведеного бюджету Харківської області за 2015–2017 рр., тис. грн.

України, а саме на принцип рівності всіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації, при цьому не виключено можливість установлення різних умов оподаткування для різних категорій суб'єктів права.

Податковим кодексом України встановлено однакові граничні податкові ставки для складової частини податку на майно – податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (ст. 266.5). Використовуючи певні повноваження у сфері прийняття рішень щодо введення цього податку на окремій території, місцевим органам влади з метою дотримання принципу рівності та соціальної справедливості доцільно встановити диференційовані ставки з урахуванням категорій платників (фізичні або юридичні особи), виду нерухомості (житлова, нежитлова), а також цілей використання (комерційна, некомерційна). Це сприятиме підвищенню рівня довіри платників податків до держави як суб'єкта податкового права і, отже, забезпеченню дохідної частини місцевих бюджетів за рахунок добровільної сплати податків.

Висновки з проведеного дослідження. Питання фінансової незалежності органів місцевого самоврядування через призму бюджетної децентралізації набуває все більшої актуальності. Сьогодні характерним є постійне зростання частки місцевих податків і зборів у сукупному доході місцевих бюджетів в Україні та податку на майно в їхній структурі. Найбільш актуальною проблемою підвищення ефективності майнового оподаткування є обмежений рівень податкової самостійності місцевих органів влади щодо встановлення та зміни основних складників податку на майно, а також його основних елементів.

Визначені на підставі аналізу не лише проблеми функціонування податку на майно, а й позитивні риси в питаннях підвищення фінансової незалежності регіонів дали змогу запропонувати напрями зростання ролі майнових податків як компонента доходів місцевих бюджетів: підвищення податкової самостійності місцевих органів влади; дотримання принципу рівності та соціальної справедливості під час визначення основних елементів податків; створення цільового фонду за рахунок надходжень податку з власників транспортних засобів. Усі ці заходи сприятимуть соціально-економічному розвитку територій та кращому забезпеченню фінансовими ресурсами органів місцевої влади в питаннях надання суспільних благ відповідно до місцевих потреб і вподобань, що підвищить рівень довіри населення до органів місцевої та державної влади.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів / І.О. Луніна та ін. Київ, 2010. 320 с.

2. Податковий кодекс України : Закон від 02.12.2010 № 2755-VI, зі змінами та доповненнями. URL : http://sfs.gov.ua/nk/ (дата звернення: 19.03.2019).

3. Нестеренко А. Майновий податок – податок на нерухомість як основа функціонування місцевих бюджетів в Україні. URL : http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc17/part_1/22.pdf (дата звернення: 14.03.2019).

4. Науково-практичний коментар до Податкового кодексу України : у 3-х т. / редкол. М.Я. Азаров та ін. Київ, 2010. Т. 1–3.

5. Фрадинський О. Вітчизняний та світовий досвід еволюції оподаткування нерухомого майна. *Вісник*

Хмельницького національного університету. 2010. № 6. Т. 4. С. 346–351.

6. Фліссак Н. Світовий досвід у справлянні податку на нерухоме майно. *Консультант*. 2007. № 34. С. 23–30.

7. Стіпахно В. Зарубіжний досвід стягнення податку на нерухомість. *Формування ринкових відносин в Україні.* 2012. № 9. С. 18–25.

8. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації. URL : https://kharkivoda.gov.ua/dokumenti/113 (дата звернення: 28.02.2019).

9. Баранова В., Слатвінська М. Дієвість майнового оподаткування в Україні. *Причорноморські економічні студії.* 2018. Випуск 26–2. С. 113–116. URL : http://bses.in.ua/journals/2018/26_2_2018/25.pdf (дата звернення: 15.03.2019).

10. Педь І., Лисенков Ю., Мельник О. Особливості майнового оподаткування в Україні в контексті євроінтеграції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 12. С. 23–25. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2012/7.pdf (дата звернення: 19.03.2019).

REFERENCES:

1. Lunina I.O. (2010) Dyversyfikatsiya dokhodiv mistsevykh byudzhetiv [Diversification of local budget revenues]. Kiev: IEP of NASU. (in Ukrainian)

2. Podatkovyy kodeks Ukrayiny : Zakon vid 02.12.2010 № 2755-VI iz zminamy ta dopovnennyamy [Tax Code of Ukraine: Law of 02.12.2010 № 2755-VI with amendments and supplements]. Available at: http://sfs.gov.ua/nk/rozdil-xii--mistsevi-podatki-i/ (accessed 19 March 2019).

3. Nesterenko A. Maynovyy podatok – podatok na nerukhomist' yak osnova funktsionuvannya mistsevykh byudzhetiv v Ukrayini [Estate tax is a real estate tax as the basis for the functioning of local budgets in Ukraine]. Available at: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc17/part_1/22.pdf (accessed 14 March 2019).

4. Azarov M. YA. (2010) Naukovo-praktychnyy komentar do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny [Scientific and practical commentary on the Tax Code of Ukraine]. Kiev: Ministry of Finance of Ukraine, National University of State Tax Service of Ukraine. (in Ukrainian)

5. Fradinsky O. (2010) Vitchyznyanyy ta svitovyy dosvid evolyutsiyi opodatkuvannya nerukhomoho mayna [Domestic and world experience of evolution of taxation of real estate]. Bulletin of the Khmelnitsky National University, vol. 4, no. 6, pp. 346-351.

6. Flissak N. (2007) Svitovyy dosvid u spravlyanni podatku na nerukhome mayno [World experience in real estate tax]. Consultant, no. 34, pp. 23-30.

7. Stepakhno V. (2012) Zarubizhnyy dosvid styahnennya podatku na nerukhomist' [Foreign experience in collecting property taxes]. Formation of market relations in Ukraine, no. 9, pp. 18-25.

8. Official site of the Kharkiv Regional State Administration. Available at: https://kharkivoda.gov.ua/dokumenti/113 (accessed 28 February 2019).

9. Baranova V., Slatvynska M. Diyevist' maynovoho opodatkuvannya v Ukrayini [Efficiency of property taxation in Ukraine]. Available at: http://bses.in.ua/journals/2018/26_2_2018/25.pdf (accessed 15 March 2019).

10. Ped I., Lysenkov Yu., Melnyk O. Osoblyvosti maynovoho opodatkuvannya v Ukrayini v konteksti yevrointehratsiyi [Peculiarities of Property Taxation in Ukraine in the Context of Eurointegration]. Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2012/7.pdf (accessed 19 March 2019).

Gorodetska Tetiana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of Department of Public Finances
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
Panteleeva Alena
Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

PROPERTY TAXES AS COMPONENT OF INCOMES LOCALS BUDGETS

The purpose of the article. At the current stage of development of the country, the economic and social situation is impossible without the strategic, socio-economic development of its territories. The financial resources of local budgets significantly influence the social and economic processes that take place in certain territories, to solve regional problems. The problem of choosing the most effective taxes available to local authorities is closely linked to the problems of creating its own revenue base of local budgets. The purpose of the study is to identify the nature of the impact of property taxes on the formation of revenues of local budgets in order to identify ways that can strengthen their revenue side.

Methodology. Methodological and informational basis are scientific works of national and foreign scientists, normative-legal and legislative acts in the fiscal-tax sphere.

Results. Property taxes are an integral part of tax systems in developed countries. They serve not only as an important fiscal tool but also as a socially equitable economic regulator of the country development. The tax policy of the state should be aimed at the construction of a stable tax system, a balanced ratio of fiscal and tax incentive functions. The article investigates the role and place of property taxes in the revenues of local budgets. The theoretical bases of ensuring effective formation of financial resources of local authorities are investigated. The components of the property tax are disclosed in accordance with the tax legislation of Ukraine: the tax on immovable property, different from the land plot, transport tax, payment for land. The powers of local authorities regarding the administration of property taxes are described. It is shown that the degree of their independence in the formation of local budgets at the expense of property taxes remains insignificant. The Tax Code contains all elements of these taxes with the exception of tax rates that can be set independently within the limits of marginal limits. It also provides for the right to grant certain privileges to pay property tax. The advantages of property taxes as a component of local budget revenues are determined: stability of the tax base, low tax evasion, and full enrollment in the local budget. It is established that in the process of collecting taxes of the property group there are internal contradictions. One of the problems is the principle of equality and social justice. This will increase the level of trust of taxpayers to the state as a subject of tax law and, therefore, ensure the income part of local budgets through voluntary tax payments. The role of the property tax in the consolidated budget revenues of the Kharkiv region is analyzed. Receipts of local taxes and fees are gradually increasing in the revenues of the local budget, with the largest share in the structure of local taxes occupied by property tax. It is established that the actual problem of raising the efficiency of property taxation is the limited level of tax autonomy of local authorities. Fundamental importance from the point of view of creating reliable bases of local self-government is their right to determine the types of tax revenues of local budgets and tax bases, the establishment of tax rates and tax breaks.

Practical implications. A large variety of types of property leads to a significant amount of taxes that come from it, so the study of the impact of property tax on the formation of financial resources of local authorities allows identifying ways to increase the efficiency of property taxation.

Value/originality. According to the results of the study, the directions of increasing the role of property taxes as a component of local budget revenues are proposed: increase of tax autonomy of local authorities; observance of the principle of equality and social justice in determining the basic elements of taxes; creation of a trust fund at the expense of tax revenues from owners of vehicles.

МОДЕЛЮВАННЯ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

MODELING ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF BANKING SERVICES

УДК 336.717
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-41

Жаворонок А.В.
к.е.н., доцент, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Грубляк О.М.
к.е.н., доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Блауш В.Ю.
магістр
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті визначено, що підвищення конкурентоспроможності банківських послуг українських банків та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної банківської системи є передумовами забезпечення сталого економічного зростання. З огляду на це, проведено оцінювання конкурентоспроможності банківських послуг за допомогою моделювання. Під час оцінки конкурентоспроможності банківських послуг використовуються методи аналізу і синтезу, економіко-статистичний, метод порівняння, математичний, групування і моделювання, табличний і графічний. Виділено метод аналізу ієрархій, який дав змогу визначити рівень конкурентоспроможності банківської послуги «Кредит» серед вибірки комерційних банків на основі її економічних та споживчих властивостей. Визначено, що для кожного комерційного банку можна встановити конкурентні переваги і позицію банківської послуги порівняно з аналогічною послугою інших комерційних банків та на основі цього виділити банківську послугу-лідер, аутсайдер, еталон та ідеал, що дає можливість у майбутньому побудувати ефективну політику надання послуг комерційним банком.
Ключові слова: *модель, моделювання, банківська послуга, конкурентоспроможність, ринок банківських послуг.*

В статье определено, что повышение конкурентоспособности банковских услуг украинских банков и обеспечение конкурентоспособности отечественной банковской системы являются предпосылками обеспечения устойчивого экономического роста. Учитывая это, проведена оценка конкурентоспособности банковских услуг с помощью моделирования. При оценке конкурентоспособности банковских услуг используются методы анализа и синтеза, экономико-статистический, метод сравнения, математический, группировки и моделирования, табличный и графический. Выделен метод анализа иерархий, который позволил определить уровень конкурентоспособности банковской услуги «Кредит» среди выборки коммерческих банков на основе ее экономических и потребительских свойств. Определено, что для каждого коммерческого банка можно установить конкурентные преимущества и позицию банковской услуги по сравнению с аналогичной услугой других коммерческих банков и на основе этого выделить банковскую услугу-лидер, аутсайдер, эталон и идеал, что позволяет в будущем построить эффективную политику предоставления услуг коммерческим банком.
Ключевые слова: *модель, моделирование, банковская услуга, конкурентоспособность, рынок банковских услуг.*

In article, the process of adapting commercial banks to rapidly changing macro- and micro-conditions is of particular importance in the context of the economic and banking sector crisis phenomena, which in turn affects the quality and, accordingly, competitiveness of banking services. Increasing the competitiveness of banking services of Ukrainian banks and ensuring the competitiveness of the domestic banking system is a prerequisite for ensuring sustainable economic growth. In view of this, the authors updated the issues of assessing the competitiveness of banking services offered in the market, using methods of economic and mathematical modeling. In assessing the competitiveness of banking services, research methods such as analysis and synthesis, the method of comparison, economic-statistical, mathematical, grouping and modeling, table and graphic are used. The aim of the work is to assess the competitiveness of banking services through the method of economic and mathematical modeling to form the competitive advantages and positions of a banking institution and ensure an effective policy of providing services by a commercial banks. The work also used the modification of the Saati method as a hierarchy analysis method from the point of view of replacing the Saati estimates in the matrix of pairwise comparisons based on the numerical relations of the corresponding characteristics of the model's factors. Thus, the competitiveness of the banking service «Credit» on the basis of its economic and consumer properties. The approach proposed by the authors to assess the competitiveness of banking and banking services, allows positioning services of a competitive bank in the financial market. For each commercial bank it is possible to determine the position and establish the competitive advantages of banking services in comparison with similar services of other commercial banks. Using the proposed model provides an opportunity to assess the competitiveness of the banking institution in terms of the competitiveness of banking services and should become a complete and informative information tool for managing the competitive advantages of domestic commercial banks.
Key words: *model, modeling, banking service, competitiveness, market of banking services.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі комерційні банки ведуть свою діяльність у постійно мінливій загальній економічній, соціальній та політичній ситуації, що впливає на надійність та ефективність діяльності банківських установ. Сьогодні важливими є проблеми загальної оцінки ефективності основної банківської діяльності, а також надійності банківської системи України.

Розширення спектра банківських послуг, що надаються клієнтам, дає змогу перерозподілити фінансові ризики, знижуючи рівень їхнього негативного впливу на ефективність роботи банку, сформувати нові канали надходження доходів. Вищезазначене актуалізує питання зростання обсягів надання банківських послуг та зростання їхньої питомої ваги у загальній структурі доходів вітчизняних банків. В умовах кризових явищ, які періодично повторюються, набуває особливого значення процес адаптації комерційних банків до швидко мінливих макро- і мікроумов, що, своєю чергою, не може не відобразитися на якості та, відповідно, конкурентоспроможності банківських послуг. Розвиток і підвищення конкурентоспроможності банківських послуг – це заохочення

соціально-економічного розвитку країни і в кінцевому підсумку всієї країни. Однак методологія, за допомогою якої підвищується конкурентоспроможність банківських послуг, знаходиться на стадії формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим аспектам конкурентних відносин у банківській системі багато уваги приділяється у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених: І. Васильчук [1], В. Вовк [2], Ю. Заруби [3], В. Коваленко [4], П. Колесова [5], І. Коломійця [6], І. Сало та О. Мірошниченка [9], Н. Трегулової, Т. Васильєвої [12], С. Халатур, К. Жиленко, Ю. Масюк, Л. Величко, М. Кравченко [14], М. Федишин [15] та ін.

Незважаючи на значні здобутки вітчизняних та іноземних учених у вирішенні проблеми управління конкурентоспроможністю банківських послуг, існує низка питань, пов'язаних із пошуком шляхів підвищення ефективності управління банківськими послугами.

Постановка завдання. Метою роботи є оцінювання конкурентоспроможності банківських послуг за допомогою моделювання та формування на цій основі конкурентних переваг і позицій для побудови політики надання послуг комерційним банком.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурентна боротьба основана на певній стратегії учасників ринку щодо захисту та відстоювання своїх інтересів. Стратегія конкурентної боротьби визначає напрями діяльності комерційного банку у фінансовій, виробничій, кадрової та інших сферах функціонування для досягнення довгострокових конкурентних переваг над іншими банками. Комерційний банк, який зумів створити, підтримувати й уміло використовувати конкурентні переваги, стає конкурентоспроможним.

Одним з етапів управління конкурентоспроможністю банку та банківських послуг, зокрема, є їхня оцінка. Оцінка конкурентоспроможності банку та банківських послуг дає змогу позиціонувати послуги конкурентного банку на фінансовому ринку. Сьогодні єдиної методики її вимірювання не існує. Під час вивчення, аналізу та прогнозування економічних процесів потужним інструментом є математичне моделювання. Наше завдання – створити модель, яка дасть змогу оцінити конкурентоспроможність банківських послуг, ураховуючи багато різних чинників.

Сьогодні напрацьовано низку підходів до визначення оптимального рішення в умовах багатокритеріальності. Як зазначає О.В. Трунова [13], особливе місце тут посідає метод аналізу ієрархій, запропонований Т. Сааті [10]. Цей метод знаходить своє практичне застосування в найрізноманітніших галузях: оцінці нерухомості, плануванні та прийняті рішень в економіці, розробленні програмного забезпечення, управлінні проектами, управлінні ресурсами та ін. [7; 11]. Це свідчить на користь та об'єктивність методу. Разом із тим якщо в модель включено відносно велику кількість факторів, то на етапі побудови матриць попарних порівнянь можуть виникати проблеми їх оцінювання за шкалою Сааті: це пов'язане з тим, що звичайній людині важко здійснювати раціональний вибір, якщо число об'єктів вибору перевищує 7 ± 2 [11]. Окрім того, деякі фактори непросто порівнювати між собою (особливо людині, яка не має великого практичного досвіду), тому Е.С. Никул запропоновано модифікацію методу Сааті, яка полягає у тому, що замість оцінок Сааті у матриці попарних порівнянь записуються чисельні відношення відповідних характеристик факторів моделі. При цьому результати, отримані класичним методом Сааті та модифікованим методом, відрізняються між собою в межах статистичної похибки. Виходячи з вищесказаного, для побудови нашої моделі ми скористаємося модифікацією методу Сааті, виділивши чотири рівні ієрархії: перший рівень – фокус ієрархії. На даному етапі формуються завдання, мета проведення дослідження – визначення найбільш конкурентоспроможної банківської послуги. Другий рівень становлять групи чинників, які безпосередньо впливають на досягнення мети. При цьому кожна група чинників представляється в споруджуваній ієрархії вершиною, яка є з'єднаною з вершиною першого рівня. В ієрархічній структурі вибору комерційного банку з найкращою конкурентною позицією фізичною особою та з найбільшим рівнем конкурентоспроможності послуги (як основу дослідження конкурентоспроможності банківських послуг використаємо послугу «Кредит»), що визначається інтегральним показником першого рівня, який базується на основних факторах, розміщених на другому рівні: споживчих (якісних) властивостей та економічних (вартісних) характеристиках банківської послуги з позиції споживача. Третій рівень – індивідуальні характеристики груп показників. Виявлення найбільш значущих характеристик формує завдання, для вирішення яких фахівці банку визначають чинники, що впливають на привабливість банківської послуги для споживача, від яких залежать вершини другого рівня. Четвертий рівень – альтернативи. На даному етапі здійснюються оцінка і вибір найбільш конкурентоздатної банківської послуги комерційного банку, аналізуються альтернативи інших комерційних банків (для дослідження вибираємо шість «банків-еталонів» із трьох банківських груп: АТ «Ощадбанк», ПАТ «КБ «ПриватБанк», АТ «Райффайзен банк Аваль», АТ «Кредобанк», АТ «Альфа-банк» та ПАТ «КБ «Таскомбанк»).

Вхідні статистичні дані по факторах моделі сформовано на основі офіційної звітності досліджуваних комерційних банків. За цими даними розраховано відповідні середні значення (табл. 1) та здійснено їх нормалізацію (табл. 2).

Таблиця 1

Середні значення факторів моделі за 2010–2018 рр.

Характеристика	АТ «Ощад-банк»	ПАТ «КБ «Приват-Банк»	АТ «Райф-файзен банк Аваль»	АТ «Кредо-банк»	АТ «Альфа-банк»	ПАТ «КБ «Таском-банк»
Економічні властивості						
Процентні ставки за кредитами	21,03	16,44	17,83	19,39	18,94	18,17
Обсяги наданих кредитів	56814669	123332874	29380827	3093478	21555360	2243399
Активи	117163374	190709167	50242985	6062862	32493222	3445729
Чиста % маржа	6,26	5,37	10,87	6,73	6,46	5,26
Поточна ліквідність банків	83,48	76,00	74,76	71,14	92,02	64,64
Споживчі властивості						
Кредитна політика	0,54	0,66	0,59	0,57	0,66	0,62
Рейтинг банків України НБУ за прибутковістю	0,2895	0,1539	0,2920	0,5381	0,5214	0,3299
Рівень обслуговування	0,9	0,9	0,9	0,75	0,8	0,7

Джерело: власні розрахунки авторів на основі [8]

Таблиця 2

Середні значення факторів моделі за 2010–2018 рр.

Характеристика	АТ «Ощад-банк»	ПАТ «КБ «Приват-Банк»	АТ «Райф-файзен банк Аваль»	АТ «Кредо-банк»	АТ «Альфа-банк»	ПАТ «КБ «Таском-банк»
Економічні властивості						
Процентні ставки за кредитами	0,18809098	0,14707386	0,15946844	0,17339637	0,16943522	0,16253514
Обсяги наданих кредитів	0,24031183	0,52166719	0,12427355	0,01308464	0,09117378	0,00948902
Активи	0,29282254	0,4766331	0,12557063	0,01515271	0,08120923	0,0086118
Чиста % маржа	0,15282624	0,1311933	0,26552687	0,16434054	0,1577111	0,12840195
Поточна ліквідність банків	0,18068193	0,16448314	0,16180241	0,15396428	0,19916929	0,13989894
Споживчі властивості						
Кредитна політика	0,14778518	0,18228146	0,16111329	0,15680125	0,18188946	0,17012936
Рейтинг банків України НБУ за прибутковістю	0,17114879	0,32185597	0,16969897	0,09207361	0,09503498	0,15018768
Рівень обслуговування	0,18181818	0,18181818	0,18181818	0,15151515	0,16161616	0,14141414

Джерело: власні розрахунки авторів на основі [8]

Наступним етапом створення моделі є побудова матриці попарних порівнянь критеріїв другого рівня ієрархії (табл. 3).

Саме ці нормалізовані дані ми будемо використовувати як числові оцінки факторів моделі.

Показник *ВУ* < 10% свідчить про логічність суджень під час заповнення матриці попарних порівнянь, а отже, отримані дані можна використовувати в подальшому моделюванні.

Далі розраховуємо матриці попарних порівнянь для елементів третього та четвертого рівнів ієрархії. Кожна з таких матриць $B^{(k)}$ утворюється так: $B^{(k)} = \left(b_{ij}^{(k)}\right), i, j = \overline{1;n}, b_{ii}^{(k)} = 1$, де для кожної з матриць усі діагональні елементи дорівнюють одиниці $i = \overline{1,n}$. Усі елементи над головною діагоналлю $b_{(i<j)}^{(k)}$ обчисляються як відношення відповідних нормалізованих значень $v_i^{(k)}$ та $v_j^{(k)}$, $b_{ij}^{(k)} = \frac{v_i^{(k)}}{v_j^{(k)}}$, $(i < j, j = \overline{1,n}$, а елементи $b_{i>j}^{(k)}$ під головною діагоналлю $b_{ij}^{(k)} = \frac{1}{b_{ij}^{(k)}}$, $b = 1/b$ є оберненими величинами елементів, симетричних даним відносно головної діагоналі. Для кожної з матриць знаходяться такі характеристики:

– нормалізований вектор $B_k = \left(\beta_1^{(k)}, \beta_2^{(k)}, \ldots, \beta_n^{(k)}\right)$, де $\beta_1^{(k)} = \frac{\sqrt[n]{\prod_{j=1}^{n} b_{ij}^{(k)}}}{\sum_{i=1}^{n} \sqrt[n]{\prod_{j=1}^{n} b_{ij}^{(k)}}}$, $j = \overline{1,n}$;

Таблиця 3

Матриця попарних порівнянь для елементів рівня 2

Властивості	Споживчі властивості	Економічні властивості	Середнє геометричне	Нормалізований вектор пріоритетів $B_{вл}$
Споживчі властивості	1	0,5	0,70711	0,333333
Економічні властивості	2	1	1,41421	0,666667
СУМА	3	1,5	2,12132	1
λ_{max} = 2,000000324, *ІУ*=0, *ВУ*=0.				

Джерело: власні розрахунки авторів

Таблиця 4

Матриця попарних порівнянь споживчих факторів

Споживчі фактори	Кредитна політика	Рейтинг банків України НБУ за прибутковістю	Рівень обслуго-вування	Середнє геометричне	Нормалізований вектор пріоритетів, Всп
Кредитна політика	1	1,3893899	1,1195962	1,15867558	0,378669
Рейтинг банків України НБУ за прибутковістю	0,71974037	1	0,8058186	0,84837513	0,277259
Рівень обслуговування	0,89317915	1,24097408	1	1,05281156	0,344072
λ_{max} = 3,00253616, ІУ=0,00126808, ВУ=0,00218634.					

Джерело: власні розрахунки авторів

Таблиця 5

Матриця попарних порівнянь економічних факторів

Економічні фактори	Процентні ставки за кредитами	Обсяги наданих кредитів	Активи	Чиста % маржа	Поточна ліквідність банків	Нормалізо-ваний вектор пріоритетів
Процентні ставки за кредитами	1	2,77348331	2,53405614	1,41169379	1,0588987	0,293433
Обсяги наданих кредитів	0,36055742	1	0,91367275	0,50899668	0,38179379	0,1058
Активи	0,39462425	1,09448377	1	0,5570886	0,4178671	0,115796
Чиста % маржа	0,70836892	1,96464937	1,7950466	1	0,75009092	0,207859
Поточна ліквідність банків	0,9443774	2,61921496	2,39310535	1,33317171	1	0,277112
λ_{max} = 5; *ІУ*=0,00; *ВУ*=0,00.						

Джерело: складено авторами

– найбільше власне значення: $\lambda_{max} = \sum_{j=1}^{n}(\sum_{j=1}^{n} b_{ij}^{(k)})\beta_j^{(k)}$;

– індекс узгодженості: $IY = \frac{\lambda_{max} - n}{n-1}$;

– відношення узгодженості: $BY = \frac{IY}{TIY}$, де TIY – табличне значення індекса узгодженості для матриці заданого розміру. Для методу аналізу ієрархій Сааті вважається, що матриця є узгодженою (тобто придатною для моделювання), якщо відсоткове значення *ВУ*<10%, тобто *ВУ*<0,1; рідко допускається *ВУ*<0,2.

Нижче наведено всі матриці попарних порівнянь елементів третього та четвертого рівнів ієрархії (табл. 4).

Це означає, що найбільш вагомим у групі споживчих факторів є фактор «Рівень обслуговування», а найменш вагомим – фактор «Рейтинг банків України НБУ за прибутковістю».

За аналогією для матриці попарних порівнянь економічних факторів (табл. 3) отримали нормалізований вектор пріоритетів: $B_{ек} = (0,29\ 0,11\ 0,12\ 0,21\ 0,28)^T$.

Аналіз його компонент показує, що у групі економічних факторів найбільш вагомим є фактор «Процентні ставки за кредитами», а найменш вагомим – «Обсяги наданих кредитів» (табл. 5).

Аналіз його компонент показує, що в групі економічних факторів найбільш вагомим є фактор «Процентні ставки за кредитами», а найменш вагомим – «Обсяги наданих кредитів» (табл. 6).

Для матриці попарних порівнянь альтернатив за фактором «Кредитна політика» отримали нормалізований вектор пріорите-

Таблиця 6

Матриця попарних порівнянь альтернатив відносно фактора «Кредитна політика»

Кредитна політика	АТ «Ощадбанк»	ПАТ «КБ «Приват-Банк»	АТ «Райффайзен банк Аваль»	АТ «Кредобанк»	АТ «Альфа-банк»	ПАТ «КБ «Таскомбанк»	Нормалізований вектор пріоритетів B_1
АТ «Ощадбанк»	1	0,81075269	0,91727494	0,9425	0,8125	0,86866359	0,147785
ПАТ «КБ «Приват-Банк»	1,23342175	1	1,13138686	1,1625	1,00215517	1,07142857	0,182281
АТ «Райффайзен банк Аваль»	1,09018568	0,88387097	1	1,0275	0,88577586	0,94700461	0,161113
АТ «Кредобанк»	1,06100796	0,86021505	0,97323601	1	0,86206897	0,92165899	0,156801
АТ «Альфа-банк»	1,23076923	0,99784946	1,12895377	1,16	1	1,06912442	0,181889
ПАТ «КБ «Таскомбанк»	1,15119363	0,93333333	1,05596107	1,085	0,93534483	1	0,170129
λ_{max} = 6; *ІУ*=0,00; *ВУ*=0,00.							

Джерело: власні розрахунки авторів

тів $B_1^T = (0{,}14778518\ \ 0{,}18228146\ \ 0{,}16111329\ \ 0{,}15680125\ \ 0{,}18188946\ \ 0{,}17012936)$. Компоненти цього вектора майже однакові, тобто кредитна політика в усіх досліджуваних банках істотно не відрізняється. Першу позицію тут ділять «ПриватБанк» та «Альфа-банк», а останню займає «Ощадбанк».

За аналогією для матриці попарних порівнянь альтернатив відносно фактора «Рейтинг банків України НБУ за прибутковістю» отримали нормалізований вектор пріоритетів: $B_2 = (0{,}17\ 0{,}32\ 0{,}17\ 0{,}09\ 0{,}10\ 0{,}15)^T$. Найбільше значення компонент цього вектора відповідає банку «ПриватБанк», а найменше ділять «Кредобанк» та «Альфа-банк».

Для матриці попарних порівнянь альтернатив відносно фактора «Рівень обслуговування» нормалізований вектор пріоритетів має вигляд: $B_3 = (0{,}18\ 0{,}18\ 0{,}18\ 0{,}15\ 0{,}16\ 0{,}14)^T$, тобто за рівнем обслуговування усі досліджувані банки майже однакові.

Нормалізований вектор пріоритетів для матриці попарних порівнянь альтернатив відносно фактора «Процентні ставки за кредитами» має вигляд: $B_4 = (0{,}19\ 0{,}15\ 0{,}16\ 0{,}17\ 0{,}17\ 0{,}16)^T$. Аналіз компонент вектора B_4 показує, що відносно пропозиції по процентних ставках за кредитами з досліджуваних банків виділяється «Ощадбанк», решта мають майже однакові пропозиції.

Нормалізований вектор пріоритетів для матриці попарних порівнянь альтернатив відносно фактора «Обсяги наданих кредитів» має вигляд: $B_5 = (0{,}24\ 0{,}52\ 0{,}12\ 0{,}01\ 0{,}09\ 0{,}01)^T$. Найбільша компонента вектора B_5 (і відповідно, найкращий результат за обсягом наданих кредитів) відповідає «ПриватБанку», найменша – «Таскомбанку».

Для матриці попарних порівнянь альтернатив відносно фактора «Активи банка» нормалізований вектор пріоритетів має вигляд: $B_6 = (0{,}29\ 0{,}48\ 0{,}13\ 0{,}02\ 0{,}08\ 0{,}01)^T$. Аналіз компонент вектора B_6 показує, що найвища позиція стосовно фактора «Активи банку» у «ПриватБанка», найнижча – у «Таскомбанка».

Нормалізований вектор пріоритетів для матриці попарних порівнянь альтернатив відносно фактора «Чиста % маржа» має вигляд: $B_7 = (0{,}15\ 0{,}13\ 0{,}27\ 0{,}16\ 0{,}16\ 0{,}13)^T$. Його компоненти свідчать про те, що за рівнем чистої процентної маржі найвищу позицію посідає «Райффайзен банк Аваль», а найнижчу – «Таскомбанк».

Для останньої з матриць попарних порівнянь альтернатив нормалізований вектор пріоритетів має вигляд: $B_8 = (0{,}18\ 0{,}16\ 0{,}16\ 0{,}15\ 0{,}20\ 0{,}14)^T$. Як видно, за рівнем поточної ліквідності банків дещо виділяються «Альфа-банк» та «Ощадбанк», решта банків займають приблизно однакові позиції.

Наступним етапом у методі аналізу ієрархій є синтез отриманих результатів. Для цього спочатку розраховується вектор глобальних пріоритетів відносно споживчих факторів $B_{сп}^G = (B_1\ \ B_2\ \ B_3) \cdot B_{сп}$, де матриця $(B_1\ \ B_2\ \ B_3)$ утворюється з компонент нормалізованих векторів пріоритетів B_1, B_2 та B_3, а саме: компоненти вектора B_1 утворюють перший стовпець матриці, компоненти B_2 – другий стовпець, а компоненти B_3 – третій стовпець матриці. Маємо:

$$B_{сп}^G = \begin{pmatrix} 0{,}14778518 & 0{,}17114879 & 0{,}18181818 \\ 0{,}18228146 & 0{,}32185597 & 0{,}18181818 \\ 0{,}16111329 & 0{,}16969897 & 0{,}18181818 \\ 0{,}15680125 & 0{,}09207361 & 0{,}15151515 \\ 0{,}18188946 & 0{,}09503498 & 0{,}16161616 \\ 0{,}17012936 & 0{,}15018768 & 0{,}14141414 \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} 0{,}37866919 \\ 0{,}27725926 \\ 0{,}34407155 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0{,}16597274 \\ 0{,}22082038 \\ 0{,}17061771 \\ 0{,}13703612 \\ 0{,}15083279 \\ 0{,}15472026 \end{pmatrix}.$$

Аналіз компонент вектора глобальних пріоритетів відносно споживчих факторів показує, що

першу позицію щодо споживчих пріоритетів серед шести розглядуваних банків посідає «ПриватБанк», останню – «Кредобанк».

Далі розраховується вектор глобальних пріоритетів відносно економічних факторів $B^G_{ек} = (B_4 \quad B_5 \quad B_6 \quad B_7 \quad B_8) \cdot B_{ек}$, де матриця $(B_4 \quad B_5 \quad B_6 \quad B_7 \quad B_8)$ утворюється з компонент нормалізованих векторів пріоритетів B_4 - B_8. Маємо:

$$B^G_{ек} = \begin{pmatrix} 0{,}18809098 & 0{,}24031183 & 0{,}29282254 & 0{,}15282624 & 0{,}18068193 \\ 0{,}14707386 & 0{,}52166719 & 0{,}4766331 & 0{,}1311933 & 0{,}16448314 \\ 0{,}15946844 & 0{,}12427355 & 0{,}12557063 & 0{,}26552687 & 0{,}16180241 \\ 0{,}17339637 & 0{,}01308464 & 0{,}01515271 & 0{,}16434054 & 0{,}15396428 \\ 0{,}16943522 & 0{,}09117378 & 0{,}08120923 & 0{,}1577111 & 0{,}19916929 \\ 0{,}16253514 & 0{,}00948902 & 0{,}0086118 & 0{,}12840195 & 0{,}13989894 \end{pmatrix} \times$$

$$\times \begin{pmatrix} 0{,}29343343 \\ 0{,}1057996 \\ 0{,}11579595 \\ 0{,}20785912 \\ 0{,}2771119 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0{,}19636018 \\ 0{,}22639071 \\ 0{,}17451159 \\ 0{,}13084428 \\ 0{,}15674168 \\ 0{,}11515157 \end{pmatrix}$$

Компоненти вектора глобальних пріоритетів відносно економічних факторів свідчать про те, що найбільш привабливим за сукупністю економічних факторів, включених у модель, є «ПриватБанк», найменш привабливим – «Таскомбанк».

Останнім кроком синтезу є розрахунок вектора пріоритетів альтернатив відносно фокуса груп: $B_{фокус} = \left(B^G_{сп} \quad B^G_{ек}\right) \cdot B_{вл} \cdot 100$. Підставляючи обчислені раніше компоненти, дістаємо остаточний результат:

$$B_{фокус} = \begin{pmatrix} 0{,}16597274 & 0{,}19636018 \\ 0{,}22082038 & 0{,}22639071 \\ 0{,}17061771 & 0{,}17451159 \\ 0{,}13703612 & 0{,}13084428 \\ 0{,}15083279 & 0{,}15674168 \\ 0{,}15472026 & 0{,}11515157 \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} 0{,}33333333 \\ 0{,}66666667 \end{pmatrix} \cdot 100 = \begin{pmatrix} 18{,}623104 \\ 22{,}453393 \\ 17{,}321363 \\ 13{,}290823 \\ 15{,}477205 \\ 12{,}834113 \end{pmatrix}$$

Зобразивши компоненти вектора $B_{фокус}$ на діаграмі (рис. 1), отримуємо наочне уявлення щодо рівня конкурентоспроможності банківської послуги шести розглядуваних банків протягом 2010–2018 рр.

Виходячи з розрахованого значення пріоритету для кожної з альтернатив, можна зробити висновок, що найбільш конкурентоспроможною банківською послугою з отримання кредиту серед розглянутих комерційних банків в Україні є банківська послуга, яка надається ПАТ «КБ «ПриватБанк». Далі в спадному порядку йдуть АТ «Ощадбанк», АТ «Райффайзен банк Аваль», АТ «Альфа-банк», АТ «Кредобанк» та ПАТ «КБ «Таскомбанк».

У результаті аналізу досліджуваної послуги «Кредит» для кожного комерційного банку можна встановити її конкурентні переваги і позицію порівняно з аналогічною послугою інших комерційних банків. На основі цього можна виділити банківську послугу-лідер, аутсайдер, еталон та ідеал. Банківська послуга-лідер комерційного банку – це найбільш конкурентоспроможна банківська послуга певного комерційного банку по відношенню до досліджуваних послуг інших комерційних банків.

Банківська послуга-аутсайдер – найбільш неприваблива банківська послуга певного банку для споживача порівняно з розглянутою банківською послугою інших комерційних банків. Даній банківській послузі відповідає низький рівень конкурентоспроможності порівняно з досліджуваними послугами інших комерційних банків.

Банківська послуга-еталон – це послуга, яка виступає орієнтиром для оцінюваної банківської послуги, з якою здійснюється порівняння.

У результаті синтезу інформації про найкращі бізнес-процеси формується гіпотетична банківська послуга – ідеал для існуючої банківської послуги конкретного комерційного банку, відповідно до якої необхідно будувати політику надання послуг комерційним банком.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, для формування правильних управлінських рішень і прийняття практичних дій щодо підвищення рівня конкурентоспроможності необхідна оцінка стану конкурентоспроможності банківських

Рис. 1. Рівень конкурентоспроможності банківської послуги «Кредит» протягом 2010–2018 рр.

Джерело: створено авторами

послуг. У зв'язку із цим серед методів оцінки нами виділено метод аналізу ієрархій, що дає змогу переводити якісні значення показників у кількісні для отримання показника конкурентоспроможності банківських послуг. Цей метод дав змогу визначити конкурентоспроможність банківської послуги «Кредит» шести вітчизняних банків. За результатами оцінки було визначено об'єкт-орієнтир, що дає можливість у майбутньому сформувати на цій основі конкурентні переваги і позиції для побудови політики надання послуг комерційним банком.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васильчук І. Сталий розвиток як нова стратегія комерційних банків. *Економічний аналіз-XXI*. 2015. № 155(11–12). С. 105–108. URL : http://soskin.info/userfiles/file/Economic-Annals-pdf/S155-0023(23)105.pdf (дата звернення: 10.07.2019).
2. Вовк В.Я. Сутність та зміст конкурентоспроможності банку. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. № 33. Ч. 2. С. 23–28.
3. Заруба Ю.О. Конкурентоспроможність комерційного банку. *Фінанси України*. 2001. № 2. С. 22–23.
4. Коваленко В.В. Забезпечення конкурентоспроможності банків України в умовах структурних дисбалансів економіки України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Вип. 20. Ч. 2. С. 149–152.
5. Колесов П.Ф. Модель оценки конкурентоспособности коммерческого банка. *Проблемы и перспективы экономики и управления* : материалы междунар. науч. конф., г. Санкт-Петербург, апрель 2012 г. Санкт-Петербург : Реноме, 2012. С. 77–81.
6. Коломиец И.В. Модели оценки конкурентноспособности банка. *Управління розвитком.* 2012. № 19(140). С. 52–54.
7. Никул Е.С. Алгоритм анализа матриц парных сравнений с помощью вычисления векторов приоритетов. *Известия ЮФУ. Технические науки*. 2012. № 2(127). С. 241–247.
8. Офіційний сайт Національного банку України. URL : http://www.bank.gov.ua/control/uk/index (дата звернення: 10.07.2019).
9. Сало І.В., Мірошниченко О.В. Система управління конкурентоспроможністю банку. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 5. С. 279–285.
10. Саати Т. *Принятие решений: метод анализа иерархий.* Москва : Радио и связь, 1993. 278 с.
11. Ткачова О.К. Метод Сааті при прийнятті управлінських рішень. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2015. № 4(85). С. 92–96.
12. Трегулова Н.Г., Васильева Т.А. Управленческий потенциал как конкурентное преимущество организации. *Научное обозрение*. 2010. № 4. С. 83–86.
13. Трунова О.В. Застосування методу Сааті при прийнятті управлінських рішень. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки.* 2013. Вип. 108.1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_1_108_34 (дата звернення: 10.07.2019).
14. Assessment of bank lending diversification in Ukraine / S. Khalatur et. al. *Banks and Bank Systems*. 2018. № 13(3). P. 141–150. DOI : https://doi.org/10.21511/bbs.13(3).2018.14 (дата звернення: 10.07.2019).
15. Management of competitiveness of the banking services / M.F. Fedyshyn et. al. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 1(28). P. 64–74. DOI : https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i28.163340 (дата звернення: 10.07.2019).

REFERENCES:

1. Vasylchuk, I. (2015). Stalyi rozvytok yak nova stratehiia komertsiinykh bankiv [Sustainable development as a new strategy for commercial banks]. *Economic Annals-XXI*, 155(11-12), 105-108. Retrieved from http://soskin.info/userfiles/file/Economic-Annals-pdf/S155-0023(23)105.pdf (accessed: 10.07.2019).
2. Vovk, V. Ia. (2011). Sutnist ta zmist konkurentospromozhnosti banku [Essence and content of bank's competitiveness]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod University*, 33 (ch. 2), 23-28 [in Ukrainian].
3. Zaruba, Yu. O. (2001). Konkurentospromozhnist komertsiinoho banku [Competitiveness of a comercial bank]. *Finansi Ukraini – Finance of Ukraine*, No. 2, 22-23 [in Ukrainian].
4. Kovalenko, V. V., Bielova Yu. M. (2016). Zabezpechennia konkurentospromozhnosti bankiv Ukrainy v umovakh strukturnykh dysbalansiv ekonomiky Ukrainy [Ensuring the competitiveness of Ukrainian banks in the conditions of structural imbalances in the economy of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia «Ekonomichni nauky» – Scientific Bulletin of the Kherson State University. Series «Economic Sciences»,* Vyp. 20, ch. 2, 149-152 [in Ukrainian].
5. Kolesov, P. F. (2012). Model otsenky konkurentosposobnosty kommercheskoho banka [Model evaluation of the competitiveness of the commercial bank]. Problemy i perspektivy ekonomiki i upravlenija: Mezhdunarodnaja nauchnaja konferencij – *Problems and prospects of Economics and Management: International scientific conference,* Sankt-Peterburg, Rossija, 77-81 [in Russian].
6. Kolomiec, Y. V. (2012), Modely otsenky konkurentnosposobnosty banka [Competitiveness assessment model bank]. *Upravlinnia rozvytkom – Development management*, vol. 19(140), 52-54 [in Russian].
7. Никул Е.С. Алгоритм анализа матриц парных сравнений с помощью вычисления векторов приоритетов [Algorithm for analyzing pairwise comparison matrices by calculating priority vectors]. *Izvestiya YuFU. Tehnicheskie nauki – News SFU. Technical science*, 2 (127), 241-247 [in Russian].
8. Oficijnyj sajt Nacionaljnogho banku Ukrajiny [Official site of the National Bank of Ukraine]. *bank.gov.ua.* Retrived from http://www.bank.gov.ua/control/uk/index (accessed: 10.07.2019).
9. Salo, I. V., Miroshnichenko, O. V. (2012). Systema upravlinnia konkurentospromozhnistiu banku [Bank Competitiveness Management System]. Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy, 5, 279-285 [in Ukrainian].

10. Saati, T. (1993). Prinyatie resheniy: metod analiza ierarhiy [Decision Making: A Method for Analyzing Hierarchies]. *Moskva: Radio i svyaz – Radio and communication*, 278 p. [in Russian].

11. Tkachova, O. K. (2015). Metod Saati pry pryiniatti upravlinskykh rishen [Saati's Method in Making Management Decisions]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Ekonomika ta pidpryiemnytstvo – State and Regions. Series: Economics and Business*, (85), 92-96 [in Ukrainian].

12. Tregulova, N. G., Vasileva T. A. (2010). Upravlencheskiy potentsial kak konkurentnoe preimuschestvo organizatsii [Managerial potential as a competitive advantage of an organization]. *Nauchnoe obozrenie – Scientific Review,* 4, 83-86 [in Russian].

13. Trunova, O. V. (2013). Zastosuvannia metodu Saati pry pryiniatti upravlinskykh rishen [Application of the Saati method in making managerial decisions. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Pedagogical sciences*, 108.1. Retrived from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_1_108_34 (accessed: 10.07.2019).

14. Khalatur, S., Zhylenko, K., Masiuk, Y., Velychko, L. & Kravchenko, M. (2018). Assessment of bank lending diversification in Ukraine. *Banks and Bank Systems*, 13(3), 141-150. doi: https://doi.org/10.21511/bbs.13(3).2018.14 (accessed: 10.07.2019).

15. Fedyshyn, M.F., Abramova, A.S., Zhavoronok, A.V., & Marych, M.G. Management of competitiveness of the banking services. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 1 (28). P. 64-74. DOI: https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i28.163340 (accessed: 10.07.2019).

Zhavoronok Artur
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Public, Corporate Finance
and Financial Intermediation
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Hrubliak Oksana
Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer at Department of Public,
Corporate Finance and Financial Intermediation
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Blaush Victoria
Master
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

MODELING ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF BANKING SERVICES

The purpose of the article. The aim of the work is to assess the competitiveness of banking services through the method of economic and mathematical modeling to form the competitive advantages and positions of a banking institution and ensure an effective policy of providing services by a commercial banks.

Methodology. Analysis and synthesis, comparison method, economic-statistical, mathematical, grouping and modeling, tabular and graphical are used in the assessment of the competitiveness of banking services.

Results. In particular, the process of adapting commercial banks to rapidly changing macroand micro-conditions is of particular importance in the context of the economic and banking sector crisis phenomena, which in turn affects the quality and, accordingly, competitiveness of banking services. Increasing the competitiveness of banking services of Ukrainian banks and ensuring the competitiveness of the domestic banking system is a prerequisite for ensuring sustainable economic growth. In view of this, the authors updated the issues of assessing the competitiveness of banking services offered in the market, using methods of economic and mathematical modeling. In assessing the competitiveness of banking services, research methods such as analysis and synthesis, the method of comparison, economic-statistical, mathematical, grouping and modeling, table and graphic are used. The results of the analysis showed that in order to form effective management decisions and take practical steps to increase the competitiveness of the banking institution, an assessment of the level of competitiveness of banking services is necessary. In this regard, we use the method of analysis of hierarchies among methods of estimation, which allows us to translate the qualitative values of indicators into quantitative ones in order to obtain the indicator of competitiveness of banking services. This method allows us to snap around the level of competitiveness of the banking service «Credit» of six domestic banks. According to the results of the evaluation, the objects-reference points waere proposed, which in the future would allow to form competitive advantages and positions on this basis for implementation of effective policy of provision of high-quality banking services and management of banking business processes in the period of dynamism of the market environment.

Practical implications. Using the proposed model provides an opportunity to assess the competitiveness of the banking institution in terms of the competitiveness of banking services and should become a complete and informative information tool for managing the competitive advantages of domestic commercial banks.

Value/originality. The approach proposed by the authors to assess the competitiveness of banking and banking services, allows positioning services of a competitive bank in the financial market. For each commercial bank it is possible to determine the position and establish the competitive advantages of banking services in comparison with similar services of other commercial banks.

MAIN ESSENCE AND STRUCTURE OF FINANCIAL MARKET UNDER THE FINANCIAL GLOBALIZATION CONDITIONS

ОСНОВНА СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

UDC 336.763:336.74
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-42

Nikitina Alina
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor,
Senior Lecturer at Department
of International Economics
and Management of Foreign
Economic Activity
Simon Kuznets Kharkiv National
University of Economics
Karpenko Maria
Student
Simon Kuznets Kharkiv National
University of Economics
Kirichenko Karina
Student
Simon Kuznets Kharkiv National
University of Economics

The article describes the essence of the securities market as an integral part of the financial market; it studies the current state and prospects of the development, the tendencies of the activities of the security market, the main problems and prospects of their solutions. Also, the article analyses the current development of the financial market in terms of innovation. The aim of the study is to define the concept of innovation and its cue to the results of the functioning of the financial market in the era of innovation, which expand the capabilities of financial institutions in market conditions. Of particular importance is the innovative development of society in recent years in the era of virtualizing, internetization, and cloud technologies. The study, the individual conclusions for which are presented in this article, fixes the state of research features of the market and reflects devoted to the current trends in the development of the financial market in the context of diversification of innovations. Innovative development of the financial market implies the emergence of new tools and technologies.

Key words: *financial market, stock market, securities, shares, securities market.*

В статье рассматривается сущность рынка ценных бумаг как составной части финансового рынка, изучается современное состояние и перспективы развития. Тенденции деятельности рынка безопасности, основные проблемы и перспективы их решения. Также в статье анализируется текущее развитие финансового рынка с точки зрения инноваций. Целью исследования является определение понятия инноваций и его соответствия результатам функционирования финансового рынка в эпоху инноваций, которые расширяют возможности финансовых институтов в рыночных условиях. Особое значение имеет инновационное развитие общества в последние годы в эпоху виртуализации, интернет-технологий и облачных технологий. Исследование, отдельные выводы для которого представлены в данной статье. Фиксирует состояние исследований особенностей рынка и отражает посвященные современным тенденциям развития финансового рынка в условиях диверсификации инноваций. Инновационное развитие финансового рынка предполагает появление новых инструментов и технологий.

Ключевые слова: *финансовый рынок, фондовый рынок, ценные бумаги, акции, рынок ценных бумаг.*

У статті розглядається сутність ринку цінних паперів як складової частини фінансового ринку, вивчається сучасний стан та перспективи розвитку. Тенденції діяльності ринку безпеки, основні проблеми та перспективи їх вирішення. Також у статті проаналізовано сучасний розвиток фінансового ринку з точки зору інновацій. Метою дослідження є визначення концепції інновацій та її реплікації до результатів функціонування фінансового ринку в епоху інновацій, які розширюють можливості фінансових установ у ринкових умовах. Особливе значення має інноваційний розвиток суспільства в останні роки в епоху віртуалізації, інтернет-технологій і хмарних технологій. Дослідження, окремі висновки для яких представлені в цій статті. Фіксує стан дослідницьких особливостей ринку і відображає присвячені сучасним тенденціям розвитку фінансового ринку в контексті диверсифікації інновацій Інноваційний розвиток фінансового ринку передбачає появу нових інструментів і технологій. У цій статті обговорюється ринок цінних паперів в цілому і було відзначено, що фондовий ринок є одним з найважливіших аспектів фінансової системи. У більшості наших робіт розглядаються облігації та, зокрема, єврооблігації. Що стосується ринку облігацій, то слід зазначити, що доступ на ринок іноземних облігацій не відкритий для всіх позичальників, і важче отримати його на ринку єврооблігацій. Ми також обговорювали статті на інші теми, які допомагають нам повністю відобразити ситуацію на ринку цінних паперів у системі фінансового ринку. Врахування того, що здатність застрахувати та мінімізувати ризик девальвації великих фінансових активів на ринку деривативів допоможе уникнути подальшої девальвації та суттєвого скорочення кількості угод на біржі. Ця стаття звертає увагу на значення ринку цінних паперів у структурі економічних відносин, їх вплив на економіку, а також наводить приклади практичного вирішення проблем, що виникають на цьому ринку. Наше дослідження враховує вплив кількісного послаблення на фінансових ринках, особливо на придбання активів Федеральної резервної системи. Як результат, суттєво впливає на довгострокові процентні ставки. У статті також обговорюється ринок облігацій. Що стосується ринку облігацій, то слід зазначити, що доступ на зовнішній ринок облігацій відкритий не для всіх позичальників, а на ринку єврооблігацій складніше отримати його. Ми також обговорили статті з інших тем, які допомагають нам повністю відобразити ситуацію на ринку цінних паперів у системі фінансових ринків.

Ключові слова: *фінансовий ринок, фондовий ринок, цінні папери, акції, ринок цінних паперів.*

Formulation of the problem. Development and formation of the financial market is prerequisite for the development of other sectors of the state economy. Well-functioning insurance market, developed non-bank credit institutions, pension funds, and other financial institutions contribute to stable and predictable development of all economic processes in society. Accumulating significant amounts of cash, financial institutions are a powerful investment source in quite dynamic developing economies. So, the European Bank for Reconstruction and Development over the 90s of the last century counted parameters advancement to the market in the areas that cover four areas – entrepreneurship development; markets and trade; development of financial institutions; legal reform [8].

So, the optimal structure of the financial market in terms of proper development of relevant types of financial intermediaries is the necessary condition for the successful development of market economy and the effective interaction of its financial and real sectors.

The relevance of the article. The relevance of this area of research is due to several reasons. Firstly, the necessity for justification for the study of problems of the financial market. Secondly, the lack of theoreti-

cal science and legal developments that determine the implementation of the regulation of the financial market. Thirdly, the need for an effective, practical approach, recommendations for further development and market formation.

Analysis of recent research and publications. Theoretical and practical aspects of the formation of financial markets in different countries, their advantages and disadvantages, the impact on economic development are covered in the works of such foreign scientists as F. Allen, T. Beck, L. Gershenkron, R. Goldsmith, D. Christopoulos, R. Levine. Domestic scientists such as Ya. Belinskaya, M. Burmaka, S. Vatamanyuk, I. Kravchenko, V. Mishchenko, S. Naumenkova, Yu. Petrushenko, M. Dumpty, V. Smagin, V. Fedosov, A. Chukhno, I. Shkolnik paid considerable attention to the study of financial systems of foreign countries, the rationale for improving the domestic market. In particular, the works of the following authors should be highlighted: according to theoretical principles of functioning of financial systems in foreign countries – Yu. Lysenkov and T. Brief [3], P. Melnik, L. Tarangul, and A. Gordey [4], I. Dyakonova, N. Makarenko, and F. Zhuravka [5]; on determining the nature, disadvantages and advantages of financial market models – A. Semenog [9], I. Shkolnik [10]; on the impact of financial market models on economic development – M. Bagmet [1], I. Shkolnik [10]. However, in our opinion, under the conditions of expansion of globalization processes, there is a need for a systematic approach to studying the features of models financial markets to identify promising areas of development of the financial market.

Methodological approaches of various authors reduce to the following provisions about the financial market as a complex economic system:

– the sphere of manifestation of economic relations with value-added distribution and implementation by exchanging money for financial assets;

– the sphere of manifestation of economic relations between sellers and buyers of financial assets;

– the sphere of manifestation of economic relations between cost and use value of those goods traded in this market [16, p. 234].

As an economic category “financial market” expresses economic relations between economic entities about realizing the value and consumer value contained in financial assets. These economic relations are determined objective economic laws and financial state policy, influence of political parties and clans (especially in modern Ukraine at the stage of civilized statehood), which form the ultimate essence of the financial market, that is, connections and relationships both on the market itself and its relationship with other economic categories. In the financial market, there are laws of supply and demand, limiting utility, competition, conditional real the functioning of all economic entities in accordance with the conditions of a market economy. In the financial market, there is a public determination of the quality and price of finance. If you are considering the financial market in terms of the opinion of the actors acting on it then maybe present the institutional structure of financial markets. The main market actors are: non-financial institutions, the state, population, financial institutions, institutions of infrastructure, foreign market participants. Depending on the nature of the movement of corresponding financial flows, the financial market is divided into the direct financing market where they are sold and bought, financial resources come directly between the seller and the buyer, and the market with indirect financing – where is the sale and sale through financial intermediaries.

Results. The financial market is a complex and diverse system. And the international securities market is one of the most important parts of this system.

Equity or shares are put up in bail without redemption and confirm the share in the recognized share capital of a limited liability company, confirming the membership in a limited liability company and the right to participate in its management. In addition, shareholders provide the right to receive profits in the form of dividends and give the right to participate in the distribution of assets after the dissolution of the joint-stock company.

The international stock market, depending on the level of economic development in the countries, is divided into several bases – in the markets of markets and developing markets.

Mature markets are stock markets in developed countries that are characterized by a large part of the stock exchange’s trading structure, high market value, and a well-developed system of legal and organizational provision of equity. Emerging markets are markets in the US, Japan, the EU, Canada, Australia, and others.

The general index of mature markets makes up 93% of the total volume of world securities.

Emerging markets and developing countries with high interest in emerging markets have also high risk, low market value, and rules that are still emerging.

Forcing financial companies, government, and local governments issue bonds on the securities market. The bond is a debt instrument that confirms that the owner paid the money and confirmed his obligation to return it within a specified period at nominal value, paying a fixed part of the nominal value of the bond. The holder of a bond (investor) is not a co-owner of the authorized capital, he is a creditor and has the right to obtain an exact profit and return the nominal value of bonds or other similar assets within a certain period of time.

According to the IMF, the following types of securities issue:

– issue of non-resident securities in domestic or foreign currency in the domestic financial market;

– issue of securities by residents in foreign currency;

– issue of residents' securities in national currency, intended for sale to foreign investors [5].

It is noteworthy that the international securities market is divided as follows:

– The market for foreign securities. Financial markets in countries where foreign securities operate;

– Securities from Euromarket. The market for the production and sale of securities in Eurocurrency.

Euro Backgrounds are securities that:

– Underwriting in a contract, at least two of which are registered in different countries;

– Available in one or more countries, with the exception of the country of registration;

– May be originally purchased (including through a subscription) only through a credit institution or other financial institution [7].

According to some scholars, the securities market can be divided into primary and secondary markets.

The main market is the market, where securities pass the first two issues that they first put between investors [5]. Within this market, the initial placement of securities (their purchase and sale, subscription) was made. At the same time, the issuer guarantees certain rights to the asset and/or income from what it receives in investments. The primary goal of the primary market is to reduce the risk to investors. The process of initial placement of shares of companies is called securities issue or placement.

The international bond market is the source of medium and long-term capital in the global financial markets.

There are two types of international bonds: foreign and euro [4]. Foreign securities are securities issued by a non-resident in the market of treasury bills in another country and are represented in the national currency of this market. The main features of the issuance of foreign bonds are:

– bonds are issued by a foreign entity;

– bonds are denominated in a foreign currency;

The placement of bonds is carried out in the market of another country and is provided by a banking agreement [8].

The bond issue rates are determined by interest rates on the relevant markets since foreign bonds are issued on special domestic equity markets for long-term loans. The rule is that interest rates on hard currency bonds are lower, and in unstable currencies are higher. The interest rate on the bond market of international financial centres is determined by local demand and supply.

The main investors in the market for foreign bonds are those who reduce investment risk. This list includes banks, insurance companies, and pension funds.

Access to foreign bond markets is not available to all borrowers and it is much more difficult to get than in the securities market. Thus, there are government restrictions on conditions, amounts that foreigners can receive, and the extent of their use. Monetary funds can only be limited using local capital controls. Access to these markets is only available to international investors with a high credit rating. Developing countries have limited access to this market. This range of investors means that low-credit borrowers will move away from a foreign bond market.

Issuance of foreign bonds is through underwriting (underwriting). The borrower, along with the CEO, intends to issue bonds on the most favourable terms: maturity, coupon income, early redemption, prepayment bonus, maturity. Foreign bonds are longer than 20-30 years [7].

Bonds are long-term bonds, which are placed at the same time in several markets with interdisciplinary relationships and the issuance choice is foreign investors they buy.

Icelanders have a number of valuable measures. First of all, they give the right to choose a currency. The currency component plays an irreplaceable role in bond issuance. But not every currency is suitable for expressing Eurobonds. The exchange rate should be freely convertible and commitments should be accounted for without risk. For a borrower, too hard a currency is undesirable and from a lender's point of view – soft. When choosing between two expressions in euros, there is a compromise between interest and currency. In some cases, is issued in several currencies. This allows the lender to claim payment in one of many currencies, which reduces the risk associated with the exchange rate and expands the circle of investors. At the same time, in most cases, dividends and the principal amount of US bonds are paid in US dollars. Secondly, the large-denominated bonds have the currency's flexibility, both in terms of the composition of the currency exchange rate and on the percentage of Eurobonds in a given currency, in their total weight.

The stock market does not have a specific geographical position, although new problems usually arise in London, Luxembourg. The securities market is multicurrency and highly anonymous, as Eurobonds are issued in a prohibited form, which is in line with many investors. Terms of repayment of Eurobonds are shorter (5, 10, 15 years) than foreign bonds. "The interest rate is usually determined by prices in the same currency in the domestic capital market but often lower due to the higher efficiency of the national securities" [2].

The main player in the securities market is the publisher. The structure of this market by categories of issuers is as follows: companies – 56%, banks – 25%, lenders – 7%, supranational organizations – 7%, others – 5% [1, p. 208].

The international bond market is characterized by data presented today. 80% of the total structure of

the international bond market consists of the United States, Europe, the UK, and Japan.

Due to the globalization process, the growth of government and corporate debt on the securities market becomes more transparent and quicker.

Over the past three decades, many new financial instruments have emerged in financial markets, called derivative securities or derivatives.

In the case of derivative financial instruments, we assume that financial instruments relate to risks associated with other financial or physical assets. The derivative is a standard document that confirms the right and/or obligation to purchase or sell the underlying asset in certain future circumstances.

If the securities are intended to attract long-term funding, derivative financial instruments are hedges, which are a risk to price risk. Derivative contracts are first ranked among various financial market risk instruments.

In line with the IMF's classification, there are four types of underlying assets, each of which may be related to a derivative contract:

– products (the price of derivative contracts is related to the price of a particular product or the index of the product group);

– shares (the price of derivative contracts is related to the price of a particular stock or a change in the price index for a shareholding);

– foreign currency (the price of derivative contracts is linked to the exchange rate of one or more currencies);

– interest rates (derivative prices are related to fixed, floating, not combined interest rate) [3].

The main derivatives are options and future real estate income, securities, currencies, interest rates and indices, interest and currency swaps, and futures.

The price of derivatives is determined by the level of prices for goods, financial instruments or price indices or the difference between these two prices.

Primary goals of the derivatives:

Determine the future value of each asset received today by completing a futures or future contract;

– exchange of cash flows or assets of contracts (swaps)

– the acquisition of the right but not the obligation to complete the transaction (a type of contract) [1].

In accordance with the method of financial institutions for the trading of international derivatives, there are two main types of contracts: futures and option contracts [2, p. 213].

Derivatives in the global derivatives market are characterized by an increase in volume. So, over the past 5 years, 125% have grown. This is due to sharp fluctuations in prices and increased risk of depreciation. Recently, some products of new enterprises appeared. Except for institutional investors, companies in management and the company take part in this market. Possibility of hedging and minimizing the risk of impairment of financial assets in derivative derivatives markets helps to prevent further depreciation and significant reduction of operations in stock markets. The turnover of the market for derivatives is 8 times higher than GDP. According to the IMF, the total volume of international derivatives markets is about $ 300 billion, while the currency market rate is over $ 6.5 billion [2, p. 217].

An international derivative contract is concluded on stock exchanges (15% of international derivative contracts) and stock exchanges (margins) (85%). This led to the division of these financial instruments into secondary stock market transactions (future earnings and interest, foreign exchange markets and options, futures and market indices) and non-traded derivatives (currencies and instruments).

Almost all derivatives are oriented towards future earnings and interest (91%). Future and stock indices (7.4%) and future results, as well as future options and options, differ (1.6%). In 2011, trade revenues amounted to 11.2 million futures contracts and 11.1 billion options contracts.

In general, income from derivatives is increasing both in the global market and in some markets. In 2011, the Asia-Pacific region reached 886 million euros, including 717 million in contracts and 442 million in North America. In Europe, 1.53 billion dollars. In South America, the Korean stock market has become the world's largest derivatives contract market with 38 billion contracts this year.

Money market derivatives are concentrated in many large countries: the United Kingdom, the US, and Germany.

The stock market, unlike the retail market, provides the most standard trading; high sequence of accounting, reduction of financial risks; developed electronic communication system.

The growth of the derivative contract is mainly due to the restoration of the store, which is 7 times higher than the stock market. The bulk of trade balances is carried out at currency and interest rates. Advantages of market price compared to the stock market – more flexible contractual terms, rather than the introduction of new financial instruments, organized a system of bilateral bank accounts.

Conclusion. This article discusses the securities market as a whole and an example of someone else's research. And it was noted that the stock market is one of the most important aspects of the financial system.

Stocks, bonds, coupons, bills, checks, certificates of deposit, space papers, stock certificates, options, futures, all options are securities. The international securities market has the following structure: foreign securities and the euro market.

Most of our work is also limited to bonds and, in particular, Eurobonds.

As for the bond market, it should be noted that access to the foreign bond market is not open to all

borrowers, and it is more difficult to get it on the Eurobond market. There are government restrictions on time, the amount that foreigners receive, and instructions for using them.

We also discussed articles on other topics that help us to fully reflect the situation on the securities market in the financial market system. Some researchers have conducted similar studies in the global stock market. Most of them take into account the impact of quantitative easing on financial markets, especially on the purchase of Federal Reserve assets. As a result, there is a significant effect on long-term interest rates.

It is shown that the international derivatives market is characterized by an increase in the volume of transactions with derivatives. Thus, it has increased by 125% over the past 5 years. This is due to the relatively high volatility of the quotes and a higher risk of losses due to currency devaluation. The ability to insure and minimize the risk of devaluation of large financial assets on the derivatives market will help avoid further devaluation and a significant reduction in the number of transactions on the exchange. The turnover of the derivatives market is eight times higher than world GDP. According to the data of the international clearing house, the total volume of the international derivatives market is about 300 trillion dollars, and its total market value exceeds 6.5 trillion dollars.

REFERENCES:

1. Official site of the State Commission for RegulationFinancial Services Markets of Ukraine. Available at: www.dfp.gov.ua. (дата звернення: 26. 05.2019)

2. Azarenkova G., Shkodina I. and Goykhman M. (2013) Polityka vplyvu kilkisnoho oslablennia na finansovomu rynku. [Influence policy of quantitative easing in financial market.] *Proceedings of the National Bank of Ukraine*. Vol. 12. P. 56-60.

3. Cauwels P., Sornette D. The FCO Cockpit – Global Bubble Status Report, *Chair of Entrepreneurial Risk*, 2015. April 7th. Available at:http://www.er.ethz.ch/fco/FCO_Cockpit_April1st_2015.pdf. (дата звернення: 16.05.2019).

4. Cecchetti S., Kharroubi E. (2015) Why does financial sector growth crowd out real economic growth? *BIS Working Papers 490*. Monetary and Economic Department, 31. Available at: https://www.bis.org/publ/work490.pdf. (дата звернення: 11.05.2019).

5. Chakrabarti G., Sen C. Anatomy of Global Stock Market Crashes: An Empirical Analysis. *Springer Briefs in Economics*. Springer. New Delhi. New York. 2012.

6. Fawley W.B., Neely J.C. Four Stories of Quantitative Easing. (2013) *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*. Vol. 95(1). P. 51-88. Available at: https://research.stlouisfed.org/publications/review/13/01/Fawley.pdf. (дата звернення 11.05.2019)

7. International Monetary Fund. Available at: http://www.imf.org. (дата звернення 19.06.2019)

8. Jorion P., Goetzmann W.N. (2010) Global Stock Markets in the Twentieth Century. *The Journal of Finance*, Vol. 54(3). P. 953-980.

9. Luceya B.M., Muckley C. (2011) Robust global stock market interdependencies. *International Review of Financial Analysis,* Vol. 20(4). P. 215-224.

10. Lucía C.S., Marcel F, Christian T. (2007) The transmission of emerging market shocks to global equity markets. *European Central Bank – working paper series* 724.

11. Morais Bernardo, Jose-Luis Peydro, and Claudia Ruiz. (2015) The International Bank Lending Channel of Monetary Policy Rates and QE: Credit Supply, Reach-for-Yield, and Real Effects. International Finance Discussion Papers 1137.

12. MSCI Index. Available at: http://www.msci.com/products/ indexes. (дата звернення 14.05.2019)

13. Shiller R.J. Stock Market Data Used in Shiller, (2000, 2005, 2015) Irrational Exuberance. *Princeton University Press*. Available at: www.econ.yale.edu/~shiller/data/ie_data.xls. (дата звернення 11.05.2019)

14. Smith B.M. (2003) A History of the Global Stock Market: From Ancient Rome to Silicon Valley, Chicago, Ill: *Univ. of Chicago Press*.

15. Srikanth P., Aparna K. (2012) Global stock market integration – a study of select world major stock markets. *Journal of Arts, Science & Commerce*. Vol. III(I). P. 203-211.

16. Standard&Poor's. Available at: www.standardandpoors.com. (дата звернення: 21.05.2019).

17. World Federation of Exchanges (WFE). Available at: http://www.world-exchanges.org. (дата звернення: 10.05.2019).

18. Yan Y., Mao-Xin L., Xiao-Wu Z. (2012) Principle Fluctuation Modes of the Global Stock Market, *Chinese Physics Letters*. Vol. 29(2). P. 112-116.

Nikitina Alina
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of International Economics
and Management of Department of Economic Research
of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
Karpenko Maria
Student
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
Kirichenko Karina
Student
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

MAIN ESSENCE AND STRUCTURE OF FINANCIAL MARKET UNDER THE FINANCIAL GLOBALIZATION CONDITIONS

The purpose of the article. The International Stock Market is one of the main parts of the financial market. Mature markets are stock markets in developed countries that are characterized by a large part of the stock exchange's trading structure, high market value, and a well-developed system of legal and organizational provision of equity. Based on this, it emerges that the study of this industry is extremely important today. Including the fact that during global globalization and digitalization, the financial services market is also globalizing and developing, producing new forms and types of its structure. The article analyses the current development of the financial market in terms of innovation. The aim of the study is to define the concept of innovation and its cue to the results of the functioning of the financial market in the era of innovation, which expand the capabilities of financial institutions in market conditions. Of particular importance is the innovative development of society in recent years in the era of virtualizing, internetization, and cloud technologies. The study, the individual conclusions for which are presented in this article, fixes the state of research features of the market and reflect devoted to the current trends in the development of the financial market in the context of diversification of innovations. Innovative development of the financial market implies the emergence of new tools and technologies.

Methodology. The survey is based on the structure of the financial market, namely stocks, bonds. Their types and functions are influenced by the globalization of the financial services market.

Results. This article discusses the securities market as a whole and it was noted that the stock market is one of the most important aspects of the financial system. In the biggest part of our work, bonds and, in particular, Eurobonds are regarded. As for the bond market, it should be noted that access to the foreign bond market is not open to all borrowers, and it is more difficult to get it on the Eurobond market. We also discussed articles on other topics that help us to fully reflect the situation on the securities market in the financial market system. The consideration that the ability to insure and minimize the risk of devaluation of large financial assets on the derivatives market will help avoid further devaluation and a significant reduction in the number of transactions on the exchange have arisen at the article.

Practical implications. This article draws attention to the importance of the securities market in the structure of economic relations, their impact on the economy, and also gives examples of practical solutions to the problems encountered in this market.

Value/originality. The article describes the essence of the securities market as an integral part of the financial market; it studies the current state and prospects of the development. The tendencies of the activities of the security market, the main problems and prospects of their solutions.

ПОРТФЕЛЬНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ КРИПТОВАЛЮТ
PORTFOLIO MANAGEMENT WITH CRYPTOCURRENCIES

УДК 336.744
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-43

Кондрат І.Ю.
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів
Національний університет
«Львівська політехніка»
Драла Р.І.
студент
Національний університет
«Львівська політехніка»

У статті розглянуто питання оптимізації портфеля криптовалют із застосуванням моделей Марковіца, Шарпа, Квазі-Шарпа. Розкрито сутність поняття «криптовалюта», її характерні особливості та правовий статус на фінансовому ринку України. За критерієм капіталізації складено перелік криптовалют, на основі якого здійснювалося формування оптимальних портфелів, систематизовано статистичні дані щодо зміни цін цих фінансових інструментів. Виконано розрахунки та визначено оптимальну структуру портфелів криптовалют за умови їх різної дохідності. Для кожної моделі створено ефективну множину портфелів криптовалют. Аналізуючи одержані результати, можна стверджувати, що дохідність усіх отриманих портфелів є невисокою. Достатній рівень диверсифікованості наявний у портфелях, сформованих на основі моделі Квазі-Шарпа. Доцільність інвестування в портфелі, сформовані з криптовалют, є сумнівною. Отримання доходів на ринку криптовалют можливе під час здійснення спекулятивної діяльності.

Ключові слова: *інвестиції, криптовалюти, моделі оптимізації, оптимальний портфель, портфельний менеджмент, ринок криптовалют.*

В статье рассмотрены вопросы оптимизации портфеля криптовалют с применением моделей Марковица, Шарпа, Квази-Шарпа. Раскрыта сущность понятия «криптовалюта», ее характерные особенности и правовой статус на финансовом рынке Украины. По критерию капитализации составлен перечень криптовалют, на основе которого осуществлялось формирование оптимальных портфелей, систематизированы статистические данные по изменению цен этих финансовых инструментов. Выполнены расчеты и определена оптимальная структура портфелей криптовалют при условии их разной доходности. Для каждой модели создано эффективное множество портфелей. Анализируя полученные результаты, можно утверждать, что доходность всех расчетных портфелей невысока. Достаточный уровень диверсификации, имеющийся в портфелях, сформированных на основе модели Квази-Шарпа. Целесообразность инвестирования в портфели, сформированные из криптовалют, сомнительна. Получение доходов на рынке криптовалют возможно при осуществлении спекулятивной деятельности.

Ключевые слова: *инвестиции, криптовалюта, модели оптимизации, оптимальный портфель, портфельный менеджмент, рынок криптовалют.*

This article discusses the portfolio optimization of cryptocurrencies with the use of the Markowitz, Sharpe and quasi-Sharpe models. The core of the concept of cryptocurrencies, its characteristic features and its legal status on the financial market of Ukraine were developed. Since cryptocurrency is mainly used as a speculative investment but not as an alternative currency or a medium of exchange, therefore with its use the portfolio risks can be diversified since the correlation between cryptocurrency and traditional financial assets is low. A high commission fee for the transactions in cryptocurrencies is a considerable disadvantage. Considerable volatility of cryptocurrency can significantly complicate or even prevent the implication of the portfolio theory for portfolio optimization. The aim of this study is to assess the feasibility of investor portfolio development with the use of the optimization models. For this purpose, according to the capitalization criteria, the list of cryptocurrency items was compiled on the basis of which the development of optimal portfolio was implemented, the statistical data on the price movement of this financial tools were systematized. According to the result of the analysis of the cryptocurrency market, its significant concentration has been approved. In particular, Bitcoin accounts for over 50% of all its amount and the chosen ones for the cryptocurrency optimization shaped 85,38% of the market at the moment of calculations. Hence, a small number of cryptocurrencies should be chosen to develop the investment portfolio. Calculations were performed and the optimal cryptocurrency portfolio structure was identified under the condition of their different level of income. The results of the optimization received with the help of Markowitz and Sharpe were similar. These portfolios are characterized by low income and a small number of cryptocurrencies which form the optimal portfolio which means low diversification. The advantage of the model by quasi-Sharpe in the study is gaining more diverse portfolios which helps them to be more resilient to fluctuations of rates. The feasibility of investment in the portfolios, developed by cryptocurrencies, is dubious. Income generation in the cryptocurrency market is possible when implementing speculative activities.

Key words: *investments, cryptocurrencies, models of optimization, optimal portfolio, portfolio management, cryptocurrency market.*

Постановка проблеми. Перманентний технологічний прогрес спричиняє постійне створення фінансових інновацій, однією з яких є криптовалюти. Це новий інструмент світового фінансового ринку, активна торгівля яким відбувається лише протягом останніх років. У зв'язку із цим виникає низка питань, серед яких – можливість та доцільність формування інвестиційного портфеля криптовалют із використанням класичних методів портфельного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш значний внесок у створення та розвиток ідеї оптимізації інвестиційного портфеля здійснили Г. Марковіц, Д. Тобін та В. Шарп. Серед українських науковців питаннями портфельного менеджменту займалися В. Колядюк [1], В. Олійник [2], В. Пластун [3], О. Пластун [4] та ін. Проте, незважаючи на широке висвітлення портфельної теорії в науковій літературі, практично відсутні роботи щодо її застосування на ринку криптовалют.

Інтерес до криптовалюти як інвестиційного інструмента постійно зростає. Bitcoin, наприклад, використовується переважно як спекулятивна інвестиція, а не як альтернативна валюта чи засіб обміну. Результати досліджень [5] свідчать про значні переваги від включення криптовалют до інвестиційного портфеля. З їх допомогою можна диверсифікувати портфельні ризики, оскільки кореляція між криптовалютами і традиційними фінансовими

активами є низькою, а середньодобовий прибуток більшості криптовалют вищий, аніж у інших активів [6]. Проте криптовалюти характеризуються значною волатильністю, що може ускладнити чи взагалі унеможливити застосування портфельної теорії для оптимізації портфеля.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є оцінка можливості та доцільності формування портфеля інвестора з криптовалют із застосуванням моделей оптимізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тема дослідження правового статусу криптовалюти та її місця на фінансовому ринку України є актуальною, потребує детального опрацювання з урахуванням міжнародного досвіду. До основних проблем здійснення операцій із криптовалютами належать: невизначеність правового статусу, відсутність методики обліку операцій із віртуальними валютами, невизначеність оподаткування. Поняття віртуальної валюти з'явилося у 2009 р. (коли було створено Bitcoin) та закріплено в Директиві ЄС 2018/843 Європейського Парламенту та Ради від 30.05.2018. У проекті закону «Про обіг криптовалюти в Україні» запропоновано таке визначення: «Криптовалюта – це програмний код (набір символів, цифр та букв), що є об'єктом права власності, який може виступати засобом міни, відомості про який вносяться та зберігаються у системі блокчейн як облікові одиниці поточної системи блокчейн у вигляді даних (програмного коду)» [7].

Дискусійним є питання, чи можливо функціонування ринку криптовалют описати однією з існуючих ринкових гіпотез. Так, наприклад, дослідження персистентності рядів дохідності чотирьох криптовалют із найвищою ринковою капіталізацію показало, що вони не дотримуються випадкового блукання і в динаміці їхніх цін присутня довгострокова пам'ять [3, с. 180].

Тому, відштовхуючись від думки, що на основі попередніх цін фінансового інструмента можливо спрогнозувати їх подальшу зміну, сформуємо інвестиційний портфель, який буде складатися з криптовалют. Портфель формуватиметься з десяти криптовалют із найвищою ринковою капіталізацією. Показники ринкової капіталізації та ціни цих фінансових інструментів подано в табл. 1. Вхідними даними для проведення дослідження вважаємо щоденне значення їхніх цін з 01.10.2017 до 24.05.2019 (601 спостереження).

За результатами аналізу ринку криптовалют можна стверджувати про його значну концентрацію. Так, на Bitcoin припадає понад 50% від усього його обсягу, а вибрані для оптимізації криптовалюти на момент розрахунку формували 85,38% ринку. При цьому загальна кількість криптовалют перевищує дві тисячі. Саме у зв'язку із цим, на нашу думку, абсолютно доцільним є використання незначної кількості цих фінансових інструментів для формування з них інвестиційного портфеля.

Таблиця 1

Показники криптовалют станом на 24.05.2019

Назва	Ринкова капіталізація, $	Ціна, $
Bitcoin	141 539 115 575	7 987,37
Ethereum	26 497 014 859	249,48
XRP	16 195 609 303	0,384541
Bitcoin Cash	7 281 315 898	409,05
Litecoin	6 185 976 031	99,9
EOS	5 846 454 504	6,4
Binance Coin	4 777 575 417	33,84
Tether	3 040 673 514	1,00
Cardano	2 096 685 245	0,080869
TRON	1 866 948 352	0,027998

Джерело: coinmarketcap.com

Модель (1), яку запропонував Г. Марковіц [8] ще в середні минулого століття, оперує поняттями дохідності, ризику та коваріації цінних паперів.

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^{N} W_i \times r_i \geq r_p \\ \sqrt{\sum_{i=1}^{N}\sum_{j=1}^{N} W_i \times W_j \times k_{ij}} \to min \\ W_i \geq 0 \\ \sum_{i=1}^{N} W_i = 1 \end{cases} \quad (1)$$

Хоча вона пов'язана зі значним переліком умовностей (дохідність приймається як математичне очікування, а ризик – як середнє квадратичне відхилення дохідності; дані попередніх періодів повною мірою відображають майбутню дохідність), модель є актуальною досі.

У результаті проведених розрахунків удалося сформувати ефективну множину портфелів криптовалют (рис. 1).

Зважаючи на рис. 1, можна дійти висновку, що існує пряма залежність між зміною дохідності та ризику за дохідності до 0,8% та зростання ризику прискореними темпами за дохідності, що перевищує це значення для сукупності всіх можливих варіантів портфелів. Може існувати низка причини того, чому графік одержаної множини портфелів криптовалют відрізняється від свого класичного вигляду. На нашу думку, основну роль у цьому відіграють низька дохідність фінансових інструментів за аналізований період, а також незначна кількість портфелів, що можливо сформувати за заданих обмежень. Деякі з можливих варіантів структури таких портфелів за різних рівнів дохідності подано в табл. 2.

Оптимальний портфель, відповідно до моделі Марковіца, може складатися всього з п'яти крип-

товалют. EOS, BinanceCoin, Cardano та TRON входять до цього переліку у зв'язку з відносно високими показниками дохідності, тоді як для Tether притаманний низький ризик. Залежно від потреб інвестор може вибрати оптимальний для себе варіант співвідношення дохідності та ризику, проте отримані результати ставлять під сумнів доцільність такого вкладання.

У моделі Шарпа (2) присутні схожі з попередньою моделлю припущення, проте додатково вводяться такі показники, як ринкова дохідність, безризикова дохідність, надлишкова дохідність та β – ризик цінного паперу. Було вирішено вибрати показником ринкової дохідності CRYPTO CURRENCIES INDEX 30, за безризикову дохідність вибрано дохідність місячних бондів США.

$$\begin{cases} R_f + \sum_{i=1}^{N}\left(a_i \times W_i\right) + \left(R_m \times R_f\right) \times \sum_{i=1}^{N}\left(\beta_i \times W_i\right) \geq r_p \\ \sqrt{(\sum_{i=1}^{N}\left(\beta_i \times W_i\right))^2 \times \sigma_m^2 + \sum_{i=1}^{N}\left(\sigma_i^2 \times W_i^2\right)} \to min \\ W_i \geq 0 \\ \sum_{i=1}^{N} W_i = 1 \end{cases} \quad (2)$$

Незважаючи на відмінності у формуванні оптимального портфеля криптовалют, отримані результати є дуже близькими до попередніх, що можна побачити на рис. 2.

Рис. 1. Ефективна множина портфелів криптовалют, сформована на основі моделі Марковіца

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 2

Структура оптимального портфеля, сформована на основі моделі Марковіца за різних рівнів дохідності

Дохідність портфеля, %	**0,10**	**0,20**	**0,30**	**0,40**	**0,50**	**0,60**	**0,70**	**0,80**	**0,90**	**1,00**
Ризик портфеля, %	0,99	1,69	2,48	3,28	4,10	4,92	5,74	6,56	8,13	11,71
Частка Bitcoin, %	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Частка Ethereum, %	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Частка XRP, %	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Частка BitcoinCash, %	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Частка Litecoin, %	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Частка EOS, %	3,42	5,83	8,23	10,63	13,04	15,45	17,84	20,24	0	0
Частка BinanceCoin, %	6,00	13,09	20,17	27,28	34,35	41,43	48,56	55,66	45,00	1,24
Частка Tether, %	87,75	75,32	62,89	50,46	38,03	25,60	13,15	0,73	0	0
Частка Cardano, %	0,06	0,22	0,36	0,52	0,66	0,81	0,97	1,11	0	0
Частка TRON, %	2,76	5,55	8,34	11,12	13,92	16,71	19,48	22,26	55,00	98,76

Джерело: розраховано авторами

Ефективна множина портфелів, сформована на основі моделі Шарпа, практично повністю повторює таку множину, сформовану за допомогою моделі Марковіца.

Зважаючи на представлені в табл. 3 результати формування портфелів, можна констатувати, що оптимальні портфелі варто створювати з таких криптовалют, як EOS, BinanceCoin, Tether, Cardano та TRON. Проте ці портфелі не мають достатнього рівня дохідності.

Оскільки ринок криптовалют досі перебуває на етапі становлення, використаємо модель Квазі-Шарпа (3), яка покликана зменшити похибки, пов'язані з нестабільністю котирувань цінних паперів.

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^{N}\left(X_i \times W_i\right) + \left(R_{sp} - X_{sp}\right) \times \sum_{i=1}^{N}\left(\beta_i \times W_i\right) \geq r_p \\ \sqrt{\sum_{i=1}^{N}\left(\beta_i \times W_i\right)^2 \times \sigma_{sp}^2 + \sum_{i=1}^{N}\left(\sigma_{\varepsilon i}^2 \times W_i^2\right)} \to min \\ W_i \geq 0 \\ \sum_{i=1}^{N} W_i = 1 \end{cases} \quad (3)$$

Додатковими припущеннями цієї моделі є те, що під одиничним портфелем мають на увазі портфель, який складається з усіх цінних паперів, що розглядаються, взятих в однаковій пропорції; взаємозалежність дохідності цінного папера і дохідності одиничного портфеля цінних паперів опи-

Рис. 2. Ефективна множина портфелів криптовалют, сформована на основі моделі Шарпа

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 3

Структура оптимального портфеля, сформована на основі моделі Шарпа, за різних рівнів дохідності

Дохідність портфеля, %	**0,10**	**0,20**	**0,30**	**0,40**	**0,50**	**0,60**	**0,70**	**0,80**	**0,90**	**1,00**
Ризик портфеля, %	1,14	1,81	2,56	3,34	4,14	4,94	5,75	6,56	8,16	11,76
Частка Bitcoin, %	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Частка Ethereum, %	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Частка XRP, %	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Частка BitcoinCash, %	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Частка Litecoin, %	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Частка EOS, %	2,23	4,74	7,23	9,74	12,24	14,74	17,25	19,75	0	0
Частка BinanceCoin, %	6,88	13,52	20,20	26,86	33,53	40,19	46,85	53,51	45,00	1,28
Частка Tether, %	87,80	75,30	62,78	50,27	37,77	25,26	12,75	0,24	0	0
Частка Cardano, %	0,43	0,95	1,50	2,03	2,57	3,10	3,64	4,17	0	0
Частка TRON, %	2,67	5,49	8,28	11,09	13,90	16,71	19,51	22,32	55,00	98,72

Джерело: розраховано авторами

сується лінійною функцією; під ризиком цінного папера мають на увазі ступінь залежності зміни дохідності цінного папера від зміни дохідності одиничного портфеля [9, с. 54].

Крива ефективної множини портфелів криптовалют показує, що після проходження дохідності 1,2% ризик зростає значно вищими темпами, ніж дохідність.

Сформовані на основі цієї моделі портфелі є більш диверсифікованими, ніж попередні, що дає їм змогу бути стійкішими до коливань курсів. Вибір прогнозовано більш дохідного або менш дохідного, проте більш диверсифікованого портфеля, тісно пов'язаний із завданнями, які перед собою ставить інвестор перед здійсненням інвестицій.

Висновки з проведеного дослідження. Ринок криптовалют існує менше десяти років, і характерною рисою інструментів, що на ньому обертаються, є їх значна волатильність. Дослідження показало, що використання моделей оптимізації є одним із можливих способів формування інвестиційного портфеля криптовалют. Результати оптимізації, одержані за допомогою моделей Марковіца та Шарпа, є схожими. Цим портфелям притаманні низька дохідність та незначна кількість криптовалют, з яких формується оптимальний портфель. Перевагою моделі Квазі-Шарпа в дослідженні є отримання більш диверсифікованих портфелів. Хоча застосування оптимізаційних моделей на ринку криптовалют є потенційно можливим, на нашу думку, недоцільно формувати такі портфелі у зв'язку з нестабільністю цих фінансових інструментів. Отримання доходів на ринку криптовалют можливе під час здійснення спекулятивної діяльності.

Рис. 3. Ефективна множина портфелів криптовалют, сформована на основі моделі Квазі-Шарпа

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 4

Структура оптимального портфеля, сформована на основі моделі Квазі-Шарпа, за різних рівнів дохідності

Дохідність портфеля, %	0,10	0,30	0,50	0,70	0,90	1,00	1,10	1,30	1,50	1,70
Ризик портфеля, %	0,16	0,50	0,83	1,17	1,50	1,67	1,84	2,35	3,28	5,27
Частка Bitcoin, %	1,36	4,21	7,05	9,90	12,74	14,17	14,74	0,00	0,00	0,00
Частка Ethereum, %	0,78	2,42	4,05	5,68	7,32	8,14	8,58	2,20	0,00	0,00
Частка XRP, %	0,81	2,50	4,19	5,88	7,57	8,41	9,22	10,12	2,18	0,00
Частка BitcoinCash, %	0,83	2,56	4,30	6,03	7,76	8,63	9,41	9,37	0,00	0,00
Частка Litecoin, %	0,93	2,86	4,80	6,73	8,67	9,64	10,45	8,99	0,00	0,00
Частка EOS, %	0,92	2,85	4,78	6,71	8,64	9,60	10,70	15,34	20,79	16,54
Частка BinanceCoin, %	1,65	5,11	8,56	12,01	15,47	17,19	19,08	25,83	29,28	0,00
Частка Tether, %	91,18	72,77	54,36	35,95	17,54	8,33	0,00	0,00	0,00	0,00
Частка Cardano, %	0,71	2,18	3,66	5,13	6,61	7,34	8,19	12,09	17,62	19,90
Частка TRON, %	0,82	2,54	4,26	5,98	7,70	8,56	9,64	16,06	30,13	63,56

Джерело: розраховано авторами

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Колядюк В.В., Фартушний І.Д. Моделювання фондового портфеля в умовах нестабільності. *Актуальні проблеми економіки та управління.* 2012. Вип. 6. URL : http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/12347/1/2012_3_Kolyadyuk.pdf (дата звернення: 19.07.2019).
2. Олійник В.М., Фролов С.М., Лещенко Ю.І. Деякі аспекти оптимізації портфеля фінансових інструментів. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 1. С. 140–147. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2012_1_17 (дата звернення: 19.07.2019).
3. Пластун В.Л., Домбровський В.С. Формування оптимального портфеля акцій «блакитних фішок» українського фондового ринку. *Вісник НБУ*. 2012. № 5. С. 50–56. URL : http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/57404/1/Plastun-Dombrov1.pdf (дата звернення: 19.07.2019).
4. Пластун О.Л. Персистентність на ринку криптовалют. *Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація* : збірник тез доповідей учасників XVII Всеукраїнської наукової конференції. Київ : Інформ.-аналіт. агентство, 2019. С. 179–182. URL : http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/3796/1/%d0%9f%d0%bb%d0%b0%d1%81%d1%82%d1%83%d0%bd.pdf (дата звернення: 19.07.2019).
5. Platanakis E., Urquhart A. Portfolio Management with Cryptocurrencies: The Role of Estimation Risk. *Economics Letters.* 2019. Vol. 177. P. 76–80. URL : https://doi.org/10.1016/j.econlet.2019.01.019 (дата звернення: 19.07.2019).
6. Lee David Kuo Chuen, Guo Li, Wang Yu. Cryptocurrency: A new investment opportunity? *Journal of Alternative Investments*. 2018. № 20(3). P. 16–40. *Research Collection Lee Kong Chian School Of Business.* URL : https://ink.library.smu.edu.sg/lkcsb_research/5784 (дата звернення: 19.07.2019).
7. Проект закону України від 06.10.2017 № 7183 «Про обіг криптовалюти в Україні». URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684 (дата звернення: 19.07.2019).
8. Markowitz H.M. Portfolio Selection. *The Journal of Finance*. 1952. Vol. VII № 1. DOI : 10.м2307/2975974.
9. Рзаєв Д.О. Моделювання оптимізації портфеля цінних паперів. *Моделювання та інформаційні системи в економіці.* 2012. Вип. 86. С. 188–195. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mise_2012_86_19 (дата звернення: 19.07.2019).

REFERENCES:

1. Koljadjuk V. V., Fartushnyj I. D. (2012) Modeljuvannja fondovogho portfelju v umovakh nestabiljnosti [Modeling of stoock potfolio under instability]. Aktualjni problemy ekonomiky ta upravlinnja [Actual problems of economics and management] (electronic journal), vol. 6. Available at: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/12347/1/2012_3_Kolyadyuk.pdf (accessed 19 July 2019) (in Ukrainian)
2. Olijnyk V. M., Frolov S. M., Leshhenko Ju. I. (2012) Dejaki aspekty optymizaciji portfelja finansovykh instrumentiv [Some aspects of financial instruments portfolio optimization]. Marketyngh i menedzhment innovacij [Marketing and management of organizations], vol. 1, pp. 140−147. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2012_1_17 (accessed 19 July 2019) (in Ukrainian)
3. Plastun V. L., Dombrovsjkyj V. S. (2012) Formuvannja optymaljnogho portfelja akcij "blakytnykh fishok" ukrajinsjkogho fondovogho rynku [Formation of optimal portfolio "blue chips" shares of the Ukrainian stock market]. Visnyk Nacionaljnogho banku Ukrajiny [Visnyk of the National Bank of Ukraine], vol. 5, no. 195, pp. 50-56. Available at: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/57404/1/Plastun-Dombrov1.pdf (accessed 19 July 2019) (in Ukrainian)
4. Plastun O. L. (2019) Persystentnistj na rynku kryptovaljut [Persistence on cryptocurrency market], pp. 179-182. Available at: http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/3796/1/%d0%9f%d0%bb%d0%b0%d1%81%d1%82%d1%83%d0%bd.pdf (accessed 19 July 2019) (in Ukrainian)
5. Platanakis, E. and Urquhart, A. (2019) Portfolio Management with Cryptocurrencies: The Role of Estimation Risk, Economics Letters, vol. 177, April, pp. 76-80. Available at: https://doi.org/10.1016/j.econlet.2019.01.019 (accessed 19 July 2019)
6. Lee, David Kuo Chuen; GUO, Li; and WANG, Yu. Cryptocurrency: A new investment opportunity?. (2018). Journal of Alternative Investments. 20, (3), 16-40. Research Collection Lee Kong Chian School Of Business. Available at: https://ink.library.smu.edu.sg/lkcsb_research/5784 (accessed 19 July 2019)
7. Proekt Zakonu pro obigh Kryptovaljuty v Ukrajini [Draft law about circulation of cryptocurrencies in Ukraine]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684 (accessed 19 July 2019) (in Ukrainian)
8. Markowitz H.M. Portfolio Selection / H.M. Markowitz. The Journal of Finance. Vol. VII, No.1, March 1952. DOI: 10.2307/2975974
9. Rzajev D. O. (2012) Modeljuvannja optymizaciji portfelja cinnykh paperiv [Modeling optimization portfolio of securities]. Modeljuvannja ta informacijni systemy v ekonomici [Modeling and Information Systems in Economics], no. 86, pp. 188-195. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mise_2012_86_19 (accessed 19 July 2019) (in Ukrainian)

Kondrat Iryna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance
Lviv Polytechnic National University
Drala Roman
Student
Lviv Polytechnic National University

PORTFOLIO MANAGEMENT WITH CRYPTOCURRENCIES

The purpose of the article. The recent and rapid development of cryptocurrencies market attracts significant attention to the research of different aspects of this phenomenon. Due to the active negotiations and the constant change in value of these financial tools it is feasible to study cryptocurrencies as an investment object.

Therefore, the aim of this paper is to study the potential possibility to apply the Markowitz, Sharpe and quasi-Sharpe models to the investment portfolio optimization of cryptocurrencies.

Methodology. For the calculations the cryptocurrencies market conditions were analyzed, and the cryptocurrencies characterized by the highest level of capitalization were chosen. On the basis of the collected statistical data on their price movement the model of the optimal cryptocurrencies portfolio structure was developed at different values of their expected profit and the risk level.

Results. The summary of scientific material has shown the absence of a unique approach towards the legal status and functionality of cryptocurrencies in different countries. In Ukraine any activities related to cryptocurrencies are not ensured at the legislative level. The feasibility of the portfolio development is reinforced by the results of the research on the cryptocurrencies persistent profitability which showed the presence of a long-term memory in the dynamics of their prices. The study of the cryptocurrencies current market situation demonstrated that it is characterized by a considerable concentration. Ten cryptocurrencies with the highest level of capitalization, which were chosen for the portfolio development, constituted 85,38% of market capitalization. Besides, this financial tool is characterized by a considerate volatility and a high commission fee for the transactions. Low correlation between cryptocurrencies and traditional financial assets implies that their joint use decreases the risk level of such a portfolio. The optimal structure for each model for different profitability options was calculated and efficient multiple portfolios were formed. The modeling results retrieved with the use of the Markowitz model show that the maximum expected profitability ranges from 1% and at the same time the risk level grows rapidly at their high profitability values. The modeling results retrieved with the use of the Sharpe model only slightly differ from the Markowitz model with the shares of cryptocurrencies in the portfolios. The advantages of the quasi-Sharpe model are a higher expected profitability, and also gaining more diverse portfolios. With a wide variability of profit all the cryptocurrencies are included in different proportions. It helps the portfolios to be more resilient to fluctuations of specific cryptocurrency rates. However, due to the low expected profitability of the portfolios, developed by cryptocurrencies, the feasibility of investment in them is dubious.

Practical implications. It is shown that the usage of optimization models on the cryptocurrencies market is possible. The development of portfolios which include only cryptocurrencies is rather risky.

Value/originality. In this article cryptocurrencies as a financial tool and a possibility to apply the models of portfolio management for the development of investment portfolios were discussed. The retrieved results show the necessity to refine the current optimization methods for their efficient application on the cryptocurrencies market.

КОРРЕЛЯЦИОННЫЙ АНАЛИЗ В СИСТЕМЕ МОНИТОРИНГА ПРОЦЕССА НАЛОГОВОГО УПРАВЛЕНИЯ СУБЪЕКТАМИ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

CORRELATION ANALYSIS IN THE SYSTEM OF MONITORING THE PROCESS OF TAX MANAGEMENT OF ECONOMIC ENTITIES

УДК 336.2
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-44

Минц А.Ю.
д.э.н., доцент, доцент кафедры «Финансы и банковское дело», ГВУЗ «Приазовский государственный технический университет»
Лактионова О.Е.
к.э.н., доцент кафедры «Финансы и банковское дело» ГВУЗ «Приазовский государственный технический университет»

В статье предложено использование методов корреляционного анализа для выявления неэффективных методов налогового управления. Корреляционный анализ применялся для оценки степени линейной зависимости между входными и выходными факторами. В качестве входных были взяты данные по НДФЛ, налоговым поступлениям в доходах местных, государственного и консолидированного бюджетов, ВВП (номинальный), уровню безработицы, минимальному ЕСВ за период 2004–2019 гг. В качестве выходных использованы статистические данные о количестве действующих предприятий различных групп. В результате использования аналитической платформы Deductor Studio получены матрицы корреляции между входными и выходными факторами, на основании которых выяснилось, что налоговая нагрузка по НДФЛ превосходит налоговую нагрузку по минимальному ЕСВ и приводит к более резкому сокращению количества субъектов хозяйствования и их работников. Вывод 1: увеличение ставки минимального ЕСВ наиболее существенно оказывает влияние на микропредприятия: их количество резко сокращается. Количество крупных предприятий менее чувствительно к росту минимального ЕСВ. Вывод 2: НДФЛ – налог, который оказывает значительное влияние на деятельность субъектов хозяйствования, особенно на малый и средний бизнес, увеличивая налоговую нагрузку налогоплательщика.

Ключевые слова: *промышленность, корреляция, корреляционный анализ, налоги, налоговое давление, цена.*

У статті запропоновано використання методів кореляційного аналізу для виявлення неефективних методів податкового управління. Кореляційний аналіз застосовувався для оцінки ступеня лінійної залежності між вхідними і вихідними факторами. Як вхідні було взято дані: ПДФО, податкові надходження в доходах місцевих, державного і консолідованого бюджетів, ВВП (номінальний), рівень безробіття, мінімальний ЄСВ за період 2004–2019 рр. Як вихідні використано статистичні дані про кількість діючих підприємств різних груп. У результаті використання аналітичної платформи Deductor Studio отримано матриці кореляції між вхідними та вихідними факторами, на підставі яких з'ясувалося, що податкове навантаження з ПДФО перевершує податкове навантаження з мінімального ЄСВ, що й призводить до більш різкого скорочення кількості суб'єктів господарювання та їхніх працівників. Висновок 1: збільшення ставки мінімального ЄСВ найбільш істотно впливає на мікропідприємства: їх кількість різко скорочується. Кількість великих підприємств менш чутлива до зростання мінімального ЄСВ. Висновок 2: ПДФО – податок, який значно впливає на діяльність суб'єктів господарювання, особливо на малий і середній бізнес, збільшуючи податкове навантаження платника податків.

Ключові слова: *промисловість, кореляція, кореляційний аналіз, податки, податковий тиск, ціна.*

The article proposed the use of correlation analysis methods to identify inefficient methods of tax management of business entities. Correlation analysis was used to estimate the degree of linear relationship between input and output factors. As input data were taken on the tax on personal income, on tax revenues to local, state and consolidated budgets, gross domestic product (nominal), unemployment, the minimum single social contribution for the period 2004-2019. As a result of using the analytical platform Deductor Studio, matrixes of correlation between input and output factors were obtained, on the basis of which it turned out that the tax burden on the personal income tax exceeds the tax burden on the minimum unified social contribution, and leads to a sharp reduction in the number of business entities and their workers. The state should reasonably develop regulatory documents and if they impede the development of entrepreneurial activity, then it is necessary to abandon them or correct them. Existing methods of assessing the effectiveness of tax administration are not satisfied either by government agencies or taxpayers due to the fact that there is no practice of applying such techniques at all levels of government and the speed of response and adjustment of tax administration and tax policy do not meet modern requirements and are quite laborious and expensive. The correlation between input factors and the minimum unified social contribution is positive for the following of them: a) personal income tax; b) local taxes and fees; c) gross domestic product (nominal); d) revenues of the consolidated budget; e) personnel costs (large, medium, small and micro enterprises) and output field (minimum single social contribution). An inverse correlation is observed between the following input fields: a) the number of registered business entities (large, medium, small and micro enterprises); b) the number of employed and hired employees of business entities (large, medium, small and micro enterprises). Conclusion: the increase in the rate of the minimum unified social contribution has the most significant effect on micro-enterprises – their number is sharply reduced. The number of large enterprises is less sensitive to the growth of the minimum unified social contribution. The remaining factors presented as input fields for correlation with the minimum single contribution can be neglected.

Key words: *industry, correlation, correlation analysis, taxes, tax pressure, price.*

Постановка проблемы. Существует необходимость осуществления контроля и регулирования процесса налогового управления субъектами хозяйствования для своевременного выявления неэффективных методов и перехода к более эффективным. Деятельность любого субъекта хозяйствования в условиях рыночной экономики подчинена получению положительного финансового результата, величина которого зависит и от механизма налогового управления. Система налогообложения должна быть приемлемой для налогоплательщиков – субъектов хозяйствования, так как от этого зависит развитие экономики Украины. Государство должно обоснованно разрабатывать нормативные документы, и если они препятствуют развитию предпринимательской

деятельности, то необходимо от них отказываться или корректировать. Одним из направлений своевременного выявления неэффективных методов налогового управления может быть использование методов бизнес-аналитики [4–6] в составе аналитических платформ, в том числе методов корреляционного анализа.

Анализ последних исследований и публикаций. Налоговое регулирование деятельности субъектов хозяйствования рассматривалось в работах украинских авторов, в том числе О.М. Бандурко, Л.Д. Буряк, М.В. Гридчиной, В.М. Опарина, А.М. Поддерегина и др. Применение бизнес-аналитики для решения макроэкономических задач рассматривается в работах Ю.Г. Лысенко, В.В. Витлинского, А.В. Матвийчука и других авторов.

Постановка задания. Целью статьи является обоснование выбора экономико-математических инструментов для решения проблемы своевременного выявления неэффективных методов налогового регулирования и поиска более эффективных.

Изложение основного материала исследования. Вопросам оценки эффективности налогового управления деятельностью субъектами хозяйствования уделяется большое внимание, однако, несмотря на большое количество нормативных документов за годы проведения налоговых реформ, их воздействие на стимулирование развития экономики проявляется недостаточным.

Существующие методики оценки эффективности налогового управления не устраивают ни государственные органы, ни налогоплательщиков в силу того, что отсутствует практика применения таких методик на всех уровнях управления и скорость реагирования и корректировки процесса налогового администрировании и налоговой политики не соответствует современным требованиям и является достаточно трудоемким и дорогостоящим процессом.

Для осуществления эффективной финансовой, в том числе налоговой, политики в обществе существует необходимость формирования современной системы мониторинга влияния отдельных элементов общегосударственных и местных налогов на развитие субъектов хозяйствования, а также на изменения макропоказателей. Среди инструментов, позволяющих решить эту задачу, можно выделить корреляционный анализ, показывающий степень связи выходных полей с входными.

Коэффициент корреляции может принимать значения от -1 до 1. Модуль коэффициента свидетельствует о степени зависимости: чем ближе его значение к 0, тем слабее линейная зависимость. Чем ближе коэффициент корреляции к 1, тем сильнее прямая линейная зависимость, чем ближе к -1, тем сильнее обратная линейная зависимость. На практике считается, что если модуль коэффициента корреляции больше 0,6, то линейная зависимость сильная, а если менее 0,3, то почти отсутствует [2].

В качестве входных полей взяты такие данные: НДФЛ (налог на доходы физических лиц), налоговые поступления в доходах местных, государственного и консолидированного бюджетов, ВВП (номинальный), уровень безработицы, минимальный ЕСВ (единый социальный взнос). В качестве выходных полей использовались данные о количестве крупных, средних, малых, в том числе микропредприятий, в 2004–2019 гг.

В данной работе корреляционный анализ применялся для оценки степени взаимосвязи между входными и выходными факторами. Впоследствии он может производиться с целью отбора и предобработки входных полей для использования в обучаемых на данных моделях [1; 3–6].

После обработки входных данных с использованием аналитической платформы Deductor Studio [2] получены данные о корреляции для каждой возможной пары из комбинации входных и выходных факторов (рис. 1).

На основании анализа рис. 1 можно сделать вывод, что увеличение суммарного значения налога на доходы физических лиц (НДФЛ), минимального ЕСВ, налоговых поступлений в бюджеты всех уровней, в том числе в консолидированный, приводит к уменьшению количества зарегистрированных субъектов хозяйствования: крупных, средних и малых (в том числе микро) предприятий. Для удобства дальнейшего анализа обобщим данные рис. 1 в виде табл. 1.

Анализ табл. 1 показывает, что существует обратная связь между величиной налоговых поступлений и количеством зарегистрированных субъектов хозяйствования. Увеличение ставки НДФЛ с 01.01.2011 с 15% до 18% позволило значительно увеличить его сумму в 2011 г. и в последующие 2012–2017 гг. Однако при этом количество зарегистрированных субъектов хозяйствования приобрело тенденцию к непрерывному уменьшению. Конечно, нельзя утверждать, что рост НДФЛ являлся единственной причиной для этого, но, безусловно, был одним из важных действующих факторов.

Что касается таких макроэкономических факторов, как доходы консолидированного бюджета, уровень безработицы, величина минимального ЕСВ, то корреляция между ними и количеством зарегистрированных субъектов хозяйствования несколько слабее.

Для уточнения влияния минимального ЕСВ и НДФЛ на деятельность субъектов хозяйствования в качестве входных полей проанализируем их степень связи с дополнительными фак-

Входные поля		Корреляция с выходными п...
№	Поле	великі підприємства
1	Налог на доходы физических лиц	-0,792
2	Местные налоги и сборы	-0,848
3	Всего. млн.грн.налоговых поступл...	-0,788
4	ВВП (номинальный)	-0,809
5	Доходы консолидированный бюдж...	-0,593
6	Уровень безраб.,%	-0,918
7	Мин.ЕСВ	-0,558

Входные поля		Корреляция с выходными п...
№	Поле	малі підприємства
1	Налог на доходы физических лиц	-0,667
2	Местные налоги и сборы	-0,736
3	Всего. млн.грн.налоговых поступл...	-0,697
4	ВВП (номинальный)	-0,700
5	Доходы консолидированный бюдж...	-0,495
6	Уровень безраб.,%	-0,830
7	Мин.ЕСВ	-0,402

Входные поля		Корреляция с выходными п...
№	Поле	з них мікро-підприємства
1	Налог на доходы физических лиц	-0,597
2	Местные налоги и сборы	-0,662
3	Всего. млн.грн.налоговых поступл...	-0,628
4	ВВП (номинальный)	-0,621
5	Доходы консолидированный бюдж...	-0,442
6	Уровень безраб.,%	-0,755
7	Мин.ЕСВ	-0,326

Входные поля		Корреляция с выходными п...
№	Поле	середні підприємства
1	Налог на доходы физических лиц	-0,769
2	Местные налоги и сборы	-0,826
3	Всего. млн.грн.налоговых поступл...	-0,796
4	ВВП (номинальный)	-0,830
5	Доходы консолидированный бюдж...	-0,626
6	Уровень безраб.,%	-0,797
7	Мин.ЕСВ	-0,621

Рис. 1. Визуализатор «Матрица корреляций» для анализируемых данных

торами. Результаты расчетов представлены в табл. 2 и табл. 3.

Анализ данных табл. 2 показывает, что корреляция между входными факторами и минимальным ЕСВ является положительной для: а) налога на доходы физических лиц (НДФЛ); б) местных налогов и сборов; в) ВВП (номинального); г) доходов консолидированного бюджета; д) затрат на персонал (крупных, средних, малых и микропредприятий) и выходного поля (минимального ЕСВ). Обратная корреляционная связь наблюдается между следующими входными полями: а) количеством зарегистрированных субъектов хозяйствования (крупных, средних, малых и микропредприятий); б) количеством занятых и нанятых работников субъектов хозяйствования (крупных, средних, малых и микропредприятий).

Значение коэффициента корреляции в табл. 2 и табл. 3 колеблется в широких пределах (фактически от -1 до 1). Причем степень отрицательной обратной связи усиливается в следующей последовательности: крупные предприятия → средние предприятия → малые предприятия → микропредприятия.

Таблица 1

Значения корреляции входных и выходных факторов

Входные факторы	Выходные факторы – количество предприятий, тыс ед.			
	Крупные	Средние	Малые	Из них микро-
НДФЛ	-0,792	-0,769	-0,667	0,597
Местные налоги и сборы	-0,848	-0,826	-0,736	-0,662
Налоговые поступления в консолидированный бюджет	-0,788	-0,796	-0,697	-0,628
ВВП (номинальный)	-0,809	-0,830	-0,700	-0,621
Доходы консолидированного бюджета	-0,593	-0,626	-0,495	-0,442
Уровень безработицы, %	-0,918	-0,797	-0,830	-0,755
Минимальный ЕСВ	-0,558	-0,621	-0,402	-0,326

Таблица 2

Степень связи макро- и микроэкономических факторов с минимальным ЕСВ

Входные поля		Корреляция с выходными полями: *минимальный ЕСВ*
2	Налог на доходы физических лиц (НДФЛ)	0,901
3	Местные налоги и сборы	0,826
4	Всего налоговых поступлений	0,889
5	ВВП (номинальный)	0,896
6	Доходы консолидированного бюджета	0,890
7	Количество субъектов (крупные предприятия)	-0,558
8	Количество субъектов (средние предприятия)	0,631
9	Количество субъектов (малые предприятия)	-0,214
10	Количество субъектов (микропредприятия)	-0,185
11	Количество занятых трудящихся (крупные предприятия)	-0,657
12	Количество занятых работников (средние предприятия)	0,644
13	Количество занятых работников (малые предприятия)	0,569
14	Количество занятых работников (микропредприятия)	-0,412
15	Количество нанятых работников (крупные предприятия)	-0,657
16	Количество нанятых работников (средние предприятия)	-0,637
17	Количество нанятых работников (малые предприятия)	-0,535
18	Количество нанятых работников (микропредприятия)	-0,468
19	Затраты на персонал (крупные предприятия)	0,885
20	Затраты на персонал (средние предприятия)	0,947
21	Затраты на персонал (малые предприятия)	0,965
22	Затраты на персонал (микропредприятия)	0,888
23	Финансовый результат (крупные предприятия)	0,398
24	Финансовый результат (средние предприятия)	0,276

Вывод 1. Увеличение ставки минимального ЕСВ наиболее существенно оказывает влияние на микропредприятия: их количество резко сокращается. Количество крупных предприятий менее чувствительно к росту минимального ЕСВ.

Вывод 1 можно использовать при формировании налоговой политики, стимулирующей или препятствующей развитию малого, а также среднего бизнеса. Остальными факторами, представленными в качестве входных полей при корреляции с минимальным ЕСВ, можно пренебречь.

Анализ данных табл. 2 также демонстрирует различную степень связи с НДФЛ: положительная связь наблюдается с такими входными полями, как местные налоги и сборы; всего налоговых поступлений в бюджетах разных уровней; ВВП (номинальный); доходы консолидированного бюджета; минимальный ЕСВ. Значения коэффициента корреляции близки к 1, что свидетельствует о сильной прямой либо функциональной связи.

При увеличении ставки НДФЛ происходит уменьшение зарегистрированных субъектов хозяйствования. Наблюдается отрицательное значение корреляции по некоторым входным полям, среди которых – количество зарегистрированных субъектов хозяйствования, количество занятых и нанятых работников. Из табл. 3 видно, что у крупных предприятий значение коэффициента корреляции находится ближе к -1, а у микропредприятий – ближе всего к 0.

Таблица 3

Степень связи макро- и микроэкономических факторов с НДФЛ

Входные поля		Корреляция с выходными полями-*НДФЛ*
1	Местные налоги и сборы	0,983
2	Всего налоговых поступлений	0,989
3	ВВП (номинальный)	0,988
4	Доходы консолидированного бюджета	0,939
5	Минимальный ЕСВ	0,901
6	Количество субъектов (крупные предприятия)	-0,792
7	Количество субъектов (средние предприятия)	-0,787
8	Количество субъектов (малые предприятия)	-0,010
9	Количество субъектов (микропредприятия)	0,026
10	Количество занятых трудящихся (крупные предприятия)	-0,846
11	Количество занятых работников (средние предприятия)	-0,761
12	Количество занятых работников (малые предприятия)	-0,653
13	Количество занятых работников (микропредприятия)	-0,312
14	Количество нанятых работников (крупные предприятия)	-0,846
15	Количество нанятых работников (средние предприятия)	-0,742
16	Количество нанятых работников (малые предприятия)	-0,698
17	Количество нанятых работников (микропредприятия)	-0,691

Анализ табл. 2 и табл. 3 показывает, что деятельность налогоплательщиков более чувствительна к НДФЛ, поскольку модуль коэффициента корреляции с количеством субъектов хозяйствования, занятых и нанятых работников больше для НДФЛ, чем для мин. ЕСВ. Это обусловлено тем, что налоговая нагрузка по НДФЛ превышает налоговую нагрузку по минимальному ЕСВ, что и приводит к более резкому сокращению количества субъектов хозяйствования и их работников.

Анализ практики стран ЕС показывает, что по НДФЛ многие малые предприятия развитых стран получают льготы и преференции. Снижение ставки НДФЛ способствует формированию сегмента самозанятого населения, позволяет снизить социальную напряженность и уровень безработицы в стране. В странах – членах Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР, «клуб хорошей практики») по нулевой ставке НДФЛ осуществляют деятельность многие субъекты хозяйствования, в т. ч. малые, поэтому при формировании налоговой политики можно использовать коэффициент корреляции как инструмент, с помощью которого можно определить зависимость и измерить силу зависимости переменных между элементами различных налогов и деятельностью налогоплательщиков.

Вывод 2. НДФЛ – налог, который оказывает значительное влияние на деятельность субъектов хозяйствования, особенно на малый и средний бизнес, увеличивая налоговую нагрузку налогоплательщика.

Выводы из проведенного исследования. Налоговая нагрузка на доходы физических лиц является одним из важных факторов развития малого и среднего бизнеса в стране. Проведенный анализ показал, что увеличение налоговой нагрузки связано с уменьшением количества упомянутых предприятий. Использованный в исследовании инструментарий корреляционного анализа факторов, связанных с налогообложением, может быть использован в качестве предварительного контроля направленности (положительной или отрицательной) влияния некоторых элементов налогов (например, ставок НДФЛ, минимальной заработной платы при определении минимального ЕСВ) на изменения деятельности субъектов хозяйствования – налогоплательщиков, которые могут либо активизировать, либо прекратить свою деятельность, снизить численность занятых или нанятых работников для уменьшения налоговой нагрузки. Это может учитываться при формировании или корректировки некоторых элементов отдельных налогов, в том числе для стимулирования их деятельности, в том числе инновационной. Использование этого инструментария в управлении деятельностью налогоплательщиков требует дальнейшего исследования.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Мінц А.Ю. Інтелектуальні методи прогнозування рівня виконання державного бюджету України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 12. С. 573–580.

2. Паклин Н.Б., Орешков В.И. Бизнес-аналитика: от данных к знаниям. Санкт-Петербург : Питер, 2013. 704 с.

3. Минц А.Ю. Метод упрощения динамических рядов с использованием генетических алгоритмов. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2016. Вип. 4(04). Ч. 2. С. 120–124.

4. Мінц О.Ю. Методологія моделювання інноваційних інтеллектуальних систем прийняття рішень в економіці. Маріуполь : Приазовський державний технічний університет, 2017. 214 с.

5. Минц О.Ю. Методы отбора данных для нейросетевого моделирования. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. Київ : КНЭУ, 2011. С. 256–270.

6. Мінц О.Ю. Общие вопросы постановки задач в нейросетевом моделировании. *Нейро-нечіткі технології моделювання в економці.* 2012. № 1. С. 180–206.

REFERENCES:

1. Mints A.Yu. (2016). Intelektualni metody` prognozuvannya rivnya vykonannya derzhavnogo byudzhetu Ukrayiny [Global and national economic problems: Electronic science. Mykolaiv] № 12. 2016. pp. 573-580. [in Ukrainian].

2. N. Paklin, (2013). Business Analyst: From Data to Knowledge. N. B. Paklin, V.I. Oreshkov. – SPb.: Peter, – 704 p. [in Russian]

3. Mints A.Yu. (2016). The method of simplifying time series using genetic algorithms. [The method of simplification of time series using genetic algorithms] Economical Newsletter of the Constipated State of Engineering Academy. – Zaporizhzhya, – Issue 4 (04). Part 2, pp. 120-124 [in Ukrainian]

4. Mints A.Yu. (2017). Metodologhija modeljuvannja innovacijnykh intellektualjnykh system pryjnjattja rishenj v ekonomici. [The methodology of modeling innovative intellectual systems has been decided in the economy.]. Mariupol DVNZ “Priazovsky State Technical University”. 214 p. [in Ukrainian]

5. Mints A.Yu. (2011) Metodu otbora dannyh dlya nejrosetevogo modely`rovany`ya. Modelyuvannya ta informacjni sy`stemy` v ekonomiczi. [Modeling and information Sistems in Economics] Kiev. KNEU. pp. 256-270. [in Ukrainian]

7. Mints A.Yu.(2012). Obshhye voprosy postanovky zadach v nejrosetevom modelyrovanyy. Nejro-nechitki tekhnologhiji modeljuvannja v ekonomci [General questions offsetting tasks in neural network modeling. Neuronekitki technology in model economics] ev. KNEU. № 1. pp. 180-206.

Minz Alexey
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of “Finance and Banking”
Priazovsky State Technical University
Laktionova Olga
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of “Finance and Banking”
Priazovsky State Technical University

CORRELATION ANALYSIS IN THE SYSTEM OF MONITORING THE PROCESS OF TAX MANAGEMENT OF ECONOMIC ENTITIES

The purpose of the article. Show the value of the correlation analysis as a method in the system of monitoring of tax management of business entities.

Methodology. Correlation analysis was used to estimate the degree of linear relationship between input and output factors. As input data were taken on the tax on personal income, on tax revenues to local, state and consolidated budgets, gross domestic product (nominal), unemployment, the minimum single social contribution for the period 2004-2019.

As an output, statistical data on the number of operating enterprises of various groups was used. As a result of using the analytical platform Deductor Studio, matrixes of correlation between input and output factors were obtained, on the basis of which it turned out that the tax burden on the personal income tax exceeds the tax burden on the minimum unified social contribution, and leads to a sharp reduction in the number of business entities and their workers. The state should reasonably develop regulatory documents and if they impede the development of entrepreneurial activity, then it is necessary to abandon them or correct them. Existing methods of assessing the effectiveness of tax administration are not satisfied either by government agencies or taxpayers due to the fact that there is no practice of applying such techniques at all levels of government and the speed of response and adjustment of tax administration and tax policy do not meet modern requirements and are quite laborious and expensive.

The correlation between input factors and the minimum unified social contribution is positive for the following of them: a) personal income tax; b) local taxes and fees; c) gross domestic product (nominal); d) revenues of the consolidated budget; e) personnel costs (large, medium, small and micro enterprises) and output field (minimum single social contribution).

An inverse correlation is observed between the following input fields: a) the number of registered business entities (large, medium, small and micro enterprises); b) the number of employed and hired employees of business entities (large, medium, small and micro enterprises).

Conclusion: the increase in the rate of the minimum unified social contribution has the most significant effect on micro-enterprises – their number is sharply reduced. The number of large enterprises is less sensitive to the growth of the minimum unified social contribution. The remaining factors presented as input fields for correlation with the minimum single contribution can be neglected.

Tax on personal income – a tax that has a significant impact on the activities of business entities, especially on small and medium businesses, increasing the tax burden of the taxpayer. Tax burden on personal income is one of the important factors for the development of small and medium-sized businesses in the country. The analysis showed that the increase in the tax burden is associated with a decrease in the number of enterprises.

Used in the study, the tools of the correlation analysis of factors related to taxation can be used as a preliminary control of the direction (positive or negative) of the influence of certain elements of taxes on changes in the activities of business entities – taxpayers who can either intensify or stop their activities, reduce the number of employees or hired workers in order to reduce the tax burden.

Practical implications. This can be taken into account when forming or adjusting certain elements of certain taxes, including with the aim of stimulating their activity, including innovation. The use of this toolkit in managing tax payers requires further research.

Value/originality. The paper highly appreciated the method of correlation analysis, carried out using the analytical platform Deductor, in the system of tax monitoring.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

FORMATION OF THE SYSTEM OF FINANCIAL PLANNING AND FORECASTING ON THE ENTERPRISE

УДК 338.58:65.014

https://doi.org/10.32843/infrastruct33-45

Рудика В.І.
д.е.н., професор кафедри
фінансів і кредиту
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету
Шпірна Д.С.
студентка
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглянуто сучасні напрями вдосконалення системи фінансового планування і прогнозування підприємств України, виділено основні недоліки. Визначено, що фінансове планування і прогнозування включає процес мобілізації, розподілу (перерозподілу) фінансових ресурсів на цілі, передбачені планом, тобто пов'язане з рухом фінансових ресурсів, фінансовими відносинами, що виникають у процесі цього руху, та комплексом заходів, передбачених планом економічного і соціального розвитку підприємства. Запропоновано теоретичні положення щодо оптимізації системи управління фінансового планування і прогнозування. Охарактеризовано призначення класифікаційних видів фінансових планів, яке полягає не стільки у створенні формально зафіксованого плану, скільки в узгодженні між собою цілей суб'єкта господарювання, можливостей, що відкриваються перед ним на конкурентному ринку, та ресурсів, що знаходяться у його розпорядженні.

Ключові слова: *фінансове планування, фінансове прогнозування, фінансовий план, реактивне планування, інактивне планування, преактивне планування, інтерактивне планування, мікроекономічні прогнози, галузеві прогнози, регіональні прогнози, макропрогнози.*

В статье рассмотрены современные направления совершенствования системы финансового планирования и прогнозирования предприятий Украины, выделены основные недостатки. Определено, что финансовое планирование и прогнозирование включает процесс мобилизации, распределения (перераспределения) финансовых ресурсов на цели, предусмотренные планом, то есть связано с движением финансовых ресурсов, финансовыми отношениями, возникающими в процессе этого движения, и комплексом мероприятий, предусмотренных планом экономического и социального развития предприятия. Предложены теоретические положения по оптимизации системы управления финансового планирования и прогнозирования. Охарактеризовано назначение классификационных видов финансовых планов, которое заключается не столько в создание формально зафиксированного плана, сколько в согласовании между собой целей предприятия, открывающихся перед ним на конкурентном рынке, и ресурсов, находящихся в его распоряжении.

Ключевые слова: *финансовое планирование, финансовое прогнозирование, финансовый план, реактивное планирование, инактивное планирование, преактивное планирование, интерактивное планирование, микроэкономические прогнозы, отраслевые прогнозы, региональные прогнозы, макропрогнозы.*

The article considers modern directions of perfection of the system of financial planning and forecasting of Ukrainian enterprises, highlights the main shortcomings. Prediction should answer the question: what is most likely to be expected in the future and under what conditions it is possible to achieve the predicted state. In an organizational aspect, they come from an understanding of available economic resources and accumulated scientific potential. It is determined that financial planning and forecasting includes the process of mobilization, distribution (redistribution) of financial resources for the purposes envisaged by the plan, ie associated with the movement of financial resources, financial relations arising in the course of this movement, and a set of measures envisaged by the plan of economic and social development of the enterprise. It requires a thorough understanding of the economic and financial processes and the financial relations that are causing them. It is clear that the preconditions and methods used for forecasting depend essentially on what time interval a forecast is made. The programmatic aspect of the forecast is to identify possible ways to achieve the desired and necessary results, the expected time to implement each of the possible options and the likelihood of a successful achievement of the result by one or another option. The theoretical positions on optimization of the financial planning and forecasting management system are proposed. The appointment of classification types of financial plans is described, which consists not so much in the creation of a formally fixed plan, but in the coordination between the objectives of the entity, the opportunities open to him in a competitive market and the resources at his disposal. The financial strategy, being part of the overall strategy of the enterprise, must be consistent with its goals and objectives. However, it itself has a significant impact on the formation of a common strategy. It is determined that in the present conditions, the development of financial planning and forecasting is one of the basic internal organizational contexts in the management system of the business entity.

Key words: *financial planning, financial forecasting, financial plan, reactive planning, inactive planning, pre-planning, interactive planning, microeconomic forecasts, industry forecasts, regional forecasts, macro forecasts.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах діяльності підприємства особливої актуальності набуває підвищення якості та економічної ефективності планування і прогнозування.

В Україні цей процес упровадження основ фінансового планування і прогнозування перебуває на етапі становлення, й основною проблемою, що спричиняє вплив на цю ситуацію, виступає відсутність належного рівня розроблення саме теоретичної бази та системи забезпечення соціально-економічної стійкості підприємства шляхом ефективного фінансового планування та прогнозування діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах ринкової економіки та наявності численних ризиків у процесі діяльності суб'єктів господарювання управління діяльністю підприємства неможливе без упровадження дієвої системи планування та прогнозування, що у зв'язку з вищевикладеним набуває ключової ролі в системі забезпечення не лише економічної, а й соціальної стійкості підприємства.

Під час дослідження фінансового планування та прогнозування діяльності підприємства було проаналізовано наукові результати, що викладені у працях О.Г. Білої, В.С. Загорського, Б.Є. Грабовецького, Г.О. Крамаренко, А.М. Єріної, Т.О. Ставерської, Н.І. Карпишина, О.П. Кириленко, О.Д. Щербань.

Постановка завдання. Метою наукового дослідження є теоретичне обґрунтування сутності фінансового планування та прогнозування, а також визначення ролі у системі управління щодо фінансового планування та прогнозування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансове планування – це функція фінансового управління, спрямована на планування доходів та напрямів витрачання грошових коштів підприємства, прогнозування результатів їхнього руху та впливу на економічне оточення, тобто процес розроблення системи фінансових планів, фінансових норм різного змісту і призначення залежно від завдань та об’єктів планування, спрямованих на забезпечення подальшого економічного розвитку підприємства [2, с. 85].

Метою фінансового планування є визначення можливих обсягів фінансових ресурсів, капіталу і резервів на основі прогнозування величини грошових потоків за рахунок власних, позикових і залучених із фондового ринку джерел коштів; розроблення ефективної системи управління фінансовими ресурсами для досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства [8, с. 8].

Загальноприйнятим для забезпечення ефективної діяльності підприємства в довгостроковому періоді є розроблення і впровадження фінансової стратегії підприємства, яка розглядається як система довгострокових цілей фінансової діяльності підприємства та найбільш ефективних шляхів їх досягнення.

Фінансова стратегія, будучи частиною загальної стратегії підприємства, повинна погоджуватися з її цілями і завданнями. Однак вона сама чинить суттєвий вплив на формування загальної стратегії.

У цьому контексті стратегічними завданнями можна визначити такі (рис. 1) [8, с. 8]:

– максимізація прибутку підприємства;
– забезпечення фінансової стійкості;
– досягнення прозорості фінансово-економічного стану підприємства як для його власників, так і для інвесторів;
– забезпечення інвестиційної привабливості підприємства та використання ринкових механізмів залучення фінансових коштів.

Використовуючи праці Т.О. Ставерської й І.С. Андрющенко, наведемо нижче схематично стратегічні завдання розроблення фінансової політики підприємства [8, с. 8].

Фінансове планування і прогнозування включає процес мобілізації, розподілу (перерозподілу) фінансових ресурсів на цілі, передбачені планом, тобто пов'язане з рухом фінансових ресурсів, фінансовими відносинами, що виникають у процесі цього руху, та комплексом заходів, передбачених планом економічного і соціального розвитку підприємства. Фінансове планування вимагає глибокого розуміння господарсько-фінансових процесів та фінансових відносин, що їх зумовлюють.

Розроблення фінансових планів (прогнозів) ґрунтується на загальноприйнятій у світовій практиці методології планування і прогнозування економіки, яка визначає основні принципи і методи проведення розрахунків планових і прогнозних

Рис. 1. Стратегічні завдання, що реалізуються в межах фінансової стратегії

Джерело: [8, с. 8]

показників, розкриває і характеризує логіку формування планів і прогнозів, шляхи їх здійснення, де важливим є визначення їх принципів.

Загалом принципи планування визначають як основоположні правила прогнозування, тобто вихідні положення і правила формування прогнозів, обґрунтування планів з погляду їхньої доцільності, системності, структури, логіки, організації розробки.

Розроблення фінансових планів (прогнозів) здійснюється на певних методологічних принципах, використання яких проводиться в цілях мобілізації, скерування та ефективного використання фінансових ресурсів із метою виконання плану економічного і соціального розвитку підприємства (бізнес-плану). Кожен із принципів відображає певну особливість процесу планування, а їхнє комплексне застосування сприяє розробленню економічно обґрунтованого бізнес-плану, зокрема фінансового плану.

До основних принципів фінансового планування належать:

– наукова обґрунтованість – передбачає розроблення основних показників плану шляхом техніко-економічного обґрунтування, що базується на нормативних актах;

– комплексність – передбачає єдність господарського плану з ресурсним його забезпеченням з усіх напрямів діяльності;

– системність – передбачає побудову системи показників, методів, моделей для кожного об'єкта фінансового планування та їх підпорядкування поставленій меті;

– соціальна орієнтованість – передбачає скерування грошових ресурсів на економічний розвиток, упровадження науково-технічного прогресу на виробництві, відкриття нових робочих місць, вдосконалення організації праці, більш повне задоволення соціальних потреб;

– оптимальність – орієнтує на вибір найбільш економічно вигідного варіанту під час планування, що базується на альтернативній основі;

– визначення провідних ланок і напрямів – передбачає на кожному етапі розвитку підприємства визначення пріоритетних напрямів першочергового спрямування коштів;

– взаємозв'язок поточних і перспективних планів – передбачає закріплення провідної ролі за перспективним планом і підпорядкування йому поточного плану;

– координація й узгодженість планів – передбачає взаємну внутрішньогосподарську і внутрішньосистемну узгодженість планів та координацію дій щодо ефективного використання фінансових ресурсів [8, с. 13].

Слід зауважити, що наведений перелік принципів не є вичерпним. Процес фінансового планування є динамічним і постійно вдосконалюється. Це творчий процес, який вимагає моделювання, глибокого всебічного аналізу, зіставлення, що потребує індивідуального підходу, спонукає до деталізації та доповнення названих принципів фінансового планування [8, с. 11–12].

Більшість зазначених класифікаційних ознак можна назвати традиційними, тому докладно розглянемо види фінансового планування, які виділяють за ознакою пріоритетів керівництва у виборі базової (вихідної) інформації.

Залежно від того, на який проміжок часу спрямовано основні ідеї – минуле, теперішнє, майбутнє, – виділяють чотири види планування [8, с. 16–17]:

– реактивне (націлене тільки на минуле);

– інактивне (пристосовується тільки до теперішнього);

– преактивне (підприємницький тип: віддає перевагу майбутньому);

– інтерактивне (орієнтоване на взаємодію усіх найкращих ідей планування).

У реактивному плануванні використовується генетичний підхід, коли уся проблема досліджується з погляду її виникнення та минулого розвитку (екстраполяція минулих тенденцій). Планування здійснюється за принципом «зверху вниз». Поперед усього з’ясовуються потреби низових структурних підрозділів, які оформлюються у плани.

Характерні позитивні риси реактивного типу планування:

– звернення до минулого досвіду;

– збереження спадкоємності цілей, способів управління, яке приводить до різких необдуманих змін;

– збереження традицій, що створює відчуття безпеки у робітників фірми.

Недоліки реактивного типу планування:

– реактивне планування розглядається не як система, а як проста одиниця, сукупність елементів;

– не використовується гнучкий підхід, що враховує зміни сьогодення;

– не дотримується принцип участі, тобто керують плануванням в основному тільки топменеджери;

– зменшує загальну ефективність діяльності підприємства.

Це зумовлено тим, що запити нижчих рівнів підприємства враховуються тільки один раз, а потім корегуються у сторону зменшення. Таким чином, керівники нижніх структурних підрозділів намагаються зависити рівень своїх витрат, чим збільшують невиробничі затрати економічних ресурсів.

Інактивний вид планування сприймає наявні умови як досить добрі й припустимі. Відмінною рисою інактивізму є інертність, задоволення теперішнім становищем. Головний принцип інактивного планування – «планувати мінімум необхідного, щоб не змінити природний стан справ».

Позитивною стороною інактивного планування

є обережність у плануванні господарчої діяльності. Недоліками інактивного планування є:

– нездатність пристосовуватися до змін. Підприємства добре працюють лише в стабільних, сприятливих умовах. При цьому виживають тільки ті з них, чиї доходи не залежать від ринку, а формуються з бюджетних коштів;

– слабке використання творчого потенціалу співробітників підприємства, обмеження їхньої службової самостійності.

Преактивне планування орієнтовано на майбутні зміни та прагнення прискорити зміни. Цей вид планування передбачає, що майбутнє підпорядковується контролю та значною мірою є продуктом творчих дій учасників планування. Тому метою преактивного планування є проектування майбутнього на підставі пошуку оптимальних рішень.

Переваги преактивного виду планування:

– адекватна оцінка зовнішнього середовища та прагнення врахувати фактори зовнішнього середовища у процесі планування;

– принцип участі в розробленні планів і максимальна мобілізація творчих здібностей учасників планування.

Недоліками преактивного планування вважаються:

– недостатнє використання накопиченого досвіду;

– надмірне захоплення новими методами досліджень.

Інтерактивне планування, яке використовують передові компанії, характеризується двома характерними рисами:

– ґрунтується на принципі участі та максимально мобілізує творчі здібності учасників планування;

– передбачає, що майбутнє можна контролювати, що значною мірою є результатом свідомих дій учасників планування.

Метою інтерактивного планування є проектування майбутнього [5, с. 85].

У своїй статті О.Д. Щербань [13, с 531]., посилаючись на праці О.П. Кириленко [4, с. 97], відмічає такі види планів залежно від строків: стратегічне і тактичне, а також довгострокове и середньострокове планування. Нижче розглянемо їх більш детально.

Стратегічне планування може бути розділене на загальне укрупнене (рамкове) і програмне. Завдання першого – визначення цілей: планування росту на довгострокову перспективу, пристосування до структурних зрушень, отримання необхідного прибутку. Завдання другого – визначення конкретної структури виробництва, вибір ринків збуту тощо [11, с. 130].

Стратегічне планування обов'язкове тільки для великих підприємств. Його часові горизонти збігаються з періодами довгострокового планування. Стратегічне планування широко використовується під час обґрунтування інвестиційної політики.

Стратегічному фінансовому плануванню притаманні такі характерні риси:

– спрямованість на середньострокову та довгострокову перспективу (на період більше одного року);

– орієнтація на розв'язання ключових, визначальних для фінансової системи підприємства цілей, від досягнення яких залежить його виживання;

– органічне ув'язування накреслених цілей з обсягом і структурою ресурсів, потрібних для їх досягнення;

– врахування впливу на планований об'єкт численних зовнішніх факторів, розроблення заходів для успішного розв'язання завдань планованої фінансової системи;

– адаптивний характер, тобто здатність передбачати зміни зовнішнього і внутрішнього середовища фінансового планування об'єкта і пристосувати до них процес його функціонування.

Тактика є частиною стратегії, що підпорядкована їй і обслуговує її. Вона характеризує засоби та прийоми, способи досягнення поставленої мети, лінія поведінки кого-небудь. Іншими словами, тактика – це лінія поведінки, розрахована на порівняно короткий період, визначені завдання і конкретні форми досягнення поставлених економічних цілей.

Тактичне планування пов'язане з короткими періодами, характеризується певною вузькістю і займається вибором засобів для виконання намічених цілей, які задаються на вищому рівні управління [6, с. 236].

Довгострокове планування розраховане на строк від 5 до 10 років і передбачає формування перспективних цілей підприємства, а також прийняття рішень, спрямованих на кращий розподіл його ресурсів, на основі довгострокових прогнозів. Цей вид планування спрямований на вирішення двох важливих завдань: впровадження нововведень й об'єднання інноваційних стратегій підрозділів підприємства.

Середньострокове планування розробляються на строк від 1 року до 5 років (найчастіше 5).

Порівняно з довгостроковими ці плани більш деталізовані й містять більше число кількісних показників, у них робиться акцент на розподілі ресурсів.

Використовуючи труди Т.О. Ставерської і І.С. Андрющенко, а також О.Д. Щербань, яка посилається на праці О.П. Кириленко, систематизуємо види планування (рис. 2) [8, с. 17; 13, с. 531; 4, с. 97].

У середньостроковому плані формулюються основні завдання діяльності підприємства на вста-

Рис. 2. Систематизація видів планування підприємства

Джерело: [8, с. 17; 13, с. 531; 4, с. 97]

новлений період, наприклад, виробнича стратегія підприємства й кожного підрозділу (реконструкція і модернізація, нарощування виробничих потужностей, освоєння нової продукції і розширення асортименту); стратегія збуту (структура збутової мережі і її розвиток, ступінь контролю над ринком і впровадження на нові ринки, проведення заходів, що сприяють розширенню збуту); фінансова стратегія (обсяги й напрями капіталовкладень, джерела фінансування, структура портфеля цінних паперів); кадрова політика (склад і структура кадрів, їх підготовка й використання); визначення обсягу й структури необхідних ресурсів і форм матеріально-технічного постачання [13, с. 532–533].

Таким чином, призначення класифікаційних видів фінансових планів полягає не стільки у створенні формально зафіксованого плану, скільки в узгодженні між собою цілей суб'єкта господарювання, можливостей, що відкриваються перед ним на конкурентному ринку, та ресурсів, що знаходяться у його розпорядженні.

Залежно від здійснюваного виду планування на підставі проведених управлінський дій та розрахунків фінансовим менеджером складається відповідний документ – планово-фінансовий інструмент.

Розглянемо основні види планово-фінансових інструментів, що складаються в результаті фінансового планування.

Фінансовий план – оперативний робочий документ, який можна розглядати як інструмент управління фінансами. Він є результатом здійсненого прогнозу, прийнятої концепції або розробленої програми.

Прогноз (гр. – «передбачення») – це висновок про наступний розвиток дій, тобто результат спроби скласти передбачення про майбутнє.

Прогнозування – це розроблення на тривалу перспективу змін фінансового стану об'єкта загалом та його різних частин [7, с. 152].

Головні відміни від планування: прогнозування не ставить завдання безпосередньо здійснити на практиці розроблені прогнози – ці прогнози є тільки передбаченням відповідних змін; є альтернативність побудови фінансових показників і параметрів, яка визначає варіантність розвитку фінансового стану об'єкта управління на основі чинних тенденцій [2, с. 61].

У прогнозуванні фінансів головне – пізнання об'єктивних тенденцій фінансового розвитку [2, с. 62].

Прогнозування (гр. – «знання наперед») можна визначити як наукове передбачення майбутнього стану економічної системи з урахуванням досвіду минулого і сучасного. Економічні прогнози виявляють конкретний вид основних закономірностей перспективного розвитку і можуть стати базою для визначення головних напрямів тривалої економічної політики.

Економічні прогнози носять імовірнісний характер, тобто це – деяка гіпотеза, деяка імовірнісна оцінка протікання економічного процесу в майбутньому. Прогноз визначає тільки можливі варіанти економічного розвитку.

Розроблення прогнозів включає в себе такі основні етапи:

– аналіз структури процесу, що вивчається, і виявлення найбільш істотних чинників, що впливають на його рівень;

– встановлення причинно-наслідкових зв'язків між процесом, що вивчається, і відібраними чинниками;

– аналіз динаміки прогнозованого процесу і виявлення тенденції його розвитку;

– аналіз динаміки найважливіших чинників, що впливають на процес, і визначення тенденцій їхньої зміни;

– вивчення впливу на процес зміни тенденцій розвитку чинників внаслідок економічної політики держави й інших причин;

– визначення зміни структур зв'язків між прогнозованим процесом і системою чинників, встановлення зв'язків у прогнозованому періоді;

– складання багатофакторного прогнозу;

– розрахунок помилки прогнозу і побудова довірчих інтервалів.

Перелічені етапи виконують такі функції:

– розкриття тенденцій зміни економічних процесів;

– виявлення найважливіших закономірностей передбачуваного економічного розвитку на основі характеристики цих тенденцій;

– з'ясування зв'язку минулого і сучасного з майбутнім;

– встановлення терміну дії виявлених закономірностей;

– визначення можливих альтернатив економічного розвитку в перспективі [3].

Загальна схема реалізації прогнозування надана на рисунку 3.

Програмний аспект прогнозу полягає у визначенні можливих шляхів досягнення бажаних і необхідних результатів, очікуваної в часі реалізації кожного з можливих варіантів і ступеня вірогідності успішного досягнення результату за тим чи іншим варіантом.

Організаційна сторона прогнозу містить у собі комплекс організаційно-технічних заходів, що забезпечують досягнення визначеного результату за тим чи іншим варіантом [10, с. 182].

В організаційному аспекті виходять із представлення про наявні економічні ресурси і накопичений науковий потенціал.

Прогнозування повинно відповісти на питання: що ймовірніше всього очікувати в майбутньому і за яких умов можна досягнути передбачуваного стану.

На практиці класифікація методів прогнозування дозволяє під час розроблення управлінських рішень:

– забезпечити достовірність прогнозу;

– мінімізувати затрати часу та коштів на вибір та обґрунтування методу прогнозування;

– відкриває можливості прогнозування за аналогією.

Економічні прогнози залежно від масштабності явища, що вивчається з певним ступенем умовності поділяють на:

– мікроекономічні – вивчають розвиток окремих підприємств, виробництв і окремих видів продукції або попит на неї;

– галузеві – присвячені вивченню розвитку галузі в країні;

– прогнози закономірностей розвитку народногосподарських комплексів і галузей, що об'єднуються загальним цільовим призначенням;

– регіональні;

– макропрогнози – присвячені аналізу розвитку найбільш загальних тенденцій техніко-економічного потенціалу країни [7, с. 57].

Залежно від функціонального призначення прогнози розподіляють на:

Рис. 3. Функції, методи та послідовність процесу прогнозування на підприємстві

Джерело: структуровано за даними [3; 10]

– цільовий – прогноз, що відповідає на запитання, що є бажаним й чому;

– пошуковий – вивчаються можливі напрями і числові характеристики майбутнього розвитку прогнозованого об'єкту або явища;

– нормативний – призначений для визначення можливих шляхів, економічних і матеріальних засобів і термінів досягнення заданого і бажаного стану прогнозованого об'єкту або явища;

– програмний – призначений для дослідження можливих шляхів та заходів для досягнення поставлених цілей і дозволяє сформулювати гіпотезу про можливі взаємовпливи різних факторів, вказати гіпотетичні строки досягнення проміжних цілей на шляху до головної;

– проектний прогноз – дозволяє визначити пріоритетність зразків того чи іншого явища в майбутньому, сприяє вибору оптимальних варіантів, перспектив проектування на основі, яка потім реалізує реальні проектні роботи.

Передумови і методи, що використовуються для прогнозування, істотно залежать від того, на який відрізок часу робиться прогноз.

За часом випередження економічні прогнози поділяються на:

– оперативні (до одного місяця);

– короткострокові (від декількох місяців до одного року);

– середньострокові (від одного року до п'яти років);

– довгострокові (не менш п'яти років) [7, с. 59].

Використовуючи наукові праці Т.О. Ставерської й І.С. Андрющенко, а також М.О. Юнацького, складемо класифікацію видів прогнозування (рис. 4) [8, с. 57–59; 14].

Необхідно відмітити, що в економічних умовах є низка факторів, що перешкоджають нормальному застосуванню прогнозування фінансового стану підприємств в Україні, таких як:

– нестабільність фіскальної політики держави;

– нестабільність загальноекономічної ситуації в Україні та світі;

– відсутність зрозумілості при визначенні потреби підприємства у власних та залучених ресурсах;

– неясність стратегічних цілей у підприємств;

– низький рівень розвитку інформаційних технологій на підприємствах;

– застарілі методи оперативного планування;

– недостатність досвіду самостійної постановки цілей та завдань,

– планування дій і залучення ресурсів в умовах ринкових відносин;

– недоліки існуючої системи управлінського обліку;

– нестача кваліфікованих кадрів, які мають досвід розроблення прогнозів за сучасними методами.

Тому в процесі прогнозування фінансових результатів діяльності підприємств варто керуватися такими рекомендаціями:

– під час прогнозування варто розглядати та аналізувати всі можливі сценарії розвитку подій, а не лише найбільш ймовірні значення певного показника. Важливо проаналізувати значення, що матимуть місце при вкрай несприятливому та сприятливому стані зовнішньоекономічного середовища;

– якісна оцінка тенденцій майбутнього періоду потребує достатнього обсягу інформації про результати діяльності підприємства за минулі періоди. Це сприятиме підвищенню точності прогнозу;

– для збільшення точності прогнозу і зменшення похибки варто враховувати ймовірні майбутні зміни у зовнішньому середовищі функціонування підприємства та інші фактори, які впливатимуть на його діяльність та не можуть бути ним нівельовані. До таких факторів належать, наприклад, темпи інфляції, зміни в податковому і митному законодавстві, дії конкурентів, соціальні та геополітичні чинники тощо;

– прогнозування фінансових результатів не має бути обмежене лише отриманням кількісних значень, тому воно обов'язково має здійснюватися з подальшим проведенням перспективної фінансової діагностики [10].

Висновки з проведеного дослідження. З огляду на результати дослідження, можна стверджувати, що в теперішніх умовах розвиток фінансового планування і прогнозування

Рис. 4. Класифікація видів прогнозування

Джерело: [8, с. 57–59; 14]

є одним із базисних внутрішньоорганізаційних контекстів в управлінській системі господарюючого суб'єкта.

Багатогранність та неоднозначність наукових підходів щодо розуміння економічної сутності, завдань, принципів та методів фінансового планування засвідчує те, що ця економічна категорія потребує постійного переосмислення і доповнення на теоретичному та науково-методичному рівнях.

Приділяючи більше уваги фінансовому плануванню та прогнозуванню, можна досягти зміцнення фінансової стабільності підприємства за умови виконання прогнозованих бюджетом обсягів операційної та інвестиційної діяльності на засадах фінансової стійкості, створення передумов для отримання чистого прибутку, достатнього для самоокупності та самофінансування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Біла О.Г. Фінансове планування і прогнозування: навч. посіб. Львів : Компакт-ЛВ, 2005. 255 с.
2. Загорський В.С., Вовчак О.Д., Благун І.Г., Чуй І.Р. Фінанси: навч. посіб. 2-ге вид., стер. Київ : Знання, 2008. 247 с.
3. Грабовецький Б.Є. Економічний аналіз. Львів, 2013. URL: http://pidruchniki. com/1584072013120/ekonomika/ekonomichniy_ analiz (дата звернення 10.07.2019)
4. Кириленко О.П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика) : навч. посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2000. 212 с.
5. Крамаренко Г.О., Чорна О.Є. Фінансовий менеджмент. 2-е вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 520 с.
6. Нелеп В.М. Планування на аграрному підприємстві. Київ : КНЕУ, 2004. 495 с.
7. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2001. 170 с.
8. Ставерська Т.О., Андрющенко І.С. Фінансове планування та прогнозування в підприємствах і фінансових установах : навч. посіб. Харків, 2013. 146 с.
9. Тарасюк Г.М., Шваб Л.І. Планування діяльності підприємства : навч. посіб. Київ : «Каравела», 2003. 432 с.
10. Прогнозирование и планирование экономики : учеб. пособ. / под общ. ред. В.И. Боресевича, Г.А. Кандауровой. Москва : Экоперспектива, 2010. 380 с.
11. Стельмащук А.М. Державне регулювання економіки : навч.посіб. Тернопіль: ТАНГ, 2000. 312 с.
12. Ніпіаліді О.Ю., Карпишин Н.І. Фінанси підприємств : навч. посіб. Тернопіль : Економічна думка, 2009. 232 с.
13. Щербань О.Д. Види та методи фінансового планування на підприємстві. *Молодий вчений*. 2017. № 6 (46). С. 530–534.
14. Юнацький М.О. Огляд сучасних методів прогнозування фінансового стану підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6232 (дата звернення 10.07.2019)

REFERENCES:

1. Bila O.H. (2005) Finansove planuvannia i prohnozuvannia [Financial Planning and Forecasting] : navch. posib. Lviv : Kompakt-LV.
2. Zahorskyi V.S., Vovchak O.D., Blahun I.H., Chui I.R. (2008) Finansy [Finances] : navch. posib. 2-he vyd., ster. Kyiv : Znannia,.
3. Hrabovetskyi B.Y. (2013) Ekonomichnyi analiz [Economic analysis]. Lviv,. Available at: http://pidruchniki.com/1584072013120/ekonomika/ekonomichniy_ analiz (accessed 10 July 2019).
4. Kyrylenko O.P. (2000) Finansy (Teoriia ta vitchyzniana praktyka) [Finances (Theory and domestic practice)] : navch. posibnyk. Ternopil: Ekonomichna dumka.
5. Kramarenko H.O., Chorna O.Y. (2009) Finansovyi menedzhment [Financial Management]. 2-d vyd. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury.
6. Nelep V. M. (2004) Planuvannia na ahrarnomu pidpryiemstvi [Planning at an agrarian enterprise]. Kyiv : KNEU.
7. Yerina A.M. (2001) Statystychne modeliuvannia ta prohnozuvannia [Statistical simulation and forecasting] : navch. posib. Kyiv : KNEU.
8. Staverska T.O., Andriushchenko I.S. (2013) Finansove planuvannia ta prohnozuvannia v pidpryiemstvakh i finansovykh ustanovakh [Financial planning and forecasting in enterprises and financial institutions: curriculum] : navch. posib. Kharkiv.
9. Tarasiuk H.M., Shvab L.I. (2003) Planuvannia diialnosti pidpryiemstva [Planning of enterprise activity] : navch. posib. Kyiv : «Karavela».
10. Prohnozyrovanye y planyrovanye ekonomyky [Forecasting and planning of the economy] (2010): ucheb. posob. / pod obshch. red. V.Y. Boresevycha, H.A. Kandaurovoi. Moskva : Ekoperspektyva.
11. Stelmashchuk A.M. (2000) Derzhavne rehuliuvannia ekonomiky [State regulation of the economy] : navch.posib. Ternopil: TANH.
12. Nipialidi O.Y., Karpyshyn N.I. (2009) Finansy pidpryiemstv [Finances of enterprises] : navch. posib. Ternopil : Ekonomichna dumka.
13. Shcherban O.D. (2017) Vydy ta metody finansovoho planuvannia na pidpryiemstvi [Types and methods of financial planning at the enterprise]. *Molodyi vchenyi*, vol. 6 (46), pp. 530–534.
14. Yunatskyi M.O. (2018) Ohliad suchasnykh metodiv prohnozuvannia finansovoho stanu pidpryiemstva [An overview of modern methods of forecasting the financial condition of enterprises]. *Efektyvna ekonomika*, vol. 4. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6232 (accessed 10 July 2019).

Rudyka Viktor
Doctor of Economic Sciences,
Professor of the Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
Shpirna Daryna
Student
Kharkiv Institute of Finance
Kiev National University of Trade and Economics

FORMATION OF THE SYSTEM OF FINANCIAL PLANNING AND FORECASTING ON THE ENTERPRISE

Formulating the goals of the article. The purpose of scientific research is the theoretical substantiation of the essence of financial planning and forecasting, as well as the role of the management system in relation to financial planning and forecasting.

Methodology. Under conditions of a market economy and the presence of numerous risks in the process of activity of economic entities, the management of the company's activity is impossible without the introduction of an effective system of planning and forecasting, which in connection with the above, and assumes a key role in the system of providing not only economic, but also social stability of the enterprise. In the study of financial planning and forecasting of the company's activity, the scientific results analyzed in the works of Biloy O. G., Zagorsky V.S., Grabovetsky B.Y., Kramarenko G.O., Yerina A.M., Staverskaya T.O., Karpishina N.I., Kirilenko O.P. and Shcherban O.D. were analyzed.

Results. The article considers modern directions of perfection of the system of financial planning and forecasting of Ukrainian enterprises, highlights the main shortcomings. It is determined that financial planning and forecasting includes the process of mobilization, distribution (redistribution) of financial resources for the purposes envisaged by the plan, ie associated with the movement of financial resources, financial relations arising in the course of this movement, and a set of measures envisaged by the plan of economic and social development of the enterprise. The financial strategy, being part of the overall strategy of the enterprise, must be consistent with its goals and objectives. However, it itself has a significant impact on the formation of a common strategy. It is determined that in the present conditions, the development of financial planning and forecasting is one of the basic internal organizational contexts in the management system of the business entity.

Practical implications. The theoretical positions on optimization of the financial planning and forecasting management system are proposed. The appointment of classification types of financial plans is described, which consists not so much in the creation of a formally fixed plan, but in the coordination between the objectives of the entity, the opportunities open to him in a competitive market and the resources at his disposal.

Value (originality). Taking into account the results of the study, it can be argued that under present conditions, the development of financial planning and forecasting is one of the basic internal organizational contexts in the management system of the business entity. The versatility and ambiguity of scientific approaches to understanding the economic essence, objectives, principles and methods of financial planning shows that this economic category needs constant reconsideration and additions to the theoretical and scientific-methodical levels. By paying more attention to financial planning and forecasting, it is possible to achieve the strengthening of financial stability of the company provided that the budget and the planned activity and investment activity are based on the principles of financial sustainability, creating prerequisites for obtaining net profit sufficient for self-sustainment and self-financing. The originality of the text is satisfactory.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT THE STATE REGULATION ON THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE

УДК 336.01

https://doi.org/10.32843/infrastruct33-46

Татарин Н.Б.
к.е.н., доцент, доцент кафедри державних та місцевих фінансів
Львівський національний університет імені Івана Франка
Борис О.М.
магістр
Львівський національний університет імені Івана Франка

Розвиток та становлення фінансового ринку України є необхідною передумовою розвитку інших секторів економіки держави. Швидкі зміни, що відбуваються у фінансових відносинах, вимагають дослідження проблем фінансового ринку та розроблення шляхів усунення визначених недоліків. Випливає необхідність виявлення низки нових аспектів важливої проблеми – забезпечення належного державного регулювання в усіх сферах фінансового ринку. Аналізуючи, систематизуючи й узагальнюючи наукові праці багатьох учених, було розглянуто основні відповідальні органи державного регулювання України. Розглянуто державні підходи та заходи, спрямовані на покращення стану фінансового ринку у вигляді «Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року». У результаті дослідження висвітлено основні показники фінансового ринку до та після реалізації Комплексної програми. Сформовано рекомендації щодо державного регулювання. Подальшим розвитком дослідження цього напряму є визначення взаємозв'язку основних уповноважених державних органів щодо державного регулювання усіх сфер на фінансовому ринку.

Ключові слова: *фінансовий ринок, держава, регулювання, розвиток, програма.*

Развитие и становление финансового рынка Украины является необходимым условием развития других секторов экономики государства. Быстрые изменения, происходящие в финансовых отношениях, требуют исследования проблем рынка и разработки путей устранения определенных недостатков. Следует необходимость выявления ряда новых аспектов важной проблемы – обеспечения надлежащего государственного регулирования во всех сферах рынка. Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды многих ученых, были рассмотрены основные ответственные органы государственного регулирования Украины. Рассмотрены государственные подходы и меры, направленные на улучшение состояния финансового рынка в виде «Комплексной программы развития финансового сектора Украины до 2020 года». В результате исследования отражены основные показатели рынка до и после реализации Комплексной программы. Сформированы рекомендации по государственному регулированию. Дальнейшим развитием исследования этого направления является определение взаимосвязи основных уполномоченных государственных органов по государственному регулированию всех сфер на финансовом рынке.

Ключевые слова: *финансовый рынок, государство, регулирование, развитие, программа.*

Development and becoming of the Ukrainian financial market are necessary pre-condition of other areas for the development of the state economy. Rapid changes are in financial relations require research-and-development of problems on the financial market and ways of removal of certain defects. A financial market is the major constituent of the country's financial system. The economic stability of the country depends on the efficiency of the development. It is needed to understand basic progress trends in the financial market. The decision of threats and problems becomes pre-condition for further presentation of the economy of Ukraine. The state and progress of financial market trends influence into his place in a world financial market, in particular to the market of European Union. The state regulation adheres to the general goals and principles of activity, which is to ensure the stability of the financial market, protect the interests of all participants in the financial market and reduce the risks of activities. In Ukraine on the modern stage of development government control of financial market functions are fixed on different public institutions. The presence of close intercommunication stipulates between all financial market segments. The necessity of exposure of new row aspects of the important problem – providing the proper government control swims out for all spheres of the financial market. Analyzing, systematizing and summarizing scientific works of many scientists, the basic responsible organs of government control of Ukraine were considered. State approaches and measures sent to the improvement of financial market condition as the "Complex program of development financial to the sector of Ukraine 2020" are considered too. As a result of research, the basic indexes of the financial market have reflected the realization of the Complex program. Recommendations were formed about government control. Further development of research of this direction is the determination of intercommunication of the basic authorized agents of public organs about government control of all spheres at the financial market.

Key words: *financial market, state, regulation, development, program.*

Постановка проблеми. Держава на фінансовому ринку може як виступати у ролі споживача фінансових послуг, так і виконувати специфічну і дуже важливу функцію – регулювання фінансового ринку, яка полягає у здійсненні державою комплексу заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за діяльністю фінансових посередників і запобігання зловживанням та порушенням у цій сфері.

Розвиток ефективно діючого фінансового ринку, здатного мобілізувати та перерозподіляти інвестиційні ресурси і є найважливішим завданням регулювання національної економіки. З огляду на це, важливим є створення ефективного механізму державного регулювання фінансового ринку, який покликаний забезпечити стабільність та розвиток цієї сфери [1, с. 17].

Розвиток фінансового ринку в Україні останнім часом набирає все більших обертів, виникає об'єктивна необхідність у чіткому регулюванні та контролі діяльності його учасників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теорії фінансів, зокрема фінансового ринку, зробили такі відомі зарубіжні вчені, як Д. Б'юкенен, К. Віксель, Дж. Гелбрейт, С. Глазьєв, К. Ерроу, В. Мау,

Г. Марковіц, А. Маршалл, Ф. Модільяні, А. Пігу, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, Дж. Тобін, Ю. Фама, Дж. Хікс, В. Шарп. Серед вітчизняних науковців, які займалися дослідженням цієї сфери, слід виділити роботи Л.М. Алексеєнко, О.І. Барановського, О.Д. Василика, О.В. Герасименка, В.М. Гриньової, Б.А. Карпінського, Г.А. Крамаренко, О.В. Любкіної, І.О. Лютого, В.М. Опаріна, В.О. Поворозник, О.Р. Романенка, О.Ю. Смолянської, В.П. Ходаківскої, В.М. Шелудько, С.П. Ярошенка та інших.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні основних проблем, що виникають у процесі реалізації комплексу заходів щодо державного регулювання на фінансовому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансовий ринок є найважливішим складником фінансової системи країни, від ефективності розвитку якого залежить економічна стабільність країни загалом. Важливість розуміння основних тенденцій розвитку фінансового ринку та встановлення переліку загроз чи проблем, їх вирішення стає передумовою для подальшого піднесення економіки України [2].

Усі суб'єкти господарювання стикаються насамперед із фінансовим ринком, де шукають необхідні кошти або здійснюють інвестування тимчасово вільних коштів і отримують від цього додатковий прибуток. На фінансовому ринку виникає кругообіг капіталу, причому в одних суб'єктів господарювання утворюються заощадження, а інші відчувають необхідність у фінансових ресурсах для розширення своєї діяльності. Крім того, фінансовий ринок стимулює зростання обсягів виробництва, накопичення фінансових ресурсів та сприяє виникненню і розвитку позитивних соціальних змін у суспільстві.

Фінансовий ринок – це вся система економічних відносин, що виникають між його прямими учасниками під час формування попиту і пропозиції на специфічні послуги – фінансові послуги, пов’язані з процесом купівлі-продажу, розподілу та перерозподілу фінансових активів, які знаходяться у власності економічних суб’єктів національної, регіональної та світової економіки [3].

Функціонування будь-якого ринку потребує законодавчої бази регулювання та впливу держави. Саме держава визначає і контролює правові основи ринкових відносин, насамперед права власності, установлює базові правила економічних відносин учасників ринку. Предметом державного регулювання фінансового ринку є сприяння його універсалізації – забезпечення розвитку комплексу взаємопов’язаних ринків.

Державне регулювання фінансового ринку та його складників – це об'єднання в єдину систему певних методів і прийомів, що дозволяють упорядкувати діяльність усіх його учасників і операцій між ними шляхом встановлення державою певних вимог та правил задля підтримки рівноваги взаємних інтересів усіх учасників [4].

В Україні на сучасному етапі розвитку фінансового ринку функції державного регулювання покладені на різні державні установи. Наявність тісного взаємозв’язку між усіма сегментами фінансового ринку зумовлює необхідність постійної координації дій регуляторів ринку.

Структура органів державного регулювання фінансового ринку України визначається двома рівнями:

а) законодавчий рівень – Верховна Рада України;

б) виконавчий рівень:

– Кабінет Міністрів України;

– центральні органи виконавчої влади загального регулювання та нагляду – Антимонопольний комітет України (АМК), Державна фіскальна служба України, Державна служба статистики України;

– спеціалізовані центральні органи виконавчої влади – Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку,

– Міністерство фінансів України;

– органи місцевого самоврядування – органи державної реєстрації суб'єктів господарської діяльності.

Державне регулювання на фінансовому ринку здійснюється:

1. щодо ринку банківських послуг – Національним банком України;

2. щодо ринків цінних паперів та похідних цінних паперів – Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;

3. щодо інших ринків фінансових послуг – спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг.[5]

Органи державного регулювання на фінансовому ринку повинні здійснювати глобальний консолідований нагляд за діяльністю фінансових установ, які проводять активні міжнародні фінансові операції, ефективно застосовуючи моніторинг і відповідні норми щодо всіх аспектів міжнародних операцій, що проводяться цими фінансовими установами на глобальній основі, головним чином через іноземні філії, спільні підприємства і дочірні підприємства. Одним із ключових елементів консолідованого нагляду є контакти й обмін інформацією з органами регулювання інших держав [6].

Принципи регулювання на фінансовому ринку України повинні враховувати міжнародні фінансові стандарти:

– базові принципи ефективного нагляду за банківською діяльністю Базельського комітету із банківського регулювання (BIS);

– Директиву Ради 92/30/ЄЕС про нагляд за кредитними установами на консолідованій основі;

– цілі та принципи регулювання ринку цінних паперів. Звіт Міжнародної Організації Комісій з Цінних Паперів (IOSCO), 1998 рік;

– Директиву Ради 93/6/ЄЕС про достатність капіталу інвестиційних фірм та кредитних установ;

– Директиву Ради 93/22/ЄЕС про інвестиційні послуги на ринках цінних паперів;

– принципи регулювання схем колективного інвестування. Звіт Міжнародної Організації Комісій з Цінних Паперів (IOSCO), 1994 рік;

– принципи нагляду за операторами схем колективного інвестування.

– Звіт Міжнародної Організації Комісій з Цінних Паперів (IOSCO), 1997 рік;

– ключові принципи страхової діяльності. Документи Міжнародної асоціації органів по нагляду за страховою діяльністю (IAIS), 2000 рік;

– нагляд за фінансовими конгломератами. Документи Об'єднаного Форуму з фінансових конгломератів, 1999 рік;

– концентрацію ризиків. Документи Об'єднаного Форуму з фінансових конгломератів, 1999 рік.

На основі цих положень у 2015 р. було прийнято Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року, яка включає план дій щодо досягнення таких цілей, часові рамки й відповідальних за реалізацію цих положень. Комплексна програма розроблена Національним банком України разом з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, представниками Міністерства фінансів України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, професійних асоціацій (НАБУ, УФУ тощо), експертами фінансового ринку, керівниками депутатських фракцій Верховної Ради України [7].

Фінансовий ринок України зазнав важких ударів як із зовнішнього (світова фінансово-економічна криза 2008 р.), так і з внутрішнього боку (втрата частини території та військовий конфлікт 2014–2019 рр.).

Незважаючи на численні економічні та політичні проблеми, які підсилені кризою держави, Україна все ж таки намагається втілити в життя власну зовнішньоекономічну стратегію, основою якої є європейський вибір.

Комплексна Програма відображає систематизовані проблеми розвитку фінансового ринку протягом 2009–2014 рр., які необхідно виправити до 2020 року: його дискретний та непропорційний характер, який відображався у зростанні випереджаючими темпами банківського сектору порівняно з іншими секторами фінансового ринку, недосконалість законодавства щодо пруденційного нагляду, появу великої кількості «фінансових пірамід» та кептивних фінансових установ, що поглибило кризу недовіри до фінансових інституцій. Наявний військовий конфлікт викликав скорочення економічної активності, що зумовило девальвацію національної валюти та прискорення інфляції, погіршення рівня якості кредитних портфелів банківської системи, підвищення рівня збитковості фінансових установ [7].

Тому головною метою Програми є створення фінансової системи, що здатна забезпечувати сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами ЄС.

Реалізація Комплексної програми має три етапи:І етап – вирішення проблем минулого та очищення фінансового сектору;ІІ етап – закладення фундаменту для розвитку системи;

ІІІ етап – реалізація заходів щодо самого розвитку [8].

Реалізовуючи Комплексну Програму на 2015–2017 роки для фінансового сектору стали роками випробовування на стійкість. Банківська система пройшла шлях очищення і докапіталізації. Банки з 2017 року нормалізували свою діяльність і стали операційно прибутковими. Розпочалося відновлення банківського кредитування, насамперед у роздрібному сегменті [8].

Одним із заходів, передбачених Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 року, є забезпечення динамічного розвитку інструментів та інфраструктури фінансових ринків, що охоплює прийняття та впровадження Закону України «Про похідні фінансові інструменти, розширення лінійки боргових цінних паперів, удосконалення розрахункової та кліринг готової інфраструктури фінансового ринку та реалізація плану впровадження накопичувального пенсійного забезпечення».

Програма також передбачає таку реформу фінансового сектору, де ключовими стратегічними цілями у ній є чисті надходження прямих іноземних інвестицій за період 2015–2020 рр., які, за даними Світового банку, повинні становити понад 40 млрд. доларів США.

Проте прямі іноземні інвестиції за І квартал 2019 року сягали 0,8 млрд. доларів, з них більше 60% було спрямовано до реального сектору. Лідерами залучення ПІІ були добувна промисловість та виробництво скла та виробів зі скла.

Приватний сектор був чистим кредитором зовнішнього світу – чисті надходження прямих іноземних інвестицій були нівельовані виплатами за зовнішніми зобов'язаннями банківського та реального секторів.

Також слід згадати питання Програми про максимальне відношення загального обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу до валового внутрішнього продукту за розрахунками Міжнародного валютного фонду, що не перевищу-

ватиме 60%. На початку 2019 року рівень боргу до ВВП знизився з 72% до 61%, очікується подальше зниження.

Жорстка фіскальна політика уряду і значні погашення боргу дають змогу знизити рівень державного боргу нижче 60% від ВВП.

Більшість ключових показників ефективності виконання Комплексної програми також свідчить про наближення до досягнення цільових показників. Зокрема, спостерігається зростання частки прийнятих активів у загальних активах страховиків. Також станом на 01.01.2019 порівняно до аналогічного періоду минулого року продовжилися тенденції щодо зростання активів недержавних пенсійних фондів (на 13,9%), кредитних спілок (на 8,7%), страхових компаній (на 4,7%), ломбардів (на 16%). Обсяги небанківських фінансових послуг на початок 2019 року також мали тенденції росту [9]. З метою прогресу у структурних реформах на ринках небанківських фінансових послуг Нацкомфінпослуг продовжуватиме роботу щодо розроблення та прийняття необхідних законодавчих актів, спрямованих на впровадження необхідних передумов для розвитку цих ринків згідно з Комплексною програмою. Натепер найбільш ефективними учасниками фінансового ринку України є комерційні банки та страхові компанії.

У 2018 році відбулись значні зміни у регулюванні фінансового сектору загалом:

1. Пом'якшено валютні обмеження для банків та бізнесу
2. Посилено захист прав кредиторів
3. Удосконалено корпоративне управління в акціонерних товариствах
4. Схвалено проект Концепції гармонізації оподаткування інструментів фінансового сектору
5. Підписано Меморандум між НБУ та НКЦПФР щодо розвитку ринку капіталу
6. Удосконалено нормативи професійної діяльності на фондовому ринку та управління ризиками
7. Підвищено стандарти розкриття інформації на ринку цінних паперів.

Зважаючи на завершення в 2019 році строків впровадження заходів Комплексної програми розвитку фінансового сектору України та враховуючи наміри сторін посилити співробітництво у впровадженні реформ у фінансовому секторі, усі регулятори фінансового ринку спільно розроблять середньострокову стратегію розвитку фінансового сектору на 2020–2025 роки, а також будуть спільно організовувати та проводити заходи, необхідні для її реалізації [10].

Висновки з проведеного дослідження. Механізм державного регулювання діяльності на фінансових ринках в Україні потребує подальшого безперебійного вдосконалення. Виникає необхідність покращення взаємозв'язку щодо регулювання кожного сектору ринку основними уповноваженими державними органами на фінансовому ринку. Подальший розвиток системи регулювання фінансового ринку в Україні має стати складовою частиною загальнодержавної стратегії проведення соціально-економічних перетворень. Представлена програма ставить на мету низка важливих змін у фінансовій системі країни шляхом введення нових вимог до фінансового сектору та його реформування.

Нині в Україні створено фінансовий ринок із досить високим рівнем державного регулювання, яке побудоване за функціональним принципом на основі змішаного регулювання діяльності його учасників, що загалом відповідає рівню розвитку фінансового ринку та стану фінансової системи країни.

Створення фінансової системи, що здатна забезпечити сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці, є необхідною передумовою для розбудови повноцінного конкурентного середовища згідно із Стандартами Європейського Союзу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Селіверстова Л. С. Особливості розвитку фінансового ринку України. Економічна наука. 2018. № 9. С. 13–17.

2. Жук Є. Зарубіжна практика регулювання фінансових ринків. Інформаційно-аналітичний портал українського агентства фінансового розвитку «Україна фінансова».

URL: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/drn/020.htm (дата звернення 12.07.2019).

3. Кушнаренко Н.П. Трансформація світового фінансового ринку в умовах лібералізації зовнішньоекономічних відносин. 2011. 213 с.

4. Малий І.Й., Королюк Т.О. Макрорегулювання фінансового сектору : монографія. Київ: КНЕУ, 2015. 303 с.

5. Внукова Н.М. Розвиток ринків фінансових послуг в умовах європейської інтеграції: монографія. Харків : ТО Ексклюзив, 2014. 218 с.

6. Директива 2006/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ (виправлене видання) URL: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_862/page?lang=en (дата звернення 15.07.2019).

7. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73007243 (дата звернення 16.07.2019).

8. Банківська система України: інституційні зміни та інновації : кол. моногр. / [Л.О. Примостка, М.І. Диба, І.В. Краснова та ін.] ; за заг. ред. Л.О. Примостки. Київ : КНЕУ, 2015. 434 с.

9. Національна комісія фінансових послуг звітує про виконання Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року за

2018 рік [Електронний ресурс] // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг URL: https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiini-povidomlennia/27244.html (дата звернення 17.07.2019).

10. Міністерство фінансів та фінансові регулятори спільно розроблять п'ятирічну стратегію розвитку фінансового сектору [Електронний ресурс] // Урядовий портал. 2019. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/news/minfin-ta-finansovi-regulyatori-spilno-rozroblyat-pyatirichnu-strategiyu-rozvitku-finansovogo-sektoru (дата звернення 17.07.2019).

REFERENCES:

1. Seliverstova L.S. (2018) Osoblyvosti rozvytku finansovoho rynku Ukrainy [Features of the development financial market of Ukraine] Economic science, no. 9, pp. 13–17.

2. Zhuk Ye. (2018) Zarubizhna praktyka rehuliuvannia finansovykh rynkiv [Foreign practice of regulating different markets] Information and analytical portal of Ukrainian financial development agency "Ukraine Financial". Available at: //www.ufin.com.ua/ analit_mat/drn/020.htm (accessed 12 July 2019).

3. Kushnarenko N.P. (2011) Transformatsiia svitovoho finansovoho rynku v umovakh liberalizatsii zovnishnoekonomichnykh vidnosyn [Transformation of the world financial market in conditions of liberalization of foreign economic relations], pp. 213.

4. Malyi I.Y., Koroliuk T.O. (2015) Makrorehuliuvannia finansovoho sektoru [Macroeconomic regulation of the financial sector] : monograph, pp. 303.

5. Vnukova N.M. (2014) Rozvytok rynkiv finansovykh posluh v umovakh yevropeiskoi intehratsii: monohrafiia [Development of financial services markets in the conditions of European integration]. Kharkiv : TO Exclusive, pp. 218.

6. Dyrektyva 2006/48/YeS Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady pro zapochatkuvannia ta zdiisnennia diialnosti kredytnykh ustanov (vypravlene vydannia) [Directive 2006/48/EC of the European Parliament and of the Council on the taking up and pursuit of the business of credit institutions] (revised edition). Available at: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_862/page?lang=en (accessed 15 July 2019).

7. Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine (2015) Kompleksna prohrama rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku [Comprehensive program of development of the financial sector of Ukraine till 2020]. Available at: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73007243 (accessed 16 July 2019).

8. Prymostka L.O., Dyba M.I., Krasnova I.V. (2015) Bankivska systema Ukrainy: instytutsiini zminy ta innovatsii [Banking system of Ukraine: institutional changes and innovations]: kol. monohr. (eds. L.O. Prymostky), pp. 434.

9. National Commission, which carries out state regulation in the field of financial services markets (2018) Natsionalna komisiia finansovykh posluh zvituie pro vykonannia Kompleksnoi prohramy rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku za 2018 rik [The National Financial Services Commission reports on the implementation of the Integrated Financial Sector Development Program of Ukraine by 2020 for 2018]. Available at:: https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiini-povidomlennia/27244.html (accessed 16 July 2019).

10. Government portal (2019) Minfin ta finansovi rehuliatory spilno rozrobliat piatyrichnu stratehiiu rozvytku finansovoho sektoru [The Ministry of Finance and financial regulators will jointly develop a five-year strategy for the development of the financial sector]. Available at: https://www.kmu.gov.ua/ua/news/minfin-ta-finansovi-regulyatori-spilno-rozroblyat-pyatirichnu-strategiyu-rozvitku-finansovogo-sektoru (accessed 17 July 2019).

Tataryn Natalia
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of State and Local Finances
Ivan Franko National University of Lviv
Borys Olha
Master
Ivan Franko National University of Lviv

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT THE STATE REGULATION ON THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE

The purpose of the article. All economic agents operate at first into a financial market, where search necessary capital. The economic agents carry out investing temporally of free financiers and get an additional income from it. There is a rotation of capital in the financial market. For one economic agent rise saving, and another feel a necessity for financial resources for the growth of the activity. A financial market stimulates the increase of production, accumulation of financial resources and helps an introduction and development of positive social changes in society.

The effective activity of the financial market the worked out principles of government control of relations is the basis of between his participants. The state determines and controls the legal structures of market relations.

The state sets the base rules of economic relations of market participants by the legislative adjusting and establishment of rules of licensing of the professional activity, emission, and circulation of securities, protection of rights for investors. Now in Ukraine, the mechanism of government control of functioning the financial market is characterized by the row of defects, in particular, needs reformation unclear distribution of plenary powers of his agents, absence of unitization of adjusting instruments. Research of directions for improvement of government control is actuality.

Government control of the financial market and his constituents is an association in the sole system of certain methods and receptions that allow putting in order activity of all his participants and operations between them by the establishment of certain requirements and rules the state for the cause of support of equilibrium of mutual interests of all participants.

The aim of work consists of the research at basic problems that occur up in the process of realization complex of steps about government control at the financial market.

Methodology. For the achievement of the put aim and decision of tasks such methods are used: analysis and synthesis, comparison and generalization; empiric research and factor analysis; approach of the systems and strategy.

Results. The functioning of any market needs the legislative base of adjusting and influence of the state. Exactly the state determines and controls legal structures of market relations, first of all, ownership rights set the base rules of economic relations of market participants. The article of government control of the financial market is assistance to his omnifying – providing of development of an interconnected of markets.

State approaches and measures sent to the improvement of financial market condition as the "Complex program of development financial to the sector of Ukraine 2020 to" are considered.

Mechanism of government control of activity on financial markets in Ukraine presently distant from perfect. The sole concerted politics is absent about relation adjusting each to the market sector, three public organs Function, each of that is authorized to regulate a certain market segment. Also, at state level rights for consumers are poorly protected, that needs separate attention for countries, on the whole, leaning on successful foreign experience.

Practical implications. Further development of adjusting of the Ukrainian financial market that will be able to satisfy the requirements of society in high-quality financial resources, it is expedient to carry out in coordination with the modern processes of reformation of the economy.

Such a mechanism must provide for control from the side of public organs on complete and reliable information about the activity of financial institutions; fixing at legislative level of guarantees of providing rights for consumers in relationship to the receipt of insurance payments, payments on savings accounts and others like such; introduction of the system of decision of the vexed questions.

УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ ТА ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

IMPROVEMENT OF THE MANAGEMENT SYSTEM OF THE FINANCIAL STATE OF THE ENTERPRISE

УДК 336.012.23
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-47

Рудика В.І.
к.е.н., професор кафедри фінансів і кредиту
Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету
Чемчикаленко Р.А.
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту
Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету
Компанієць А.О.
студент
Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

У статті проаналізовано вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на рівень ліквідності та платоспроможності підприємства. На основі кореляційно-регресійного аналізу статистичних даних проаналізовано вплив на ліквідність і платоспроможність вітчизняного бізнесу таких факторів, як рівень рентабельності активів та операційної діяльності, автономія, оборотність поточних та стан необоротних активів підприємства, індекс інфляції, офіційний курс долара США, облікова ставка НБУ. Доведено, що ліквідність і платоспроможність бізнесу більшою мірою залежать від фінансової стійкості та доступу підприємства до фінансових ресурсів, ніж від рівня та динаміки курсу іноземної валюти та рентабельності бізнесу. Встановлено мультиколінеарність між такими факторами, як оборотність поточних активів і автономія капіталу, оборотність поточних активів і рівень інфляції, облікова ставка НБУ та курс долара США, стан необоротних активів та індекс інфляції.

Ключові слова: *ліквідність, платоспроможність, стан, управління, підприємство, фактор впливу.*

В статье проанализировано влияние внутренних и внешних факторов на уровень ликвидности и платежеспособности предприятия. На основе корреляционно-регрессионного анализа статистических данных проанализировано влияние на ликвидность и платежеспособность отечественного бизнеса таких факторов, как уровень рентабельности активов и операционной деятельности, автономия, оборачиваемость текущих и состояние необоротных активов предприятия, индекс инфляции, официальный курс доллара США, учетная ставка НБУ. Доказано, что ликвидность и платежеспособность бизнеса в большей степени зависят от финансовой устойчивости и доступа предприятия к финансовым ресурсам, чем от уровня и динамики курса иностранной валюты и рентабельности бизнеса. Установлена мультиколинеарность между такими факторами, как оборачиваемость текущих активов и автономия капитала, оборачиваемость текущих активов и уровень инфляции, учетная ставка НБУ и курс доллара США, состояние необоротных активов и индекс инфляции.

Ключевые слова: *ликвидность, платежеспособность, состояние, управление, предприятие, фактор влияния.*

The article highlights the urgency of the study of problems of improving the system of liquidity management and solvency of the enterprise. It is substantiated that liquidity and solvency management are two related aspects of the same task. The influence of internal and external factors on the level of liquidity and solvency of the enterprise is analyzed. On the basis of the correlation-regression analysis of the statistical data, the influence on the liquidity and solvency of domestic business of such factors as the level of profitability of assets and operating activity, autonomy, current turnover and the state of non-current assets of the enterprise, the inflation index, the official exchange rate of the US dollar, and the NBU discount rate are analyzed. Correlation and regression models of the influence of the above factors on the coefficient of coverage and the level of absolute liquidity of the enterprise were constructed. It is proved that, despite the general perception that solvency depends not only directly on factors such as foreign exchange rates and business profitability, these factors almost do not affect the ability of an enterprise to fulfill its obligations. Liquidity and solvency of a business more strongly depend on financial stability and access of the enterprise to financial resources. It also substantiates the need for additional research into the connection between factors such as current assets turnover and capital autonomy, turnover and state of inflation in the country, changes in the NBU discount rate and the dollar, the state of non-current assets and the country's inflation index and their impact on the liquidity and solvency of the enterprise. The asymmetry of the relationship between solvency and the level of inflation has been established, which, according to the force of influence, is significant, but not a dominant place. It is substantiated that consideration of the effect of all the above-mentioned factors on the liquidity and solvency of an enterprise should contribute to increasing the efficiency of this activity, but for justified and efficient use they should be further verified and expanded through both endo- and exogenous, quantitative and qualitative factors that is the task of our further research.

Key words: *liquidity, solvency, state, management, enterprise, factor of influence.*

Постановка проблеми. Фінансовий стан підприємства – доволі складна і багатогранна субстанція й значне місце в її формуванні займають такі складники, як ліквідність та платоспроможність. Проте, незважаючи на доволі широку інформаційну базу у сфері дослідження цієї проблеми, досі сутність, пріоритетність виконання завдань, порядок оцінки та аналізу як ліквідності, так і платоспроможності, сучасний стан та чинники впливу на них факторів внутрішнього та зовнішнього середовищ вітчизняних підприємств, на нашу думку, досліджені не повною мірою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблемні питання управління ліквідністю та платоспроможністю підприємств досліджували такі зарубіжні та вітчизняні вчені-економісти, як: Дж. К. Ван Хорн, Е. Брігхем, Л. Бернстайн, Р. Найт, Р. Каплан, Д. Нортон, Е. Альтман, В.В. Ковальов, В.В. Бочаров, М.М. Крейніна, А.Д. Шеремет, М.С. Абрютіна, В.В. Глущенко, І.О. Бланк, А.А. Мазаракі, Н.М. Ушакова, Л.О. Лігоненко, Т.Є. Унковська, Г.В. Ситник, Л.О. Омельянович та ін.

Однак дослідження опублікованих робіт та практика господарської діяльності свідчать про відсутність достатнього висвітлення принципово важливих питань, пов'язаних із системною й комплексною оцінкою ефективності управління ліквідності та платоспроможності підприємств саме в сучасних умовах функціонування вітчизняного бізнесу.

Постановка завдання. У зв'язку з цим метою статті є дослідження сучасного стану управління

ліквідністю та платоспроможністю вітчизняних підприємств і визначення факторів впливу на нього різного роду факторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У попередніх дослідженнях ми вже частково висвітлювали актуальність дослідження цієї проблеми для вітчизняного бізнесу [1] й обґрунтовували доцільність розгляду проблеми управління, в тому числі їх оцінки й аналізу, як єдиного завдання, оскільки інформація про ліквідність активів, балансу чи підприємства загалом потрібна нам не просто так, а передусім з метою формування загального уявлення про стан платоспроможності досліджуваного підприємства [2; 3]. Тому в межах цього дослідження хотілося би більше зупинитися саме на факторах впливу внутрішніх та зовнішніх чинників на стан ліквідності та платоспроможності вітчизняних підприємств, що вже неодноразово теоретично обґрунтовувалося [4-6], проте кількісно не вимірювалося і не підтверджувалося статистичною інформацією.

Для цього буде проведено багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз, в межах якого як фактори будуть розглянуті показники, що характеризують окремі внутрішні (зокрема, рівень рентабельності активів (X1), операційної діяльності (X2), автономії (X3), ділової активності як результат оборотності поточних (X4) та стану необоротних активів підприємства (коефіцієнт зносу майна – X5)) та зовнішні (індекс інфляції (X6), офіційний курс долара США (X7), облікова ставка НБУ (X8)) аспекти діяльності підприємства.

До результуючих показників, що характеризують рівень ліквідності та платоспроможності підприємства, віднесено коефіцієнти покриття (Y1) та абсолютної ліквідності (Y2).

На наше глибоке переконання, більш доцільним був би розрахунок платоспроможності, розрахованою за даними щодо руху грошових коштів, однак брак достовірної інформації не дозволяє нам це зробити.

Звичайно, можна дискутувати щодо доцільності та вичерпності переліку як внутрішніх і зовнішніх факторів, так і результуючих показників, однак нашим завданням є апробація запропонованого підходу щодо ранжування наявних проблем у сфері управління ліквідністю і платоспроможністю вітчизняних підприємств із конкретизацією в подальших дослідженнях. Водночас вибрані фактори-показники є чи не найінформативнішими щодо формування фінансових результатів, фінансової стійкості та ділової активності підприємства, а відповідно, переважним чином і характеризують загальний внутрішній стан підприємства.

Ще однією перепоною для проведення об’єктивного дослідження цієї проблеми є відсутність достовірної вхідної інформації як щодо конкретних підприємств, так і загалом по країні. Відповідно, ми були змушені використати узагальнену інформацію, задекларовану на сайті Державної Служби Статистики України щодо окремих показників діяльності вітчизняних підприємств за видами економічної діяльності (табл. 1).

Важливою особливістю проведеного аналізу є використання відносних показників – фінансових коефіцієнтів – як у якості більшості факторів (змінних), так і в якості результуючих показників. Використання фінансових коефіцієнтів як показників ліквідності та платоспроможності пояснюється тим, що саме вони дозволяють із різних позицій оцінити загальний стан ліквідності та платоспроможності вітчизняних підприємств незалежно від їхнього розміру і форми власності. Крім цього, такий підхід допомагає уникнути фактора інфляції, який часто прямо або побічно використовується під час проведенн факторного аналізу на основі використання абсолютних показників діяльності підприємства і призводить до проблеми мультиколінеарності, що не дозволяє адекватно інтерпретувати отримані результати. Для забезпечення об'єктивності і достовірності проведеного факторного аналізу необхідно, щоб і факторні, і результуючі показники були відповідні. Тому використання фінансових коефіцієнтів як змінних вимагає використання відносних показників і як результуючих показників, що і пояснює вибір зазначених вище факторів внутрішнього впливу.

Натомість не потрібно відкидати й потребу в оцінці впливу зовнішніх факторів, що змушує нас все ж таки звернутися до таких абсолютних

Таблиця 1

Вихідна інформація для проведення аналізу факторного впливу на ліквідність та платоспроможність вітчизняних підприємств

	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	Y1	Y2
2012	5,0	0,6	35,1	0,79	80,18	99,8	7,9930	7,50	1,18	0,08
2013	3,9	-0,4	34,1	0,76	81,74	100,5	7,9930	6,50	1,14	0,08
2014	-4,1	-10,1	24,7	1,32	86,51	124,9	15,768556	14,00	1,04	0,08
2015	1,0	-5,3	28,3	1,40	63,34	143,3	24,000667	22,00	1,00	0,07
2016	7,4	0,3	24,5	1,26	61,27	112,4	27,190858	14,00	0,99	0,06
2017	8,8	1,7	24,7	1,33	58,39	113,7	28,067223	14,50	0,98	0,06

Джерело: розраховано автором на основі даних, наведених в джерелах [7; 10]

показників, як офіційний курс долара та облікова ставка НБУ.

З метою виявлення можливого впливу розміру підприємства на ліквідність і платоспроможність вітчизняних підприємств і подальшого впливу на підсумкові показники факторний аналіз за кожним результуючим показником мав би проводитись окремо по великих, середніх та малих підприємствах, однак у зв'язку з обмеженістю обсягу цієї роботи це буде завданням подальших досліджень.

Загальна схема проведення кореляційного аналізу за обома результуючими показниками має такий вигляд:

– побудова кореляційної матриці;

– виявлення ступеня кореляції між факторами і результуючим показником;

– виявлення ступеня кореляції між факторами (перевірка на мультиколінеарність);

– побудова рівняння регресії;

– розрахунок множинного коефіцієнта кореляції і коефіцієнта детермінації;

– перевірка достовірності на тест Стьюдента (t-тест).

Далі наведемо результати проведеного дослідження в розрізі обох результуючих показників

Показник КП. Кореляційна матриця має такий вигляд (табл. 2).

Аналіз даних, що містяться в кореляційній матриці (табл. 1), дає змогу дійти висновку, що між групами факторів X1 і X2, X3 і X4, X4 і X6, X5 і X7, X6 і X8, X7 і X8 спостерігається мультиколінеарність, а кореляція результуючого показника і факторів є доволі високою, за винятком показників рентабельності операційної діяльності та активів. Розраховане рівняння регресії (1) дало доволі несподіваний результат. Зокрема, на коефіцієнт покриття, який найчастіше використовується в процесі оцінки рівня платоспроможності підприємства, зовсім не впливають ні рентабельність використання активів, ні оборотність поточних активів, ні офіційний курс долара США. Натомість найбільший вплив на результуючий показник здійснює фінансова стійкість, виражена через коефіцієнт автономії, та облікова ставка НБУ. Відповідно, можна зробити попередній висновок, що платоспроможність більше залежить від доступу до фінансових ресурсів і успішності менеджменту, ніж від маржинальності продукту підприємства.

$$Y1 = 0{,}7286 + 0{,}0054X2 + 0{,}0114X3 + 0{,}0083X5 - 0{,}0085X6 + 0{,}0302\,X8 \quad (1)$$

Коефіцієнт множинної кореляції та коефіцієнт детермінації R2 становлять 1. При цьому якщо скористатися критерієм Стьюдента й подивитися в таблицю довідника з математичної статистики, то виявиться, що t-критичне двостороннє з 8 ступенями свободи й вірогідністю помилки 0,05 дорівнює 2,306. Оскільки абсолютна величина t, що дорівнює 65535, більша, ніж 2,306, фактори X2, X3, X5, X6, X8 – важливі змінні для оцінки платоспроможності, а рівняння регресії статистично надійне.

Далі здійснимо відповідні розрахунки для показника Y2.

Кореляційна матриця має такий вигляд (табл. 3).

Аналіз даних, що містяться в кореляційній матриці, дає змогу зробити практично ідентичний висновок щодо мультиколінеарності X1 і X2, X3 і X4, X4 і X6, X5 і X7, X6 і X8, X7 і X8 й високого ступеня кореляції результуючого (коефіцієнта абсолютної ліквідності) показника і факторів.

Розраховане рівняння регресії (2) також підтвердило невиправдані сподівання на вплив факторів рентабельності активів (X1), оборотності поточних активів (X4) і офіційного курсу долара США (X7) на абсолютну ліквідність підприємства.

$$Y2 = -0{,}104 + 0{,}0025X2 + 0{,}000002X3 + 0{,}0015X5 + 0{,}00059X6 + 0{,}00031X8 \quad (2)$$

Знову ж таки, оцінюючи статистичну значущість запропонованої моделі, необхідно відзначити, що коефіцієнт множинної кореляції та коефіцієнт детермінації R^2 становлять 1, а відповідно, рівняння регресії статистично надійне.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, підсумовуючи результати цього дослідження, необхідно відзначити, що попри загальне уявлення про те, що платоспроможність чи не

Таблиця 2

Кореляційна матриця КП

	Y1	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
Y1	1,00								
X1	-0,09	1,00							
X2	0,17	0,96	1,00						
X3	0,92	0,05	0,31	1,00					
X4	-0,94	-0,18	-0,43	-0,90	1,00				
X5	0,74	-0,65	-0,46	0,50	-0,57	1,00			
X6	-0,66	-0,50	-0,66	-0,52	0,82	-0,32	1,00		
X7	-0,96	0,33	0,07	-0,84	0,86	-0,88	0,54	1,00	
X8	-0,81	-0,22	-0,42	-0,64	0,90	-0,59	0,95	0,76	1,00

Джерело: складено автором на основі даних, наведених в джерелах [7–10]

Таблиця 3

Кореляційна матриця Y2

	Y2	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
Y2	1,00								
X1	-0,65	1,00							
X2	-0,43	0,96	1,00						
X3	0,67	0,05	0,31	1,00					
X4	-0,61	-0,18	-0,43	-0,90	1,00				
X5	0,95	-0,65	-0,46	0,50	-0,57	1,00			
X6	-0,21	-0,50	-0,66	-0,52	0,82	-0,32	1,00		
X7	-0,93	0,33	0,07	-0,84	0,86	-0,88	0,54	1,00	
X8	-0,49	-0,22	-0,42	-0,64	0,90	-0,59	0,95	0,76	1,00

Джерело: складено автором на основі даних, наведених в джерелах [7–10]

напряму залежить від таких чинників, як курс іноземної валюти та рентабельність бізнесу, ці фактори майже не впливають на спроможність підприємства виконувати свої зобов'язання. Ліквідність і платоспроможність бізнесу більшою мірою залежать від фінансової стійкості та доступу підприємства до фінансових ресурсів.

Заслуговує на увагу і потребує додаткового дослідження і тіснота зв'язку між такими факторами, як оборотність поточних активів і автономія капіталу, оборотність і стан з інфляцією в країні, зміна облікової ставки НБУ та курсу долара, стану необоротних активів та індексу інфляції в країні.

Зрозумілою й одночасно важливою для ефективного управління ліквідністю та платоспроможністю сучасного підприємства, на нашу думку, є й інформація про асиметричність зв'язку між платоспроможністю та рівнем інфляції, яка за силою впливу посідає вагоме, проте не чільне місце.

Всі ці дані щодо факторів впливу на ліквідність та платоспроможність підприємства мають сприяти підвищенню ефективності цієї діяльності, проте для обґрунтованого й ефективного використання вони мають бути додатково верифіковані та розширені за рахунок як ендо-, так і екзогенних, кількісних і якісних факторів, що є завданням наших подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чемчикаленко Р.А., Гордієнко А.О. Оцінка стану платоспроможністі вітчизняних підприємств. *Гроші, фінанси і кредит.* 2017. Випуск 5(10). С. 108–113.

2. Чемчикаленко Р.А., Яременко В.Г., Павленко О.О. Удосконалення системи діагностики платоспроможності підприємства. *Економіка та суспільство*. 2018. Випуск № 15. С. 780–784.

3. Чемчикаленко Р.А., Майборода О.В., Дьякова Ю.Ю. Напрямки підвищення ефективності оцінки ліквідності та платоспроможності підприємства. Економіка та суспільство. 2017. № 12. С. 642–648.

4. Харченко О.С. Вплив чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ на рівень платоспроможності підприємств машинобудування. *Агросвіт*. 2015. № 8. С. 81–84.

5. Смірнова П.В. Оцінка ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібної торгівлі: автореф. дис. … канд. екон. наук: спец 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)»; Харківський державний університет харчування та торгівлі. Харків, 2009. 18 с.

6. Журавльова Ю.Ю. Платоспроможність підприємства та шляхи її забезпечення (на прикладі харчової промисловості) : автореф. дис. … канд. екон. наук: спец 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит»; ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ, 2007. 22 с.

7. Документи Державної служби статистики України. Київ, 2019. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/sze.htm (дата звернення: 07.07.2019).

8. Сводная таблица индексов потребительских цен с 2000 по 2019 гг. Київ, 2019. URL: https://index.minfin.com.ua/economy/index/inflation/ (дата звернення: 07.07.2019).

9. Архів валютних курсів. Київ, 2019. URL: https://index.minfin.com.ua/economy/index/inflation/ (дата звернення: 07.07.2019).

10. Облікова ставка НБУ з 2001 по 2019 рр. Київ, 2019. URL: https://bankchart.com.ua/spravochniki/indikatory_rynka/nbu_discount_rate (дата звернення: 07.07.2019).

REFERENCES:

1. Chemchykalenko R.A., Hordiienko A.O. (2017) Otsinka stanu platospromozhnisti vitchyznianykh pidpryiemstv [Assessment of the state of solvency of domestic enterprises]. Money, finance and credit, vol. 5, no. 10, pp. 108–113.

2. Chemchykalenko R.A., Yaremenko V.H., Pavlenko O.O. (2018) Udoskonalennia systemy diahnostyky platospromozhnosti pidpryiemstva [Improvement of the company's solvency diagnostics system]. *Economics and Society*, vol. 15, pp. 780–784.

3. Chemchykalenko R.A., Maiboroda O.V., Diakova Yu.Yu. (2017) Napriamky pidvyshchennia efektyvnosti otsinky likvidnosti ta platospromozhnosti pidpryiemstva [Areas of increasing the efficiency of the assessment of liquidity and solvency of the enterprise]. Economics and Society, vol. 12, pp. 642–648.

4. Kharchenko O.S. (2015) Vplyv chynnykiv zovnishnoho ta vnutrishnoho seredovyshch na riven platospromozhnosti pidpryiemstv mashynobuduvannia [Influence

of factors of external and internal environment on the level of solvency of mechanical engineering enterprises]. *AgroSvit*, vol. 8, pp. 81–84.

5. Smirnova P.V. (2009) Otsinka likvidnosti ta platospromozhnosti pidpryiemstv rozdribnoi torhivli [Assessment of liquidity and solvency of retail enterprises] (PhD Thesis), Kharkiv: Kharkiv State University of Nutrition and Trade.

6. Zhuravlova Yu.Yu. (2007) Platospromozhnist pidpryiemstva ta shliakhy yii zabezpechennia (na prykladi kharchovoi promyslovosti) [Solvency of the enterprise and ways of its provision (on the example of the food industry)] (PhD Thesis), Kiev: State University "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

7. Publikatsiia dokumentiv Derzhavnoi Sluzhby Statystyky Ukrainy [Publication of documents of the State Service of Statistics of Ukraine]. Available at: http://ukrstat.org/uk/operativ/oper_new.html (accessed 07 July 2019).

8. Svodnaya tablitsa indeksov potrebitel'skikh tsen s 2000 po 2019 gg [Summary table of consumer price indices from 2000 to 2019]. Available at: https://index.minfin.com.ua/economy/index/inflation/ (accessed 07 July 2019).

9. Arkhiv valiutnykh kursiv [Archive of exchange rates]. Available at: https://index.minfin.com.ua/economy/index/inflation/ (accessed 07 July 2019).

10. NBU discount rate from 2001 to 2019 [Publication of documents of the State Service of Statistics of Ukraine]. Available at: https://bankchart.com.ua/spravochniki/indikatory_rynka/nbu_discount_rate (accessed 07 July 2019).

Rudyka Viktor
Candidate of Economic Sciences,
Professor at Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
Chemchykalenko Ruslan
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
Kompaniiets Alina
Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

IMPROVEMENT OF THE MANAGEMENT SYSTEM OF THE FINANCIAL STATE OF THE ENTERPRISE

The purpose of the article. The financial state of the enterprise is a rather complex and multifaceted substance and a significant place in its formation are components such as liquidity and solvency. However, despite the rather broad information base in the field of studying this problem, the essence, priority of the tasks, the order of evaluation and analysis of both liquidity and solvency, the current state and factors of influence on it of factors of internal and external environment of domestic enterprises, on our opinion, are not fully explored. Accordingly, the article proves the urgency of improving the efficiency of liquidity management and solvency of the enterprise. It is substantiated that liquidity and solvency management are two related aspects of the same task. The purpose of this article is to study both the current state of liquidity management and solvency of domestic enterprises, as well as the determination of factors influencing it various factors.

Methodology. This study is based on a correlation-regression analysis of statistical data of domestic enterprises on the influence of individual external and national factors on the liquidity and solvency of domestic business.

Results. The influence of internal and external factors on the level of liquidity and solvency of the enterprise is analyzed. On the basis of the correlation-regression analysis of the statistical data, the influence on the liquidity and solvency of domestic business of such factors as the level of profitability of assets and operating activity, autonomy, current turnover and the state of non-current assets of the enterprise, the inflation index, the official exchange rate of the US dollar, and the NBU discount rate are analyzed. Correlation and regression models of the influence of the above factors on the coefficient of coverage and the level of absolute liquidity of the enterprise were constructed. It is proved that, despite the general perception that solvency depends not only directly on factors such as foreign exchange rates and business profitability, these factors almost do not affect the ability of an enterprise to fulfill its obligations. Liquidity and solvency of a business more strongly depend on financial stability and access of the enterprise to financial resources. It also substantiates the need for additional research into the connection between factors such as current assets turnover and capital autonomy, turnover and state of inflation in the country, changes in the NBU discount rate and the dollar, the state of non-current assets and the country's inflation index and their impact on the liquidity and solvency of the enterprise. The asymmetry of the relationship between solvency and the level of inflation has been established, which, according to the force of influence, is significant, but not a dominant place.

Value/originality. It is substantiated that consideration of the effect of all the above-mentioned factors on the liquidity and solvency of an enterprise should contribute to increasing the efficiency of this activity, but for justified and efficient use they should be further verified and expanded through both endo- and exogenous, quantitative and qualitative factors that is the task of our further research.

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ РЕНТАБЕЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА (НА ПРИКЛАДІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ)

WAYS TO IMPROVE THE MANAGEMENT EFFICIENCY OF ENTERPRISE PROFITABILITY (THE CASE OF TRADE ENTERPRISES)

УДК 338.12
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-48

Чемчикаленко Р.А.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету
Смолякова А.А.
студент
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті проаналізовано стан управління рентабельністю вітчизняних підприємств, у тому числі особливу увагу було приділено підприємствам сфери оптової та роздрібної торгівлі. Встановлено, що управління рентабельністю вітчизняних підприємств сфери торгівлі поступово відновлюється, проте не позбавлене численних проблем. Узагальнено інформацію щодо можливих напрямів удосконалення системи управління рентабельністю вітчизняного бізнесу. Встановлено, що загальною проблемою системи дослідження факторного впливу на рентабельність діяльності підприємства є недостатня оцінка сили такого впливу. На основі використання кореляційно-регресійного аналізу запропоновано факторну модель оцінки впливу на операційну рентабельність діяльності підприємств торгівлі таких чинників, як рівень ліквідності та платоспроможності, фінансової стійкості та ділової активності. Встановлено, що найсильніший вплив має рівень їхньої ліквідності та платоспроможності.

Ключові слова: *рентабельність, прибутковість, прибуток, підприємство, управління, фактор.*

В статье проанализировано состояние управления рентабельностью отечественных предприятий, в том числе особое внимание было уделено предприятиям сферы оптовой и розничной торговли. Установлено, что управление рентабельностью отечественных предприятий сферы торговли постепенно восстанавливается, однако не лишено многочисленных проблем. Обобщена информация о возможных направлениях совершенствования системы управления рентабельностью отечественного бизнеса. Установлено, что общей проблемой системы исследования факторного влияния на рентабельность деятельности предприятия является недостаточная оценка силы такого воздействия. На основе использования корреляционно-регрессионного анализа предложена факторная модель оценки влияния на операционную рентабельность деятельности предприятий торговли таких факторов, как уровень ликвидности и платежеспособности, финансовой устойчивости и деловой активности. Установлено, что наиболее сильное влияние осуществляет уровень их ликвидности и платежеспособности.

Ключевые слова: *рентабельность, доходность, прибыль, предприятие, управление, фактор.*

The article substantiates the idea of an irregularity of the research problems of increasing the efficiency of management of profitability of domestic enterprises. The present state of management of profitability of domestic enterprises, including special attention was paid to the enterprises of the sphere of wholesale and retail trade, was analyzed. It is established that the management of profitability of domestic enterprises of the trade sphere is gradually restored, but not without numerous problems. The information on possible directions of improvement of the management system of profitability of domestic business is generalized. It is established that the general problem of the system of research of factor influence on profitability of enterprise activity is insufficient estimation of force of such influence. Based on the use of correlation-regression analysis, a factor model for assessing the impact on operating profitability of trading enterprises of such factors as liquidity and solvency, financial sustainability and business activity is proposed. It was found that the strongest influence is on their level of liquidity and solvency. It is established that significant effect on the researched result indicator is also made by the ratio of receivables and payables and turnover of working capital of the enterprise. However, it is worrying that, in accordance with the model for increasing the profitability of the operating activities of the enterprise, it is necessary to increase the amount of receivables in comparison with the amount of payables and, conversely, reduce the turnover of working capital. Regardless of the results of correlation-regression analysis, in our opinion, from an economic point of view, the reduction of debt ratios would be more correct if growth of working capital turnover was increasing. Accordingly, we can state that this problem has the right to life, but requires a more thorough analysis using statistical data over a longer period, as well as with a diversification of factor indicators, including through the use of factors characterizing the influence of the environment on the enterprises of the sphere trade.

Key words: *profitability, profitability, profit, enterprise, management, factor.*

Постановка проблеми. Тривалий час отримання прибутку підприємством вважалося найголовнішим його завданням. Натомість сьогодні проблеми управління прибутком та рентабельністю підприємства нібито відходять на другий план, пропускаючи вперед необхідність забезпечення довгострокового існування підприємства, забезпечення й утримання конкурентних переваг, ринкову капіталізацію підприємства. Насправді досягнення жодного з перелічених завдань неможливе без ефективного управління не тільки формуванням й розподілом прибутку, але й рентабельністю (прибутковістю) діяльності підприємства загалом чи здійснення окремих його функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблемні питання управління рентабельністю як зарубіжних, так і вітчизняних підприємств досліджували такі автори, як Т. Архіпова, М. Баканов, Л. Бернстайн, М. Білик, Е. Колосов, В. Колотович, О. Кононенко, М. Коробов, Я. Костецький, В. Крініцин, Є. Мних, Ю. Прохоров, Е. Руда, Г. Савицька, Е. Смирнов, С. Фішер, В. Фролов, Дж. Ван Хорн, О. Шеремет, Ю. Цал-Цалко та багато інших.

Однак специфіка функціонування вітчизняного бізнесу в сьогоднішніх доволі непередбачуваних і динамічних умовах потребує не тільки ретельного аналізу змін, що відбуваються в галузі управління рентабельністю підприємств, але і своєчасного

й доволі інноваційного реагування на відповідні виклики внутрішнього та зовнішнього середовищ підприємства.

Постановка завдання. У зв'язку з цим метою статті є дослідження сучасного стану управління рентабельністю підприємств торгівлі й визначення можливих напрямів його покращення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному фаховому просторі проблемі аналізу стану рентабельності окремих підприємств, окремих галузей і економіки загалом присвячено чимало праць [1–5; 15; 16], з яких видно, що ця проблема є актуальною, а її значення для структурного оновлення всієї економічної системи країни тільки зростає.

Так, І.А. Бержанір відзначає, що загальний рівень рентабельності суб'єктів господарювання за 2008–2013 рр. знижувався в середньому на 7,3% щорічно і на кінець 2013 р. становив лише 4,1%. Причому найбільш ефективно з погляду генерування прибутку спрацювали підприємства сфер сільського господарства і транспорту та зв'язку [1, с. 27].

В одному з наших попередніх досліджень ми також досліджували стан рентабельності операційної діяльності великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності з 2010 по вересень 2017 р. [2]. І нами було встановлено, що, з одного боку, простежується зростання рівня рентабельності професійної, наукової та технічної діяльності, а також промисловості загалом, що має створювати підґрунтя для розбудови всієї економічної системи країни, а з іншого – динаміка й рівень змін рентабельності за окремими галузями економіки є доволі нестабільними, а високий рівень варіативності отриманих значень свідчить про високий рівень ризику та відповідно низький рівень інвестиційної привабливості країни загалом.

У цьому дослідженні ми свою увагу ми зосередимо на підприємствах оптової та роздрібної торгівлі, оскільки в умовах практично тотального знищення промислового виробництва та так званих «ринкових перетворень» саме в цій сфері зайнято чи не найбільше людей. Так, на кінець 2017 року з 8271,3 тис. осіб, зайнятих в усій економіці, 2223,1 тис. осіб (26,88%) зайнято у сфері, яка має назву «оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів». Більше зайнято лише в промисловості – 2334,2 тис. осіб (28,22%) [6].

Звичайно, цей сектор економіки важко назвати «флагманом» чи «драйвером» економіки, проте, зважаючи на соціальну роль цих підприємств у забезпеченні добробуту населення країни, він є одним із доволі важливих і таких, що потребують значної уваги до забезпечення сталості його діяльності.

Проведений К. А. Дєнєжко та Ю. П. Жиліною аналіз показав, що за 2010–2012 рр. підприємства роздрібної торгівлі були збитковими, але збитковість у динаміці спочатку знизилась на 85,07%, а в 2012 зросла в 4,6 разу. Ними також було виявлено, що показники чистого збитку підприємств роздрібної торгівлі знижуються більш повільними темпами, ніж показники збитку від їхньої звичайної діяльності до оподатковування [3, с. 60], що є доволі незвичайним явищем.

Від себе можемо додати, що, незважаючи на тривалий період збиткової діяльності, вже в 2018 році підприємства цього сектору економіки почувалися значно краще, сукупний обсяг їх чистого прибутку становив 70556,2 млн. грн. У січні-березні 2019 року обсяг чистого прибутку становив 12134,8 млн. грн., це забезпечило підприємствам цієї сфери діяльності рентабельність операційної діяльності на рівні 24%, що на відповідний період часу поступається лише підприємствам, зайнятим операціями з нерухомим майном (39,8%) та інформацією і телекомунікаціями (24,3%). При цьому традиційно найвищий рівень рентабельності демонструють середні підприємства, далі йдуть великі, малі і мікропідприємства, тоді як у більшості задекларованих стратегічних орієнтирів нашої країни малому бізнесу відводиться найбільша роль в покращенні економічного стану країни.

Відповідно, очевидним є факт того, що процес управління рентабельністю вітчизняних підприємств, у тому числі в сфері торгівлі, потребує негайного удосконалення.

Важливо відзначити, що і в цьому напрямі можна знайти чимало робіт, завданнями яких є підвищення рентабельності чи просто збільшення прибутку підприємств. Проте поради щодо покращення рентабельності вітчизняного бізнесу найчастіше лежать на поверхні і стосуються зростання обсягів виробництва та реалізації продукції підприємства, зростання цін, зниження собівартості, оновлення асортименту й номенклатури продукції, що випускається [7, с. 69; 8, с. 41; 9, с. 228], впровадження економічно обґрунтованих норм на підприємстві, досягнень науково-технічного прогресу, підвищення якості продукції, що реалізується, та продуктивності праці, використання вторинних ресурсів та попутних продуктів, правильного та економічно обґрунтованого вибору маркетингової політики підприємства [10, с. 93].

Деякі автори звертають увагу на «підвищення конкурентоспроможності власної продукції за рахунок зменшення частки пасивних фондів у загальній вартості основних фондів та зменшення адміністративно-управлінських витрат», «поліпшення ефективності управління, підвищення прибутковості праці, ефективності виробництва», а також вважають, що «найбільший ефект підви-

щення рентабельності досягається за пошуку резервів на передвиробничій стадії» [11, с. 107].

У деяких дослідженнях, наприклад у роботі К.Г. Міщенко, пропонується розподіляти фактори на внутрішні (обсяг діяльності підприємства, стан та ефективність використання ресурсів підприємства, рівень доходів, рівень витрат, ефективність цінової та асортиментної політики) і зовнішні (державне регулювання цін в сучасних умовах на товари, які входять до споживчого кошика, подорожчання послуг інших галузей народного господарства, система оподаткування, зміна нормативних документів з кредитування, збільшення облікової ставки за користування кредитними, політика держави по формуванню доходів, відсутність індексації доходів населення залежно від темпів інфляції) [11, с. 106].

В інших же дослідженнях до вирішення цієї проблеми (проблеми визначення напрямів удосконалення системи управління рентабельністю підприємств) підходять більш ґрунтовно і виділяють такі глобальні фактори впливу, як технологія, устаткування, матеріали та енергія, вироби, працівники, організація і системи, методи роботи, стиль управління, державна економічна і соціальна політика, інституціональні механізми, інфраструктура, структурні зміни в суспільстві [12, с. 157–160].

Насправді, на нашу думку, всі ці дослідження мають право на існування й дають нам узагальнення бачення того, що врешті-решт впливає на прибуток та рентабельність діяльності підприємства. Проте жодне дослідження не визначає, що на вирішення всіх цих питань одночасно у підприємств не вистачає не тільки фінансових, але й часових, людських, організаційних ресурсів. Добре, що ми знаємо, в якому напрямі потрібно рухатись, але погано, що ми не знаємо, на який результат можна очікувати від реалізації тих чи інших заходів, тобто невідома вагомість вирішення тих чи інших проблем.

Вирішенню відповідних завдань сприяє проведення факторного аналізу, який, крім загального декларування наявності впливу окремих факторів, дає нам розуміння ще й сили цього впливу.

Стосовно факторного впливу на показники рентабельності застосовується ціла низка методів, зокрема, різні варіації методу компанії DuPont [4; 13] модель М.І. Баканова й А.Д. Шеремета [14], побудови регресійних моделей [5] тощо.

Не применшуючи значення й вагомість тієї чи іншої моделі, необхідно відзначити, що вони охоплюють вплив не всіх факторів, вплив яких нам цікавий. Відповідно, авторами цієї роботи також було поставлено на меті розроблення власної факторної моделі, побудованої на дослідженні наявних статистичних даних із використанням механізмів кореляційно-регресійного аналізу.

Стосовно ж логіки вибору результуючого показника, яким нами було вибрано рентабельність операційної діяльності, необхідно відзначити, що вона продиктована як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. Так, з одного боку, це лише один з показників рентабельності, який є в вільному доступі й відображений на сайті Державної служби статистики України, а з іншого – саме операційна діяльність характеризує успішність підприємства, оскільки вона є основною й тієї, заради якої створювалося саме підприємство.

Відповідно, вибір факторних показників зумовлений бажанням охопити всі внутрішні сторони діяльності підприємства, які в сукупності характеризують його фінансовий стан. Ліквідність та платоспроможність характеризує співвідношення коефіцієнта покриття та його нормативу (зважаючи на різноманіття підходів до вибору нормативного значення цього коефіцієнта, ми зупинилися на значенні «2»). Фінансову стійкість – коефіцієнт автономії та співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей. Ділову активність характеризують показники оборотності сукупного й власного капіталу (табл. 1).

Використавши можливості вкладки «Аналіз даних» табличного редактора Excel, було сформовано таку економіко-математичну модель:

$$P = 469{,}42 + 250{,}66ДКЗ + 13{,}95КА + 57{,}32ОК - 2{,}01ОВК - 1486{,}59КП \quad (1)$$

Найбільший вплив на операційну рентабельність діяльності підприємства чинять такі фактори, як платоспроможність та ліквідність і співвідношення заборгованостей підприємства. Натомість оборотність власного капіталу є найменш впливовим з усіх факторів.

Про достовірність отриманих результатів свідчить той факт, що коефіцієнт множинної кореляції становить 0,9254, а коефіцієнт детермінації R^2 = 0,8563, тобто отримана модель описує 85,63% факторних змін, що свідчить про задовільну апроксимацію.

При цьому достовірність за рівнем значущості критерію Фішера (Значимість F) значно більша за 0,05, відповідно, модель є незначущою. І насправді отримані результати є досить таки несподіваними. Так, відповідно до наведеної моделі, для зростання рентабельності потрібно нарощувати співвідношення дебіторської й кредиторської заборгованостей і зменшувати співвідношення коефіцієнта покриття та його нормативу.

Відповідно, з метою підвищення рівня значущості розробленої моделі здійснимо додатковий відбір змінних з допомогою методу прямого відбору (Forward Selection) і попереднього кореляційного аналізу (табл. 2).

Як бачимо, найбільш тісний зв'язок простежується з таким фактором, як «оборотність сукупного капіталу». Тому саме ця змінна повинна бути першою піддана процедурі перевірки на вклю-

Таблиця 1

Вихідна інформація для проведення аналізу факторного впливу на рентабельність операційної діяльності вітчизняних підприємств

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Рентабельність операційної діяльності (Р), %	12,2	10,2	–12,8	–0,9	15,8	18,8
Співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованостей (ДКЗ)	0,768	0,772	0,994	1,027	1,254	1,127
Коефіцієнт автономії (КА), %	9,571	8,494	–2,050	–4,816	–4,475	0,105
Оборотність сукупного капіталу (ОК), обертів на рік	0,503	0,412	0,750	0,777	0,342	0,352
Оборотність власного капіталу (ОВК), обертів на рік	2,510	2,237	11,585	–10,871	–5,347	–17,974
Співвідношення фактичного розміру й нормативу коефіцієнта покриття (КП), %	0,539	0,527	0,486	0,489	0,495	0,532

Джерело: розраховано авторами на основі даних [6]

Таблиця 2

Результати кореляційного аналізу рівня рентабельності операційної діяльності з вибраними змінними

	Р	ДКЗ	КА	ОК	ОВК	Кп
Р	1					
ДКЗ	0,149247	1				
КА	0,305552	–0,86535	1			
ОК	–0,90947	–0,17099	–0,32565	1		
ОВК	–0,6	–0,51434	0,337107	0,348152	1	
КП	0,684886	–0,51922	0,831552	–0,6135	–0,18212	1

чення в модель. Знайдемо оцінки значень результуючого ознаки, отримані на підставі моделі, яка включає тільки одну незалежну змінну ОК. Отримали такі значення: R^2 = 0,82714, Fроз = 23,93, Fкрит = 5,99, тобто виконується умова значущості критерію Fроз > Fкрит. При цьому достовірність за рівнем значущості критерію Фішера (Значимість F) достатня, а отже, змінна ОК має бути включена до моделі.

Провівши декілька ітерацій, нами було знайдено модель, яка була б достовірно значущою:

Р = –138,73 + 21,49 ДКЗ – 31,12 ОК + 275,72КП (2)

Отримали такі значення: R^2 = 0,89511, Fроз = 17,07, Fкрит = 4,76, тобто виконується умова значущості критерію Fроз > Fкрит.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, підсумовуючи результати цього дослідження, необхідно відзначити, що на рентабельність операційної діяльності підприємств торгівлі найбільш сильно впливають ліквідність і платоспроможність. Значний вплив на досліджуваний результуючий показник здійснюють також співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей та оборотність обігових коштів підприємства.

Однак викликає занепокоєння той факт, що відповідно до отриманої моделі для збільшення рентабельності операційної діяльності підприємства необхідно нарощувати обсяги дебіторської заборгованості порівняно з обсягами кредиторської заборгованості та, навпаки, скорочувати оборотність обігових коштів. Незважаючи на результати кореляційно-регресійного аналізу, на нашу думку, з економічного погляду більш коректним було би скорочення співвідношення заборгованостей за зростання оборотності обігових коштів. Відповідно, можемо констатувати, що ця проблематика має право на життя, але потребує більш досконалого аналізу з використанням статистичних даних за більш тривалий період, а також з урізноманітненням факторних показників, у тому числі за рахунок використання факторів, що характеризують силу впливу зовнішнього середовища на підприємства сфери торгівлі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бержанір І.А. Діагностика рентабельності суб'єктів господарювання України. *Економіка і організація управління*. 2014. № 3(19)-4(20). С. 25–29.

2. Чемчикаленко Р.А., Майборода О.В., Сокольченко В.І. Рентабельність діяльності вітчизняних підприємств: оцінка сучасного стану. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Випуск № 23. С. 579–584.

3. Дєнєжко К. А., Жиліна Ю. П. Аналіз підвищення рентабельності підприємств роздрібної торгівлі в Україні. *Управління розвитком.* 2014. № 4 (167). С. 59–61.

4. Костецький Я. Факторний аналіз рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств. *Економічний аналіз*. 2012. Випуск 10. Частина 4. С. 179–181.

5. Проскурович О. В., Басс А. Ю. Моделювання рентабельності діяльності підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2015. № 3. Т. 3. С. 209–212.

6. Документи Державної служби статистики України. Київ, 2019. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/sze.htm (дата звернення: 10.07.2019).

7. Лойко В.В., Несенюк Є. С. Шляхи збільшення обсягу прибутку та підвищення дієвості управління прибутком промислового підприємства в сучасних умовах господарювання. Международный научный журнал. 2015. № 7. С. 68–71.

8. Кучерява А.С. Прибутковість підприємства та шляхи її підвищення. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2015. № 40. С. 38–44.

9. Приймук О., Салієнко О. Діагностика фінансового стану та підвищення рентабельності підприємства. *Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління»*. 2016. Вип. 36. С. 223–230.

10. Мелень О.В., Гарібян Т.А. Актуальність питань розробки напрямів підвищення прибутковості підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Випуск 8. Частина 3. С. 91–94.

11. Міщенко К. Г. Прибутковість підприємства та шляхи її підвищення. Международный научный журнал «Интернаука». 2017. № 2 (24). С. 105–107.

12. Болюх М.А., Бурачеський В.З. Економічний аналіз. Київ. 2011. 540 с.

13. Ступницька Т.М., Гула О.С. Аналіз факторів, що впливають на зміну рентабельності основного капіталу, за методом корпорації «Дюпон». *Економіка харчової промисловості*. 2013. № 3(19). С. 21–23.

14. Семенова О. М., Середа І. В. Резерви підвищення рентабельності підприємства на основі факторного моделювання. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2014. № 1 (63). С. 162–167.

15. Свірідова С.С., Пожар О.О. Оцінка факторів впливу на рентабельність підприємства. *Молодий вчений*. 2014. № 11 (14). С. 93–96.

16. Фаріон В.Я. Аналітична оцінка ділової активності та рентабельності підприємств. *Інноваційна економіка.* 2013. № 10(48). С. 27–33.

REFERENCES:

1. Berzhanir I.A. (2014) Diahnostyka rentabelnosti subiektiv hospodariuvannia Ukrainy [Diagnostics of profitability of business entities of Ukraine]. *Economics and management organization*. vol. 3–4, no. 19–20, pp. 25–29.

2. Chemchykalenko R.A., Maiboroda O.V., Sokolchenko V.I. (2018) Rentabelnist diialnosti vitchyznianykh pidpryiemstv: otsinka suchasnoho stanu [Profitability of domestic enterprises: assessment of the current state]. *Global and national problems of the economy.* vol. 23. pp. 579–584.

3. Dieniezhko K. A., Zhylina Yu. P. (2014) Analiz pidvyshchennia rentabelnosti pidpryiemstv rozdribnoi torhivli v Ukraini [Analysis of increase of profitability of retail enterprises in Ukraine]. *Development management*. vol. 4, no. 67. pp. 59–61.

4. Kostetskyi Ya. (2012) Faktornyi analiz rentabelnosti diialnosti silskohospodarskykh pidpryiemstv [Factor analysis of profitability of agricultural enterprises]. *Economic analysis*. vol. 10. part 4. pp. 179–181.

5. Proskurovych O. V., Bass A. Yu. (2015) Modeliuvannia rentabelnosti diialnosti pidpryiemstva [Modeling profitability of the enterprise]. *Bulletin of the Khmelnytsky National University*. vol. 3. pp. 209–212.

6. Publikatsiia dokumentiv Derzhavnoi Sluzhby Statystyky Ukrainy [Publication of documents of the State Service of Statistics of Ukraine]. Available at: http://ukrstat.org/uk/operativ/oper_new.html (accessed 10 July 2019).

7. Loiko V.V., Neseniuk Ye. S. (2015) Shliakhy zbilshennia obsiahu prybutku ta pidvyshchennia diievosti upravlinnia prybutkom promyslovoho pidpryiemstva v suchasnykh umovakh hospodariuvannia [Ways to increase the profit and increase the efficiency of management of profits of an industrial enterprise in modern economic conditions]. *International Scientific Journal.* vol. 7. pp. 68–71.

8. Kucheriava A.S. (2015) Prybutkovist pidpryiemstva ta shliakhy yii pidvyshchennia [Profitability of the enterprise and ways of its increase]. *Problems of improving the efficiency of the infrastructure*. vol. 40. pp. 38–44.

9. Pryimuk O., Saliienko O. (2016) Diahnostyka finansovoho stanu ta pidvyshchennia rentabelnosti pidpryiemstva [Diagnostics of financial condition and increase of profitability of the enterprise]. *Collection of scientific works DETUT. Series "Economics and Management"*. vol. 36. pp. 223–230.

10. Melen O.V., Haribian T.A. (2014) Aktualnist pytan rozrobky napriamiv pidvyshchennia prybutkovosti pidpryiemstva [Actuality of issues of development of directions of increasing profitability of the enterprise]. *Scientific Herald of Kherson State University.* vol. part 3. pp. 91–94.

11. Mishchenko K. H. (2017) Prybutkovist pidpryiemstva ta shliakhy yii pidvyshchennia [Profitability of the enterprise and ways of its increase]. *International scientific magazine "Internauca"*. vol. 2, no. 24. pp. 105–107.

12. Boliukh M.A., Buracheskyi V.Z. (2011) Ekonomichnyi analiz [Economic analysis]. Kiev. (in Ukrainian)

13. Stupnytska T.M., Hula O.S. (2013) Analiz faktoriv, shcho vplyvaiut na zminu rentabelnosti osnovnoho kapitalu, za metodom korporatsii «Diupon». [Analysis of the factors influencing the change in the return on equity capital, by the DuPont Corporation method]. *The economy of the food industry*. vol. 3, no. 19. pp. 21–23.

14. Semenova O. M., Sereda I. V. (2014) Rezervy pidvyshchennia rentabelnosti pidpryiemstva na osnovi faktornoho modeliuvannia [Reserves to increase the profitability of the enterprise on the basis of factor simulation]. *Scientific herald of Poltava University of Economics and Trade*. vol. 1, no. 63. pp. 162–167.

15. Sviridova S.S., Pozhar O.O. Otsinka faktoriv vplyvu na rentabelnist pidpryiemstva [Assessment of the factors affecting the profitability of the enterprise]. *Young scientist*. vol. 11, no. 14. pp. 93–96.

16. Farion V.Ya. Analitychna otsinka dilovoi aktyvnosti ta rentabelnosti pidpryiemstv [Analytical assessment of business activity and profitability of enterprises]. *Innovative economy.* vol. 10, no. 48. pp. 27–33.

Chemchykalenko Ruslan
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
Smoliakova Anna
Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

WAYS TO IMPROVE THE MANAGEMENT EFFICIENCY OF ENTERPRISE PROFITABILITY (THE CASE OF TRADE ENTERPRISES)

The purpose of the article. For a long time profit was considered by the enterprise to be its most important task. On the other hand, today the problems of managing profits and profitability of the enterprise supposedly go to the second plan, passing ahead the need to ensure the long-term existence of the enterprise, the maintenance and maintenance of competitive advantages, market capitalization of the enterprise. In fact, the achievement of any of the listed tasks is impossible without effective management not only the formation and distribution of profits, but also the profitability (profitability) of the enterprise as a whole or the implementation of its individual functions.

In this regard, the purpose of this article is to study the current state of managing the profitability of trade enterprises and identify possible ways to improve it.

Methodology. This study is based on the use of tools for correlation and regression analysis of statistical data of domestic enterprises in the wholesale and retail trade in relation to the impact of their financial status on the level of profitability of operating activities.

Results. In this article the modern state of profitability management of domestic enterprises is analyzed, including special attention paid to the enterprises of the sphere of wholesale and retail trade. It is established that the management of profitability of domestic enterprises of the trade sphere is gradually restored, but not without numerous problems. The information on possible directions of improvement of the management system of profitability of domestic business is generalized. It is established that the general problem of the system of research of factor influence on profitability of enterprise activity is insufficient estimation of force of such influence. Based on the use of correlation-regression analysis, a factor model for assessing the impact on operating profitability of trading enterprises of such factors as liquidity and solvency, financial sustainability and business activity is proposed. It was found that the strongest influence is on their level of liquidity and solvency. It is established that significant effect on the researched result indicator is also made by the ratio of receivables and payables and turnover of working capital of the enterprise.

However, it is worrying that, in accordance with the model for increasing the profitability of the operating activities of the enterprise, it is necessary to increase the amount of receivables in comparison with the amount of payables and, conversely, reduce the turnover of working capital. Regardless of the results of correlation-regression analysis, in our opinion, from an economic point of view, the reduction of debt ratios would be more correct if growth of working capital turnover was increasing. Accordingly, we can state that this problem has the right to life, but requires a more thorough analysis using statistical data over a longer period, as well as with a diversification of factor indicators, including through the use of factors characterizing the influence of the environment on the enterprises of the sphere trade.

Value/originality. It is substantiated that consideration of the influence of all the above factors on the rendering of operational activity of domestic enterprises of the sphere of trade should contribute to increase of efficiency of this activity, but for the reasoned and effective use of them it is necessary to further check and extend both the horizon of analysis and the list of factors of influence.

ОСНОВНІ УМОВИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

MAIN CONDITIONS OF INVESTMENT ATTRACTION OF UKRAINIAN ENTERPRISES

УДК 330.322
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-49

Янковська В.А.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету
Гончарова Д.О.
студентка
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглянуто особливості економічного розвитку України на сучасному етапі. На основі аналізу теоретичних джерел і практики господарювання уточнено поняття інвестицій. Виявлено основні тенденції інвестиційного розвитку в економіці та його вплив на соціально-економічний розвиток України. Досліджено внутрішні та зовнішні умови інвестиційної привабливості українських підприємств. На основі аналізу літературних джерел уточнено поняття інвестиційної привабливості підприємства, що може сприяти більш точному і чіткому визначенню процесів, пов'язаних із цією діяльністю. Виявлено низку проблем, які негативно впливають на величину та структуру залучених інвестицій, у тому числі й зовнішніх. Визначено умови поліпшення інвестиційного клімату в Україні, які, безумовно, призведуть до зростання величини й якості інвестицій, що позитивно повинно позначитися на соціально-економічному розвитку держави.

Ключові слова: *інвестиції, інвестиційна привабливість, управління інвестиційною привабливістю, ефективність, підприємство.*

В статье рассмотрены особенности экономического развития Украины на современном этапе. На основе анализа теоретических источников и практики хозяйствования уточнено понятие инвестиций. Выявлены основные тенденции инвестиционного развития в экономике и его влияние на социально-экономическое развитие Украины. Исследованы внутренние и внешние условия инвестиционной привлекательности украинских предприятий. На основе анализа литературных источников уточнено понятие инвестиционной привлекательности предприятия, что может способствовать более точному и четкому определению процессов, связанных с этой деятельностью. Выявлен ряд проблем, которые негативно влияют на величину и структуру привлеченных инвестиций, в том числе и внешних. Определены условия улучшения инвестиционного климата в Украине, которые, безусловно, приведут к росту величины и качества инвестиций, что положительным образом должно сказаться на социально-экономическом развитии государства.

Ключевые слова: *инвестиции, инвестиционная привлекательность, управление инвестиционной привлекательностью, эффективность, предприятие.*

In the article features of economic development of Ukraine at the present stage are considered. The problem of investing in the economy, both external and internal, is very important. In article, on the basis of the analysis of theoretical sources and practice of managing, the concept of investments is specified. In the opinion of a large number of domestic and foreign experts in the field of economic growth one of the most important problems of the current stage of development of the Ukrainian economy is the transition to an innovative way of development. So the problem of investing in the economy, both external and internal, is very important. It is revealed top trends of investment development in economy and its influence on social and economic development of Ukraine. In article internal and external conditions of investment attractiveness of the Ukrainian enterprises are investigated. The role and value of investments in development of the enterprises are defined. The investment problem is particularly acute at the enterprises in the majority of the countries of the world. For the Ukrainian enterprises it is extremely relevant too. Important value get a question of attraction of external sources of financing, while there is a shortage of own economic resources, first of all, financial, which are necessary for formation of effective production, economic development of the enterprise, carrying out restructurings and solving problems of integration of the Ukrainian enterprises into world economic systems. In article, on the basis of the analysis of references, the concept "investment attractiveness of the enterprise" is clarified, what can contribute to more precise and clear definition of the processes associated with this activity. Low problems are detected which negatively affects the size and structure of the attracted investments, especially external ones. The conditions for improving the investment climate in Ukraine, which will definitely lead to an increase in the size and quality of investments, which should positively affect the socio-economic development of the state, are determined.

Key words: *investments, investment attractiveness, investment attractiveness management, efficiency, enterprise.*

Постановка проблеми. На думку значної частини вітчизняних і зарубіжних фахівців у сфері економічного зростання, однією з найгостріших проблем сучасного етапу розвитку економіки України є перехід на інноваційний шлях розвитку. У зв'язку із цим гостро постає проблема інвестицій в економіку, як зовнішніх, так і внутрішніх. Розглядаючи проблему інвестиційних вкладень, необхідно звернути увагу на таке. Багато авторів розглядають інвестиції як самоціль, як панацею від усіх проблем, що виникають в економіці. На нашу думку, інвестиції – це інструмент для досягнення поставлених перед економікою окремими підприємствами певних цілей в економічному, соціальному, екологічному та інших напрямах розвитку. Якщо неможливо або ж з якихось причин недоцільне досягнення цих цілей традиційними способами, тоді виникає необхідність залучення інвестицій. Із цього погляду необхідне уточнення понять самих інвестицій, інвестиційного шляху розвитку для більш повного і правильного розуміння сутності цих питань.

Інвестиційний шлях розвитку видається привабливим, оскільки забезпечує стале економічне зростання за рахунок постійного оновлення товарів, технологій, розширення існуючих і створення нових ринків збуту товарів, створення нових шляхів розвитку як окремих підприємств, так і економік держав у цілому. Отже, тема даного дослідження є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі розглянуто аналіз умов ефективної інвестиційної привабливості підприємств, заснованої на різних фінансових показниках і різних методичних підходах, концепціях. Дослідженнями у сфері економічної природи інвестицій, умов та чинників їх здійснення займалися такі вчені: Л. Алексєєнко, Г. Александер, О.Ф. Балацький, О.О. Бреславська, А.С. Гальчинський, А. Базилюк, І. Бланк, В. Бочаров, М. Герасимчук, Д. Аранчій, С. Гончаренко, А. Гончарук, О. Короткова, Н. Кушнір та ін. Необхідність узагальнення теоретичних досліджень із питань інвестиційної діяльності та джерел її фінансування, напрямів підвищення ефективності, вдосконалення інструментарію аналізу умов ефективної інвестиційної діяльності в сучасних умовах визначила вибір теми даного дослідження.

Водночас, незважаючи на значні наукові досягнення із цього питання, у сучасному розумінні концепція інвестиційної привабливості занадто багатогранна, а отже, не остаточно визначена і вимагає подальшого дослідження сутності концепції, її уточнення, а також виявлення чинників, що безпосередньо впливають на рівень інвестиційної привабливості.

Постановка завдання. Мета статті полягає у розгляді основних умов ефективної інвестиційної привабливості підприємств як для національних, так і для іноземних інвесторів, а також у розробленні пропозицій щодо підвищення ефективності інвестиційної привабливості підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У роботі досліджуються внутрішні й зовнішні умови інвестиційної привабливості українських підприємств, що впливають на активне залучення інвестицій та їх ефективне використання.

Надважливим є визначення поняття інвестицій, тому в роботі уточнено сутність інвестицій, інвестиційної привабливості, а також систематизовано зовнішні і внутрішні умови, що впливають на інвестиційну привабливість підприємства.

Проблема інвестування досить гостро стоїть на підприємствах більшості країн світу. Для українських підприємств вона також є надзвичайно актуальною. За умови гострої нестачі власних економічних ресурсів, передусім фінансових, необхідних для становлення ефективного виробництва, стабільного економічного розвитку підприємства, проведення структурних перебудов та розв’язання проблем інтеграції українських підприємств у світові економічні системи, великого значення набувають питання залучення зовнішніх джерел фінансування.

Визначення інвестиції пов’язане із залученням матеріальних благ у галузі економіки як усередині країни та підприємства, так і за їх межами.

Інвестиції – це грошові, майнові, інтелектуальні цінності, які вкладають в об'єкти підприємницької діяльності для розвитку підприємництва та безпосередньо отримання прибутку. Їх можна робити в основні та оборотні фонди, нематеріальні ресурси й активи [6].

Інвестиції поділяються на дві частини. Перша – це інвестиції, які не використовуються в поточному періоді, а зберігаються в запасах. Друга частина – це ресурси, які спрямовані на розвиток виробництва (інвестиції в будівлі, транспортні засоби, освіту, наукові дослідження та кадри, які на сучасному етапі розвитку економіки країни набувають усе більшого значення) [8].

Інвестування на підприємствах є об'єктивно необхідним процесом. Інвестиції сприяють формуванню та зміцненню підприємництва, акумулюють капітал для реалізації проектів, створення змішаних компаній. Досвід більшості країн показує, що приплив інвестицій та ефективне управління їх використанням рішуче впливають на економіку підприємства. Але залучення інвестицій безпосередньо залежить від інвестиційної привабливості [5].

Незважаючи на широке використання терміна «інвестиційна привабливість підприємства» (ІПП), воно так і не знайшло однозначного трактування у вітчизняних та закордонних фахівців. Існує велика кількість визначень даного поняття, проте деякі з них є складними і неоднозначними [11].

Узагальнивши визначення більшості авторів, на нашу думку, можна дати таке визначення: інвестиційна привабливість – це сукупність політичних, соціальних, екологічних, макро- і мікроекономічних та інших умов функціонування підприємства, що супроводжуються стабільною інвестиційною діяльністю вітчизняних і зарубіжних інвесторів.

Інвестиційна привабливість характеризується сукупністю зовнішніх (політичних, правових, економічних, що сприяють активній діяльності вітчизняних та іноземних інвесторів) та внутрішніх (загальна характеристика підприємства) умов [3].

Інвестиційна привабливість навколишнього для підприємства середовища (регіону, країни) має вагомий вплив на інвестиційну привабливість підприємства, по-перше, тому, що підприємство – це залежна від зовнішніх чинників система. По-друге, зовнішні чинники відіграють для потенційних інвесторів не менш важливу роль, аніж характеристики об'єкта інвестування [8].

Сучасний період розвитку економіки України передбачає, що надзвичайно важливим є залучення інвестицій у кожну галузь економіки. Саме тому найбільш актуальним є питання інвестиційної привабливості українських підприємств.

Нині інвестиційний клімат України залишається несприятливим, що є проблемою для розвитку країни, але країна є інвестиційно привабливою державою. При цьому вона намагається максимально інтегруватися у світовий простір та брати активну участь у міжнародних процесах.

Компанія BDO опублікувала рейтинг інвестиційної привабливості країн світу International Business Compass (IBC) за 2018 р. У ньому Україна зайняла 131-е місце (серед 174 країн), поліпшивши свій результат на три позиції порівняно з 2017 р. При цьому в 2015 р. Україна займала в рейтингу 89-е місце і входила в перелік країн, які показали найкраще зростання за рік нарівні з Білоруссю і Латвією [10].

Окрім того, у рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності (ГІК) 2017/2018 Україна поліпшила свої позиції на чотири пункти і зайняла 81-е місце серед 137 країн світу, які досліджувалися (у ГІК 2016/2017 – 85-е місце зі 138 країн) [1].

Надходження прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну в 2018 р. становили 2,5 млрд. дол. США з близько 130 країн світу, що на 8% більше порівняно з 2017 р. Про це повідомляє прес-служба Міністерства економічного розвитку і торгівлі [9].

Іноземні інвестиції в Україні є, але коло іноземних інвесторів поки що не таке велике.

На величину залучених інвестицій негативно впливає низка проблем. Серед них: корупція та недосконалість чинного законодавства; низький рівень захисту інвесторів; часта зміна урядів, прийняття різкої зміни політичного курсу та умов ведення бізнесу, політичні скандали; військові дії на Сході України, а це ставить під сумнів ступень захищеності інвестицій в Україну під час збройного конфлікту й військової окупації.

Поліпшити інвестиційний клімат України можна через значне зменшення хабарництва, покращення бізнес-клімату та стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, зменшення згубного впливу корупції, згубних корупційних принципів діяльності, які мають місце зараз. Для інвесторів є важливими показники суспільного благополуччя громадян України, тому їх потрібно поліпшувати. Чим краще соціальне забезпечення, державна допомога та рівень зайнятості, тим більше Україна буде приваблювати іноземних інвесторів [2].

Виконуючи всі зазначені вище умови, можливо забезпечити підняття України на рівень інвестиційно привабливих країн світу. Якщо держава оновить систему державного регулювання, змінить правове законодавство та поліпшить життя громадян, то вона має всі шанси на залучення великої кількості іноземних інвестицій, адже має значний для цього потенціал.

Окрім зовнішніх умов, ми виділяємо внутрішні умови інвестиційної привабливості підприємства, які складаються із загальної характеристики підприємства; характеристики технічної бази підприємства; статутного фонду, ціни акцій, переваг та недоліків існуючої організаційно-правової форми; місця підприємства в галузі, ринку, рівня концентрації своєї продукції на ринку; структури виробничих витрат, можливості їх скорочення; характеристики системи управління, її відповідності сучасним умовам управління; відомості та репутації підприємства на ринку; виробничої потужності, опису рівня її використання, оцінки можливостей її збільшення; обсягу прибутку та напрямів його використання, рівня самофінансування діяльності [7].

Інвестиційна привабливість підприємства формується за рахунок конкурентоспроможності підприємства, що пов’язано з повним задоволенням потреб споживачів. Важливим чинником підвищення інвестиційної привабливості підприємства є рівень інноваційної діяльності в рамках стратегічного розвитку. Провідним у всій системі чинників є завдання впровадження інновацій, що впливають на рівень інвестиційної привабливості підприємства.

Під час проведення аналізу інвестиційної привабливості підприємства враховується велика кількість чинників, що зумовлює існування великої кількості методик цього аналізу.

Однією з найбільш поширених є нормативна методологія інвестиційної привабливості підприємства в Україні, тобто Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій, яка затверджена у 1998 р. наказом Агентства з питань запобігання банкрутству. Методика складається з таких етапів: оцінки фінансового стану підприємства; визначення ваги групових та індивідуальних показників на основі оцінок експертів; визначення рангового значення для кожного показника; розрахунку інтегрального показника інвестиційної привабливості [4].

Збільшення інвестиційної привабливості може бути прямим наслідком безпосереднього поліпшення показників, таких як прискорення оборотних активів за рахунок скорочення боргу, а також непрямим – підвищення мотивації персоналу, що в кінцевому підсумку поліпшує фінансові показники. Але набагато важче простежити зв'язок між такими чинниками та фінансовими коефіцієнтами [11].

Одночасне використання усіх методів зростання інвестиційної привабливості неможливе через брак коштів, кваліфікованих кадрів, необхідної інформації для здійснення відповідних заходів. Практика доводить неефективність поділу зусиль за багатьма напрямами інвестиційної діяльності. Усе потрібно сконцентровувати на окремих, найважливіших інвестиційних проектах. Це потребує розроблення конкретних рекомендацій щодо виявлення найбільш впливових аспектів, вимірювання ступеню впливу та кінцевих наслідків.

Висновки з проведеного дослідження. Якісний аналіз зовнішніх та внутрішніх умов, що впливають на інвестиційну привабливість підприємства, дає змогу своєчасно виявляти проблеми в процесі управління інвестиційною політикою на підприємстві або у цілій країні, вжити заходів щодо

поліпшення інвестиційної привабливості і, врешті, деталізувати через процес інвестування вплив кожного чинника на конкретні показники.

Існує низка чинників, як зовнішніх, так і внутрішніх, які впливають на формування та рівень інвестиційної привабливості. З них існують ті, на які можна впливати, зокрема, на персонал, управлінський облік, фінансовий стан тощо. Аналогічно існує низка чинників, які не залежать від підприємства, але можуть суттєво вплинути на його інвестиційний рейтинг шляхом створення додаткових перешкод або, навпаки, сприятливих умов для підвищення інвестиційної привабливості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України: офіційний веб-сайт. URL : http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 20.07.2019).

2. Інвестиційний клімат України. *Міністерство закордонних справ України.* URL : http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/invest-climat (дата звернення: 22.07.2019).

3. Лазоренко Т.В., Цвєткова О.В. Управління інвестиційною привабливістю підприємства. *Молодий вчений.* 2014. № 12. С. 184–187.

4. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств і організацій : Наказ Агентства із запобігання банкрутству від 23 лютого 1998 р. № 22. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0214-98 (дата звернення: 22.07.2019).

5. Мойсеєнко І.П. Інвестування : навчальний посібник. Київ : Знання, 2006. 490 с.

6. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII. *Верховна Рада України.* URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1560-12 (дата звернення: 18.07.2019).

7. Сазонець І.Л., Федорова В.А. Інвестування: міжнародний аспект. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 272 с.

8. Скалюк Р.В., Лоїк О.І. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2016. № 1. С. 115–122.

9. Статистика зовнішнього сектору : статистичні дані Національного банку України. *Національний банк України.* URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446#3 (дата звернення: 20.07.2019).

10. Україна підвищила свої позиції у рейтингу інвестиційної привабливості в 2018 році. Рейтинг інвестиційної привабливості країн світу. *BDO International Business Compass.* URL : https://www.bdo.ua/uk-ua/news-2/2018/ukraine-has-increased-its-position-in-the-rating-of-investment-attractivene ss-in-2018 (дата звернення: 22.07.2019).

11. Урванцева С.В. Інвестиційна привабливість підприємства: сутність та фактори її формування. *Молодий вчений*. 2014. № 7(2). С. 85–89.

REFERENCES:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofitsiinyi veb-sait [The State Statistics Service of Ukraine: official website]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua (accessed 20 July 2019).

2. Investytsiinyi klimat Ukrainy. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy [Investment climate of Ukraine. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine]. Available at: http://mfa.gov.ua/ru/about-ukraine/economic-cooperation/invest-climat (accessed 22 July 2019).

3. Lazorenko T.V., Tsvietkova O. V. (2014) Upravlinnia investytsiinoiu pryvablyvistiu pidpryiemstva [Management of investment attractiveness of the enterprise]. *Molodyi vchenyi,* no. 12, pp. 184–187.

4. Nakaz Ahentstva z pytan zapobihannia bankrutstvu pidpryiemstv ta orhanizatsii “Metodyka intehralnoi otsinky investytsiinoi pryvablyvosti pidpryiemstv ta orhanizatsii” [Methodology of Integral Assessment of Investment Attractiveness of Enterprises and Organizations: Order of the Agency for the Prevention of Bankruptcy of Enterprises and Organizations] (23.02.1998) no. 22 *Verkhovna Rada of Ukraine.* Available at: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0214-98 (accessed 22 July 2019).

5. Moiseienko I. P. (2006) *Investuvannia* [Investment]. Kyiv : Znannia. (in Ukrainian).

6. Zakon Ukrainy “Pro investytsiinu diialnist” [About investment activity : Law of Ukraine] (18.09.1991) no. 1560-XII *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1560-12 (accessed 18 July 2019).

7. Sazonets I. L., Fedorova V. A (2014) Investuvannia: mizhnarodnyi aspekt [Investing: the international dimension]. Kyiv: *Tsentr uchbovoi literatury*. (in Ukrainian).

8. Skaliuk R. V., Loik O. I. (2016) Otsinka investytsiinoi pryvablyvosti pidpryiemstva [Estimation of investment attractiveness of the enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 1, pp. 115–122.

9. Statystyka zovnishnoho sektoru : Statystychni dani Natsionalnoho banku Ukrainy [External sector statistics: Statistical data of the National Bank of Ukraine]. Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article? showHidden = 1 & art_id = 65613 & cat_id = 44446 # 3 (accessed 20 July 2019).

10. Reitynh investytsiinoi pryvablyvosti krain svitu. Ukraina pidvyshchyla svoi pozytsii u reitynhu investytsiinoi pryvablyvosti v 2018 rotsi. *BDO International Business Compass.* [Ukraine has increased its position in the rating of investment attractiveness in 2018: BDO International Business Compass (IBC) rating of investment attractiveness of the world]. Available at: https://www.bdo.ua/uk-ua/news-2/2018/ukraine-has-increased-its-position-in-the-rating-of-investment-attractiveness-in-2018 (accessed 22 July 2019).

11. Urvantseva S. V. (2014) Investytsiina pryvablyvist pidpryiemstva : sutnist ta faktory yii formuvannia [Investment attractiveness of an enterprise: the essence and factors of its formation]. *Molodyi vchenyi,* no. 7(2), pp. 85–89.

Yankovska Viktoriia
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
Honcharova Dariia
Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

MAIN CONDITIONS OF INVESTMENT ATTRACTION OF UKRAINIAN ENTERPRISES

In the opinion of a large number of domestic and foreign experts in the field of economic growth one of the most important problems of the current stage of development of the Ukrainian economy is the transition to an innovative way of development. So the problem of investing in the economy, both external and internal, is very important. Considering to a problem of investments, it is necessary to pay attention to the following. Many authors consider investments as a panacea from all problems arising in economy. From our point of view, investments is an instrument for achieving certain goals set by individual enterprises for the economy in certain economic, social, environmental and other areas of development. If it is impossible to achieve these goals in the traditional ways, there is a need to attract investment. From this point of view it is necessary to clarify the concepts of investment itself, the investment path of development for a more complete and correct understanding of the essence of these issues.

The investment path of development is attractive, as it provides sustainable economic growth through constant updating of goods, technologies, expansion of existing and creation of new markets for goods, creation of new ways of development, both individual enterprises and economies of the states as a whole. Therefore, the subject of this study is relevant.

The purpose of article is to consider the main conditions for the effective investment attractiveness of enterprises for both domestic and foreign investors, as well as in developing proposals for improving the efficiency of investment attractiveness of enterprises.

In the article features of economic development of Ukraine at the present stage are considered. In article, on the basis of the analysis of theoretical sources and practice of managing, the concept of investments is specified. In the opinion of a large number of domestic and foreign experts in the field of economic growth one of the most important problems of the current stage of development of the Ukrainian economy is the transition to an innovative way of development. So the problem of investing in the economy, both external and internal, is very important. It is revealed top trends of investment development in economy and its influence on social and economic development of Ukraine. In article internal and external conditions of investment attractiveness of the Ukrainian enterprises are investigated. The role and value of investments in development of the enterprises are defined. The investment problem is particularly acute at the enterprises in the majority of the countries of the world. For the Ukrainian enterprises it is extremely relevant too. Important value get a question of attraction of external sources of financing, while there is a shortage of own economic resources, first of all, financial, which are necessary for formation of effective production, economic development of the enterprise, carrying out restructurings and solving problems of integration of the Ukrainian enterprises into world economic systems. In article, on the basis of the analysis of references, the concept "investment attractiveness of the enterprise" is clarified, what can contribute to more precise and clear definition of the processes associated with this activity. Low problems are detected which negatively affects the size and structure of the attracted investments, especially external ones. The conditions for improving the investment climate in Ukraine, which will definitely lead to an increase in the size and quality of investments, which should positively affect the socio-economic development of the state, are determined.

The article can be used in practical activities of enterprises during developing investment programs, plans of strategic development and the directions of social and economic growth and also in the system of preparation and professional development of staff.

The article identifies the main factors, conditions for investment growth of enterprises and the economy as a whole, on the basis of an integrated approach in considering economic growth on the basis of investment development.

РОЗДІЛ 7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК КРИПТОВАЛЮТ
ACCOUNTING FOR CRYPTOCURRENCIES

УДК 657
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-50

Костюченко В.М.
д.е.н., доцент,
професор кафедри обліку
та оподаткування
Київський національний торговельно-економічний університет
Малиновська А.М.
студент
Київський національний торговельно-економічний університет
Мамонова А.В.
студент
Київський національний торговельно-економічний університет

У статті розглянуто теоретико-методичні засади бухгалтерського обліку криптовалют. Науково-технічний прогрес призвів до зміни світового порядку та тенденцій: замість загальноприйнятих та стандартних речей люди надають перевагу нещодавно створеним прогресивним ідеям. Особливо це стосується криптовалюти та процесів, які пов'язані з нею. У світі існує понад тисяча видів криптовалют. Правовий статус криптовалюти у більшості країн та в Україні зокрема не визначений на законодавчому рівні. З одного боку, це сприяє підвищенню популярності криптовалют, а з іншого – ускладнює процес відображення їх в обліку. У країнах світу по-різному підходять до визначення економічної сутності криптовалют. Зокрема, криптовалюту розглядають як електронні гроші, віртуальний товар, власність, віртуальну валюту, засіб платежу. В Україні не визначено економічну сутність криптовалюти. В основу статті покладено аналіз підходів до визначення економічної сутності криптовалют. Запропоновано методику бухгалтерського обліку утримуваної криптовалюти згідно з МСФЗ.

Ключові слова: *криптовалюта, криптоактиви, операції з криптовалютами, законодавче регулювання криптовалюти, бухгалтерський облік криптовалюти.*

В статье рассмотрены теоретико-методические основы бухгалтерского учета криптовалют. Научно-технический прогресс привел к изменению мирового порядка и тенденций: вместо общепринятых и стандартных вещей люди отдают предпочтение недавно созданным прогрессивным идеям. Особенно это касается криптовалюты и процессов, связанных с ней. В мире существует более тысячи видов криптовалют. Правовой статус криптовалюты в большинстве стран и в Украине в частности не определен на законодательном уровне. С одной стороны, это способствует повышению популярности криптовалют, а с другой – усложняет процесс отражения их в учете. В странах по-разному подходят к определению экономической сущности криптовалют. В частности, криптовалюту рассматривают как электронные деньги, виртуальный товар, собственность, виртуальную валюту, средство платежа. В Украине не определена экономическая сущность криптовалюты. В основу статьи положен анализ подходов к определению экономической сущности криптовалют. Предложена методика бухгалтерского учета удерживаемой криптовалюты согласно МСФО.

Ключевые слова: *криптовалюта, криптоактивы, операции с криптовалютами, законодательное регулирование криптовалют, бухгалтерский учет криптовалют.*

The theoretical and methodical principles of the cryptocurrency accounting survey are proposed in the article. Scientific and technological progress has led to a change in all types and trends: the replacement of common and standard things people assume more than something truly created by progressive ideas. This is especially true of cryptocurrency and the processes that remain with it. Cryptocurrency is a new economic phenomenon that appeared alongside Blockchain technology, storage and data exchange technology. The cost of cryptocurrency depends on the conjuncture of cryptocurrency market. There are more than a thousand types of cryptocurrencies in the world. The legal status of cryptocurrency in most countries and in Ukraine, in particular, is not defined at the legislative level. On the one hand, it contributes to the increase in the popularity of cryptocurrencies, and on the other hand it complicates the process of displaying them in the accounting. Until the definition of the cryptocurrency economic essence fit differently in countries around the world. In particular, cryptocurrency are treated as electronic money, virtual goods, property, virtual currency, means of payment. In Ukraine, the cryptocurrency economic essence is not defined. In March 2019, the International Financial Reporting Interpretations Committee (IFRIC) adopted the "Holdings of Cryptocurrencies" document. The Committee considered one of the types of cryptocurrency, namely, the holdings cryptocurrency held by certain characteristics. This document certifies that the cryptocurrency is consistent with the definition of an intangible asset in accordance with IAS 38. The Committee also pointed out that, in the case of subsequent sale in the ordinary course of business, IAS 2 "Inventories" would apply to the cryptocurrency. That is, in the case when the cryptocurrency is held for sale, it is recognized as inventory. The domestic regulatory framework for accounting provides grounds for applying the provisions of the IFRIC Interviews "Holdings of Cryptocurrencies" in Ukraine. The analysis of approaches to the definition of the cryptocurrency economic essence is the basis of the article. The methodology of accounting for holdings cryptocurrency in accordance with IFRS was proposed.

Key words: *cryptocurrency, cryptoassets, operations with cryptocurrencies, cryptocurrency legislative regulation, accounting for cryptocurrency.*

Постановка проблеми. Початок XXI ст. ознаменувався появою і поширенням Digital-технологій і пов'язаних із ними продуктів – технології зберігання та обміну даними Blockchain. Поряд із технологією Blockchain з'явився новий економічний феномен – криптовалюта, першим різновидом якої став Bitcoin. Із кожним днем у світі все частіше фіксуються операції, які проводяться за допомогою криптовалют. Криптовалюти не мають забезпечення, тому їхня вартість залежить від кон'юнктури криптовалютного ринку.

Поширення обігу криптовалют у світі відбувається на тлі відсутності нормативно-правого регулювання. Відсутність нормативних актів і регулюючих механізмів операцій із криптовалютою ускладнюють процес відображення їх у бухгалтерському обліку. За цих умов дослідження методичних підходів до відображення в бухгалтерському

обліку криптовалют та операцій, пов'язаних із ними, є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питань запровадження і розвитку криптовалюти займаються провідні вчені. Так, Т. Яцик пропонує розглядати криптовалюту як особливий електронний платіжний засіб, курс якого підтримується тільки попитом і пропозицією, тобто розглядає криптовалюту як різновид електронних грошей [1, с. 349–354]. О. Загнітко вважає, що криптовалюта в Україні може визначатися різними шляхами як «актив», «товар» чи «послуга» [2]. А. Кувшинова та К. Безверхий спростували визначення економічної сутності криптовалюти як грошових коштів, валюти, валютної цінності, електронних грошей тощо [3, с. 29–38]. Аналіз наукових публікацій свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення економічної сутності криптовалют і методичних підходів до відображення їх у бухгалтерському обліку.

Постановка завдання. Метою дослідження є поглиблення теоретичних основ і обґрунтування методичних рекомендацій із бухгалтерського обліку криптовалют в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передумовою створення криптовалюти стали події XX ст. Стефан Брендс та Девід Чаум першими запропонували використання електронних грошей та описали їх концепцію. Декількома роками пізніше Адам Баков увів систему Hashcash, яка стала основою для формування блоків у ланцюжку системи Blockchain. Ще однією передумовою для створення криптовалюти є ланцюг хеш-блоків для Hashcash, яку розробив Хел Фінні.

Першою і найпопулярнішою криптовалютою сьогодні є Bitcoin. У кінці жовтня 2008 р. на сайті розробників криптовалюти з'явився документ про створення системи Bitcoin, розробниками якої є особа чи група людей під псевдонімом Сатоші Накомото [4]. Засновники повідомили своїх фоловерів про розробку програмістами унікальної грошової криптосистеми. В основу системи Bitcoin було покладено такі принципи, як анонімність, захист від шахраїв та незалежність від контролюючих організацій.

Нині криптовалюти активно поширюються в усіх країнах світу. Наприклад, в Австралії в лютому 2017 р. було відкрито перший у світі Bitcoin-банк, в якому здійснюється обмін криптовалют на грошові кошти.

На законодавчому рівні у цій країні криптовалюти визначаються як власність, а речі, придбані за неї, розглядаються як бартер.

У США визначення економічної сутності криптовалюти залежить від штату, міністерства або державної установи. Так, більшість штатів визначає криптовалюти як віртуальну валюту, тоді як у Китаї їх уважають віртуальним товаром, з яким мають змогу проводити операції тільки фізичні особи.

У деяких країнах Європейського Союзу (Франції, Німеччині, Іспанії), Великій Британії та Японії статус криптовалюти визначено на законодавчому рівні. У цих країнах криптовалюти вважають приватним платіжним засобом, який оподатковується під час придбання.

Україна займає лідируючі позиції серед країн, в яких сконцентровано найбільшу кількість операцій, що проводяться з криптовалютами. У зв'язку з потребою контролю обігу криптовалют у країні на часі постало питання законодавчого регулювання обігу та операцій із криптовалютами.

В останні роки розпочалася робота над проектами законів щодо регулювання обігу криптовалют. Так, у 2017 р. до Верховної Ради України було подано на розгляд два законопроекти про регулювання ринку криптовалют та проект закону про внесення змін до Податкового кодексу України стосовно оподаткування операцій із криптовалютою. Народні депутати І.О. Єфремова, Л.Л. Денісова, І.О. Котвіцька, І.П. Рибак та С.М. Войцеховська об'єдналися в робочу групу для створення проекту закону України «Про обіг криптовалют», в якому запропонували визначати криптовалюти як програмний код, що може виступати засобом міни. Ще одним варіантом легалізації криптовалют в Україні є проект закону «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні», який був представлений народним депутатом С.В. Рибалкою. Розробник зазначив, що криптовалюта – децентралізований цифровий вимір вартості та для цілей правового регулювання повинен уважатися фінансовим активом.

Після невдалих спроб легалізації криптовалют робочі групи об'єдналися й оголосили про створення спільного проекту щодо ринку криптовалют в Україні. У 2018 р. у Верховній Раді України було зареєстровано два законопроекти. У проекті закону № 9083 розробники запропонували легалізувати криптовалюти в Україні в два етапи: визначити правовий статус криптовалют та означити зберігачів криптовалют. У законопроекті також було прописано всі визначення. Зокрема, віртуальними активами вважаються криптовалюти та токен-активи. Натомість криптовалюта – це віртуальний актив у формі токену, що функціонує як засіб обміну або збереження вартості. Відповідно до змісту законопроекту, держава буде контролювати лише обмін криптовалют та токенів на фіатні гроші (гривню). Операції з обміну криптовалюти на іншу криптовалюту (операції типу «криптовалюта – криптовалюта») відслідковуватися та контролюватися не будуть. Податок на додану вартість до операцій із криптовалютами застосовуватися не буде за винятком операцій із продажу токенів-активів, які забезпечують права на товари, які оподатко-

вуються згідно з чинним законодавством. Податок на прибуток від діяльності з криптовалютами буде встановлений на пільгову ставку в період із 1 січня 2019 р. по 1 січня 2024 р. Оприбуткування прибутку (доходу) від операцій із продажу криптовалют для підприємств буде встановлено на рівні 5%, а після 2024 р. – 18% (якщо до цього часу не будуть внесені зміни щодо діючого податку на прибуток підприємств). Для фізичних осіб ставка податку встановлюється на рівні 5% із прибутку (також слід ураховувати 1,5% військового збору для фізичних осіб) без пільгового періоду [5].

В альтернативному проекті № 9083-1 визначаються терміни: «блокчейн», «віртуальні активи», «криптовалюта», «майнінг», «токен», «операції з віртуальними активами». Обмін віртуальних активів на інші віртуальні активи не оподатковується. Передбачається окремий облік операцій із віртуальними активами для цілей податку на прибуток: ставка 18% (0% до 31.12.2029). Прописаний окремий облік для цілей ПДФО: ставка 18% до прибутку (0% до 31.12.2029). Операції з придбання товарів за криптовалюту прирівнюється до продажу криптовалюти за ціною товарів. ПДВ не є об’єктом розгляду [6].

Разом із тим на законодавчому рівні питання регулювання операцій із криптовалютами в Україні досі не визначені. Такий стан речей ускладнює ведення обліку суб’єктами господарювання, які проводять операції з криптовалютами в Україні. Визначення й обґрунтування методичних підходів до порядку відображення в обліку криптовалют спонукає до вивчення міжнародного досвіду, зокрема документів, розроблених Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

У дослідженні професійних бухгалтерів Канади «Введення до обліку криптовалюти» спростовується інформація про те, що віртуальні валюти за своєю економічною сутністю відповідають грошовим коштам, цінним паперам або інвестиційній нерухомості. Проте серед існуючих і визнаних у бухгалтерському обліку активів криптовалюту вони вважають, відповідно до МСБО 38 «Нематеріальні активи», нематеріальним активом, оскільки вони ідентичні за економічною сутністю та оцінкою.

Щодо документів, прийнятих Радою МСБО, слід відзначити, що 5–6 березня 2019 р. Комітет з інтерпретації міжнародної фінансової звітності (IFRIC) прийняв документ Holdings of Cryptocurrencies [7]. Комітет розглянув клас криптоактивів – криптовалют – із такими характеристиками: криптовалюта – це цифрова або віртуальна валюта, яка записана в розподіленій книзі та використовує криптографію для безпеки; криптовалюта не видається юрисдикційним органом або іншою стороною; утримання криптовалюти не призводить до укладення договору між власником та іншою стороною.

Комітет зауважив, що криптовалюта, яка утримується, відповідає визначенню нематеріального активу в МСБО 38 на тих підставах, що він може бути відокремлений від власника і проданий або переданий окремо; він не надає власнику права на отримання фіксованої або визначеної кількості одиниць валюти.

Комітет дійшов висновку, що МСБО 2 «Запаси» застосовується до криптовалют, коли вони утримуються для продажу у звичайному бізнесі. Якщо МСБО 2 не застосовується, суб'єкт господарювання застосовує МСБО 38 до криптовалют, що утримуються.

Посилаючись на положення Інтерпретації Holdings of Cryptocurrencies IFRIC у вітчизняному бухгалтерському обліку, криптовалюту, що утримується її набувачем, варто визнати нематеріальним активом. Відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств та організацій, для відображення в обліку операцій із криптовалютою доречно використовувати субрахунок до рахунку 12 «Нематеріальні активи» – 126 «Утримувана криптовалюта», який є активним. Аналітичні рахунки доцільно вводити за джерелами надходження або напрямами використання криптовалюти в результаті господарських операцій («Криптовалюта як результат майнінгу», «Криптовалюта, придбана на біржах» тощо). Аналітичні рахунку доречно відкривати також у розрізі видів криптовалют.

Облік криптовалют доцільно здійснювати за операціями їх набуття та використання, як зображено на рис. 1.

Запропонована автором кореспонденція рахунків під час здійснення операцій із криптовалютами наведена в табл. 1.

Першим етапом отримання криптовалюти є процес mining, який трактують як вирішення складних завдань, процес у результаті отримання правильної відповіді, miner (особа яка здійснює процес mining) отримає у винагороду криптовалюту. Ще одним (найдоступнішим) способом стати власником криптовалюти є придбання її на біржі. Сьогодні в Україні існує близько 10 криптовалютних бірж, із них дві входять до рейтингу світових бірж за критерієм безпеки. Стати власником криптовалюти можна за допомогою мережі Інтернет, а саме отримати криптовалюту як винагороду за, наприклад, перегляд ролику.

Оскільки криптовалюти умовно поділені на Bitcoin та Altcoins, вони різні за способом утворення, виконуваних функцій та сферою використання. Тож у разі здійснення обміну між Bitcoin та Altcoins операцію можна охарактеризувати як обмін неподібними активами.

Суб’єкти господарювання можуть використовувати криптовалюту в розрахунках за отримані

Рис. 1. Визначення переліку етапів, з яких складається діяльність суб'єктів господарювання на ринку криптовалют [8]

Таблиця 1

Бухгалтерський облік операцій із криптовалютами Bitcoin

№ п/п	Зміст операції	Дебет	Кредит
1	2	3	4
1.1	Добування криптовалюти	154 «Придбання (створення) нематеріальних активів»	685 «Розрахунки з іншими кредиторами» 117 «Інші необоротні матеріальні активи» 66 «Розрахунки за виплатами працівникам» 65 «Розрахунки за страхування»
1.2	Оприбуткування криптовалюти	126 «Утримувана криптовалюта»	154 «Придбання (створення) нематеріальних активів»
2	Втрата криптовалюти, заробленої шляхом майнінгу (хакерська атака, злом серверу і т. д.)	97 «Інші витрати»	126 «Утримувана криптовалюта»
3	Придбання криптовалюти на біржі	154 «Придбання (створення) нематеріальних активів» 126 «Утримувана криптовалюта»	68 «Розрахунки за іншими операціями» 154 «Придбання (створення) нематеріальних активів»
4	Оплата придбаної криптовалюти	68 «Розрахунки за іншими операціями»	30 «Готівка» 31 «Рахунки у банках»
5	Отримання криптовалюти як винагороди за перегляд ролику в Інтернеті	154 «Придбання (створення) нематеріальних активів» 126 «Утримувана криптовалюта»	685 «Розрахунки з іншими кредиторами» 154 «Придбання (створення) нематеріальних активів»
6.1	*Обмін неподібними активами:*		
	Оприбуткування криптовалюти за ціною переданої криптовалюти	377 «Розрахунки з іншими дебіторами» 97 «Інші витрати діяльності» 154 «Придбання (створення) нематеріальних активів» 685 «Розрахунки з іншими кредиторами»	74 «Інші доходи» 126 «Утримувана криптовалюта» 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» 31 «Рахунки в банках» 30 « Готівка» 377 «Розрахунки з іншими дебіторами»
		126 «Утримувана криптовалюта»	154 «Придбання (створення) нематеріальних активів»

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
6.2	*Обмін подібними активами:*		
	Оприбуткування криптовалюти	154 «Придбання (створення) нематеріальних активів» 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» 97 «Інші витрати діяльності» 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» 126 «Утримувана криптовалюта»	685 «Розрахунки з іншими кредиторами» 126 «Утримувана криптовалюта» 126 «Утримувана криптовалюта» 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» 154 «Придбання (створення) нематеріальних активів»
7.1	Відображено отримані товари (роботи, послуги) за криптовалюту	28 «Товари»	685 «Розрахунки з іншими кредиторами»
7.2	Погашення заборгованості криптовалютою	685 «Розрахунки з іншими кредиторами»	126 «Утримувана криптовалюта»
8	Криптовалюта, що утримується для перепродажу	286 «Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу»	126 «Утримувана криптовалюта»

Джерело: розроблено авторами

товари, роботи, послуги, а також утримувати для подальшого продажу.

Висновки з проведеного дослідження. У світі відсутній єдиний підхід до визначення економічної сутності криптовалюти. Криптовалюту інтерпретують як електронні гроші, власність, віртуальний товар, віртуальну валюту, приватний платіжний засіб.

В Україні на законодавчому рівні не визначено правовий статус криптовалют. Незважаючи на спроби українських депутатів вирішити питання легалізації криптовалюти, це питання залишається відкритим, хоча криптовалюти активно поширюються в Україні.

Відсутність нормативно-правових актів у сфері обігу криптовалют в Україні ускладнює їх бухгалтерський облік і контроль. Серед науковців відсутня єдність щодо тлумачення сутності криптовалюти і, відповідно, методичних підходів до відображення в бухгалтерському обліку операцій із криптовалютами. Разом із тим у березні поточного року Комітет з Інтерпретації міжнародної фінансової звітності (IFRIC) прийняв документ Holdings of Cryptocurrencies, в якому визнав утримані криптовалюти як нематеріальні активи. Криптовалюти, утримувані для продажу, визнаються як запаси.

Зважаючи на нормативні вимоги до ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності в Україні, які не суперечать МСФЗ, утримувані криптовалюти за своєю економічною сутністю відповідають визначенню «нематеріальні активи». Для обліку господарських операцій із криптовалютами доречно відкрити субрахунок 126 «Утримувана криптовалюта» до рахунку 12 «Нематеріальні активи». Аналітичні рахунки доцільно вводити за напрямами надходження та використання криптовалюти в результаті господарських операцій, а також за видами криптовалют.

Актуальними для подальшого дослідження залишаються питання оцінення криптовалют, критерії їх ідентифікації, розкриття інформації про операції з криптовалютами у фінансовій звітності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Яцик Т.В. Методика фінансового обліку криптовалюти як особливого виду електронних грошей. *Молодий вчений*. 2017. № 2. С. 349–354.

2. Загнітко О. Біткоін: налаштувати не можна забороняти. *Kyiv School of Economics*. URL : http://www.kse.org.ua/en/about/kse-news/?newsid=2096 (дата звернення: 22.07.2019).

3. Кувшинова А. Криптовалюта: гроші чи мильна бульбашка? *Бухгалтерський облік і аудит.* 2018. № 1. С. 29–38.

4. Bitcoin та Blockchain: що це таке і як працює в Україні та світі. *Громадське телебачення*. URL : https://hromadske.ua/posts/shcho-take-bitcoin (дата звернення: 10.07.2019).

5. В Україні пропонують легалізувати криптовалюти вже за три роки. Що про це відомо. *Медіа-ДК*. URL : https://nv.ua/ukr/ukraine/events/v-ukrajini-proponujutlehalizuvatikriptovaljuti vzhe-za-tri-roki-shcho-pro-tse-vidomo-2503033.html (дата звернення: 15.07.2019).

6. Дерев'янко запропонував звільнити галузь криптовалют від оподаткування на 10 років. *Рух нових сил.* URL : http://info.rns.org.ua/posts/derevyanko-zaproponuvav-zvlniti-galuz-kriptovalyut/ (дата звернення: 15.07.2019).

7. The March 2019 IFRS Interpretations Committee Update. *IFRS*. URL : https://www.ifrs.org/news-and-events/2019/03/march-2019-ifric-update-published/ (дата звернення: 21.07.2019).

8. Самоходський І., Шелест О. Зелена книга регулювання ринку криптовалют. Київ, 2018. URL : https://regulation.gov.ua/book/91-zelena-kniga-reguluvanna-rinku-kriptovalut (дата звернення: 15.07.2019).

REFERENCES:

1. Yatsyk T. V. (2017) Metodyka finansovoho obliku kryptovaliuty yak osoblyvoho vydu elektronnykh hroshei [Methods of financial accounting of cryptocurrency as special type of electronic money]. Young Scientist (electronic journal), vol. 2, pp. 349–354. (in Ukrainian)
2. Zahnitko O. (2017) Bitkoin: nalashtuvaty ne mozhna zaboroniaty [Bitcoin: cannot be customized]. Kyiv School of Economics. Available at: http://www.kse.org.ua/en/about/kse-news/?newsid=2096. (accessed 22 July 2019)
3. Kuvshynova A., Bezverkhyi K. (2018) Kryptovaliuta: hroshi chy mylna bulbashka? [Cryptocurrency: money or soap-bubble?]. Accounting and auditing, vol. 1, pp. 28–38. (in Ukrainian)
4. Bitcoin ta Blockchain: shcho tse take i yak pratsiuie v Ukraini ta sviti [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://hromadske.ua/posts/shcho-take-bitcoin (accessed 10 July 2019)
5. Radio NV (2018) V Ukraini proponuiut lehalizuvaty kryptovaliuty vzhe za try roky. Shcho pro tse vidomo [In Ukraine, they are offering to legalize cryptology in three years. What is known about this]. Available at: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/v-ukrajini-proponujutlehalizuvatikriptovaljuti-vzheza-tri-roki-shcho-pro-tse-vidomo-2503033.html (accessed 15 July 2019)
6. 24 channel (2018) Derevianko zaproponuvav zvilnyty haluz kryptovaliut vid opodatkuvannia na 10 rokiv [Derevyanko proposed to liberate the branch of cryptology from taxation for 10 years]. Available at: http://info.rns.org.ua/posts/derevyanko-zaproponuvav-zvlniti-galuz-kriptovalyut/ (accessed 15 July 2019)
7. The March 2019 IFRS Interpretations Committee Update [Electronic resource] // IFRS. – Available at: https://www.ifrs.org/news-and-events/2019/03/march-2019-ifric-update-published/ (accessed 21 July 2019)
8. Samokhodskyi I., Shelest O. (2018) Zelena knyha rehuliuvannia rynku kryptovaliut [Green paper “market regulation cryptocurrency”]. Available at: https://regulation.gov.ua/book/91-zelena-kniga-regulu-vanna-rinku-kriptovalut (accessed 15 July 2019)

Kostyuchenko Valentyna
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of Accounting and Taxation Department
Kiev University of Trade and Economics
Malinovskaya Alyona
Student
Kiev University of Trade and Economics
Mamonova Anastasiia
Student
Kiev University of Trade and Economics

ACCOUNTING FOR CRYPTOCURRENCIES

The purpose of the article. Scientific and technological progress has led to changes in world order and trends. Every day, in the world more and more often are recorded operations that are carried out with the holding’s cryptocurrency. Cryptocurrency is a new economic phenomenon that appeared alongside Blockchain technology, storage and data exchange technology. The cost of cryptocurrency depends on the conjuncture of cryptocurrency market.

The spread of cryptocurrencies circulation in the world is taking place against the backdrop of lack of normative-legal regulation. The absence of normative acts and regulatory mechanisms for operations with cryptocurrency is complicated by the process of its reflection in accounting. Under these conditions, the issue of studying methodological approaches to the display of cryptocurrency accounting are relevant. This study aims to deepen the theoretical foundations and substantiate the methodological recommendations for accounting cryptocurrencies in Ukraine.

Methodology. The research is based on the method of materialistic dialectics, which determines the specifics of cryptocurrencies accounting. The study of the place of cryptocurrencies in the structure of assets was conducted on the basis of the method of system analysis and synthesis, analogy and comparison, a unified similarity and discrepancy.

Results. Bitcoin today is the first and most popular cryptocurrency. The Bitcoin System Documentation appeared on the developer’s site of the cryptocurrency at the end of October 2008. The founders reported the development of a unique cash cryptosystem. Such principles were the basis of the Bitcoin system: anonymity, fraud protection and independence from controlling organizations. At present, cryptocurrencies are actively distributed throughout the world.

In Australia, in February 2017, the world's first Bitcoin Bank was opened, in which cryptocurrency exchange is exchanged for cash. Cryptocurrencies in this country at the legislative level are defined as property, and things bought for it are considered as barter.

In the United States, the definition of the cryptocurrency economic nature depends on the state, ministry or state institution. So, most states define cryptocurrency as a virtual currency, while in China cryptocurrency is considered as a virtual product that can only be transacted by physical persons.

The status of cryptocurrency is determined at the legislative level in some countries of the European Union (France, Germany, Spain), Great Britain and Japan. In these countries, cryptocurrencies consider as a private payment instrument that is taxed on acquisition.

Ukraine occupies a leading position among the countries in which the largest number of operations with cryptocurrencies is concentrated. However, the issue of regulation of transactions with cryptocurrency at the legislative level in Ukraine has not yet been determined.

This state of affairs complicates the accounting by business entities conducting operations with cryptocurrency in Ukraine. Definition and substantiation of methodical approaches to the order of displaying in the account of cryptocurrencies leads to the study of international experience, in particular documents developed by the Board on International Accounting Standards.

In March 2019, the IFRIC adopted the “Holdings of Cryptocurrencies” document. In the Interpretation, the class of cryptoassets – cryptocurrency – is considered for the following characteristics: cryptocurrency is a digital or virtual currency written in a distributed book and uses cryptography for security purposes; cryptocurrency is not issued by a jurisdictional body or other party; the holdings of cryptocurrency do not lead to the conclusion of an agreement between the owner and the other party.

According to the Interpretation, holdings of cryptocurrencies are consistent with the definition of an intangible asset in IAS 38 on the grounds that it may be separated from the owner and sold or transferred separately and does not entitle the holder to a fixed or determinable number of currency units.

Referring to the International Financial Reporting Interpretations Committee (IFRIC) “Holdings of Cryptocurrencies” in domestic accounting, the cryptocurrency held by its acquirer should be recognized as an intangible asset. In accordance with the account plan for the accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations for displaying in the accounting of transactions with cryptocurrency, it is appropriate to use a sub-account to account 12 “Intangible assets” – 126 “Holdings of Cryptocurrency”. It is expedient to carry out accounting of cryptocurrencies in the course of their acquisition and use operations.

It is expedient to introduce analytical accounts according to sources of receipt or directions of use of cryptocurrency as a result of economic operations, as well as in the types of cryptocurrencies.

Practical implications. The main provisions of the proposed methodology of accounting for holdings of cryptocurrencies will enable accountants of business entities to evaluate the cryptocurrency, display its in the system of accounting accounts, and transfer to the balance sheet in the form of intangible assets. In the case of further sales, cryptocurrency should be considered in inventories.

Value/originality. The theoretical foundations are in-depth and methodical approaches to display in the system of national accounting accounts kept crypto-currency are proposed. The proposed methodological approaches are based on Interpretations of the “Holdings of Cryptocurrencies” by the International Financial Reporting Interpretations Committee (IFRIC).

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ

MAIN ASPECTS OF THE ACCOUNTING POLICY OF PUBLIC SECTOR ENTITIES

УДК 657:351.71 (045)
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-51

Откаленко О.М.
к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглянуто наукові підходи до трактування сутності поняття «облікова політика» в нормативних документах та доцільність її формування суб'єктами державного сектору. Обґрунтовано основне призначення облікової політики та визначено основні етапи підготовки наказу про облікову політику з урахуванням національних положень бухгалтерського обліку та єдиних підходів, встановлених головним розпорядником коштів. Виокремлено принципи та напрями облікової політики з урахуванням галузевої специфіки діяльності установи державного сектору. Наведено елементи облікової політики, які обов'язково повинні враховуватися суб'єктами державного сектору, та зазначено додатки до наказу про облікову політику, які допомагатимуть дотримуватися чіткості та ефективності організації облікового процесу в установах державного сектору. Виходячи з мети, окреслено низку завдань облікової політики суб'єктів державного сектору.

Ключові слова: *облікова політика, суб'єкт державного сектору, бухгалтерський облік, елемент облікової політики, фінансова звітність.*

В статье рассмотрены научные подходы к трактовке сущности понятия «учетная политика» в нормативных документах и целесообразность ее формирования субъектами государственного сектора. Обосновано основное назначение учетной политики и определены основные этапы подготовки приказа об учетной политике с учетом национальных положений бухгалтерского учета и единых подходов, установленных главным распорядителем средств. Выделены принципы и направления учетной политики с учетом отраслевой специфики деятельности учреждений государственного сектора. Приведены элементы учетной политики, которые обязательно должны учитываться субъектами государственного сектора и указаны приложения к приказу об учетной политике, которые будут помогать соблюдению четкости и эффективности организации учетного процесса в учреждениях государственного сектора. Исходя из цели, намечен ряд задач учетной политики субъектов государственного сектора.

Ключевые слова: *учетная политика, субъект государственного сектора, бухгалтерский учет, элемент учетной политики, финансовая отчетность.*

The article deals with scientific approaches to the interpretation of the essence of the concept «accounting policy" in normative documents and expediency of its formation by actors of the public sector. The main purpose of the accounting policy of the public sector actors, which is to streamline the accounting process in the institution, is substantiated; methodological and methodological reflection of the property of the institution, business operations and performance; Granting accounting for planning and purposefulness; ensuring accounting efficiency. Preparing an order for accounting policies is intense and responsible work that requires careful preparation and consists of certain stages. The principles and directions of the accounting policy are taken into account taking into account sector specifics of the activity of the state sector institution. Accounting policy of public sector entities is directed at the following areas: regulation of issues of forming a working plan of accounting accounts; substantiation of forms of accounting and documentation, including primary and internal reporting; the choice of the method of valuation and the procedure for inventorying assets, capital and liabilities; the establishment of rules of workflow and technology of information processing. According to the current legislation of Ukraine, public sector entities have the right to independently determine the accounting policy; choose accounting form; to observe unified principles, order, method of generalization and display of information taking into account the features of the budget process; develop a system of managerial accounting; approve the processing technology of accounting information. The elements of accounting policy that must be taken into account by public sector entities are indicated and the annexes to the accounting policy statement are indicated, which will help to maintain the clarity and efficiency of the accounting process organization in the public sector institutions. Based on the goal, a number of tasks of the accounting policy of public sector entities are outlined.

Key words: *accounting policy, public sector entity, accounting, element of accounting policy, financial reporting.*

Постановка проблеми. В умовах реформування системи бухгалтерського обліку суб'єктів державного сектору та наближення його до міжнародних стандартів основним елементом являється облікова політика. Варто зазначити, що формування облікової політики має відбуватися з урахуванням особливостей діяльності суб'єктів державного сектору. Тема дослідження є актуальною, оскільки облікова політика забезпечує правильне відображення усіх проведених фінансово-господарських операцій та дотримання єдиної методології ведення бухгалтерського обліку в установі державного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Установи державного сектору ведуть бухгалтерський облік відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (далі – Закон 996) [1], Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі (далі – НП(С)БОДС) й інших нормативно-правових актів із ведення бухгалтерського обліку в порядку, встановленому Міністерством фінансів України. Ця норма закріплена в ч. 2 ст. 56 Бюджетного кодексу України (далі – БКУ): «Бюджетні установи ведуть бухгалтерський облік відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку та інших нормативно-правових актів щодо ведення бухгалтерського обліку в порядку, встановленому Міністерством фінансів України» [2].

Основні положення щодо формування облікової політики в установах державного сектору досліджуються багатьма науковцями, такими як Н.В. Артеменко, О.С. Височан, Р.Т. Джога, О.О. Дорошенко, О.М. Єремян, Т.В. Канєва, С.О. Левицька, С.В. Свірко, Н.І. Сушко, Н.М. Хорунжак та ін. Дослідження науковців розкривають фундаментальні аспекти формування облікової політики, при цьому питання законодавчого регулювання організації бухгалтерського обліку в державному секторі не були розглянуті повною мірою та мають дискусійний характер.

Постановка завдання. Ефективне виконання завдань, які постають перед суб'єктами державного сектору, неможливе без належної організації облікового процесу. Провідне місце у забезпеченні системи бухгалтерського обліку в установах державного сектору належить розробленню облікової політики. Метою статті є наукове обґрунтування основних методів, принципів, завдань та вимог до формування облікової політики суб'єктів державного сектору, зокрема і визначення основних етапів підготовки Наказу про облікову політику, як важливого засобу групування та опрацювання інформації під час забезпечення облікового процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно зі ст. 1 Закону 996 облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур, що використовується підприємством для складання та подання фінансової звітності [1]. Схоже трактування поняття надає і НП(С)БОДС 101 «Подання фінансової звітності»: сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються суб'єктом державного сектору для ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової звітності [3]. Це підтверджує, що облікова політика суб'єктів державного сектору дає можливість створити сприятливі умови для отримання достовірної інформації про результати виконання кошторису, яка необхідна користувачам для прийняття ефективних управлінських рішень.

Таким чином, основне призначення облікової політики суб'єктів державного сектору полягає в:

– упорядкуванні облікового процесу в установі;

– методологічному та методичному відображенні майна установи, господарських операцій та результатів діяльності;

– наданні бухгалтерського обліку планомірності та цілеспрямованості;

– забезпеченні ефективності обліку.

Усі, без виключення, установи державного сектору повинні забезпечувати ведення бухгалтерського обліку та складати звітність (фінансову, бюджетну, податкову тощо) на підставі принципів і методів обліку, які зафіксовані в обліковій політиці.

Формування облікової політики у суб'єктів державного сектору передбачене НП(С)БОДС 125 «Зміни облікових оцінок та виправлення помилок» [4] та Методичними рекомендаціями [5].

Облікова політика є елементом системи бухгалтерського обліку установи державного сектору. Тому організація бухгалтерського обліку розпорядником бюджетних коштів полягає у розробленні двох основних документів, таких як:

1) Наказ про облікову політику;

2) Наказ або Положення про організацію бухгалтерського обліку і фінансової звітності.

Наказ про облікову політику визначає методологічні питання бухгалтерського обліку без розкриття питань, що стосуються організації такого обліку. Підготовка Наказу про облікову політику – кропітка та відповідальна робота, яка потребує ретельної підготовки. Основні етапи такої підготовки наведено на рис. 1.

Під час формування облікової політики установа державного сектору повинна визначити принципи і методи обліку, на які в неї залишилося право вибору або ухвалення управлінського рішення з урахуванням вимог НП(С)БОДС і єдиних підходів до облікової політики, встановлених головним розпорядником бюджетних коштів або вищою за рівнем організацією. При цьому розпорядники нижчого рівня передають розпорядчий документ про облікову політику на погодження за відомчою підпорядкованістю.

Система бухгалтерського обліку в установах державного сектору побудована з дотриманням міжнародних принципів та вимог щодо здійснення обліку та складання фінансової звітності. Облікова політика суб'єктів державного сектору базується на певних принципах і має власні напрями, які повинні враховувати галузеву специфіку діяльності установи (рис. 2).

Склад принципів визначається Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Згідно з цим законом суб'єкти державного сектору мають самостійно:

– визначати облікову політику;

– вибирати форму обліку;

– дотримуватися єдиних засад, порядку, способу узагальнення й відображення інформації з урахуванням особливостей діяльності (бюджетного процесу);

– розробляти систему управлінського обліку;

– затверджувати технологію обробки облікових даних (інформації).

Таким чином, у наказі про облікову політику слід передбачити положення, які враховують усі особливості та обмеження щодо обліку в установах державного сектору.

Елементи облікової політики, які обов'язково повинні враховуватися суб'єктами державного сектору, наведені у табл. 1.

Для чіткості та ефективності організації облікового процесу в установах державного сектору до

Рис. 1. Етапи підготовки Наказу про облікову політику

Наказу про облікову політику варто розробляти такі додатки:

1) Робочий план субрахунків бухгалтерського обліку. Саме цим документом деталізовано субрахунки з урахуванням специфіки діяльності установи. До робочого плану включають лише ті субрахунки, які установа державного сектору реально використовує у своїй діяльності. Саме у цьому документі відображають введення нових субрахунків другого та третього порядку за збереження кодів субрахунків, наведених у плані рахунків.

2) Порядок закриття аналітичних рахунків. Такий документ регламентує відкриття аналітичних рахунків до субрахунків Робочого плану субрахунків бухгалтерського обліку, а також встановлює правила їх кодування. Порядок спрямований на деталізацію в аналітичному обліку інформації про кошти, грошові документи, розрахунки, доходи та витрати, доходи та витрати майбутніх періодів, витрати на оплату праці, амортизацію з метою забезпечення складання фінансової та бюджетної звітності згідно з вимогами законодавства в

Рис. 2. Принципи та основні напрями облікової політики установ державного сектору

розрізі кодів економічної класифікації видатків та видів коштів (окремо за загальним та спеціальним (у розрізі видів власних надходжень) фондами).

3) Робоча схема кореспонденцій субрахунків бухгалтерського обліку складається на підставі Типової кореспонденції. Недоцільно включати до цього документа кореспонденцію субрахунків, господарські операції за якою не стосуються установи державного сектору, враховуючи специфіку її господарської діяльності. У разі застосування кореспонденції субрахунків бухгалтерського обліку, не передбаченої в Типовій кореспонденції, потрібно дотримуватися не лише методології обліку, але і сутності самої господарської операції (тобто виходячи з принципу превалювання сутності над формою). У таких ситуаціях кореспонденція субрахунків має бути узгоджена з головним розпорядником бюджетних коштів. Це необхідно для збереження єдиних підходів до ведення бухгалтерського обліку всередині відомства.

Якщо є потреба, то у додатки до наказу про облікову політику можуть бути винесені й інші документи, за допомогою яких організовуються облік, планування та внутрішній контроль здійснення фінансово-господарської діяльності установою державного сектору.

Облікова політика установи державного сектору повинна враховувати всі особливості галузевої приналежності та специфіки фінансово-господарської діяльності та вимоги Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі. Отже, вибирати альтернативний варіант організації бухгалтерського обліку потрібно, виходячи з конкретних умов господарювання суб'єкта державного сектору.

Отже, метою облікової політики є формування методів та принципів обліку, які зможуть забезпечити формування прозорої та достовірної фінансової звітності, яка відповідає вимогам, зазначеним у НП(С)БОДС 101 «Подання фінансової звітності». Наведена мета окреслює низку завдань облікової політики установ державного сектору:

– закріплення основних принципів забезпечення облікового процесу, перспективне планування господарської діяльності установи державного сектору;

– запобігання негативних явищ під час здійснення фінансово-господарських операцій;

– оптимізація витрат та виявлення внутрішніх резервів;

– контроль над рухом фінансових ресурсів загального та спеціального фондів;

– дотримання цільового спрямування та раціонального використання усіх видів ресурсів установи державного сектору.

Таблиця 1

Елементи облікової політики установи державного сектору

Елемент облікової політики	Зміст елементу	Підстава
Визначення періоду нарахування амортизації	Повинен визначатися головним розпорядником коштів. Якщо головний розпорядник не встановив такої вимоги, то в обліковій політиці установи потрібно обов'язково самостійно встановити період нарахування амортизації. Таким чином, кожна установа державного сектору визначає період нарахування амортизації на основні засоби (або раз на рік, або раз на квартал) та прописує цю норму у Наказі про облікову політику	НП(С)БОДС 121 «Основні засоби»
Визначення ліквідаційної вартості активів	Цей пункт не належить до обов'язкових елементів облікової політики. Визначити періоди, коли встановлюється ліквідаційна вартість активів має право головний розпорядник коштів. Установлення розміру ліквідаційної вартості може бути встановлене у відсотках від первісної вартості за окремими активами; у розмірі не менше вартості дорогоцінних металів і металобрухту, який міститься в активі; у розмірі залишкової вартості, визначеної нормативними документами відомства, або про недоцільність установлення такої вартості (при цьому вона приймається як така, що дорівнює нулю)	НП(С)БОДС 121 «Основні засоби»
Визначення порядку проведення переоцінки	Визначення порядку проведення переоцінки основних засобів та інших активів і встановлення ознак суттєвості. При цьому об'єкт нефінансових активів може переоцінюватися, якщо його залишкова вартість суттєво відрізняється від його справедливої вартості на річну дату балансу. У разі переоцінки об'єкта нефінансових активів здійснюється переоцінка всіх об'єктів групи основних засобів, до якої належить цей об'єкт	НП(С)БОДС 121 «Основні засоби»
Визначення одиниці аналітичного обліку запасів	Одиницею запасів можуть бути: найменування або однорідна група (вид). В обліковій політиці головного розпорядника бюджетних коштів можуть бути відображені вартісні оцінки запасів, які надходять у результаті їх внутрішньовідомчого переміщення	НП(С)БОДС 123 «Запаси»
Облік запасів за місцями зберігання	Установою державного сектору самостійно визначається порядок обліку запасів за місцями зберігання у матеріально відповідальних осіб	НП(С)БОДС 123 «Запаси»
Метод оцінки вибуття запасів	За рішенням головного розпорядника бюджетних коштів вибуття запасів оцінюють за одним із трьох методів: 1) ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів; 2) середньозваженої собівартості; 3) метод ФІФО (собівартості перших за часом надходження запасів)	НП(С)БОДС 123 «Запаси»
Облік транспортно-заготівельних витрат та їх розподіл	Метод обліку і порядок розподілу транспортно-заготівельних витрат у вартості запасів визначається головним розпорядником бюджетних коштів за такими способами: 1) узагальнення на окремому субрахунку; 2) облік на окремому аналітичному субрахунку за окремими групами запасів (у разі доставки декількох найменувань, груп і видів запасів).	НП(С)БОДС 123 «Запаси»
Визнання доходів	Установи державного сектору визначають підходи до визнання доходу за обмінними та необмінними операціями на підставі вимог, які зазначені в нормативних документах	НП(С)БОДС 124 «Доходи»
Класифікація витрат	Витрати за обмінними операціями: – оплата праці (заробітна плата, грошове забезпечення військово-службовців); – відрахування на соціальні заходи; – матеріальні витрати; – амортизація; – фінансові витрати; – інші витрати за обмінними операціями. Витрати за необмінними операціями: – трансферти; – інші витрати за необмінними операціями.	НП(С)БОДС 135 «Витрати»
Визнання витрат	Установи державного сектору визначають підходи до визнання витрат за обмінними та необмінними операціями на підставі вимог, які зазначені в нормативних документах	НП(С)БОДС 135 «Витрати»
Перелік і склад калькуляції виробничої собівартості продукції (робіт, послуг)	Установлюються суб'єктами державного сектору за погодженням із головним розпорядником бюджетних коштів залежно від своїх галузевих особливостей. До виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) включаються: прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці; інші прямі витрати; змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати	НП(С)БОДС 135 «Витрати»

Висновки з проведеного дослідження. Підтверджено, що облікова політика установи державного сектору являється важливим засобом групування та опрацювання інформації у системі бухгалтерського обліку. НП(С)БОДС передбачене обов'язкове складання Наказу про облікову політику кожним суб'єктом державного сектору. Доведено, що під час цього процесу варто дотримуватися чіткої ієрархії та взаємодії – розпорядники бюджетних коштів, які мають відповідний потенціал та ресурси, повинні розробляти комплексний Наказ про облікову політику та організацію бухгалтерського обліку та доводити його до відома підпорядкованих установ. За умови дотримання рекомендацій та вимог, які наведені в Наказі про облікову політику, суб'єкти державного сектору зможуть правильно та ефективно забезпечувати ведення бухгалтерського обліку та безпомилково формувати фінансову звітність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (дата звернення 01.07.2019)

2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (дата звернення: 01.07.2019)

3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 28.12.2009 № 1541. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ z0103-10 (дата звернення: 10.07.2019)

4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 125 ««Зміни облікових оцінок та виправлення помилок»: Наказ Міністерства фінансів України від 24.12.2010 № 1629. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0090-11 (дата звернення: 10.07.2019)

5. Методичні рекомендації щодо облікової політики суб'єкта державного сектору: Наказ Міністерства фінансів України від 23.01.2015 № 11. URL: https://buhgalter.com.ua/zakonodavstvo/metod-recomendacii-buhobliku-subjektiv-derjavnogo-sektoru (дата звернення: 10.07.2019)

REFERENCES:

1. Pro buhgalterskij oblik ta finansovu zvitnist v Ukrayini : Zakon Ukrayini vid 16.07.1999 № 996-XIV. Available at : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (accessed 1 July 2019).

2. Byudzhetnij kodeks Ukrayini vid 08.07.2010 № 2456-VI. Available at : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (accessed 1 July 2019).

3. Nacionalne polozhennya (standart) buhgalterskogo obliku v derzhavnomu sektori 101 "Podannya finansovoyi zvitnosti" : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayini vid 28.12.2009 № 1541. Available at : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0103-10 (accessed 10 July 2019).

4. Nacionalne polozhennya (standart) buhgalterskogo obliku v derzhavnomu sektori 125 «"Zmini oblikovih ocinok ta vipravlennya pomilok": Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayini vid 24.12.2010 № 1629. Available at : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0090-11 (accessed 10 July 2019).

5. Metodichni rekomendaciyi shodo oblikovoyi politiki sub'yekta derzhavnogo sektoru: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayini vid 23.01.2015 № 11. Available at : https://buhgalter.com.ua/zakonodavstvo/metod-recomendacii-buhobliku-subjektiv-derjavnogo-sektoru (accessed 10 July 2019).

Otkalenko Olena
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

MAIN ASPECTS OF THE ACCOUNTING POLICY OF PUBLIC SECTOR ENTITIES

The purpose of the article. The leading place in providing the accounting system in public sector institutions is the development of accounting policies. The purpose of the article is to provide scientific substantiation of the main methods, principles, tasks and requirements for the formation of the accounting policy of the public sector entities, in particular the definition of the main stages of the preparation of the Order on accounting policy as an important means of grouping and processing information during the maintenance of the accounting process.

Methodology. The research is based on improved theoretical and organizational provisions on the formation of accounting information for the purpose of compiling financial reporting of public sector entities in the context of transformation into international standards.

Results. Accounting policy of public sector entities provides an opportunity to create favorable conditions for obtaining reliable information on the results of the implementation of the estimate, which is necessary for users to make effective management decisions.

The accounting system in public sector institutions is built on compliance with international principles and requirements for the implementation of accounting and financial reporting. The accounting policy of public sector entities is based on certain principles and has its own directions, which should take into account the sector specificity of the institution's activities. The purpose of accounting policies is to create accounting methods and principles that will ensure that transparent and reliable financial reporting is provided by public sector entities. The above goal outlines a number of accounting policies, in particular:

– consolidation of the main principles of ensuring the accounting process, prospective planning of the economic activity of public sector institutions;
– prevention of negative phenomena in the implementation of financial and business operations;
– cost optimization and identification of internal reserves;
– control over the movement of financial resources of general and special funds;
– adherence to the target direction and rational use of all types of resources of the public sector institution.

All, without exception, public sector institutions must provide accounting and reporting (financial, budget, tax, etc.) based on the principles and methods of accounting, which are set out in the accounting policies.

Accounting policy is an element of the accounting system of the public sector institution. Therefore, the organization of accounting by the spending unit manager is to develop two main documents:

1) Order on accounting policy;
2) Orders or Regulations on the organization of accounting and financial reporting.

An order on accounting policy defines the methodological issues of accounting without disclosing issues relating to the organization of such accounting. When forming an accounting policies, the public sector institution should identify the principles and methods of accounting for which it retains the right to choose or adopt a management decision taking into account the requirements of the NP (S) APPS and the common approaches to accounting policies established by the main spending unit manager or higher organization level. At the same time, lower level managers transmit the regulatory document on accounting policies for approval by departmental subordination.

The accounting policy of the public sector institution should take into account all the specifics of branch affiliation and the specifics of financial and economic activity and the requirements of the National Provisions (Standards) of Accounting Policies in the Public Sector. So, to choose an alternative version of the organization of accounting should be based on the specific conditions of management of the public sector entity.

Practical implications. The accounting policy of the public sector institution is a systematic informative source of data on the specifics of the institution's activities, organization of accounting, and contains principles, methods and procedures for documenting and systematizing all economic events for the purpose of operational management and aggregation of data in the financial statements.

Value/originality. The paper considers the main aspects of the accounting policy of public sector entities. Problems and problem issues determine the prospects for further development of the accounting policy of budget funds managers. In particular, in terms of the ideology of the economy of the institution for a long period, the strengthening of accounting and analytical functions in management, which will allow to respond promptly to changes.

РОЗДІЛ 8. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

МОДЕЛЮВАННЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УЗАГАЛЬНЕНОЇ ДИНАМІЧНОЇ МІЖГАЛУЗЕВОЇ ЕКОНОМІКИ ФОННЕЙМАНІВСЬКОГО ТИПУ

MODELING OF THE OPTIMAL DEVELOPMENT OF A GENERALIZED DYNAMIC INTER-INDUSTRY ECONOMY VON NEUMANN TYPE

УДК 330.101:519.866

https://doi.org/10.32843/infrastruct33-52

Бойчук М.В.
к.ф.-м.н.,
доцент кафедри економіко-математичного моделювання
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Маханець Л.Л.
к.е.н., доцент кафедри економіко-математичного моделювання
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Запропоновано модель оптимального розвитку узагальненої динамічної міжгалузевої економіки фоннейманівського типу та проведено її дослідження. Введено обмеження на інвестування: галузь або декілька галузей не інвестують інші галузі на рівні великих концернів або об'єднань держав. Сформульовано припущення для побудови економіко-математичної моделі оптимального керування, в якій керуваннями виступають невиробниче споживання, валові інвестиції, затрати живої праці, а фазовою траєкторією – капітал. Для дослідження моделі без обмежень на кінцевий стан капіталу використано достатні умови оптимальності. Сформовано задачу опуклого програмування, яка без урахування обмежень на кінцевий стан капіталу має розв'язок за теоремою Куна-Таккера. Показано, що під час урахування обмежень на кінцевий стан капіталу задача опуклого програмування може не мати розв'язку. Це означає, що кінцеві стани капіталів є неосяжними. У цьому разі треба послабити умови на вхідну інформацію побудованої моделі.

Ключові слова: *модель оптимального розвитку, узагальнена динамічна міжгалузева економіка фоннейманівського типу, задача опуклого програмування, оптимальне керування, оптимальний процес.*

Предложена модель оптимального развития обобщенной динамической межотраслевой экономики фоннеймановского типа и проведено ее исследование. Введены ограничения на инвестирование: отрасль или несколько отраслей не инвестируют другие отрасли на уровне крупных концернов или объединений государств. Сформулированы предположения для построения экономико-математической модели оптимального управления, в которой управлениями выступают непроизводственное потребление, валовые инвестиции, затраты живого труда, а фазовой траекторией – капитал. Для исследования модели без ограничений на капитал использованы достаточные условия оптимальности. Сформулирована задача выпуклого программирования, которая без учета ограничений на капитал имеет решение по теореме Куна-Таккера. Показано, что при учете ограничений на капитал задача выпуклого программирования может не иметь развязки. Это означает, что конечные состояния капиталов являются необъятными. В этом случае надо ослабить условия на входную информацию построенной модели.

Ключевые слова: *модель оптимального развития, обобщенная динамическая межотраслевая экономика фоннеймановского типа, задача выпуклого программирования, оптимальное управление, оптимальный процесс.*

It must be taken into account that the costs are incurred in the initial period of activity and the production can be obtained only after the end of the activity. So the matrix of the coefficients of cost and output factors must be separated from each other. Considering the possible production of all benefits, the model takes the form of von Neumann's model. A model for the optimal development of a generalized dynamic interdisciplinary von Neumann type economy is proposed in the paper. There are restrictions on investment in the model: an industry or several industries do not invest other industries at the level of large concerns or associations of states. The assumptions for building an economic-mathematical model of optimal control are formulated. The task of technological choice in order to minimize the average (integral) aggregate labor costs at a certain time interval is proposed. It is indicated that the vector of a pure product is decomposed into a vector of non-productive consumption (consumption) and a vector of gross investments. It is assumed that the level of activity is a macro production function of capital and living labor. It has the properties: twice continuously-differentiated, monotonically growing, concave. The law of dynamics of movement of capital is specified. Initial capital and limitations on the final state of capital are set. Control in model consists of non-productive consumption, gross investment, the cost of living labor, and the phase trajectory is capital. The model was explored. The sufficient optimality conditions were used for study the model without restrictions on capital. A convex programming problem is formulated. It does not take into account restrictions on capital and has a solution according to the Kuhn-Tucker theorem. It is shown that when taking into account restrictions on capital, the problem of convex programming may not be decoupled. This means that the final states of capital is immense. In this case, it is necessary to weaken the conditions on the input information of the constructed model. If the convex programming problem has a solution, then the optimal process was obtained. This method can be used to model the criteria under perfect competition. This method is valid for the model at sectoral investment sectors.

Key words: *model of optimal development, generalized dynamic interdisciplinary von Neumann type economy, convex programming problem, optimal control, optimal process.*

Постановка проблеми. Якщо врахувати, що затрати здійснюються в початковий період діяльності, а продукція може бути одержана тільки після закінчення діяльності, то матриці коефіцієнтів затрат і коефіцієнтів випуску необхідно відділити один від одного. Вважаючи можливим виробництво всіх благ, модель приймає форму моделі фон Неймана [1, с. 255–256].

Тому актуальним є як у теоретичному, так і в практичному значенні дослідження моделі оптимального розвитку узагальненої міжгалузевої економіки фоннейманівського типу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні виділяють два напрями дослідження динамічних систем.

До першого напряму можна віднести роботи Р. Габасова, В. Григорківа [2; 3] та ін., в яких необхідні умови оптимальності використовуються для дослідження оптимальних динамічних систем (принцип Понтрягіна).

Другий напрям базується на роботах В. Кротова, Б. Лагоші, С. Лобанова [4; 5] та ін., в яких використовуються достатні умови оптимальності для дослідження оптимальних динамічних систем із міжгалузевими балансами.

У даній роботі для дослідження моделі статичного оптимального розвитку узагальненої міжгалузевої економіки фоннейманівського типу використовувалися достатні умови оптимальності. При цьому відсутнє галузеве інвестування галузей.

Постановка завдання. Мета статті – запропонувати модель оптимального розвитку узагальненої динамічної міжгалузевої економіки фоннейманівського типу та провести її дослідження, враховуюче те, що галузь або декілька галузей не інвестують інші галузі на рівні великих концернів або об'єднань держав.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Економіко-математична модель

Сформулюємо припущення для побудови економіко-математичної моделі.

Припущення 1. Матриця коефіцієнтів затрат A та матриця коефіцієнтів випуску B мають вигляд:

$$A=\begin{array}{c} \begin{array}{cccc} \textit{галузь } 1 & \textit{галузь } 2 & & \textit{галузь } m \end{array} \\ \begin{pmatrix} a_{11}^{(1)}\ldots a_{11}^{(v(1))} & a_{12}^{(1)}\ldots a_{12}^{(v(2))} & \cdots & a_{1m}^{(1)}\ldots a_{1m}^{(v(m))} \\ a_{21}^{(1)}\ldots a_{21}^{(v(1))} & a_{22}^{(1)}\ldots a_{22}^{(v(2))} & \cdots & a_{2m}^{(1)}\ldots a_{2m}^{(v(m))} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ a_{m1}^{(1)}\ldots a_{m1}^{(v(1))} & a_{m2}^{(1)}\ldots a_{m2}^{(v(2))} & \cdots & a_{mm}^{(1)}\ldots a_{mm}^{(v(m))} \end{pmatrix} \end{array},$$

$$B=\begin{array}{c} \begin{array}{cccc} \textit{галузь } 1 & \textit{галузь } 2 & & \textit{галузь } m \end{array} \\ \begin{pmatrix} b_{11}^{(1)}\ldots b_{11}^{(v(1))} & b_{12}^{(1)}\ldots b_{12}^{(v(2))} & \cdots & b_{1m}^{(1)}\ldots b_{1m}^{(v(m))} \\ b_{21}^{(1)}\ldots b_{21}^{(v(1))} & b_{21}^{(1)}\ldots b_{21}^{(v(2))} & \cdots & b_{2m}^{(1)}\ldots b_{2m}^{(v(m))} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ b_{m1}^{(1)}\ldots b_{m1}^{(v(1))} & b_{m2}^{(1)}\ldots b_{m2}^{(v(2))} & \cdots & b_{mm}^{(1)}\ldots b_{mm}^{(v(m))} \end{pmatrix} \end{array},$$

де коефіцієнти $a_{ij}^{(k)} \geq 0$ відносяться до одиниці рівня діяльності: кількість ресурсу i необхідність для виробництва одиниці продукції виду j за технологією k, $b_{ij}^{(k)} \geq 0$ – запас i-го блага для виготовлення продукту j на одиницю рівня діяльності процесу виробничої технології k.

Якщо $Y=\left(Y_1,\ldots,Y_m\right)'$ ($'$ – операція транспонування матриць) – вектор чистого продукту, $X=\left(X_1^{(1)},\ldots,X_1^{(v(1))},X_2^{(1)},\ldots,X_2^{(v(2))},\ldots,X_m^{(1)},\ldots,X_m^{(v(m))}\right)'$ – вектор рівня діяльності, то для виготовлення чистої продукції в обсязі Y діяльності здійснюється на рівні X і, відповідно, протягом виробничого періоду запас благ зменшується на AX. Продукт BX, використання якого стає можливим у кінці періоду, компенсує затрати AX і різниця між загальним продуктом і затратами становить чистий продукт Y. Тоді задача технологічного вибору з метою мінімізації середніх (інтегральних) сукупних затрат праці на часовому відрізку $\left[t_0,\mathrm{T}\right]$ приймає вигляд:

$$BX(t)-AX(t)\geq Y(t),$$
$$X(t)\geq 0,$$
$$\int_{t_0}^{\mathrm{T}} d\mathrm{X}(t)\,dt \to \min$$

або в покомпонентній формі запису:

$$\int_{t_0}^{\mathrm{T}}\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{v(i)} d_i^{(j)}X_i^{(j)}(t)\,dt \to \min, \qquad (1)$$

де $d_i^{(j)}$ – коефіцієнт затрат живої праці, $j=\overline{1,v(i)}$, $i=\overline{1,m}$.

Припущення 2. Вектор чистого продукту Y розпадається на вектор невиробничого споживання (споживання) C та вектор валових інвестицій I [6, с. 28–29]

$$Y_i(t)=C_i(t)+I_i(t),\ t\in\left[t_0,\mathrm{T}\right],\ i=\overline{1,m}. \qquad (2)$$

Припущення 3. Рівень діяльності $\mathrm{X}_i^{(v(i))}$, $i=\overline{1,m}$ є макровиробничою функцією капіталу $K_i^{(v(i))}$, $i=\overline{1,m}$ та живої праці $L_i^{(v(i))}$, $i=\overline{1,m}$:

$$\mathrm{X}_i^{(v(i))}=F_i^{(v(i))}\left(K_i^{(v(i))},L_i^{(v(i))}\right) \qquad (3)$$

із властивостями: двічі неперервно-диференційована, монотонно зростаюча, вгнута [6, с. 6–14].

Припущення 4. Динаміка руху капіталу відбувається згідно з таким законом:

$$\dot{K}_i^{(v(i))}(t)=-\mu_i^{(v(i))}K_i^{(v(i))}(t)+I_i(t),$$
$$t\in\left[t_0,\mathrm{T}\right],\ i=\overline{1,m}, \qquad (4)$$
$$\text{де } \dot{K}_i^{(v(i))}(t)\equiv dK_i^{(v(i))}/dt.$$

Припущення 5. Задаються початковий стан капіталу:

$$K_j^{(i)}(t_0)=K_{j_0}^{(i)},\ j=\overline{1,v(i)},\ i=\overline{1,m} \qquad (5)$$

та обмеження на кінцевий стан капіталу:

$$K_j^{(i)}(\mathrm{T})\geq K_{jT}^{(i)},\ j=\overline{1,v(i)},\ i=\overline{1,m}. \qquad (6)$$

Економіко-математична модель оптимального розвитку узагальненої міжгалузевої економіки фоннейманівського типу набуває вигляду:

$$\int_{t_0}^{\mathrm{T}}\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{v(i)} d_i^{(j)}F_i^{(j)}\left(K_i^{(j)}(t),L_i^{(j)}(t)\right)dt \to \min,$$

$$\sum_{j=1}^{v(i)}\sum_{l=1}^{j}\left(b_{ij}^{(l)}-a_{ij}^{(l)}\right)F_j^{(l)}\left(K_j^{(l)}(t),L_j^{(l)}(t)\right)\geq C_i+I_i,$$

$$\dot{K}_i^{(v(i))}(t) = -\mu_i^{(v(i))} K_i^{(v(i))}(t) + I_i(t),\ t \in [t_0, \mathrm{T}],$$

$$K_i^{(j)}(t_0) = K_{i0}^{(j)},$$

$$K_i^{(j)}(\mathrm{T}) \geq K_{iT}^{(j)},\ j = \overline{1, v(i)},\ i = \overline{1, m}. \qquad (7)$$

Модель (7) у математичному плані є задачею оптимального керування, в якій керуваннями виступають невиробниче споживання (споживання) $C_i^{(j)}$, валові інвестиції $I_i^{(j)}$, затрати живої праці $L_i^{(j)}$, $j = \overline{1, v(i)}$, $i = \overline{1, m}$, а фазовою траєкторією – капітал $K_i^{(j)}$, $j = \overline{1, v(i)}$, $i = \overline{1, m}$.

Дослідження математичної моделі

Для дослідження моделі (7) без обмежень (нерівностей) використаємо достатні умови оптимальності [6, с. 15], за якими треба оптимізувати дві функції багатьох змінних:

$$R(t, K, C, I, L, V) \equiv \partial V/\partial t + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{v(i)} \partial V/\partial K_i^{(j)} \left[-\mu_i^{(j)} K_i^{(j)} + I_i\right] + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{v(i)} d_i^{(j)} F_i^{(j)}\left(K_i^{(j)}, L_i^{(j)}\right) \to \max_{K_i^{(j)}, I_i, C_i, L_i^{(j)}}, \qquad (8)$$

$$V(\mathrm{T}, K(\mathrm{T})) \to \min_{K_i^{(j)}(\mathrm{T}) \geq K_{iT}^{(j)}}, \qquad (9)$$

де $V(t, K)$ – невідома функція двічі неперервно-диференційована на декартовому добутку $[t_0, \mathrm{T}] \times \bigcap_{i=1}^{m}\bigcap_{j=1}^{v(i)} \left\{K_i^{(j)} \geq 0\right\}$, $K = \left(K_1^{(1)}, \ldots, K_1^{(v(1))}, \ldots, K_m^{(1)}, \ldots, K_m^{(v(m))}\right)'$.

Шукану функцію V можна подати у вигляді:

$$V(t, K) = -\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{v(i)} K_i^{(j)}(t),\ t \in [t_0, \mathrm{T}]. \qquad (10)$$

Зауважимо, що знак «–» у (10) взятий для того, щоб оптимізаційна задача (9) мала б розв'язок $K_i^{(j)}(\mathrm{T}) = K_{iT}^{(j)}$, $j = \overline{1, v(i)}$, $i = \overline{1, m}$.

Підставимо (10) у (8) та до отриманого співвідношення допишемо обмеження моделі (7). У результаті одержимо:

$$-\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{m}\left[-\mu_i^{(j)} K_i^{(j)} + I_i\right] + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{v(i)} d_i^{(j)} F_i^{(j)}\left(K_i^{(j)}, L_i^{(j)}\right) \to \max_{K, I, C, L},$$

$$\sum_{j=1}^{v(i)}\sum_{l=1}^{j}\left(b_{ij}^{(l)} - a_{ij}^{(l)}\right) F_j^{(l)}\left(K_j^{(l)}, L_j^{(l)}\right) \geq C_i + I_i,$$

$$K_i^{(j)}(t_0) = K_{i0}^{(j)},$$

$$K_i^{(j)}(\mathrm{T}) \geq K_{iT}^{(j)},\ j = \overline{1, v(i)},\ i = \overline{1, m}. \qquad (11)$$

Отримали задачу опуклого програмування (11), яка без урахування обмежень $K_i^{(j)}(\mathrm{T}) \geq K_{iT}^{(j)}$ за теоремою Куна-Таккера має розв'язок [7, с. 195–199].

За врахування обмежень $K_i^{(j)}(\mathrm{T}) \geq K_{iT}^{(j)}$, $j = \overline{1, v(i)}$, $i = \overline{1, m}$ задача опуклого програмування може не мати розв'язку. Це означає, що кінцеві стани капіталів $K_{iT}^{(j)}$, $j = \overline{1, v(i)}$, $i = \overline{1, m}$ є неосяжними. У цьому разі треба послабити умови на вхідну інформацію моделі (7).

Нехай задача опуклого програмування має розв'язок: $I_{\text{оп}}(t)$ – оптимальне керування за валовими інвестиціями, $C_{\text{оп}}(t)$ – оптимальне керування за споживанням, $L_{\text{оп}}(t)$ – оптимальне керування за затратами живої праці $t \in [t_0, \mathrm{T}]$. Задачу опуклого програмування можна розв'язати одним із числових методів [8].

Тоді оптимальне керування за кінцевим попитом обчислюється за формулою:

$$Y_{i\text{оп}}(t) = C_{i\text{оп}}(t) + I_{i\text{оп}}(t),\ t \in [t_0, \mathrm{T}].$$

Відповідні оптимальні траєкторії за капіталами визначаються за формулами:

$$K_i^{(j)}{}_{\text{оп}}(t) = K_{io}^{(j)} e^{-\mu_i^{(j)}(t-t_0)} + \int_{t_0}^{\mathrm{T}} e^{-\mu_i^{(j)}(t-y)} I_i(y)\,dy,$$

а оптимальні керування за рівнем діяльності:

$$X_i^{(j)}{}_{\text{оп}}(t) = F_i^{(j)}\left(K_i^{(j)}{}_{\text{оп}}(t), L_i^{(j)}{}_{\text{оп}}(t)\right),\ t \in [t_0, \mathrm{T}],$$

$$j = \overline{1, v(i)},\ i = \overline{1, m}.$$

Таким чином, одержали оптимальний процес $\{C_{\text{оп}}(t),\ I_{\text{оп}}(t),\ L_{\text{оп}}(t),\ X_{\text{оп}}(t),\ Y_{\text{оп}}(t),\ K_{\text{оп}}(t),\ t \in [t_0, \mathrm{T}]\}$.

Зауваження. 1. Вищеописана методика має місце для моделі (7) за критерію досконалої конкуренції:

$$\int_{t_0}^{\mathrm{T}}\sum_{i=1}^{m}\left[p_i Y_i(t) - I_i(t)\right]dt \to \max,$$

де p_i – ціна продукції (кінцевого попиту) $Y_i = C_i + I_i$, $i = \overline{1, m}$.

2. Вищеописана методика справедлива для моделі (7) за галузевого інвестування галузей, тобто за подання кінцевого випуску в такому вигляді:

$$Y_i(t) = \begin{cases} \sum_{j=1}^{m} \gamma_{ij} I_j(t) + C_i(t), i = \overline{1, r}, \\ C_i(t), i = \overline{r+1, m}, \end{cases}$$

де γ_{ij}, $j = \overline{1, m}$, $i = \overline{r+1, m}$ – коефіцієнти галузевого інвестування, $\sum_{i=1}^{r} \gamma_{ij} = 1$ для всіх $j = \overline{1, m}$, $\gamma_{ij} = 0$ для всіх $i = \overline{r+1, m}$, r – кількість фондоутворюючих галузей, які інвестують усі галузі $j = \overline{1, m}$; $m - r$ – кількість нефондоутворюючих галузей.

3. Зауваження 1 за галузевого інвестування галузей.

Висновки з проведеного дослідження. Запропоновано модель оптимального розвитку узагальненої міжгалузевої економіки фоннеймановського типу. Проведено її дослідження. Сформовано задачу опуклого програмування, яка без урахування обмежень на кінцевий стан капіталу має розв'язок за теоремою Куна-Таккера. Показано, що за врахування обмежень на кінцевий стан капіталу задача опуклого програмування може не мати розв'язку. Це означає, що кінцеві стани капіталів є неосяжними. У цьому разі треба послабити умови на вхідну інформацію моделі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Математическая экономика на персональном компьютере / М. Кубонива и др. ; под ред. М. Кубонива. Москва : Финансы и статистика, 1991. 304 с.

2. Габасов Р., Кириллова Ф. Принцип максимума в теории оптимального управления. Москва : Наука и техника, 1974. 272 с.

3. Григорків В.С., Ярошенко О.І. Моделювання оптимальної кредитної стратегії ріелтора. *Економіка та кібернетика.* 2007. № 1–2 (43–44). С. 4–9.

4. Основы теории оптимального управления / В.Ф. Кротов и др. ; под ред. В.Ф. Кротова. Москва : Высшая школа, 1990. 430 с.

5. Бойчук М.В., Шмуригіна Н.М. Моделювання та оптимізація еколого-економічних систем міжгалузевих балансів з інвестиційними запізненнями. Чернівці : Місто, 2013. 212 с.

6. Бойчук М.В., Семчук А.Р. Моделювання та оптимізація повного циклу однопродуктової макроекономіки зростання з урахуванням еконологічного фактора. Чернівці : Місто, 2012. 208 с.

7. Математичне програмування / І.М. Богаєнко та ін. Київ : Логос, 1996. 266 с.

8. Акулич И.Л. Математическое программирование в примерах и задачах. Москва : Высшая школа, 1986. 319 с.

9. Ясинський В.К. Основи обчислювальних методів. Чернівці : Золоті литаври, 2005. 396 с.

REFERENCES:

1. Kuboniva M., Tabaka M., Tabaka S., Khasebe YU. (1991) *Matematicheskaya ekonomika na personal'nom komp'yutere* [Mathematical Economics on a Personal Computer]. Moscow: Finance and Statistics. (in Russian)

2. Gabasov R., Kirillova F. (1974) *Printsip maksimuma v teorii optimal'nogo upravleniya* [The maximum principle in the theory of optimal control]. Moscow: Science and Technology. (in Russian)

3. Hryhorkiv V.S., Yaroshenko O.I. (2007) Modelyuvannya optymal'noyi kredytnoyi stratehiyi rieltora [Modeling of the realtor optimal credit strategy]. *Economy cybernetics*. No 1-2 (43-44). pp. 4-9.

4. Krotov V.F., Lagosha B.A., Lobanov S.M. et al. (1990) *Osnovy teorii optimal'nogo upravleniya* [Basis of the theory of optimal control]. Moscow: Higher School. (in Russian)

5. Boychuk M.V., Shmuryhina N.M. (2013) *Modelyuvannya ta optymizatsiya ekoloho-ekonomichnykh system mizhhaluzevykh balansiv z investytsiynymy zapiznennyamy* [Modeling and optimization of ecological-economic systems of inter-industry balances with investment delays]. Chernivtsi: City. (in Ukrainian)

6. Boychuk M.V., Semchuk A.R (2012) *Modelyuvannya ta optymizatsiya povnoho tsyklu odnoproduktovoyi makroekonomiky zrostannya z urakhuvannyam ekolohichnoho faktora* [Modeling and optimization of the complete cycle of one-product macroeconomics of growth, taking into account the environmental factor]. Chernivtsi: City. (in Ukrainian)

7. Bohayenko I.M., Hryhorkiv V.S., Boychuk M.V., Ryumshyn M.O. (1996) Matematychne prohramuvannya [Mathematical programming]. Kyiv: Logos. (in Ukrainian)

8. Akulich I.L. (1986) Matematicheskoye programmirovaniye v primerakh i zadachakh [Mathematical programming in examples and problems]. Moscow: Higher School. (in Russian)

9. Yasinsky V.K. (2005) Osnovy obchyslyuval'nykh metodiv [The basis of computational methods]. Chernivtsi: Gold Lithavers. (in Ukrainian)

Boychuk Myroslav
Candidate of Physic and Mathematic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economic Modeling
and Business Informatics
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Makhanets Liubov
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economic Modeling
and Business Informatics
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

MODELING OF THE OPTIMAL DEVELOPMENT OF A GENERALIZED DYNAMIC INTER-INDUSTRY ECONOMY VON NEUMANN TYPE

The purpose of the article. It must be taken into account that the costs are incurred in the initial period of activity and the production can be obtained only after the end of the activity. So the matrix of the coefficients of cost and output factors must be separated from each other. Considering the possible production of all benefits, the model takes the form of von Neumann's model. Therefore, it is relevant both in the theoretical and practical sense of the research of the model of optimal development of a generalized interdisciplinary von Neumann type economy.

Methodology. The sufficient conditions for optimality were used to study the model of static optimal development of a generalized intersectoral economy of von Neumann type in this paper. At the same time, there is no sectoral investment of industries.

Results. A model for the optimal development of a generalized dynamic interdisciplinary von Neumann type economy is proposed. There are restrictions on investment in the model: an industry or several industries do not invest other industries at the level of large concerns or associations of states.

The assumptions for building an economic-mathematical model of optimal control are formulated. The task of technological choice in order to minimize the average (integral) aggregate labor costs at a certain time interval is proposed. It is indicated that the vector of a pure product is decomposed into a vector of non-productive consumption (consumption) and a vector of gross investments. It is assumed that the level of activity is a macro production function of capital and living labor. It has the properties: twice continuously-differentiated, monotonically growing, concave. The law of dynamics of movement of capital is specified. Initial capital and limitations on the final state of capital are set.

Control in model consists of non-productive consumption, gross investment, the cost of living labor, and the phase trajectory is capital. The model was explored. The sufficient optimality conditions were used for study the model without restrictions on capital. According to them, it is necessary to optimize two functions of many variables.

As a result it is formulated a convex programming problem. It does not take into account restrictions on capital and has a solution according to the Kuhn-Tucker theorem. It is shown that when taking into account restrictions on capital, the problem of convex programming may not be decoupled. This means that the final states of capital is immense. In this case, it is necessary to weaken the conditions on the input information of the constructed model. If the convex programming problem has a solution, then the optimal process was obtained.

Practical implications. This method can be used to model the criteria under perfect competition. This method is valid for the model at sectoral investment sectors.

СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІТ-ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

SYSTEM OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE IT SPECIALISTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

УДК 378.112:004.9
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-53

Гафіяк А.М.
к.е.н., доцент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій та систем
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка
Бородіна О.О.
старший викладач кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій та систем
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка
Альошин С.П.
к.т.н., доцент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій та систем
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

У статті розглянуто актуальну проблему використання сучасних інформаційних технологій, що є основою процесу інформатизації освіти, а також обґрунтовано потребу оновлення сучасних технологій професійної підготовки фахівців інформаційно-комунікаційних технологій. Перевірено доцільність використання програмних засобів навчального призначення та обґрунтовано напрями їх інтегрування в освітнє середовище. Досліджено чинники підвищення рівня доступності освіти, переваги перед традиційними видами отримання знань, що забезпечують гнучкість за рахунок дистанційного доступу до ресурсів. Мета визначила завдання: дослідити можливості сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у педагогіці; проаналізувати проблеми сучасного інформаційного освітнього середовища; визначити можливості підвищення якості навчання майбутніх фахівців із застосуванням сучасного прикладного програмного забезпечення.

Ключові слова: *інформаційні технології, педагогічні інновації, прикладне програмне забезпечення, інноваційні методи навчання.*

В статье рассмотрена актуальная проблема использования современных информационных технологий, являющихся основой процесса информатизации образования, а также обоснована необходимость обновления современных технологий профессиональной подготовки специалистов информационно-коммуникационных технологий. Проверена целесообразность использования программных средств учебного назначения и обоснованы направления их интеграции в образовательную среду. Исследованы факторы повышения уровня доступности образования, преимущества перед традиционными видами получения знаний, обеспечивающих гибкость за счет удаленного доступа к ресурсам. Цель определила задачи: исследовать возможности современных информационно-коммуникационных технологий в педагогике; проанализировать проблемы современного информационной образовательной среды; определить возможности повышения качества обучения будущих специалистов с применением современного прикладного программного обеспечения.

Ключевые слова: *информационные технологии, педагогические инновации, прикладное программное обеспечение, инновационные методы обучения.*

The article deals with the problem of using modern information technologies, which is the basis of the process of informatization of education, and also considers modern technologies for professional training of specialists in the field of information technologies. The expediency of using educational tools for educational purposes has been tested and the directions for their integration into the educational environment have been substantiated. The factors of increasing the level of accessibility of education, the advantages over traditional types of obtaining knowledge that provide flexibility through remote access to resources are investigated. Today, the main features of the information society should be considered: an increase in the role of information in public life, an increase in the number of specialists engaged in information technology, an increase in informatization, and the role of information technology in public relations; the creation of a global information space providing access to world information resources. The problem of informatization of education, as well as its analysis, is devoted to the work of many foreign and domestic scientists. Modern scientists are exploring the various components of this process. Much attention is paid to the verification of knowledge of future professionals, is the result of a process of constant active transformation of the information environment through the selection, testing, monitoring and analysis of the practical application of educational application software. The system of general and vocational education, despite the pronounced need for a wider introduction of high educational technologies, is itself a catalyst for the process of informatization of society, a tool for shaping the information culture of a person, and training specialists for the new formation. In Ukraine, cardinal transformations have taken place, the traditional education system is replaced by a system that has a mindset to form and develop a developed, creative personality that can easily adapt to environmental conditions that are constantly changing.

Key words: *information technologies, pedagogical innovations, applied software, innovative teaching methods.*

Постановка проблеми. Сучасні тенденції освіти вимагають переходу до нової системної освітньої парадигми, яка, своєю чергою, пов'язана з принциповими змінами діяльності педагога, що реалізовує новий стандарт. Також змінюються і технології навчання, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) відкриває значні можливості для розширення освітніх рамок із кожного предмета в навчальному закладі.

Сьогодні основними рисами інформаційного суспільства слід уважати: збільшення ролі інформації в суспільному житті, збільшення кількості фахівців, зайнятих інформаційними технологіями, зростання інформатизації та ролі інформаційних технології в суспільних відносинах; створення глобального інформаційного простору, що забезпечує доступ до світових інформаційних ресурсів. Саме тому до системи освіти в сучасних умовах висуваються додаткові вимоги до підготовки майбутніх фахівців у ІТ-галузі до розв'язку нестандартних завдань. У зв'язку із цим дослідження системи формування професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців у закладах вищої освіти є, безумовно, актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним сьогодні є питання дослідження засобів навчання студентів в умовах розвитку індустрії інформаційних технологій. Проблемі інформатизації освіти, а також її аналізу присвячено роботи багатьох закордонних та вітчизня-

них учених. Сучасні науковці досліджують різноманітні складники цього процесу. Велика увага приділяється перевірці якості знань майбутніх фахівців, що є результатом процесу постійного активного перетворення інформаційного середовища шляхом вибору, тестування, моніторингу та аналізу практичного застосування прикладного програмного забезпечення освітнього призначення [4; 9].

Питання професійної підготовки ІТ-фахівця з погляду сучасної освіти досліджували В. Андрєєв, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, М. Жалдак, Є. Машбиць, І. Осмоловська, Ю. Рамський, І. Підласий, Н. Симоненко, І. Хомішин, які вивчали місце інноваційних технологій у професійній підготовці ІТ-фахівців. Відомі іноземні вчені, що досліджували цю проблему: Meg Butler, Elizabeth Green, SaraDexter, Michael J. Hannafin, Eric Riedel, Janette R. Hill, Janet Macdonald,

Так, Н. Гронлунд і Н. Симоненко вважають, що під час підготовки фахівців у вищій школі застосування інноваційних форм і методів необхідно органічно поєднувати з прагматичним розумінням цілей і завдань навчання [7–10], а роль оцінювання у навчанні стимулює навчальну діяльність і спрямовує її на виконання навчальних завдань. І. Осмоловська вказує на важливість саме професійних навиків майбутніх фахівців, що неможливо втілити, не використовуючи можливості інноваційних освітніх технологій [6, с. 184].

Ці та інші роботи дають змогу визначити перспективні напрями в дослідженні питання вдосконалення системи формування професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців у закладах вищої освіти.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз системи формування професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців у закладах вищої освіти. Поставлена мета визначила завдання: розглянути актуальну проблему використання сучасних інформаційних технологій, що є основою процесу інформатизації освіти; дослідити сучасні технології професійної підготовки фахівців з інформаційно-комунікаційних технологій; визначити доцільність використання програмних засобів навчального призначення та обґрунтувати напрями їх інтегрування в освітнє середовище; дослідити чинники підвищення рівня доступності освіти, переваги перед традиційними видами отримання знань, що забезпечують гнучкість за рахунок дистанційного доступу до ресурсів.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становили роботи провідних вітчизняних і закордонних учених та спеціалістів у сфері використання та вдосконалення інноваційних методів навчання студентів. У цій роботі використано загальнонаукові методи порівняння, узагальнення, формалізація, аналізу і синтезу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні інформаційні технології є основою процесу інформатизації освіти, реалізація якого припускає: поліпшення якості навчання за допомогою більш повного використання доступної інформації; підвищення ефективності навчального процесу на основі його індивідуалізації та інтенсифікації; розроблення перспективних засобів, методів і технологій навчання з орієнтацією на розвиваючу, випереджальну і персоніфіковану освіту; досягнення необхідного рівня професіоналізму в оволодінні засобами інформатики та обчислювальної техніки; інтеграцію різних видів діяльності (навчальної, учбово-дослідницької, методичної, наукової, організаційної) у рамках єдиної методології, заснованої на застосуванні інформаційних технологій [5–7].

Система загальної і професійної освіти, незважаючи на яскраво виражену потребу в більш широкому впровадженні високих освітніх технологій, сама по собі є каталізатором процесу інформатизації суспільства, інструментом формування інформаційної культури людини, підготовки професіоналів нової формації. В Україні за досить короткий період відбулися кардинальні перетворення, на зміну традиційній системі освіти приходить система, яка має установку на формування і становлення розвинутої, творчої особистості, здатної легко адаптуватися до умов довкілля, які постійно змінюються, орієнтуватися у потоці інформації, безперервно саморозвиватися [4; 6; 7].

Згідно з «Проектом європейських освітніх ініціатив», розміщеним на сайті Міністерства освіти і науки України, починаючи з січня 2016 р. в країні реалізується проект «Європейські освітні ініціативи». Проект спрямований на розвиток ІТ-освіти та інтеграцію найкращих світових практик у систему підготовки ІТ-фахівців. Метою проекту є забезпечення кожного бажаючого якісною сучасною освітою у сфері інформаційних технологій, допомогти ІТ-фахівцям бути конкурентоспроможними та гарантовано працевлаштованими. За допомогою проекту «Європейські освітні ініціативи» молодь зможе отримати популярні і затребувані компаніями ІТ-спеціальності: C #.NET Developer; JAVA Developer; Frontend Developer; Full stack Developer (Frontend + Backend); Game Developer; PHP Developer [2; 3].

Слід зазначити, що «Європейські освітні ініціативи» – спільний проект Ради з конкурентоспроможності індустрії ІКТ (UCC), провідних компаній ІТ-індустрії та навчальних центрів комерційних інформаційних технологій, що реалізується за підтримки та в партнерстві з Комітетом Верховної Ради України з питань науки та освіти, Міністерством освіти і науки. Рада з конкурентоспроможності індустрії ІКТ (UCC) – всеукраїнська громад-

ська організація, що з 2012 р. об’єднує компанії індустрії інформаційно-комунікаційних технологій, навчальні центри комерційних інформаційних технологій, вищи навчальні заклади та представників державної влади для формування конкурентоспроможності вітчизняної індустрії ІКТ. На сайті Міністерства освіти і науки України розміщено професійні стандарти підготовки майбутніх фахівців ІТ-галузі, це: менеджер у сфері інформативних технологій; керівник проектів у сфері інформаційних технологій; фахівець з інформаційних ресурсів; фахівець з інформаційних систем; фахівець із розроблення програмного забезпечення [2–3; 5; 7].

Використання інформаційної системи в процесі навчання дає змогу не тільки дати студентам інформацію про об'єкт управління, а й допомагає їм усвідомити все різноманіття і складність зв'язків, характерних для реальних підприємств, простежити динаміку цих зв'язків за зміни зовнішніх і внутрішніх чинників, а також зруйнувати сформовані у студентів міждисциплінарні бар'єри, зумовлені тимчасовою послідовністю викладу навчальних предметів. Такий інструментарій дає можливість побудувати сучасні навчальні технології, які передбачають формування у студентів неординарного мислення, творчого підходу до управління.

Концептуальні підходи до підготовки майбутніх ІТ-фахівців базуються на результатах вивчення та прогнозування структури соціальної та виробничої діяльності фахівців із вищою освітою в галузі інформаційної діяльності відповідно до потреб ринку праці, на відповідних вимогах до фахівця, згідно з якими визначається зміст освіти в даній галузі, тобто концепція підготовки фахівця базується на розробленні моделі спеціаліста, основою побудови якої є система – суспільна потреба – освітньо-кваліфікаційна характеристика (уміння) – освітньо-професійна програма (знання) – засоби діагностування у взаємозв’язку і взаємозумовленості всіх її компонентів, поєднані з визначенням педагогічних умов підготовки фахівців та відповідних практичних підходів до їх реалізації [6–9].

Одне з визначень інформаційного освітнього середовища формулює його розуміння як інформаційну систему, що об'єднує за допомогою мережевих технологій, програмні та технічні засоби, організаційне, методичне та математичне забезпечення, призначене для підвищення ефективності та доступності освітнього процесу підготовки фахівців (рис. 1).

Дистанційна освіта (ДО) розвивається вже давно паралельно з розвитком Інтернету, а недавно у цій сфері стався прорив, пов'язаний із поширенням нового підходу до навчання, – масових онлайн-курсів (МООС) (рис. 2).

Дистанційні методи вже зараз впливають на установи вищої освіти України, і цей вплив буде наростати. Провідні університети країни активно впроваджують технології ДН, відгукуючись на попит із боку людей, які проживають далеко, у тому числі за кордоном.

Сьогодні однією з характерних рис освітнього середовища є можливість студентів і викладачів звертатися до структурованих навчально-методичних матеріалів, навчальних мультимедійних комплексів усього університету в будь-який час і в будь-якій точці простору. Крім доступності навчального матеріалу, необхідно забезпечити можливість зв'язку з викладачем, отримання консультації в онлайн- або оффлайн-режимі, а також можливість отримання індивідуальної «навігації» в освоєнні того чи іншого предмета.

Висновки з проведеного дослідження. У роботі проаналізовано сучасні європейські освітні ініціативи, зазначено, що інформатизація освіти передбачає розвиток інформаційно-навчального середовища, істотну роль у створенні якої грає навчальне телебачення. Визначено, що сьогодні у сфері розвитку інформаційно-телекомунікаційного середовища розвиваються магістральні канали передачі даних, що належать як державі, так і недержавним структурам, які забезпечують високошвидкісний обмін великими потоками інформації між регіонами.

Рис. 1. Створення власного інформаційного ресурсу за допомогою ресурсу https://www.ourboox.com/

Рис. 2. Дистанційний ресурс Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лепа Н.Н., Лепа Р.Н., Ткаченко Н.С. Информационные технологии анализа данных *Математичні моделі та інформаційні технології в соціально-економічних та екологічних системах.* 2010. С. 196–199.
2. Гафіяк А.М., Ткаленко І.О. Методологічні основи автоматизованої інформаційної системи. *67-ма наукова конференція професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету.* 2015. Т. 2. С. 116–117.
3. Лепа Р.Н., Пищенко Ю.Ю. Информационные технологии в принятии управленческих решений *Экономические проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины*. 2010. С. 338–351.
4. Гафіяк А.М. Особливості розвитку ринку інформації та індустрії інформаційних технологій в умовах єдиного інформаційного простору. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Комп'ютерні науки та інформаційні технології».* 2013. Вип. 771. С. 24–28.
5. Формы государственнного регулирования процессов информатизации. URL : http://emag.iis.ru/arc/infosoc (дата звернення: 25.03.2019).
6. Овчаров С. Актуальні проблеми професійної підготовки учителів інформатики. *Збірник наукових праць ПДПУ. Педагогічні науки*. 2011. Вип. 2. С. 73–77.
7. Осмоловська І.М. Інновації та педагогічна практика *Народна освіта.* 2010. № 6. С. 182–188.
8. Симоненко Н.Н. Управление образовательными услугами с применением инновационных методов обучения. *Вестник Тихоокеанского государственного университета.* 2012. № 2. С. 201–206.
9. Формування у студентів умінь англомовного професійного спілкування з використанням новітніх інформаційних технологій. URL : http://osvita.ua/school/lessons_summary/ (дата звернення: 20.04.2019).

REFERENCES:

1. Lepa N.N., Lepa R.N., Tkachenko N.S. (2010) Informatsionnye tekhnologii analiza dannykh [Information technology data analysis]. Matematichni modeli ta informatsiyni tekhnologiї v sotsial'no-ekonomichnikh ta ekologichnikh sistemakh. pp. 196-199.
2. Hafiiak A.M., Tkalenko I.O. (2015) Metodologhichni osnovy avtomatyzovanoji informacijnoji systemy [Methodological foundations of the automated information system]. 67-a naukova konferencija profesoriv, vykladachiv, naukovykh pracivnykiv, aspirantiv ta studentiv universytetu. Tom 2. pp. 116 – 117.
3. Lepa R.N., Pishchenko Yu.Yu. (2010) Informatsionnye tekhnologii v prinyatii upravlencheskikмh resheniy [Information technology in management decisions]. Ekonomicheskie problemy i perspektivy stabilizatsii ekonomiki Ukrainy. pp. 338-351.
4. Hafiiak A.M. (2013) Osoblyvosti rozvytku rynku informaciji ta industriji informacijnykh tekhnologhij v umovakh jedynogho informacijnogho prostoru [Features of the development of the information market and the information technology industry in a single information space]. Visnyk nacionaljnogho universytetu «Ljvivsjka politekhnika». Serija: Komp'juterni nauky ta informacijni tekhnologhiji. vol. 771. pp. 24 – 28.
5. Web-site of Forms of state regulation of informatization processes. Available at: http://emag.iis.ru/arc/infosoc (accessed: 25 March, 2019).
6. Ovcharov C. (2011) Aktualjni problemy profesijnoji pidghotovky uchyteliv informatyky [Actual problems of professional training of computer science teachers]. Zbirnyk naukovykh pracj PDPU. Pedaghoghichni nauky. 2011. vol. 2. pp. 73-77.
7. Osmolovskaja I.M. (2010) Innovaciji ta pedaghoghichna praktyka [Innovation and pedagogical practice]. Narodna osvita. – 2010. no 6. pp. 182-188.

8. Simonenko N.N. (2012) Upravlenie obrazovatel'nymi uslugami s primeneniem innovatsionnykh metodov obucheniya [Management of educational services using innovative teaching methods]. Vestnik Tikhookeanskogo gosudarstvennogo universiteta. 2012. no 2. pp. 201–206.

9. Web-site of Formation of the skills of English-language professional communication with the use of the latest information technologies. Available at: http://osvita.ua/school/lessons_summary/ (accessed: 20 April, 2019).

Hafiiak Alla
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Computer
and Information Technologies and Systems
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University
Borodina Elena
Senior Instructor at Department of Computer
and Information Technologies and Systems
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University
Alyoshin Sergey
Candidate of Technical Sciences,
Senior Lecturer at Department of Computer
and Information Technologies and Systems
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

SYSTEM OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE IT SPECIALISTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article deals with the actual problem of using modern information technologies, which is the basis of the process of informatization of education, and also considers modern technologies for professional training of specialists in the field of information and communication technologies. The expediency of using educational tools for educational purposes has been tested and the directions for their integration into the educational environment have been substantiated. The factors of increasing the level of accessibility of education, the advantages over traditional types of obtaining knowledge that provide flexibility through remote access to resources are investigated. The goal identified the objectives: to explore the possibilities of modern IT technologies in pedagogy; analyze the problems of the information educational environment; identify opportunities to improve the quality of training future specialists using modern application software.

Today, the main features of the information society should be considered: an increase in the role of information in public life, an increase in the number of specialists engaged in information technology, an increase in informatization, and the role of information technology in public relations; the creation of a global information space providing access to world information resources. That is why the modern education system has additional requirements for training future specialists in the IT industry to solve non-standard tasks.

The problem of informatization of education, as well as its analysis, is devoted to the work of many foreign and domestic scientists. Modern scientists are exploring the various components of this process. Much attention is paid to the verification of knowledge of future professionals, is the result of a process of constant active transformation of the information environment through the selection, testing, monitoring and analysis of the practical application of educational application software.

The system of general and vocational education, despite the pronounced need for a wider introduction of high educational technologies, is itself a catalyst for the process of informatization of society, a tool for shaping the information culture of a person, and training specialists for the new formation. In Ukraine, for a rather short period, cardinal transformations have taken place, the traditional education system is replaced by a system that has a mindset to form and develop a developed, creative personality that can easily adapt to environmental conditions that are constantly changing.

Conceptual approaches to training future IT specialists are based on the results of studying and forecasting the structure of social and production activities of specialists with higher education in the field of information activities in accordance with the needs of the labor market, on the relevant requirements for a specialist, according to which the content of education in this area is determined. There is a specialist training concept based on the development of a specialist model. It has been determined that today in the development of the information and telecommunication environment, the main data transmission channels are being developed, which belong to both the state and non-state structures, which provide high-speed exchange of large information flows between regions.

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

GENERAL TRENDS OF DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS ENTITIES IN THE NATIONAL ECONOMY

УДК 334.012.64 (477)
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-54

Дука А.П.
д.е.н., доцент,
професор кафедри публічного управління та менеджменту організацій
Чернігівський національний технологічний університет

У статті проаналізовано стан та сучасні проблеми розвитку малого бізнесу в Україні. Визначено, що активний розвиток малого бізнесу стримується низкою факторів, урахування яких має стати напрямом удосконалення державної політики. Акцентовано, що саме малий бізнес як каталізатор економічного зростання має змогу сприяти оптимізації участі України в міжнародному поділі праці, посиленні конкурентоспроможності національної економіки, вирішення соціально-економічних проблем, пов'язаних із зайнятістю та доходами населення. Розглянуто можливості зловживання спрощеною системою оподаткування великим та середнім бізнесом, який використовує її для уникнення оподаткування. Висвітлено комплекс заходів щодо забезпечення розвитку малого бізнесу, зокрема, формування сприятливого бізнес-клімату, правове забезпечення організації діяльності та регулювання малого бізнесу, запровадження системи ефективного контролю за реальними обсягами продажів, проведенні комплексної модернізації системи оподаткування у напрямі зменшення податкового тиску на бізнес.

Ключові слова: *малий бізнес, спрощена система оподаткування, суб'єкт малого бізнесу, підприємництво, податкове стимулювання.*

В статье проанализированы состояние и современные проблемы развития малого бизнеса в Украине. Определено, что активное развитие малого бизнеса сдерживается рядом факторов, преодоление которых должно стать направлением совершенствования государственной политики. Акцентировано, что именно малый бизнес как катализатор экономического роста имеет возможность способствовать оптимизации участия Украины в международном разделении труда, усилении конкурентоспособности национальной экономики, решении социально-экономических проблем, связанных с занятостью и доходами населения. Рассмотрены особенности злоупотребления от упрощенной системы налогообложения представителями крупного и среднего бизнеса для ухода от налогообложения. Освещены составляющие комплекса мероприятий по обеспечению развития малого бизнеса, в частности, формирование благоприятного бизнес-климата, правовое обеспечение организации деятельности и регулирования малого бизнеса, внедрение системы эффективного контроля за реальными объемами продаж, проведении комплексной модернизации системы налогообложения в направлении уменьшения налогового давления на бизнес.

Ключевые слова: *малый бизнес, упрощенная система налогообложения, субъект малого бизнеса, предпринимательство, налоговое стимулирование.*

The state and current problems of small business development in Ukraine are analyzed in article. It has been determined that the active development of small business is constrained by a number of factors that should be taken into account as a direction for improving public policy. It is emphasized that small business, as a catalyst for economic growth, can help optimize Ukraine's participation in the international division of labor, strengthen the competitiveness of the national economy, address the socio-economic problems employment and income to related. The possibilities of abuse of the simplified system of taxation of the big and medium business which uses it for tax avoidance are considered. The analysis of the main indicators of small business gives reason to conclude that the realization of the economic potential of small businesses largely depends on the conditions of their development, including access to banking resources, taxation features, high level of corruption and ambiguity of criteria for identifying entities identifying business for regulatory, accounting and tax purposes. It is revealed that the presence of different criteria in Ukraine for the classification of business entities to small businesses leads to the fact that up to 38% of business entities recognized as small business during 2012-2017 are not subject to tax incentives under the simplified system taxation. On the other hand, it is emphasized that the lack of unified criteria for identifying small businesses enables individual entities to abuse the "loopholes" of the simplified tax system. Therefore, in order to prevent the use of small business as a variant of tax avoidance in the simplified taxation system in Ukraine, it is necessary to improve the mechanism of regulation of tax liabilities of small business entities that have the right to cooperate with legal entities with the results of their activity. The complex of measures for ensuring the development of small business, in particular, the formation of a favorable business climate, legal support for the organization of activities and regulation of small business, the introduction of a system of effective control over real sales, conducting a comprehensive modernization of the tax system in the direction of reducing the tax pressure on business.

Key words: *small business, simplified tax system, small business entity, entrepreneurship, tax incentives.*

Постановка проблеми. Високий динамізм середовища сучасної економіки спричиняє суттєві зміни в організації та розвиткові основних її суб'єктів. Особливо гостро проблематика пристосованості до змін у зовнішньому середовищі бізнесу постає внаслідок зміни умов економічного зростання на основі інформатизації економічних процесів, індивідуалізації більшості потреб, що зумовлює активне використання нових технологій для ефективного розвитку виробничих процесів й забезпечення конкурентоспроможності економіки. Власне саме малий та середній бізнес у більшості розвинених країн за таких умов формує необхідний фундамент розвитку стає його каталізатором, оскільки є більш адаптивним та гнучким до змін, дає змогу забезпечувати нарощення технологічного потенціалу та зумовлює нівелювання більшості соціально-економічних проблем у процесах державотворення.

Разом з тим, протягом тривалого періоду в стимулюванні малого та середнього бізнесу об'єктивно накопичилось значне коло невирішених проблем, які стримують розвиток цих економічних суб'єктів. Враховуючи той факт, що питання

важливості розвитку малого і середнього бізнесу з позицій його розгляду важливим джерелом доходів домогосподарств, активним учасником задоволення індивідуалізованих потреб поступово загострюються, це спричиняє у більшості випадків актуалізацію процесів стимулювання розвитку суб'єктів малого та середнього бізнесу для забезпечення якісних структурних трансформацій в національній економіці з орієнтацією на потреби розвитку національної промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем розвитку суб'єктів малого бізнесу у різних сферах економіки завжди перебували у центрі уваги, про що свідчать здобутки з цього наукового напряму.

Теоретичні та практичні розробки окремих аспектів розвитку малого бізнесу, зокрема через глибинне розкриття природи їх функціонування, особливостей обліку та звітності, необхідність активізації діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу в цілому, а також напрями їх стимулювання реалізовано в дослідженнях таких науковців, Аністратенко Ю., Воронич К., Данилишик В., Маргасова В. Стегней М., Ярощевич Н. та багатьох інших.

Однак, незважаючи на значний науковий пласт розглянутих питань та розроблених науково-практичних пропозицій, частина ключових проблем розвитку цих суб'єктів викликають дискусійність та необхідність обґрунтованого розв'язання. Так, більшість проблем економічної діяльності малого бізнесу виникає внаслідок їх підвищеної чутливості до змін, залишається незадовільним і загальний стан розвитку малого бізнесу в Україні, спричинений значними прогалинами у системі державного регулювання й підтримки ведення малого бізнесу, нормативно-правовою невизначеністю умов взаємодії малого бізнесу з державними інститутами.

Постановка завдання. За сучасних умов функціонування національної економіки, саме суб'єкти малого бізнесу спроможні стати каталізатором економічного зростання, зважаючи на незначні витрати, спрощення організаційних та процедурних аспектів започаткування малого бізнесу, гнучкість структури та умов функціонування, позитивний вплив їх розвитку на формування конкурентного середовища, зайнятість населення та задоволення індивідуалізованих потреб споживачів. Однак, малий бізнес в Україні фактично знаходиться на межі виживання внаслідок низки як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, які впливають на дієвість його регулювання в Україні та належну державну підтримку розвитку суб'єктів малого бізнесу.

Мета статті полягає у виявленні загальних тенденцій розвитку малого бізнесу задля конкретизації напрямів активізації розвитку малого бізнесу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід розвитку країн з ринковою економікою засвідчує той факт, що основним формам малого підприємництва в їх структурі належить вагоме місце, оскільки вони є гнучкими та динамічними формами господарювання. Зокрема, за офіційними даними ООН, у розвинених країнах малі та середні підприємства залежно від країни становлять до 90–95% усіх підприємств, створюють від 30 % до 70 % національного продукту, забезпечують половину приросту нових робочих місць та зайнятості економічно активного населення [1]. Зокрема, в США малі та середні підприємства забезпечують працевлаштування понад 50% працездатного населення, в Японії – понад 70%, в європейських країнах – 50–80% [2, с. 6].

Суттєвою особливістю розвитку малого бізнесу є його переваги порівняно з великим. Насамперед, малий бізнес мобільніший та гнучкіший за великі підприємства, що дає змогу йому спростити більшість організаційних формальностей та узгоджень при здійсненні власної діяльності та прийняття внутрішньо організаційних рішень. А відтак, малі підприємства спроможні швидше реагувати на зміни в конкурентному середовищі, адаптуватися до нових вимог ринку, оперативніше впроваджувати та використовувати новації за наявності відповідних бюджетів.

Розглядаючи проблему розвитку малого бізнесу варто відзначити основні критерії розмежування основних їх форм на законодавчому рівні. Саме визначення конкретної форми здійснення підприємницької діяльності обумовлює не лише особливості податкового, але й загального державного регулювання відповідних суб'єктів.

Так, перш за все доцільно звернути увагу, що сам термін «малий бізнес» у нормативно-правовому полі не визначений. Натомість, у ст. 42 Господарського кодексу визначено поняття «підприємництво» як «самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку». Однак, до суб'єктів малого бізнесу зазвичай відносять суб'єктів підприємницької діяльності (СПД), які ідентифікуються залежно від відповідних кількісних критеріїв поділу. Критерії такого поділу СПД на конкретні різновиди містяться у ч. 3 ст. 55 Господарського кодексу України [3], а також передбачені у ст. 2 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [4] (табл. 1).

Окрему групу критеріїв ідентифікації суб'єктів малого бізнесу визначено у Податковому кодексі України [5]. Згідно з ст. 291 Податкового кодексу для стимулювання розвитку малого бізнесу замість традиційного податку на прибуток підприємств запроваджено систему спрощеного оподат-

Таблиця 1

Критерії ідентифікації суб'єктів малого бізнесу в Україні

Суб'єкти підприємництва (фізичні особи-підприємці, юридичні особи) за розміром	Господарський кодекс України		Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»		
	Кількість працівників	Річний дохід	Балансова вартість активів	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Середня кількість працівників
Суб'єкти мікропідприємства	до 10 осіб	до 2 млн євро	до 350 тис. євро	до 700 тис. євро	до 10 осіб
Суб'єкти малого підприємства(МП)	до 50 осіб	до 10 млн євро	до 4 млн євро	до 8 млн євро	до 50 осіб
Суб'єкти середнього підприємства	до 250 осіб	до 50 млн євро	до 20 млн євро	до 40 млн євро	до 250 осіб
Великі підприємства	понад 250 осіб	понад 50 млн євро	понад 20 млн євро	понад 40 млн євро	понад 250 осіб

Джерело: складено за [3; 4]

кування та чотири основні групи платників єдиного податку:

– перша група (ставка 10% розміру прожиткового мінімуму) – ФОП, які здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках чи надають побутові послуги виключно населенню, не використовують працю найманих осіб, обсяг доходу протягом календарного року не перевищує 300 тис. грн;

– друга група (ставка 20% розміру мінімальної заробітної плати) – ФОП, які здійснюють різного роду види діяльності та надають послуги населенню та юридичним особам за чітко визначеним переліком, можуть використовувати працю найманих осіб (до 10 осіб), обсяг доходу протягом календарного року не перевищує 1,5 млн грн;

– третя група (ставка 3% доходу – якщо особа є платником ПДВ; 5% доходу – якщо особа не є платником ПДВ) – юридичні особи та ФОП, які використовують працю найманих осіб (кількість осіб не обмежена), обсяг доходу протягом календарного року не перевищує 5 млн грн;

– четверта група (об'єктом оподаткування є площа сільськогосподарських угідь, базою оподаткування є нормативна грошова оцінка одного гектара) – сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75%.

Окремо доцільно відзначити неоднозначність в ідентифікації суб'єктів малого бізнесу у разі використання ними в цілях обліку міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), що для окремих з них стала однією з необхідних умов виходу на міжнародні ринки фінансового капіталу на чому зосереджують увагу науковці при висвітлення проблематики складання та розкриття інформації в управлінській звітності, зокрема [6]. Йдеться, передусім, про окремі види діяльності, в якій такі суб'єкти – юридичні особи функціонують та для яких використання МСФЗ є обов'язковим. Якщо до 2012 року фінансова звітність МСФЗ в Україні складалася на добровільних засадах підприємствами для своїх іноземних партнерів, з 2012 року, у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» з'явилася вимога обов'язковості використання МСФЗ для Публічних акціонерних товариств, банків і страхових компаній. Згодом така вимога поширилась і на інших суб'єктів господарювання. Так, для підприємств, які здійснюють діяльність за переліком Кабміну застосування МСФЗ започатковано також з 2012 р. Цю групу складають підприємства, перелік яких сформовано постановою КМУ від 12.12.1994 № 827 [7]. У ньому переліку окрім традиційних копалин (марганцева руда) визначені різного роду інші варіанти (підземні води, (мінеральні, питні, промислові, технічні і т.п.), видобуток яких суб'єктом малого бізнесу спричиняє використання МСФЗ у обліку та звітності незалежно від інших критеріїв. Крім зазначених груп підприємств – МСФЗ застосовують суб'єкти малого бізнесу також, якщо вони є кредитними спілками (з 2015 р.), підприємствами, які здійснюють діяльність з управління активами (з 2015 р.), бідь-які інші підприємства, які згідно з Законом «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» є «компаніями, що представляють суспільний інтерес» (емітенти цінних паперів, банки, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, інші фінансові установи). Враховуючи вимоги до порядку складання та подання звітності, кількості обов'язкових форм фінансової звітності, особливостей формування облікової політики за умов використання МСФЗ для окремих суб'єктів малого бізнесу це може суттєво ускладнювати їх функціонування.

Таким чином, в національній системі регулювання малого бізнесу існує паралельно три напрями ідентифікації суб'єктів малого бізнесу, здійснення яких передбачає досягнення цілей обліку, цілей оподаткування та цілей регулювання. Для цілей регулювання використовується фак-

тично дві групи суб'єктів малого бізнесу: фізичні особи-підприємці (ФОП) та юридичні особи (підприємства).

За офіційною статистикою, малий бізнес в Україні (малі підприємства та малі фізичні особи-підприємці), як і в розвинутих країнах, становлять 99% від загальної кількості суб'єктів підприємницької діяльності. Однак, близько 25% з них фактично підприємницької діяльності не здійснюють, оскільки є неактивними чи створювалися задля використання системи спрощеного оподаткування для мінімізації в оплаті податків [8]. Слід відзначити, що загальна кількість неактивних СПД поступово скорочується, а «пік» їх закриття пов'язаний з обов'язковістю оплати єдиного соціального внеску (22% від розміру мінімальної заробітної плати) незалежно від результатів здійснення господарської діяльності. Неактивні СПД по суті стало «дорого утримувати».

Не менш важливою проблемою наявності різних критеріїв ідентифікації суб'єктів малого підприємництва приводить також до того, що від 15% до 35% активних ФОП та від 51% до 57% юридичних осіб малого бізнесу протягом 2014–2018 років не підпадало під податкове стимулювання розвитку за спрощеною системою оподаткування [8].

Таким чином, якщо розрахунково малий бізнес становить 99% всіх СПД в Україні, то під податкове стимулювання в Україні підпало від 62% (за 2014 р.) до 78% (за 2017 р.) [8]. А враховуючи, що близько 25% з них, є неактивними суб'єктами підприємницької діяльності, реальна кількість СПД, які скористались системою податкового стимулювання становить від 46% у 2015 році до 60% у 2018 році суб'єктів малого бізнесу [8]. Тому критерії віднесення суб'єкта підприємництва до малого бізнесу мають бути зміненими і єдиними законодавчо визначеними: всі суб'єкти малого підприємництва мають підпадати під систему спрощеного оподаткування, однак з чіткими критеріями ідентифікації та регулювання.

З іншого погляду, особливо важливим є визначення критеріїв чітких критеріїв регулювання діяльності малого бізнесу внаслідок можливих зловживань такими суб'єктами при використання спрощеної системи оподаткування. Так, у роботі [9] виділено та описано щонайменше три основні варіанти зловживань суб'єктами малого бізнесу на використанні спрощеної системи оподаткування (формальне подрібнення, колаборація з великими підприємствами на загальній системі оподаткування, заміна трудових договорів на договори співпраці з ФОП). На думку авторів, зловживання з спрощеною системою оподаткування є третім за важливістю способом ухилення від сплати податків після офшорів та «податкових ям», які за оцінками USAID ЛЕВ у 2013 році склали «6,3 мільярди гривень, що склало 0.4% ВВП, що становить лише на 10% менше, ніж сукупний дохід від єдиного податку» [9, с. 287].

Разом з тим, незважаючи на зазначене, як засвідчують наведені у таблиці 2 дані, найбільшу групу малого бізнесу в Україні становлять фізичні-особи підприємці (ФОП), частка яких у загальній кількості суб'єктів господарювання становить у середньому 80%. Частка найманого персоналу у ФОП не перевищує 10–13%, спостерігається також щорічне зниження кількості найманих працівників у суб'єктів малого бізнесу від 3% до 15%протягом 2013-2015 років за одночасного зростання протягом цих років кількості суб'єктів малого бізнесу. Незначна також участь ФОП у загальному обсязі реалізованої продукції, робіт, послуг – в середньому для ФОП за аналізований період складає 7% (табл. 2).

Цікавим є зріз функціонування суб'єктів малого бізнесу за видами економічної діяльності. Порівнюючи галузевий розподіл суб'єктів малого бізнесу, слід відмітити, що в Україні у торгівлі зосереджено від 51% до 60% суб'єктів малого бізнесу, в ЄС – 21%. У країнах Європи на промисловість припадає 18%, в Україні лише 6%; на будівництво в ЄС – 13%, в Україні – 2%; на транспорт і зв'язок у ЄС – 14%, в Україні лише 5%; на сільське господарство в ЄС – 11%, в Україні – 2% [10, с. 497].

Таким чином, на відміну від майже рівномірного галузевого розподілу суб'єктів малого бізнесу в країнах ЄС, для національних реалій характерне суттєве переважання малого бізнесу у торгівлі (від 50% до 60%) та сфері послуг – близько 34%; незначна частка малого бізнесу у забезпеченні зайнятості населення дає підстави підтвердити думку багатьох українських дослідників, що система податкового стимулювання розвитку малого бізнесу на основі спрощеного оподаткування є «неефективною, створює більше загроз, ніж позитивного економічного ефекту: «єдиноподатники» не створюють доданої вартості, а лише мінімізують оподаткування власних доходів; ухиляються від сплати податку з доходів фізичних осіб (найманих працівників), не оформляючи трудових відносин з ними» [9, с. 286]; великі компанії розпорошують свій бізнес шляхом оформлення власних об'єктів діяльності на спрощену систему оподаткування, в результаті бюджет недоотримує податкові надходження від сплати податку на прибуток підприємств [9, с. 286–287].

За даними ООН, на малих та середніх підприємствах виробляється від 30 до 60% національного продукту – залежно від країни, однак, національний малий бізнес, забезпечує лише до 15% ВВП. Це означає, що малий бізнес в національній економіці не виконує повною мірою функцію каталізатора розвитку. Постає питання про те, що саме стримує розвиток малого бізнесу в українських реаліях, та чим саме варто підтримувати його

Таблиця 2

Стан розвитку малого бізнесу в Україні впродовж 2012–2017 рр.

Показники	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Всього суб'єктів підприємництва (СПД), тис.од., в т. ч.	1600,1	1722,1	1932,2	1974,3	1865,5	1805,1
малі підприємства, тис. од.	344,0	373,8	324,6	327,8	291,2	322,9
Всього фізичні особи-підприємці (ФОП,) тис. ос.	1235,2	1328,7	1591,2	1630,9	1559,2	1466,8
Частка ФОП у загальній кількості СПД, %	77,2	77,2	82,4	82,6	83,6	81,3
Річний темп приросту ФОП, %	-6,8	7,6	19,7	2,5	-4,4	-5,9
Суб'єкти малого бізнесу, тис.од.	1578,9	1702,2	1915,0	1958,4	1850,0	1789,4
Частка малого бізнесу у загальній кількості суб'єктів господарювання, %	98,7	98,8	99,1	99,2	99,2	99,1
Річний темп приросту малогобізнесу, %	-6	7,8	12,5	2,3	-5,5	-3,3
Кількість суб'єктів малого бізнесу на 10 тис. осіб наявного населення, од.	275	296	374	385	369	349
Загальний обсяг реалізованої продукції, робіт, послуг СПД, всього, (млрд. грн), в т. ч.	4459,8	4334,5	4459,7	5556,5	6726,7	8312,3
малі підприємства (млрд. грн)	672,7	670,3	705,0	937,1	1177,4	1482,0
ФОП (млрд. грн), з них	256,6	284,2	289,0	397,5	489,2	604,3
Частка ФОП у загальному обсязі реалізованої продукції, робіт, послуг, %	5,8	6,6	6,5	7,2	7,3	7,3
Річний темп приросту обсягу реалізованої продукції, робіт, послуг, ФОП, %	-8,3	21,5	10,7	1,7	37,5	23,1
Загальний обсяг реалізованої продукції, робіт, послуг, отриманий суб'єктами малого бізнесу, (млрд. грн)	916,3	933,7	981,3	131,9	165,2	206,8
Частка малого бізнесу у загальному обсязі реалізованої продукції, робіт, послуг, %	20,5	21,5	22	23,7	24,6	24,9
Річний темп приросту обсягу реалізованої продукції, робіт, послуг малого бізнесу, %	13,4	1,9	5,1	34,4	25,2	25,2
Кількість найманих працівників СПД, млн. ос., всього, в т. ч.	8,6	8,3	7,1	6,4	6,5	6,6
Малі підприємства (тис. ос)	1951,6	1891,8	1583,0	1466,3	1505,9	1562,4
ФОП (тис.ос)	1042,7	993,8	907,0	659,5	748,0	861,3
Частка найманих працівників ФОП, %	12,1	12	12,8	10,2	11,6	13,1
Річний темп приросту найманих працівників ФОП, %	3,6	-0,3	-4,7	-8,7	-27,3	13,4
Наймані працівники у малому бізнесі, тис.ос.	2950,7	2843,9	2420,8	2098,1	2227,1	2393,3
Частка найманих працівників малого бізнесу, %	34,2	34,3	34,1	32,6	34,5	36,4
Річний темп приросту найманих працівників малогобізнесу, %	0,1	-2,8	-3,6	-14,9	-13,3	6,1
Найманий персонал у ФОП, %	11,8	11,7	12,4	10,0	11,3	12,8

Джерело: складено за [10; 11, с. 334; 12]

активний розвиток, мінімізуючи при цьому прогалини в системі спрощеної системи оподаткування.

Перспективи розвитку малого бізнесу в національній економіці достатньо потужні, оскільки забезпечує формування прошарку нових українських виробників, нових брендів, які мають змогу не лише наповнювати внутрішній ринок якісними товарами і індивідуалізованими послугами, але й можуть конкурувати на міжнародних ринках.

Разом з тим, як засвідчують результати, отримані в рамках проекту Unlimit Ukraine, який створено на базі Європейської Бізнес Асоціації, в Україні розвиток малого підприємництва спіткають певні труднощі: з придбанням необхідного обладнання, високим податковим навантаженням, недостатнім розвитком ринку збуту продукції, незахищеністю працівників цих підприємств, недостатністю фінансових ресурсів тощо. Під час опитування, підприємці зазначали, що малому бізнесу в Україні стало складніше працювати. Так, у 38,4% опитаних у 2018 році виявились незадоволеними поточним станом справ у бізнесі, тоді у 2017 році переважали позитивні настрої – 45% задоволених проти 26% негативно налаштованих [13]. Як показали результати опитування, змінилися основні проблеми, які хвилюють малий бізнес. Так, серед головних проблем 2017 року більшість підприємців називали інфляцію, у 2018 році вона заактуальністю посідає лише 4 місце (43%), оскільки бізнес більшепочали турбувати високе податкове

навантаження (56%), високий рівень корупції (52%), а також війна на Сході країни (47%), з великим відривом далі визначені доступність кредитування, державна підтримка бізнесу [13].

Висновки з проведеного дослідження. Повільне зростання питомої ваги малого бізнесу у загальному обсязі реалізованої продукції, робіт, послуг ВВП, створенні нових робочих місць і забезпеченні зайнятості населення при значній його частці серед загальної кількості суб'єктів господарювання засвідчує неефективність державної програми стимулювання розвитку малого бізнесу в Україні.

Проведений аналіз основних показників діяльності малого бізнесу дає підстави визначити обґрунтованим висновок, що реалізація економічногопотенціалу малих підприємств багато у чому залежить від умов їхнього розвитку, в тому числі доступу до банківських ресурсів, особливостей оподаткування, високого рівня корупції та неоднозначності критеріїв ідентифікування суб'єктів малого бізнесу у цілях регулювання, бухгалтерського та податкового обліку.

Так, виявлено, що наявність різних критеріїв в Україні для віднесення суб'єктів підприємництва до суб'єктів малого бізнесу приводить до того, що до 38% суб'єктів підприємництва протягом 2012–2017 років, визнаних малим бізнесом, не підпадають під податкове стимулювання за спрощеної системи оподаткування. З іншого боку, акцентовано, що відсутність уніфікованих критеріїв ідентифікації малого бізнесу дає змогу окремим суб'єктам господарювання зловживати «прогалинами» спрощеної системи оподаткування. Тому для унеможливлення використання малого бізнесу як варіанту ухилення від оподаткування спрощеної системи оподаткування в Україні потребує вдосконалення механізм регулювання податкових зобов'язань суб'єктів малого підприємництва, які мають право співпрацювати з юридичними особами з результатами їхньої діяльності, наприклад за допомогою системи індикаторів, як то за обсягами витрат на виробництво продукції чи послуг, розроблення яких для України є перспективним напрямом дослідження світового досвіду.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Воронич К.М. Міжнародний досвід організації малого бізнесу та можливість його впровадження в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.10. С. 184-189.

2. Аністратенко Ю.І. Концептуалізація правового регулюванняоподаткування малого та середнього бізнесу в Україні: монографія. Київ: Рута, 2016. 397 с.

3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. № 436-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15 (дата звернення: 20.12.2018)

4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України від 16 липня 1999 року № 996-XIV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14

5. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 № 2755-VI URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 20.12.2018)

6. Маргасова В., Гоголь Т., Колоток В. Управлінська звітність малих підприємств (на прикладі ТОВ «Менський комунальник»). *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 1 (17). С. 265-271.

7. Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення. Постанова Кабінету міністрів України від 12 грудня 1994 р. № 827. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-94-п (дата звернення: 20.12.2018)

8. Державна фіскальна служба України. Офіційний портал. URL: http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/327170.html (дата звернення 15.01.2019)

9. Данилишин В.І., Стефанків О.М. Можливості зловживанняспрощеною системою оподаткування, обліку та звітностіта напрями її мінімізації. Інфраструктура ринку. 2017. Випуск 7. С. 285–290 URL : http://www.marketinfr.od.ua/journals/2017/7_2017_ukr/50.pdf (дата звернення: дата звернення: 20.01.2019)

10. Стегней М.І., Бошинда І.М. Сучасний стан малого бізнесу: європейський досвід, національні реалії та регіональні особливості. Економіка і суспільство, 2018. Випуск 16. С. 495–499.

11. Ярошевич Н.Б., Кондрат І.Ю., Ливдар М.В. Розвиток малого бізнесу в Україні: сучасний стан і податкові аспекти стимулювання. Приазовський економічний вісник. Випуск 2 (13). 2019. С. 331-339.

12. Діяльність суб'єктів господарювання 2017: статистичнийзбірник / Державна служба статистики України. 2018. 139 с.

13. Що турбує малий бізнес? Ліга закон. Сайт. URL: https://biz.ligazakon.net/ua/news/184498_shcho-turbu-maliy-bznes 01.03.2019.

REFERENCES:

1. Voronych K.M. (2011). Mizhnarodnyi dosvid orhanizatsii maloho biznesu ta mozhlyvist yoho vprovadzhennia v Ukraini [International experience of small business organization and the possibility of its implementation in Ukraine]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. Vol. 21.10. Pp. 184-189.

2. Anistratenko Yu.I. (2016). Kontseptualizatsiia pravovoho rehuliuvannia opodatkuvannia maloho ta serednoho biznesu v Ukraini: monohrafiia [Conceptualization of legal regulation taxation of small and medium business in Ukraine: monograph]. Kyiv : Ruta. (in Ukrainian)

3. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [The Commercial Code of Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15 (in Ukrainian)

4. Zakon Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini» [The Law of Ukraine «On accounting and financial reporting in Ukraine»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (in Ukrainian)

5. Podatkovyi kodeks Ukrainy [The Tax Code of Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (in Ukrainian)

6. Marhasova V., Hohol T., Kolotok V. (2019). Upravlinska zvitnist malykh pidpryiemstv (na prykladi TOV «Menskyi komunalnyk») [Management Reporting of Small Enterprises (for example, LLC "Minsk Communal Enterprise")]. Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia. Vol. 1 (17). Pp. 265-271.

7. Cabinet of Ministers of Ukraine, “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of lists of minerals of national and local importance”, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-94-p.

8. Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy. Ofitsiinyi portal. Available at: http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/327170.html (accessed: 15.01.2019).

9. Danylyshyn V.I., Stefankiv O.M. (2017). Mozhlyvosti zlovzhyvannia sproshchenoiu systemoiu opodatkuvannia, obliku ta zvitnosti ta napriamy yii minimizatsii [Synergetic effect of cluster formations and parameters of its assessment]. Regional Economics and Management: An Electronic Scientific Journal. Vol. 7. Pp. 285-290. Available at: http://www.marketinfr.od.ua/journals/2017/7_2017_ukr/50.pdf (accessed: 20.01.2019).

10. Stehnei M.I., Boshynda I.M. (2018). Suchasnyi stan maloho biznesu: yevropeiskyi dosvid, natsionalni realii ta rehionalni osoblyvosti [Present state of small business: European experience, national realities and regional features]. Ekonomika i suspilstvo. Vol. 16. Pp. 495–499.

11. Yaroshevych N.B., Kondrat I.Iu., Lyvdar M.V. (2019). Rozvytok maloho biznesu v Ukraini: suchasnyi stan i podatkovi aspekty stymuliuvannia [Small Business Development in Ukraine: Current State and Tax Aspects of Incentives]. Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk. Vol. 2 (13). Pp. 331-339.

12. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018). Diialnist subiektiv hospodariuvannia 2017: statystychnyi zbirnyk [Business entities 2017: statistical compilation]. Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. 139 p. (in Ukrainian)

13. Liha zakon. Sait. (2019) Shcho turbuie malyi biznes? [What bothers small businesses?] Available at: https://biz.ligazakon.net/en/news/184498_shcho-turbu-maliy-bznes (accessed: 15.01.2019).

Duka Anastasiia
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at Department of Public Administration and Organizations' Management
Chernihiv National University of Technology

GENERAL TRENDS OF DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS ENTITIES IN THE NATIONAL ECONOMY

Formulating the goals of the article. The high dynamism of the environment of the modern economy causes significant changes in the organization and development of its main subjects. Particularly acute problems of adaptation to changes in the external environment of the business arise as a result of changing conditions of economic growth on the basis of informatization of economic processes, individualization of the majority of needs, which causes active use of new technologies for efficient development of production processes and ensuring the competitiveness of the economy. It is the small and medium-sized businesses in most developed countries that under these conditions form the necessary foundation for development, become its catalyst, as it is more adaptable and flexible to change, allows to increase technological potential and causes the leveling of most socio-economic problems in the processes of state formation.

Methodology. Proceeding from the goal, the article sets and resolves the following tasks:

– dentify the basic parameters of small business functioning and characterize the positive aspects of its activity for economic development,

– reveal the advantages and disadvantages of small business

– to develop general proposals for enhancing the functioning of small businesses in the national economy.

To accomplish the tasks set forth above, the following scientific methods were used: scientific research and generalizations to identify major trends in small business development; comparative method in the process of analyzing the experience of the European Union and Ukraine on selected indicators of small business development.

Results. The slow growth of the share of small business in the total volume of sold products, works, GDP services, job creation and providing employment for a considerable part of the total number of economic entities testifies to the ineffectiveness of the state program for stimulating small business development in Ukraine.

The analysis of the main indicators of small business activity gives grounds to determine the justified conclusion that the implementation of economic

The potential of small businesses depends largely on the conditions of their development, including access to banking resources, taxation features, high levels of corruption, and the ambiguity of the criteria for identifying small business entities for regulatory, accounting and tax purposes.

Practical implications. Thus, it was found that the existence of different criteria in Ukraine for the classification of business entities to small businesses leads to the fact that up to 38% of business entities recognized as small businesses in 2012-2017 are not subject to tax incentives for simplified taxation system. On the other hand, it is emphasized that the lack of unified criteria for identifying small businesses enables individual entities to abuse the "loopholes" of the simplified tax system.

Value (originality). In order to prevent the use of small business as a variant of tax avoidance, the simplified taxation system in Ukraine justifies co-adjusting the directions of improving the tax obligations of small business entities that have the right to cooperate with legal entities with the results of their activities, such as through a system of indicators, such as in terms of the cost of production of products or services, the development of which is a promising avenue for exploring world experience for Ukraine.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПЛАНУВАННІ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN PLANNING RESOURCES FOR MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

УДК 338.32.053.4
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-55

Покатаєва О.В.
д.е.н., професор, перший проректор
Класичний приватний університет
Костюк М.Г.
аспірант кафедри економіки
Класичний приватний університет

Pokataeva Olha
Classic Private University
Kostyuk Maxim
Classical Private University

В статті визначено головну мету інформатизації виробничих процесів суб'єктів машинобудівної галузі. Доведено, що планування ресурсозбереження на основі інформатизації виробничих процесів охоплює сім взаємозалежних етапів. На першому етапі передбачається – визначення цілей, завдань, функцій і видів планування ресурсозбереження на основі інформатизації виробничих процесів. Другий етап передбачає – визначення факторів, що впливають на планування ресурсозбереження підприємства на основі використання інформаційних технологій та впровадження сучасних досягнень науково-технічного прогресу та інновацій. На третьому етапі здійснюється формування індикаторів ефективності ресурсозбереження на основі застосування інформаційних технологій. На четвертому етапі здійснюється моделювання взаємовідносин виробничого і інформаційного процесу, визначення ступеня впливу інформації на економічні показники діяльності підприємства та прогнозування їх величини. На п'ятому етапі здійснюється планування показників ресурсозбереження та цільових економічних показників, що їх характеризують. Шостий етап передбачає оптимізацію показників ресурсоємності та ефективності виробництва на основі управління процесом інформатизації виробничої діяльності. На сьомому етапі відбувається стратегічне управління на основі застосування ресурсозберігаючих технологій в виробничих процесах підприємства.

Ключові слова: *інформаційні технології, ресурсозбереження, машинобудівні підприємства, виробничий процес, ефективність ресурсозбереження.*

В статье определено главную цель информатизации производственных процессов субъектов машиностроительной отрасли. Доказано, что планирование ресурсосбережения на основе информатизации производственных процессов охватывает семь взаимосвязанных этапов. На первом этапе предполагается – определение целей, задач, функций и видов планирования ресурсосбережения на основе информатизации производственных процессов. Второй этап предусматривает – определение факторов, влияющих на планирование ресурсосбережения предприятия на основе использования информационных технологий и внедрения современных достижений научно-технического прогресса и инноваций. На третьем этапе осуществляется формирование индикаторов эффективности ресурсосбережения на основе применения информационных технологий. На четвертом этапе осуществляется моделирование взаимоотношений производственного и информационного процесса, определение степени влияния информации на экономические показатели деятельности предприятия и прогнозирования их величины. На пятом этапе осуществляется планирование показателей ресурсосбережения и целевых экономических показателей, которые характеризуют. Шестой этап предусматривает оптимизацию показателей ресурсоемкости и эффективности производства на основе управления процессом информатизации производственной деятельности. На седьмом этапе происходит стратегическое управление на основе применения ресурсосберегающих технологий в производственных процессах предприятия.

Ключевые слова: *информационные технологии, ресурсосбережение, машиностроительные предприятия, производственный процесс, эффективность ресурсосбережения.*

The article determines that the main purpose of informatization of production processes of the subjects of the engineering industry is the ability to rationally and fully use the information to form a complete internal and external information space, quality, efficiency and accessibility of information from different sources. It is proved that planning of resource saving on the basis of informatization of production processes covers seven interdependent stages. In the first stage, it is envisaged to define the goals, tasks, functions and types of resource saving planning based on the informatization of production processes. The second stage involves determining the factors that influence the planning of the resource saving of the enterprise on the basis of the use of information technologies and implementation of modern achievements of scientific and technological progress and innovations. The following factors include: scientific and technological progress; state of innovation implementation at the enterprise; cross-industry and intra-industry structural links and shifts; change in prices for resources and components; volumes of investments; institutional factor; social and environmental changes; processes of globalization; the level of shadowing of the economy; demand for engineering products; level of education and education in the field of resource conservation. In the third stage, the formation of resource efficiency indicators is based on the use of information technologies. In order to comprehensively evaluate the management of production activity of machine-building enterprises, a list of indicators that comprehensively characterize the efficiency of resource conservation, namely: financial, industrial, labor, innovation and marketing components of these processes is proposed. In the fourth stage, the modeling of the relationship between the production and information process, determining the degree of influence of information on the economic performance of the enterprise and forecasting their value. The problems of resource saving at a machine-building enterprise are presented through some set, the task of which is to combine the problems of the use of resource-saving measures in different production processes. In the fifth stage, we plan the resource and economic targets that characterize them. The sixth stage involves optimization of indicators of resource intensity and production efficiency on the basis of management of process of informatization of production activity. At the seventh stage there is a strategic management based on the use of resource-saving technologies in the production processes of the enterprise.

Key words: *information technologies, resource saving, machine-building enterprises, production process, efficiency of resource saving.*

Постановка завдання. Стрімкий розвиток машинобудівних підприємств неможливо без інформатизації. Інформатизація (від лат. Сл. «Informatio» – пояснення, виклад) виробничих процесів машинобудівного підприємства виступає основним засобом організації виробничих процесів і здатна значно підвищити ефективність їх автоматизації і управління на основі активного

формування і використання інформаційних ресурсів виробничої сфери.

Головною метою інформатизації виробничих процесів суб'єктів машинобудівної галузі є вміння раціонально і в повному обсязі використовувати інформацію для формування повноцінного внутрішнього і зовнішнього інформаційного простору, якості, підвищення ефективності та доступності інформації з різних джерел. Тому в діяльності машинобудівних підприємств проблемам інформатизації виробничих процесів повинна приділятися першочергова увага. У цьому зв'язку, важливе місце має приділятися дослідженням, пов'язаним з вивченням виробничих умов формування відповідного середовища, його моделювання складу та структури, формулювання місця і ролі, які грають в ньому кошти планування та інформаційні технології ресурсозбереження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні основи ефективного функціонування підприємств, а також роль і значення окремих факторів в процесі виробництва були відображені в працях вчених класичної економічної школи: П. Буагільбера, У. Петті, Д. Рікардо, А. Сміта, Ж. Сея і ін. У міру становлення теорії ресурсів і факторів виробництва формується уявлення про виробничий потенціал підприємства.

Проблеми методології управління процесом ресурсозбереження стали предметом наукового інтересу таких авторів, як І. Александрова, О. Амоша, П. Борщевский, В. Геєць, Р. Глазьев, Б. Данилишин, М. Керашев, В. Леонтьев, Р. Лепа, В. Онищенко, О. Покатаєва, А. Савчук, Р. Солоу, О. Трохимець, Р. Фатхутдінов, Б. Хейфец, В. Храпкіна, О. Чупір, Н. Шмиголь та інших. Незважаючи на велику кількість напрацювань у даній сфері, ряд важливих завдань не знайшли свого вирішення в зазначеній тематиці.

Постановка завдання. Дослідити ефективність використання інформаційних технологій у плануванні ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах; виокремити етапи планування ресурсозбереження на основі інформатизації виробничих процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою інформатизації виробничих процесів підприємства виступає використання новітніх інформаційних технологій, а також використання кібернетичних методів і засобів для вирішення завдань по обробці оперативної інформації, планування і керівництво моніторингом, прогнозування – зміни виробничих показників, особливо тих, що стосуються ресурсозберігаючих технологій. Постійний розвиток і впровадження інформаційних технологій створює матеріально-технічну базу для виробничих процесів і ресурсозберігаючих технологій за рахунок електронної фіксації даних і автоматизації виробництва.

Інформатизація виробничих процесів як технологічної компоненти машинобудівних підприємств є найважливішою практичним завданням реалізації стратегії їх розвитку та ефективності прийняття управлінських рішень, прогнозування і планування ресурсозбереження. Загалом, планування ресурсозбереження на основі інформатизації виробничих процесів охоплює сім взаємозалежних етапів. Розглянемо їх більш детально.

І ЕТАП. Визначення цілей, завдань, функцій і видів планування ресурсозбереження на основі інформатизації виробничих процесів.

Інформатизація охоплює такі взаємопов'язані складові [1]:

– медіатизація (лат. Mediatus – посередник) – вдосконалення засобів збору, зберігання і поширення інформації;

– комп'ютеризація – вдосконалення засобів пошуку та обробки інформації;

– інтелектуалізація – розвиток здібностей, сприйняття та продукування інформації, тобто підвищення інтелектуального потенціалу, в тому числі використання коштів штучного інтелекту, технологій.

Основна мета планування ресурсозбереження на основі інформатизації виробничих процесів машинобудівного підприємства – встановлення способів і заходів впливу на види виробничо-господарської діяльності підприємства, визначення шляхом планування і моделювання виробничих процесів на основі потенційного застосування ресурсозберігаючих заходів для досягнення поставлених цілей з меншими витратами всіх видів ресурсів або їх оптимізації. З урахуванням предмета наукового дослідження – створення ефективної системи інформатизації виробничих процесів машинобудівного підприємства вимагає дослідження її системи як об'єкта планування ресурсозбереження.

Досягнення такої мети вимагає формування достовірного і максимально повного масиву інформації про ефективне використання всіх видів виробничих ресурсів, в тому числі фінансових, трудових, виробничих, інформаційних тощо. Крім того, вміння правильно спрогнозувати майбутні результати від застосування технології ресурсозбереження означає підвищення ефективності управління виробничими процесами, а саме використання виробничого потенціалу підприємства на основі оптимізації фінансових, трудових, матеріальних та інших видів ресурсів.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення значної кількості завдань, основними з яких є:

– формування і реалізація багаторівневих комплексних програм і планів з ресурсозбереження на підприємстві;

– прогнозування використання ресурсозберігаючих технологій в виробничих процесах підприємства;

– формування багаторівневої стратегії і політики ресурсозбереження підприємства;

– надання необхідної інформації для прийняття зацікавленими особами оперативних і стратегічних рішень на основі моделювання і оцінки впливу на виробничі процеси нових і модернізованих ресурсозберігаючих технологій;

– створення інформаційної системи, яка дозволить в реальному часі оцінювати стан застосування ресурсозбереження в виробничих процесах і прогнозувати їх зміну;

– підвищення ефективності використання виробничих потужностей підприємства шляхом оптимізації витрат і раціональності використання ресурсів у часі і просторі;

– підвищення технологічної, інформаційної та соціальної складових процесу планування ресурсозбереження в контексті виробничих процесів підприємства.

ІІ ЕТАП. Визначення факторів, що впливають на планування ресурсозбереження підприємства на основі використання інформаційних технологій та впровадження сучасних досягнень науково-технічного прогресу та інновацій.

Необхідність використання системи планування ресурсозбереження на підприємстві визначається факторами ресурсозбереження, які виступають рушійною силою підвищення ресурсоефективності виробничих процесів і споживання кінцевих товарів, робіт, послуг машинобудівних підприємств.

Таблиця 1

Зовнішні фактори, що впливають на планування ресурсозберігаючих технологій машинобудівними підприємствами

Фактор	Характеристика впливу
Науково-технічний прогрес (фактор розвитку технологій)	Вплив чинника на швидкість реалізації ресурсозберігаючих заходів та технологій визначається як частотою та якістю використання у господарській діяльності підприємства нововведень, винаходів та відкриттів, що орієнтовані на раціональне й економне застосовування ресурсних витрат, так і термінами впровадження цих нововведень у практичну діяльність машинобудівного підприємства.
Інновації	Вплив чинника визначається через державне стимулювання активізації інноваційної діяльності вітчизняних машинобудівних підприємств задля створення та застосування якісно нових зразків високоефективних технологій виробництва та техніки, що раціонально зменшують використання різних видів ресурсів, сприяють забезпеченню екологічної безпеки тощо.
Міжгалузеві та внутрішньогалузеві структурні зв'язки та зрушення	Даний фактор визначає потенційні тенденції розвитку в галузі та потенціал галузі на внутрішньому та зовнішніх ринках збуту, взаємну кооперацію підприємств галузі у виробництві кінцевого продукту. Від цього відштовхуються підприємства у плануванні своєї виробничої діяльності та необхідності використання ресурсозберігаючих технологій.
Зміна цін на ресурси та комплектуючі	Даний фактор, разом із фактором НТП, виступає важливим каталізатором впровадження ресурсозберігаючих заходів та технологій на машинобудівному підприємстві
Інвестиції	Цей фактор виступає обов'язковим елементом успішної реалізації перетворень ресурсозбереження і визначається формуванням можливостей щодо фінансового забезпечення реалізації ресурсозберігаючих заходів.
Інституціональний фактор	Цей фактор сприяє активізації або гальмуванню процесів ресурсозбереження на різних управлінських рівнях (макро-, мезо-, мікро рівень). Його вплив визначається особливостями господарського механізму суб'єкта господарювання, котрий забезпечує організацію ресурсозберігаючих процесів, їх планування, внутрішнє та зовнішнє регулювання, стимулювання та контроль за якісною реалізацією ресурсозберігаючих заходів.
Соціальні та екологічні зміни	Вплив фактора на ресурсозберігаючі процеси полягає у потребі соціальних змін щодо запровадження нових стандартів екологічного виробництва тощо.
Процеси глобалізації	Вплив фактора на сферу ресурсозбереження полягає у можливості використання сукупності ресурсів як єдиного світового ресурсу, котрі перебувають у розпорядженні окремих країн. Такі ресурси потребують шанобливого ставлення у процесі використання.
Тінізація економіки	Неврахування зазначеного фактора при плануванні та прогнозуванні ресурсозберігаючих заходів у виробничій діяльності суб'єкта господарювання засвідчує їх недостовірність та нераціональність,адже недостовірність інформації може спричинити до збитковості та неефективності вкладання коштів у ресурсозберігаючі технології,оскільки не враховує транзитні зміни в економіці та ускладнює управління виробничими процесами вітчизняних машинобудівних підприємств.
Попит на машинобудівну продукцію	Даний фактор визначає рівень впливу зовнішнього попиту на продукцію яка зазнала суттєвих якісних змін, або ж є інноваційною, або ж має знижену собівартість, є такою що потенційно матиме підвищений попит на ринку.
Освіта та виховання у сфері ресурсозбереження	Визначає вплив на реалізацію ресурсозберігаючих процесів через їх вивчення як частини освітнього процесу, чи запровадження програм навчання для трудового та керівного персоналу підприємства щодо необхідності та порядку освоєння ресурсозберігаючих процесів.

Джерело: удосконалено та адаптовано до предмету дослідження [2, с. 100-101; 3, с. 166-172].

Серед визначальних факторів можна виділити як внутрішні, так і зовнішні (табл. 1, рис. 1).

Слід зазначити, що здійснити кількісний вплив зовнішніх факторів на ефективність впровадження ресурсозберігаючих технологій складно. При аналізі зовнішнього середовища можна розробити заходи по їх запобіганню, спрогнозувати непередбачені обставини, перетворити потенційні загрози і ризики в вигідні можливості.

Якісна оцінка зовнішніх факторів дає можливість зіставити необхідність впровадження ресурсозберігаючих заходів в виробничу діяльність підприємства зі своїми можливостями з урахуванням змін, що відбуваються в середовищі, оцінкою загроз і чинників, що сприяють досягненню цілей.

Кількісна оцінка ефективності впровадження ресурсозбереження на підприємстві або планування результатів його впровадження можливе при визначенні факторів внутрішнього середовища. До найважливіших факторів, що характеризують функціональні виробничі процеси і які виступають об'єктом планування, відносяться: виробництво, фінанси, організація, трудові ресурси, інновації, інформаційне забезпечення (програмне і технічне

Рис. 1. Чинники, що впливають на планування ресурсозбереження і виступаючі рушійною силою підвищення ресурсоефективності виробничих процесів

Джерело: удосконалено авторами на підставі [2; 4]

забезпечення, облік і аналіз господарської діяльності, аккаунтинга).

ІІІ ЕТАП. Формування індикаторів ефективності ресурсозбереження на основі застосування інформаційних технологій.

З метою комплексної оцінки управління виробничою діяльністю машинобудівних підприємств в галузі ресурсозбереження запропоновано перелік показників, які комплексно характеризують ефективність ресурсозбереження на підприємстві, а саме фінансову, виробничу, трудову, інноваційну та маркетингову складові зазначених процесів. Перелік показників може бути розширено і коливатися від потреби окремого підприємства.

Для ясності і наочності тенденційна основа сучасних інформаційних технологій дозволяє для кожного підприємства організувати розрахунок цільових показників-індикаторів ефективності ресурсозбереження шляхом закладки формул і масивів даних про основні результати діяльності та ресурсозбереження, оформлення та візуалізацію їх в таблицях, малюнках, графіках. Це дає можливість керівництву здійснювати глибокий аналіз ситуації та контроль за виробничими процесами, прийняття оперативних і стратегічних рішень в подальшому.

IV ЕТАП. Моделювання взаємовідносин виробничого і інформаційного процесу, визначення ступеня впливу інформації на економічні показники діяльності підприємства та прогнозування їх величини.

Використання інформаційних технологій для автоматизації виробничих процесів і реалізації планування ресурсозбереження на підприємствах машинобудівної галузі можливе за умови створення науково-обґрунтованого використання системного підходу. Це потребує вирішення базових проблем підприємства в області ресурсозбереження за рахунок використання коштів комп'ютеризації виробничих процесів, систематизації визначальних індикаторів і властивостей, що описують ці процеси, подальшого програмування і оптимізації заходів по впровадженню ресурсозберігаючих технологій на підприємстві.

Причому, якщо цілі і завдання ресурсозбереження на машинобудівному підприємстві сформульовані у вигляді дерева цілей ($\chi \ \{\chi_j\}$), то проблеми інформатизації виступають потужним інструментом їх досягнення. Наприклад, це можна досягти в форматі деяких функцій і процедур, дотримання принципів. При таких умовах реалізується пара системного підходу <мети> – <інструменти (засоби) їх досягнення>.

Вважаємо за доцільне більш детально дослідити послідовність поставлених завдань. Основною метою прийняття політики ресурсозбереження на підприємстві є зменшення витрат виробництва і позавиробничих витрат для досягнення високої прибутковості і ефективності виробничо-господарської діяльності, прийняття оперативних і стратегічних заходів щодо реалізації зазначеного процесу.

Проблеми ресурсозбереження на машинобудівному підприємстві можна представити через деякий безліч, завдання якого полягає в об'єднанні проблем застосування ресурсозберігаючих заходів в різних виробничих процесах і в областях діяльності, які мають фінансовий, виробничий, інноваційний, маркетинговий, трудової та ін.

$$K_{jn} \left\{ \frac{k_{nj}}{k_{jn}} \in K_{jn^i}; j = 1...., j_s n = 1,.....K \right\}, \qquad (1)$$

Для вирішення проблеми формується структура відповідних завдань (Z) і функцій (F):

$$\begin{aligned} K_{jn} &\to F_{jk} \left\{ \frac{f_{nj}}{f_{jn}} \in K_{jn^i}; j = 1...., j_s n = 1,.....K \right\}, \\ F_{jk} &\to Z_{jk} \left\{ \frac{z_{nj}}{z_{jn}} \in Z_{jn^i}; j = 1...., j_s n = 1,.....K \right\}. \end{aligned} \qquad (2)$$

При моделюванні слід пам'ятати, що проблеми інформатизації виробничих процесів в області ресурсозбереження, в свою чергу, умовно поділяють на зовнішні і внутрішні.

Зовнішні (екзогенні) проблеми щодо предметної області ресурсозбереження, які потребують вирішення – це формування соціального замовлення на засоби комп'ютеризації; створення програмно-методичних засобів; засобів передачі, прийому, відображення інформації аналізу та оцінки і т.д. [5].

Внутрішні (ендогенні) забезпечують рішення задач функціональної області в сфері ресурсозбереження і включають оптимальне управління і планування ресурсозбереження, його прогнозування і програмування в виробничих процесах підприємства по етапах життєвого циклу.

$$\begin{aligned} \tilde{\tilde{K}}_{jn} &\to \tilde{\tilde{F}}_{jk} \left\{ \frac{\tilde{\tilde{f}}_{nj}}{\tilde{\tilde{f}}_{jn}} \in \tilde{\tilde{K}}_{jn^i}; j = 1...., j_s n = 1,.....K \right\}, \\ \tilde{\tilde{F}}_{jk} &\to \tilde{\tilde{Z}}_{jk} \left\{ \frac{\tilde{\tilde{z}}_{nj}}{\tilde{\tilde{z}}_{jn}} \in \tilde{\tilde{z}}_{jn^i}; j = 1...., j_s n = 1,.....K \right\}. \end{aligned} \qquad (3)$$

Завдання інформатизації при таких умовах повинні розкриватися у взаємозв'язку з виробничими процесами як єдина структурна категорія і описуватися алгоритмом, представленому на рис. 2.

На основі запропонованого алгоритму структури інформатизації можуть бути відображені в виробничих структурах предметних областей діяльності підприємства в сфері ресурсозбереження.

Вони набувають характер інформаційно-виробничої структури, яка має ієрархічний характер,

Рис. 2. Алгоритм моделювання виробничо-інформаційної структури ресурсозбереження машинобудівного підприємства.

Джерело: сформовано авторами на підставі [5; 6].

формується шляхом інтегрування засобів інформатизації в виробничі структури предметних областей діяльності підприємства в сфері ресурсозбереження (виробнича, фінансова, трудова, маркетингова, інноваційна) і організації оптимального їх взаємодії із зовнішнім середовищем.

При такому підході, з одного боку, враховуються вимоги і стан середовища, а з іншого – формується соціальне замовлення на засоби інформатизації, що забезпечують високу ефективність функціонування виробничих процесів підприємства [5, с. 16].

Інформаційно-виробнича структура є інтегрованою сукупністю інформаційної та виробничої складових (підсистем) системи.

$$V_{um} = V_{uj} \bigcup_{j=1}^{j} V_{mj}, j = 1,....,J \qquad (4)$$

Ця структура забезпечує системність результатів і рішення проблем якісно нових оптимізаційних задач в області предметно-функціональної діяльності з ресурсозбереження на машинобудівному підприємстві зі зростаючими можливостями досягнення прогресу на основі використання засобів.

$$\left\langle S_{tr} \sum\nolimits_1 \right\rangle \rightarrow\leftarrow \left\langle S_{tr} \sum\nolimits_2 \right\rangle \qquad (5)$$

де $S_{tr} \sum_1$, $S_{tr} \sum_2$ – відповідно структури машинобудівного підприємства, що реалізують завдання ресурсозбереження в предметно-функціональних областях діяльності і відповідно до приналежністю до кожної області структури інформації.

Перш за все, при моделюванні взаємовідносин виробничої та інформаційної структур необхідно визначити базові принципи та напрямки інформатизації виробничих процесів підприємства і моделі, які описують.

Отримані результати сприяють визначенню майбутніх параметрів виробничо-господарської діяльності підприємства.

Наступний етап процесу планування ресурсозбереження визначається на основі інформатизації виробничих процесів.

V ЕТАП. Планування показників ресурсозбереження та цільових економічних показників, що їх характеризують.

Інформаційні технології при плануванні ресурсозбереження на машинобудівних підприємствах повинні бути спрямовані на:

– прискорення переходу на більш досконалі методи планування виробничих процесів, закупівлю продукції і матеріально-технічне їх забезпечення на основі прогресивних нормативів, які відповідають вимогам пропорційного і збалансованого розвитку машинобудівного виробництва;

– оптимізацію структури витрат на одиницю виробленої продукції (матеріальних, трудових, фінансових і т.д.) і склад основних засобів, розподіл капіталовкладень;

– створення автоматизованої системи планування та прогнозування основних показників;

– розробку норм і нормативів по різним етапам виробничого процесу;

– раціональне використання фінансових і матеріальних ресурсів, прогнозування результатів діяльності при оптимізації використання ресурсів;

– якісне вдосконалення виробничих процесів або продукції на основі застосування інновацій, розробку і реалізацію інтенсивних новітніх технологій виробництва.

Сьогодні в процесі планування ресурсозбереження можна використовувати різні методи і інструментарій розрахунків. Серед них варто відзначити [7]:

1) методи екстраполяції – планування здійснюється на основі даних про ресурсах і динаміці минулих років «планування від досягнутого рівня»;

2) факторний метод – планові значення показників або результати ресурсозбереження визначаються на основі впливу найбільш значущих чинників;

3) балансовий метод планування призначений для узгодженості потреб і ресурсів підприємства, а саме: матеріальних, трудових, фінансових.

4) матричний метод планування реалізується через побудову взаємозв'язків виробничих підрозділів і показників;

5) нормативний метод планування передбачає використання технічно певних норм і нормативів, які характеризують ступінь економічної ефективності ресурсозберігаючих заходів.

З урахуванням специфіки діяльності досліджуваних нами машинобудівних підприємств в найбільш оптимальними для реалізації планування критеріїв індикаторів ресурсозбереження є метод екстраполяції або факторний аналіз.

Отримані прогнозні значення показників свідчать про те, що ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод» має наступні характеристики: високу ймовірність майбутніх тенденцій (коефіцієнт детермінації R^2_i перевищує значення 0,5), за таким показником як прибутковість на одиницю витрат (R^2_1= 0,78), коефіцієнт оборотності оборотних коштів (R^2_4= 0,791), матеріаломісткість (R^2_5= 0,588), фондомісткість (R^2_6= 0,752), рівень незавершеного виробництва в (R^2_7= 0,907), зарплатоємність на одиницю собівартості (R^2_{10}= 0,962), трудомісткість одиниці продукції (R^2_{10}= 0,988), коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (R^2_{15}= 0,768), частка ринку підприємства (R^2_{16}= 0,746), частка приросту продукції за рахунок організаційно-управлінських заходів (R^2_{17}= 0,805).

Неадекватними щодо вихідних даних виявилися дані для прогнозування таких показників, як рівень прибутку на одиницю загальних витрат (R^2_2= 0,029) і рівень рентабельності капіталу (R^2_3= 0, 113), рівень рентабельності основних засобів (R^2_8= 0,486), темп зростання продуктивності праці (R^2_9= 0,486), частка приросту продукції за рахунок зміни продуктивності праці (R^2_{12}= 0,312), частка приросту нематеріальних активів в сукупних активах (R^2_{13}=0,276), рентабельність продажів (R^2_{14}=0,054). Недостовірність показників рентабельності пов'язана з їх волатильністю і наявними негативними значеннями.

Прогнозування показників ВАТ «Дніпроважмаш» показало наступні результати: адекватними і достовірними щодо вихідних даних є прогнозні значення таких показників, як прибутковість на одиницю витрачених ресурсів (R^2_1= 0,598), рівень прибутку на одиницю загальних витрат (R^2_2= 0,735), рівень рентабельності капіталу (R^2_3=0,720), матеріаломісткість (R^2_5=0,989), фондомісткість (R^2_6= 0,913), рівень незавершеного виробництва (R^2_7= 0,772), рівень рентабельності основних засобів (R^2_8= 0,720), зарплатоємність на одиницю собівартості (R^2_{10}= 0,518), частка приросту продукції за рахунок зміни продуктивності праці (R^2_{12}=0,909), рентабельність продажів (R^2_{14}=0,745), коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (R^2_{15}=0,964), частка ринку підприємства (R^2_{16}=0,803), частка приросту продукції за рахунок організаційно-управлінських заходів (R^2_{17}= 0,649). Недостовірними виявилися прогнозні значення показників коефіцієнта оборотності оборотних коштів (R^2_4=0,361), трудомісткості одиниці продукції (R^2_{11}=0,418) і темпу зростання продуктивності праці (R^2_9=0,296).

Схожа тенденція характерна і для ВАТ «Верхньодніпровський машинобудівний завод». Висока вірогідність отриманих прогнозних результатів характерна для всіх показників, за винятком рівня прибутку на одиницю загальних витрат (R^2_2= 0,405), темпу зростання продуктивності праці (R^2_9= 0,374), частки приросту продукції за рахунок зміни продуктивності праці (R^2_{12}= 0,174), рентабельності продажів (R^2_{14}= 0,286) і частки приросту продукції за рахунок організаційно-управлінських заходів (R^2_{17}= 0,013).

Отже, певні тенденції зростання характеризують можливості прогнозування результативних показників в процесі застосування ресурсозберігаючих тенденцій, однак набагато важливіше визначення ключових факторів, що впливають на результати виробничих процесів при застосуванні

ресурсозберігаючих заходів. Це можна досягти на основі використання факторного і нормативного методу планування результатів діяльності, які є предметом дослідження наступного параграфа як складові стратегії управління ресурсозберігаючими тенденціями.

VI ЕТАП. Оптимізація показників ресурсоємності та ефективності виробництва на основі управління процесом інформатизації виробничої діяльності.

Цей етап передбачає на основі використання різних методів інформатизації та планування, отриманих результатів їх застосування у виробничому процесі, вдало сформувати основні оптимізаційні заходи щодо поліпшення ресурсозбереження на підприємстві в цілому і по предметно-функціональним видам діяльності зокрема. Вони повинні бути орієнтовані на:

– розвиток інформаційної культури суб'єктів виробничого процесу (комп'ютерної грамотності);

– розвиток змісту, методів планування і їх освоєння на основі інформаційних технологій для оперативного і достовірного застосування в процесі виробничої діяльності;

– скорочення терміну збору, обробки інформації, підвищення її достовірності на всіх рівнях виробничого процесу;

– інтеграцію інформаційної та виробничої діяльності;

– вдосконалення управління інформаційної та виробничої структури;

– кадрове забезпечення всіх напрямків інформатизації виробничих процесів шляхом кооперації суб'єктів, задіяних в цьому процесі, доступ до відповідної інформаційної бази, спеціалізацію та інтенсифікацію підготовки трудових ресурсів.

Орієнтир, який спрямований на реалізацію поставлених вище завдань, дозволяє зменшити розриви між різними видами потенціалу підприємства та спрямований на реалізацію проблеми ресурсозбереження. Найбільш вагомим, на наше переконання, є зіставлення між економічно доцільним і фактичним потенціалом, раціональність використання якого в процесі господарської діяльності полягає у визначенні його важливості, доцільності застосування і прибутковості впровадження ресурсозберігаючих технологій і заходів.

Успіх інформатизації виробничого процесу машинобудівного підприємства залежить від функціонування раціональної інформаційної системи та інформаційного забезпечення виробничої діяльності. Вони важливі і забезпечуються складовими організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням на машинобудівному підприємстві. З позиції реалізації процесу планування ресурсозбереження, структура інформаційного забезпечення виробничого процесу підприємства включає:

1) Інформаційні технології.

2) Управлінську інформацію.

3) Технічні засоби і програмне забезпечення.

4) Цілі інформаційного забезпечення процесу планування.

5) Об'єкти інформатизації.

6) Суб'єкти виробничого процесу і зацікавлені особи (керівний склад, інженери, працівники всіх ланок, зовнішні користувачі інформації: інвестори, кредитори, вчені тощо).

Управлінська інформація має наступні характеристики: обсяг (збиткова, недостатня, достовірна), достовірність (правдива, гіпотетична), вартість, насиченість, відкритість (секретна, конфіденційна, публічна), цінність, своєчасність (своєчасна, запізніла), структурованість (структурована, неструктурована), корисність (корисна, марна) [8, с. 342].

VII ЕТАП. Стратегічне управління на основі застосування ресурсозберігаючих технологій в виробничих процесах підприємства.

Особливістю інформаційних систем є наявність в них керуючої і керованої підсистем і механізму переробки даних, за допомогою яких упорядковуються елементи і структури інформаційної системи, координується і регулюється взаємодія системи із зовнішнім середовищем. Управління може здійснюватися тільки в тому випадку, коли керована підсистема отримає інформацію про ефект, досягнутий діяльністю керованої підсистеми. Наявність зворотного зв'язку є умовою цілеспрямованого управління [9, с. 26]. Кінцевою метою дії інформаційних технологій виробничих процесів підприємства є оптимізація процесу управління об'єктом (процес раціонального планування ресурсозбереження), забезпечення найбільш раціонального ефекту по найбільш оптимальному використанню ресурсів і будь-яких проблем.

Об'єктами інформатизації виступають:

– функціональні виробничо-господарські підсистеми підприємства, виробничий процес;

– ієрархічна структура управління ресурсозбереженням на підприємстві;

– процес збору, обліку, зберігання, аналізу, передачі і використання інформаційних ресурсів;

– система розрахунково-аналітичних завдань і цілей ресурсозбереження; моделі оцінки ситуації та прогнозування перспектив і раціональності їх застосування, типові моделі реалізації ресурсозберігаючих технологій і можливі ризикові ситуації, пов'язані з цим процесом і т.п.

Висновки з проведеного дослідження. Встановлено, що ефективність і достовірність планування ресурсозбереження залежить від формування та функціонування інформаційної системи як складової організаційно-економічного механізму підприємства. Зазначений механізм і його дія повинні бути спрямовані на реалізацію стратегічної мети підприємства за рахунок

застосування ресурсозберігаючих заходів і технологій у виробничому процесі машинобудівного підприємства. Подібна позиція виступає кінцевим етапом інформатизації виробничих процесів машинобудівного підприємства і предметом дослідження як складової організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Матушкин М. А. Внутрифирменное управление материальными ресурсами. Саратов : Изд. центр Сарат. гос. соц.-эк. ун-та, 2000. -376 с.
2. Драган І.В. Методологічні засади управління ресурсозбереженням як напряму реалізації державної політики у сфері природокористування: Вісник ЖДТУ. Економічні науки. 2012. № 1 (59). С. 100-102.
3. Снитко Л.Т., Снитко О.А. Ресурсный потенциал предприятия как основа его экономического роста: Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. № 4 (49). 2011. С. 166-172.
4. Багрова І., Юдіна О. Роль інновацій у забезпеченні ресурсозбереження на підприємстві: Вісник економічної науки України. 2013. № 2. С. 7-12.
5. Підгорний М. В. Інформатизація виробничих процесів транспортної інфраструктури: Вісник ЧДТУ. 2014. № 1. С. 14-19.
6. Половникова С.Ю. Історичні аспекти ресурсозбереження як фактору сталого розвитку: Вісник ДДФЕІ. Економічні науки. 2001. № 1. С. 24-27.
7. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 2 / редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Академія, 2002. 952 с.
8. Бондаренко О.В. Вплив інформатизації на розвиток сучасного суспільства: Науковий вісник НЛТУ України. 2014. Вип. 24.1. С. 339-344.
9. Портер М.Э. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / М.Э. Портер: пер. с англ. И. Минервина. – М.: Альпина Паблишер, 2011. – 456 с.

REFERENCES:

1. Matushkyn M. A. (2000) Vnutryfyrmennoe upravlenye materyalnymy resursamy. Saratov : Yzd. tsentr Sarat. hos. sots.-ek. un-ta. (in Ukrainian)
2. Drahan I.V. (2012) Metodolohichni zasady upravlinnia resursozberezhenniam yak napriamu realizatsii derzhavnoi polityky u sferi pryrodokorystuvannia: Visnyk ZhDTU. Ekonomichni nauky. no. 1 (59), pp. 100-102. (in Ukrainian)
3. Snytko L.T., Snytko O.A. (2011) Resursnyi potentsyal predpryiatyia kak osnova eho ekonomycheskoho rosta: Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. no. 4 (49), pp.166-172.
4. Bahrova I., Yudina O. (2013) Rol innovatsii u zabezpechenni resursozberezhennia na pidpryiemstvi: Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy.no. 2, pp. 7-12.
5. Pidhornyi M. V. (2014) Informatyzatsiia vyrobnychykh protsesiv transportnoi infrastruktury: Visnyk ChDTU. no. 1, pp. 14-19.
6. Polovnykova S. Yu. (2001) Istorychni aspekty resursozberezhennia yak faktoru staloho rozvytku: Visnyk DDFEI. Ekonomichni nauky. no. 1, pp. 24-27.
7. Ekonomichna entsyklopediia : u 3 t. T. 2 / redkol. S. V. Mochernyi (vidp. red.) ta in. Kyiv : Akademiia, 2002. (in Ukrainian)
8. Bondarenko O.V. (2014) Vplyv informatyzatsii na rozvytok suchasnoho suspilstva: Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. Vyp. 24.1. S. 339-344. (in Ukrainian)
9. Porter M.E. (2011) Konkurentnaia stratehyia: metodyka analyza otraslei y konkurentov / M.E. Porter: per. s anhl. Y. Mynervyna. – M.: Alpyna Pablysher. (in Ukrainian)

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ

FORMATION OF INNOVATIVE INFRASTRUCTURE OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION AND INTEGRATION

УДК 330.34.01
https://doi.org/10.32843/infrastruct33-56

Гуцалюк О.М.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки,
менеджменту та комерційної діяльності
Центральноукраїнський національний технічний університет
Головіна О.І.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри публічного управління та менеджменту природоохоронної діяльності
Одеський державний екологічний університет
Козловцева В.А.
к.е.н., старший викладач кафедри публічного управління
та менеджменту природоохоронної діяльності
Одеського державного екологічного університету

Hutsaliuk Oleksii
Central Ukrainian National Technical University
Holovina Olesia
Odessa State Ecological University
Kozlovtseva Valentyna
Odessa State Environmental University

Детально розглянуто поняття «формування інноваційної інфраструктури». Досліджено структуру та чинники розвитку національних інноваційних систем, зокрема в комплексі «наука – технології – виробництво». Виявлено основні проблеми формування інноваційної інфраструктури національної економіки в умовах глобалізації та інтеграції. Здійснена оцінка та проведено аналіз кількості приватних проектів і обсягу приватних інвестицій у розвиток інфраструктури провідних країн світі. Визначено, що передумовою для розвитку інтернаціоналізації та міжнародної інтеграції інноваційної інфраструктури України із інноваційними інфраструктурами інших країн є співробітництво у науково-технічній і науково-виробничій сферах. Доповнено деякі теоретичні та практичні аспекти функціонування та розвитку інноваційної інфраструктури в контексті глобалізації, проаналізовано законодавче забезпечення інноваційної діяльності. Зазначено, що нереалізованою залишається значна кількість можливостей розширення співпраці українських та європейських дослідників, підприємств, ЗВО, дослідницьких колективів та установ, що стримує процес інтеграції інноваційних інфраструктур України та ЄС.

Ключові слова: *інфокомунікації, інноваційна інфраструктура, національна економіка, інфокомунікаційний простір, глобалізаційні та інтеграційні процеси.*

Подробно рассмотрено понятие «формирование инновационной инфраструктуры». Исследована структура и факторы развития национальных инновационных систем, в частности в комплексе «наука – технологии – производство». Выявлены основные проблемы формирования инновационной инфраструктуры национальной экономики в условиях глобализации и интеграции. Осуществлена оценка и проведен анализ количества частных проектов и объема частных инвестиций в развитие инфраструктуры ведущих стран в мире. Определено, что предпосылкой для развития интернационализации и международной интеграции инновационной инфраструктуры Украины с инновационными инфраструктурами других стран является сотрудничество в научно-технической и научно-производственной сферах. Дополнен некоторые теоретические и практические аспекты функционирования и развития инновационной инфраструктуры в контексте глобализации, проанализированы законодательное обеспечение инновационной деятельности. Отмечено, что нереализованной остается значительное количество возможностей расширения сотрудничества украинских и европейских исследователей, предприятий, ЗВО, исследовательских коллективов и учреждений, сдерживает процесс интеграции инновационных инфраструктур Украины и ЕС.

Ключевые слова: *инфокомуникации, инновационная инфраструктура, национальная экономика, инфокоммуникационный пространство, глобализационные и интеграционные процессы.*

The concept of «formation of innovation infrastructure» is considered in detail. The structure and factors of development of national innovation systems, in particular in the complex «science – technology – production» are investigated. The main problems of formation of innovative infrastructure of the national economy in the conditions of globalization and integration are revealed. The number of private projects and the volume of private investments in infrastructure development of the leading countries of the world were estimated and analyzed. It is determined that the precondition for the development of internationalization and international integration of the innovation infrastructure of Ukraine with the innovation infrastructures of other countries is cooperation in scientific, technical and research and production spheres. Added some theoretical and practical aspects of the functioning and development of innovation infrastructure in the context of globalization, analyzed the legislative support of innovation. It is noted that a significant number of opportunities for expanding cooperation between Ukrainian and European researchers, enterprises, free economic zones, research teams and institutions remains unrealized, which hinders the process of integration of innovation infrastructures of Ukraine and the EU. The transition to a new stage of economic globalization on the basis of knowledge requires a clear understanding and deep understanding of the nature and role of infrastructural factors of innovative development. According to foreign scientists, the contribution of innovation to economic growth for countries with high competitive status ranges from 34,6% – in the US to 50% – in the EU. In conditions of fierce competition and crisis situations, there is a need for fundamentally new forms of organization and management of scientific and technical structures focused on ensuring the development of science-intensive industries. The relevance of the development of innovation infrastructure in the context of globalization is that innovation is a key factor in economic growth, and the competitiveness of the economy increasingly depends on new products, which are based on innovative technologies and modern knowledge. However, this necessitates the integration of the interests of different teams, owners, managers, as well as their independence and coordination. The formation of market relations reproduced the need to study the infrastructure of markets, and their development, industrialization and internationalization of the economy allowed to identify production, social, commercial, information, political, territorial infrastructure.

Key words: *infocommunications, innovation infrastructure, national economy, infocommunication space, globalization and integration processes.*

Постановка проблеми. Перехід до нового етапу економічної глобалізації на засадах знань вимагає чіткого усвідомлення та глибокого осмислення сутності й ролі інфраструктурних чинників інноваційного розвитку. За оцінками зарубіжних учених, внесок інновацій у показники економічного зростання для країн із високим конкурентним статусом коливається на рівні від 34,6% – у США до 50% – в ЄС.

В умовах гострої конкуренції і кризових ситуацій назріла потреба в принципово нових за формою організації і управління науково–технічних структурах, орієнтованих на забезпечення розвитку наукоємних виробництв. Актуальність розвитку інноваційної інфраструктури в контексті глобалізації полягає в тому, що інновації виступають найважливішим фактором економічного зростання,

а конкурентоспроможність економіки все більше залежить від нових товарів, в основі яких лежать інноваційні технології та сучасні знання. Разом з тим це зумовлює необхідність інтеграції інтересів різних колективів, власників, менеджерів, а також їх самостійність та узгодження дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади, елементи та чинники розвитку інноваційних національних систем досить ґрунтовно досліджені в працях зарубіжних і вітчизняних учених. На пострадянському просторі питанням технологічної інфраструктури приділяли увагу О. Амоша, Л. Антонюк, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Іноземцев, В. Коваль, О. Кулініч, А. Поручник, В. Савчук, В. Семиноженко та деякі інші. Становлення ринкових відносин відтворило потребу дослідження інфраструктури ринків, а їх розбудова, індустріалізація та інтернаціоналізація економіки дозволили виділити виробничу, соціальну, комерційну, інформаційну, політичну, територіальну інфраструктури.

Постановка завдання. Беручи до уваги однозначність поглядів провідних вчених, в Україні недостатньо розробленими залишаються питання інституційного забезпечення процесів становлення інноваційної інфраструктури, ролі державної інноваційної політики у формуванні конкурентоспроможної національної економіки. Метою статті є дослідження проблем становлення та розвитку інноваційної інфраструктури, формування інноваційної інфраструктури національної економіки в умовах глобалізації та інтеграції, а також потреби законодавчого забезпечення інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційна інфраструктура, виступаючи специфічною складовою інноваційної економіки, постійно розвивається, забезпечуючи циклічним порядком генерацію ідей, їх трансформацію в інновації та дифузію інновацій. Аналіз праць українських і зарубіжних вчених, присвячених вивченню факторів, особливостей, показників та умов розвитку інноваційної інфраструктури, дозволяє стверджувати, що сьогодні поняття «розвиток інноваційної інфраструктури» не визначено і потребує подальшого дослідження.

Сутнісний аналіз поняття «розвиток» та пов'язаних із ним понять дозволяє стверджувати, що під розвитком інноваційної інфраструктури доцільно розуміти процес перманентних послідовних трансформацій інноваційної інфраструктури національної економіки, які детермінуються глобальними викликами (ескалація міжнародної конкуренції, прискорення науково-технічного прогресу та інноваційних процесів) та національними особливостями розвитку (необхідність структурної модернізації економіки, інтенсифікації та підвищення ефективності інноваційних процесів, розвитку НІС, підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки).

Перманентність процесу розвитку інноваційної інфраструктури та трансформацій, що ним детермінуються, обумовлена континуальним характером змін, що охоплюють всі сфери життєдіяльності суспільства, яке реалізує модель інноваційного розвитку.

Детермінований характер трансформацій – специфічними властивостями процесу розвитку, а також необхідністю адаптуватися до вимог середовища, у якому функціонує інноваційна інфраструктура, адже вона представляє собою складну відкриту систему, а отже перебуває у стані постійної взаємодії із середовищем, що її оточує.

Мультиполярність світового розвитку підтверджує, що конкурентоспроможність економіки будь-якої країни пов'язана з наявними технологічними чинниками й інвестиціями в людський капітал при реалізації країнами інноваційної стратегії розвитку. Високий конкурентний статус країн, у першу чергу, визначається потужністю національної інноваційної системи, «інноваційне ядро» якої формують «наука – технології – виробництво».

Структура та чинники розвитку національних інноваційних систем зображені на рис. 1.

Цілком закономірно, що індустріалізацію та зростання ефективності національних економічних систем забезпечували науково-дослідницька, технологічна та виробнича інфраструктури. За умов глобалізації, тісні взаємозв'язки між елементами системи «наука – технологія – інновації» у територіально-галузевому розрізі забезпечують генерацію, дифузію та використання знань, їх циркуляцію між якісно новими інститутами.

Такими інститутами виступають технологічні кластери, техніко-впроваджувальні зони, технопаркові структури, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні центри та комплекси, центри спільного користування обладнанням, наявність яких указує на організаційно оформлену виробничо-технологічну інфраструктуру. Визначальну роль у відтворенні інновацій відіграють інформаційні мережі, які й виступають невід'ємною частиною інфраструктури у вузькому її розумінні.

Щонайменше децентралізований характер інформаційної мережі, її гнучкість, відкритість, доступність ресурсів прискорюють обмін інформацією, нематеріальними активами й сприяють зростанню ефективності підприємницької діяльності та пристосуванню до умов зовнішнього середовища. З іншого боку, інформаційно-комунікаційний сектор виконує виробничу функцію і одночасно може виступати структуроутворюючим елементом високотехнологічного кластера й водночас змінювати структуру виробництва.

Суттєво впливають на стан інноваційної системи розвиток освіти та підготовка кадрів, людські

Рис. 1. Структура та чинники розвитку національних інноваційних систем

Джерело: відображено авторами на основі [6; 9]

ресурси й ринки праці, фінансові ресурси, тому наявність і розвиненість інфраструктури цих ринків опосередковано впливатимуть на розвиток національних інноваційних систем.

Створення інноваційної інфраструктури передбачає створення мотивів та стимулів, які будуть сприяти розвитку інноваційної інфраструктури у запланованому вигляді. На даному етапі інноваційна інфраструктура, яка була запланована, поступово набуває свого матеріального вигляду.

Експлуатація – етап розвитку інноваційної інфраструктури як керованої системи, який передбачає використання інноваційної інфраструктури для вирішення конкретних завдань, що ставить перед собою керуюча система у сфері інноваційного розвитку, суміжних та пов'язаних сферах.

Оптимізація – етап розвитку інноваційної інфраструктури як керованої системи, який передбачає удосконалення її у визначеному керованою системою напрямі, покликаному забезпечити кращу спроможність інноваційної інфраструктури виконувати покладені на неї функції та вирішувати відповідні завдання.

Логіка процесу розвитку інноваційної інфраструктури як некерованого об'єкту, у свою чергу, набуває вигляду: створення, експлуатація.

Основними джерелами розвитку інфраструктури в цілому та інноваційної інфраструктури зокрема є внутрішня суперечливість, синкретичність структури, атрибутів, ефектів, споживачів.

Інтернаціоналізація та інтеграція, поряд із модернізацією середовища, реконфігурацією та диверсифікацією структурних елементів функціональних складових інноваційної інфраструктури, є одним із стратегічних пріоритетів розвитку інноваційної інфраструктури України. Така ситуація пояснюється цілим комплексом причин, однією із яких продовжує залишатися значна залежність інноваційного розвитку України від зовнішніх імпульсів.

Так, незважаючи на те, що частка фінансування інноваційної діяльності українських промислових підприємств з боку іноземних інвесторів та за рахунок інших джерел зменшується з 36,6% у 2011 р. до 4,4% у 2018 р., вона залишається досить значною, порівняно із часткою, яка фінансується урядом (2,8% у 2010 році та 0,8% у 2018 р.).

Передумовою для розвитку інтернаціоналізації та міжнародної інтеграції інноваційної інфраструктури України із інноваційними інфраструктурами інших країн є співробітництво у науково-технічній та науково-виробничій сферах.

На сьогоднішній день Україна співпрацює у науково-технічній сфері із більш ніж 25 країнами, у т.ч. Сполученим Королівством, Ізраїлем, Китаєм, США, Німеччиною, уклала більше 40 угод про науково-технічне співробітництво.

Більша частина угод (70%) укладена у 90-х рр., і представляє собою угоди про двостороннє співробітництво України із окремими країнами ЄС (37%).

Головним та незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України, що закріплений у Законі України «Про основи національної безпеки України», постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України», Посланнях Президента України до Верховної Ради України, є Європейська інтеграція. Таким чином, визначення інтеграції інноваційних інфраструктур України та ЄС як стратегічного напряму розвитку інноваційної інфраструктури України є закономірним і логічним, та обумовлено як зацікавленістю країн ЄС у співпраці із Україною, так і України – у співпраці із ЄС.

Як свідчать результати проведених досліджень, диспропорції та асиметрії між країнами спостерігаються не лише у розвитку як інфраструктури в цілому, так і її інноваційного різновиду, обсягах її державного фінансування та підтримки, але й обсягах приватних проектів та інвестицій, спрямованих на розвиток інфраструктури в цілому та інноваційної інфраструктури зокрема (табл. 1).

Найбільша кількість приватних проектів та обсяг приватних інвестицій у розвиток інфраструктури фіксується у країнах Латинській Америці та Карибського басейну, найменша – у країнах, що належать до Середнього Сходу та Північної Африки. При цьому найбільш капіталомісткими є інфраструктурні проекти, що фінансуються приватними інвесторами у країнах Середнього Сходу та Північної Африки, країнах Європи та Центральної Азії. До 10-ки країн-лідерів за кількістю та обсягами приватних інвестицій у розвиток інфраструктури в цілому та інноваційної інфраструктури зокрема належать: Китай, Індія, Бразилія, Росія, Мексика, Аргентина, Чилі, Туреччина, Колумбія, Таїланд, Філіппіни, Індонезія.

Найбільш капіталомісткими є інфраструктурні проекти, що реалізуються приватними інвесторами в Туреччині, Бразилії, Мексиці. Найбільш привабливими для приватних інвесторів сферами інвестування в інфраструктуру є: електрика, водопостачання та каналізація, дороги, інформаційні та телекомунікаційні технології – зазначені сфери домінують як за кількістю інфраструктурних проектів, що реалізуються приватними інвесторами, так і за сукупними обсягами інвестицій. Найбільш капіталомісткими є інфраструктурні проекти, що реалізуються приватними інвесторами в сфері інформаційних та телекомунікаційних технологій, залізниці, аеропортів.

Таким чином, незважаючи на прогрес у відносинах України та ЄС на всіх рівнях та у різних сферах, нереалізованою залишається значна кількість можливостей розширення співпраці українських та європейських дослідників, підприємств, ЗВО, дослідницьких колективів та установ, що стримує процес інтеграції інноваційних інфраструктур України та ЄС.

Висновки з проведеного дослідження. За умов глобальної конкуренції на світовому ринку виграє той, хто має розвинену інфраструктуру реалізації нововведень, володіє найефективнішим механізмом інноваційної діяльності й використовує увесь діапазон технологій створення та реалізації інновацій.

Роль інфраструктури в розбудові нової економіки, яка базується на знаннях, полягає в забезпеченні безперебійного, вільного, прозорого, упорядкованого руху інформації та знань у межах національної інноваційної системи, відтворенні інновацій – домінанти економічного зростання, конкурентоспроможності національних економік і створення нових робочих місць. Інфраструктура інноваційного розвитку являє собою сукупність взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих виробничо-технічних, інформаційно-комунікаційних систем, організацій, фірм і відповідних організаційно-керуючих систем, необхідних і достатніх для ефективного здійснення інноваційної діяльності, запровадження та поширення інновацій з метою реалізації інноваційної стратегії розвитку країни.

Наявність розвиненої науково-технологічної та освітньої інфраструктури, інфраструктури ринку

Таблиця 1

Приватні інвестиції у розвиток інфраструктури у 1990-2018 рр.

Регіон	Кількість проектів, од.	Обсяги інвестицій, млн. дол.	Обсяг інвестицій на 1 проект, млн. дол. / проект
Країни Латинської Америки та Карибського басейну	2196	1000	0,46
Країни Східної Азії та Тихоокеанського регіону	2005	436,183	0,22
Південна Азія	1160	401,346	0,35
Європа та Центральна Азія	890	430,001	0,48
Африка на південь від Сахари	549	168,268	0,31
Середній Схід та Північна Африка	177	111,974	0,63

Джерело: розраховано авторами на основі [12]

праці й фінансових ринків створює необхідні умови для синергетичних ефектів у кластерних структурах, відтворення інновацій, а мережний характер інформаційно-комунікаційних систем – достатні умови для обміну результатами інноваційної діяльності й конвергенції національних інноваційних систем.

Динамізацію та вдосконалення інфраструктурних елементів забезпечують, щонайменше, виробничо-технологічна, фінансова, інформаційна, кадрова, консалтингова та правова підсистеми.

Подальші напрями досліджень можуть бути пов'язані з оцінкою впливу інфраструктури фінансового ринку та ринку праці на розвиток національних інноваційних систем, ролі інформаційно-комунікаційних мереж і напрямів конвергенції національних інноваційних систем.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безверхий К.В. Непрямі витрати в системі управління промислових підприємств: обліково-контрольний аспект: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 276 с.

2. Безугла К.О. Інформаційно-комунікаційні технології як фактор інноваційного розвитку економіки. *Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем.* 2013. Вип. 18. С. 42-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/emmses_2013_18_5.

3. Бузак Н.І. Облік і контроль затрат на впровадження сучасних інформаційних технологій : автореф. дис. … к.е.н. : спец. 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) К., 2009. 20 с. URL www.nbuv.gov.ua/ard/2009/09bnisit.zip.

4. Дерій В.А. Облік і аналіз витрат підприємства на інтелектуалізацію, інформатизацію та інформацію. *Вісник ЖДТУ*, 2014, № 3 (69). С. 50-56.

5. Дульська І.В. Бюджетне забезпечення цифровізації у рамках е-урядування в Україні. *Економіка і прогнозування*, 2019. № 1. С. 51-69.

6. Гальчинський А.О. Методологія аналізу економічної глобалізації: логіка оновлення. *Економіка України*. 2009. № 1. С. 4-18.

7. Закон України «Про національну програму інформатизації» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text.

8. Ковальчук Т.Т., Марко І.Ю., Марко Є.І. Сучасний інформаційний ринок (концептуально-пізнавальний контекст): монографія. Київ: Знання, 2011. 255 с.

9. Коваль В.В., Толкачева Г.В., Небога Т.В. Стратегічні орієнтири сфери інфокомунікацій як складової національної інноваційної інфраструктури. *Проблеми економіки.* № 1, 2017, С. 89-93.

10. Мних Є.В. Пелешко Н.М. Науковий рівень аналітичного забезпечення креативного менеджменту. *Економічні науки. Сер. «Облік і фінанси».* 2012. Вип. 9 (2). С. 425-431.

11. Панькова К.В. Маркетинг як нова сучасна концепція управління, напрями його інформаційного забезпечення. Competitiveness: economics, marketing, management: Collective monograph. C.E.I.M., Valencia, Venezuela, 2016. С. 30-38.

12. Писаренко Т.В., Кваша Т.К., Рожкова Л.В. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році. *Аналітична довідка*. Київ, УкрІНТІ, 2019 р. 80 с.

13. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр.» від 17.01.2018 р. № 67-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalenny.

14. Яценко М.С. Інфокомунікації як чинник соціально-економічного та науково-технічного розвитку України та її регіонів у контексті розбудови інформаційного суспільства. *Економіка: реалії часу*, 2012. № 1 (2). С. 143-146.

REFERENCES:

1. Bezverkhyj K.V. (2013) *Neprjami vytraty v systemi upravlinnja promyslovykh pidpryjemstv: oblikovokontroljnyj aspekt: monoghrafija*. Kyjiv: Centr uchbovoji literatury [in Ukrainian].

2. Bezughla K.O. (2013) Informacijno-komunikacijni tekhnologhiji jak faktor innovacijnogho rozvytku ekonomiky. *Ekonomiko-matematychne modeljuvannja socialjno-ekonomichnykh system.* Vol. 18., pp. 42-55. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/emmses_2013_18_5 [in Ukrainian].

3. Buzak N.I. (2009) Oblik i kontrolj zatrat na vprovadzhennja suchasnykh informacijnykh tekhnologhij : avtoref. dys. … k.e.n. : spec. 08.00.09 – bukhghaltersjkyj oblik, analiz ta audyt (za vydamy ekonomichnoji dijaljnosti). Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/ard/2009/09bnisit.zip [in Ukrainian].

4. Derij V.A. (2014) Oblik i analiz vytrat pidpryjemstva na intelektualizaciju, informatyzaciju ta informaciju. *Visnyk ZhDTU*, Vol. 3 (69), pp. 50-56 [in Ukrainian].

5. Duljsjka I.V. (2019) Bjudzhetne zabezpechennja cyfrovizaciji u ramkakh e-urjaduvannja v Ukrajini. *Ekonomika i proghnozuvannja*. Vol. 1, pp. 51-69 [in Ukrainian].

6. Halchynskyi A.O. (2009) Metodolohiia analizu ekonomichnoi hlobalizatsii: lohika onovlennia. Ekonomika Ukrainy. № 1. S. 4-18. [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrajiny «Pro nacionaljnu proghramu informatyzaciji» Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].

8. Kovaljchuk T.T., Marko I.Ju., Marko Je.I. (2011) *Suchasnyj informacijnyj rynok (konceptualjno-piznavaljnyj kontekst): monoghrafija*. Kyiv: Znannja [in Ukrainian].

9. Kovalj V.V., Tolkacheva Gh.V., Nebogha T.V. (2017) Strateghichni orijentyry sfery infokomunikacij jak skladovoji nacionaljnoji innovacijnoji infrastruktury. *Problemy ekonomiky*. Vol. 1, pp. 89-93 [in Ukrainian].

10. Mnykh Je.V. Peleshko N.M. (2012) Naukovyj rivenj analitychnogho zabezpechennja kreatyvnogho menedzhmentu. *Ekonomichni nauky. Ser. «Oblik i finansy».* Vol. 9 (2), pp. 425-431 [in Ukrainian].

11. Panjkova K.V. (2016) *Marketyngh jak nova suchasna koncepcija upravlinnja, naprjamy jogho informacijnogho zabezpechennja. Competitiveness: economics, marketing, management : Collective monograph*. C.E.I.M., Valencia, Venezuela [in Ukrainian].

12. Pysarenko T.V., Kvasha T.K., Rozhkova L.V. (2019) *Stan innovacijnoji dijaljnosti ta dijaljnosti u sferi transferu tekhnologhij v Ukrajini u 2018 roci.* Analitychna dovidka. Kyjiv, UkrINTI [in Ukrainian].

13. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrajiny «Pro skhvalennja Koncepciji rozvytku cyfrovoji ekonomiky ta suspiljstva Ukrajiny na 2018–2020 rr.» vid 17.01.2018 r. # 67-r. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalenny [in Ukrainian].

14. Jacenko M.S. (2015) Infokomunikaciji jak chynnyk socialjno-ekonomichnogho ta naukovo-tekhnichnogho rozvytku Ukrajiny ta jiji reghioniv u konteksti rozbudovy informacijnogho suspiljstva. *Ekonomika: realiji chasu*. Vol 1 (2), pp. 143-146 [in Ukrainian].

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Баєва О.І.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ВЛАСНІСТЬ»: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ ТА СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ……3

Боднарчук Т.Л.
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ……9

Городняк І.В., Терендій А.Б.
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СПОЖИВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОСОЮЗУ……18

Масько А.М.
РЕФОРМУВАННЯ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ……26

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Єрьоміна М.О., Тройнікова О.М., Сапронова О.М.
АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ РОЗВИТКУ ВИСОКОШВИДКІСНИХ ЗАЛІЗНИЧНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ТА ПИТАННЯ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ……35

Pugachevska K.S., Pugachevska K.Yo.
GENESIS OF IMPORT SUBSTITUTION THEORIES OF OPEN ECONOMIES……43

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Апостолюк О.З.
ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК СТРАТЕГІЧНА ЦІЛЬ УКРАЇНИ……48

Безуглий І.В.
ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗРОБЛЕННЯ СТАРТАПІВ У ТУРИЗМІ……55

Гаража О.П.
РЕФРЕЙМІНГ ТЕОРІЇ РОЗПОДІЛУ В ЗЕМЕЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ ……63

Горбаченко С.А.
ШЛЯХИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО СЕГМЕНТУ МОРЕГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ……71

Дергалюк Б.В.
ІНДУСТРІАЛЬНІ ТА ПОСТІНДУСТРІАЛЬНІ ОЗНАКИ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ……77

Зайченко В.В.
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ……82

Іванишин В.В., Печенюк А.П.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЦЕНТРІВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ……88

Максимова О.С., Темченко Г.В., Бондарчук О.М.
ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ, МІСЦЯ ТА РОЛІ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У СВІТІ……96

Мостова А.Д.
ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОНІТОРИНГУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ……103

Овчиннікова В.О., Пашинський С.А.
СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ ……110

Урба С.І.
РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В СИСТЕМІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ……116

Філіпова Н.В., Старченко Г.В.
ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ……125

Sheiko I.A., Storozhenko O.V.
ECONOMIC AND SOCIAL REFORMS IN UKRAINE: CHALLENGERS FOR GOVERNANCE……133

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Алескерова Ю.В., Васалатій І.В.
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ.....**140**

Боровик М.В.
ВЛИЯНИЕ ВНЕШНИХ И ВНУТРЕННИХ ФАКТОРОВ НА СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ
ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В УКРАИНЕ.....**147**

Гевко В.Л.
МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЮ КУЛЬТУРОЮ
ПІДПРИЄМСТВ МЕРЕЖЕВИХ СТРУКТУР: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД.....**154**

Гнатишин Л.Б.
ТЕНДЕНЦІЇ ГАЛУЗІ СВИНАРСТВА В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА.....**160**

Дейнека О.Г., Волобуєв В.В., Канна Ламія
УДОСКОНАЛЕННЯ ЛОГІСТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ.....**166**

Зоря О.П.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....**171**

Котис Н.В., Ціщик Р.В.
АНАЛІЗ ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЛОГІСТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
В ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....**178**

Лохман Н.В.
СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ.....**184**

Матвієнко Р.О.
ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ НА ОСНОВІ ДАНИХ АНАЛІЗУ
ФІНАНСОВОГО СТАНУ ГОСПОДАРЮЮЧОГО СУБ'ЄКТА.....**189**

Матросова Л.М.
РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ (КСВ)
БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ.....**194**

Мельник А.О., Петренко Н.В.
ТРАНСФОРМАЦІЯ СУТНОСТІ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРИБУТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ
У СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....**202**

Нєнно І.М., Рудінська О.В., Бушняк Т.І.
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ПОСЛУГ
ТА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ **211**

Овчиннікова В.О., Скосарєва М.Ю.
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ **217**

Скрипко Т.О., Глушко І.А.
ІННОВАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ФІРМИ.....**222**

Смигур В. С.
МІСЦЕ СІМЕЙНИХ ФІРМ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....**227**

Стец І.І.
ІДЕНТИФІКАЦІЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВА.....**233**

Овчиннікова В.О., Тарасенко А.О.
КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ВИРОБНИЧОГО МЕНЕДЖМЕНТУ.....**241**

РОЗДІЛ 5. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Дядик Т.В.
НЕОБХІДНІСТЬ HR-МАРКЕТИНГУ НА СУЧАСНОМУ РИНКУ ПРАЦІ.....**246**

Хитра О. В.
СИНЕРГЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ
ЕФЕКТИВНОГО ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....**254**

РОЗДІЛ 6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Алескерова Ю.В., Червань О.Г.
УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА.....**265**

Городецька Т.Е., Пантелеєва А.М.
МАЙНОВІ ПОДАТКИ ЯК КОМПОНЕНТ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....**272**

Жаворонок А.В., Грубляк О.М., Блауш В.Ю.
МОДЕЛЮВАННЯ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ.....**278**

Nikitina Alina, Karpenko Maria, Kirichenko Karina
MAIN ESSENCE AND STRUCTURE OF FINANCIAL MARKET
UNDER THE FINANCIAL GLOBALIZATION CONDITIONS.....**287**

Кондрат І.Ю., Драла Р.І.
ПОРТФЕЛЬНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ КРИПТОВАЛЮТ.....**293**

Минц А.Ю., Лактионова О.Е.
КОРРЕЛЯЦИОННЫЙ АНАЛИЗ В СИСТЕМЕ МОНИТОРИНГА ПРОЦЕССА
НАЛОГОВОГО УПРАВЛЕНИЯ СУБЪЕКТАМИ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ.....**300**

Рудика В.І., Шпірна Д.С.
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ
І ПРОГНОЗУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....**307**

Татарин Н.Б., Борис О.М.
НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ.....**317**

Рудика В.І., Чемчикаленко Р.А., Компанієць А.О.
УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ ТА ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА **323**

Чемчикаленко Р.А., Смолякова А.А.
НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ РЕНТАБЕЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА
(НА ПРИКЛАДІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ).....**329**

Янковська В.А., Гончарова Д.О.
ОСНОВНІ УМОВИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ
УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....**335**

РОЗДІЛ 7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Костюченко В.М., Малиновська А.М., Мамонова А.В.
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК КРИПТОВАЛЮТ.....**340**

Откаленко О.М.
ОСНОВНІ АСПЕКТИ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ СУБ’ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ.....**347**

РОЗДІЛ 8. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Бойчук М.В., Маханець Л.Л.
МОДЕЛЮВАННЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УЗАГАЛЬНЕНОЇ ДИНАМІЧНОЇ
МІЖГАЛУЗЕВОЇ ЕКОНОМІКИ ФОННЕЙМАНІВСЬКОГО ТИПУ.....**354**

Гафіяк А.М., Бородіна О.О., Альошин С.П.
СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ІТ-ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....**359**

Дука А.П.
ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУБ’ЄКТІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....**364**

Покатаєва О.В., Костюк М.Г.
ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПЛАНУВАННІ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ
НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....**372**

Гуцалюк О.М., Головіна О.І., Козловцева В.А.
ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ.....**381**

CONTENTS

SECTION 1. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Baeva Olga
THEORETICAL BASIS FOR FORMATION OF THE CONCEPT OF PROPERTY:
HISTORICAL ASPECTS OF THE GUIDELINES AND SYSTEM ANALYSIS.....**3**

Bodnarchuk Tetyana
GENESIS AND DEVELOPMENT OF THE EXCHANGE TRADE IN UKRAINE:
RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE NATIONAL EXPERIENCE.....**9**

Horodniak Iryna, Terendii Anastasiia
COMPARATIVE ANALYSIS OF CONSUMPTION OF HOUSEHOLDS IN UKRAINE
AND IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION.....**18**

Masko Anna
REFORM OF RAILWAY TRANSPORT IN UKRAINE.....**26**

SECTION 2. WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Yeromina Marina, Troynikova Elena, Sapronova Olha
ANALYSIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-SPEED
RAILWAY TRANSPORT AND QUESTIONNAIRE OF ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE.....**35**

Pugachevska Kateryna, Pugachevska Kateryna
GENESIS OF IMPORT SUBSTITUTION THEORIES OF OPEN ECONOMIES.....**43**

SECTION 3. ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Apostolyuk Oksana
STATE INFORMATION POLICY AS A STRATEGIC GOAL OF UKRAINE.....**48**

Bezugliy Igor
PERSPECTIVE START-UP ROLLING DIRECTIONS IN TOURISM.....**55**

Garazha Yelena
REFRAMING THE DISTRIBUTION THEORY IN THE LAND ECONOMY.....**63**

Gorbachenko Stanislav
WAYS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF TOURIST
AND RECREATIONAL SEGMENT MARITIME ECONOMY.....**71**

Dergaliuk Bogdan
INDUSTRIAL AND POSTINDUSTRIAL SIGNS IN STRUCTURAL TRANSFORMATIONS
OF NATIONAL ECONOMIC SYSTEMS.....**77**

Zaychenko Volodymyr
METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE ECONOMY
TECHNOLOGICAL COMPETITIVENESS RESEARCH.....**82**

Ivanyshyn Volodymyr, Pecheniuk Alla
THEORETICAL AND METHODICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT
OF CENTERS OF RURAL GREEN TOURISM.....**88**

Maksymova Olena, Temchenko Hanna, Bondarchuk Olga
STUDY OF THE ESSENCE, PLACE, AND ROLE
OF THE LOGISTICS SYSTEM OF UKRAINE IN THE WORLD.....**96**

Mostova Anastasiia
INFORMATION SUPPORT OF FOOD SECURITY MONITORING.....**103**

Ovchynnikova Viкtoria, Pashinsky Sergey
STRATEGIC MANAGEMENT OF KNOWLEDGE ON ENTERPRISE.....**110**

Urba Svitlana
REALIZATION OF THE EXPORT POTENTIAL OF THE AGRARIAN SECTOR
IN THE SYSTEM OF FOREIGN ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE.....**116**

Filipova Nataliia, Starchenko Grygoriy
PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS AS FINANCIAL MECHANISM OF PROVIDING
INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY.....**125**

Sheiko Iryna, Storozhenko Oleksandra
ECONOMIC AND SOCIAL REFORMS IN UKRAINE: CHALLENGERS FOR GOVERNANCE.....**133**

SECTION 4. ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Aleskerova Yuliia, Vasalatiy Inna
THE IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF MANAGEMENT
OF THE FINANCIAL STABILITY OF ENTERPRISES.....**140**

Borovyk Maryna
INFLUENCE OF EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS ON THE CONDITION
OF DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE.....**147**

Hevko Volodymyr
MECHANISM OF MANAGING ORGANIZATIONAL CULTURE OF ENTERPRISES
AT NETWORK STRUCTURES: SYSTEM APPROACHES.....**154**

Hnatyshyn Liudmyla
TRENDS OF THE PIG BREEDING BRANCH IN ORGANIZATION STRUCTURE
OF AGRICULTURAL PRODUCTION.....**160**

Deineka Alexander, Volobuyev Vyacheslav, Kanna Lamia
IMPROVING LOGISTIC MANAGEMENT IN CONDITIONS OF ECONOMIC TRANSFORMATIONS.....**166**

Zoria Oleksii
THEORETICAL-METHODOLOGICAL BASES FOR THE FORMATION
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES DEVELOPMENT STRATEGY.....**171**

Kotys Nataliya, Tsishchyk Roman
ANALYSIS OF EXPEDIENSY OF LOGISTIC MANAGEMENT INTRODUCTION IN ACTIVITIES
OF HEALTH CARE INSTITUTIONS.....**178**

Lokhman Natalya
SEMANTIC ANALYSIS OF INNOVATIVE POTENTIAL MANAGEMENT OF ENTERPRISES.....**184**

Matviienko Roman
MANAGEMENT DECISIONS BASED ON DATA ANALYSIS
OF THE FINANCIAL CONDITION OF THE ENTITY.....**189**

Matrosova Liudmyla
THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPTION OF THE CORPORATE
SOCIAL RESPONSIBILITY (CSR) OF BUSINESS IN UKRAINE.....**194**

Melnyk Alona, Petrenko Natalia
TRANSFORMATION OF SATISFACTION AND VALUE
OF DOMESTIC ENTERPRISES 'INCOME IN MODERN CONDITIONS OF BUSINESS.....**202**

Nyenno Iryna, Rudinska Olena, Bushniak Tetiana
MODERN TENDENCIES OF CLASSIFICATION SERVICES
AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE HOTEL ENTERPRISES.....**211**

Ovchynnikova Vikторia, Skosareva Marina
FORMATION OF QUALITY MANAGEMENT SYSTEM FOR RAILWAY TRANSPORT.....**217**

Skrypko Tetyana, Glushko Irina
INNOVATIONS IN THE ACTIVITIES OF THE TOURIST FIRM.....**222**

Smygur Witalij
PLACE OF THE FAMILY BUSINESS IN THE SYSTEM
OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE.....**227**

Stets Iryna
IDENTIFICATION OF BUSINESS PROCESSES OF AN ENTERPRISE.....**233**

Ovchynnikova Vikторia, Tarasenko Anna
KEY ASPECTS OF MANUFACTURING MANAGEMENT.....**241**

SECTION 5. DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Diadyk Tetiana
THE NECESSITY OF HR-MARKETING IN THE MODERN LABOR MARKET.....**246**

Khytra Olena
SYNERGETIC GROUNDS OF FORMATION
OF EFFICIENT TIME MANAGEMENT SYSTEM AT THE ENTERPRISE.....**254**

SECTION 6. MONEY, FINANCES AND CREDIT

Aleskerova Yuliia, Chervan Olesya
MANAGING CAPITAL OF THE ENTERPRISE.....**265**

Gorodetska Tetiana, Panteleeva Alena
PROPERTY TAXES AS COMPONENT OF INCOMES LOCALS BUDGETS.....**272**

Zhavoronok Artur, Hrubliak Oksana, Blaush Victoria
MODELING ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF BANKING SERVICES.....278

Nikitina Alina, Karpenko Maria, Kirichenko Karina
MAIN ESSENCE AND STRUCTURE OF FINANCIAL MARKET
UNDER THE FINANCIAL GLOBALIZATION CONDITIONS.....287

Kondrat Iryna, Drala Roman
PORTFOLIO MANAGEMENT WITH CRYPTOCURRENCIES.....293

Minz Alexey, Laktionova Olga
CORRELATION ANALYSIS IN THE SYSTEM OF MONITORING
THE PROCESS OF TAX MANAGEMENT OF ECONOMIC ENTITIES.....300

Rudyka Viktor, Shpirna Daryna
FORMATION OF THE SYSTEM OF FINANCIAL PLANNING
AND FORECASTING ON THE ENTERPRISE.....307

Tataryn Natalia, Borys Olha
DIRECTIONS OF IMPROVEMENT THE STATE REGULATION
ON THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE.....317

Rudyka Viktor, Chemchykalenko Ruslan, Kompaniiets Alina
IMPROVEMENT OF THE MANAGEMENT SYSTEM
OF THE FINANCIAL STATE OF THE ENTERPRISE.....323

Chemchykalenko Ruslan, Smoliakova Anna
WAYS TO IMPROVE THE MANAGEMENT EFFICIENCY OF ENTERPRISE PROFITABILITY
(THE CASE OF TRADE ENTERPRISES).....329

Yankovska Viktoriia, Honcharova Dariia
MAIN CONDITIONS OF INVESTMENT ATTRACTION OF UKRAINIAN ENTERPRISES.....335

SECTION 7. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Kostyuchenko Valentyna, Malinovskaya Alyona, Mamonova Anastasiia
ACCOUNTING FOR CRYPTOCURRENCIES.....340

Otkalenko Olena
MAIN ASPECTS OF THE ACCOUNTING POLICY OF PUBLIC SECTOR ENTITIES.....347

SECTION 8. MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Boychuk Myroslav, Makhanets Liubov
MODELING OF THE OPTIMAL DEVELOPMENT OF A GENERALIZED
DYNAMIC INTER-INDUSTRY ECONOMY VON NEUMANN TYPE.....354

Hafiiak Alla, Borodina Elena, Alyoshin Sergey
SYSTEM OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE
OF FUTURE IT SPECIALISTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....359

Duka Anastasiia
GENERAL TRENDS OF DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS ENTITIES
IN THE NATIONAL ECONOMY.....364

Pokataeva Olha, Kostyuk Maxim
USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN PLANNING RESOURCES
FOR MACHINE-BUILDING ENTERPRISES.....372

Hutsaliuk Oleksii, Holovina Olesia, Kozlovtseva Valentyna
FORMATION OF INNOVATIVE INFRASTRUCTURE OF THE NATIONAL ECONOMY
IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION AND INTEGRATION.....381

Наукове видання

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 33

Коректура • *Н. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *В. Удовиченко*

Засновник видання:
ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»
Адреса редакції: Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1, оф. 135
Телефон: +38 (048) 709-38-69
Веб-сайт журналу: www.market-infr.od.ua
E-mail редакції: journal@market-infr.od.ua